

DVE

2-3

DOMOVINI

TWO

HOMELANDS

Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU
Ljubljana 1992

Po mnenju Ministrstva za znanost in tehnologijo R Slovenije, št. 415-20/92 z dne 24. 9. 1992, šteje znanstvena revija Dve domovini med proizvode, za katere se plačuje 5% davek od prometa proizvodov.

DVE DOMOVINI

Razprave o izseljenstvu

TWO HOMELANDS

Migration Studies

2-3

Znanstvenoraziskovalni center
Slovske akademije znanosti in umetnosti
Inštitut za slovensko izseljenstvo

Centre of Scientific Research
of the Slovene Academy of Sciences and Arts
The Institute for Slovene Emigration Research

Ljubljana 1992

Uredniški odbor: Marjan Drnovšek, Rado Genorio, Ferdo Gestrin (odgovorni urednik), Mirko Jurak, Aleksej Kalc, Matjaž Klemenčič, Rado L. Lenček, Janez Stanovnik, Andrej Vovko (glavni urednik), Janja Žitnik.

Tehnični urednik: Špela Marinšek

Lektor: Marjeta Humar

Prevajalci: Lilijana Živkovič, Cveta Vode, Marko Golobič

Bibliografska obdelava: Martin Grum

Naslov uredništva: Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, 61000 Ljubljana, Novi trg 4, Slovenija. Tel.: +38 (0)61 156-068.

Za strokovnost prispevkov in citiranje odgovarjajo avtorji.

Fotografija na naslovni strani: Narodni dom v clevelandski aveniji St. Claire, v kateri sta bili med drugim tudi uredništvi konkurenčnih časopisov *"Ameriška Domovina"* in *"Enakopravnost"*.

Računalniška obdelava besedila: Milojka Žalik Huzjan

Tisk: Tiskarna Pleško

KAZALO - CONTENTS

<i>Andrej Vovko</i>	
Uvodna beseda	7
Foreword	8
<i>Peter J. Rachleff</i>	
The Croatian Fraternal Union, Zajedničar, and the Second Generation	11
Hrvaška bratska zveza, Zajedničar in druga generacija	24
<i>Henry A. Christian</i>	
The <i>Prosveta</i> English Language Section: Certainly Hot Hard News, and Never Intended Be	27
Angleški del Prosvete: sploh ne "udarne" novice in nikoli s takim namenom	42
<i>Kathryn Koop</i>	
The New Immigrant Press in the New York Area	43
Novi priseljenci in priseljski tisk na področju New Yorka	52
<i>Mihael Kuzmič</i>	
<i>Amerikanski Slovincov glas</i>	55
<i>The Amerikanski Slovincov Glas Weekly</i>	65
<i>Rozina Švent</i>	
Tiski slovenskih beguncev v taboriščih v Avstriji in Italiji	67
Slovene Refugee Press in Camps in Austria and Italy	100
<i>Igor Maver</i>	
Slovene Immigrant Literature in the Postmodern World: The Rise of Multiculturalism and Multi-ethnicity in Australia, the United States of America and Canada	103

Slovenska izseljenska književnost v postmodernem svetu: vzpon multikulturalnosti in multietničnosti v Avstraliji, Združenih državah Amerike in Kanadi	111
<i>Marina Lukšič-Hacin</i>	
Pregled dosedanjih (slovenskih) socioloških raziskav o slovenski izseljenski problematiki v Evropi od leta 1945. dalje	113
Review of (Domestic) Sociological Studies of Slovene Migration Problems in Europe from 1945 on	123
<i>Janez Stanonik</i>	
The Prehistory of Slovene Journalism in the United States	125
Predzgodovina slovenskega časnikarstva v ZDA	139
<i>M. Mark Stolarik</i>	
The Slovak Press in the Late 19 th and Early 20 th Centuries, with Particular Emphasis on the Slovak-American Press, 1885-1918	141
Slovaški tisk v poznem 19. in zgodnjem 20. stoletju s posebnim poudarkom na slovaško-ameriškem tisku	164
<i>Aleš Brecejl</i>	
Slovenski etnični tisk v Argentini do druge svetovne vojne	167
Slovene Ethnic Press in Argentina until the Second World War	180
<i>Irene Mislej</i>	
Slovenski tisk v Argentini po drugi svetovni vojni	185
La prensa eslovena en Argentina luego de la II. guerra mundial	193
<i>Majda Kodrič</i>	
The Press as a Link Between the Leaders and the Rank and File of an Ethnic Fraternal Organization; Handling the Situation of Second generation Membership in the KSKJ's Organs	195

Časopisje kot vez med vodstvom in bazo etnične podporne organizacije: soočanje s položajem članstva druge generacije v glasilih kranjsko slovenske katoliške jednote	207
<i>Andrej Rot</i>	
Slovenski tisk v Argentini po drugi svetovni vojni	209
El quehacer editorial esloveno en la Argentina después de la segunda guerra mundial	234
<i>Rudolf M. Susel</i>	
Poslanstvo in vloga časopisa <i>Ameriška Domovina</i> v zgodovini ameriških Slovencev, 1919-1991	237
The Mission and Role of the <i>Ameriška Domovina</i> Weekly in the History of Slovenes in America, 1919-1991	249
<i>Janja Žitnik</i>	
Louis Adamic's Periodicals	253
Publicistična dejavnost Louisa Adamiča	262
<i>Marjan Drnovšek</i>	
Izseljensko in drugo časopisje med Slovenci v zahodni Evropi do leta 1940	265
Immigrant and Other Publications Among the Slovenes in Western Europe until 1940	314
<i>Breda Čebulj Sajko</i>	
Raziskave o Slovencih v Avstraliji	317
Studies of Slovene Immigrants in Australia	332
<i>Andrej Vovko</i>	
Slovenski begunci v Avstriji v luči časopisa <i>Domači glasovi</i>	333
Slovene Refugees in Austria Considered Through the Newspaper <i>Domači glasovi</i>	340
<i>Rado Genorio</i>	
Slovenski tisk v Kanadi	343
Slovene Press in Canada	350

Matjaž Klemenčič

- Elections for Councilmen in the City of Cleveland and Slovenes of Cleveland 353
- Volitve za člané mestnega sveta v Clevelandu in cleve-landski Slovenci 368

Darko Friš

- Delovanje šolskih sester kongregacije Sv. Frančiška Asiškega - Kristusa Kralja v ZDA med letoma 1909 in 1915 371
- The Activities of the Congregation of the School Sisters of the Order of St. Francis of Assisi of Christ the King in the U.S.A. 388

Leopoldina Plut-Pregelj

- Katoliški šolski sistem v Združenih državah Amerike in ustanavljanje osnovnih šol pri slovenskih župnijah (1895-1941) 391
- Catholic Educational System in USA and the Establishing of Primary Schools at Slovene Parishes 406

Breda Čebulj-Sajko

- Marjan Drnovšek, Pot slovenskih izseljencev na tuje od Ljubljane do Ellis Islanda - Otoka solza v New Yorku: 1880 - 1924, Ljubljana, Mladika, 1991, 244 str. 409

Breda Čebulj-Sajko

- Jurij Zalokar, Mavrična kača, Radovljica, Didakta, 1990, 135 str. 413

Marjan Drnovšek

- Breda Čebulj-Sajko: Med srečo in svobodo. Avstralski Slovenci o sebi. Ljubljana: samozaložba, 1992, 251 str. 417

- Seznam referatov z Mednarodnega simpozija o priseljenem tisku v Mariboru (od 18. do 21. aprila 1991), ki so objavljeni v *Znanstveni reviji* (št. 2/1991), izdajatelja: Pedagoška fakulteta in Raziskovalni inštitut Pedagoške fakultete v Mariboru 421

UVODNA BESEDA

A n d r e j V o v k o
(Glavni urednik)

Po zelo odmevnem in naklonjenem sprejemu, ki ga je doma in v tujini doživela prva številka mednarodne znanstvene revije *Dve domovini/Two Homelands* Inštituta za slovensko izseljenstvo Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti za njene ustvarjalce ni bilo več nobenega dvoma o upravičenosti in nujnosti nadaljnjih številok te revije. Kljub za znanstveni tisk še vedno finančno neugodnim časom je zdaj pred vami nova, 2-3 številka *Dveh domovin/ Two Homelands*. Sestavljena je iz dveh delov. V prvem je objavljen del referatov, prebranih na mednarodnem simpoziju o priseljenškem tisku, ki je bil v Mariboru od 18. do 21. aprila 1991, ki so ga organizirali Oddelek za zgodovino Pedagoške fakultete v Mariboru, Raziskovalni inštitut te fakultete in omenjena fakulteta sama ob finančni podpori Ministrstva za znanost in tehnologijo Republike Slovenije. Delavci Inštituta za slovensko izseljenstvo so v duhu svoje utečene politike odprtega znanstvenega sodelovanja z vsemi domačimi in tujimi raziskovalci slovenskega izseljenstva na omenjenem simpoziju tvorno sodelovali. Izraz tega dobrega sodelovanja je tudi zgoraj omenjena objava dela referatov s tega simpozija. Drugi del teh referatov je objavljen v mariborski *Znanstveni reviji* št. 2, III/1991. Poleg omenjenih referatov smo v pričujoči številki *Dveh domovin* objavili še nekatere druge prispevke, tako o izseljenškem tisku, ki na simpoziju niso bili prebrani, ali so nastali kasneje, kot tudi še nekatere, ki obravnavajo druga pereča in zanimiva vprašanja slovenskega izseljenstva.

Ko spremljamo novo številko *Dveh domovin/Two Homelands* na pot po naši samostojni slovenski državi, k našim rojakom v zamejstvu in izseljenstvu in k vsem raziskovalcem slovenskega izseljenstva po svetu, upamo, da bo sprejeta vsaj podobno prijazno kot prva številka revije. Želimo si, da bi se še v večji meri uresni-

čila naša zamisel revije kot znanstvene vezi med vsemi slovenskimi in drugimi raziskovalci slovenskega izseljenstva. Zahvaljujemo se vsem avtorjem in sodelavcem, za razumevanje in finančno pomoč pa še posebej Ministrstvu za znanost in tehnologijo Republike Slovenije.

FOREWORD

A n d r e j V o v k o
(Editor-in-Chief)

The first issue of the international scientific review *Dve domovini/Two Homelands*, published by the Institute for Slovene Emigration Research, a part of the Centre of Scientific Research of the Slovene Academy of Sciences and Arts, has been received very favourably, both at home and abroad. This encouraging response gives its editors every reason to continue with the publication of this periodical. Despite the very difficult financial situation, you have before you a double issue of *Dve domovini/Two Homelands*. The first of the two sections contains a selection of papers presented at the International Symposium on Emigrant Publications, held in Maribor from 18 to 21 April 1991. The gathering was organized by Maribor's Faculty of Education, the History Department and the Research Institute of the same Faculty, and financed by the Ministry of Science and Technology of the Republic of Slovenia. In keeping with the policy of open scientific cooperation, the Institute for Slovene Emigration Research cooperated very productively with all home scholars and foreign researches of Slovene extraction who attended the symposium. One of the results of this useful interaction was the publication of several papers presented at the symposium. The second part of the papers is reprinted in Maribor's *Znanstvena revija* No. 2, III/1991. This issue of *Dve domovini/Two Homelands* also carries several contributions on emigrant publications which were not presented at the symposium, or were written after it, as well as several articles

dealing with the topical issues of the Slovene emigrant community.

Now that the new issue of *Dve domovini/Two Homelands* has been sent throughout the independent state of Slovenia and to our fellow-Slovenes and scholars of Slovene emigration throughout the world, we sincerely hope that it will be received with the same excitement as the first one. Our efforts are geared to promoting this periodicals as an enduring tie between all Slovene-born and other scholars of Slovene emigration. We would like to thank all those who contributed articles to this issue and in particular the Ministry for Science and Technology of the Republic of Slovenia for its financial assistance and understanding.

THE CROATIAN FRATERNAL UNION ZAJEDNIČAR AND THE SECOND GENERATION

P e t e r J . R a c h l e f f

ZAJEDNIČAR AND THE SECOND GENERATION

Ethnic identity is not some sort of biological fact, rooted in genetics. It is the product of multiple influences, which interact in complex ways. My paper explores the role of one such influence. *Zajedničar*, the newspaper of the Croatian Fraternal Union, in contributing to the evolution of the ethnic identity of the American-born children of Croatian immigrants.¹

Croatian immigration to America reached significant proportions in the late 19th and early 20th centuries. Rather than a single flow, it consisted of diverse streams: Bosnians, Hercegovinians, Montenegrins, Slavonians, Dalmatians, and the Croats. Within each group were numerous provincial and even village-based identities. Dialects and loyalties followed fragmented lines of demarcation.²

The demand for unskilled labor in America at this time created a diaspora of Croatian immigrants. They were drawn primarily to mining, steel, and meat-packing, industries which were dispersed across the United States. Some ended up in large cities like Pittsburgh and Cleveland, while others found new homes on the industrial frontier of northern Michigan, Minnesota and Montana, and in the coal camps of Pennsylvania.³

Work was hard in these industries, and the immigrant laborers found few services provided by their employers or their larger communities. Serious injuries and even sudden deaths were all too common. As a result, these immigrants organized fraternal benefit societies which provided insurance, together with some social life for them. Initially, these mutual insurance organizations followed the diverse lines of village, provincial, and regional identities.⁴

Starting in 1894, a process of merger brought more and more of these organizations together. This was part and parcel of the process of building a 'Croatian-American' identity. Over the course of three decades, community activists advocated unity and worked to bring organizations together. By the early 1920s, the Croatian Fraternal Union stood as the culmination of this process. Its very name - *Zajedničar* - translated as 'unity'. It concluded some 60,000 adult and 30,000 child members, organized in more than 900 local lodges, from New Orleans to Butte, Montana, and from New York City to San Pedro, California.⁵

No sooner had CFU activists found the solution to the problems of internal diversity and organizational unity, however, than they were confronted by another set of problems. The sources of these problems were both internal - the aging of the immigrant generation and the coming of age of their American-born children - and external - the collapse of the American economy in the Great Depression. Together, these dynamics threatened the very lifeblood of the CFU - the membership dues which its existence was based.⁶

By the late 1920's, CFU leaders began to worry about the prospects for maintaining, let alone expanding, their membership. Croatian immigration to the United States had been disrupted by World War I. In the immediate postwar years, emigration was slow to resume its prewar proportions. Most of the new immigrants consisted of family members of those already settled in the U.S. Then, in 1924, the U.S. government enacted highly restrictive immigration regulations which cut further into the numbers of new Croatian arrivals. By the later 1920s and early 1930s, Croatian communities in the U.S. consisted of an immigrant generation which was reaching old age, and an American-born generation which was growing in numbers and significance.⁷

Initially, the CFU had brought this second generation into the fold through a system of 'junior nests'. These were children's organizations, directly controlled by the adult CFU lodges in each community. Most children were enrolled as members by their parents, typically long before they had an opportunity to make any choice about the matter. It was expected that, by their late teens, they would make a transition to the adult CFU lodges.⁸

While this system may well have worked in the prewar period, it was clearly breaking down in the 1920s. Many young

Croatian-Americans were choosing not to join their parents' CFU lodges. They felt a wide range of influences from outside their ethnic communities. Many large industrial employers had begun to provide benefit packages themselves, under the rubric of 'welfare capitalism'. American mass culture, through the vehicles of radio and television, had begun to undercut this younger generation's identification with their parents' ethnic culture. American team sports, dating practices, and popular music further dissolved old loyalties. The 'traditional' was becoming 'oldfashioned'.⁹

CFU activists realized by the late 1920s that they were in a war for the loyalties of the American-born generation, and that, if they lost this war, they would lose the entire organization which they had built. They made two critical adjustments: the creation of 'English-speaking lodges' and the publication of an English language section of *Zajedničar*, the CFU's weekly newspaper.¹⁰

'English-speaking lodges' were meant to attract the American-born generation as they graduated from the 'junior nests'. These new lodges went far beyond the modification of conducting business in English. They were a significant opening to American culture, an opening through which a creative process of cultural syncretism - of interweaving traditional Croatian culture with the new American culture - would take place over the next decade. These lodges would use American sports, such as bowling, baseball, basketball, football, and hockey, and cultural entertainments popular among American teens and young adults, such as weenie roasts, beach parties, and amusement parks. In their very first year of existence, forty lodges were created.¹¹

A CFU activist from the Joliet, Illinois, lodge explained:

"We realized that sports, although it is not the sole object of our organization, is a contributing factor when the desired interest of youth is considered. For our older people, we know, it is sufficient to have an entertainment, a dance, or perhaps a few mass meetings with good speakers who will recall the old traditions of our people. The elders, of course, are loyal listeners, and this method of campaigning has proved successful in days gone by. The old days, of course, are being relegated to the distant past, and we know more now that to interest youth something more than lectures and addresses is necessary,

*something more than the promise of a sound insurance, and certainly a lot more than the mere suggestion that by belonging to the Croatian Fraternal Union the youth of America is perpetuating the organization founded by their fathers and mothers."*¹²

English speaking lodges also promoted the preservation of Croatian language and culture. They offered language classes and taught Croatian history, geography, and culture to "average younger CFU member, whose knowledge of conditions over there is somewhat limited". Croatian folk songs like "Oj ti vilo, vilo Velebita", and traditional games, like "Igraj kolo", were also popular, and plays about the old country were performed by lodge groups. No social activity more promoted traditional culture among the second generation than the tamburica orchestras which many lodges organized in the 1930s. All in all, members of the English-speaking lodges got a considerable exposure to their ethnic culture.¹³

At the same time these English-speaking lodges were developed, *Zajedničar*, the CFU's widely read weekly newspaper, was also modified. An English-language section was included, under the direction of a separate editor, Michael J. Horvath. Over the next decade, Horvath was the leading advocate for modifying the CFU's relationship to American culture.¹⁴

This English section was not to consist of translations of articles from elsewhere in the paper. Rather, it would present news of particular interest to the younger generation. Its pages (two, as of 1929, and four, after 1932) were full of reports of activities from the new English-speaking lodges - athletic contests, dances, socials, and the like. It also reported on the academic and athletic accomplishments of Croatian-American youth. The first two college football "All-Americans" - Starcevič and Basrak - received great attention. *Zajedničar* also pointed out that they were both members in good standing of English-speaking lodges.¹⁵

Like the English-speaking lodges, the English section of *Zajedničar* did not merely pander to American culture. The 1932 CFU convention voted to expand the section from two pages to four and to promote the publication of Croatian historical essays. Such articles soon became regular features. *Zajedničar* also sponsored essay contests in which younger members were asked to write about their "Impressions of Yugoslavia" and "Why Should

Every Child of Croatian Parentage be in the Croatian Fraternal Union?"¹⁶

The English section of *Zajedničar* was particularly active in promoting the renaissance of tamburica music that went on in the 1930s, especially among the American-born generation. Matt Gouze, the key national figure in this musical movement, wrote a regular column in the English section, entitled "On Tamburica Interests". It quickly became one of the most popular features in the paper, and many letter writers wrote in to comment on it. Gouze himself noted that this column

*"...is read and re-read in hundreds of towns and cities in this country, not only by our older people who are more closely linked to the instrument because of their birth in the old country, but also by the younger people, who were born and raised in this country, far away from the origin of the tamburica. Today, there are hundreds of tamburica orchestras in all parts of this country and Canada. Many of them, and perhaps the greater number of them, are composed of young people, boys and girls of school age who were born in this country, who have taken to the tamburica recently. Day after day, they can be found in wide-awake Croatian colonies, strumming tunes of the land, of their parents, national airs, folk dances, kolos. And these seem to kindle in the hearts and minds of these youngsters a certain measure of love and respect for the land, the country, and the people from whence they came. We know of nothing better that will link our American-born youth to the traditions of their people than the strumming of native instruments, the singing of age-old songs, and the recitation of Croatian verse so familiar to their parents."*¹⁷

Here, then, was the CFU activists' strategy to recruit the American-born generation: develop English-speaking lodges, which would adapt to much of American culture in the late 1920s and 1930s, yet would also nurture a sense of identity with the Croatian people; and produce an English language section of *Zajedničar*, which would reflect the activities of these new lodges but also teach the history and culture of the old country.

Two major obstacles loomed in the path of this strategy: the resistance to such innovations put up by other members of the immigrant generation; and the economic hardships caused by

the Great Depression. CFU activists struggled to overcome these obstacles.

The immigrant generation's outlook on life had been shaped by hard work and sacrifice. A 1931 editorial in *Zajedničar* entitled "The Making of a Man" conveyed this in a compelling fashion:

"The pattern of life is not worked out by vastful contemplations and idleness. It comes into shape by dint of hard work. The man who is forever busy, working so hard that he and his may be fed and housed and clothed, is closer to the ultimate secret than any philosopher in his study. For it is only by toil and sacrifice that a man ever gets a realization of life's nobility and purpose."

It was little wonder that this generation had difficulty understanding their American-born children's interest in recreation and entertainment.¹⁸

A *Zajedničar* correspondent offered this thoughtful analysis in early 1931:

*"Our people in America are all just ordinary working people, without sufficient means of affording even the slightest let-up in work of family economy. As we all know, the majority of our people who came from the old country are from farms and rural districts where they had to work from early in the morning till late at night and even then they had all they could do to keep body and soul together, and playing was a most remote matter in their young lives or thoughts. Here in America, the only way our older people could even earn a living was by the hardest kind of work. How could they then look with favor upon games and recreation for the young, when they themselves have had the hardest kind of life, and that is their personal view of almost nine out of ten of our people? Games and sports are looked upon as unnecessary waste of time and detrimental to the youth's hard work and study."*¹⁹

Although long-time members of the CFU could understand the need to attract the younger generation to the organization, they were uncomfortable with the innovations. They preferred the model of the "junior nests", as much for the control they had allowed the older generation as for the cultural content of their activities. The English-speaking lodges seemed to sanction a dan-

gerous breakdown in community control over its youth. The English language section of *Zajedničar* seemed to encourage the younger generation to forget the language of their parents.

CFU activists emphasized the role of the English-speaking lodges in keeping the younger generation within the parameters of its community. Although the dances and socials facilitated unchaperoned dating outside the traditional supervision exercised by the parental generation and portended the decline of arranged marriages, they did help insure that merital choice would be made within the Croatian community. A similar line of argument followed the organization of athletic teams. All Croatian teams were formed, and they were to play other Croatian teams. Organizers even sought to mute competitiveness and promote the "ethnics of true fraternal sportsmanship". Baseball, basketball, and even football teams became common elements of the English-speaking lodges. English editor Horvath credited sports with *"the addition of new members in many of our lodges ... and the prevention of many suspensions"*.²⁰

Sports were even used to create new bridges between the generations. In the mid-1930s, bowling became an absolute rage. Interest in the sport spread to senior lodges, and soon there were hugely successful tournaments that included both regular and English-speaking lodges. Immigrants also found that the success of the younger generation in American sports brought the entire community some positive recognition. When two Croatian-American boys became football All-American in the late 1930s, the entire community took notice. The immigrant generation even claimed that its traditional strength and skills were finding new outlets on the football field. *"In the U.S., the men of Lika took precedence over others in all occupations requiring unusual strength and endurance"*, argued the *Jugoslavia Kalendar* in 1939. Now it was the children of the Ličani who made the best football players.²¹

Immigrant resistance to these innovations was further softened by the very success experienced by the English speaking lodges. The number of lodges grew, and they brought thousands of new members into the CFU. In December 1935, *Zajedničar* profiled Cleveland's "American Croatian Pioneers", one of the most successful English-speaking lodges in the order. They consistently attracted 1000 or more to such events as an annual anniversary dance, a "spring frolic", a "blue hour" dance, a baseball

dance, an Easter dance, and a fall dance. Each member was required to maintain a record of good attendance at lodge meetings in order to be admitted to these social activities. The lodge also sponsored baseball and basketball teams. Through their diverse activities, this lodge had kept the lifeblood flowing in the Cleveland CFU.²²

Not every English-speaking lodge enjoyed the success achieved in Cleveland. But, on the whole, this innovation brought thousands of new members into the CFU and kept many other young members from dropping out. *"Dances, parties, socials, picnics, and the like not only are inducements for getting new acquaintances and new applicants for our lodges",* one CFU local activist wrote to *Zajedničar*, *"but are also great tonics for keeping those already members in the societies."* The resistance of the immigrant generation melted away.²³

But CFU activists also had to overcome the obstacles posed by the Great Depression itself. *"Youth Movement and Depression Arrive Simultaneously",* noted a *Zajedničar* columnist. A Pennsylvania local activist reported on the "Trials of an English Speaking Lodge: Economic Conditions Prevent Progress". *"After four months of endeavoring to increase the membership of Croatian Youth Lodge 806",* he admitted, *"we have finally come to the conclusion that this is a task of the most difficult nature. Lack of adequate income to support one's self and family is the basic reason for this difficulty."* Without an adequate income, *"one can hardly expect any of these unfortunates to become members of any beneficial organization in which even the lowest dues is required."*²⁴

The consequences of the Great Depression almost destroyed the strategy of reaching the second generation before it had gotten off the ground. Individuals ceased paying their dues. Some began clamoring for the paying out of their accrued accounts. As the membership and the treasury lagged, the CFU's collective resources diminished. In 1933, it was decided to reduce the size of the English language section of *Zajedničar* from four to three pages. Only the impassioned pleas of Editor Horvath saved it from being cut even further. Money for social activities dried up.²⁵

But CFU activists developed a complex strategy, one which operated on several fronts, in order to weather the storm created by the Great Depression. One key, as we've already seen, was to

reach out to the American-born generation and attract them to the organization. Many of the new activities either did not cost very much or were self-financing. Dances, social, even athletic teams relied on the regular contributions of participants. But this alone was not enough.

CFU activists encouraged members to become politically active around the agenda of federal government responsibility in social welfare and job creation areas. *"It needs no argument to prove"*, contended an editorial in the English language section of *Zajedničar* in late 1931, *"that if anything is to be done to help the unemployed and the needy, it must be done by strong government action and assistance. Charity and voluntary contributions will not suffice."*²⁶

Zajedničar promoted the ideas that would be taken up by the New Deal, and urged Croatian immigrants and Croatian-Americans to help advance these ideas. In March 1933, the very month of Roosevelt's inauguration, *Zajedničar* called for a protest of the Mc Leod - Norris Bill, which would have allowed cities to scale down their debt to municipal bondholders. Like most fraternal orders, the CFU and its local lodges had invested heavily in municipal bonds. Its agenda, like that of the federal government, grew over the next years. In 1936, *Zajedničar* editorialized:

*"More and more, we are led to believe that there is a spark of justice in the demands for old age pensions, for unemployment insurance, so that men, after their three score years in the mines, factories, and forests of this country may cease bending their backs to fill the bottomless coffers of the money barons."*²⁷

CFU activists did not look only to the government. They also advocated the formation of new unions to address *"they very unfavorable situation existing among the working class in the present industrial depression, the reduction of wages and extension of working hours"*. Over the course of the 1930s, *Zajedničar* promoted the resolution of the 1929 CFU convention urging the American labor movement

*"... to develop in the direction of modern industrial unionism, regardless of trade, nationality, or race, and encompass more unskilled workers, including members of the CFU who work in factories and mines, and thus lead them in the struggle for better and more humane lives."*²⁸

Many of the American-born generation had followed their fathers into basic industry, and they were now confronted with the problems which challenged industrial workers across America: wage cuts, speed ups, pressure and discrimination on the job. As an industrial union organizing drive got underway in the mid-1930s, the second generation - among other ethnic groups as we as Croatsians - played a major role.²⁹

The CFU and *Zajedničar* provided valuable support to these efforts. CFU halls were used as meeting places by organizing committees, and some lodges became even more directly involved by paying out strike benefits or expelling strikebreakers. In 1933 and 1934, *Zajedničar's* English language section educated its readers about the working conditions in the clothing, textile, and steel industries, and criticized the inadequacies in the National Industrial Recovery Act. In English editorials, it presented theoretical justifications for unionism - that better earnings and working conditions would improve the health of Croatian workers, that higher wages would make it easier to afford CFU dues, and that increased working-class income would increase demand, which would, in turn, stimulate production and employment.³⁰

In January 1936, *Zajedničar* announced a CFU organizing drive aimed at the second generation. It received its greatest response in industrial cities like Lackawanna, Steelton, and Buffalo, communities where Croatian-Americans were already in motion from the union organizing drive in the steel industry. By October, more than 10,000 new members had joined the CFU.³¹

Union organizing drives got extensive coverage in both the Croatian and English language sections of *Zajedničar*. Letters from local lodges bore witness to the intensity of the feelings let loose. "The poor working man", wrote one correspondent, "realizes today, better than before, that only through efficient organization can he cope with the might money". Another called the Wagner Act "the modern version of Lincoln's Emancipation Act".³²

By the end of 1936, Roosevelt's landslide re-election and the impressive successes of the new industrial unions had combined to bring a new optimism to ethnic communities. Both letter writers and editors articulated this in *Zajedničar*. In a year-end editorial entitled "The Old and New", Horvath wrote:

"...we are placed slightly at ease by the efforts now being made to organize the workers in all industries during the coming year. The steel worker, the auto worker, and other toilers in unorganized industries are to be called to the colors, to be aligned into one great union, wherein a concerted effort is to be made, not only to bring improvement in the labor ranks, but to look after and care for the men and women, who through no fault of their own are deprived of decent and respectable employment. Evidences are manifest that a new day is about to dawn for the downtrodden laborer. Unlike the days of the past, we are heartened by the interest shown in the working population by the national administration... Almost our entire membership is composed of working men and women. Any moment, therefore, which aids the toiler, aids also the CFU. The two, for years, have been inseparable."³³

So the Croatian Fraternal Union, through its voice *Zajedničar*, promoted political and industrial unionism, through the vehicles of the New Deal and the CIO, as strategies for the immigrant and American-born generations. These, then, were the final pieces of the puzzle - the puzzle of rebuilding the organization's membership by recruiting the second generation during the economic hard times of the 1930s. English-speaking lodges, an English language section in *Zajedničar*, political activism, and union organizing, these were the ingredients. And it was the editors of *Zajedničar* who wove all this together and brought the CFU success in this troubling period. From a low of barely 50,000 members in early 1934, the CFU's rolls rebounded to nearly 100,000 by the outbreak of World War II. The strategy had worked.

FOOTNOTES

- 1 This is a part of a larger study on the history of the Croatian Fraternal Union, being prepared for its 100th anniversary in 1994. See also my essay, Class, Ethnicity, and the New Deal: The Croatian Fraternal Union in the 1930s, in Peter Kivisto, ed., *The Ethnic Enigma* (Philadelphia: Balch Institute Press, 1989).
- 2 Kate H. Claghorn, *Slavs, Magyars, and Some Others in the New Immigration*, *Chronicles* (1904); Johann Chmelar, *The Austrian Emigration, 1900-1914*, in *Perspectives in American History VII* (1973); Branko and Mita Colakovic, *Yugoslav Migrations to America* (SF: R & E Pubs.,

- 1973); Adam S. Eterovich, *Yugoslav Migrations to the U.S.* (Salt Lake City: Mormon Church, 1969).
- 3 Frank J. Sheridan, Italian, Slavic, and Hungarian Unskilled Laborers in the U.S., *Bulletin of the Bureau of Labour*, no. 72 (September 1907); George J. Prpić, *The Croatian Immigrants in America* (NY: Philosophical Library, 1971); George J. Prpić, *South Slavic Immigration in America* (Boston: Twayne, 1978); Edward A. Zivich, *From Zadruga to Oil Refinery: Croatian Immigrants and Croatian-Americans in Whiting, Indiana, 18-1950*, Ph.D. dissertation, State University of New York at Binghamton, 1977; Gerald Govorchin, *Americans from Yugoslavia* (Gainesville: University of Florida Press, 1961); Stjepan Gazi, *Croatian Immigration to Allegheny County, 1882-1914* (Pittsburgh: Zajedničar, 1956); Clement S. Mihanovich, *Americanization of the Croats in St. Louis* (St. Louis University Press, 1936).
 - 4 John Badinovac, *The Croats as Pioneers in the Field of Fraternalism*, *The American Slav*, September 1939; Joseph Stipanovich, *Collective Economic Activity among Serb, Croat and Slovene Immigrants*, in Scott Cummings, ed., *Self Help in Urban America* (Port Washington: Kennikat, 1980); Margaret Galey, *Ethnicity, Fraternalism, Social and Mental Health*, *Ethnicity* 4 (1977).
 - 5 *Statement of Purposes of Croatian Union of the U.S. (1894)*, reproduced in Prpić, *Croatian Immigrants*, op. cit., p. 126; *By-Laws and Rules of the National Croatian Society of the* (Pittsburgh: National Croatian Society, 1918); *Constitution and By-Laws of the Croatian Fraternal Union of America* (Chicago: CFU, 1926).
 - 6 *Hard Times*, *Croatian Review*, 1, 2 (December 1931); *Historijsko Starošćki* (Cleveland: CFU, 1935), pp. 56-57.
 - 7 Prpic, *Croatian Immigrants*, op. cit., pp. 284-291; Joseph C. Brentar, *The Social and Economic Adjustment of the Croatian Displaced Persons in Cleveland Compared with that of the Earlier Croatian Immigrants* (SF: R & E Pubs., 1971).
 - 8 *Constitution and By-Laws of the CFU* (Chicago: CFU, 1926); *CFU Education Committee, Čitanka* (Pittsburgh: Nakladom, 1923).
 - 9 Elizabeth Cohen, *Making a New Deal* (NY: Cambridge Press, 1990).
 - 10 *Report of the English Editor of Zajedničar, Izvješća* (Milwaukee: CFU, 1935).
 - 11 *Zajedničar*, September 5 and November 11, 1928; September 4 and November 6, 1929; June 18, 1930; January 7 and 28, 1931; June 22, 1932; August 29, 1934; January 2, December 4 and 25, 1935.
 - 12 *Zajedničar*, April 28, 1937.
 - 13 *Zajedničar*, October 23, 1929; January 7, 1931; July 13, 1932; January 22, March 25 and May 6, 1936; *Zapisnik Treće konvencije* (Gary: CFU, 1932), pp. 29, 74-77, and 229-300; *CFU, Abecedarka* (Pittsburgh: CFU, 1932).
 - 14 *Report of the English Editor of Zajedničar, Izvješća* (Milwaukee: CFU, 1935).
 - 15 *Zajedničar*, January 20 and July 7, 1937; January 10 and April 3, 1940; *Jugoslavia Kalendar 1939* (Chicago: Palandech, 1939), p. 24.
 - 16 *Zapisnik Treće Konvencije*, op. cit., pp. 74-77; *Zajedničar*, March 18, 1933; August 29, 1934; May 18, 1935.
 - 17 *Zajedničar*, March 14, 1934; May 6 and 13, June 10 and 24, December 30, 1936; December 22, 1937; James R. Baldrice, *Tamburitzza*

- Music, History and origin on the Iron Range of Minnesota, MA Thesis, University of Minnesota, 1978.
- 18 Zajedničar, March 18, 1931.
- 19 Zajedničar, January 7, 1931.
- 20 Zajedničar, February 4 and July 1, 1931; July 13, 1932; January 22, March 25, and May 6, 1936.
- 21 Zajedničar, december 25, 1935; November 25, 1936; January, February 10, March 3, April 7, 21, and 28, July 7 and September 29, 1937; January 5 and 26, 1938; January 25 and May 12, 1939; January 10, April 3 and 17, 1940; Yugoslavia Kalendar 1939, op. cit., p. 24.
- 22 Zajedničar, January 23 and December 4, 1935; January, April 15, May 6 and 20, October 28, 1936; January 25, 1939.
- 23 Zajedničar, January 7 and 28, 1931.
- 24 Zajedničar, March 27, 1933; May 30 and August 29, 1934; January 9, June 10, and December 4, 1935.
- 25 Zajedničar, March 27, 1933.
- 26 Hard Times, Croatian review, 1, 2 (Dec, 1931); Zajedničar, December 10, 1930; April 22, 1931; September 14, 1932; June 7, 1933; May 29 and December 11, 1935.
- 27 Zajedničar, March 27, 1933; November 11, 1936.
- 28 1929 Convention resolution reprinted in The CFU and the American Labor Movement, in CFU, A Brief Historical Review, 1894-1947 (Pittsburgh: CFU, 1947), pp. 22-23; Ivan Cizmic, Yugoslav Immigrants in the U.S. Labor Movement, in Dirk Hoerder, ed., American Labor and Immigration History (Urbana: University of Illinois Press, 1983); James Barrett, Rob Ruck, and Steve Nelson, Steve Nelson: American Radical (Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1981); Hyman Berman, Education for Work and Solidarity: The Immigrant Miners and Radicalism on the Mesabi Range, unpublished paper, University of Minnesota, 1963; Joseph Stipanovich, In Unity is Strength: Immigrant Workers and Immigrant Intellectuals in Progressive America: A History of the South Slav Social Democratic Movement, 1900-1918, unpublished Ph.D. dissertation, University of Minnesota, 1978.
- 29 Peter Rachleff, The Croatian-American Left, in Paul Buhle and Dan Georgakas, eds., Encyclopedia of the American Left (NY: Garland, 1990); Peter Rachleff, Ethnicity and Class among Croatian-American during the Great Depression: Packinghouse Workers in South St. Paul, Minnesota, paper presented to Northern Great Plains History Conference, 1985.
- 30 Zajedničar, June 7, 1933; July 20, 1934; May 29, 1935; May 20 and 27; June 17, 1936; January 6 and 13; February 10; March 10; April 7 and 14; May 5, 1937; The CFU and the American Labor Movement, op. cit., pp. 26-27.
- 31 Zajedničar, December 5, 1935; January 8 and 22; February 19; April 1, May 6; July 8 and 22, 1936.
- 32 Zajedničar, May 20 and 27; June 17, 1936.
- 33 Zajedničar, December 30, 1936.

POVZETEK

HRVAŠKA BRATSKA ZVEZA, ZAJEDNIČAR IN DRUGA GENERACIJA*Peter J. Rachleff*

Prispevek obravnava vpliv Zajedničarja, glasila Hrvaške bratske zveze (HBZ), na razvoj etnične identitete druge generacije hrvaških priseljencev v ZDA. Leta 1894 se je začel proces združevanje hrvaških bratskih podpornih društev, katerega cilj je bil oblikovanje "hrvaško ameriške" identitete. Do začetka dvajsetih let je HBZ kot rezultat takšnega združevanja obsegala že okoli 60.000 odraslih članov in 30.000 otrok, organiziranih v več kot 900 podružnicah širom ZDA. Proti koncu dvajsetih let pa so se morali voditelji HBZ soočiti s problemom upadanja članstva. Članstvo HBZ so po prvi svetovni vojni sestavljali predvsem starejši priseljenci, vse številnejši pripadniki druge generacije pa so zaradi močnega vpliva ameriških javnih medijev ter zaradi boljših pogojev socialnega zavarovanja s strani njihovih ameriških delodajalcev izgubljali interes za včlanjevanje v podružnice HBZ.

Da bi pridobili čimveč novih članov iz vrst mladih, so voditelji HBZ ustanovili "angleško govoreče podružnice" in angleški del Zajedničarja tedenskega glasila HBZ. Obe novosti sta spodbujali prepletanje tradicionalne hrvaške kulture z ameriško. Angleško govoreče podružnice so organizirale športne in zabavne dejavnosti, kakršne so bile tedaj priljubljene med ostalimi Američani, poleg tega pa so organizirale tečaje hrvaškega jezika, poučevale hrvaško zgodovino in zemljepis ter oživaljale hrvaške ljudske pesmi in družabne igre. Angleški del Zajedničarja je poročal mladim bralcem o kulturnih in športnih aktivnostih angleško govorečih podružnic. Uspeh takšne strategije sta zavirali dve okoliščini: odpor prve generacije članov HBZ proti omenjenim novostim in nastop ekonomske krize v ZDA. Starejša generacija hrvaških Američanov, ki se je spričo težkega gospodarskega položaja s trdim delom bojevala za golo preživetje, ni imela razumevanja za "neresne" interese mlade generacije. Delovanje angleško govorečih podružnic HBZ in angleški del Zajedničarja sta po njihovem mnenju spodbujala tratenje časa njihove mladine za športne in zabavne igre ter jih odvracala od hrvaškega jezika in kulture.

Takšne ugovore pa je kmalu zadušil uspeh nove strategije pri novačenju članstva HBZ, saj so angleško govoreče podružnice pritegnile na tisoče novih članov.

Drugo oviro pri krepitvi HBZ je povzročila ekonomske kriza v ZDA, zaradi česar številni člani HBZ niso več mogli plačevati članarine. Del razvojne strategije HBZ, katere namen je bil pridobivanje novih članov, je bila vključitev političnega delovanja v podružnice HBZ in v glasilo Zveze. Zajedničar je podpiral boj delavskih sindikatov proti brezposelnosti, zmanjševanju plač, novim pritiskom na delavce in diskriminaciji v kadrovske politiki. Angleški del Zajedničarja je seznanjal bralce z delavsko problematiko v različnih industrijah ter objavljajl teoretične utemeljitve sindikalnega gibanja. Pripadniki druge generacije hrvaških Američanov, ki so bili sredi tridesetih let večinoma že zaposleni in so se soočali z enakimi problemi preživetja kot njihovi starši, so se zdaj množično včlanjevali v HBZ, saj jim je Zveza ponujala eno od poti organiziranega boja za izboljšanje položaja delavskega razreda. Uspeh strategije krepitve članstva HBZ je bil očiten: od 50000 članov, kolikor jih je Zveza obsegala v začetku leta 1934, se je število članov povečalo na skoraj 100000 do druge svetovne vojne.

THE *PROSVETA* ENGLISH LANGUAGE SECTION:
CERTAINLY NOT HARD NEWS,
AND NEVER INTENDED TO BE

H e n r y A . C h r i s t i a n

The Slovene language newspaper *Prosveta* opened what we might here call its news doors to the United States and the world in general on July 1, 1916.¹ The front page banner announced that this paper - *The Enlightenment* - was the Organ of the Slovenic National Benefit Society, but of course readers were told that in Slovene - *Prosveta: Glasilo Narodne Podporne Jednote*. The top of page 1 also provided the dateline Chicago, Illinois; the word for Saturday in Slovene (Sobota); July in Slovene (Julij) followed by the English word July in parenthesis. On the same line, at the left and right respectively, by apposition one also saw the "Leto-Year" was Roman numeral IX and the "Štev.-Number" was arabic 27. In boxes framing the banner was the information, in Slovene at left and in English at right, that the paper was "Issued daily except Sundays and Holidays". There was too the usual Federal Post Office statement "Entered as second-class matter...". On page 2 in the masthead box much of the foregoing information was repeated in Slovene and in English, and here one also learned that *Prosveta* was located at 3019 So. Crawford Avenue in Chicago, that "Advertising rates" were "on agreement", and that yearly subscriptions cost \$3 for addresses in the United States and Canada with the exception of Chicago itself, which along with foreign country addresses cost \$4.50. Aside from these items, the remainder of *Prosveta* for that issue and for subsequent issues every publishing day for the next decade was printed in the Slovene language, for readers of the Slovene language. There might be, as there was in this issue, photographs of events like the Mexican War, with English captions - sometimes - credited to the American Press Association; and works like Emile Zola's story *Denar* in serial translation by "M-K" might at times appear. By 1918, the four page paper might be eight pages

on sreda - Wednesday - and be serializing Ivan Cankar's *Monna Lisa*; but *Prosveta* was still a domestic foreign language American newspaper.

On Wednesday, the sixth of January in 1926, however, on the *Prosveta* page 6 something happened. The first three and a half columns that day were in English, four items under the heading "*The Young S.N.P.J.: Stop, Look and Read: All ye, Brothers and Sisters!*" The first item noted Lodge No. 559, Chicago, was holding its January 15 meeting at the S.N.P.J. Hall, 1657-59 So. Lawendale Ave. "*That night, Lodge No. 559, shall initiate another class of about ten new candidates*", the text said, making a total membership of more than sixty. The lodge needed to meet as well to get acquainted, select a name, and prepare social and educational programs. A second sub-heading announced "*More News About the Young S.N.P.J. of Detroit*" as if this were ongoing news. In fact, this lodge had first met only three days earlier; using the aid of senior lodge No. 121, it had named itself The Young American S.N.P.J. and decided to hold a dance at which "*Casy Gash and his original 'Riviera Ramblers'*" would perform. "*Now watch our smoke*", commented correspondent Paul Selisnik, who added "*The progress of our lodge is spreading like a bonifire. We have several new members on the list ... and many, who are not able to speak Slovenian well, are transferring from the senior lodge. So I appeal to all Slovenians, who are not able to express themselves well in their native tounge, to join in with us.*" Under the third sub-heading, Anton P. Jurca, Jr. was more direct:

"There are many young men and women in our Jednota; but I have noticed that very few of them attend our monthly meetings, because they think to themselves, 'Well, I guess, I won't go to the meeting; about all they do is talk politics, and everything is said in Slovenian, which I don't understand so well; so all I do is pay my dues and go to a dance.' This is a fact, and I don't blame a young fellow who is full of pep, not to stay at the meeting; for as I think, it is no use for a fellow to warm a chair and muse in it just because he does not know what is going on, when he can go out and have a good time.

As I have said before, these lodges are chiefly for the benefit of the younger folks. If a person is born and rai-

sed in a country and mingles with the people of that country, he can't help but become as one of that country, and as in our case, we are becoming Americanized. Why you can't tune in on your radio without getting a bit of jazz music; and the sensation, which you get from this music, causes you the dance, which everybody likes, young or old. The meetings of these lodges will be held . . . in the English language . . . we will not discuss politics, but we'll discuss our baseball, football or any team which the individual lodge will care to draw up."

The final, longest portion of these English columns contributed by Chicagoan Richard Zavertnik, who noted *"The discussion, whether the S.N.P.J. shall publish an English organ, gave birth to this new movement which shall enlighten and emancipate the American speaking Yugoslavs of America."* To foster that movement, Zavertnik offered some guidance to those forming new lodges:

"The primary object of organizing American-speaking subordinate lodges of the S.N.P.J. is to make the American-speaking members of the S.N.P.J. who are now members of some Slovenian speaking lodge, interested in lodge work, thereby making them active members. The method through which this is accomplished is by holding all business and social meetings in the American language, in a language they can understand, comprehend, and express their own views and ideas. Any person between the ages of 16 and 55 . . . and who speaks the American language fluently should become a member of an American-speaking subordinate lodge." (Zavertnik clearly had an affection for repetition.) *"Into the Juvenile branch, persons between ages of 1 to 16 are eligible for membership."*

New leaders of any lodge needed to acquaint themselves with the S.N.P.J. By-laws, which were available in English, Slovene, and Croatian. Once there were ten members together, new or from existing lodges, the group could apply for a charter. Zavertnik cautioned that a good president and secretary were most important, and suggested that appointed committees worked better with the president than elected groups. "Never", he added, *"appoint a person just because he may be a member of the clique that is in power."* Nor should a group elect *"all your best thinkers and reasoners as officers, because a good thinker is*

always needed on the floor to analyze motions and suggestions that are advanced by immatured (sic) and inexperienced members." In a spirited conclusion to the piece, the author exhorted "*when the spirit to fight is aroused among the American-speaking members of the S.N.P.J., only then there is hope for the American Yugoslav to free himself from the tryanny of mental and industrial slavery.*" Even sixty-five years later I can recognize the "industrial slavery" and somehow expected a concluding "*Workers of the world unite ...*" which didn't emerge; but I of course do also wonder whether the "mental" slavery was the older lodges.

Whatever the case, in the next weeks news from various cities appeared Wednesdays on page 6 under the Young S.N.P.J. title. Just seven days later, for example, a Cleveland group announced a dance at the Slovenian National Home; not surprisingly, the first name on the organizing committee list was Vatroslav Grill. By January 27 the title of the column, bracketed by the S.N.P.J. logo, was enclosed in its own heading box. Slowly the number of items in English spread across the page until on March 10 everything but the ads in all six columns was in English. During this progression Richard Zavertnik had become something of a regular contributor, producing a series titled *The Psychology of Freethinking*; and the page also began to carry fillers such as the Laurence Todd, Federated Press story *Did American Ambassador "Make" Mussolini?*² On April 7, signing himself simply *The Editor*, Jože Zavertnik wrote warmly of the new members: "*English speaking members of our Society who obviously did not read the 'Prosveta' before - and that much less wrote for it - are now warmly engaged in this new movement, and they contribute their personal views to our page. ... Thus the new sympathetic co-operation of the young members is appreciated by the editor, whose desire it is to satisfy the young Brothers and Sisters by allowing them the greatest possible amount of space.*" But, he added, the Supreme Board "*allowed only one page in English*"; therefore, smaller type would be used to provide more words to the page.³ In late Spring, page 6 began to carry Louis Adamic's translation of Ivan Cankar's *Yerney's Justice*, joined later by installments of Upton Sinclair's *The Spokesman's Secretary*.⁴ And Richard Zavertnik's freethought plowed on. By midyear, issues dropped the Slovene day in the date and printed simply "Wednesday, June 23". By Autumn, material in

English had begun to crowd over into portions of other pages of the paper; and when Pioneer Lodge No. 559 of Chicago was to hold its "First Big Novelty Dance" - "For One Night Only; Slovenia transferred to Chicago" - the announcement was a banner spread right across the top of page 6.⁶

It is not my intention here to summarize the history of the youth movement in the S.N.P.J., nor to perform a similar service concerning *Prosveta*. But I do want to recreate in part the arrival and first steps of English language material. I recalled Louis Adamic's excellent chapter titled The Immigrant Press in *My America* (1938), which begins:

*"Riding in street cars, subways, and elevated trains, old-stock Americans as well as Americans whose background in the United States is a matter of but three or four generations, are wont to feel vaguely uneasy when they see a person next to them reading . . . any of the . . . 1,076 foreign-language newspapers and magazines which" (in 1938) "are published in the country in thirty-eight different languages. They are wont to give the reader of such a publication a suspicious glance."*⁶

I imagined myself a worker, riding home with a fellow worker of Slovene background, who might leave behind his *Prosveta* on the Chicago streetcar. I had less difficulty imagining myself unable to read Slovene. But once the paper began to print in English, I might perhaps be able to do more than just wonder about my Slovene friend(s). I would now and then take a peek at the Wednesday paper, just a peek, now and then, just this peek today.

Between 1926 and 1929 I learned there were many, many dances, and many, many meetings, and that Louis Adamic and others had translated literature by Slovene, Croatian, and other authors. I was regularly exhorted to "Secure New Subscribers for the 'PROSVETA'", for as Managing Editor Philip Godina explained: each adult member's dues provided a subscription to the paper; the By-laws explained ones duty to "*forward the names and addresses of . . . members to the newspaper department*" (the juvenile members to receive *Mladinski list*); "*you cannot be sure that you are reaching your members*" if they don't get the paper.⁷ Nor, I suppose, could the insurance premiums of the Society be otherwise guaranteed or double checked. I saw *Prosveta* book reviews in English had a liberal touch to them. Robert W.

Dunn's review of *Men, Money, and Motors* by MacManus and Beasley called the book "a loud hymn of tribute to the powerful motor manufacturers, and incidently" (it) "lay a good deal of stress on the modern method of 'selling' the human touch in order to make the gods move. . . . The book is of little use to any worker, being much like the stuff retailed in success periodicals".⁸ I was sometimes told too - again by the Federated Press - that 48 women unionists and 57 non-unionists workers were enrolled in the Bryn Mawr Summer School for Women, where "Will the job in the factory be mine again at the end of August?" is a question somewhere in the background for each student-worker".⁹

But I was just as likely to notice - by volume if by nothing else - the wonderfully named lodges - Stalwarts, Columbus Park, Sunflower, Pioneer, Beacons, Railsplitters, Linconites, Mohawks, Zippers - and I became appropriately excited by this kind of news: "The Old Maids are vacationing on Jone's Island in the new summer cottage, so we take great pleasure in introducing ourselves as the 'Badgar Bonnies', who are substituting for station B.P.W. . . . My goodness, Strugglers, keep your eye on 'Lindy', or he'll fly away for good some day. . . . we girls think he'd make a wonderful traveling salesman".¹⁰ All this by 1929 not just on page 6, but spread now to pages 7 and 8. On August 7, 1929, these expanded pages took on a new banner, reading from left to right: "The Society shall insure to its members freedom of religious, philosophical, ethical, and political creeds. Declaration of Principles, SNPJ By-laws". In the middle was "PROSVETA" and below "ENGLISH SECTION" and below "For Members of Slovene National Benefit Society and American Slovenes". To the right was printed "That writer does the most who gives his readers the most knowledge, and takes from him the least time. Colton." That reminded me I had learned, again, pretty much what Adamic could tell me: "Some of the foreign-language papers have become English-language. Others have merged with regular American papers. Several hundred have English columns, or sections. This is especially true of the organs of fraternal societies, which are practically cooperative insurance companies and, as such, eager to draw to themselves the immigrants' American-born children who know only English. In a few (too few) instances, these English pages and sections are well written and edited, and help New Americans to acquire some sense of their

background. None, however, have as yet begun to sink their teeth into the second-generation problem." ¹¹ I noted with interest that the advent of the logo "ENGLISH SECTION" brought one response along the lines of the freedoms insured by the Society. An Editorial note to accompany the new banner remarked that *Prosveta* had acquired "a permanent and fitting title. ... to keep the identity of the organ intact and ... serve the purpose of its mission." ¹² There was nevertheless a complaint in the "Voice of Members" column that the subordinate lodges were first called "American speaking"; the English Section ought therefore be the American Section because "the members who are proud of their adopted or native nationality are not as bigoted as the apologetic Americans who are ashamed of their American identity and hence ashamed to call the language as she is spoken in America as the American language".¹³ It sounded like an argument in a great many American university English departments a few years later, and the voice was a "second-generation problem" answering an editorial staff and an ownership which greeted the new logo truly but in the same column also wrote "There are many who do not realize the great opportunity that the SNPJ provides until it is too late. Why not insure your family and yourself. ... We should not consider the few" (summer days) "that we have an excuse and neglect the Society. Young people are susceptible for new ideas at any time. Get your friends into your lodge now".¹⁴ Although the remainder of 1929 encompassed the October 29th beginning of the Depression, the *Prosveta* English Section reached the end of the year in general calm. Lodges reported, engagements were noted, some ads were printed in English, and Richard Zavertnik produced a column "Topics of the Week". His December 24 items recognized five-day week problems, job losses among female cotton workers, large whole year profits for companies, unemployment and wage problems throughout the world, and the need for workers to be organized at both the job and politics. Perhaps the biggest *Prosveta* event was in autumn fine print concerning a dispute between S.N.P.J. President Cainkar and the newly deceased Jože Zavertnik, exchanges into which even the name of *Prosveta's* new editor Ivan Molek was drawn. But whether facing national economic disaster or Chicago and Society matters, the English Section reader seemed to know much less than the Slovene pages reported. If this year ended badly, the most meaningful material in English was

probably reflected by a Cankar work *"Freely translated from the Slovenian by A(damic)"* titled *"Discontent"*.¹⁵

The 1930 English pages proved very much a continuation of earlier years. The banner changed in that a rather industrial design as background for the words English Section was removed, thus lightening the top of page 6. The right box quotation was also changed to a "Ben Franklin, Motto to Historical Review" quote: *"Those who would give up essential liberty to produce a little temporary safety deserve neither liberty nor safety"*.¹⁶ There was winter discussion of how 1929 had brought 35 new lodges and 6716 new members. By June the Juvenile groups were reported to number 20.000 members, each now with juvenile insurance; and neighbouring legislation now allowed the S.N.P.J. to spread into Canada. By 1933 the look of the English Section had changed a bit. Mixed with the news of lodges was reprintings of serious comment about serious times. A Union Advocate excerpt, for example, noted how *"the great industrialists, the chain banks, the capitalists and the National Association of Manufacturers"* had *"exhausted every recourse to block the enactment of the Industrial Recovery Act"*.¹⁷ Editorial comment in the July 19 issue blandly pointed out that fraternal societies had continued to carry out their work in the interest of their memberships without government aid while the *"federal reconstruction finance corporation came to the assistance of the old-line commercial-private-insurance companies to the tune of more than eighty-two million dollars since ... February, 1932"*. Nevertheless, the Society had added to its By-laws a membership category called "passive", necessitated perhaps by conditions captured in the title and content of a nearby article - Big Business Cheats The Code - which complained *"employers had discharged skilled workers a few days prior to the adoption of the blanket (industrial) codes. These discharged workers, all of them unorganized, are now rehired as 'beginners, learners, and apprentices' to escape the minimum wage scale"*.¹⁸ Little wonder, then that the July 19 editorial had already urged *"we should see the members who became passive or suspended during the past two years because they were unable to meet their obligations. Invite them to come back"*. The filler below that comment noted, *"It may be pleasant to have an artistic temperament but you'll be more likely to succeed if you know how to handle a hammer and sa."* But for both the English Section and the Slovene language pa-

ges of *Prosveta* in 1933 it was an artistic temperament which created a major interest. In July 26 letter, Louis Adamic alluded to his recent year long stay in Yugoslavia and announced a series of articles "about Yugoslavia for various American magazines. . . . this will be the first attempt on the part of a writer of whatever nationality to capture on paper the entire Yugoslavia geographically, politically, economically, socially, culturally." *Prosveta* had been carrying Adamic's translations for a number of years, and Editor Molek had also even printed Adamic's English language work in Slovene translation. Here Adamic was of course referring to all aspects of what in 1934 would become *The Native's Return*; and with memory of earlier tempests, he added "Some of my articles as they appear ... may be considered by some Yugoslav immigrants ... as 'unfavorable' to Yugoslavia, and they may be inclined to condemn me for writing such things for the American public. As members of a small nation, they are unduly sensitive and afraid of what other nations will learn and think about them." ¹⁹

Once Adamic's articles began to appear, he proved to be more than correct. On October 4 Adamic was using the English Section to defend his September 20 *New Republic* article against the editorial anger of the Serb newspaper in Pittsburgh.²⁰ It was but the first of many such moments. Yet in November a piece titled Louis Adamic, datelined New York and looking suspiciously like a press release, appeared in the English Section directly under the Franklin "liberty" quote. The prose spoke of an Adamic article - An Immigrant in America - which was to appear in *The American Magazine*, which was said to be read by 7 million people. After detailing the important treatment Adamic's article gave "the life and works of Slovene, Serb, Croat and other Slavic immigrants in America", the column touted the author's forthcoming book and noted many other large readerships Adamic would reach. "It is estimated", the piece ended, "that by the end of this year about 30 million Americans will read about Yugoslavia - some of them for the first time - in Mr. Adamic's articles." ²¹ That of course proved to be true for not only 1933 but the remainder of Adamic's life. It was he who put South Slavs on the maps of America, so to speak, just as he brought attention to all ethnic questions and attention to the children and grandchildren of all immigrants. As noted earlier, some of the immigrant press, according to Adamic, helped people know

their background but did little about the second generation. So it was to Adamic that even this peek into *Prosveta* had eventually to turn for more information. *Prosveta's* English Section was begun as a response to the second generation to keep that generation in the S.N.P.J. *Prosveta's* English Section grew, but it was no more created to do Adamic's job that it was created to present itself as a full scale news paper. So the last 1933 issue of the *Prosveta* English Section began with an editorial hope that progressive workers "must fight for the creation of a brotherhood of men . . . if civilization is to survive", followed by the news that Adamic's book would be out February 1, as a Book-of-the-Month Club selection.²²

Subsequent American-language-only glimpses into the *Prosveta* indicate only slight variations in the established format. *The Native's Return* generated its fair share of prose in 1934, and Adamic's success with that work was probably aided in great part by *Prosveta's* serializing a Slovene translation of *Laughing in the Jungle*. Early in the year the column About This and That had interesting comment on how and why Slovenes were called "Granish", especially in Pennsylvania.²³ In April the Anniversary Number noted the S.N.P.J. was "the largest of all our societies" and between its organization on April 9, 1904 and December 31, 1933, had admitted 86,856 adult and 36,860 juvenile members and paid out during that time various benefits worth more than 14 million dollars. The boxes to the left and right of the page 6 banner now read Our Society's 30th Anniversary Year and Solicit Your Friends for SNPJ Membership.²⁴

Portions of 1936 issues seen through the titles of original and reprinted pieces speak to the consistency of the English Section, now by the way again placed on the industrial design background: Gowanda Boosters, SNPJ Day!, June 41! Idora Park!, The following Cash Awards Are Offered to Proposers and Agitators, Secure New Subscribers for the 'Prosveta', Sacrificing America's Children, One-Sixth on Relief, and Why I Wrote the 'Cradle of Life'. Many issues also now carried the detailed and well captioned Harold Magic comic strip titled The John Smiths, the story line of which dealt with men who snooped on fellow workers, bosses who cheated workers and other bosses, and that good family unit of organized workers who tried to survive the system. Pointing directly at the obvious continued gap between English and Slovene in *Prosveta* was an article titled 'The Question

of An SNPJ School in which editor Molek discussed a possible "SNPJ free-thought school . . . based on the free consent of the parents . . . institution . . . either in Slovene or English. . . . The idea has been originated; it awaits development". But Molek made clear the idea "has been debated in the Slovene section of the *Prosveta* for the last two months. Today we are introducing the idea to the membership of the ESL".²⁶ A more positive sign for *Prosveta*, however, was the appearance of a column titled Women's Round Table to which Mary Jugg or Anna P. Krasna or both at once were early contributors.²⁷ And late in the year, on the matter of small changes, along with news of the Spanish Civil War on *Prosveta's* Slovene page 1 there appeared a cartoon showing labor holding "abundance" while the World Welfare globe said - in English - "my big job is to find a more efficient and just method of distributing this stuff".²⁸

By 1940, World Welfare was facing fascist armies, and *Prosveta's* English titles typically read Hysteria and Alien-Baiters and The SNPJ - Democracy in Practice.²⁹ But just how much the world now truly fit on the English pages regardless of what was being printed elsewhere in *Prosveta* is seen in this moving comment in Editor Louis Beneger's column My Week for July 10: "There will come a day in the near future when the now 'victorious' dictators will have to fold up, and fold up fast. Democracy may be weak and awkward in meeting the onslaught of the aggressors, but history proves that this is the best device for civilized peoples yet conceived".³⁰ But 1940 was also the fifteenth anniversary of the English speaking lodges and the English Section of the paper. Here *Prosveta* explained itself: "Although the first regular English Section in *Prosveta* under the heading 'The Young S.N.P.J.' did not appear until in late 1925, occasionally English articles found their way into *Prosveta's* columns even before the eighth convention of that year. It seems, however, that the convention placed greater importance on the question of whether the Society should first issue a separate English weekly or a monthly for its young members, than whether to establish English speaking branches. . . . the Supreme Board . . . went of record confirming the already established English Page . . . and enlarging the Daily and Weekly *Prosveta* by one column.

The one-page . . . continued until the time of the 1929 convention when . . . two additional pages were voted for. . . .

*We can safely say that Prosveta's English Section for members and American Slovenes in general has accomplished much toward awakening our youth to the SNPJ cause, and that it has given them an opportunity for self-expression. It has made them conscious of their mission as workers toward their fellow men and has shown them that as human beings they belong to a small but sturdy nationality which is equal in its possibilities to any large or small".*³¹

Well, who am I to argue; perhaps one had to be a Slovene to have the English Section accomplish all that spiritual magic. But simply reading it in English produced a somewhat lower level vibration. Case in point: The April 7, 1941 Prosveta announced in bold letters: "Jugoslavija Invadirana!" and there was much written about Cordell Hull, Washington, Beograd, Kairo, and the like. The April 9, Wednesday English page response to invasion was limited to a page 7 half column - a sad half column to be shure - by the editor. On April 16, however, there was a appeal for aid for war victims in Yugoslavia; and on July 2 editor Molek did discuss America's trials in the Revolution and Civil War and continued: "*Brothers and sisters. ... We, too, belong to this great people that is being tested for the third time; we, too, are Americans; we, too, are a part of the great American democracy. We, too, with all the others, are being tested.*

*It is well at a time like the present to remember the great truth that without American democracy which has opened its doors to your fathers and mothers and gave them freedom besides an opportunity to earn dollars, you would never have been born here, and today you would live, if you were still living, in the war-torn and blood-spattered old country as Hitler's slaves!"*³²

All right! That is the American language as the American-only reader of the English page knows it; these Slovenes are okay! And in November, as if in anticipation of my peeking this far along fifty years later, Editor Molek, while asking contributors to shorten their letters to the paper, stated bluntly: "*The English Section of the official organ is devoted exclusively to lodge, federation, cultural, social and informative reading matter. It goes without saying that all lodge and federation news receives first consideration, because it is of primary importance to the organization as well as its branches. Therefore, all other material is of secondary importance. . . .*"³³ Unless, of course, it was "Japonska napadla Ameriko!"³⁴ That could not be secon-

dary, and on Wednesday December 10, editor Molek's center page editorial began "America is at war!"³⁶ Although June of 1941 had been the twenty-fifth anniversary of the S.N.P.J., the celebration lasted barely six months. The next few years were war time: Louis Beneger's "My week" column was retitled "Our Front"; articles like "Comrades' Note Book" spoke of soldiers, losses to families, War Loan Drives; news reports of the Partizans were reprinted from New York's newspaper *P.M.*; and Adamic, now as President of the Slovene American National Council and first President of the United Committee of South-Slavic Americans, delivered his message to the Partizans on the occasion of the liberation of Belgrade.³⁶ On October 11, 1944, the Minutes of the Supreme Board of the S.N.P.J. meeting in April were printed - in English. But already, after only a short time of fusion, history now tells us that the English pages were, after the lodge news, telling but a part of a story which was going on in Slovene, much like the seeming sameness yet differences of the Yugoslav Relief Committee, Slovene Section, and the Slovene American National Council.

My last peek was into 1946, and I want simply to note that as the year began the English page banner had been simplified; the 20th anniversary of "the SNPJ English Speaking Lodge Movement" had been celebrated, in conjunction with a membership drive; Beneger's column was now titled "Our Times"; the SNPJ was against compulsory military service; and in Indiana the "Hoosier Pals" lodge had enjoyed a great party. Absolutely everything had changed and everything was still the same and you could or could not tell that from the *Prosveta* English Section.

At this point I sat back from my peeking and imagined this moment in Maribor. I suddenly recalled that had I continued to peek into *Prosveta* I would eventually have found myself. The paper had recorded my visit to Chicago, had reviewed my books, had reprinted my speech to the American Slovenian Heritage Club of Forest City, Pennsylvania.³⁷ Even I was an English page item, in 1986. But these Wednesday *Prosvetas* were quite different. With editorial offices in Burr Ridge and mailed from Minsdale, Illinois, these papers consisted of seven pages in English and that one special sheet - page 4 - printed in Slovene. The second, the third, the fourth - so many generations since the first; perhaps so few who now spoke Slovene. I thought of the old

papers, a Cleveland paper, a meeting with Vatroslav's wonderful, energy-filled sister Mary Grill Ivanich. I recalled too standing two decades ago with the officers of the S.N.P.J. while they mused about the Saturday language schools: at the beginning how important it was to initiate and perpetuate those classes; and now that they were gone, what doubts about the decision to abolish them. But most of all I remember Lawndale Avenue - sitting in the old building, taking down large volume upon volume of the *Enlightenment*, scanning the very print, carefully turning the real pages, today turned so old that they must be, can only be, read in microfilm offered by curators like Joel Wurl at the Immigration History Research Center in Minnesota. My work there was in the late 1960s, and around the newspaper offices was an urban waste land. I was working late, the staff left me, showing me how to lock up and suggesting I call a taxi to make my return to central Chicago. I did. The regular taxi drivers were on strike; my replacement driver was an educated, clever, decent young man. He suggested the striking drivers simply wanted bigger boats on the lake than they already owned. We laughed. "But you", he said, "being out here, you must be a member of the proletariat, coming from the paper and all". I smiled and thought of the *Prosveta* how near to or far from socialism it seemed; how near to or far from the proletariat it was or each of us has ever been or will be. I thought of my immigrant grandparents and how for all my education I was after all still but a worker. I looked at my driver's cocked ear, awaiting my answer. I remember I said, "I don't know much about belonging to the proletariat as such, but I was out here at the *Prosveta* trying to find out about some people. You see, some of my best friends have turned out to be Slovene."

FOOTNOTES

- 1 Our Tenth Anniversary, Prosveta, 30 June, 1926, p. 6.
- 2 17 March, 1926, p. 6.
- 3 To Our Contributors, 7 April, 1926, p. 6.
- 4 16 June, 1926, begins the Sinclair serial.
- 5 29 September, 1926.
- 6 New York: Harper, p. 238.
- 7 "To The Secretaries of The English Speaking Lodges", 23 June, 1926, p. 6.
- 8 "Ballyhooing Bosses", 17 July, 1929, p. 8.
- 9 "Woman Unionists at Summer School", 24 July, 1929, p. 8.
- 10 "Badgerland Buzz!", 7 August, 1929, p. 8.
- 11 "My America", p. 244.
- 12 "Editorial Notes", 7 August, 1929, p. 6.
- 13 14 August, 1929, p. 8.
- 14 "Editorial Notes", 7 August, 1929, p. 6.
- 15 18 December, 1929, p. 6.
- 16 "For example", 29 January, 1930.
- 17 "Labor and the Dictatorship", 12 July, 1933, p. 6.
- 18 23 August, 1933, p. 6.
- 19 "A Letter from Louis Adamic", p. 6.
- 20 "A Letter from Louis Adamic", p. 8.
- 21 22 November, 1933, p. 6.
- 22 "The End of the Year" and "Adamic's Book Out" Feb. 1, 27 December, p. 6.
- 23 17 January, 1934, p. 8.
- 24 4 April, 1934, p. 6.
- 25 8 January, p. 6; 13 May, p. 6; 3 June, p. 6; 15 July, p. 6; 4 November, p. 7.
- 26 8 January, 1936.
- 27 See for example 30 September, 1936, p. 8.
- 28 21 December, 1936.
- 29 5 June, p. 6; 10 April, p. 6.
- 30 10 July, 1940, p. 7.
- 31 7 February, 1940, p. 6.
- 32 "The Third Trial of Free America", p. 6.
- 33 "Our Prosveta and Its Contributors", 5 November, 1941, p. 6.
- 34 8 Decembra, 1941, p. 1.
- 35 "A Serious Word in Serious Times,"
- 36 12 July, 1944, p. 7, 8.
- 37 5 March, 1986, p. 6; 12 March, p. 2; 19 March, p. 7; 16 April, p. 7.

POVZETEK

ANGLEŠKI DEL PROSVETE: SPLOH NE "UDARNE"
NOVICE IN NIKOLI S TAKIM NAMENOM

Henry A. Christian

V začetku leta 1926 je deset let star slovenski čičaški časopis Prosveta - "ki izhaja vsak dan razen ob nedeljah in praznikih" - pričel izdajati eno stran v časopisu v angleškem jeziku, "namenjen mladim ljudem slovenskega izvora, ki govorijo ameriški jezik". Namen te strani je bil pritegniti ljudi k članstvu v Slovensko narodno podporno jednoto, organizacijo, ki je izdajala Prosveto Skozi leta je angleška stran prinašala novice o delovanju jednot, plesih, slovenski literaturi v prevajanju, zgodbah Louisa Adamiča in vzhajajoči zvezdi, delavsko-upravljaljskih problemih med veliko gospodarsko krizo, napadu na Jugoslavijo 1941. Sicer pa ta stran ni prinašala pomembnih novic iz sveta, le-te so se našle na slovenskih straneh časopisa.

Neslovenski, angleško govoreči izobraženec tako iz te angleške priloge ni izvedel praktično ničesar o dejanskem značaju svojih sosedov, ameriških Slovencev.

Tak način urejanja angleške priloge (strani) je bil morda velika - izgubljena - priložnost, za katero pa je Prosveta očitno smatrala, da je ne potrebuje. ABSTRACT

THE NEW IMMIGRANT AND THE IMMIGRANT PRESS IN THE NEW YORK AREA

K a t h r y n K o o p

INTRODUCTION

On November 28, 1990, President Bush signed the Immigration Act of 1990 which raises the number of immigrants coming to the US each year by 40 percent. Immigrants accounted for about one third of the population growth in the US in the 1980's. With approximately one quarter of all immigrants admitted coming through New York, it is still the major port of entry to the US. The largest single group to settle in New York recently are those coming from the Dominican Republic. Based on 1980 figures, it is anticipated that the number of immigrants in the New York area of Hispanic background will be increased by more than 100% by the year 2000. However, the greatest growth is with those coming from Asian backgrounds with an expected increase of almost 200%.¹ In New Jersey alone the 1990 census reports that the Asian population rose roughly 150% in the last ten years.

The immigrant press in the greater New York area continues to serve the immigrant in the process of acculturation and of defining himself/herself in a global society. Supporting a sense of community and connection of the home culture, providing resources for advice and information to aid in adjusting to life in a new culture, offering news and commentary on prevailing issues in the home country, as well as local news from an immigrant perspective and particularly that of concern to the immigrant group are some of its functions. While the immigrant press fosters a certain dependence on it for survival in the new culture, it also plies its captive audience with political views which reinforce for many the reasons why they left their home countries.

THE CHINESE AMERICAN PRESS

The Chinese are by far the largest of the Asian group. They are very diverse in background coming from HongKong, Taiwan, the People's Republic of China, and "overseas Chinese" coming from Laos, Viet Nam, Cambodia, and other southeast Asian countries. Although there are mainly two languages, Mandarin and Cantonese, there are numerous dialects. They all, however, share the same written language.

The Chinese immigrant press has a long history since the Chinese have been a sizeable immigrant group since the mid-nineteenth century. The largest concentrations are in San Francisco, New York and Los Angeles. In the 1980's New York was the leader in number of publications, eleven dailies, the majority supported by Taiwan but six of the eleven locally owned. Printed in Chinese with sizeable circulation *Chung Kuo Shi Pai* or The China Times and *Hwa Mei Jih Pao* or The China Tribune are known to be anticommunist while *Lin Ho Joh Pao* or The United Journal and *Mei Jo Jih Pao* or The Chinese Journal are considered to be pro-Taiwan. While these include world news from Chinatown, Mainland, Taiwan, HongKong and Southeast Asia, only *Hwa Pao* or Mott Street Journal is listed as a pro-communist newspaper with important news from Mainland China.²

From the beginning the Chinese immigrant press was known to be politically slanted but in the last decades the changes in the international situation have brought about a more objective approach to China Politics. Still editorials often focus on the tensions between Taiwan and the Mainland as well as the takeover of HongKong by the PRC in 1997. There are also several publications in English, usually weeklies and often pro-Taiwan. For example *Free China Weekly* has articles on politics, culture, economics, education, etc. but its major objective is to present English readers significant events that happen on Taiwan.³ *China Daily*, a Mainland newspaper published in English in the PRC and also available in the States does much the same for mainland China.

In the late 1960's nationwide newspapers supported by overseas capital brought significant competition to local publications. Generally they reprint home editions but include regional news and social events along with local advertisements. While *Centre Daily News* from HongKong takes a more neutral stand bet-

ween Taiwan and the PRC, Taipei's *United Daily News* publishes *China Times* and *World Journal* in New York and San Francisco with strong political ties to Taiwan. In 1984 *World Journal* claimed the highest circulation among Chinese American Newspapers.⁴ This fact is supported by those interviewed who either have the newspaper delivered to their homes or pick it up at newsstands in Chinatown. Printed in Chinese with some ads in English it provides local and world news directly translated from regional newspapers, information on jobs, rentals, services, and resources for government services. There are special sections for news from Taiwan, HongKong, mainland and other areas, with local news about regional Chinese communities in the US on certain days. Now self-supporting the political focus shifted from a strong bias toward Taiwan to a more subtle political stance. On the other hand *World Journal* provides an opportunity for Chinese Americans to present their own political voice. The Organization of Chinese Americans and the Asian American Association are two groups seeking to promote Asian American interests in the US.

THE FILIPINO AMERICAN PRESS

Although the largest concentration of Filipino immigrants is located in the western states, a significant group of mostly educated professionals came to the New York area in the second wave of Filipino immigration since 1965. The particular commitment of the Filipino people to help other Filipino people reflects itself in its use of the Filipino immigrant press. This strong sense of community has brought about the formation of clubs and organizations. Along with publishing news of such social events and cultural activities, the press has also played an important part in providing information about community issues and sources for aid in filing necessary documents. Some political issues are also dealt with but the main interest is for a Filipino perspective on what's happening in the Philippines. Many still have family back in their home country and return to visit from time to time. Advertisements continue to furnish the major source of income for such newspapers although many have financial backing in order to exist. Some are distributed nationally but contain regional sections. They are usually published weekly and can

be picked up at the local stores in Filipino American neighbourhoods. For the most part these newspapers are printed in English with perhaps a page or so in a local language such as Tagalog.

Philippines Mail is the oldest newspaper and has served as a model for those that have followed.⁶ The *Filipine Reporter* is known to provide the most "coverage of international affairs extraneous to the social life of Filipinos here and abroad".⁶ The *Philippines News* claims to be the largest Filipino/American newspaper with an estimated 89,043 copies circulated in 1982 (p. 88). In interviewing Filipino Americans the two leading publications noted were the *Filipine Reporter* and the *Philippines News*. These were considered of great importance not only to new immigrants but as one Filipino American said after living in the States for more than twenty years, "I still look forward to going to the store each Friday to pick up the *Filipine Reporter*". One could ask if the distinctive sense of community particularly evidenced by Filipinos extends to other Asian groups. In the area of the immigrant press the *Asian American News* is cited as an attempt at a more "coordinated and unified effort".⁷ Although it is considered to be reasonably successful, it is said to be more Filipino than Asian.

THE KOREAN IMMIGRANT PRESS

Since the Second World War Koreans came to the US first as students and professional people. The American immigration law of 1965 brought many more Koreans and although often educated, most were interested in following entrepreneurial pursuits, especially in the greater New York area. In the newer group, some can be classified as unskilled. More recent immigrants will have studied some English in school, but many cannot speak as the emphasis is on written work. Because language can be a problem many Korean American adults are more comfortable with editions of Korean newspapers printed here than with NY or suburban newspapers. Often the last page of these papers is faxed directly from newspapers in Korea. This information is particularly important to the group of transient executives who come to the US, often with their families, but return to Korea after two to five years. As can be expected from obvi-

ous entrepreneurial interests, almost one third of these newspapers is advertising. The sense of community and ethnicity is very significant for many Koreans and for this reason some Korean men will return to Korea to look for a wife and in some cases place ads in newspapers as part of their search. A common feature is to include stories of Korean Americans who have done something that has merited mention in American newspapers. Often small bits of news are picked up and the people involved are interviewed further. These stories are then featured in the Korean immigrant newspapers. The sense of community causes each reader to share in the pride of that achievement.

Although there are newspapers from Korea available in major cities across the US, *The Encyclopedic Directory of Ethnic Newspapers and Periodicals in the United States* (1976) lists the *Hankook Ilbo* or The Korean Times as the only Korean daily published in the US for immigrants but some articles are reprints coming from Seoul. It provides international, national and local news of interests to the Korean community. *Joong-Ang Il Bo* or The Joong-Ang Daily is published in Korean with its main office in Seoul, but re-edited in California. It covers all news pertinent to Korean interest, both Korean and American, with a special section devoted to events and issues in Korean communities in the US. Of particular note is *Hae Oe Han Min Bo* or Overseas Korean Journal which is published semi-monthly in New York. It has a political focus aiming at the reunification of Korea and promoting a democratic system.

THE JAPANESE PRESS IN AMERICA

With the growing economic prosperity in Japan the number of Japanese immigrants has diminished considerably and with it the need for a Japanese immigrant press. Although some newspapers still publish in Japanese and English in San Francisco, Los Angeles, Honolulu, Seattle, and New York, also available for the Japanese immigrant are *East/West* and *Asian Week* which were originally aimed at a Chinese audience but now are increasingly more Pan-Asian with articles of interest to all Asians.

A strong Japanese presence is still evidenced, however, in the greater New York area. These people are Japanese executives and their families who come to the US for three to five years. By the mid-1980's one hundred or more Japanese firms were located in New Jersey alone. These companies are linked very closely with Japan and this necessitates a current flow of information on the economy and business trends in Japan. With modern technology major Japanese newspapers such as *Yomiuri* and *Asahi* fax their daily editions directly to publishers in the US. There are also many business related publications, along with *Nippon Keizai*, the Japanese equivalent to the *Wall Street Journal*. Two well known and established newspapers published in the US are *OCS News* (Overseas Courier Service News), a Japanese weekly providing social and cultural news along with information about services necessary for Japanese and Japanese Americans living in the US, and *Nichi-Bei Shinbun*, a daily newspaper written in Japanese and English mostly focused on news and information about Japan. All of these newspapers can be obtained by subscription or at Japanese grocery stores.

THE INDIAN AMERICAN PRESS

By the end of the 1960's Asian Indians were becoming a recognizable group in the greater New York area. Most were middle class educated with many professionals but there were also those less educated who came to work in factories and in the service sector of the economy. Native languages differed according to the region of India from which they came but those who were educated knew English because it was usually the language of instruction at school. With the complex ethnic and religious makeup of India *India Abroad*, published weekly in English in New York since 1970, has sought to meet the needs of this diverse group. It covers major news events in India and also from the Indian states, events of interest to Indians in America, and issues of Indo-US concern. It offers feature stories on Indian Americans in the news, book and film reviews, sports news, and also a column on immigration questions.

Possibly there are fewer Indian immigrant newspapers because the majority of Indians coming to the US already have a level of fluency in English which enables them to read American

newspapers for necessary acculturation into American society. It would seem then that *India Abroad* mostly serves to keep the immigrant in touch with his home culture.

THE HISPANIC OR LATINO PRESS

With a large Hispanic population in the greater NY area for several decades, the Hispanic or Latino press does not refer to a particular ethnic press but rather focuses on a more general Spanish reading audience. Initially Hispanic referred to the Puerto Rico community but in the last ten years there has been a large influx of immigrants from the Dominican Republic, Cuba, Mexico, as well as from countries in Central and South America. *El Diario-La Prensa* or The Daily Press, first published in 1913, is the newspaper most closely related to the Puerto Rican community in New York.⁶ Printed in Spanish it has from its inception served as a political voice dealing with issues such as exploitation and discrimination, along with the usual information in most immigrant newspapers. In 1980 *El Diario* was bought by Ganett, a national news chain interested in the Spanish market. It continues to promote political views in support of the poor and the policies of the Democratic Party. *El Diario* attempts to deal with issues of concern to all Hispanic groups with the idea that in unifying these groups they will have a stronger voice for their interests on the state and national level. Also competing for the Hispanic audience is *Noticias Del Mundo*, a Spanish language newspaper established by Rev. Sun Myung Moon and the Unification Church, an international religious group from Korea with more "rightist" views.

Other well established publications are *El Tiempo* or The Times, a daily printed in Spanish with a circulation of 45,000, and *Temas* or Topics, a monthly family magazine in Spanish with a circulation of 78,200. A more recent monthly magazine in Spanish is *El Mundo De Nueva York* or New York World, known to be a more sensational type in content and format. *La Justicia* or Justice is a Spanish monthly published in New York since 1933 and sponsored by the International 'Ladies' Garment Workers' Union. It deals with rights and responsibilities, community involvement, and all aspects of union news.⁶ Regional newspapers in Spanish for those of particular ethnic

backgrounds abound in the greater New York area. Some are geared to new immigrants giving advice and information on immigration laws and processes. Others are bi-lingual focusing on political, economic, social and cultural issues. National publications can be particularly useful in promoting the efforts of such groups as the National Association of Latino elected or Appointed Officials, the Hispanic Caucus in congress, and the National Hispanic Council on Aging which are seeking to meet the combined interests of the Hispanic community.

It is said that most Hispanics with a reading knowledge of English read *The Daily News* which has the largest circulation of any New York paper.¹⁰ Newspapers from Columbia, Ecuador, Santo Domingo, and Puerto Rico reach the newsstands in New York on the same day they are published. Such availability helps preserve for the immigrant a sense of identity with the country of origin.¹¹

CONCLUSION

As the immigrant press reflects the changes in immigrant groups it also is affected by the technological changes of its times. While air travel allows migration between both countries, communication of information by telephone and fax keeps the immigrant in touch with the home culture and language while acculturating into his/her new environment. Along with the acces to instant information through "fax" technology, perhaps the most significant change noted in the current immigrant press is that whereas it often served as a political voice regarding issues in the home country, now it is becoming more of a political voice enabling groups to exercise a major force on issues regarding their interests in the US. With acculturation and assimilation the need for an immigrant press would seem to eventually fade out, but each new wave of immigrants brings a new lease on life to the immigrants as well as to the immigrant press.

REFERENCES

- 1 Armstrong, Regina, The Forces of Immigration. In Future Shocks to New York, Citizens Budget Commission, 1989. p. 30.
- 2 Wynar, Lubomyr T. and Synar, Anna T., Encyclopedic Directory of Ethnic Newspapers and Periodicals in the United States. Littleton, Colorado, Libraries Unlimited, Inc., 1976. p. 56.
- 3 Ibid. p. 59.
- 4 Lai, H.M., The Chinese-American Press. In Miller, Sally M., ed., The Ethnic Press in the United States. Westport, Connecticut, Greenwood Press, Inc., 1987. p. 38.
- 5 Flores-Meiser, The Filipino-American Press. In Miller, Sally M., ed., The Ethnic Press... 1987. p. 89.
- 6 Ibid. p. 88.
- 7 Ibid. p. 95.
- 8 Fitzpatrick, Joseph P., The Puerto Rican Press. In Miller, Sally M., ed., The Ethnic Press... 1987. p. 307.
- 9 Wynar, Lubomyr T. and Wynar, Anna T., 1976. p. 184.
- 10 Fitzpatrick, Joseph P., The Puerto Rican Press. In Miller, Sally M., ed., The Ethnic Press... 1987. p. 311.
- 11 Ibid. p. 310.

BIBLIOGRAPHY

Armstrong, Regina, The Forces of Immigration. In Future Shocks to New York. Citizens Budget Commission, 1989.

Bischoff, Henry and Koop, Kathryn, Understanding Students and Families of the New Immigration. Mahwah, New Jersey, Center for the Study of Pluralism, Ramapo College of New Jersey, 1989.

Fitzpatrick, Joseph P., The Puerto Rican Press. In Miller, Sally M., ed., The Ethnic Press in the United States. Westport, Connecticut, Greenwood Press. Inc., 1987.

Flores-Meiser, The Filipino-American Press. In Miller, Sally M., ed., The Ethnic Press... 1987.

Lai, H.M., The Chinese-American Press. In Miller, Sally M., ed., The Ethnic Press... 1987.

Wynar, Lubomyr R. and Wynar, Anna RT., Encyclopedic Directory of Ethnic Newspapers and Periodicals in the United States. Littleton, Colorado, Libraries Unlimited, Inc., 1976.

POVZETEK

NOVI PRISELJENCI IN PRISELJENSKI TISK NA
PODROČJU NEW YORKA

K a t h r y n K o o p

ZDA kljub znanim omejitvam priseljevanja še vedno dolguje tretjino rasti prebivalstva v osemdesetih letih novim priseljencem. Približno četrtnina priseljencev še vedno prihaja preko New Yorka. Na podlagi sedanjega stanja lahko domnevamo, da se bo število špansko govorečih priseljencev na področju New Yorka do leta 2000 povečalo za več kot 100 %, število priseljencev azijskega izvora pa kar za 200 %. Samo v New Jerseyu se je po podatkih zadnjega ljudskega štetja število prebivalstva azijskega izvora v zadnjih desetih letih povečalo približno za 150 %. Vsem tem priseljencem na širšem področju New Yorka pomeni njihov tisk pomemben pripomoček tako pri ohranjanju povezav s kulturo matičnih držav kot tudi pri procesu vzivljanja v novo okolje in iskanju njihovega mesta v njem.

Kitajski priseljski tisk ima v ZDA dolgo tradicijo. V osemdesetih letih se je njegovo težišče iz zahodne obale ZDA preneslo v New York, kjer izhaja kar 11 dnevnikov. Večino od njih podpira Taiwan, tako na primer The United Journal and Mei Jo Jih Pao ali The Chinese Journal, lastniki drugih so ameriški Kitajci, samo Hwa Pao or Mott Street Journal ki objavlja pomembne novice iz celinske Kitajske, imajo za prokomunističnega.

Čeprav je največja koncentracija priseljencev iz Filipinov v zahodnem delu ZDA, pa se je v drugem priseljskem valu po letu 1965 na področju New Yorka naselila pomembna filipinska skupnost, sestavljena pretežno iz izobražencev. Najstarejši filipinski časopis, ki je služil kot vzor vsem naslednjim, je Philippines Mail. The Philippine Reporter slovi kot časnik, ki v največji meri pokriva mednarodne zadeve, ne posega pa toliko na področje socialnih vprašanj Filipincev v matični domovini in v izseljenstvu. The Philippines News se ima za največji filipinsko-ameriški časopis z najvišjo naklado preko 89.000 izvodov leta 1982. Asian American News je kljub izraženim prizadevanjem, da bi pokrival širši prostor, še vedno bolj filipinski kot azijski.

V vseh večjih mestih v ZDA je dostopnih mnogo korejskih časopisov, kaže pa, da je Hankook Ilbo (Korejske Novice) edini korejski dnevnik, ki ga tiskajo v ZDA, vendar pa so nekateri članki ponatisi, ki prihajajo iz Seula. Joong-Ang Il Bo (Joong-Ang dnevnik) ima uredništvo v Seulu, tiskajo pa ga v Kaliforniji. Pokriva tako korejske kot ameriške novice, posebna rubrika pa je posvečena dogodkom v korejskih skupnostih v ZDA. Zelo pomemben je štirinajstdnevnik Hae Oe Han Min Bo (Prekomorski korejski časopis), ki poudarja ponovno združitev Koreje in vzpostavitev demokratskega sistema.

Priseljenci iz Japonske so v najnovejšem času predvsem poslovniki, ki ostajajo v ZDA od tri do pet let. Od srede osemdesetih let dalje je samo v New Jerseyu preko sto japonskih podjetij. Zaradi tega je nujen stalen pretok poslovnih in ekonomskih informacij. Z moderno tehnologijo je možno pošiljati po faksih še v istem dnevu celotne številke najpomembnejših japonskih časopisov, dnevnikov Yomiuri in Asahi in japonske različice Wall Street Journal Nippon Keizai. V ZDA tiskajo japonski tednik z informacijami za Japonce na tujem Overseas Courier Service News in v japonščini ter angleščini pisani dnevnik Nichi-Bei Shinbun z informacijami o Japonski.

Zaradi množice indijskih jezikov in dejstva, da je angleščina običajni učni jezik v Indiji, izhaja v New Yorku od sedemdesetih let dalje v angleščini pisani dnevnik India Abroad, ki pokriva glavne dogodke v Indiji in njenih zveznih državah in tudi zadeve ameriško-indijskega pomena.

Špansko govoreči priseljenci v področju New Yorka ne izvira-jo več samo iz Portorika, kot v prajšnjih obdobjih, pač pa tudi iz Dominikanske republike, Kube, Mehike in drugod. Najstarejši španski časopis El Diario-La Prensa, ki je začel izhajati leta 1913, je bil tesno povezan s portoriško skupnostjo. Leta 1980 je El Diario kupila časniška mreža Ganett, ki se je začela zanimati za špansko govoreče bralce. Z njo tekmuje časopis Noticias Del Mundo, ki ga je ustanovil Rev. Sun Myung Moon iz Unification Church, mednarodne verske skupine z desničarskimi pogledi.

Druge uveljavljene publikacije so še dnevnik El Tiempo z naklado 45.000 izvodov in mesečna družinska revija Temas z naklado 78.200. Novejši je mesečnik El Mundo De Nueva York. Večina priseljencev španskega izvora, ki obvlada angleščino, bere The Daily News, ki ima največjo naklado od vseh newyorških časopisov.

AMERIKANSKI SLOVENCOV GLAS

M i h a e l K u z m i č

Osnovni podatki:

*"Amerikanszki Szlovecov Glasz",
"Najvekse i najbolje razsurjene
vendszke novine vu Zdruzseni Drzselaj,
steri vszaki red vu Ameriki
zsivousci vendov szlisnoszti szluzi.
Szahaja vszaki petek".*

*"An American newspaper, printed in
the windish language, promulgating
American ideas and principles
to liberty loving Windish race.
Published every Friday".¹*

Časopis *Amerikanski Slovecov Glas* (ASG) je izhajal v času od 6. maja 1921 do jeseni leta 1954 v mestu Betlehem, Pa., ZDA. Izdajati ga je začela Ameriška prekmurska izdajateljska družba, ki se je že pred letom 1930 preimenovala v Ameriško prekmursko in madžarsko izdajateljsko družbo. Imela je svojo tiskarno. V prvih nekaj letih so bili uredniki Jožef Korpič, Ivan Hašaj, Franc Hašaj, dr. Ernest Stiegler, nekako od srede dvajsetih let in vse do konca pa Aleksander Kardoš.

I. POTREBA PO ČASOPISU V PREKMURŠČINI MED AMERIŠKIMI SLOVENSKIMI IZSELJENCI

Kakor ostale poljedelsko zaostale in gospodarsko nerazvite pokrajine tako tudi Prekmurje s svojim pretežno kmečkim prebi-

valstvom ni moglo prehraniti svojega življa v drugi polovici prejšnjega stoletja. Nekaj meščanstva, trgovstva, obrtništva in šibke trgovske povezave s sosednjimi pokrajinami je bilo premalo, da bi omogočilo preživetje vsem članom številnih prekmurskih družin, ki niso mogli ostati na rodni grudi. Tisoči so šli s trebuhom za kruhom najprej v sezonstvo, nato postopoma v bolj ali manj načrtovano izseljenstvo. Najprej po žitorodnih krajih svoje tedanje širše ogrske države, nato po evropskih in končno po prekomorskih deželah Severne in Južne Amerike. Vzroki izseljevanja so bili pretežno ekonomsko-socialni. Ljudje so ob pomoči svojih sorodnikov in rojakov našli najbolj ustrezne načine in poti, da so z velikimi upi in pričakovanji šli na tuje, da bi si gospodarsko opomogli, ustvarili trdno gmotno osnovo zase in za družino in se čimprej vrnili v svoje domače in družinsko gnezdo. Večinoma so bili iz nižjih slojev prebivalstva in so nesli s seboj poleg dobre volje le pridne roke, osnovno izobrazbo in le malo kvalifikacij za zahtevnejša dela.

S seboj pa so ponesli duhovno bogastvo, ki so ga negovali in s ponosom ohranjali do konca življenja, vsaj v prvi in drugi generaciji izseljencev, s katerim so se ne samo postavljali ob bok, ampak celo prekašali pripadnike veliko večjih narodov in izseljenških naselbin v tujini: to je bila pripadnost svojemu slovenskemu narodu, zvestoba svojemu verskemu prepričanju in zavzeto nadaljevanje prekmurskega kulturnega in literarnega ustvarjanja in življenja. To je bilo njihovo zdravo jedro, ki se je v širših krogih dotikalo in tu pa tam tudi prepletalo z življenjem in delovanjem sosednjih narodnih skupin, med katerimi je potrebno omeniti predvsem Madžare, Slovake, Hrvate in, kakor so jih opisovali, Štajerce. Versko pripadnost evangeličanski, katoliški ali reformirani veroizpovedi so čvrsto ohranjali. Sorazmerno zelo zgodaj so ustanavljali svoje župnije, gradili cerkve, formirali dobrodelna društva v cerkvenem in narodnostnem okviru. Njihovo življenje v novem, predvsem ameriškem okolju, lahko najbolj opazno spremljamo v Betlehemu, kjer so prekmurski evangeličani že leta 1909 začeli s svojim bogoslužjem v maternem jeziku; leta 1913 so jim sledili rojaki katoliške cerkve. Oboji so si zgradili potrebne in veličastne cerkve, v katerih je potem desetletja potekalo njihovo ne samo versko, ampak tudi kulturno, narodnostno, družabno življenje in ohranjalo korenine iz "starih krajev". Dejstvo, da so mnogi rojaki prinesli s seboj v Ameriko Sveto pismo, pesmarico ali molitvenik v prekmurščini, kaže na poseben vpliv prekmurske književne

ustvarjalnosti v zadnjih treh stoletjih na prebivalstvo, kateremu je posebej med evangeličanskim delom prebivalstva prekmurska knjiga skozi ta stoletja dajala duhovno oporo ob pomanjkanju govornih božje besede in krščanske pesmi. Ista duhovna potreba je rojake spremljala tudi v izseljenstvu, zato ni čudno, da so v Betlehemu in drugje ustanavljali izdajateljske in založniške družbe, ponatiskovali predvsem verske knjige v prekmurščini, izdajali časopise in razne tiske.²

Poleg bogate tradicije in notranje potrebe po pisanju in obveščanju pa so imeli naši ameriški rojaki tudi zelo konkretne in praktične potrebe, ki so jih silile v izdajanje časopisov. Obe ustanovljeni slovenski cerkvi, evangeličanska in katoliška, sta imeli prva duhovnika sicer izven svojega prekmurskega kroga, na katera se nista mogli navaditi, zato sta ju kmalu zamenjala druga, ki sta bila agilna ne samo v cerkvi, ampak tudi zunaj nje, predvsem na političnem področju. Obe cerkvi sta v svojem krogu ustanovili različna društva, med njimi tudi dobrodelna.³ 1. junija 1912 pa je bilo ustanovljeno Prvo South Betlehemsko Slovensko Betežne Pomagajoče Društvo, ki je sčasoma ustanovilo podružnice v vseh pomembnejših ameriških mestih, kjer so živeli prekmurški rojaki. Društvo je bilo ustanovljeno za vse Slovence, ne glede na njihovo versko ali politično pripadnost. V preteklosti je odigralo pomembno vlogo na socialnem, narodnostnem in kulturnem področju in deluje še danes. Proti koncu leta 1920 je bilo ustanovljeno Ameriško slovensko demokračko društvo, ki še zmeraj deluje in je do nedavnega uporabljalo prekmurščino in angleščino.

Ob tako razvitem življenju naših rojakov ni čudno, da so se pojavili razni časopisi s sorazmerno kratkim časom izhajanja, kot so bili evangeličanska *Slobodna reč* in *Zvona glas* ter katoliški *Zvezda vogrski Slovincov*, *Vogrski Slovenec* in *Straža*. Vsebina nikakor ni bila samo verska, pač pa pretežno politična, socialna in informativna, v njih je bilo veliko polemik in tudi medsebojnih preprirov. Različne frakcije med Slovenci, hkrati pa vse opaznejše in pomembnejše delovanje dobrodelnega društva, ki so ga sčasoma na kratko imenovali samo Slovensko društvo in je s svojim delovanjem v svojem lastnem domu združevalo kulturno in družabno življenje vseh rojakov v Betlehemu, so pripravili možnost za skupen časopis vseh prekmurskih rojakov v Betlehemu, kar je postal *Amerikanski Slovincov Glas*, ki je razširil svoj vpliv in povezovalno vlogo med prekmurskimi izseljenci po vsem svetu. Zelo priljubljen pa je bil tudi v Prekmurju, čeprav so ga policijske oblasti

na začetku njegovega izhajanja, ki je sledilo priključitvi Prekmurja Sloveniji po prvi svetovni vojni, prepovedale sprejemati.

II. RAZVOJ ČASOPISA *AMERIKANSKI SLOVENCOV GLAS*

Novi položaj po prvi svetovni vojni, ko je bilo Prekmurje priključeno k svoji matični deželi Sloveniji, je pustil nekaj časa rojake v Ameriki v negotovosti, saj so do njih prihajali močni propagandni glasovi o vnovični priključitvi nazaj k Madžarski. Po drugi strani so bili cerkve in društva že tako dobro utečeni in aktivni, da se je čutila potreba po močnejšem sodelovanju na vseh področjih življenja, katerega osnovni ton je bil boj za materialni obstanek in skrb za družino. Posamezni poskusi izdajanja časopisov so imeli povezovalno vlogo le v ožjem krogu naročnikov in so služili le ožjim interesom izdajateljev, zato niso imeli pomembnejše vloge ne po številu naročnikov niti ne po vsebini. Zaradi tega je bil tudi čas njihovega izhajanja sorazmerno kratek.

Eden izmed časopisov, ki so izhajali v Betlehemu, je bil *Svobodna Reics* (Svobodna beseda), ki ga je izdajal L. Peter Kardoš, precej sporna osebnost med ameriškimi prekmurskimi rojaki. Iz časopisnih polemik je videti, da je bil zelo neprilagodljiva osebnost in je prihajal s svojimi rojaki in sodelavci v pogoste spore. Njegov značaj je pronicjal tudi v časopis, ki ga je izdajal, in vzbujal žolčne polemike. Skupina vplivnih prekmurskih rojakov je proti koncu leta 1920 ustanovila Ameriško prekmursko izdajateljsko družbo (APID), ki naj bi skrbelo za do takrat preveč neenotno izdajateljsko dejavnost. L. Peter Kardoš je spet začel izdajati svoje glasilo z istim imenom *Svobodna beseda*, kot ga je prej APID, ki pa je časopisu spremenila ime v *Amerikanski Slovincov Glas*. Prva številka je izšla 6. maja 1921. Najbolj zaslužni rojaki pri tem projektu so bili Š. Šamanek, J. J. Kerčmar, Joseph Časar, Frank Kranjec, Frank Zavec, Elek Škraban, John Hašaj, Frank Hašaj, Frank Gorčan, John Črnko in Joseph Korpič.

Običajno dajejo odločilno težo časopisom uredniki s svojimi sodelavci. Tako je bilo tudi pri ASG. Nekaj prvih let so bili uredniki člani APID, dokler ni prišel leta 1921 v Ameriko iz Murske Sobotne Aleksander Kardoš, ki je v nekaj kratkih letih posvetil svoje življenje in delo ne samo časopisu, ampak kulturnemu in narodnostnemu delu med rojaki nasploh.

Kdo je bil Aleks Kardoš, kakor so ga klicali? Tiskar iz Murske Sobote, rojen 12. julija 1896 v Andrejcih v Prekmurju. V Ameriki je imel dva brata in sestro, zato se je kakor veliko drugih prebivalcev izselil tja. V Betlehemu se je zaposlil v APID-u najprej kot tiskar, nato je sčasoma prevzel uredniško delo in postal dobesedno duša kulturnega življenja v betlehemiški naselbini ameriških prekmurskih rojakov. Z vso mladostno zagnanostjo je pisal članke, urejal časopis, prevajal dramska besedila in skrbel tudi za poslovno stran Ameriške prekmurske in madžarske izdajateljske družbe (American Windish and Hungarian Publishing Company), kakor se je APID preimenovala in ki sta jo 1. maja 1929 vzela v najem skupaj s Francem Hašajem. Svoje plodno delo v Betlehemu je končal z upokojitvijo leta 1956, življenje pa na Floridi 13. februarja 1985.

ASG je ogledalo časa, v katerem je časopis izhajal. Vsebina odraža in poudarja dogodke, ki so se nanašali na prekmurske rojake, pa če so se zgodili pred domačim pragom ali na drugem koncu sveta. Izbrani in predstavljeni so na tak način, da si bralec lahko ustvari svojo sliko. To je pomembno poudariti zato, ker so bili prekmurski rojaki kljub svoji številčni majhnosti zelo raznovrstna verska, kulturna, politična in socialna skupnost. *ASG* je sčasoma postal njihovo skupno glasilo, v katerem so vse različno usmerjene tendence našle ne samo prostor zase, ampak tudi informacije s svojega področja. Tak širok okvir je seveda odražal tudi urednikovo osebno duhovno in srčno širino, saj je bil izrazito demokratično usmerjen. Prostor v časopisu se je našel za različno nazorsko usmerjene avtorje in sodelavce iz ameriške okolice in iz daljnih "starih krajev".

Takoj v prvih letih izhajanja je bilo objavljenih več komentarjev in člankov iz Mikola-Flisar-Stieglerjevega kroga, ki je nekaj časa goreče propagiral vrnitev Prekmurja pod madžarsko državno upravo. To pa seveda ni motilo urednika, da ne bi v nadaljevanjih objavil v prekmurščino prevedene knjige Prekmurje dr. Matije Slaviča, v kateri je znani strokovnjak za določitev meje z Madžarsko objavil gradivo, pripravljeno za jugoslovansko stran pogajalcev. *ASG* je sledil političnemu razvoju ameriške domovine in tako prinašal bralcem poročila o življenju v starih krajih, ki pa so bila negativno obarvana ne zaradi predsodkov ali politične usmeritve, temveč zaradi slabega gospodarskega in družbenega stanja, ki se je kazalo v temnih barvah, posebno iz ameriške perspektive in primerjave.

Trideseta leta bi lahko označili kot zlata leta kulturnega in narodnostnega življenja betlehemske naselbine. Iz *ASG* je razvidna zelo bogata in intenzivna dejavnost na pesniškem, pisateljskem, dramskem, glasbenem in izdajateljskem področju. Večino programov so pripravljali sami, gostovale pa so tudi skupine iz okoliških narodnostnih skupin, često pa so jih obiskale tudi madžarske glasbene in dramske skupine, ki so prihajale na obisk k svojim rojakom v Ameriko. Tako naletimo na številna imena ameriških rojakov, ki so vodili te dejavnosti in tudi sami ustvarjali programe, ravno tako pa so objavljali in uporabljali tekste avtorjev iz Prekmurja. Prevajali so predvsem iz angleščine, nemščine in madžarsčine. Posebno vlogo je igral Aleks Kardoš, ki se ni poročil, ampak je vse svoje moči in čas posvetil narodnostnemu in kulturnemu delu med rojaki, pri čemer je prišla do izraza njegova neizmerljiva širina srca in duha, ki mu jo je dajalo ameriško okolje in je bila zakoreninjena v pošteni domači vzgoji in pridobljeni protestantski etiki pravičnosti.⁴

Posebno zanimivo je pogledati v številke *ASG*, ki so izhajale v času 2. svetovne vojne. Urednik in novinarji so najprej uporabljali ameriške vire, objavljene v dnevnem časopisju, povzemali pa so tudi evropske vire, predvsem angleške in madžarske. Slika o dogajanjih v Evropi, predvsem na slovenskem narodnostnem področju in v bližini, je bila dosti širša od tiste, ki so jo imeli domači v "starih krajih". V tem kontekstu zvemo, da jim je bil dobro znan ameriški pisatelj slovenskega rodu Louis Adamič, čigar članke in knjige so lahko brali, poslušali pa tudi njegova predavanja, ki jih je imel v nekaterih krajih, kjer so živeli prekmurški rojaki.⁵ Čas po drugi svetovni vojni so spremljali z zaskrbljenostjo. Komunizma niso sprejemali, svoje korenine so dobro poznali in ljubili slovenski narod, hkrati so želeli državi dobro - želje in občutki, ki so jih morali nekaj let piliti, da so se sprijaznili z dejstvi. Imeli so zelo dober pregled dogajanj v Jugoslaviji in tudi v njeni neposredni bližini, posebno v kriznih časih. Občudovali so lahko diplomatsko spretnost predsednika Tita, hkrati pa jim je *ASG* serviral tudi pikantne podrobnosti iz njegovega osebnega življenja.

Amerikanski Slovincov Glas je že v začetnih letih svojega izhajanja dosegel zavidljivo raven raznovrstnosti, vsebinske izčrpnosti in pokrivanja vseh tistih področij, ki so bila življenjsko važna za prekmursko naselbino v Betlehemu in tudi drugje v Ameriki in po svetu. Vsebina člankov, komentarjev in novic je pokrivala najširši tematski razpon, hkrati pa se je našel prostor

tudi za besedne ustvarjalce, ne glede na to, če so bili začetniki ali pa že priznani v javnosti. Svojo kakovostno raven, redno izhajanje in priljubljenost med bralci, ki jih je proti koncu resda bilo manj od tisoč, je ohranil do konca izhajanja.

III. POMEN ASG MED AMERIŠKIMI PREKMURSKIMI ROJAKI

1. ASG je imel odločilno vlogo pri ohranjanju jezika in slovenske narodne zavesti pri naših rojaki. Ko omenjam ohranjanje materinega jezika, mislim na prekmurščino, ki je bila v preteklosti knjižni jezik in je bila v času, ko je bilo Prekmurje pod Ogrsko, že od Trubarja naprej slovenščina. Tudi izseljenci v Ameriki so se je trdno držali, kar pa je bila ovira v sporazumevanju s slovenskimi rojaki iz drugih krajev, ki je niso razumeli. K temu dodajmo še dejstvo, da so do 1. svetovne vojne prekmurški rojaki prihajali iz Madžarske in so jih popisi prištevali k Madžarom, ostali Slovenci pa iz Avstrije, kar nam kaže na določene vzroke njihovega preskromnega medsebojnega poznavanja in sodelovanja. Tretji vzrok je bila verska različnost, saj so v Betlehemu bili na skoraj vseh področjih kulturnega in narodnostnega delovanja protestanti dosti bolj aktivni od katoličanov, ki so pač imeli smolo, da niso mogli za dalj časa dobiti in ohraniti domačih duhovnikov. ASG je v želji, da pomaga predvsem tistim bralcem, ki so prišli še iz Ogrske in niso imeli nobene priložnosti, da bi se seznanili z osrednjo knjižno slovenščino, izhajal v stari prekmurščini, na katero je sčasoma bolj vplivala angleščina kot slovenščina, in v madžarskem črkopisu, ki so ga bili bralci vajeni še iz šole. Druga in naslednje generacije izseljencev pa so se hitro vključevale v ameriški način življenja in jim je bila angleščina zunaj doma glavni občevalni jezik.

Slovenska narodna zavest je bila zmeraj prisotna, čeprav v dveh različicah: po eni so bili Slovenje, Slovenci, po drugi pa Vendi. Toda tudi v tem drugem primeru so šteli Vende za slovanski narod, katerega potomci so bili, ne pa za germanskega. Urednik je iz že omenjenih vzrokov objavljaj v ASG tudi take prispevke, ki so se pozneje izkazali za napačne. V dosedanjem sicer skromnem proučevanju zgodovine prekmurških izseljencev se večkrat iztrgajo posamezni deli in prikazujejo kot negativna "vendska", "madžaronska" itd. usmeritev, kar seveda ne drži, če nočemo spre-

jemati mnenja (četudi) vplivnih posameznikov o sliki ali usmeritvi celote. Ravno *ASG* je pomagal, da so se prekmurski rojaki ohranili kot slovenska skupnost s tako bogatim duhovnim življenjem, kakršnega niso imele mnogo številnejše narodne skupnosti v Betlehemu in okolici, ki jih je bilo preko štirideset.

Podrobnejše raziskave bi bile potrebne, da bi lahko vsaj osvetlili pomen *ASG* pri ohranjanju domače prekmurske kulture, ki ni bila samo kulinarična, čeprav je ta del prihajal najbolj do izraza. Določeno vlogo je imel *ASG* tudi na verskem področju, saj je od časa do časa objavljajal pridige evangeličanskih in katoliških duhovnikov in seznanjal bralce o dogajanjih na socialnem in društvenem področju, ki so bila tesno povezana s cerkvenimi strukturami. Zvemo, da so si mladi rojaki radi poiskali življenjske partnerje v drugih ameriških cerkvah.

2. *ASG* je svoje bralce dobro informiral. Prva stran časopisa je bila običajno posvečena informacijam iz gospodarskega, političnega in družabnega življenja, ki so se nanašale na dogajanja v domačem mestu, v državi in tudi po svetu, če so kakorkoli vplivale na bralce. Že takoj na prvi strani pa so bile objavljene tudi kronike o dogodkih med rojaki (rojstva, poroke, bolezni, smrti, obletnice, promocije, posebni dosežki itd.).

Posebno področje so bile informacije iz prekmurskih krajev, ki so jih pošiljali dopisniki ali pa jih je urednik dobil iz osebnih pisem bralcev, ki so jih prejeli po pošti od svojih sorodnikov. Zelo dobra je bila tudi povezanost med ameriškimimi in prekmurskimimi cerkvami, saj so v Ameriko prihajali vsi verski časopisi in letni koledarji, pisma duhovnikov ali pa vsaj izvlečki pa so bili pogosto citirani. S posebnim zadovoljstvom je urednik objavljajal študijske dosežke prekmurskih rojakov in pozneje tudi njihove znanstvene dosežke. To je pri bralcih vzbujalo precej ponosa in samozavesti, saj so se trudili za napredek svojih otrok na vseh področjih tudi v Ameriki in jim s tem omogočali, da so se povzpeli za klin više na družbeni lestvici. Sami žal takih možnosti niso imeli.

3. *ASG* je imel tudi izobraževalno vlogo. To sicer ni bila njegova osrednja vloga, toda rad je priobčeval članke z zdravstvenega, denarnega, gospodarskega področja, ki so jih pogosto pisali strokovnjaki iz vrst rojakov in z njimi izobraževali bralce. V to skupino pa lahko štejemo tudi obveščanje o predavanjih v mestu.

IV. ASG SE JE IZTEKEL

Na konec izhajanja *ASG* je vplivalo več dejstev, kot vplivajo na smrt starega človeka razne bolezni, nobena ni smrtna, vse skupaj pa mu zaprejo oči.

Urednik Aleks Kardoš je ostarel, moči so mu pešale, pomočnikov je bilo zelo malo. Mladi ljudje med rojaki niso videli svoje perspektive v delu za skupino ostarelih priseljencev iz Prekmurja. Želja po materialnih dobrinah je postavila domačijsko hrepenenje njihovih staršev kljub popularnemu iskanju korenin v podrejen položaj.

Gmotni položaj izdajatelja *ASG* je bil slab, saj je tiskarna delala s starimi stroji, novih in konkurenčnih niso mogli kupiti zaradi pomanjkanja denarja. Okrog 800 naročnikov leta 1954 je bilo premalo, da bi lahko z naročninami in dotacijami obdržali časopis pri življenju. Pa to ni delalo sivih las uredniku samo v tem času, ampak je že leta prej tarnal, da dajejo Slovenci v Ameriki raje denar za vse drugo kot za kulturo.

Urednik Aleks Kardoš je bil realist tudi v svoji starosti. V nekem polemичnem komentarju je zapisal:

"Kakor je dobro znano našim bralcem in vsem prekmurskim Slovence, nimamo nobenega drugega cilja s tem malim in danes že edinim (prekmurskim) časopisom na svetu, kot samo služiti v tej naši novi domovini živečim prekmurskim Slovenom. Zdaj so že skoraj vsi dobri in lojalni ameriški državljani, toda najbolj razumejo svoj materinski jezik. - Edini cilj našega časopisa je skup držanje naroda, naj se v vseh potrebah skupno borimo za svoj napredek tako na delavskem, kakor tudi na političnem področju in naj si zagotovimo vsa tista prava (juse) in pravice, katere nam pripadajo po konstituciji v primernem deležu. S potrebnim brezplačnim oglaševanjem pomagamo k moralnemu in materialnemu cilju naše cerkve, društva in organizacije; spoznavamo vsake nove zvezne, deželne in lokalne zakone in določbe. Naše ljudi informiramo o aktualnih dogodkih in objavljamo različne zanimive vesti od naših Slovencev za naše Slovence v tolikšni meri, kolikor je to možno storiti v našem skromnem tedenskem časopisu. Povsem je prirodno, da pišemo časopis v takšnem jeziku, katerega naši starejši Slovenci popolnoma razumejo. Mlajši, že v tej domovini rojeni generaciji, več ni potreben tisk v jeziku njegovih staršev in to ne glede, ali so slovenskega, madžarskega, nemškega ali kakšnega drugega priseljenega rodu, kar je naravno. Nimamo niti na kraju

*pameti, da bi še dvajset let obdržali pri življenju naš časopis, kajti na prste ene roke že lahko izračunamo ta leta... Časopis pišemo s madžarskim pravopisom, kajti pišemo za naše prekmurske Slovence v takšnem jeziku in s takšnim črkopisom, kakor so se naši bralci učili v starem kraju v šoli in od svojih staršev..."*⁶

Navedel bom urednikovo sporočilo o prenehanju izhajanja ASG, ki je bilo večkrat objavljeno proti koncu leta 1953 in v začetku 1954:

*Vsem spoštovanim naročnikom sporočam, da bo ASG izhajal samo do 1. oktobra 1954, potem pa premine ta zadnji tisk našega starega slovenskega materinskega jezika. Daleč vnaprej javljam zato, da bi obnovili naročnino samo do tega datuma. Ne želim sprejemati denarja, potem bi pa prenehal izdajati časopis in bi z denarjem odšel. Nekateri so tako storili, toda pri meni se to ne zgodi, če bodo naročniki do konca obdržali časopis... kakor so v minulih 32 letih naši razumni Slovenci z dobrim namenom redno in z dobro voljo plačevali naročnino ter s tem podpirali in pomagali pri življenju ohranjati ta naš skromen časopis, tako upam, da bodo tudi v zadnjih mesecih poskusili s svojimi naročninami ohraniti časopis do 1. oktobra 1954. S toplim pozdravom. Aleks Kardoš, urednik."*⁷

OPOMBE

- 1 Amerikanski Slovencev Glas (dalje ASG) je bil ves čas izhajanja tiskan v madžarskem črkopisu, ki so ga bralci edinega razumeli ob začetku izhajanja. Ob naslovu časopisa, kakor je izvirno naveden, sta bila v okvirčku citirana teksta v prekmurščini (zgoraj) in angleščini (spodaj), prim. štev. 43 z dne 21. oktobra 1932. Za rojake so izmenično uporabljali izraze "vendski" in "slovenski", tudi samostalnike "Vendi" in "Slovenci". V ASG z dne 6. septembra 1940 je tudi desni okvirček ob naslovu v angleščini: Official Organ of the Windish Churches and Societis of America. *Americanization* and Independent political Newspaper. Published Every Friday, kar je ostalo naprej, dokler je časopis izhajal. Razloga, zakaj je časopis ves čas izhajal v prekmurščini in v madžarskem časopisu, je urednik Aleks Kardoš navedel v svojem polemičnem zapisu v ASG 7. januarja 1949. Gl. op. 6.
- 2 Bogato literarno ustvarjalno, prevajalsko, prirediteljsko in izdajateljsko dejavnost v prekmurščini kaže preko 330 bibliografskih enot v času, ko je bilo Prekmurje upravno politično pod ogrsko upravo. Gl. Škafar I., Bibliografija prekmurskih tiskov od 1715 do 1919. SAZU, Ljubljana 1978. O tovrstni dejavnosti ameriških prekmurskih rojakov gl. Kuzmič M., Prekmurski tiski slovenskih izseljencev. V: Slovenski koledar 1985, str. 147-154. Po tem datumu je bilo odkritih še nekaj tiskov.

- 3 Kuzmič M., Kratka kronologija Slovencev iz Prekmurja v Betlehemu, Pa., ZDA. V: Slovenski koledar 1984, str. 191-195. - isti, O prekmurški evangeličanski literaturi v Ameriki. V: Evangeličanski koledar 1982, str. 55-66; - isti, Katoliška župnija sv. Jožefa v Betlehemu, Pa., ZDA. V: Stoplnje 1984, str. 193-202.
- 4 Kuzmič M., Aleks Kardoš in njegovo delo med prekmurškimi Slovenci v Ameriki. V: Zbornik Društva slovenskih književnih prevajalcev, Ljubljana 1988, str. 51-58.
- 5 Kuzmič M., Louis Adamič in ameriški betlehemske rojaki. V: Slovenski koledar 1989, str. 133-136.
- 6 ASG, 7. januar 1949, str. 1.3; gl. Kuzmič M., Kako je začel izhajati Amerikanski Slovencev Glas. V: Slovenski koledar 1986, str. 126-127 in 152-155; isti, Amerikanski Slovencev Glas. V: Slovenski koledar 1987, str. 169-174.
- 7 ASG, 11. decembra 1953.

ABSTRACT

THE AMERIKANSKI SLOVENCOV GLAS WEEKLY

M i h a e l K u z m i č

On arriving in the United States, the immigrants from Slovenia's Prekmurje region continued fostering their literary tradition. Their strongest settlement was in Bethlehem, Pa., USA, where at the beginning of the century they established charitable societies, built churches and issued publications which catered to the needs of local readers. In 1921 they started the Amerikanski Slovencev Glas weekly which gradually broadened its scope, to become the paper of all societies, churches and organizations of Prekmurje Slovenes in the United States. Its editor for close to thirty years was Aleksander Kardoš who took great pains to preserve the ethnic, cultural and religious traditions. The ASG played an important informative and educational role, and at the same time offered space for literary breakthroughs by Prekmurje Slovenes in the U. S. and on the old country. The review reflects the life of Bethlehem in all its complexity, and at the same time reveals the manner of and material from which its population learned about the events at their new home, in the world and in the old country. With the departure of the first generation, the role of the ASG weakened

as next generations of immigrants became closer integrated in U. S. environment, pushing the Prekmurje ways of their parents to the background of their interests. It was issued in the Prekmurje dialect and printed in the Hungarian lettering, the ASG performed an important role. It was issued very regularly and maintained a considerably high level of professional journalism.

TISKI SLOVENSКИH BEGUNCEV V TABORIŠČIH V AVSTRIJI IN ITALIJI

R o z i n a Š v e n t

UVOD

Sledeče preučevanje publicistične dejavnosti v begunskih taboriščih - predvsem v Avstriji in Italiji - zajema obdobje od maja 1945 do leta 1950. Sam začetek je zelo smiselno postavljen v maj 1945, ker se njihova publicistična dejavnost začne kmalu po prihodu v begunska taborišča v Avstriji in Italiji. Za to obdobje je bolj ustrezno poimenovanje begunska publicistika, ker med njimi še ni bilo izrazitejšega ideološkega oz. strankarskega razločevanja (umaknili so se, ker se je zrušil sistem, v katerem so živeli in ustvarjali, novega, vzpostavljenega z revolucijo pa niso mogli oz. hoteli sprejeti, zato poskušajo starega nadaljevati v zdomstvu). Ti begunci (razseljene osebe = displaced persons = DP), so bežali iz Jugoslavije v varstvo zahodnih zaveznikov in vseskozi upali na skorajšnjo vrnitev v domovino. Motivi za njihov beg so bili zelo različni - njihova nadaljnja usoda pa zelo podobna (pripadniki vojaških formacij so bili iz Avstrije vrnjeni v Jugoslavijo, kjer so bili večinoma pobiti - civilisti, ki so ostali, pa so se morali konec štiridesetih let izseliti v prekomorske države).

I. BEGUNSKA TABORIŠČA 1945-48

Maja 1945 je zapustilo Slovenijo od 20.000-30.000 Slovencev. Med njimi je bilo tudi večje število kulturnih delavcev z različnih področij: pesniki, pisatelji, umetniki, publicisti, politiki, znanstveniki, duhovniki, gospodarstveniki itd. Njim se v tujini pridružijo tudi tisti, ki so Jugoslavijo zapustili že med vojno in se niso hoteli vrniti domov, ker so bili nasprotniki novega režima (Ciril Žebot, Anton Novačan, Joža Lovrenčič). Vsej tej množici beguncev

(idejnih nosilcev) se pridruži še na tisoče preprostih ljudi, ki jih žene v tujino predvsem strah (pred maščevanjem zmagovalcev ali pa postanejo žrtve močne propagande). Begunci so dobili pravico do azila in živijo po begunskih taboriščih v Avstriji in Italiji, kjer čakajo do leta 1948, ko se začnejo razseljevati po svetu - predvsem v ZDA, Kanado, Argentino in Avstralijo.

I. 1. AVSTRIJSKA TABORIŠČA

Slovenski begunci so živeli v sledečih taboriščih: Vetrinj, Št. Vid ob Glini, Lienz in Peggez pri Lienzu, Bistrica ob Dravi, Spittal, Lichtenstein, Judenburg in Anrass. Prvo in najpomembnejšo publicistično dejavnost predstavljajo "časopisi", ki so sprva imeli zelo nizko naklado (le s pisalnim strojem razmnožene številke, ki so ponavadi imele dve do štiri strani, kasneje pa so bile "šapirografirane"). Prvi časopis, ki je izšel v begunskem taborišču v Avstriji, je bila *Demokratska Slovenija*, ki je izšla 12. 5. 1945 v Lienzu. To je bil na dveh straneh razmnožen dnevnik, izdajal pa ga je Narodni odbor za Slovenijo (R. Jurčec, A. Uršič, T. Debeljak). Izhajal je do konca maja 1945, ko se je skupina iz Lienza preselila v Italijo. Tipkan je bil v desetih izvodih. Drugi časopis je bil dnevnik *Domovina v taborišču*, tiskan v Vetrinju (vojaškem taborišču) od 15. 5. 1945 dalje. Izhajal je na dveh straneh - najprej kot stenski časopis, nato je imel tudi do 300 izvodov naklade. Zaradi izročitve slovenskih domobrancev je konec maja za nekaj dni prenehala izhajati (s 14. št., ki je izšla na štirih straneh 29. 5.). Ponovno začne izhajati 6. 6. s 15. številko. Časopis se z delom slovenskih beguncev preseli v Lienz, v taborišče Peggez, kjer izhaja do 2. 7. 1945. Prve štiri številke so bile tipkane, naslednje pa razmnožene. Skupno je izšlo enainštirideset števil, 40. in 41. že v Lienzu, kamor so zavezniki preselili del vetrinjskih beguncev. Urejeval ga je France Kremžar. Tretji časopis so izdajali vojaki 2. bataljona II. domobranskega polka v Vetrinju - izhajati začne 17. 5. 1945 in ima naslov *Za lepšo bodočnost*. Izšlo je le devet števil, zadnja 26. 5. 1945 (z izročitvijo domobrancev Jugoslaviji izgubi časopis svoj smisel). Urejal ga je duhovnik - domobranski kurat - Jaka Mavec. Oba vetrinjska časopisa sta prinašala dnevne novice, navodila taboriščnega poveljstva in vodstva.

Junija 1945 začnejo kot četrta po vrsti izhajati *Poročila in vesti*. List izdajajo slovenski akademiki v Anrassu (kamor se zateče tudi škof dr. Gregorij Rožman). To so v resnici radijska poročila, ki jih zbira Vladimir Kozina in jih potem posreduje drugim v tiskani obliki. Tukaj začne 15. 7. 1945 izhajati tudi *Slovenec v Tirolah*, ki preneha izhajati 21. 10. 1945 (vsega šest števil v 150-200 izvodih).

Zadnje dni junija 1945 je bilo razpuščeno vetrinjsko taborišče (namenjeno je bilo predvsem domobranskim vojakom in njihovim ožjim sorodnikom), zato so zavezniki preostali del beguncev preselili v taborišče Lienz. Tu začnejo že 3. 7. 1945 izhajati *Novice*, razmnožen dnevnik na dveh do štirih straneh (občasno dodane tudi posebne številke). Časopis je bil podvržen angleški taboriščni cenzuri. Skupno je izšlo 420 števil - zadnja 13. 11. 1946, ko pride do nove selitve beguncev. Tokrat jih zavezniki preselijo v Spittal (Špital).

Kot protiutež preveč zmernim *Novicam* začno 5. 7. 1945 izhajati *Domači glasovi*. List je bil dnevnik, ponavadi tiskan na štirih straneh v 650 izvodih. Izhajal je do 12. 11. 1946 (selitev v Špital). Časopis je med drugimi urejeval tudi dr. France Blatnik (salezijanec, domobranski vojni kurat, propagandist in urednik, ki tudi po preselitvi v ZDA nadaljuje s protijugoslovansko aktivnostjo). Ker so v špitalskem taborišču že od 14. 8. 1946 izdajali svoj časopis *Taboriščnik*, so *Domači glasovi* in *Novice* prenehali izhajati. (*Domači glasovi* se ponovno pojavijo 1. 7. 1948 v Triestachu pri Lienzu). Istočasno kot *Domači glasovi* izhaja v Lienzu tudi verski tednik *Cerkvena oznanila*, ki ga izdaja begunska župnijska pisarna na 2-4 straneh od 4. 7. 1945 do 1. 11. 1946 (skupno izšlo dvanajdeset števil). Tudi po drugih begunskih taboriščih v Avstriji zasledimo posamezne časopise (glasila), ki pa so veliko skromnejši in slabše urejani.

Drugo skupino taboriščnega - begunskega - pisnega ustvarjanja predstavljajo pesniške zbirke in proza. Njihova tematika je doživljanje begunstva in nenehno upanje na skorajšnjo vrnitev. Prva pesniška zbirka je izšla leta 1945 v taborišču Spittal. Avtor Re-O (Vladimir Kos) ji je dal naslov: *Marija z nami je odšla na tuje*. Isti avtor je leta 1946 napisal še eno pesniško zbirko: *Deževni dnevi* (lirične pesmi s taboriščno tematiko). Približno v istem obdobju (1945) sta izšli še dve izdaji knjige škofa dr. Gregorija Rožmana: *Križev pot z Marijo*, obe v Anrassu). Naslednji pesniš-

ki zbirki spadata že v leto 1946, in sicer Franček Kolarič: *Natujih tleh* (taborišče Spittal) in Erik Kovačič: *Romar na beli cesti* (tudi v Spittalu). Nekaj posebnega predstavlja zbirka *Strti cvetovi* - izdelek več anonimnih avtorjev, prispevki pa so posvečeni vrnjenim in pobitim domobrancem (Karel Mauser je napisal prispevek *Mrtvi bataljon* - posvečen kočevskim žrtvam). Med proznimi stvaritvami naj omenim Stanka Kocipra: *Mlin ob Lešnici* (taborišče Peggez, 1946), sledijo pa mu Božidarja Kramolca: *Pravljice* (taborišče Spittal, 1946 - 1. sešitek: *Pravljica o treh podobah*, 2. sešitek: *Pravljica o čudežnih goslih* - knjigo je ilustriral sam avtor in velja za prvo bibliofilsko izdajo v begunstvu). V letih 1947-49 sledi še nekaj samostojnih knjižnih del - Ivko Žitnik: *Pravljice* (1948), Srečko Selivec (Zdravko Novak): *Križev pot* (1947) in *Pota božja* (1949). Vse te knjižne izdaje so bile razmnožene na podoben način kot njihovi časopisi (na cenemem, nekvalitetnem papirju, zato ti tiski kljub skrbnemu hranjenju nezadržno propadajo). Za nadaljnjo publicistično delovanje je zelo pomembna tiskarna Koroške kronike, ki je bila ustanovljena julija 1945 v Celovcu. Predvsem se je tu uveljavil pisatelj Karel Mauser (nekateri ga imajo za najboljšega in najbolj ustvarjalnega zdomskega pisatelja), ki je najprej v obliki podlistkov, nato pa tudi kot samostojne knjige izdal: *Rotija*, *Sin mrtvega* (obe 1947), *Prekleta kri* (1948), *Kaplan Klemen* in *Jerčevi galjoti* (samo v obliki podlistka). Pri isti založbi izideta še dve knjigi - Bazilija Valentina: *V kraljestvu lutk* in Mirka Kunčiča: *Cmokec Poskokec*.

Konec štiridesetih let (1947) začne v Celovcu ponovno delovati Mohorjeva družba, kjer tudi zasledimo pisatelja K. Mauserja (*Puntar Matjaž*, *Domačija pod Peco* in *Ljudje pod bičem* (I)). Razen na Koroškem, ki je najmočnejše kulturno središče, je pomembno tudi delovanje Slovencev (predvsem visokošolcev) v Gradcu. Med avtorji naj omenim: Ludveja Potokarja, Franka Bukviča (*Brezdomci*, 1948 - roman iz prekmurskih protimadžarskih bojev, poln romantike). Posebno in zelo pomembno mesto med begunskim tiskom predstavljajo šolski učbeniki in priročniki za različne tečaje. Begunci so pri organiziranju šol pokazali izjemne organizacijske sposobnosti. Začeli so skoraj iz nič. Iz domovine so večinoma bežali le z najnujnejšimi osebnimi stvarmi, če pa so nekateri vendarle vzeli s seboj tudi druge predmete, so jih večinoma morali pustiti na poti, ker so jih ovirali pri umiku (sodeč po slikah, ki jih že vrsto let objavlja revija *Tabor*). Marsikdo med begunci (če ne kar večina!) pa je bil prepričan, da je beg - umik -

le začasen in da se bodo kmalu vrnili domov. Ko se ti upi nikakor niso hoteli uresničiti, so se začeli bolj načrtno organizirati. Glavni cilj pri organiziranju šolstva je bila želja, da otroci ne bi izgubili šolskega leta. Zato organizirajo vse stopnje osnovnega šolanja, gimnazijo, študentom pa omogočijo nadaljevanje študija v Gradcu. Še eno področje je ostalo. Čeprav je na zadnjem mestu, je prav tako pomembno kot ostala. Gre za verski tisk, ki ga je bilo v taboriščih kar precej. Molitvenike so sicer begunci po večini imeli s seboj, zato pa so izhajale številne pridige (Jaklič Franc: *Ura molitve za blagoslov narodu v domovini* že novembra 1945, *Cerkvena pesmarica*, *Papeževe okrožnice* itd.).

Med posebno, predvsem propagandno gradivo bi uvrstila naslednja dela - Janez Klemenčič: *Kako se mi je godilo v partizanskih zaporih* (1946) in *Leta strahote na Ižanskem* (1945); Peter Levičnik (France Dolinar): *Slovenska državna misel* (več izdaj); *Pastirsko pismo katoliških škofov Jugoslavije*, izdano na vsesplošni konferenci v Zagrebu 20. 9. 1945 (Lienz, 1945); *Tito doli - Peter gori* (ponatis članka iz časopisa *Dom ob Muri*, 1945). Leta 1948 se beguncev poloti nov nemir. Vse bolj postaja realnost "misel na odhod v prekomorske dežele". Zato zasledimo v tem času večje število priročnikov z navodili za selitev, učbenike in slovarje za učenje tujih jezikov (predvsem angleščine in španščine).

Povzetek

V Avstriji je skupno izšlo 168 enot begunskega tiska. Od tega 26 naslovov periodičnih publikacij, 43 učbenikov, 48 verskih tiskov, 13 izvirnih literarnih del, 9 del slovenskih klasikov (namenjenih predvsem mladini: Finžgar, Levstik, Jurčič, Meško, Prešeren) in drugo po obsegu skromno gradivo (letna poročila).

Vsebinska analiza

Opomba: Ker sem lahko analizirala le tiste časopise, ki so na razpolgo v NUK-u, ta analiza žal ne bo popolna.

DOMOVINA V TABORIŠČU (Vetrinj)

V NUK-u je ohranjenih samo pet števil (od št. 35-25. 6. 1945 - 40.- 1. 7. 1945), tako da se ne da podati popolne ocene časopisa. Manjkajo začetni izvodi, ki bi nas seznanili z življenjem v vojaškem taborišču v Vetrinju. Predvsem bi bilo zanimivo izvedeti, kako so bili vojaško organizirani, kakšne načrte so imeli za prihodnost. V ohranjenih številkah se kaže njihovo prizadevanje po čim boljšem sodelovanju z zahodnimi zavezniki (ker jih je zavezniška politika do Jugoslavije opogumljala in jim dajala upanje, da bodo prej ali slej obračunali s "komunističnim Titom"). Predvsem so si prizadevali sprati s sebe medvojno sodelovanje z okupatorji in prepričati zaveznike, da so se borili samo proti komunizmu, ne pa proti zaveznikom. NOB skušajo razvrednotiti z obrazložitvijo, "da se slovenski partizani niso borili za nič drugega, kakor za komunistično Rusijo ne pa za zaveznike. Komunistični politkomisarji so na vsakem sestanku in tečaju naglašali, da bodo nazadnje angleške in ameriške kapitaliste vrgli v morje, če bi se hoteli izkrcati. Javno so seveda govorili drugače ter naglašali, da se bore le zoper fašizem. Fašist pa jim je vsakdo, ki ni komunist. To danes razkriva tudi pisanje njihovih glasil. Prav posebno očitno pa so začeli zadnje dni po radiu in časopisju napadati Zaveznike." ¹ Po drugi strani pa je bil časopis namenjen predvsem beguncem, ki so jih njihovi vodilni politiki hoteli imeti ob sebi in jih odvrniti od misli na povratek v domovino. Zato skorajda ne najdemo številke, kjer bi ne pisali o razmerah v domovini - predvsem o pomanjkanju in terorju komunistov. Pri tem prepričevanju so zelo podrobno opisali pomanjkanje hrane, saj "ljudje na živilske karte niso dobili drugega kakor po 2.80 kg moke in 4 dkg sladkorja. Ljubljana res strada, z njo pa tudi podeželje. Po soglasni sodbi vseh, je danes v Sloveniji, zlasti pa v Ljubljani. 80% ljudi, ki so zoper OF..." ²

Predvsem jih poskušajo odvrniti od razmišljanja, ali so ravnanli prav ali ne, ko so zapustili domovino. Trudili so se poglobiti medvojno sovraštvo do komunizma in jih hkrati svarijo, kako so begunci "komunistom v veliko preglavico, ker smo s svojim prostovoljnim begunstvom izrazili svoj protest zoper komunizem. Boli jih že sama naša navzočnost pod zavezniško zaščito, ki jo uživamo." ³ V zunanjepolitičnem pogledu se zelo približujejo uradni zavezniški politiki, ki ni hotela sprejeti političnih sprememb v Evropi. Zato so iz "zunanjega sveta" objavljali samo tista poročila,

ki so govorila o zmagi konservativnih sil (na volitvah). Presenetljivo malo prostora pa so namenili svojim bivšim vojakom - domobrancem. Kot da teh 10.000 vrnjenih ni bilo! Samo enkrat omenijo pet ranjenih slovenskih vojakov (ne domobrancev), ki se zdravijo v lienški bolnišnici.⁴

Tudi izbor posameznikov, ki jih je bilo "vredno" posebej omenjati in hvaliti, je bil zelo preračunan. Še največ sreče je imel škof Rožman kot vrhovni verski predstavnik, saj je bilo treba begunce vseskozi pozivati k molitvi, pokorščini in upanju, *"da bo tudi tega našega trpljenja konec... Najvažnejše za nas bodi naše trdno zaupanje, da se bomo vrnili! Dobra stran, za katero se borimo in ki so zanjo dali življenja naši najboljši, mora zmagati in bo zmagala."*⁵

V ta namen so izkoristili tudi obisk škofa Rožmana v taborišču Lienz 1. julija 1945 in mu posvetili kar celo 40. številko. Najprej zelo podrobno opišejo ceremonial prihoda, nato pa v celoti objavijo njegov govor "Brez prelivanja krvi ni odrešenja...". Ohranjene številke nas seznanjajo še s potekom preseljevanja (oz. ukinjanja) taborišč. Prvo je bilo na vrsti prav vetrinjsko taborišče, ki je bilo najbližje meji (južno od Celovca). Osnovna vzroka sta bila občutno zmanjšanje števila beguncev v tem taborišču (vrnjeni domobranci) in slabi higienski pogoji. Begunce so večinoma preselili v bolj oddaljena taborišča (največ v Lienz, nato pa še v Spittal in v Judenburg).

SLOVENSKI TABORIŠČNIK (Št. Vid ob Glini, od številke 87 naprej Bistrica na Dravi)

Stalne rubrike: Svetovna dogajanja (politične vesti, poslanica kralja Petra II. in ministra Kreka), Razmere v Jugoslaviji in Sloveniji (pisma od doma, sodni procesi, o vračanju in mučenju domobrancev, volitve, tržaško vprašanje), Iz taboriščnega življenja (šolstvo, pevski koncerti, dramske predstave), oglasi, verski prazniki in prireditve. Časopis je skromen tako po obsegu (ponavadi le dve strani) kot po vsebini. Bolj spominja na neurejene zapiske naključnih novic. Vse to je prepredeno z internimi taboriščnimi novicami, obvestili in oglasi. To monotonost poizkuša uredništvo popestriti z občasnimi karikaturami (predvsem iz taboriščnega življenja) ali s podobami domačih krajev. Šele proti koncu izhajanja se nivo časopisa nekoliko dvigne.

V več številkah najdemo "pisma od doma", s katerimi so poskušali begunce seznanjati z "razmerami" v domovini. Predvsem so si prizadevali v ljudeh še povečati strah pred partizani - komunisti, ki so zmožni vseh grozot. Žrtve (vrnjene domobranci) "so žive metali v prepade. Spet drugič so jih polivali z bencinom in jih zažgali; včasih so jih površno postrelili, nato pa kamenje nad prepadi podminirali, da jih je zasulo." ⁶

Še hujše so razmere po ječah, ki "so pa hujše ko sploh kate-re; tudi Dachau je po izjavi samih komunističnih partijcev, ki so bili na Rabu, v Gonarsu, Dachau in končno še škof. zavodu v Šent. Vidu, le senca tega, kar so slovenske partizanske ječe... Nihče si ni dosti resnično predstavljal, kako krut in zločinski je komunizem in kako hinavski in načrtno lažnjiv." ⁷

Da pa bi res izključili tudi najmanjšo namero oz. misel na vrnitev v domovino, so begunce svarili tudi pred pismi s prijazno vsebino, ker "je mnogo pisem... naročenih in jih morajo svojci pisati... kako se v domovini na veliko vse dela, kako se vse obnavlja, da se civilistom, ki se vrnejo, nič ne zgodi, da se lahko mirno živi itd. Dobro pazite in bodite skrajno previdni s takimi pismi in zagotovili." ⁸

Nekoliko pa so bili v dvomih pri razreševanju tržaškega vprašanja, zato so objavljali različne izjave prizadetih strani, sami pa se niso opredelili do nobene. Zanje je pomemben samo zlom komunizma! Ta previdnost je opazna tudi pri opredeljevanju za ali proti monarhiji. Za vsak primer občasno objavijo kakšno poslanico kralja Petra II. (ki ga še vedno podpirajo zavezniki). Prav tako se že vnaprej opredelijo do napovedanih volitev (11. nov. 1945), ker volilni zakon, ki ne dopušča opozicije, ni demokratičen, torej tudi volilni rezultati ne bodo izraz resnične volje ljudi.

NOVICE (Lienz)

Novice so nadaljevanje prejšnjega časopisa *Domovina v taborišču*, kar je razvidno tudi iz podatkov o dnevih izhajanja. *Domovina* v taborišču izhaja do številke 41 - 2. 7. 1945; *Novice* pa začnejo izhajati 3. 7. 1945 (vendar začnejo s samostojnim, novim štetjem) in izhajajo brez prekinitve do 13. 11. 1946, ko dobijo nadaljevanje v *Taboriščniku* (1. številka izšla 14. 11. 1946). Poleg rednih številok so imele *Novice* tudi izredne številke, ki so jih imenovali "Izidaja". Vsebovale pa so predvsem interne taboriščne

zadeve in jih niso razpošiljali naročnikom izven taborišča. V njihovem uredništvu so bili vidni predstavniki konservativne Slovenske ljudske stranke (Kremžar), kar se kaže tudi pri vsebini časopisa. Predvsem so se zanašali na simpatije zaveznikov do kralja Petra II. in na možnost ponovne vzpostavitve monarhije. Zlasti v prvem obdobju (do volitev nov. 1945) mu je bila namenjena marsikatera stran. Poseben pomen so dajali kraljevim izjavam ob sporih jugoslovanske vlade s kraljevimi namestniki.⁹ Novembrske volitve v Jugoslaviji so jih zelo razočarale, zato so se sprva zadovoljili z objavami volilnih rezultatov, ki so jih povzeli po zahodnih časopisih (preseneča pa nas previdnost, saj so bili članki brez komentarjev). Razglasitev republike 29.11.1945 pa so sporočili bralcem že naslednji dan (30. 11.) v skromnih sedmih vrsticah.¹⁰

Že naslednja številka (ob 1. decembru) pa je polna "tožbe" po starih časih. Ker se je *"razdiralnemu komunizmu posrečilo zanesiti med nas sovraštvo in bratomorno klanje... so (si) v trpeči domovini vsi Slovenci, Hrvati in Srbi edini v ljubezni in hrepenenju po res demokratični, federalni Jugoslaviji."*¹¹

Kako težko je bilo slediti političnim dogodkom in nanje pravilno reagirati, se nam kaže tudi ob manjših ali večjih nesporazumih med samimi zavezniki. Predvsem vloga Sovjetske zveze se jim je zdela prevelika, zato so kaj radi objavili kakšno novico iz sovjetskih časopisov, kjer so bile izrečene kritike na račun zahodnih zaveznikov (Molotov).¹²

Da bi podkrepili navezanost Jugoslavije na SZ, so tudi iz tega časopisja ponatiskovali predvsem tiste članke, ki bi lahko služili za razdor med zavezniki (kritike na račun zavezniške politike). Razen z "zunanjo" politiko so se Novice ukvarjale tudi z notranjo - taboriščno problematiko. Ker naletimo med prelistavanjem *Novic* na številne članke o higienskih razmerah v taborišču, lahko sklepamo, da so bile slabe (problem pitne vode, številne bolezni - celo tifus - kar je imelo za posledico delno karanteno taborišča, karikature pa kažejo "spopade" z bolhami in stenicami). Časopis prinaša tudi odredbe poveljstva taborišča, s katerimi prepovedujejo novo doseljevanje beguncev in omejujejo izhode (posebne dovolilnice). Tudi v božičnem voščilu za leto 1946 najprej potožijo nad svojo begunsko usodo - *"revščino, nato pa njihova misel poroma tja čez Karavanke na trpeča domača tla k našim dragim, ki tam v strahu in trepetu obhajajo svoj Božič... (in) prenašajo tiranijo komunizma in (da) kmalu čakajo boljših dni."*¹³

Nato sledijo priprave na praznovanje novega leta. Ob tej priliki so organizirali tudi ples, ki ga uredništvo *Novic* ostro obsodi kot nemoralno dejanje, ker je *"prirejanje plesa v času, ko komunisti v domovini naše svoje selijo in najboljše slovenske može in fante na smrt obsojajo, pomanjkanje sočutja do ubogih žena in mater, ki v naši sredini objokujejo pomorjene obsojence in topo brezbriznost za usodo trpečega slovenskega naroda."*¹⁴ Zato je moral taboriščni odbor v naslednji številki sporočiti svoje pojasnilo, da je bilo to *"početje neodgovornih in neresnih ljudi"*.¹⁵

Vsebina člankov pa se je ravnala tudi po vremenu. Tako zasledimo v zimskih številkah več potreb po delavcih (da ne bi po nepotrebnem postopali okoli!); za otroke in odrasle so organizirali tudi tečaje (tuji jeziki, pritrkavanje, kuharski); organizirali so razna poučna predavanja, bralne večere, otrokom pa so bile namenjene otroške igrice. Decembra 1945 je bilo liensko taborišče predano iz rok angleške vojaške uprave v roke Unrre. Ta sprememba je opazna predvsem v poostrojitvi določil taboriščnega življenja. Le izjemoma zasledimo številko brez opozoril na veljavne predpise (nespoštovanju le-teh so sledile tudi zaporne kazni!). V izvajanju predpisov so bili zelo dosledni in strogi - lahko bi celo rekli, da so bili "angleško natančni".¹⁶

V drugi polovici 1946. letnika je polno poročil o procesih v Jugoslaviji. Vendar pa so se ta poročila vendarle razlikovala (vsaj po količini odmerjenega prostora). Tako so zelo podrobno poročali o procesu proti Draži Mihajloviću in o intervencijah zanj. Med temi poročili pa se kar niso mogli izogniti opozorilu predsednika sodišča, ki *"je grajal delovanje ameriških in britanskih častnikov, ki so vzdrževali zveze z Mihajlovićem"*.¹⁷

Podobno so se razpisali tudi ob procesu proti nadškofu Alojziju Stepincu.¹⁸ Veliko manj prostora pa so namenili ljubljanskemu procesu proti Rupniku in ostalim. Zadovoljili so se le s suhoparnimi dejstvi - nikjer ne zasledimo njihovih prizadevanj po mednarodni intervenciji (niti za škofa Rožmana ne!). Z enako neprizadetostjo so objavili tudi izrečene obsodbe.¹⁹

TABORIŠČNIK (Špital na Dravi)

S preselitvijo beguncev iz Lienza v taborišče Špital na Dravi (Spittal) so prenehale izhajati tudi njihove *Novice*. Ker so v novem taborišču že imeli svoje glasilo *Taboriščnik*, ni bilo nobene

potrebe po nadaljevanju izhajanja Novic. V NUK ni ohranjenih prvih 64 številok - od 14. 8.-13. 11. 1946, vendar lahko pri ohranjenih številkah opazimo veliko medsebojno podobnost. Splošna oznaka: Stalne rubrike - novice iz sveta, novice iz domovine, iz taborišča (izgubljeno, najdeno, gledališke, športne prireditve, oglasi, poročila o novih knjigah oz. časopisih), poročila iz italijanskih taborišč, navodila za preselitev (pridobitev potnih listov, kam). Priložnostni članki ob obletnicah vidnih slovenskih ustvarjalcev (Čop, Prešeren, Gregorčič), ob verskih praznikih (Cerkveni koledar), pisma iz Amerike.

Številke od 65. naprej pa so v večji meri namenjene prav novincem v taborišču (od opisa samega taborišča do dejavnosti, ki tukaj potekajo; seznami odborov, ki delujejo v taborišču). Verskim namenom so služile tudi posebne nedeljske izdaje *Taboriščnika*, ki imajo sicer tekoče štetje v številkah, vendar ločeno paginacijo strani. V vsebini prevladujejo evangeliji in razlage katekizma, sledijo jih versko - vzgojni članki in *Cerkveni koledar* (prireditve) za prihajajoči teden. Te nedeljske izdaje prinašajo tudi krajše literarne prispevke (proza in poezijo). Verjetno so se prav zaradi te svoje usmeritve tako na veliko razpisali o življenju oz. usodi nadškofa Alojzija Stepinca (bolezen; ugibanja, ali ga bo papež povišal v kardinala).²⁰ Zato tudi v Novoletni poslanici za leto 1947, ki jo je podpisal narodni delegat na Koroškem mons. dr. Jože Jagodic, na koncu pravi, da je Bog "vse (je) prav storil! Tako nam pošilja Bog bolečine in križ in trpljenje, skrbi in preizkušnje, toda to dela le, da bi rešil naše duše... Za vselej ima beseda svetega pisma svojo vrednost: 'tem, ki Boga ljubijo, služi vse v dobro' - tudi bolezen in trpljenje, tudi pomanjkanje in preganjanje in smrt."²¹

Vsebina nas niti ne preseneti - begunci daleč od doma, brez stika s svojci v domovini so bili še kako potrebni tolažbe. Zato tudi v letniku 1947 neprestano poročajo o procesih v Jugoslaviji in o terorju, ki vlada tam. Celu usmiljenke iz Lichtenturnovega zavoda so bile obsojene na zaporne kazni in zaplembo premoženja, ker so delovale "zoper ljudstvo in državo".²²

Pri tem nas toliko bolj preseneti naslov članka: Smrtna obsodba pravih vojnih zločincev - ki seznanj bralece s procesom in razsodbami proti šestim nemškimi generalom (Löhr in ostali).²³ Begunce je zelo zanimala njihova nadaljnja usoda in ne prezrejo skoraj nobene še tako majhne novice o tem - predvsem glede možnosti preselitve iz taborišč. Z neprikritimi simpatijami sprem-

ljajo poglobljanje nasprotij med ZDA in Veliko Britanijo na eni ter SZ na drugi strani. Prav ta razhajanja med obema blokoma jim dajejo po drugi strani upanje, da bo gospodarsko veliko močnejši zahod vendarle obračunal s komunizmom (oz. preprečil njegovo nadaljnje širjenje). V podkrepitev tega nasprotovanja posredujejo bralcem obračun Amerike s pisateljem Louisom Adamičem, "ki tudi v Ameriki zastopa komunistično miselnost. Med Slovenci deluje v obrambo sedanjega režima v Jugoslaviji, med angleško govorečimi Amerikanci pa za čim tesnejše sodelovanje s Sovjetsko zvezo" (zato ga je organizacija American Civil Liberties Union izključila iz odbora).²⁴

DOMAČI GLASOVI (Celovec, nato Lienz)

Splošna oznaka: vesti iz Ljubljane, iz taborišča, iz zunanega sveta; pisma iz domovine; ponatis člankov iz *Ljudske pravice* in iz *Slovenskega poročevalca* (sodni procesi, obsodbe); podatki in poročila o šolanju; razne poslanice (kralja Petra II., Kreka); poročila o življenju v italijanskih taboriščih. Ponovno izhajanje od 1. 7. 1948 - jan. 1949. Nekaj novih rubrik: Izselili so se, Umrli so, Iz uredništva. Če bi spremljali izhajanje časopisa samo po vidnih podatkih, ki so navedeni v glavi časopisa, bi prišli do netočnih podatkov. Od 1. številke (5. 7. 1945) do 68. (31. 10. 1945) je naveden kot kraj izhajanja Celovec, čeprav je vseskozi izhajal v taborišču v Lienzu. Običajno je izšel na štirih straneh - izjemoma pa tudi samo na dveh (npr. 1. številka). Tako kot večina begunskih listov so tudi tokrat v prvi številki nakazali bralcem bodočo usmeritev lista, "ki naj med slovenskimi begunci v tujini krepí... večna krščanska in slovenska misel, (ki) naj tudi po tem glasilu druží vse Slovence, raztresene po taboriščih in seliščih... (ter tiste) ki so ostali doma, ter doma za isto veliko misel trpe tiho in nepopisno trpljenje... To je tedaj namen Domačih glasov, ki naj se poslej glase rojakom v tolažbo, narodu v korist in Bogu v čast."²⁵

Časopis lahko primerjamo z lienskimi *Novicami*, ki so začele izhajati dva dni poprej (3. 7. 1945), vendar nam že bežno prelistavanje obeh pokaže veliko razliko v poročanju (včasih tudi o istih stvareh), zato tudi kljub sočasnemu izhajanju in pomanjkanju papirja v taborišču ni prišlo do enotne izdaje. Če trdimo za *Novice*, da je bil njihov namen predvsem informiranje, moramo pri *Domačih glasovih* izpostaviti njihovo "borbena naravnost". Njih

namen ni bil samo spremljati in poročati o dogodkih, ampak tudi aktivno sodelovati pri spremembah. To njihovo usmeritev bi lahko še bolj občutili, če bi jih primerjali z verskimi glasili (*Cerkvena oznanila* ali *Bogoljub v tujini*), ki pozivajo begunce k molitvi in nekakšnemu stoičnemu prenašanju trenutnega trpljenja in pomanjkanja. Osnovno poslanstvo *Domačih glasov* je "boj proti brezbožnemu komunizmu", ki ne izbira žrtev (tako je kot njegova žrtev padel tudi bolni slovenski pisatelj Narte Velikonja... "*katoliški značaj, ki je komunizmu s svojim katoliškim idealizmom v napotje in živa vest*") in so samemu procesu odmerili kar tri od skupno štirih strani.²⁶ Za razliko od večine begunskih glasil se *Domači glasovi* niso nikoli distancirali od svoje domobranske vojske. Tako že kmalu po začetku izhajanja poročajo o vračanju in pobojih domobrancev.²⁷

Med poročili nas preseneti novica, ki je pri marsikom vzbudila upanje, da stvar vendarle ni tako tragična. Poročajo namreč, da so hrvaški protikomunistični borci pri Zagrebu rešili od 2000 do 5.000 domobrancev.²⁸ Zanimivo bi bilo ugotoviti, od kod so se lahko pojavile takšne novice, saj bi tudi povsem nerazgledanega bralca težko prepričali o tako veliki in uspešni akciji ustašev po končani vojni! Šele v septembru sporoča bralcem žalostno resnico, ki ni dajala nobenega upanja več.²⁹

Podobno vprašanje si lahko zastavimo ob poročilu o velikem napredovanju zaveznikov na Primorskem, ki naj bi "*zasedli Idrijo, Črni vrh in Godovič... partizani pa naj bi se pred angleško zasedbo že umaknili do Postojne*".³⁰ Ob tem samo mimogrede - če primerjamo datum izida časopisa 14. 7. 1945 in svetovno dogajanje, ugotovimo, da se je samo tri dni pozneje začela Berlinska oz. Podstdamska konferenca velikih treh - in si v takih okoliščinah zahodni zavezniki nikakor ne bi hoteli poslabšati položaja na konferenci (nasprotovanja med njimi in SZ pa so že tako stara !).

Kar preveč prostora bi porabili za opisovanje poročil o sodnih procesih v Jugoslaviji / Sloveniji. Lahko celo trdim, da skoraj ne najdemo številke, ki teh novic ne bi objavila že kar na prvi strani, če pa je kak dogodek bil tisti hip pomembnejši, so taka poročila gotovo uvrstili vsaj med kratke novice na zadnji strani. Ob tem lahko posebej opozorim le na največje procese: decembrski iz leta 1945 - proti pripadnikom plave garde (četnikom) v Sloveniji (poročila so se vrstila ves čas trajanja procesa, od decembra 1945 do marca 1946, ko je bila izrečena sodba); Rožmanov in kasneje tudi Stepinčev proces, ki sta napolnila kar precej številik *Doma-*

čih glasov, saj so objavljali tudi mednarodne proteste v podporo škofu oz. nadškofu; proces proti Draži Mihajloviću itd. Ob tem poročanju so objavili tudi celoten seznam članov "sodišča narodne časti", ki je sodilo tem ljudem.³¹

Domači glasovi pa so razen novic iz domovine prinašali tudi taboriščne novice - o življenju beguncev v taboriščih, o šolstvu in organiziranju tečajev ter drugih aktivnostih. Ker je begunsko življenje že samo po sebi prinašalo obilo tegob in domotožja - ob tem tudi novice o svetovnem dogajanju niso bile ravno vzpodbudne - zato lahko na nek način razumemo negotovanje posameznikov. Za preprečevanje takega "melanholičnega razpoloženja" so uporabili pismo fanta, ki je pribežal iz "Titovine" in svaril begunce, *"da je (tam) človek dan in noč v strahu, da pridejo po tebe... da pride preiskava - da naših fantov, ki po gozdovih še stokrat slabše živijo, ne omenjam"*.³² Članek podobne vsebine se pojavi zopet spomladi leta 1946 (aprila), ko je pred vrati čas setve - rešitve begunstva pa od nikoder.³³

Povsem razumljivo pa je bilo njihovo pogosto razmišljanje o volitvah v Jugoslaviji, ki so jim vendarle dajale vsaj malo upanja, da bi zahodni zavezniki pomagali pri ponovni vzpostavitvi monarhije. Ob tem se hkrati zamislijo tudi o tem, kdo bo v Jugoslaviji sploh lahko volil. Tako naštejejo kar osem točk iz 4.člena volilnega zakona, ki našteva vse omejitve. Članek pa zaključijo z ugotovitvijo, da *"Tito in njegovi kričijo v svet, kako svobodne bodo nove volitve, pa so večino naših ljudi poklali, druge pozapri, vsem ki so še živi in na prostosti, pa bi morda volili proti njim, oziroma se volitev vzdržali, so volilno pravico vzeli. To je komunistična prostost."*³⁴ Izid teh "demokratčnih volitev" pa so objavili 12. novembra 1945. Kakršen koli je že bil izid, *"je vse laž"*.³⁵

*Posebno mesto med poročili povezanimi z usodo Jugoslavije, so namenili kralju Petru II., ki mu še vedno priznavajo svojo lojalnost. Tako so ob njegovem rojstnem dnevu (6. 9.) veliko pisali o njegovi zgodovinski vlogi. Posebej izpostavijo dejstvo, da so na njegov poziv "...dali svoje žrtve za svobodo in zmago novega reda, ki hoče biti pravičen, (in) nam daje priložnost, da skušamo zaščititi pred nasiljem prav zdrav razum in logično nujnost."*³⁶

Čeprav prevladujejo članki s protikomunistično naravnostjo, najdemo vendarle tudi izjeme. Tako v enem izmed njih svetujejo svojim bralcem, da *"se moramo vsi sprijazniti z mislijo, da sla po maščevanju, hujskanje in grožnje našega naroda ne bodo daleč pripeljale. Nujno je treba vse take strasti temeljito izkoristiti, ker*

le prečiščeni in prerojeni bomo mogli s svojim delom pokazati svojim nasprotnikom, da znamo bolj umevati smisel demokracije in delo za dobrobit slovenske skupnosti, kakor oni." ³⁷

Sredi septembra 1945 (v času konference zunanjih ministrov v Londonu) je ponovno oživel zanimanje za Trst. Prepričani so bili, da zahodni zavezniki podpirajo jugoslovansko tezo proti Italiji in bi v tem tudi uspeli, če bi imeli demokratično vlado in ne bi bili sovjetska podružnica v službi vzhodnega totalitarizma in ruskega imperializma - tako pa ga lahko celo izgubimo prav zaradi nesposobnosti Tita in Kardelja. ³⁸

Ob 29. oktobru - slovenskem narodnem prazniku - so objavili proglas slovenskih demokratičnih strank, ki so že od leta 1944 povezane v NO za Slovenijo. V proglasu je v prvem delu opisano trenutno politično stanje v Jugoslaviji (totalitarizem KP), v drugem delu pa našteje zahteve po demokratičnih spremembah (osebna svoboda, svoboda tiska, neodvisnost sodišč, omogočiti vrnitev emigrantov), v tretjem delu pa izpostavi zahteve po federativni državi Jugoslaviji, kjer naj se izvedejo prave demokratične volitve. ³⁹ V podobnem tonu se spomnijo tudi 1. decembra - državnega praznika. Ker so v Jugoslaviji samo dva dni poprej razglasili republiko, so v svojem razmišljanju poudarili, da je s tem "storjen zopet korak naprej k priključitvi Jugoslavije v Sovjetsko zvezo." ⁴⁰ Zato v predpraznični novoletni številki z zadržanostjo poročajo o priznanju "Titovine kot republike" in se ob tem tolažijo, da bi bilo "nesmiselno pričakovati, da bi Anglija in Amerika zaradi malenkostnega vprašanja - in vprašanje oblike vladavine v Titovini je zanju le malenkostno - tvegali spor s Sovjetsko zvezo, če celotne razmere še niso toliko dozorele..." Zaključijo pa to razmišljanje z naštevanjem vseh rezerv, pogojev in omejitev iz ameriške note (da ostanejo v veljavi vse mednarodne pogodbe bivše kraljevine Jugoslavije - s tem je jasno povedano, da Amerika na kako priključitev Titovine k Sovjetski zvezi ne bi pristala). ⁴¹

Zelo veliko poročajo o mednarodnem dogajanju. Kot vir jim služijo različni mednarodni časopisi in radijska poročila. Vsekakor pa izbor poročil ni bil čisto naključen - z njimi so hoteli predvsem potrditi ugotovitev, da komunizem nima prav nobene perspektive (poraz komunistov v Grčiji, Španiji, problemi v Bolgariji in na Poljskem).

Begunska usoda stopi v ospredje od srede leta 1946 naprej. Sprva je namreč prevladovalo prepričanje o začasnosti bivanja v taboriščih - po proglasitvi "republike Titovine" pa je vse bolj real-

na misel o izselitvi. Vse to povezujejo s širšim "Evropskim problemom preseljevanja". Tako so milijoni izgubili staro domovino in se ne morejo vrniti (ker so ideološki nasprotniki), drugi se ne morejo vrniti, ker jim je slab gospodarski položaj vzel vsako možnost (zato se jim nudi možnost nove eksistence v tujini). Temu pa sledi naštevaje možnih naselitvenih področij (Kanada, Avstralija, ZDA, Francija - Argentina v prvem obdobju še ni bila aktualna).⁴² Ob lastnih problemih, povezanih z izseljevanjem, se nekoliko izgubi "ostrina" poročanja o svetovnih dogodkih. Raje se zatečejo za skupno versko pripadnost katoliški veri.

Kot zaključek h gornjim ugotovitvam pa nam služi zadnja številka Domačih glasov, ki je izšla 12. novembra 1946 - tik pred selitvijo v taborišče Spittal. Poudarijo, da so hoteli z *Domačimi glasovi* opravljati le važno kulturno nalogo med slovenskimi begunci, in se izogibali vse politike, ki so ji od časa do časa posvečali zgolj toliko pozornosti, kolikor so jo morali obravnavati, če so hoteli opravljati kulturno nalogo.⁴³

Domači glasovi začnejo ponovno izhajati 1. julija 1948, in sicer "na željo . . . prijateljev, ki so že odšli v emigracijo, da bi jim pošiljali novice iz Avstrije, ker se še čutijo povezane z nami. . . prinašali bomo novice iz življenja Slovencev v taboriščih v Avstriji, novice iz domovine in poročila naših ljudi, kako v svetu živijo. . . Izhajali bodo samo začasno - toliko časa, dokler(!) bo še kaj slovenskih beguncev v Avstriji."⁴⁴

V letu 1948 je skupno izšlo 12 števil, za leto 1949 je izšla ena sama številka (vse pa so veliko obsežnejše kot v letu 1945 ali 1946). Poudarek je predvsem na izseljevanju. Več je tudi literarnih prispevkov. S tem dobijo *Domači glasovi* bolj obliko revije (podobni so npr. reviji *Svet in dom*, ki izhaja v Italiji). Zadnja številka se poslovi od bralcev s pojasnilom, da v Avstriji ni mogoče najti tiskarne, ki bi mogla prevzeti tisk našega lista - zato bo to nalogo prevzel slovenski list *Slovenija*, ki izhaja v Nemčiji.⁴⁵

CVETJE V TUJINI - glasilo dijaške mladine v Peggezu (pri Lianzu)

Splošna oznaka: stalne rubrike Iz urednikove torbe, Veseli kotiček (šale, prizori iz taboriščnega življenja), Mladinski oder (predstave). Prinaša številne prispevke o dogajanju v taborišču, ob "družinskih" praznikih - spomini na dom, verski članki. Ob po-

membnejših obletnicah slovenskih literarnih ustvarjalcev - članki o njih in odlomki iz njihovih del (Cankar).

Mesečnik je bil namenjen mladini. V njem prevladujejo vzgojno-moralni prispevki. Avtorji so bili povečini mladi ustvarjalci, ki so se skrivali pod različnimi psevdonimi: Janez, Hinko, Črtomir (Albin Magister), Željko, PAK (Pavle Kveder), Marijan (Jakopič) itd. Glasilo je bilo tudi bogato ilustrirano - menjujejo se tudi naslovnice (glava).

Osnovni namen izhajanja glasila je bilo *"utrjevati dijaško skupnost, nuditi dijakom možnost vaje v pisanju in obenem pokazati vsem, da hočemo postati dobra in delovna inteligenca, ki bo narodu v ponos in poročilo boljše bodočnosti."*⁴⁵

Cvetje v tujini spada med redke begunske periodične tiske, ki se skoraj povsem izognejo političnim razpravam in polemikam. V njihovi vsebini prevladujejo spomini na dom, na praznike in načine njihovega praznovanja. Lahko bi celo rekli, da se raje ozirajo v preteklost in le občasno zasledimo "lepe" misli na prihodnost, ki bo nekoč prinesla konec sedanjemu trpljenju.

LEPŠA BODOČNOST - glasilo gojencev kmetijske šole v Spittal ob Dravi

V NUK-u manjkajo prve štiri številke (strani od 1-81) - vendar pa je ohranjeno kazalo vseh števil, tako da si lahko ustvarimo dokaj objektivno sliko glasila. Uredniki - avtorji kazala - so vsebino razdelili na 7 poglavij:

1. Pesmi,
2. Načelni članki (predvsem napotki beguncem naj molijo in upajo na rešitev njihovih tegob),⁴⁷
3. Leposlovje,
4. Narodopisje,
5. Življenjepisi (predvsem verskih predstavnikov - Jegliča, Slomška, Kreka),
6. Strokovni članki (poudarek na sami usmeritvi šole - O nastanku Zemlje; Praktični gospodar),
7. Razno (poročila o šolanju v taborišču ; o pomembnosti dela in učenja ; spomini na umrle).⁴⁸

Ob selitvi v Spittal - konec leta 1946 - za krajši čas preneha izhajati, nato pa začne februarja 1947 ponovno izhajati (sprva ilegalno, ker ga taboriščne oblasti ne dovolijo, nato izhaja legalno).

Glasilo je bilo bogato ilustrirano in je hotelo "vzgajati kmečke fante in jih usposablјati v samostojnosti izražanja, pravilnem mišljenju, jih vzpodbujati v pisanju in tako tudi usposablјati za delo v javnem življenju." Pomagalo naj bi tudi pri delu na šoli. Precej je domačijskih sestavkov, ki povečujejo lepoto kmečkega (najpomembnejšega) stanu, iščejo vzore v Jegliču in Slomšku, ob tem pa ne morejo mimo tega, da ne bi vsaj občasno napadli komunizma in komunistov. Po narodopisnih prispevkih sodeč so bili pisci večinoma iz SV Slovenije.

CERKVENA OZNANILA (Lienz-Peggez)

Namen njihovega izhajanja je podan v uvodniku v prvo številko Oznanil, da bodo prinašala "predvsem cerkvena oznanila glede službe božje, prejemanja sv. zakramentov, glede verskega pouka otrok in odraslih, glede verskovzgojnih tečajev in vsa sporočila, ki se tičejo službe božje in verskonravne vzgoje. Če bo dovolj prostora bomo tu in tam priobčili tudi kak članek verske nabožne vsebine."⁴⁹ V glavnem se te svoje namere kar držijo, saj lahko iz številke v številko sledimo različnim priložnostnim evangelijem, ki so posvečeni raznim svetnikom (pač glede na priliko). Glavna skrb jim je bilo nravno-versko življenje beguncev, ki so bili nenehno izpostavljeni "raznim nevarnostim". S temi "očmi" spremljajo tudi svetovno politično dogajanje in celo pozivajo vernike, naj molijo, "da bi sv. Duh razsvetlil voditelje narodov, da bi...reševali vse težke svetovne probleme v korist vseh narodov. Posebno pa molimo, da bi pravilno umevali položaj Slovencev ter vse storili, da se naša domovina čimprej reši strahotnega nasilja in brezboštva." (Berlinska konferenca!)⁵⁰

Pred svetom hočejo tudi vrnjene domobrance pokazati predvsem kot krščanske junake, ki so se borili za vero, zato pa jih njihovi nasprotniki "sujejo in pretepajo".⁵¹ Ob prvi obletnici vračanja domobrancev jim posvetijo kar pol številke in jih prvič označijo za "Slovenske Makabejce", ki so padli kot junaki, ki so reševali narod in vero. "Bog je (to) dopustil, ker je hotel imeti njih nedolžna življenja, polna globoke vere in iskrene ljubezni v zadoščenje za grehe naroda. Sprejel je kri najboljših, da bi iz te krvi po njegovi volji zrastle nov prenovljen narod, ki mu bo verneje in zvesteje služil."⁵² List poskuša begunce vzpodbujati k molitvi in vztrajnosti, saj je npr. "tudi sveta družina živela v izgnanstvu".

Občasno se pojavi tudi rubrika Veselo in žalostno iz taborišča, kjer so opisani vsakdanji pripetljaji - vsem pa je ob koncu dodan moralni poduk "*potrpi in upaj na srečen konec begunstva*".⁶³ V tekstih se zelo težko izogonejo svarilom pred "brezbožnim komunizmom". Zato nas toliko bolj preseneti poziv, da morajo pokazati več "*ljubezni do bližnjega..., ki je pripravljena odpustiti in dobro storiti tudi največjim svojim sovražnikom!*"⁶⁴

V NOVE ZARJE (begunsko taborišče v Avstriji)

Splošna oznaka: različni literarni prispevki - pesmi: Balantič, Gregorčič; proza - K. Mauser, L. Novak; stalne rubrike: Narod naš umreti noče; Narod in vera; Znanost in vera. To je versko-kulturno glasilo, namenjeno mladini v taboriščih. Vsega je izšlo 13 števil, njihov najpogostejši avtor pa je Lojze Novak, ki se s svojimi literarnimi prispevki v kasnejših letih pojavlja v Koledarju oz. Zborniku Svobodne Slovenije v Argentini.

List je začel izhajati relativno pozno, saj se v letu 1948 že začenja množičnejše izseljevanje beguncev v čezmorske države. Nehote se nam vsili občutek, da poskušajo uredniki nekako zapolniti vrzel, ki je nastala z odhodom nekaterih vidnejših kulturnih ustvarjalcev. Zato je tudi "tematika" člankov polna opozoril mladim, naj ne pozabijo na slovenstvo.⁶⁵ "*Nasprotno, vsak begunec mora nenehno gojiti v svojem srcu ljubezen do naroda in zemlje. V svoji notranjosti se ne sme nikdar odreči možnosti povratka v domovino, katero je moral nasilno zapustiti in v kateri edini more najti resnični dom. Z narodom v domovini tvori vkljub vsem razdaljam eno družino, ki enako misli in enako trpi.*" Naslednja stvar, na katero ne sme begunec nikoli pozabiti, pa je krščanstvo. "*Slovenski narod se ni nikoli sramoval javno priznati, da je katoliški narod... zato je slovenski narod nasip, ob katerega so butali navali azijskega tatarstva, turštva in v zadnjem času poganskega komunizma, proti kateremu se je vedno z vso svojo skrivnostno silo upiral, se branil ter ohranjal svojo samobitnost in vero. Komunizem, ki v teh časih na zunaj slavi nad našim narodom zmago, priborjeno s tisoči in tisoči zločinov, umorov, požigov, je v resnici doživel svoj največji poraz. Ni ga danes Slovenca, ki ne bi odklanjal komunizma... Niti enega poštenega Slovenca ni, ki bi ne veroval v propad komunizma in zmago krščanstva nad njim.*"⁶⁶

BOGOLJUB V TUJINI (Tristach pri Lienzu)

Splošna oznaka: Verski članki; Iz molitvenika; Nabožne pesmi (K. Mauser, F. Kolarič); Razgledi po katoliškem svetu; Domače vesti (sodni procesi, verski dogodki).

Verski tednik je izhajal vsako nedeljo v taborišču Lienz (1946 nadaljuje izhajanje v Spittalu). Sprva se imenuje *Bogoljub v begunstvu*, od leta 1947 pa *Bogoljub v tujini*. Nekaj časa je izhajal tudi kot nedeljska izdaja *Taboriščnika* (od 8. 12. 1946 - 11. 5. 1947).

*Bogoljub "bi bil rad roka drage domače zemlje, ki bi vas objela vsak teden, da je v tujini, ki s tako težo na vas pritiska, ne pozabite... rad bi bil jezik domače zemlje...prst, ki kaže v nebo, da ne pozabite Boga... Naj vam bo kot pismo, ki prihaja iz domače družine, ki vas rada ima, ki jo skrbi..."*⁵⁷

Glasililo po eni strani svari begunce pred tujino, ki nima razumevanja za posameznika - toda kljub temu je že od nekdaj bila tudi učiteljica.⁵⁸ Ob tem pa begunci ne smejo nikoli pozabiti na krščansko krepost "svoje sovražnike ljubiti... in iz sebe iztrebiti vsako sovražno misel in željo in besedo in dejanje do tistih, ki so nam storili krivico...(in) da sovražniku popolnoma odpustimo... (in biti) do njega ljubezniv in dober kot do prijatelja... (Voditi nas mora) le skrb za njegovo poboljšanje in splošno dobro."⁵⁹

Na vse te kreposti pa kar nekako pozabijo ob objavi "zgodovinskega odloka" kongregacije Svetega oficija z dne 1. julija 1949, "ki predvideva izobčenje vseh krščanskih katoličanov, ki se prostovoljno priznavajo za komuniste... Dekret je ustvaril potrebno jasnost, ostro je potegnil črto med katoličanstvom in med materialističnim komunizmom... ki zahteva uničenje vere kot opija za ljudstvo...(še zlasti) po kominformu je ta brezbožni boj postal pravo satansko načrtno delo."⁶⁰

Med "Domačimi novicami" pa se jim zdijo vredne pozornosti le tiste, ki govore o sodnih procesih in o verskem življenju (birme, novomašniki). Od številke 8 (22. 2. 1948) naprej so del prostora odstopili novicam iz misijonov - pod naslovom Katoliški misijoni. To bi naj bilo predvsem "kot misijonsko čtivo, ki je bilo v domovini priljubljeno v vsaki slovenski hiši in katerega v tujini tako pogrešamo."

Zanimiva in zelo uporabna so tudi poročila o življenju v spitalskem taborišču, ker so zelo vestno vodili tudi evidenco taboriščnikov.⁶¹

MATJAZEV GLAS (Ljubljana)

V resnici je izhajal na Koroškem in spada med najbolj razširjene begunske tiske v Sloveniji, kamor so ga tihotapili po ilegalnih poteh.

Gre za skromen list časopisnega formata, ki je imel od dve do štiri strani, vendar ga lahko štejemo za "najbolj ostrega" nasprotnika nove Jugoslavije.

List ima sicer nekaj stalnih rubrik, kot so: Drobne vesti iz svobodnega sveta, Domače vesti, Ali že veste (predvsem različne nepreverjene govorice), Vsak dan ena (šale na račun Tita in Jugoslavije oz. komunistov), Parole (Smrt komunizmu - svoboda narodu!).

Poudarek lista je v njegovi neizprosni protikomunistični usmeritvi. Da bi njihovi članki dobili kar največjo težo, zelo pogosto ponatisnejo članke iz tujih časopisov (predvsem iz kar najbolj uglednih, npr. *The New York Times*), ki samo potrjujejo (oz. opravičujejo) njihova sovražna stališča do komunistične Jugoslavije in njihove vzornice SZ. Toda ti članki imajo še eno nalogo - prepričati demokratični svet o nevarnosti komunizma, ki grozi tudi njim.⁶²

Ob razmišljanju o krivičnem in krvavem komunizmu, ki vlada v domovini, pa svoje bralce tudi obveščajo, da je rešitev že zelo blizu. "Vsa Jugoslavija (je) eno samo zrelo jabolko, (ki bo padlo) v naročje protikomunističnim ljudskim plastem. Le z največjim nasiljem in terorjem, kakršnega svet ne pozna, se drži peščica zločincev na državnem krmilu in izmožgava vso državo. To trhlo stavbo komunističnega režima bo treba le malo potresti, pa se bo zrušila v prah in pepel, da ne bo ostalo od nje ne duha ne sluha, razen strašen spomin, še hujši, kot je v našem narodu na turške čase. Težko je reči točno, kdaj se bo to zgodilo. Ali so komunizmu na svetu šteti meseci ali leta - kdo ve - jasno je, da se bliža konec vseh strahovlad."⁶³ V letu 1948 dobi list nov podnaslov: Glasilo slovenskega protikomunističnega gibanja.

Tudi ob vprašanju Trsta (tržaška kriza) so bralce seznanili s svojo verzijo dogodkov, da je namreč "Tito po nalogu iz Moskve" prodal Lahom Trst, ker je le-ta "potreben italijanski KP kot adut za volilno agitacijo. Jugoslavija mora preboleti to žrtev, da bi italijanska komunistična partija italijanskemu ljudstvu lahko pokazala svojo nacionalno zaslužnost in zmožnost, da reši državniške posle, ki jih drugi ne morejo rešiti. Kardelj in Kidrič sta sklon-

jenih glav poslušala, kar je velel, ne domovine, ampak - Moskve ukaz." ⁶⁴

V marčni številki iz leta 1948 razkrijejo svojo vojsko, ki jo sestavljajo vsi Slovenci in Slovenke, ki se borijo proti komunistični tiraniji na vseh področjih. Ime Matjaževa vojska pa prevzemajo po legendarnem kralju Matjažu, "ki brani ubog in preganjan slovenski narod pred domačimi in tujimi nasilniki... V kralju Matjažu je posebljena naša pekoča želja po svobodi. V kralju Matjažu živi prtajena ona puntarska moč slovenskega ljudstva, ki bo nekega dne privrela kot hodournik na dan ter strla v prah in pepel vse nasilneže, daveče slovenskega človeka - tudi komunistične pesjane." ⁶⁵ V zvezi z Matjaževo vojsko je tudi Matjažev osvobodilni pokret (MOP), ki ni politična stranka, ampak podtalno protikomunistično gibanje, ki se bori za osvoboditev slovenskega naroda. MOP združuje vse Slovence v borbi proti tretjemu okupatorju - komunistični partiji! ⁶⁶

Ob sporu Jugoslavije s SZ (Informbiro) je njihovo pisanje spet dobilo nov polet. Prepričani so, da sedaj "obstoji le vprašanje časa in načina, kdaj in kako bo osovražena titovščina sprejela zaslužen strel v tilnik. Tito in njegova svojat(!) so danes podobni ujeti miši v mišnici, na katero je že položila mačka svojo šapo." Slovenci se morajo "na ta usodni trenutek pripravljati duhovno in fizično, kajti od pametnih potez v tej odločilni uri bo zavisela daljna usoda naroda in države. Imejmo pred očmi sveto pravilo, ki nam ga nalagata svetovni in domači položaj: pomagajmo si sami in zavezniki nam bodo pomagali!" ⁶⁷

Poseben pomen posveča MOP mladini, ki je porok, da se bo borba proti komunizmu nadaljevala.

Sem in tja objavijo tudi sezname "ljudi, ki jih moramo poznati" (lista izdajalcev in zločincev - Ozninih agentov, ki naj bi prišla iz pisarne D.O.S. v Ljubljani), kjer najdemo med drugimi tudi mladinskega pisatelja Franceta Bevka (sicer pa so med njimi v glavnem šefi Ozne za posamezne kraje).

OPOMBE

- 1 Titovo glasilo napada zaveznike (DvT, 1945, št. 36, str.).
- 2 Kako je v domovini (DvT, 1945, št. 37, str. 2).
- 3 Novice iz taborišča. (DvT 1945 št. 38 str. 2).
- 4 Slovenski ranjeni vojaki... (DvT, 1945, št. 36, str. 1/2).

- 5 Odhajajočim rojakom v slovo. Poslovilni govor dr. Basaja (DvT, 1945, št. 35, str. 1).
- 6 Še eno pismo z doma o mučeništvu naših fantov in mož (Sl. tab., 1945, št. 65, str. 1).
- 7 Iz domovine (Sl. tab., 1945, št. 78, str. 2).
- 8 Odlomki iz pisem od doma (Sl. tab., 1945, št. 61, str. 1).
- 9 Kralj Peter II. narodom Jugoslavije (Novice - posebna izdaja, 9. 8. 1945)
- 10 Titovina - republika (Novice, 1945, št. 132, str. 1).
- 11 1. december (Novice, 1945, št. 133, str. 1).
- 12 Molotov grozi (Novice, 1945, št. 110, str. 1).
- 13 Vesele božične praznike! (Novice, 1945, št. 151, str. 2).
- 14 Obsojamo (Novice, 1946, št. 1, str. 2).
- 15 Pojasnilo (Novice, 1946, št. 2, str. 2).
- 16 Primer: "Taboriščna uprava objavlja: Šofer Zorman Franc je bil kaznovan z ukorom ravnatelja taborišča in na 7 dni zopora pogojno za dva meseca, ker je (s) svojim tovornim avtomobilom stal na prostoru, ki ni določen za ta namen." (Novice, 1946, št. 86, str. 2).
- 17 Mihajlović obsojen na smrt (Novice, 1946, št. 162, str. 1).
- 18 Novice, 1946, od št. 223-224.
- 19 Obsodbe v Ljubljani (Novice, 1946, št. 200, str. 2).
- 20 Taboriščnik, 1946, št. 81-82.
- 21 Na pot v Novo leto (Taboriščnik, 1947, št. 5, str. 3).
- 22 Pet ljubljanski usmiljenk obsojenih (Taboriščnik, 1947, št. 53, str. 151).
- 23 Taboriščnik, 1947, št. 48, str. 133.
- 24 Louis Adamič-odstavljen (Taboriščnik, 1947, št. 63, str. 173).
- 25 "Domači glasovi" (Dom. gl., 1945, št. 1, str. 1).
- 26 Kako je bil Narte Velikonja obsojen na smrt (D. G., 1945, št. 2, str. 1).
- 27 Rešeni slovenski vojak pripoveduje (D. G., 1945, št. 3, str. 2).
- 28 Domobranci rešeni? (D. G., 1945, št. 12, str. 2).
- 29 Potrjujejo se žalostne vesti (D. G., 1945, št. 48, str. 3).
- 30 Med Titom in zavezniki (D. G., 1945, št. 6, str. 3).
- 31 Tule sodijo naše ljudi (D. G., 1945, št. 17, str. 3) + nad.
- 32 Nikarte tako (D. G., 1945, št. 25, str. 1).
- 33 Tistim, ki bi radi šli domov (D. G., 1946, št. 68, str. 1).
- 34 Kdo v Titovini bo sploh še volil? (D. G., 1945, št. 25, str. 1/2).
- 35 Tito je "zmaгал" in...? (D. G., 1945, št. 9, str. 1).
- 36 6. september 1945 (D. G., 1945, št. 32, str. 1).
- 37 Pripravljamo se na povratek (D. G., 1945, št. 39, str. 1).
- 38 Tito nam bo zapravil Trst (D. F., 1945, št. 43, str. 2).
- 39 Proglas slovenskih demokratičnih strank (D. G., 1945, št. 20, str. 1).
- 40 1. december 1945 (D. G., 1945, št. 25, str. 4).
- 41 Republika Titovina - priznana (D. G., 1945, št. 45, str. 2).
- 42 Nova doba izseljevanja (D. G., 1946, št. 72, str. 2).
- 43 V slovo (D. G., 1946, št. 238, str. 1).
- 44 Iz uredništva (D. G., 1948, št. 1, str. 10).
- 45 Nov časopis (D. G., 1949, št. 1, str. 10).
- 46 Gregorij Rožman: Glasilu napot (Cvetje v tujini, 1945, št. 1, str. 1).
- 47 Fantje nam pišejo (Lepša bodočnost, 1947, št. 5, str. 94).

- 48 Uprava je ob koncu izhajanja glasila podala skrben pregled ciljev in opravljenega dela. Ob zaključku lista (Lepša bodočnost, 1947, št. 12, str. 251).
- 49 Naša oznanila (Cerkv. oznanila, 1945, št. 1, str. 1).
- 50 Devetdnevnic (Cerkv. oznanila, 1945, št. 3, str. 1).
- 51 "Ne mislite na nas s solzami..." (Cerkv. oznanila, 1945, št. 22, str. 2).
- 52 Slovenska zemlja priča (Cerkv. oznanila, 1946, št. 50, str. 2).
- 53 Premisli! (Cerkv. oznanila, 1946, št. 4, str. 2).
- 54 Česa danes najbolj potrebujemo (Cerkv. oznanila, 1945, št. 7, str. 2).
- 55 Begunstvo in narod (V nove zarje, 1948, št. 2, str. 20).
- 56 Narod in vera (V nove zarje, 1948, št. 3, str. 30).
- 57 Bratom in sestram razširjenim po svetu (Bogoljub..., 1947, št. 9, str. 4).
- 58 Naše poslanstvo v tujini (Bogoljub..., 1947, št. 23, str. 7).
- 59 Krepost: svoje sovražnike ljubiti (Bogoljub..., 1948, št. 41, str. 3-4).
- 60 Zgodovinski odlok (Bogoljub..., 1949, št. 31, str. 1-2).
- 61 Par zanimivosti iz leta 1948 (Bogoljub..., 1949, št. 1, str. 5-6).
- 62 Ljudska demokracija brez maske (Po švicarskem časopisu Orientierung - 31. 10. 1947, Matj. glas, 1947, št. 6, str. 1).
- 63 Kvišku glave (Matj. glas, 1947, št. 6, str. 2).
- 64 Tito prodal Lahom Trst (Matj. glas, 1948, št. 2/3, str. 4).
- 65 Matjaževa vojska (Matj. glas, 1948, št. 4, str. 1).
- 66 Matj. glas, 1949, št. 6, str. 2 - Njihov program je zajet v članku "Kaj hočemo?" (Matj. glas, 1948, št. 13, str. 1).
- 67 Prelom (Matj. glas, 1948, št. 4, str. 1).

I. 2. ITALIJANSKA TABORIŠČA

V primerjavi z avstrijskimi taborišči je bila begunska publicistična dejavnost italijanskih skromnejša. Vseeno pa se lahko pohvalijo s prvim begunskim časopisom *Jugoslovanski vestnik* (Pavle Borštnik ga v svojem dopisu imenuje *Naš Vestnik* - glasilo jugoslovanskih in slovenskih četnikov), ki je izšel že 5. maja 1945 v taborišču Visci (takrat so bili domobranci še v Ljubljani!). Ta dejavnost se bolj okrepi poleti in jeseni 1945. Med taborišči izstopata predvsem Servigliano in Senigallia, sledijo pa jima še Riccione, Trani, Eboli, Monigo, Visco, Forli, Casena, Barleta in Napoli. Najpomembnejši časopis je *Zedinjena Slovenija* (nadaljevanje že med vojno izhajajočega lista z istim naslovom in celo nadaljevanje v štetju), ki nosi podnaslov - Glasilo slovenskih beguncev v Italiji. Začela je izhajati v taborišču Monigo kot dnevnik 6. 9. 1945 in izhaja tudi še po preselitvi v taborišče Servigliano do 28. 2. 1948. Med uredniki je bil tudi Joško Krošelj (nekdanji Korošček osebni tajnik in urednik notranje rubrike pri *Slovencu*, nato tudi urednik *Demokracije*). *Zedinjena Slovenija* je imela dve prilogi: domin-

svetovska revija Svet in dom (literarna priloga) in verski tednik *Sejalec*, ki izhaja od 1. 12. 1945 do konca oktobra 1947 (proti koncu izhajanja se osamosvoji in izhaja kot samostojna publikacija v taborišču Senigallia). *Zedinjena Slovenija* izhajala dnevno v nakladi okoli 250 izvodov. Običajno je imela 4 strani, le ob posebnih priložnostih - božič, velika noč, spominski dan - je izšla na štiriindvajsetih straneh, ob nedeljah pa na dvanajstih straneh. Poročila so bila v glavnem povzeta po radijskih vesteh iz Washingtona, Londona in od drugod. Taboriščna uprava je šla listu zelo na roke in mu celo pomagala pri zbiranju poročil. Tiskarna Zedinjene Slovenije je tiskala tudi *Begunske katoliške misijone* (po preselitvi v Argentino nadaljujejo z izhajanjem vse do l. 1987, ko začno ponovno izhajati v domovini pod naslovom: *Misijonska obzorja*) in modno revijo *Lepa Vida*. V taborišču Senigallia 9 je julija 1946 začela izhajati mesečna revija slovenskih duhovnikov *Besede življenja*. Revija naj bi povezala vse duhovnike, ki živijo izven domovine, ter skrbela za njihovo teološko in pastoralno izobrazbo. Uredniki so bili dr. Kraljič, dr. Truhlar in dr. Vodopivec. Izhajala je v 150 izvodih. Revijo so pošiljali tudi duhovnikom na Koroško. Izhajati neha junija 1947.

Dijaški mladini v taborišču je bil namenjen mesečnik *Orač*. Izhajal je v nakladi 70-80 izvodov. Izšlo je pet številčk, izdajali pa sta ga Marijina kongregacija in Slovenska dijaška zveza v taborišču Senigallia 9. Vsebinsko je list ideološko-leposloven. Pri njegovi izdaji sodelujejo profesorji in dijaki. Mlajšim otrokom je namenjena *Begunčkova lučka*, ki naj bi skrbela za njihovo vzgojo in razvedrilo. List je prvič izšel za božič 1946, izdal pa ga je begunski župni urad v Senigalliji. Skupno je izšlo 6 številčk - do srede l. 1947, ko je selitvena psihoza ustavila redno izhajanje. Izhajal je v 70 izvodih. V slovenskih begunskih taboriščih v Italiji je čutili večji vpliv vojakov, ki so se tik pred koncem vojne uspešno prebili čez Sočo in jih zavezniki niso vrnili v Jugoslavijo, kot se je to zgodilo njihovim sobojevnikom na Koroškem. Najbolj izrazito tovrstno glasilo je revija *Mi in svet* s podnaslovom Revija Slovenske armije, ki je izhajala v taborišču Eboli od 1. 11. 1945 do marca 1947 (sprva kot štirinajstdnevnik, pozneje kot mesečnik). Prve tri številke so bile samo tipkane in razmnožene v štirih izvodih (pozneje izšle še enkrat v povzetku), naslednje pa razmnožene. Urejal jo je Pavle Borštnik. Revijo je sprva izdajal kulturno-vzgojni odsek Študijskega krožka, nato pa prevzame izdajanje novoustanovljeni Slovenski akademski klub, ki združuje

akademike Slovenske armije kraljeve Jugoslovanske vojske v taborišču Eboli. V taborišču Eboli je izhajal še *Yugoslav Herald*, mesečnik, ki je izhajal v angleščini, namenjen pa je bil tujcem. V času od 10. marca 1946 do marca 1947 je izšlo 17 števil (sprva v nakladi 30, nato pa celo do 500 izvodov). Urednika sta bila Ivan Jenko in Mišo Perlez.

Več italijanskih begunskih časopisov je izhajalo v obliki stencija, zato so se tudi bolj redko ohranili (vzrok za tako izhajanje je v premajhni zmogljivosti "tiskarn", zato so lahko širši krog bralcev zadovoljili le z izobešanjem na oglasni deski). Tak primer je npr. *Slovenska beseda*, ki je izhajala v taborišču Senigallia in je bila razmnožena v šestih izvodih. V taborišču Lanvie pri Neaplju je izhajal *Naš list* (urejal ga je Ignacij Kunstelj - med vojno župnik na Rakitni in organizator tamkajšnje belogardistične postojanke). Izhajal je od 1. 3. do 2. 10. 1946. Pozneje ga je v Traniju pod naslovom *Naši upi* urejal Edi Gobec.

Kaže, da so bili begunci v Italiji v manj depresivnem stanju kot begunci v Avstriji. Zato najdemo poleg "uradnega" časopisja tudi humoristične liste. V Traniju izhaja časopis *Triglav* (ureja Maks Planinc, ilustrira Hotimir Gorázd); v Eboliju izhaja *Tse-Tse*; v Forliju *Logerski bodlikovec* (oba skupaj se kasneje združita v *Rafal* - ki izhaja v Eboliju) in v Senigalliji *Taboriščni škrat*.

V Italiji so imeli svoja glasila tudi bogoslovci in duhovniki. Leta 1946 začne Zveza združenih delavcev (katoliških beguncev) v Rimu izdajati *Družabno pravdo*. Ciril Žebot pa prav tako v Rimu izdaja svoj časopis *Slovenska država*. (Oba lista nadaljujeta z izhajanjem tudi po selitvi čez ocean). Skupina Straže izdaja v Rimu almanah *Znamenja ob poti*, skupina slovenskih akademikov - mladcev - pa od 1946-50 svojo revijo *Nova doba*, ki je izdala še dva snopiča antologije emigrantskih pesmi Naša pesem (prvi izšel v Rimu, drugi pa že v Clevelandu).

Najbolj razširjena publikacija v italijanskih taboriščih je bil *Koledarček slovenskih emigrantov za leto 1946*, ki ga je v Rimu izdal dr. Tine Debeljak, pod psevdonomom Vid Zemljčič (112 strani žepnega formata).

Skoraj nezatna je bera na literarnem področju. Izšlo je le nekaj pesniških zbirk. Ljubo (Pavle Borštnik) izda dve zbirki: *Mejniki* in *Iz mojih temnih dni*. Drugi avtor pa je Dimitrij Jeruc, ki prav tako izda dve zbirki: *Pritaval sem* in *Samotne poti*. Na proznem področju ni bilo samostojnih izdaj. V italijanskih taboriščih niso izdajali šolskih učbenikov in priločnikov. Pomagali so si z

"avstrijskimi" izdajami. Skupno je v Italiji izšlo 46 naslovov različnih izdaj.

Vsebinska analiza

SVET IN DOM - leposlovna priloga *Zedinjene Slovenije* (Servigliano)

Splošna oznaka: različni originalni literarni prispevki (Jože Krivec, Vinko Žitnik, Severin Šali, Zorko Simčič, Jože Vombergar, Tine Debeljak), spomin na preminule literarne ustvarjalce (Narte Velikonja, Joža Lovrenčič, France Balantič, Ivan Cankar, Josip Murn), kotichek mladih; kulturni dogodki v taborišču.

List so izdajali nekdanji dominsvetovci. Urejala sta ga najprej Miro Kovačič, za njim pa Jože Krivec. Že v prvi številki je za uvodnikom krajše sporočilo bralcem o namenih revije. "Skušali bomo zbrati v njej vse naše ustvarjalce lepe besede, ki so danes povezani po isti usodi z nami, poleg tega pa bomo prinašali tudi dela onih, ki so nam sorodni po duši in delu, a so morebiti ostali doma. . ." ¹

Temu sporočilu sledi nekrolog pisatelju Narteju Velikonji, ki so ga ubili komunisti. Ponovno se ga spomnijo junija 1946 (ob prvi obletnici usmrtitve) in mu posvetijo kar celo številko. Natisnili so nekaj njegovih proznih del, več pa njemu posvečenih prispevkov, katerih osnovna misel je razmišljanje o njegovi smrti. Komunisti so z njim tako kruto obračunali predvsem zato, ker je predstavljal *"simbol slovenske katoliške politične in kulturne delavnosti, udarili po njem kot po škofovem človeku, da bi udarili škofa, ki ga niso dobili v roke, udarili po vseh tistih izobražencih, ki so vodili politični in publicistični boj proti komunizmu, ker so vedeli, da ni zveza z našo katoliško tradicijo in odporom proti komunizmu slučajnostna, temveč načelna."* ²

Precej prostora so namenili tudi tragično preminulemu pesniku Francetu Balantiču (številne objave njegovih nepoznanih pesmi in spomini na mrtvega junaka - domobranca). Zelo zanimivo je pismo za psevdonomom skritega avtorja (Jur), ki analizira dotedanje številke revije in primerja nekdanjo revijo Dom in svet. *"Na dominsvetovski tradiciji (moramo) graditi novo emigracijsko književnost: to vidim kot nalogo tega osrednjega emigracijskega lista med begunci v Italiji... Naš dijak mora rasti s to umetnostjo*

in tem čtivom v umetnostno, knjižno in človeško izgrajenega izobraženca! Ob prvih številkah sem imel vtis, da je bilo tega ponatiskovanja preveč, kajti ob samem ponatiskovanju ne more rasti novo: mi pa potrebujemo kot - žejen popotnik vode - novo literaturo, zrastle iz naših taborišč, pisano za nas v uteho in okrepčilo našim srčnim bolestim sedaj in v dokument našim potomcem! Mi moramo ustvariti, pa naj velja, kar hoče, z vsem talentom in voljo svojo lastno naše leposlovje!proza je močnejša kakor pesem, pa tudi pesem ima nekaj klenih stvari. To je že pozitiven sad tega taborišča. . . Tako se rojeva naša emigracijska literatura, ki bo morala prevzeti nase ogromno nalogo krepčila naših duš in oblikovanja našega novega življenja. V naših rokopisnih listih naj zori, da dozori slej ko prej do tiska v obliki kakšne antologije ali revijalnega izbora. . . naši pisatelji morajo postaviti spomenik vsem našim mrtvim, morajo osvetliti naš boj in naše trpljenje od prave strani, kajti sicer ga bo izmaličilo sovražno pero in stali bomo pred zgodovino - praznih rok in z očitkom, da nismo znali izraziti v večnostne umetnostne oblike svojega upanja in vere in prepričanosti. Slovenski pesnik in pripovednik morata stati zopet v središču dogajanja in morata postati glasnika med svetom in domom ter postavljati spomenik najstrahtnejši dobi slovenske zgodovine v taki luči, kakor jo pojmuje in soustvarjamo mi, slovenski borci in slovenski izgnanci. . ."³

SLOVENSKA PRAVDA (Rim)

Splošna oznaka: izhaja po potrebi - poslanice NO za Slovenijo, načelni članki ob različnih priložnostih (prazniki). Njihovo pisanje predstavlja nekakšno analizo preteklega političnega delovanja v Sloveniji in njihove načrte za prihodnost. Trdijo, da se je *"Politično življenje v predvojni Sloveniji (se je) v glavnem odigravalo v okviru zagrizene, nestrpne borbe med redko več kot dvema tradicionalnima političnima strankama. Brezkončnost in neproduktivnost take borbe je polagoma privedla slovenski narod v politično apatijo, katere posledica je bila, da slovensko politično življenje ni imelo kje črpati novih, svežih sil, ki bi pripomogle do nadaljnjega in drugačnega razvoja političnih prilik. Priznati pa je tudi treba, da je bilo največ vzrokov za našo narodno tragedijo od leta 1941 do danes baš v nas samih. Površno nacionalno prepričanje in borbenost, skoro nikaka politična in demokratična vzgoja naroda,*

premalo progresivna socialna politika, predvsem pa neenotnost v osnovnih narodnih zadevah, ki je dobila izraza v popolni duhovni in miselni razdvojenosti slovenskega naroda, je največji vzrok, da se je večina naroda v dobri veri oslonila na nekaj novega, kar pa je žal bil komunizem. Ne more pa to opravičiti nečloveškega obnašanja premnogih Slovencev, kar je privedlo do tako strašnega bratomornega klanja... Slovenska Pravda more danes po svojem enoletnem delovanju zabeležiti lepe uspehe. S svojim delovanjem bo nadaljevala. Predvsem nadaljevala s prepričevanjem, da je samo široka politična strpnost in res edinost v osnovah predpogoj lepše bodočnosti v svobodni domovini. . . (in) nato pa z naporji vseh ostvariti takšno slovensko narodno zastopstvo v tujini, ki bo imelo oporo ne samo v večini emigracije, ampak tudi v trpečem narodu doma, da bomo tako nekoč res ponesli v domovino novega duha, duha ljubezni, svobode in pravice za vse in vsakogar. . ." ⁴

MI IN SVET -

revija slovenske armade (Eboli)

V reviji je vseskozi vidna vojaška usmeritev, kar je razvidno že iz naslovov nekaterih člankov: Razmišljanje o naši bodoči vojski, Mi in obveščevalna, Tehnike vojskovanja itd. Poleg čisto političnih člankov je tudi nekaj literarnih prispevkov (pesnika Pavle Borštnik-Ljubo in Dimitrij Jeruc, proza Saša Jerman, ki je bil zelo nadarjen pisatelj, vendar je zaenkrat njegova nadaljnja usoda še neznan). Osnovni namen izhajanja revije je bila potreba po enotnosti med različnimi skupinami, ker *"iskati krivce za naš sedanji poraz odn. blatiti se vsevprek, se ne pravi delati za narod. In prav ta narod pričakuje od nas - rešitve!...Ljubimo odkrito besedo, ker ljubimo svoj narod! In, ker ljubimo svoj narod, dvigamo svoj naš glas v obrambo njegovih interesov: proč s plotovi, ki si jih posamezniki grade okrog sebe, ker nas bo sicer narod prav tako zavrzel, kot je komunistične mogotce. ...'MI IN SVET' naj odkriva naši emigraciji pogled naprej, naj jo navaja na razmišljanje, sklepanje in ukrepe, ki bodo koristni našemu narodu v odnosu napram svojim bratom, svojim sosedom, napram evropski zajednici in preko nje ostalemu svetu. Ne varajmo se. Imamo dolžnosti in obstajajo obveznosti, ki jih imamo kot narod napram jugu in severu, vzhodu in zapadu!"* ⁵

Zanimiva je rubrika Kronika, ki zapisuje najvažnejše dogodke iz taboriščnega življenja (datumi prihoda v taborišče, vmesne selitve taborišča, važnejše prireditve - predvsem nacionalnega značaja, npr. proslava Vidovega dne, rojstni dan kralja Petra II. žalna komemoracija ob obletnici smrti kralja Aleksandra I.). Predvsem so ponosni na svojo promonarhistično usmeritev in poudarjajo tudi za naprej svojo pripravljenost na *"razpolaganje...Kralju in domovini, za katero smo pripravljeni doprinesiti še drugačne žrtve, kakor je bivanje za žico...za Jugoslavijo smo se in se bomo borili..."*⁶ Zato so občasno organizirali tudi ideološka in strokovna predavanja za starešinski kader, ki naj predvsem izpopolnijo oz. osvežijo svoje znanje (zakaj po koncu vojne!).

Njihova jugoslovanska - četniška - usmeritev je prepoznavna tudi po sistemu vrednotenja pomembnih osebnosti. Razen kralja Petra II. je na samem vrhu njihov poveljnik Draža Mihajlović, ki je *"nastopil za nepreglednimi kolonami svojih borcev - mučenikov, podobno, morda še težjo mučeniško pot, ki še ni končana..."* (proces!).⁷ Ob smrti leta 1946 mu je bila posvečena kar cela številka 12/13.

Nekaj posebnega pa je njihovo razmišljanje o bistveni razliki med njimi-četniki in domobranci. *"Pripadniki Slovenskih trup kr. Jugoslovanske - vojske so vseskozi stali na protiokupatorskem stališču, kar izpričujejo njihove borbe in žrtve, njihova aktivnost in uspehi v dobi štiriletne okupacije. Nihče jim ne more očitati sodelovanja z okupatorjem; če so bili obenem tudi nasprotniki nenarodnega in nedemokratičnega komunizma, s tem še niso bili kolaboracionalisti ali celo narodni izdajalci. Trdim: če ne bi komunisti leta 1942. na Dolenjskem prvi sprožili usodnega strela proti ilegalnim odredom Kr. Jugoslovanske vojske, če komunisti napovedanih medsebojnih pogajanj ne bi izdali Italijanom, in če ne bi komunisti izvajali terorja nad mirnim prebivalstvom - na ilegalni strani gotovo ne bi počila puška proti rodnemu bratu. Nismo pristojni razsojati v koliko se more delovanje slovenskih domobrancev označiti kot kolaboracija z okupatorjem v pravem pomenu besede. Gotovo se ne more očitati narodnega izdajstva. To vprašanje bo reševalo neodvisno sodišče... 95% pripadnikov Slovenskega domobranstva je bilo zavednih jugoslovanskih patriotov, ki so vedeli, da je Slovensko domobranstvo nujen in neizbežen izhod iz strašne stiske slovenskega naroda...poudarjali (so) svojo narodno in jugoslovansko prepričanje...in so vedno izjavljali, da bodo ob danem trenutku povsem javno prestopili na stran Draže Mihajlo-*

*viča. Le obzír na svoje domače, na maščevanje okupatorja nad slovenskimi vasmí in ljudmi jih je še držal v Slovenskem domobranstvu. Redki, ki so do zadnjega verjeli v nemško zmago in so hoteli to vojsko orabití v svoje posebne namene, so pač v takšni manjšini pred prvimi, da ni vredno o tem govoriti."*⁸

NOVA DOBA

revija slovenskih akademikov (Rim 1946-48)

Pod pojmom "revija" si ne smemo predstavljati kakšne razkošne revije iz današnjih dni - ampak gre za razmnoženi mesečnik, ki pa je bil kar obsežen, če ga primerjamo z ostalimi begunskimi tiskí (celo do 40 strani).

Glavni namen revije je opisan že v uvodnem članku prve številke (maj 1946), ki svoje bralce opomni, da *"ne smemo pozabiti, da je šel boj (v Sloveniji) za najvišje ideale - za katoliško vero in za slovenski narod -, da je ... poraz le začasen... in da bo po težkih preizkušnjah tudi za nas prišla nova doba svobode in preroda... Nevarno je, da bi v emigraciji pozabili, zakaj smo zunaj ... naloga naše emigracije je, da se ohrani kot celota in postane nosilka slovenske krščanske tradicije, ki jo doma komunizem z nasiljem duši."*⁹

Glavni sodelavci revije so kasnejši izobraženci, ki so večinoma nadaljevali svojo akademsko kariero na različnih univerzah (Janez Arnež, France Dolinar, Jože Velikonja, Jakob Kolarič, Tine Debeljak, Alojzij Geržinič, Vinko Brumen itd.). Od svojih sovrstnikov zahtevajo odgovornost za prihodnost (ko se vrnejo domov). S svojim delom in ravnanjem morajo dokazati, da žrtve padlih niso bile zaman in da se bo nekoč uresničil skupni sen vseh: *"vrniti domov svobodo in domovino Bogu"*.¹⁰

Več je tudi vzgojnih člankov, bodisi s področja literarne zgodovine, zgodovinopisja in verske zgodovine (prizadevanja papežev v boju proti komunizmu). Toda njihova razmišljanja niso bila usmerjena le v preteklost in neko navidezno prihodnost. Zato so se skrbno lotili ustave FLRJ, ki je bila sprejeta 31. 1. 1946 in so jo sistematično proučili od člena do člena. Toda ob vsem tem se svojemu komentarju ob koncu vendarle ne morejo odpovedati. Trdijo namreč, da je sedaj *"v resnici nastopila tako čista diktatura, da je bila šestojanuarska iz leta 1929 le 'sled sence' njene sedanje temeljitosti. . . Obstaja le 'narodna suverenost' FLRJ, torej suvere-*

*nost jugoslovanskega naroda, ki izključuje samo po sebi suverenost narodnih individualnosti v FLRJ vključenih narodov. . ."*¹¹

Glede na leto (1947!) pa nas preseneti članek sicer nepodpisane avtorja (verjetno je bil to Tine Debeljak), ki razmišlja o dotedanjih dosežkih emigrantske literature (po taboriščih in o nalogah emigrantske literature, kar se je kasneje z leti celo izkazalo kot resnično). Emigracijska literatura mora postati *"tista tesna pojoča zveza med dušami in srci vseh naših ljudi, kamor koli nas bo zanesla usoda. Treba nam je povezanosti v duhu, povezanosti med onimi doma, ki z molčečimi usti trpe, povezanosti med nami samimi v taboriščih, povezanosti med nami po kontinentih, in povezanosti med našimi emigracijami, mislim - med emigracijo, ki izumira v slovenskem duhu v Ameriki, in med našo, ki polna tega duha prihaja v svet, da bo od njega žive-la še v rodove, v tujini, ali pa se povrnila domov kot čebela z medom v svoj panj. In če bomo šli kdaj čez ocean, bo ena prvih dolžnosti Slovencev, ustvariti si centralni slovenski leposlovni list, kjer bodo naši pesniki in pisatelji in dramatik priobčevali svoje stvaritve, budeče v nas spomin na domovino, dvigajoče v nas kult naših smrti, rišoče pekel našega gorja in srečo naše bodočnosti, ki jo le pesnik lahko pokaže v glorijoli videnj, kakor nam lebde pred našimi sanjavimi očmi. Pa ni nam treba sentimentalnosti, treba nam je vere v našo stvar, v poravnavo zgodovinskih krivic in v ureditev razmer doma ter ohranitev našega duha v nas in naših potomcih. Naša emigracija bo imela veliko nalogo, prinesiti pomlajenje in ohranitev morda za en cel človeški rod med odmirajočo ameriško emigracijo."*¹²

Leta 1948 se kraj izhajanja prenese v Madrid in ob tem se spremeni tudi podnaslov revije - revija slovenskih katoliških visokošolcev.

DRUŽABNA PRAVDA (Rim, 1946-47)

Glasilu društva Družabna pravda, ki ga v Rimu ureja Andrej Križman (izhajala 1. in 15. v mesecu). Ob začetku izhajanja poudarijo, da hočejo biti glasilo *"predvsem onih slovenskih emigrantov, ki so se v domovini trudili za to, da bi Slovenci zamenjali krivični kapitalistični gospodarski red z novim, boljšim, vsem pravičnim... Uredništvo se bo prizadevalo, da bo list prevevan od duha resnične krščanske ljubezni."*¹³

V glasilu je velik poudarek na socialnih razmerah v svetu in še posebej v Jugoslaviji (kako je to urejeno v ustavi) ter na delovanju Mednarodne krščanske strokovne internacionale (seje). Za podkrepitev teh prizadevanj uporabljajo tudi različne parole, ki so natisnjene takoj pod glavnim naslovom glasila - npr.: Stanovska ureditev Slovenije je naša zgodovinska naloga; Komunizem obljublja nebesa - ustvarja pekel; Delavci in podjetniki vsega sveta - združite se v Kristusu; Pokret brez molitve - setev brez dežja.

Ob koncu leta 1946 naredijo "obračun" čez preteklo leto, ki jim je prineslo kar nekaj razočaranj - *"nekaj so jih zakrivili vlada-joči narodi - tuji svet, nekaj pa sami"* s svojimi slabostmi in nerodnostmi.¹⁴

Zelo natančni so tudi pri poročanju o veljavni delavski in socialni zakonodaji v pomembnejših državah - ZDA, VB, SZ, Italiji, Franciji. Glavni avtorji podpisanih člankov so že znani družbeni pisci in poznavalci te problematike - Ahčin, Horvat, Hanželič, Žužek, Arnež, Smersu in drugi. S to temo so tesno povezane tudi razlage papeških okrožnic in njihov pomen za verne ljudi (ne glede na stan). Razen "politike" pa sem in tja najdemo tudi kakšno pesem, ki ima predvsem socialno vsebino - Jeruc, Boršnik. Prvi junij "praznujejo" kot spominski dan, praznik slovenskih narodnih mučencev. To je *"dan tuge in boli za vsakega izmed nas. Dan trenutnega triumfa teme in sovraštva - toda tudi dan dokončnega zmaganja Luči in ljubezni."*¹⁵

Sredi leta 1947 se pojavljajo tudi resna razmišljanja o selitvi v prekomorske države - predvsem v Argentino. Vendar pa se na to pot odpravljajo z nekim pričakovanjem - to bo zanje *"dežela dela in njihovih upov. . . Le delo je kapital, ki ga boš vložil in ti bo prinašal za obresti človeka vredno in dostojno življenje, ti vrnil resnično svobodo in možnost novega snovanja in napredka."*¹⁶

V Rimu izhaja *Družabna pravda* do št. 27 (1. 9. 1947), ko za celi dve leti preneha izhajati in začne ponovno izhajati v Argentini leta 1950 (nadaljuje s tekočim štetjem - precej pa se poveča naklada - v Rimu izhaja v 100 izvodih, v Argentini pa v 600).

Razen v begunskih izdajah so begunci objavljali tudi v zavezniških glasilih (*Koroška Kronika* v Celovcu in *Glas zaveznikov* v Trstu).

OPOMBE

- 1 Naročnikom in bralcem (Svet in dom, nov. 1945, str. 2).
- 2 Ob obletnici smrti pisatelja Nartēja Velikonje (Svet in dom, junij 1946, str. 9).
- 3 Pismo uredniku "SVETA in DOMA" (Svet in dom, maj 1946, str. 4-6).
- 4 29. oktober (Slov. pravda, št. 6 (29. 10. 1948), str. 1/2).
- 5 Uvodna beseda (Mi in svet, 1945, št. 1-3, str. 3/4).
- 6 Zakaj obstojamo (Mi in svet, 1946, št. 5, str. 9).
- 7 Ob spominu (Mi in svet, 1946, št. 11, str. 4).
- 8 Koroška tragedija (Mi in svet, 1946, št. 11, str. 7).
- 9 Misli za uvod (Nova doba, maj 1946, str. 1).
- 10 Spominu padlih in zaslužjenih (Nova doba, junij 1946, str. 1)
- 11 Federativna ureditev po Ustavi FLR Jugoslavije (Nova doba, 1946, št. 5/6, str. 10).
- 12 Pomen in značaj emigrantske literature (Nova doba, 1947 št. 7/9, str. 16).
- 13 Družabna pravda, 1946, št. 1.
- 14 Pravda se bo nadaljevala (Dr. pr., 1947, št. 11, str. 1).
- 15 Spominski dan narodnih mučencev (Dr. pr., 1947, št. 21, str. 1)
- 16 Delo naš kapital (Dr. pr., 1947, št. 24, str. 19).

VIRI

Emigrantska literatura v Narodni in univerzitetni knjižnici - nekdanji D-fonda in redni fond.

SUMMARY

**SLOVENE REFUGEE PRESS IN CAMPS IN AUSTRIA
AND ITALY**

R o z i n a Š v e n t

In the period from May 1945 to the end of the forties a rich collection of "refugee printings" was produced in the refugee camps in Austria and Italy which have the following characteristics in common:

1. They were printed and copied on cheap bad quality paper in small editions (some in six examples only - as many as one ordinary typewriter could multiply).

2. The prevailing subject is the destiny of refugees, mixed on the one hand with memories about homes and the people left behind and on the other every day beginning with how and where in the future. Above all, the refugees feel they are also "the subject of trade" between the great powers.

Through all these writings "fear and hatred towards communism which is the greatest evil" is noticeable. Because of communism they left their homeland and will go back when it is gone. (As that did not happen until the end of the forties they have decided for the only possibility - emigration and continuation of their struggle for reaching their goals.

SLOVENE IMMIGRANT LITERATURE IN THE
POSTMODERN WORLD: THE RISE OF
MULTICULTURALITY AND MULTI-ETHNICITY IN
AUSTRALIA, THE UNITED STATES OF AMERICA
AND CANADA

Igor Maver

*"Men may change their clothes, their
politics, their wives, their religions,
their philosophies, to a greater or
lesser extent: they cannot change
their grandfathers."*

Horace Kallen¹

The impressive body of the recent studies in the field of immigrant/ethnic literature, in the context of which can be placed also the extant literary creativity of Slovene immigrants, points to some kind of convergence of the new critical approaches in the various discussed English-speaking countries: a common orientation towards multiculturalism and multi-ethnicity. This short contrastive survey of individual national attitudes will help to set Slovene immigrant *literati* in a contemporary, post-modern perspective, which is characterized by decanonization, decentralization, demarginalization and suchlike processes of the (trendy) deconstruction of cultural and literary monocentricity.

It has gradually become evident that it is close to impossible if not downright ridiculous to talk about some sort of Anglo-Celtic 'monoculture' in Australian literature. The ethnic pluralism of the policy of multiculturalism, introduced in 1977, has become a means whereby Australian literature was on a larger scale and for the first time 'officially' recognizing the significance of foreign influences, thus trying to rid itself of the past overstressed 'nationalism' and the assertion of 'Australianness' only to emerge as a composite, cosmopolitan cultural/literary entity. Leaving the colonial 'cultural cringe' attitude behind, the submerged literatures of the various immigrant societies have star-

ted to gain ground also in the Australian 'mainstream' literature, although, of course, the problem of the language remains. All immigrants to Australia have experienced at least a double displacement: physical and spiritual, the latter of which consists of the dispossession of language and culture. Feeling at home in a 'new' cultural environment (and the consequent inclusion/integration and acculturation rather than assimilation) begins with being competent in one's language. An immigrant to a certain extent always feels the pain and grief at the loss of the tools of communication and the distress at having to learn (and thus master) the world around him. One of the consequences of cultural dispossession is the necessity to build a 'new' self in a 'new' world, taking into account the constrictions and constructions imposed by the dominant culture. Even in the climate of at least stated but merely partially valid multicultural tolerance, the clash continues.

A different social perspective on immigration has had its effect on literature, which now tends to be written by immigrants, as well as about them. Ethnicity is shifting towards becoming a badge of pride rather than shame. The contemporary Australian literary scene is becoming and less divided into a marginalising, monocultural Anglo-Celtic 'centre' and the marginalised ethnic 'fringe', in the accepted and fashionable post-colonial literary theories.² Manfred Jurgensen, the editor of *Outrider* (A Journal of Multicultural Literature in Australia) argues, for example, that recent attitudes have confined immigrant/ethnic writing to the margins of a supposed monolithic 'Australian' culture. He therefore states that *Outrider* does not wish to imply or to endorse any further academic concepts, or distinction between, of the so-called 'mainstream' and 'fringe' or 'minority' Australian literature.³

The word 'immigrant' (or migrant, which is predominantly used in the Australian context) covers all those who were not born in Australia, regardless of the questions of ethnicity. The word 'ethnic', on the other hand, includes only those immigrants whose native language is not English, although it usually comprises also their children.⁴ 'Ethnics', therefore, are not necessarily 'immigrants', but in such cases the immigration of a parent or grandparent will be part of their identity. Ethnic identity is really the result of the interaction between how I see myself and the group I belong to, and how I and my group are seen by ot-

hers. However, within Australia today the groups which are perceived as 'ethnic' are seen by many as second-class citizens, and a large percentage of the individuals in these groups see this word as part of the strategy which is used by the founding (Anglo/Celtic) group of Australia to dominate the late comers. They therefore reject the word 'ethnic', which is why it is unwise to use the word even in the purely descriptive way, for it has too strong a negative emotional charge. Con Castan in this light interestingly suggests that from the point of view of ethnicity Australia's population can be divided into three categories: the native ethnicities (individual Aboriginal tribes); the founding ethnicities (the English, Scots, Welsh, Irish); and the diversifying ethnicities (including Slovene immigrants in Australia), also referred to as 'ethnics'. The last group carries a positive charge and best avoids the offensiveness of the word 'ethnic'.⁵

Although the diversifying ethnicities in literature achieved much, literary criticism in Australia has been slow in recognising the artistic merit of their literary achievement. These writers are still grossly under represented in the major mappings of the Australian literary field, although their modernist and post-modernist sense of alienation and exile could enable them to realize more fully the literary possibilities of the post-modernist displacement, exile, centre and margins. The literary strength of multiculturalism remains an important factor in the ongoing struggle against a monolithic cultural 'nationalism' in Australia. Australian society has seen in a relatively short period of time a development from the view expressed by the P.M. Harold Holt in 1952, namely that "*Australia, in accepting a balanced intake of other European people as well as British, can still build a truly British nation (emphasis mine)...*", to that of the P. M. Gough Whitlam, who quite differently maintained in a 1974 speech:

*"We do not want migrants to feel that they have to erase their own characteristics and immitate and adopt completely the behaviour of existing Australian society, we want to see that society enriched by cross-fertilization that will result in migrants retaining their own heritage."*⁶

In the United States of America the concept of the 'melting pot' has seen a development towards multi-ethnicity.⁷ The Greek word ethnikos originally meant 'gentile, heathen - being other, being a migrant'; it also referred not to people in general, but to

'others', only since the 19th century the adjective 'ethnic' has begun to signify nowadays "peculiar to a race or nation".⁸ From J. Hector St John de Crèvecoeur, who in 1782 saw the emerging new Man, the American, as the beginner of the new race ("*Here individuals of all nations are melted into a new race of men, whose labours and posterity will some day cause great changes in the world.*"⁹), to Jeremy Leven, who in 1981, comparably with the Australian multicultural model, wrote:

*"Potato salad has always seemed to me to be a particularly apt dish for 4 July, representing an ingenious conglomeration of unlikely elements to make something fairly tasty. That these vegetables are able to get along all in one dish is a miracle to me akin to the ostensible melting pot we have all come together today to make a lot of noise about. This, of course, is a myth. There is no more a melting pot here in America than a dish without lettuce and tomatoes is a salad."*¹⁰

The essential question in the field of ethnic/immigrant studies is thus whether America is something like a 'melting pot' or, on the contrary, is it a mosaic of coexisting and ultimately 'unmeltable' ethnic elements? In the re-examination of the melting pot Michael Novak likewise defined the PIGS (Poles, Italians, Greeks and Slavs) along with the blacks and Indians as "unmeltable ethnics".¹¹ It can be concluded that the American development has been from the initial assimilation policy, the 'melting pot' myth, through the stage of cultural pluralism to multi-ethnicity; "*America is God's Crucible, the great Melting Pot where all the races of Europe are melting and re-forming!*" (Israel Zangwill, *The Melting Pot*, 1908); "*The point about the melting pot (...) is that it did not happen.*" (Nathan Glazer and Daniel Patrick Moynihan, *Beyond the Melting Pot*, 1963).

In comparison with Australia the subject of ethnicity in the U.S.A. is so vast that there is a genuinely American genre, which is entirely devoted to the issue of 'growing up ethnic', namely the 'coming-of-age' novel and story or the novel of initiation. With the more recent prominence of 'ethnic' literature in the United States and the rediscovery of hitherto undeservedly neglected texts outside the so-called 'mainstream', almost every aspect of growing up ethnic has been given literary treatment (Chicanos, Blacks, Chinese, etc). This pattern provides a represen-

tative approach to the (pluralistic) study of the United States as a 'nation of nations' or an ethnic 'salad bowl'.¹²

The development from 'melting pot' to 'multi-ethnicity' reveals the changing concepts of American identity. At the end of the eighteenth century, eight out of ten white Americans were of British extraction. Thus, for obvious reasons, the ethnic aspect of the problem was kept in the background and American national identity was thought of in terms of ideology rather than ethnicity. This early attitude might be called an (almost unconditional) assimilation, which was in the middle of the nineteenth century, with the rising 'American nationalism' and the threat of the enormous influx of Catholic Irish peasants to the Protestants, replaced by a growing demand for Americanization. Thus, the question of American identity was no longer answered in terms of political conviction and ideological concerns, but under the aspects of ethnic background and religion.

This narrow-minded ethnocentricity was in the early 1920s replaced by an anti-assimilationist stance: cultural pluralism. According to this view, the melting pot concept is simply an untenable myth.¹³ It was the position of cultural pluralism that finally led to the contemporary attitude towards the complex problem of American identity, an attitude that shows a renewed interest in the cultural/literary expressions outside the 'mainstream'. Oscar Handlin, for instance, began his study *The Uprooted* by the 'famous' sentence: "Once I thought to write a history of the immigrants in America. Then I discovered that the immigrants were American history."¹⁴ This new attitude is generally referred to as multi-ethnicity: Michael Novak thus rejects the earlier concept of Americanization as nothing but a euphemism for 'WAS pification'.¹⁵ As one of the main spokesmen of multi-ethnicity, Novak further elaborates on an 'ethnic dream' and passionately argues for 'new ethnic politics', setting out to 'liberate' the 'PIGS' (Poles, Italians, Greeks, and Slavs).¹⁶ In this short survey of the history of American identity (including cultural and literary) we have seen the development from the initial assimilation, 'melting pot', Americanization, cultural pluralism and the present attitude of multi-ethnicity.

In reconstructing American literary history frequently an opposition between the narrowness of racism, sexism and elitism, as well as the openness of cultural pluralism is established. The

editors of *Ethnic Perspectives in American Literature* from 1983 write:

*"Ethnic pluralism, once the anathema to those who espoused the melting-pot theory, has become a positive, stimulating force for many in our country... Transforming the national metaphors from 'melting pot' to 'mosaic' was not easy. Indeed, the pieces of that national mosaic have been cemented in place with much congealed blood and sweat. We must all continue to work at making the beauty of our multiethnicity shine through the dullness of racism that threatens to cloud it."*¹⁷

One of the essential issues in the reexamination of literature from the point of view of multi-ethnicity is the canon. Very many contemporary American literary historians speak about 'transethnic procedures' that ought to increase the understanding of the cultural interplays and contacts among writers of different backgrounds, the ethnic innovations and cultural mergers that took place in America.

Many Canadians and even non-Canadians believe that Canada's experience with ethnicity has been different from that of the United States. The simplification of seeing America as the 'melting pot' and Canada as an 'ethnic mosaic' ignores the fact that the mosaic attitude has not always been the prevailing approach towards immigration in Canada, and that the history of racism, 'nativism' and discrimination has been very similar in the two countries. As in America, also in Canada the theories of assimilation have dominated the discussion of immigrant adjustment: 'Anglo-conformity', 'Franco-conformity' and 'cultural pluralism' which refers to the Canadian 'mosaic' or 'multiculturalism'.¹⁸ Anglo-conformity in Canada was not as powerful as the 'melting pot' approach, which prevailed throughout the late nineteenth and twentieth centuries.¹⁹

During the 1960s and 1970s a number of factors helped to make cultural pluralism more acceptable in both Canada and the United States: in Canada in the form of 'multiculturalism', which has been the official Canadian government policy since 1971, and in the United States as the 'new ethnicity', which was clearly reflected also in literature. We could say that ethnicity has nevertheless remained a more significant aspect of contemporary Canadian life than the American one, which is especially due to the fact that circumstances were in favour of maintaining a regional-

ly concentrated French-Canadian culture, and that immigrants have continued to come to Canada in great numbers in proportion to the total population, which made it easier for them to avoid assimilation.²⁰ The existence of the French part of Canada, as well as the absence of a strongly developed sense of 'Canadianness', as was the case with the U.S.A. and Australia that was the result of Canada's colonial past, remain among the basic differences between Canada and the United States of America.

In such diverse circumstances the literary creativity of Slovene immigrants to Australia, the U.S.A. and Canada has been forged over the years, from Louis Adamic to Bert Pribac. The common trait is that individual literary histories are being rewritten from the now commonly accepted views of multiculturalism and multi-ethnicity: Slovene immigrant literature is thus, along with others, being given a more rightful place in contemporary literary histories. The same has been done in the recent Slovene literary criticism, which is, however, still in the process of performing the formidable task of striking a balance between the axiological, artistic criteria and the historical value of Slovene immigrant writing. For, as Edward Said wrote in his book *The World, the Text, and the Critic*, "criticism is wordly and in the world so long as it opposes monocentrism, a concept I understand as working in conjunction with ethnocentrism, which licenses a culture to cloak itself in the particular authority of certain values over others."

NOTES

- 1 Quoted by Werner Sollors, *A Critique of Pure Pluralism*, in *Reconstructing American Literary History*, Sacvan Bercovitch ed. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1986.
- 2 A strong disagreement with this predominant view was expressed by Robert Dessaix in *Nice Work If You Can Get It*. *Australian Book Review*, February/March 1991, No. 128, pp. 22-28.
- 3 Manfred Jurgensen, *Outrider 1987*. Brisbane: Phoenix Publications, p. 3. Also M. Jurgensen, *Multicultural Literature*, *Outrider 1986*, p. 86.
- 4 Cf. the articles by Philip Grundy, Colin McCormik and Margaret Diesendorf in *Writing in Multicultural Australia 1984: An Overview*. Sydney: Australia Council for the Literature Board, 1984. Also A.L. Epstein. *Ethnos and Ethnicity. Three Studies in Ethnicity*. London: Tavistock Publications, 1978.
- 5 Con Castan, *Migration and the Diversification of Australian Poetry*. *Earth Wings: The Outrider 91 Almanach*, Manfred Jurgensen ed. Bris-

- bane: Phoenix Publications, 1991, p. 120. Cf. also Sneja Gunew, *Constructing Australian Subjects: Critics, Writers, Multicultural Writers*, in Peter Quartermaine ed. *Diversity Itself: Essays in Australian Arts and Culture*. Exeter: University of Exeter, 1986.
- 6 Quoted in *Outrider 90: A Year of Australian Literature*, M. Jurgensen ed. Brisbane: Phoenix Publications, 1990, ii.
 - 7 Cf. David Dorsey, *Minority Literature in the Service of Cultural Pluralism, in Minority Language and Literature: Retrospective and Perspective*, Dexter Fisher ed. New York: MLA, 1977.
 - 8 In more detail about these issues in Werner Sollors, *Beyond Ethnicity: Consent and Descent in American Culture*. New York and Oxford: Oxford UP, 1986.
 - 9 J. Hector St. John de Crèvecoeur, *Letters from an American Farmer and Sketches of 18th Century America*, ed. by Albert E. Stone. Harmondsworth: Penguin Books, 1981.
 - 10 Jeremy Leven, *Creator*. Harmondsworth: Penguin Books, 1981, p. 309.
 - 11 Michael Novak, *The Rise of the Unmeltable Ethnic: Politics and Culture in the Seventies*. New York: Macmillan, 1972. Also Howard F. Stein and Robert F. Hill, *The Ethnic Imperative: Examining the New White Ethnic Movement*. University Park and London: Pennsylvania State UP, 1977, p. 166.
 - 12 As to the enormous amount of ethnic diversity in the U.S.A., consult the *Harvard Encyclopedia of American Ethnic Groups*, ed. by Stephen Thernstrom. Cambridge, Mass., and London: The Belknap Press of Harvard UP, 1980, which deals with 126 ethnic groups.
 - 13 Nathan Glazer and Daniel Patrick Moynihan, *Beyond the Melting Pot: The Negroes, Puerto Ricans, Jews, Italians, and Irish of New York*. Cambridge, Mass.: M. I. T. Press, 1963, especially p. v.
 - 14 Oscar Handlin, *The Uprooted: From the Old World to the New*. London: Watts and Co., 1953, p. 3.
 - 15 Michael Novak, *The Rise of the Unmeltable Ethnic: Politics and Culture in the Seventies*. New York: Macmillan, 1972, p. 114.
 - 16 As to the definition of the difference between ethnic and mainstream American culture see Howard F. Stein and Robert F. Hill, *The Ethnic Imperative: Examining the New White Ethnic Movement*. University Park and London: Pennsylvania State UP, 1977, p. 166. Also *America and the New Ethnicity*, ed. by David R. Colburn George E. Pozzetta. Port Washington, New York: Kennikat Press, 1979.
 - 17 Robert J. Di Pietro and Edward Ifkovic, eds., *Ethnic Perspectives in American Literature: Selected Essays on the European Contribution*. New York: MLA, 1983.
 - 18 Neither 'mosaic' nor 'multicultural' is an accurate description of Canadian social reality, but both terms have been used in criticism to convey the image of Canada as a multi-ethnic society. See Jean Burnett, *Ethnic Policies and Ethnic Relations in Canadian Society*, in F. Henry ed., *Ethnicity in the Americas*. The Hague, 1976, pp. 23-40.
 - 19 See for example Philip Gleason, *The Melting Pot: Symbol of Fusion or Confusion?*, *American Quarterly*, Spring 1964, pp. 20-46.
 - 20 Cf. Donald Avery, *Canadian Immigration Policy and the Foreign Navy*, *Canadian Historical Association, Reports*, 1972, and Robert Harney, *Immigrants*. Toronto, 1975. For a fairly extensive chronicling of pa-

Items of discrimination against a number of minority groups in Canada see Morris Davis and J.F. Krauter, *The Other Canadians*. Toronto, 1971.

POVZETEK

**SLOVENSKA IZSELJENSKA KNJIŽEVNOST V
POSTMODERNEM SVETU: VZPON
MULTIKULTURALNOSTI IN MULTIETNIČNOSTI V
AVSTRALIJI, ZDRUŽENIH DRŽAVAH AMERIKE IN
KANADI**

Igor Maver

Obsežen sklop novejših študij s področja izseljenske oz. etnične književnosti, kamor sodi tudi književno delovanje slovenskih izseljencev, kaže na svojevrstno približevanje kulturno-literarnih kritičkih pristopov v obravnavanih angleško govorečih deželah - Avstraliji, Zdrženih državah Amerike in Kanadi - v smislu vse večjega upoštevanja multikulturalnosti in multietničnosti. Ta proces je moč umestiti v okvir obstoječe postmoderne paradigme, ki jo označujejo decentralizacija, dekanonizacija in demarginalizacija. Posamezne 'nacionalne' literarne zgodovine so takó v obdobju prevrednotenja (dekonstrukcije) ob enakopravnem upoštevanju izseljenskega/ etničnega literarnega delovanja, ki temelji na aksioloških umetnostnih kriterijih.

PREGLED DOSEDANJIH (SLOVENSКИH) SOCIOLOŠKIH RAZISKAV O SLOVENSКИ IZSELJENSKI PROBLEMATIKI V EVROPI OD LETA 1945 DALJE*

M a r i n a L u k š i č - H a c i n

V povojnem obdobju je bila večina slovenskih socioloških raziskav o slovenskih izseljencih izpeljana v okviru Raziskovalnega inštituta FSPN. Prva vprašanja o slovenskih izseljencih se sicer pojavijo znotraj vprašalnikov SSM leta 1968, a rezultati govorijo le o odnosu Slovencev do teh problemov. Šele pozneje, v sedemdesetih letih, se je začela sistematična obravnava omenjene tematike. Rezultat tega dela je bil večletni projekt, v njegovem okviru so nastale številne raziskave, o katerih smo govorili.

Sam projekt se je začel in bil publiciran v letu 1973. pod naslovom Slovenski delavci v ZR Nemčiji. Sociološki vidiki emigracije, vključevanja v imigrantsko družbo ter vračanje v domovino.¹ V njem najdemo načrt za delo, ki je potekalo več kot deset let. Med drugim so tu predstavljeni cilji in motivi² raziskav ter oris modela³, vzorca in populacije⁴.

Osnovni model zajema tri modele:

1. Strukturalni model⁵, ki je zasnovan z vidika strukture dveh družbenih sistemov. Njegov cilj je raziskati procese menjanja položaja skupin z določenimi interesi v stratifikacijskih sistemih obeh družb glede na institucionalni sistem in legitimiranje teh družb. Model zajema tri podsisteme (subsisteme): socializacijski (primarna, sekundarna in terciarna socializacija), institucionalni (determinira posameznika v delovni, politični in ekonomski hierarhiji družbe) in sankcijski (dimenzije sankcij za doseganje mest v institucijah).

2. Model teorije odločanja⁶, ki izhaja iz predpostavke, da je emigracija rezultat več tipov odločitev - osebne, vodilnih skupin v obeh sistemih, opredeljene z razredno, slojno, družinsko in etnično pripadnostjo emigranta.

3. Pomenski model⁷, ki skuša razložiti zgoraj omenjene tipe odločitev z vidika "socialne konstrukcije realitete"⁸ teh skupin.

Slednje danes bolj poznamo pod pojmom družbena konstrukcija realnosti. Na tej osnovi skuša model ločiti pomen določenih tipičnih situacij za migranta in za "mentalni prostor", zaradi katerega se je odločil za neko ravnanje

Vzorec in populacija naj bi bila prilagojena zahtevam omenjenih modelov. Pri tem pa naletimo na problem: zaradi pomanjkljivega oziroma nepopolnega seznama⁹ ljudi, ki so odšli na delo v tujino oziroma so se izselili, ni možen reprezentativni vzorec. Načrtovalci so se tako odločili za "snow-ball" izbor. Poleg omenjenega bi poudarila, da najdemo v projektu prostorsko razporeditev delavcev iz SR Slovenije po mestih v ZRN.¹⁰

Še istega leta (1973) je bilo publicirano delo o teoretskih izhodiščih za sociološko raziskovanje migracij.¹¹ Tu najdemo teoretsko pojasnitev osnovnih pojmov, ki se nujno pojavijo pri raziskavah o izseljencih oziroma mednarodnih migracijah, tipologijo migracij in razčlenitev:

1. motivov in vzrokov migracij ter ukrepov za omejevanje migracij,

2. migracijskih procesov, kot so selekcija, adaptacija, akomodacija, asimilacija (jezikovna akulturacija, strukturalna asimilacija, amalgamacija, identifikacijska asimilacija, naturalizacija, integracija);

3. socialnih problemov imigrantov in odnosov med imigrantskimi skupnostmi in imigrantsko družbo. Sem sodijo, naj omenim le nekaj problemov, etnična stratifikacija, socialni status, delovni pogoji, poklicna in etnična mobilnost, . . . ;

4. posledic emigracij za emigrantsko in imigrantsko družbo;

5. pojavov socialne dezorganizacije, kot so diskriminacija, segregacija, predsodki, stereotipi, anomija, alienacija, . . .

To delo je nastavek za nadaljnje delo istega avtorja. Že leta 1974 je namreč objavljeno veliko obširnejše delo z naslovom Sociološki vidiki mednarodnih migracij v luči odnosov med imigrantsko družbo in imigrantskimi skupnostmi.¹² Delo daje podrobno analizo vseh relevantnih pojmov, ki se pojavljajo v socioloških raziskavah o migracijah. Čez enajst let je izšla knjiga Mednarodne migracije¹³, ki predstavlja nadaljevanje dela na terminološkem področju ter analizo samih družbenih problemov, ki se pojavljajo ob mednarodnih migracijah. 1973. leta sta bili izdani tudi dve bibliografiji. Prva je bila bibliografija tujih del¹⁴, ki so se nanašala na migracijsko problematiko. V njej najdemo podatke o knjigah, brošurah, neobjavljenih rokopisih, člankih, strokovnih revijah in

časopisih ter podatke o že izvedenih migracijskih raziskavah. Bibliografija zajema več jezikovnih področij: nemško, angleško, francosko, italijansko, špansko in ostalo (v rubriko ostalo so vključena tudi jugoslovanska dela). Pregled literature je narejen do leta 1973.

Druga bibliografija¹⁶ nudi pregled slovenskih in srbohrvaških tekstov. Prvi del vsebuje slovenska dela predvsem članke iz dnevnikov, tednikov, revij in strokovnih publikacij. V tem delu so tudi članki, ki so izšli v listih izseljencev v ZDA ali drugod. Drugi, srbohrvaški del, pa zajema predvsem knjige.

V pripravljala dela na analizo položaja slovenskih delavcev v ZRN, ki so potekala leta 1973, poleg omenjenega projekta, teoretskih izhodišč in bibliografij sodijo še informacije o najvažnejših rezultatih raziskave o tujih delavcih v ZRN, ki jo je spomladi 1972 leta izvedla Bundesanstalt für Arbeit.¹⁶ Raziskava je zajela vse tuje delavce v ZRN in tako tudi Jugoslovane. Vendar pa v rezultatih ni upoštevana nacionalna struktura jugoslovanskih delavcev. Vsi so upoštevani le po državljanstvu. Zaradi tega so dobljeni rezultati lahko le orientacijska informacija, ki brez dodatnih informacij o jugoslovanskih izseljencih kaj malo pove o slovenskih izseljencih oziroma emigrantih.

Vse ostale sociološke raziskave, ki so bile izpeljane in se nanašajo na slovenske izseljence, lahko razdelimo v štiri skupine:

1. skupino tvorijo raziskave¹⁷, ki govorijo o življenju Slovencev v ZRN. Leta 1973 je bila narejena prva analiza po modelu, ki je bil opisan pri predstavitvi projekta, analiza jugoslovanskih delavcev v Stuttgartu in okolici.¹⁸ Poleg informacije o tej raziskavi najdemo še analizo vračanja naših delavcev iz tujine za obdobje 1971-73.

1975. leta je bilo izdano poročilo o analizi položaja naših delavcev v ZRN.¹⁹ Anketa, po kateri je bila izvedena raziskava, je bila opravljena istega leta. V anketi je bilo zajetih 945 polnoletnih Slovencev na delu v tujini.²⁰ V poročilu najdemo opis socialno-demografskih karakteristik raziskovalne skupine (spol, kvalifikacija pred odhodom, zakonski stan, migracijski staž, namen o vrnitvi,...) in informacije o situaciji ob odhodu (motivi, viri informacij, potrebni za odhod, vplivi na odločitev o odhodu, urejanje formalnosti,...). Zanimivo je, da je kar polovica naših ljudi vzpostavila vse stike po osebni, torej neformalni liniji,²² 70 odstotkov anketiranih je bilo doma zaposlenih²³ in 60 odstotkov ljudi je

bilo zadovoljnih s svojim stanovanjem.²⁴ Iz dobljenih rezultatov²¹ vidimo, da je večina ostala v tujini dalj časa, kot je v začetku nameravala. Kar samo se postavi vprašanje, ki smo ga že nekajkrat slišali, ali morda nismo priča nastajanju nove generacije slovenskih izseljencev. Ostali del analize se nanaša na temeljne družbene procese, v katere so vključeni naši izseljenci - medetnični odnosi in stereotipi, odnos do sistema množičnega komuniciranja, religioznost in verske aktivnosti, konjuktivni in disjuktivni procesi. Ta del kaže na dejstvo, da so se Slovenci dobro prilagodili in da so se vključili v procese adaptacije v delovnem okolju, v privatnem življenju pa ohranjajo vrednote izvirne družbe.²⁶

1975. leta so bili izdani osnovni rezultati in šifrirna knjiga raziskave Slovenci v ZRN.²⁶

Zadnja raziskava, ki bi jo uvrstila v to skupino, primerja dejansko in perceptivno napredovanje ob delu med Slovenijo in ZRN.²⁷

2. skupina raziskav predstavlja položaj Slovencev, ki so se vrnili domov iz ZRN. O tej tematiki so objavljeni sumarni podatki ankete med povratniki²⁸ in tudi analize²⁹, narejene na osnovi teh podatkov. Opravljene so tudi primerjave³⁰ rezultatov, dobljenih na populaciji delavcev v ZRN, z rezultati, ki so bili dobljeni v populaciji emigrantov v vseh že prej omenjenih družbenih relacijah.

Analizo, narejeno na osnovi prvih dveh skupnih raziskav, ki se medsebojno dopolnjujeta in tvorita zaključen krog, najdemo v delu Slovenski radnici v SR Nemačkoj. Sociološki i politološki vidici emigriranja i vračanja.³¹

V 3. skupino sodijo raziskave o specifični problematiki izseljencev iz Pomurja. Tu najdemo zgodovinski prikaz izseljevanja iz Pomurja³², podatke o delavcih v tujini, ki so prišli iz Pomurja³³, dokumentacijo o razvoju Pomurja s posebnim poudarkom na zaposlovanju in izseljevanju³⁴ ter analizo vračanja pomurskih delavcev iz tujine in njihovo vključevanje v domače okolje.³⁵

V 4. skupino sem uvrstila ostale raziskave. Najprej omenimo delo z naslovom Organiziranje zunanje migracije Slovencev v obdobju 1965-1975.³⁶ Za to delo je bil usodnega pomena problem, o katerem smo že govorili, to je pomanjkljivost in netočnost podatkov o slovenskem izseljevanju. Avtor je ta problem skušal rešiti s

primerjavo podatkov v različnih virih, vendar njihova točnost kljub temu ni zagotovljena.

Delo je analiza selitev Slovencev po 2. svetovni vojni, v ospredju pa je predvsem obdobje od 1965 do 1975, ki ga avtor poimenuje kot obdobje organiziranega izseljevanja. V raziskavi najdemo številčni pregled jugoslovanskih izseljencev po svetu, pozneje pa tudi podatke o slovenskih delavcih na začasnem delu v tujini. Podan je pregled meddržavnih sporazumov o zaposlovanju, ki jih je Jugoslavija sklenila od 1967 do 1971. Narejena je analiza vzrokov za zunanje selitve v povojnem obdobju. Temu sledi analiza izseljevanja po posameznih strukturah: po regijah, po stopnjah strokovne usposobljenosti, po državah, v katere so se priseljevali, in po kvalifikacijski strukturi v Sloveniji. Na koncu je narejena še analiza posledic izseljevanja.

1985. leta sta bili narejeni raziskavi Remigracije v kriznih razmerah³⁷ in Spremembe mednarodnih evropskih migracij.³⁸ Sledi jima raziskava z naslovom Etnične avtohtone in imigrantske manjšine, kjer je avtor dr. Peter Klinar iskal podobnosti in razlike med narodno manjšino in imigrantsko skupnostjo. Isti avtor je 1988. leta objavil delo z naslovom Z adaptacijsko akulturacijo k integraciji II. generacije imigrantov v sodobne postindustrijske družbe, ki se ukvarja s sodobnimi vprašanji izseljevanja.

Poleg opisanih raziskav omenimo tudi raziskave SJM, kjer se od časa do časa pojavljajo posamezna vprašanja o odnosu naših ljudi do izseljencev.

Prvič zasledimo takšna vprašanja v Slovenskem javnem mnenju za leto 1968. Žal se ista vprašanja niso pojavljala skozi daljše obdobje in tako ne moremo dobiti neke vrste mini longitudinalne študije o odnosu naših ljudi do problematike slovenskih izseljencev. Sicer se nekatera vprašanja ponavljajo, a le dvakrat, največ trikrat, kar je za tovrstne študije premalo.

Analiza podatkov Slovenskega javnega mnenja za obdobje 1968-73 je objavljena kot zaključni del poročila o jugoslovanskih delavcih v Stuttgartu in okolici.⁴⁰ V letih 1973-87 se tovrstna vprašanja niso pojavljala. V letih 1987 in 1988 so v vprašalniku Slovenskega javnega mnenja spet postavljena vprašanja o odnosu anketirancev do izseljenske problematike. Dobljene rezultate analizira dr. Peter Klinar v članku Zamisli o sodelovanju med Slovenci in njihovimi potomci v matici in tujini, ki je izšel v zborniku Dve domovini.⁴¹

ZAKLJUČEK

Predstavljeni pregled slovenskih socioloških raziskav o slovenskih izseljencih je zgolj začetek urejanja in pregledovanja gradiva s to problematiko za vsa znanstvena področja, kar si je za eno izmed osnovnih nalog zadal Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU. Dejstvo je, da je v našem prostoru premalo pregleda nad tem, kaj vse je bilo o problematiki slovenskih izseljencev narejenega. Le pregledno in sistematično raziskovanje nekega problemskega sklopa daje zagotovilo, da se delo ne podvaja, temveč dopolnjuje in da opravljeno delo dejansko pokriva nova, še neraziskana področja.

OPOMBE

- * Prispevek na okrogli mizi Načini in perspektive sodelovanja Slovencev doma in po svetu na Otočcu, julij 1990.
- 1 Stane Saksida, Peter Klinar, Silva Mežnarič, Sergej Švara: Projekt Slovenski delavci v ZRN, sociološki vidiki emigracije, vključevanja v imigrantsko družbo ter vračanja v domovino, FSPN, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, Ljubljana, junij 1973.
- 2 Prav tam, str. 6.
- 3 Prav tam, str. 14.
- 4 Prav tam, str. 63.
- 5 Prav tam, str. 14.
- 6 Prav tam, str. 15.
- 7 Prav tam, str. 16.
- 8 Prav tam, str. 16.
- 9 "Nobena institucija ali organizacija v Sloveniji (in tudi ne v ZRN) nima kompletnega in tekočega pregleda populacije delavcev iz Slovenije v ZR Nemčiji." Psto tam, str. 92.
- 10 Prav tam, str. 96.
- 11 Peter Klinar: Nekaj teoretičnih izhodišč za sociološko raziskovanje migracij, FSPN Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, Ljubljana, maj 1973.
- 12 Peter Klinar: Sociološki vidiki mednarodnih migracij v luči odnosov med imigrantsko družbo in imigrantskimi skupnostmi, FSPN Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, Ljubljana 1974.
- 13 Peter Klinar: Mednarodne migracije, Obzorje, Maribor 1976.
- 14 Silva Mežnarič, Sergej Švara: Bibliografija tuje literature v zvezi z raziskavo o socioloških aspektih zaposlovanja delavcev v ZR Nemčiji, FSPN, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, Ljubljana 1973.
- 15 Niko Toš: Bibliografija slovenskih in srbohrvaških tekstov o migraciji.

- FSPN, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, Ljubljana 1973.
- 16 Niko Toš, Peter Klinar, Stane Saksida in drugi: Tuji delavci v ZR Nemčiji - dokumentacija, FSPN, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, Ljubljana 1973.
 - 17 Te raziskave so: - Peter Klinar, Silva Meznarič, Sergej Švara, Niko Toš: Slovenci v Nemčiji - prvo poročilo, FSPN, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, Ljubljana 1975. - Niko Toš, Peter Klinar, Silva Meznarič in ostali: Slovenci v ZR Nemčiji - osnovni rezultati in šifrirna knjiga, FSPN, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, Ljubljana 1975. - Niko Toš, F. Stare: Jugoslovanski delavci v Stuttgartu in okolici - Empirična dokumentacija o slovenskih delavcih v tujini, FSPN, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, Ljubljana 1973. - Matjaž Hanžek: Slovenski delavci v ZR Nemčiji - Primerjava dejanskega in perceptivnega napredovanja, FSPN, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, Ljubljana, 1976.
 - 18 Niko Toš, F. Stare: Jugoslovanski delavci v Stuttgartu in okolici - Empirična dokumentacija o slovenskih delavcih v tujini, FSPN, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, Ljubljana 1973.
 - 19 P. Klinar, S. Meznarič, S. Švara, N. Toš: Slovenci v Nemčiji - prvo poročilo, FSPN, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, Ljubljana 1975.
 - 20 Prav tam, str. 6.
 - 21 Prav tam, str. 19.
 - 22 Prav tam, str. 29.
 - 23 Prav tam, str. 34.
 - 24 Prav tam, str. 35.
 - 25 Prav tam, str. 37.
 - 26 N. Toš, P. Klinar, S. Meznarič in ostali: Slovenci v ZR Nemčiji - Osnovni rezultati in šifrirna knjiga, FSPN, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, Ljubljana 1975.
 - 27 Matjaž Hanžek: Slovenski delavci v ZR Nemčiji - Primerjava dejanskega in perceptivnega napredovanja, FSPN, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, Ljubljana 1976.
 - 28 S. Švara, N. Toš, S. Meznarič: Slovenci po povratku iz ZR Nemčije, FSPN, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, Ljubljana 1977.
 - 29 P. Klinar, S. Meznarič, S. Švara, N. Toš: Slovenci po povratku iz ZR Nemčije - prvo poročilo, RI FSPN Ljubljana 1977 in P. Klinar, S. Švara, S. Meznarič: Slovenci po povratku iz ZR Nemčije - drugo poročilo, RI FSPN, Ljubljana 1978.
 - 30 P. Klinar, S. Meznarič, S. Švara: Slovenci po povratku iz ZR Nemčije - prvo poročilo, RI FSPN, Ljubljana 1977.
 - 31 N. Toš, P. Klinar, S. Meznarič: Slovenski radnici u ZR Nemčakoj - Sociološki i politološki vidici emigriranja i vraćanja, RI FSPN, Ljubljana 1987.
 - 32 Kavaš Alojz, Kolenc Janez, Kramberger Tone, Žižek Franc: Premiki delovne sile h kapitalu - vzroki z nasprotnim učinkom, FSPN, Ljubljana 1979.

- 33 Podatki o delavcih iz Pomurja v tujini, RI FSPN, Ljubljana 1981, in Osnovni podatki iz vprašalnikov Pomurci v ZRN in Pomurski delavci po povratku iz ZRN, RI FSPN, Ljubljana 1981.
- 34 Dokumentacija o razvoju Pomurja s posbnim ozlrom na zaposlovanje in migracije, RI FSPN, Ljubljana 1980.
- 35 Ivanka Klopčič-Cesar: Vračanje pomurskih delavcev iz tujine in njihovo vključevanje v domače okolje, RI FSPN, Ljubljana 1977.
- 36 Franci Stare: Organiziranje zunanje migracije Slovencev, RI FSPN, Ljubljana 1977.
- 37 Peter Klinar: Remigracije v kriznih razmerah, RI FSPN, Ljubljana, 1985.
- 38 Peter Klinar: Spremembe mednarodnih evropskih migracij, RI FSPN, Ljubljana 1985.
- 39 Peter Klinar: Etnične avtohtone in imigrantske manjšine, RI FSPN, Ljubljana 1986.
- 40 Niko Toš, F. Stare: Jugoslovanski delavci v Stuttgartu in okolici - Empirična dokumentacija o slovenskih delavcih v tujini, FSPN, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, Ljubljana 1973.
- 41 Peter Klinar: Zamisli o sodelovanju med Slovenci in njihovimi potomci v matici in tujini, Dve domovini, Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, Ljubljana 1990, str. 319.

BIBLIOGRAFIJA

Stane Saksida, Peter Klinar, Silva Mežnarić, Sergej Švara: Projekt Slovenski delavci v ZRN. Sociološki vidiki emigracije, vključevanja v imigrantsko družbo ter vračanje v domovino, FSPN, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, Ljubljana, junij 1973.

Peter Klinar: Nekaj teoretičnih izhodišč za sociološko raziskovanje migracij, FSPN, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, Ljubljana 1973.

Silva Mežnarić, Sergej Švara: Bibliografija tuje literature v zvezi z raziskavo o socioloških aspektih zaposlovanja delavcev v ZR Nemčiji, FSPN, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, Ljubljana 1973.

Niko Toš: Bibliografija slovenskih in srbohrvaških tekstov o migraciji, FSPN, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, Ljubljana 1973.

Niko Toš, F. Stare: Jugoslovanski delavci v Stuttgartu in okolici - Empirična dokumentacija o slovenskih delavcih v tujini, FSPN, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, Ljubljana 1973.

Niko Toš, Peter Klinar, Stane Saksida in drugi: Tuji delavci v ZR Nemčiji - dokumentacija, FSPN, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, Ljubljana 1973.

Peter Klinar: Sociološki vidiki mednarodnih migracij v luči odnosov med imigrantsko družbo in imigrantskimi skupnostmi, FSPN, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, Ljubljana 1974.

Peter Klinar, Silva Mežnarič, Sergej Švara, Niko Toš: Slovenci v Nemčiji - prvo poročilo, FSPN, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, Ljubljana 1975.

Niko Toš, Peter Klinar, Silva Mežnarič in ostali: Slovenci v ZR Nemčiji - osnovni rezultati in šifrirna knjiga, FSPN, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, Ljubljana 1975.

Peter Klinar: Mednarodne migracije, Obzorje, Maribor 1976.

Matjaž Hanžek: Slovenski delavci v ZR Nemčiji - primerjava dejanskega in perceptivnega napredovanja, FSPN, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, Ljubljana 1976.

S. Švara, N. Toš, S. Mežnarič: Slovenci po povratku iz ZR Nemčije, FSPN, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, Ljubljana 1977.

S. Švara, N. Toš, S. Mežnarič: Slovenci po povratku iz ZR Nemčije - prvo poročilo, FSPN, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, Ljubljana 1977.

Franci Stare: Organiziranje zunanje migracije Slovencev, RI FSPN, Ljubljana 1977.

Ivanka Klopčič-Cesar: Vračanje pomurskih delavcev iz tujine in njihovo vključevanje v domače okolje, RI FSPN, Ljubljana 1977.

P. Klinar, S. Švara, S. Mežnarič: Slovenci po povratku iz ZR Nemčije - drugo poročilo, RI FSPN, Ljubljana 1978.

Sergej Švara, Ivanka Cesar-Klopčič, Niko Toš: Gradivo za mednarodni projekt (OECD) - eksperimentalni programi za vračanje delavcev, RI FSPN, Ljubljana 1978.

N. Toš, P. Klinar, S. Mežnarič: Slovenski radnici u SR Nemačkoj Sociološki i politološki vidici emigriranja i vračanja, RI FSPN, Ljubljana 1978.

Kavaš Alojz, Kolenc Janez, Kramberger Tone, Žižek Franc: Pomurje: Premiki delovne sile h kapitalu - vzroki z nasprotnimi učinki, RI FSPN, Ljubljana 1979.

Osnovni podatki iz vprašalnikov Pomurci v ZRN in Pomurski delavci po povratku iz ZRN, RI FSPN, Ljubljana 1981.

Podatki o delavcih iz Pomurja v tujini, RI FSPN, Ljubljana 1981.

Dokumentacija o razvoju Pomurja s posebnim ozirom na zaposlovanje in migracije, RI FSPN, Ljubljana 1981.

P. Klinar, N. Toš, F. Žižek: Pomurski migranti med dvema sistemoma, RI FSPN, Ljubljana 1982.

Peter Klinar: Remigracije v kriznih razmerah, RI FSPN, Ljubljana 1985.

Sonja Pirher: Sodobne mednarodne migracije in beg možganov, RI FSPN, Ljubljana 1985.

Peter Klinar: Spremembe mednarodnih evropskih migracij, RI FSPN, Ljubljana 1985.

Peter Klinar: Etnične avtohtone in imigrantske manjšine, RI FSPN, Ljubljana 1986.

Peter Klinar: Zamisli o sodelovanju med Slovenci in njihovimi potomci v matici in tujini, Dve domovini, št. 1, Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, Ljubljana 1990, str. 319.

ABSTRACT

REVIEW OF (DOMESTIC) SOCIOLOGICAL STUDIES OF SLOVENE MIGRATION PROBLEMS IN EUROPE FROM 1945 ON

M a r i n a L u k š i č - H a c i n

The article gives a review of postwar Slovenia's sociological studies of Slovene migration in Europe. In the introductory part the author explains the model after which the majority of the studies were carried out within a long-term project developed by the FSPN Research Institute and relating primarily to the position of Slovene migration in the Federal Republic of Germany.

As presented, the model constitutes a preparatory phase segment of the long-term research project on Slovene migration. This phase also includes works on theoretical premises for sociological research into migration problems, two extensive bibliographies and a report on key data from a study of immigrant workers in FRG carried out by the Bundesanstalt für Arbeit in spring of 1972.

Other sociological studies of Slovene migration are classified into four groups:

- 1. Studies of the life of workers in FRG*
- 2. Studies of the position of Slovene returnees from FRG*
- 3. Studies of the specific problems of migration from Pomurje*
- 4. Studies including, among others: The Organization of Slovene Emigration in the 1965-1975 period, Re-emigration in Crisis Situations, Changes in International European Migrations, Autochthonous and Immigrant Ethnic Minorities, Through Adaptational Acculturation Towards Integration of the 2nd Generation of Immigrants Into Modern Post-Industrial Societies,*

as well as individual SJM studies which covered problems concerning the attitude of domestic Slovenes to Slovene emigration.

In the presentation of sociological studies, the author adopted an essentially problem-based approach.

THE PREHISTORY OF SLOVENE JOURNALISM IN THE UNITED STATES

J a n e z S t a n o n i k

September 3rd, 1891, the day on which the first Slovene newspaper published in America, *Amerikanski Slovenec*, began to appear in press, is considered as the beginning of Slovene journalism in America and quite generally as the birthday of Slovene emigrant press. *Amerikanski Slovenec* is still being published and it is thus the newspaper with the longest continuous run in the whole history of Slovene journalism.¹ It was soon followed by numerous other periodical publications that emerged among Slovenes living as emigrants in various parts of the world, especially in the United States - where Slovene journalism reached its peak in the period between the two world wars - as well as in Argentina, Uruguay, Brazil, Canada, France, Holland, and most recently in Australia. Their total number is impressive, yet they differ greatly as regards their quality, their real significance, their subject matter, their cultural and political orientation, and the duration of their publication.²

Yet the 3rd of September 1891 can be accepted as the initial date of Slovene emigrant journalism with a certain reserve only. No journalism in the world, including the great journalism of England, France or Germany, had started already fully developed, without a long period of various earlier endeavours to create a periodical press and to communicate with it important current news. This was also the case with the emergence of journalism in Slovenia³, and this was of course necessarily so with the beginning of Slovene journalism in America. For a fully developed journalism a certain cultural and economic level of the society must first be reached: it is not enough that there are persons who are able to write and edit a periodical publication and who have sufficient financial means at their disposal. Important is also the fact that there is a large enough number

of potential readers for whom such a journal could be published. A Slovene journal in America could have started only after the number of Slovene emigrants in America was large enough that it could support it. This condition was first fulfilled at the end of the XIXth century.

Still there were also before 1891 individuals among Slovenes living in America who wanted to be culturally active. They published books in America in various languages and they wrote shorter texts to be published in various periodicals both in America and in Slovenia. This literature written mostly in English and German is undoubtedly a part of Slovene cultural heritage. It is a generally accepted rule that literary works written in foreign languages by a member of a certain nation belong to the literary tradition of the nation whose member the author is. What would be the mediaeval English literature without the work of Beda Venerabilis or Geoffrey of Monmouth and what would be American colonial literature without the Latin work of Cotton Mather?

The early attempts of Slovenes living in America that can be considered as journalistic can be divided into three large groups: contribution of American Slovenes to journals published in Slovenia (in some cases in Austria); the contributions of American Slovenes to non-Slovene American newspapers; and their early attempts to found in America a German or an English journal.

The earliest known clearly journalistic text written by a Slovene living in America is a short report published in 1707 by Marcus Antonius Kappus in the journal *Nova Litteraria Germaniae Alliorumque Europae Regnorum*. This was a little known literary almanach which as much as it can be established appeared in press from 1707 till 1709 in Francofort and Leipzig. Marcus Antonius Kappus, from Kamna Gorica near Bled (1657-1717), came to America in 1687 and worked as a Jesuitic missionary in Sonora, northwestern Mexico. In his article Kappus speaks of his contemporary and coworker, Eusebius Franciscus Kino, who is in American cultural history known as "pioneer of Arizona" because of his explorations of the lower courses of the rivers Gila and Colorado. Kappus informs that with his explorations Kino had discovered that Baja California is not an island, as it had been believed till then, but rather a peninsula, and that

there is a land passage around the northern end of the Gulf of California from Sonora to Baja California.

A typical publication of the XVIIIth century are enormous collections of letters, written by Jesuitic missionaries from various parts of the world and reporting on their work, that were published at irregular intervals through a long series of years, usually one number in a year. This tradition was started in 1702 by Charles Le Gobien, a French Jesuit, with *Lettres édifiantes et curieuses*, an edition which continued to appear till 1776 when it ended with volume 36. In Austria and in Germany this collection found its imitator in a similar work which was started in 1728 in Graz and in Augsburg under the title *Der neue Welt-Bott mit Allerhand Nachrichten der Missionariorum Soc. Jesu* and was continued till 1758.⁵ Its first editor was Joseph Stöcklein (1676-1733), a Jesuit who worked first as chaplain in Austrian army in Hungary and later as director of the Catechetical Library at Graz.⁶ *Der neue Welt-Bott* published several letters by authors connected with Slovenia, thus a letter by Joannes Ratkay, written in Mexico City on 16. November 1680 in which he describes his journey from Cádiz to Mexico City (in Cádiz he was involved in the same disaster with ship El Nazareno as was Eusebius Franciscus Kino)⁷ and a letter by Marcus Antonius Kappus, dated 20. June 1699 which he had written from Matape in Sonora to his brother in Slovenia and in which he describes his living conditions in Matape.⁸ *Der neue Welt-Bott* published at the same time also the famous map known under the title *Paso por Tierra a la California y sus Confinantes Nuevas Misiones de la Compa de Jesús en la America Septentrional* which Kino had made in 1701 and dedicated to Kappus. The map covers, besides Sonora, also the lower courses of the rivers Gila and Colorado. In this way these Jesuitic collections of letters from various parts of the world had an important role in the spreading of the geographical knowledge of the then mostly unexplored parts of the world.

During the early XIXth century national associations were founded in various parts of Europe with the intention to organize the support for the work of Catholic missionaries in the world. The first such Association for the Propagation was created in 1822 at Lyone in France which in 1827 began to publish its serial *Annales de l'Association de la Propagation de la Foi...Collec-*

tion faisant suite à toutes les éditions des Lettres édifiantes. A similar association was founded also in Bavaria (Bayerischer Missionsverein) and in 1828 (on December 8th) in Austria, the Leopoldinen-Stiftung (Leopoldine Endowment), answering an appeal of Frederic Rese, at that time Vicar-General and later Bishop of Cincinnati. The Stiftung was named after Leopoldine, the daughter of Kaiser Franz and the wife of the Brazilian emperor Pedro I. It continued with its work till 1921.⁹ In 1831 it began to publish in Vienna its own periodical, *Berichte der Leopoldinen-Stiftung im Kaiserthume Oesterreich zur Unterstützung der katholischen Missionen in Amerika*, which appeared yearly usually in two small volumes and was continued till 1913.¹⁰

As indicated by the title of the *Berichte*, *Leopoldinen-Stiftung* was founded with the aim to support the work of Catholic missionaries in America especially in the United States. To this area a total of 700.000 \$US was sent during the whole period of the activity of the Stiftung, in that time a very large sum indeed. When, however, we wish to understand the activity of the Stiftung, we must not disregard the contemporary political situation. At the time of the foundation of the Leopoldinen-Stiftung, the political relations between America and Europe were basically unfriendly. There was little understanding between the United States with its republican constitution based on the ideas of the philosophy of French Enlightenment, and the conservative monarchial political system in Europe which was consolidated with the aid of the Holy Alliance in which Austria and Prince Metternich had had a leading role. In 1823 the conflict between America and Europe resulted in the formulation of the Monroe doctrine. Because of the unpopularity of Metternich and of Austria in America, the US took a long time before they opened, in 1837, their diplomatic relations with Vienna when the first American ambassador was sent to Austria, and even later the US were represented over a longer series of years by charges d'affaires only. When the revolution of 1848 broke out, America openly sympathized with the Hungarians, and when Lajos Kossuth came to America he was warmly welcomed, also because he was a Protestant. As a consequence of all this, an anti-catholic movement lead by the Protestants, the so-called "Nativists", was growing in intensity since the early 1820's which accused also the *Leopoldinen-Stiftung* that it was created by the Austrian government with the only intention to undermine the

United States.¹¹ This created additional difficulties for the work of Catholic missionaries in America.

During the XIXth century several Slovenes went to the United States with the aid of the Leopoldinen-Stiftung to work as missionaries among American Indians. With their selfless and devoted work for the well-being of American Indians they won respect of their contemporaries. In *Berichte der Leopoldinen-Stiftung* their work was made known with the publication of their letters and reports they wrote home. First and foremost among them is Frederic Baraga whose letters from Northern Michigan to his sister Amalia, to the presidency of the Leopoldinen-Stiftung, and to the Prince Archbishop of Vienna Vinzenz Eduard Milde - some 65 letters altogether - can be found in *Berichte* in the period from 1831 (vol. II) till 1867 (vol. XXXVIII).¹² Also the work of Franc Pirc in Michigan and Minnesota can be found well documented in his letters which appeared in *Berichte* from 1837 (vol. X) till 1864 (vol. XXXIV).¹³ Among later contributors to *Berichte* we can find Ignacij Mrak and Ignacij Tomazin.¹⁴

In Slovenia itself there was during the whole of the XIXth century a great interest for the work of Slovene missionaries in various parts of the world, especially in the United States. There was practically no major journal published in Slovenia which did not bring reports on their work. Several of these journals were published in German, because the authorities were slow to give political permission for the publication of journals written in Slovene. During the first half of the XIXth century it was especially *Illyrisches Blatt* (1819-1894) - a paper published twice weekly as annex to *Laibacher Zeitung* and a focal point for Slovene cultural elite of the time (France Prešeren, Matija Čop, Mihael Kastelic, and others) - which brought contributions from Slovene missionaries in America.¹⁵ Franc Pirc alone can be found here represented with more than 10 texts. For the second half of the XIXth century, however, the journal which systematically followed the activities of Slovene missionaries in the world by publishing their letters was *Zgodnja Danica*. This was a Catholic weekly, published from 1841-1912 (from 1913-1915 it was continued under the title *Danica*). Here we find among its contributors, besides the already mentioned representatives of the older generation of missionaries (Baraga, Pirc, etc.) also new names of missionaries who followed them to Michigan and Minnesota to help them in their work, such as Oton Skola, Lovrenc

Lavtižar, Ivan Čebul(j), Jakob Trobec, Jožef Buh, and Simon Lampe.¹⁶ *Zgodnja Danica* can therefore be considered a significant source for the study of the history of Michigan and Minnesota in the XIXth century.

Little is known of the contributions of Slovene missionaries to the periodical press printed in the United States. Inasmuch as such texts were written, they were certainly limited almost completely to German-American periodicals. At least during a part of the XIXth century the main organ Slovene missionaries in America was *Wahrheits-Freund*, a Catholic weekly which appeared in Cincinnati from 1837 till 1908 with a circulation of more than 10.000 copies. For it Franc Pirc wrote articles with which he invited German immigrants to come to Minnesota and settle there. *Wahrheits-Freund* published also texts written by Ivo Svetiz, a little known Slovene priest, originally from Mengeš, who worked in 1830's in Rochester, N.Y.

As regards the lay (non-clerical) journalism of American Slovenes, we may conjecture that the first texts of this kind could probably be found by the middle of the XIXth century. Even our knowledge of the lives of lay Slovenes who came so early to America is very limited. Or, rather, we may say that we are aware of a number of open problems which will probably lead to positive eventually interesting results if closely investigated. So far, in this connection the concrete, reliable, and detailed information is still missing.

There is the problem of Slovene and Croatian protestants who - according to Louis Adamic¹⁷ - came to Georgia around 1715. They settled at the spot where the Ebenezer creek flows into the Savannah river. This community was fatally hit by the Civil War so that it does no longer exist. - Again, according to Adamic, several soldiers who served in the army of George Washington had distinctly Slovene family names (Gorshe, Vavtar, Vertnar, Cherne, Vidmar). - Also the family of two famous American artists of the XIXth century, that of the sculptor Leonard Volk and of his son the portrait painter Douglas Volk, if Slavic, can hardly be anything but Slovene.

Before 1850 we can reckon in the United States with a very limited number of scattered individual Slovenes, persons most probably with unusual life stories. In Slovenia feudalism was still the ruling system in a country with a predominantly

underdeveloped rural economy. The external circumstances which primarily could have brought particular persons to America were the turmoils of the Napoleonic wars¹⁸, the unbearable misery in which lower classes lived, the political oppression under Metternich's police regime, and finally the Austrian Revolution of 1848. It was as a consequence of the revolution of 1848 that several Slovene intellectuals are known to have gone to America. Only the life of one of them has been examined so far in sufficient detail. This was Anton Fister (Füster).¹⁹

He was born in Radovljica in 1808. Since 1847 he worked as Profesor of Theology at Vienna University. He played a leading role during the March Revolution in Vienna. After the suppression of the revolution he was forced to flee. He went to America by way of London. In the United States he lived first in Boston, and after 1853 in New York. In 1876 he returned to Europe. After a shorter stay in Graz he went to Vienna where he died in 1881. Fister was a philosophically trained mind, widely read in the philosophy of French Enlightenment and Romanticism, and admirer of the French Revolution, well acquainted with the classical German philosophy, and as such a convinced advocate of the philosophies of Kant and Hegel. In America he took the side of the abolitionists and supported Abraham Lincoln. In the United States he moved mostly in German society. He supported himself with teaching and public orations. In Boston he was befriended with Theodore Parker, yet he was not acquainted with members of the Concord group. It is a pity that his exceptional intellectual abilities could not find a better employment in America. In the United States he wrote several works in the field of history and philology, yet he could find no publisher for them. It was only after his return home he published, soon after his arrival in Graz in 1876, *Skizzen über Amerika*, which appeared in the *Grazer Tagepost*, and in 1878 in Penzing near Vienna a pamphlet on 19 pages: *Vortrag des Herrn Prof. Dr. Anton Fister über die Bildung in den Vereinigten Staaten Nordamerikas*. These are his only known journalistic contributions.

Very unusual, and yet crucial, is the role of Andreas Bernardus Smolnikar in the prehistory of Slovene journalism in America.²⁰

Andreas Smolnikar was born on 29. November 1795 at Kamnik. After the secondary school and the study of theology

in Ljubljana he worked as priest from 1819 till 1825 in several Slovene parishes. In 1825 he entered the benedictine monastery of St. Paul in Carinthia where he took the monastic name Bernard. From 1827-1837 he was professor of New Testament at the Theological School in Klagenfurt. He gradually changed his religious views and became obsessed with the idea that God had chosen him to unite all Christians into one church. He began to feel the political control over his pedagogical work unbearable and he grew afraid of police prosecution. In 1837 he emigrated to the United States, maintaining that he intended to work as a missionary among American Indians.

In America he worked the first year as Catholic priest in Boston. In 1838 he abandoned the Catholic church and began to propagate his own religious views. He was untirely wandering through the whole region of the northeastern United States, from Boston to Washington and as far west as Chicago. He won a number of supporters and with their financial aid he published a series of books in German and in English of autobiographical character mixed with argumentation of his own religious convictions (*Denkwürdige Ereignisse im Leben des Andreas Bernardus Smolnikar*), vol. I, Cambridge bei Boston 1838, 461 pp.; vol. II, Philadelphia 1839, 606 pp.; vol. III, New York, 1840, 856 pp.; *Eines ist Noth*, Philadelphia 1841, 633 pp.). With his learning mixed with excentricity he attracted the attention of his contemporaries: Longfellow described a fictional meeting with Brother Bernardus in his novel *Hyperion*. He became acquainted with some of the leading socialist reformers in the United States (Albert Brisbane, John Humphrey Noyes, John Etzler, Rappits). In 1843 he established his own Utopian settlement in Limestone, Warren County, NW Pennsylvania. Although this colony did not last a whole year it attracted the attention of *The Phalanx*, the organ of American Fourierists. Before the outbreak of the Civil War he propagated against Lincoln, believing that the election of Lincoln would lead America into war. During the Civil War he went south, and finally for a time he visited Canada. Towards the end of his life he owned a large estate, with some seven buildings, including a church, at Donnaly Mills in the Racoon Valley, west of Millers town (on the Juniata River), in SE Pennsylvania. Traces of these buildings are still visible and a local tradition concerning Smolnikar still survives in the valley. Smolnikar is believed to have died towards the end of 1869 in Philadelphia.

Soon after his arrival in America Smolnikar started an exceptionally vivid journalistic activity.²¹ His articles in which he propagated his own religious convictions to appear in German, and later also in English newspapers, among which we can find also some of the leading papers of that time, such as *Die Alte und Neue Welt* (Philadelphia), *New-Yorker Staats-Zeitung* (New York), *Der Demokrat* (Philadelphia), *Der Wahrheitsverbreiter* (Baltimore), *Republikanischer Herald* (York, Pa.), *Der Wahre Demokrat* (Easton, Pa.), *Regenerator*. Occasionally his contributions were also accepted by organs of various sects, like *The Signs of the Times* (Boston), the paper of American Adventists. He was, however, attacked by the German Catholic press, by *Wahrheits-Freund* (Cincinnati) and *Die Geschäftige Martha* (Baltimore). The German Catholic paper *Hosianna* (Philadelphia) was discontinued because it had published an article by Smolnikar. In this way Smolnikar's name can be traced in contemporary newspapers and his texts were published in the whole region from Philadelphia and Baltimore to Cincinnati and to Boston.

Smolnikar, however, soon tried to free himself from the dependence and goodwill of the editors of various newspapers. He started to think how he could begin to publish his own journal. In the spring of 1841 he made a concept for such a journal and published it on the last pages of his book *Eines ist Noth*. Here he defined the planned contents of the journal and invited persons interested in it to collaboration. Towards the end of 1841 the first number of *Friedensbotschaft an alle Völker* appeared in press. Originally the journal was planned as a weekly, yet owing to financial difficulties it appeared irregularly. Fifteen numbers of this journal are preserved, the last of which bears the date April 19th, 1842; yet we know from Smolnikar's later statements that altogether 26 numbers were actually published (A.B. Smolnikar: *The Great Message to All Governments and All Nations*, Philadelphia 1864, p. 13), probably till June 1842. Most of the contents was written by Smolnikar himself; still, the journal contains also some minor contributions by Smolnikar's supporters, above all two poems which celebrate Smolnikar and his mission. The contents of the first issues is rather varied, later numbers consist of long articles by Smolnikar which extend over several numbers in which he speaks about his own message, about his coworker Johann Jakob Thomson, and leads a heated debate against German and American Swedenborgians. Occasio-

nally Smolnikar's text gives interesting reminiscences of his life in Slovenia, before his departure to America. The whole text is written in German and printed in Fraktur. The printer of *Friedensbotschaft an alle Völker* was Julius Bötticher, who had - as we are informed on the front page of the journal - his press in Philadelphia at the corner of the Dock and 3rd Street on the third floor, opposite the Post Office and Girard Bank. Julius Bötticher is a comparatively well known name in the history of German journalism in America²², who was also the printer of several books by Smolnikar. For the distribution of *Friedensbotschaft* Smolnikar developed a net of distributors which included besides the printer Bötticher also Friedrich Klett, apothecary in Philadelphia, Samuel Coleman in New York, and Matthew Ludwig in Boston. He even tried to distribute his paper in Europe. The result of this was an order issued by Count Sedlnitzky, President of the Court Police Office in Vienna, that all copies of *Friedensbotschaft*, as soon as they reach Trieste, must be destroyed. This order also explicitly speaks of 26 numbers of the journal.²³

From Smolnikar's later works we learn that he had his journal also translated into English and that several numbers of this English edition were published under the title *Message of Peace to All Nations*.²⁴ They were printed by the press Barret and Jones in Philadelphia. It is not known how many numbers appeared in press. No English copies are known to have been preserved.

Also in later years Smolnikar repeatedly entertained the idea to start again a journal of his own, yet he was never able to realize this idea. In 1850 he planned to publish a periodical under the title *The True Republican*²⁵, and towards the end of his life, when he owned his farm at Donally Hills, he again made a detailed plan - in 1864 and 1866 - to start a new journal, this time under the title *The Peace Union Message*, but all in vain.²⁶

When we try to evaluate Smolnikar's publications we must be aware of the fact that the journals of the XIXth century differ greatly from those of the present times, and that there are also great differences between contemporary periodicals. Compared with the publications of the same kind and interests that appeared in the first half of the XIXth century in America, they do not differ from them too much. The importance of them

for us frequently does not depend so much on the message they bring, but rather on the historical importance of their editors, and on the place they have in the history of a given journalism. From this point of view, however, Smolnikar's work is significant. And if we celebrate this year (1991) 100 years since the appearance of *Amerikanski Slovenec*, the first Slovene newspaper in the United States, it is also right we remember that this year exactly 150 years have also passed since Smolnikar had tried, as the first Slovene in America, to create his own journal in America, *Friedensbotschaft an alle Völker*, with an English parallel edition *Message of Peace to All Nations*.

NOTES

- 1 A bibliography of all Slovene periodical publications in Slovenia and abroad (including Slovene emigrant press) can be found in: Janko Štebinger: Slovenski časniki in časopisi, bibliografski pregled 1797-1936. Razstava slovenskega novinarstva v Ljubljani 1937. Ob 140 letnici Vodnikovih 'Lublanskih noviz' in 30-letnici svoje stanovske organizacije izdali slovenski novinarji. Ljubljana 1937. Izdalo Jugoslovansko novinarsko združenje, ljubljanska sekcija.
- 2 A bibliography of Slovene emigrant press can be found in Jože Bajec: Slovensko izseljensko časopisje 1891-1945. Ljubljana 1980. Založba Slovenska izseljenska matica, 146 str. Bajec gives in this book also a survey of all locations in Slovenia where individual numbers of each journal are preserved.
- 3 On the long prehistory of journalism in Slovenia see: Fran Vatovec: Slovenski časnik 1557-1843, Maribor 1961, Založba Obzorja, 266 pp.
- 4 This article by Kappus has been reprinted by Erik Kovačič: Slovenski misijonar Kapus in zemljepisna odkritja v Severni Ameriki. Ave Marija koledar LXIX (1982), 63-69.
- 5 The full title of Stöcklein's work is Der neue Welt-Bott mit Allerhand Nachrichten derer Missionarium Soc. Jesu. Allerhand So Lehr- als Geist-reiche Brief, Schrifften und Reis-Beschreibungen, welche von denen Missionariis der Gesellschaft Jesu aus Beyden Indien, und andern übern Meer gelegenen Ländern, Seit An. 1642 biss auf das Jahr 1726 in Europa angelangt seynd. Jetzt zum erstenmal Theils aus Handschriftlichen Urkunden, Theils aus denen Französischen Lettres Edifiantes verteutscht und zusammen getragen von Joseph Stöcklein, gedachter Societät Jesu Priester. Cum Privilegio Caesarco & Superiorum Facultate ac Indice locupletissimo. Augsburg und Grätz. In Verlag Philipp, Martin und Johann Veith seel. Erben. 1728. - After Stöcklein, later volumes were edited first by Peter Probst, and afterwards by Franciscus Keller.

As seen from the title of Stöcklein's collection, this German work was an imitation and partly a translation of the classical work in this field, Charles Le Gobien: Lettres édifiantes et curieuses, écrits des

missions étrangères par quelques missionnaires de la Compagnie de Jésus, Paris 1702-1776, in 36 volumes. Vol. 1-8 were edited by C. Le Gobien, 9-26 by J.B. Du Halde, 27 and 28 by L. Patouillet, while the final vols. appeared anonymously.

This French work was translated also into Spanish: Charles Le Gobien: Cartas Edificantes y Curiosas, Escritas de las Misiones Estrasgeras, por Algunos Missioneros de la Compañia de Jesus. Traducidas del Idioma Francés por el Padre Diego Davin, Madrid 1753-1757, in 16 volumes.

In a much abbreviated form this work appeared also in English: Travels of the Jesuits from Various Parts of the World. Compiled from Their Letters. Now First Attempted in English. By John Lockman, London 1743, 2 volumes.

- 6 About Joseph Stöcklein, cf.: Constant von Wurzbach: Bibliographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich, vol. XXXIX, Wien 1879, p. 99-100; - Augustin et Aloys de Backer and Carlos Sommervogel, S.J.: Bibliothèque de la Compagnie de Jésus, Bruxelles/Paris (reprint) vol. VII, p. 1585-1586.
- 7 Joannes Ratkay was born at Ptuj in Slovenia in 1647 and died in 1683 at Carichi in western Chihuahua, Mexico. Letter of Ratkay appeared in Der neue Welt-Bott, vol. I, part I, p. 77-81 under No. 25.
- 8 Cf. Der neue Welt-Bott, vol. I, part II, p. 86-88, under No. 56. A modern reprint of Kappus's letter can be found in Janez Stanonik: Letters of Marcus Antonius Kappus from Colonial America 4, Acta Neophilologica XXII (1989), 39-50.
- 9 Literature about the Leopoldinen-Stiftung: Johannes Thaurer: Ein Gnadenstrom zur Neuen Welt; Wien 1940. - Theodore Roemer: Ten Decades of Alms, St. Louis and London, 1942. - Benjamin J. Blied: Austrian Aid to American Catholics 1830-1860, Milwaukee, 1944. Naturally, the most important source of information are the Berichte themselves.
- 10 Even the largest German bibliographies leave the Berichte either completely unmentioned, or their information is incomplete and unreliable. My information is based on the supplied by the catalogue of the Austrian National Library (Oesterreichische Nationalbibliothek) in Vienna.
- 11 Ray Allen Billington: The Protestant Crusade 1800-1860, A Study of the Origins of American Nativism. New York: Rinehart, 1952 (cf. esp. pp. 71-
- 12 The detailed biographical data of all missionaries, whose letters were published in Berichte and in Zgodnja Danica and whose names we mention in our present study, can be found in Slovenski biografski leksikon, Ljubljana 1925-1991.

Frideric Baraga was born in 1797 at Mala vas near Dobrič in Lower Carniola and died at Marquette, Mich., in 1868. He came to America in 1830 and worked in northern Michigan among Chippewa and Ottawa Indians. In 1853 he was consecrated the first Bishop for Upper Michigan, since 1857 the bishopric of Sault Ste Marie. He is the author of several religious books in Slovene and Chippewa languages, of a grammar and the dictionary (in two volumes) of the Chippewa language and of a work on the folklore of American Indians. - His letters in Berichte and in Zgodnja Danica can be found reprinted (in Slovene) in: Jože Gregorič: Baragova misijonska pisma, Ljubljana 1983, Družina publishing house.

- 13 Franc Pirc was born in 1785 at Godič near Kamnik, he came to America in 1835 where he first worked in northern Michigan, and since 1852 in central and northern Minnesota among Chippewa and Ottawa Indians, in Minnesota also among the Winnebagoes. He returned to Europe in 1873 and died in Ljubljana in 1880. He wrote a book on the folklore of American Indians (St. Louis, 1885). - A bibliography of Pirc's contributions published in *Berichte* and in various journals in Slovenia can be found in: Janez Stanonik: *Franc Pirc v Ameriki*, published in: *V spomin Franca Pirca*, edited by France Adamič et al., Ljubljana-Maribor 1982, published by Sadjarsko društvo Slovenije, cf. pp. 27-32. - A collection of letters by Franc Pirc was published in *Centralblatt and Social Justice*, vol. 26, p. 195-396, vol. 27, p. 18-19, 54-56, 91-92, 321-322. *Centralblatt and Social Justice* was a monthly published in St. Louis, Missouri, from 1908-1938.
- 14 Ignacij Mrak, born in 1810 in Hotovlja near Poljane above Škofja Loka, went in 1845 to America where he worked in Upper Michigan, in 1869 he succeeded Baraga as Bishop of Sault Ste Marie, which responsibility he discontinued in 1879 owing to illness. He died at Marquette in 1901. Ignacij Tomazin, born in Ljubljana in 1843, left for America in 1864 where he worked in Upper Minnesota. He died in Chicago in 1916.
- 15 On *Illyrisches Blatt*, cf. Fran Vatovec, op. cit., p. 227-234.
- 16 Oton Skola, OSF, was born in Novo mesto in 1805, he left for America in 1841 where he worked first along the southern shores of the Lake Superior, later with the Menominee Indians in Wisconsin, in 1858 he returned to Europe. He died in 1874 at Trsat near Rijeka. Besides letters published in *Zgodnja Danica* he left a few landscape drawings with scenes from the Lake Superior area, and an Indian dictionary (Menominee?) which is still preserved as a manuscript in the Franciscan Library at Allegany, N.Y.
- Lovrenc Lavtižar, born in 1820 in Srednji vrh above Kranjska gora, he went to America in 1854 where he worked in Michigan and later in Minnesota. He froze to death in December 1858 on Red Lake in Minnesota.
- Ivan Čebulj, born in 1832 at Velesovo, left for America in 1859 where he worked in northern Minnesota, Wisconsin, and Michigan, from 1878-1882 he lived in France and afterwards till his death in Michigan. He died in 1898 in Garden Bay.
- Jakob Trobec, born in Log near Polhov Gradec in 1838, in 1864 he left for America where he worked in northern Minnesota, in 1897 he was consecrated Bishop of St. Cloud. He died in 1921 at Brookway.
- Jožef Buh, born in 1833 in Lučine above the Poljane River valley, west of Škofja Loka, in 1864 he left for America where he worked in northern Minnesota and Wisconsin, finally as Vicar general for the bishopric of Duluth. He died in 1923 in Duluth.
- Simon Lampe, OSB, born in 1865 at Brezovica near Ljubljana, left for America in 1883 where he worked in northern Minnesota.
- 17 Louis Adamic: *A Nation of Nations*, New York: Harper and Brothers, 1945, p. 236.
- 18 This was the case with Peter Pohček, the first Slovene known to have lived in Indiana. Born around 1771 in Črnomelj, he joined Napoleon's

- army, and after the defeat of Napoleon he remained in France where he married. In 1827 he moved with his family to New Alsace, Dearborn County, Indiana, where he bought a farm. Here he died in 1854. Cf.: James J. Divlta: *Slaves to no One. A History of the Holy Trinity Community in Indianapolis on the Diamond Jubilee of the Founding of Holy Trinity Parish, Indianapolis 1881*, p. 7.
- 19 On Anton Fister's life in the United States cf.: Janez Stanonik: *Anton Fister v Ameriki*, published in the collectanea: *Dr. Anton Fister v revoluciji 1848*, edited by Marjan Britovšek, Maribor, Založba Obzorja, 1980, p. 106-119. - Fister's lectures he held in America and his autobiography will now be published in Slovene translation from his manuscripts.
 - 20 On Smolnikar there is considerable literature, mostly in Slovene. Major studies in English are: John Humphrey Noyes: *History of American Socialism*, New York, Hillary House Publishers, 1961 (exact reproduction of the original edition, Philadelphia 1870), cf. p. 213, 251-252. - Janez Stanonik: *Longfellow and Smolnikar*, *Acta Neophilologica* 1 (1968) 3-40 (with a bibliography of his independently published works). - Jon Alexander and David Williams: *Andreas Bernardus Smolnikar: American Catholic Apostate and Millennial Prophet*, *The American Benedictine Review*. - Karl J.R. Arndt: *Smolnikars Beziehungen zu Georg Rapps Harmonie Gesellschaft*, *Acta Neophilologica* 14 (1981), 11-42. - Karl J. R. Arndt: *A Letter of A.B. Smolnikar to George Rapp*, *Acta neophilologica* 20 (1987), 47-51.
 - 21 A survey of Smolnikar's journalistic contributions, as much as this can be made, has been prepared in Janez Stanonik: *Andrej Bernard Smolnikar in prvi slovenski poskus izdaje periodičnega glasila v Združenih državah*, a typewritten research paper for Slovene Research Community (*Raziskovalna skupnost Slovenije*), Ljubljana 1980, 108 pp. cf. also: Janez Stanonik: *Prvi slovenski poskus izdaje periodičnega glasila v Ameriki*, *Slovenski koledar* 1982, XXIX, Ljubljana 1981, p. 226-231.
 - 22 About Bötticher: Emil Rothe: *Julius Bötticher, Der deutsche Pionier (Cincinnati) VII (March 1875)*, p. 101-102. - Karl J.R. Arndt and May E. Olson: *German-American Newspapers and Periodicals 1732-1955*, Second edition, Johnson Reprint Corporation, 1965, p. 123, 551-552.
 - 23 State Archives of Slovenia, *Presidial Acts, 1843, No. 695*.
 - 24 Andrew B. Smolnikar: *The Great Message to All Governments and All Nations*, Philadelphia 1864, p. 13. - Andrew B. Smolnikar: *Pneumatology! Baltimore 1854*, p. 26.
 - 25 Andrew B. Smolnikar: *Important Disclosures*, Pittsburgh 1850. cf. p. 31.
 - 26 Andrew B. Smolnikar: *The Great Message to All Governments and All Nations*, Philadelphia 1864, p. 79.

POVZETEK

PREDZGODOVINA SLOVENSKEGA ČASNIKARSTVA V
ZDA

Janez Stanonik

Dan 3. september 1891, ko je v Chicagu začel izhajati Amerikanski Slovenec, se običajno smatra kot začetek slovenskega izseljenskega časnikarstva v ZDA in sploh med slovenskimi izseljenci po svetu. Vendar je ta trditev le pogojno točna. Slovenski izseljenci so že veliko prej pošiljali poročila iz raznih krajev sveta in jih objavljali v časopisih v Sloveniji ali v deželah, kjer so se naselili. Že petdeset let pred Amerikanskim Slovencem pa je v ZDA Andrej Bernard Smolnikar kot prvi Slovenec objavljval v zDA svoj lastni časopis v nemščini in angleščini.

Prvo izrazito časnikarsko poročilo kakega slovenskega izseljenca je dopis Marka Antonija Kappusa, jezuitskega misijonarja v Sonori (Mehika) objavljeno l. 1707 v Leipzigu v almanahu Nova litteraria Germaniae alliorumque Europae regnorum, v katerem poroča o kopenski povezavi med Sonoro in Spodnjo Kalifornijo (Baja California), ki jo je odkril njegov sodobnik Eusebius Franciscus Kino. Značilne za XVIII. stoletje so obširne kolekcije pisem jezuitskih misijonarjev, v katerih so poročali iz raznih delov sveta o svojem življenju in delu. Tako je v Gradcu izhajala v letih 1728-1758 zbirka Der neue Welt-Bott, ki je objavila tudi več pisem slovenskih jezuitov (Marcus Antonius Kappus, Joannes Ratakay). Njena naslednica je bila v XIX. stoletju periodična publikacija Berichte der Leopoldinen-Stiftung, ki je izhajala na Dunaju med leti 1831 do 1913 in je objavila tudi številna pisma slovenskih misijonarjev (Friderik Baraga, Franc Pirc, Ignacij Mrak, Ignacij Tomazin). O Sloveniji je objavljval dopise misijonarjev iz Amerike Illyrisches Blatt (1819-1849), v drugi polovici pa je objavljala številne dopise misijonarjev iz raznih delov sveta Zgodnja Danica (1841-1912). V ZDA so slovenski misijonarji objavljali svoje dopise zlasti v tedniku Wahrheits-Freund, ki je izhajal v Cincinnatiju med leti 1837 in 1908.

Prvi slovenski laični izseljenec, ki je zapustil objavljene časopisne prispevke, je bil Anton Fister, ki je l. 1876 objavil v Grazer Tagespost "Skizzen über Amerika". Zelo pomembno časopisno

dejavnost v ZDA pa lahko spremljamo ob življenju in delu Andreja Bernarda Smolnikarja, ki je po svojem prihodu v ZDA l. 1837 začel objavljati svoje prispevke v celi vrsti nemških in angleških časnikov, ki so izhajali v Bostonu, New Yorku, Baltimoru in Philadelphiji. Nekateri časniki, v katerih je Smolnikar objavil svoje prispevke, spadajo med vodilna ameriška glasila svoje dobe. Najpomembneje pa je, da je Smolnikar l. 1842 začel izdajati v Philadelphiji svoje lastno periodično glasilo v nemščini, Friedensbotschaft an alle Völker, ki je dokazano izšla v 26 številkah, ki pa so le deloma ohranjene. Nekaj teh številk pa je izšlo tudi v angleščini pod naslovom Massage of Peace to All Nations.

THE SLOVAK PRESS IN THE LATE 19TH AND EARLY 20TH CENTURIES, WITH PARTICULAR EMPHASIS ON THE SLOVAK-AMERICAN PRESS, 1885-1918

M. M a r k S t o l a r i k

In 1905 an exasperated governor of Abov county in the Kingdom of Hungary sent a memorandum to all his subordinates in which he declared, "*one stream of Pan-Slavism comes from Turčiansky Svätý Martin and the other from America*".¹ He could not have said it better. Slovak nationalism in the late 19th and early 20th centuries spanned the Atlantic Ocean and was most clearly reflected in the newspaper press. This article will attempt to show how closely the Slovak-American press mirrored and helped shape the course of modern Slovak national aspirations.

Most Slovaks who emigrated to the United States did not come for nationalist reasons. Rather, in the absence of sufficient land for farming or jobs in industry, they migrated to the United States of America in order to earn a living. From a mere trickle in the 1870's to a deluge (50,000) in 1905, 650,000 Slovaks left their homeland in Northern Hungary for the coal mines, steel mills, oil refineries and textile mills of the industrial northeast of the United States. By 1914 500,000 of them (one-fifth of the Slovak nation) has settled permanently in the New World.²

Only a few intellectuals accompanied this migration of peasants and unemployed workers. Among them were priests, ex-seminarians, teachers, expelled students, journalists and adventure-seekers. Most had a dream or political program and each would try to find a following among the hundreds of thousands of their countrymen in America.

The founders of the first Slovak newspaper in the United States were teachers-turned-adventurers. Ján Slovenský and Július Wolf, cousins of mixed German-Slovak parents from the town of Krompachy, county Spiš, arrived in the New World almost by

accident. Shortly after they had graduated from their teacher's college at Kláštor pod Znievom in 1879, they set out on a trip to Africa, ostensibly to go lion hunting. Immigration agents prevailed upon them to go to the United States instead. They arrived in Pittsburgh in late 1879. Wolf found work in grocery stores and saloons while Slovenský eventually became an information officer at the local Austro-Hungarian consulate. It had recently been established to cater to the thousands of Slovaks who had previously made their way to western Pennsylvania in search of work.³

Ironically enough, the first Slovak-American newspaper was launched from the Austro-Hungarian consulate in Pittsburgh. As information officer, Ján Slovenský found himself deluged with eastern Slovaks seeking news from home. The largest number had come from the northeastern counties of Spiš, Šariš, Zemplín and Abov. To make his job easier, Slovenský began to issue a weekly *Bulletin* in 1885. He ran it off on a simple mimeograph machine and its four pages featured "news from home" and "news of the world". Moreover, Slovenský wrote it in his native Spiš dialect because he had had no schooling in literary Slovak. He also utilized Magyar orthography. Slovenský sold individual copies for 2c and mail subscriptions for 10c an issue. Július Wolf, who owned a saloon by 1885, allowed Slovenský to sell the first copies there and eastern Slovaks quickly snapped them up.

Perceiving that a living could be made in the world of journalism, Slovenský and Wolf established a partnership in 1886 and on October 21 began to publish a genuine weekly newspaper entitled *Amerikanszko-Szlovenszke Noviny* (American-Slovak News). From a slow start it soon acquired subscribers from across the country and as far away as Fort William, Canada. By 1888 it had a circulation of 1600. Ján Slovenský did all the editorial work and, had no other Slovak intellectuals come to America, Slovenský's newspaper might have continued to publish in an eastern Slovak dialect, with Magyar orthography, and with a pro-Hungarian political philosophy.⁴

Other Slovak intellectuals did come to America, however, mostly from central and western Slovak counties, and these individuals saw to it that *Amerikanszko-Szlovenszke Noviny*, and most other Slovak newspapers in the United States, eventually used literary Slovak. The first of these was Edward Schwartz-Markovič, who was born in Ľepľa, Liptov county, in 1850. Liptov

was a center of Slovak nationalism and its people spoke and wrote in one of the purest forms of literary Slovak. Markovič had been the police captain of the city of Levoča, Spiš, in the 1880's and he had not prevented one of his friends and subordinates from committing some acts of fraud. Rather than face a humiliating trial, he left for America in 1888 and settled in Streator, Illinois, which already had a large Slovak community of soft coal miners. Furthermore, his nephew, the Reverend Erwin Gelhoff, was the pastor of St. Stephen's Slovak Roman Catholic Church there. Shortly after he settled in Streator, Markovič persuaded his nephew to lend him some money in order to publish a newspaper, entitled *Nová vlasť* (New Home). With his nephew's support, Markovič launched a weekly in literary Slovak in May of 1888.⁶

The struggling *Nová vlasť* caught the attention of another intellectual who would eventually dominate the entire field of Slovak-American journalism. A young seminarian in Cleveland, Ohio, named Peter V. Rovnianek was heartened by the appearance of *Nová vlasť*. He hailed from Dolný Hričov in Trenčín county, which was also a region of Slovak nationalism. Rovnianek had previously been at the Budapest Roman Catholic Seminary but was expelled in 1888 for "Pan-Slavism" because he had been caught reading Slovak books. He had subsequently left for Cleveland in response to Bishop Richard Gilmour's appeal for priests from Hungary to serve his growing flock of Slovak immigrants. Rovnianek subscribed to both *Amerikanszko-Szlovenszke Noviny* and to *Nová vlasť* but preferred the latter because it appeared in literary Slovak and espoused Slovak nationalism. He started contributing articles to it in hope that it would unite American Slovaks and make nationalists out of them.⁷

Ján Slovenský and Július Wolf, meanwhile, feared the competition that emanated from Streator, Illinois, and decided to do something about it. They contacted Markovič and persuaded him that, rather than compete, he should join forces with them. They offered to open a New York branch of their newspaper if he shut down his and he did so in December of 1888. When he arrived in New York in the new year, he discovered to his dismay that the Christmas issue of *Amerikanszko-Szlovenszke Noviny* featured a sharp attack upon him. Slovenský had uncovered the reason for his departure from Levoča and accused him of having defrauded widows and orphans in the Old country and of having

fled Streator because the police were after him! Markovič, thus, lost his *Nová vlasť*, became a saloonkeeper in New York City and eventually returned to Slovakia where he died in poverty in 1933.⁷

Peter V. Rovnianek, not knowing the true circumstances surrounding Markovič's fate, offered his considerable writing skills to *Amerikanszko-Szlovenszke Noviny* and Slovenský and Wolf gladly accepted. He wrote nationalist articles in superb Slovak for this paper between January and May of 1889, and then opportunity knocked. On May 13, 1889, the editorial offices of the oldest Slovak newspaper in America were destroyed by fire. Slovenský and Wolf were so discouraged by this misfortune that they were ready to give up. P.V. Rovnianek, meanwhile, had finished his theological studies but decided against ordination. He saw the fire at the editorial offices as a golden opportunity for him to become editor and to further promote Slovak nationalism in the United States. Therefore, at the end of May he left the seminary and moved to Pittsburgh where, with the blessing of Slovenský and Wolf, he quickly transformed *Amerikanszko-Slovenské Noviny* into the leading Slovak nationalist newspaper in America. Henceforth its masthead read *Amerikánsko-Szlovenszke Noviny* and it was printed in literary Slovak. By the end of the year it had 2700 subscribers, making it the largest Slovak newspaper in the world.⁸

Rovnianek's success with *Amerikánsko-Slovenské Noviny* was only the first round in the battle between nationalism and loyalty towards Hungary among Slovaks in America. One of the reasons why he joined this newspaper was that his Slovak nationalism had made him some dangerous enemies. Chief among these was the Reverend Jozef Kossalko, a Magyarone (a Slovak who is pro-Magyar) priest from Košice, in eastern Slovakia, who had come to the United States in 1884 to administer the Slovak parish of St. Stephen's in Streator, Illinois. Kossalko had also submitted articles to *Amerikanszko-Szlovenszke Noviny* before Rovnianek became the editor and he polemicized with the latter about loyalty towards Hungary. When Rovnianek sent articles to *Nová vlasť* in 1888, Kossalko (who by then was in Plymouth, PA), sent in opposing views but Markovič refused to print them. Infuriated, Kossalko then contacted the rector of the Cleveland seminary and accused Rovnianek of heresy! While Kossalko's charges proved groundless, Rovnianek never forgot them. Kossal-

ko, seeing that Rovnianek was gaining more and more influence over Slovenský and Wolf, decided that the best way to combat this growing "Pan-Slavism" was to set up his own newspaper. He did so on February 1, 1889 when he published the first issue of the weekly *Zástava* (Flag) in the Šariš dialect. Kossalko tried to convince his readers that eastern Slovaks were "true" Slovaks whereas those from the center and west were Czechs. He failed in this first of many efforts and his paper folded in November of 1889.⁹

From the ashes of *Zástava* rose another weekly that eventually became the chief rival of *Amerikánsko-Slovenské Noviny*. Anton S. Ambrose, a Slovak-born Moravian who had come to America as a youth, who had worked as an organizer of the Knights of Labor, and who had sold subscriptions to *Amerikánsko-Slovenské Noviny* in the coal fields, teamed up with the former typesetter of *Zástava*, who was still in possession of its printing press, and decided to publish a newspaper out of Plymouth, PA, for the local coal miners. They launched their weekly *Slovák v Amerike* (The Slovak in America) on December 21, 1889 in the Šariš dialect but until 1891 it had to struggle to survive. Ambrose could not make a living from the newspaper and sold it to the grocer Ján Gosztonyi of Phoenixville, PA, in 1890. The latter was a rare eastern Slovak nationalist from Terňa, Šariš, who also could not make the venture profitable. Therefore, in 1891 he sold the newspaper to Ján Spevák of New York City. Spevák was a professional typesetter from Turiec county, the bastion of Slovak nationalism in Hungary, and he in turn hired Gustáv Maršall-Petrovský to edit it. The latter hailed from Petrovce in Bačka county (present-day Yugoslavia) and had been expelled from the Lutheran Lyceum in Prešov for "Pan-Slavism" in 1886. He then made his way to America with a chip on his shoulder. A gifted writer, Petrovský transformed *Slovák v Amerike* into a fearless champion of the Slovak worker, a foe of the Hungarian government, a leading publication in literary Slovak and the main economic rival of *Amerikánsko-Slovenské Noviny*.¹⁰

While the five newspapers discussed above concerned themselves with Slovak nationalism versus loyalty to Hungary, and with the use of various dialects versus literary Slovak, they all avoided religious issues. It was not surprising, therefore, that some Slovak priests in America, feeling a need for a religious

press, set out to create one. The first of these was the Reverend Ignác Jaškovič who had come to the United States in 1882 to serve his countrymen in the Hazelton area, and who founded the Slovak parish there in 1884. Jaškovič was an eastern Slovak who was neutral in the struggle between Slovak nationalism and loyalty to Hungary. His first concern was that his people remain Catholics and, therefore, in March of 1889 he founded for them the weekly *Katolícke noviny* (Catholic News). Since he was a tryannical publisher who fired editors at will, the newspaper folded in late 1891. It had employed literary Slovak.¹¹

Jaškovič planted a seed that flowered in unexpected ways. When Rovnianek had contributed articles to *Nová vlast*, he had suggested that Slovaks in America unite their small, local fraternal-benefit societies into one large, national organization. This idea appealed to some Slovaks but frightened others. Those who liked it met with Rovnianek in Pittsburgh on February 15, 1890 and established the National Slovak Society of the United States of America. Rovnianek was elected its president and his newspaper became official organ of the society for the next twenty years. This link between the Society and Rovnianek's paper helped the latter to grow and flourish because of the revenue that the Society's advertisements generated. Rovnianek's dual role as editor and national president was also typical of the direction that leadership of the Slovak-American community would take. Editor became synonymous with leader.¹²

Rovnianek's success with both *Amerikánsko-Slovenské noviny* and the National Slovak Society infuriated Reverend Jozef Kossalko. He railed against Rovnianek in his weekly *Zástava* while it still existed and decided that the best way to cripple the new Society was to found a competing organization that would be based upon religious affiliation.

To this end Kossalko began to suggest that Catholic Slovaks organize themselves into a nationwide society. His appeals fell on fertile ground and, for a while, Kossalko found a powerful ally in the Reverend Štefan Furdek of Cleveland, Ohio. Furdek was a nationalist who was born in the village of Trstená, county Orava, in central Slovakia. He had preceded Rovnianek to Cleveland and had helped found the Slovak parish of St. Ladislaus there. While Furdek was sympathetic to nationwide Slovak fraternal, he feared for its future if it were not religiously-oriented. As the pastor of a Czech parish in Cleveland, he was very

much aware of the rise of Czech anti-clericalism and free-thinking in America and he had seen that the Czech Slavonic Benevolent Society had taken an openly antireligious stand. Therefore, he agreed with Kossalko's suggestion and on September 4, 1890, established the First Catholic Slovak Union in the United States of America ("Jednota" for short).¹³

Less than a year after he had founded the First Catholic Slovak Union, Furdek also established its own newspaper. In 1890 Ignác Jaškovič's *Katolícke noviny* served as the official organ "Jednota" but Furdek found its editorial policy too erratic. Therefore, on May 12, 1891, he launched his own Catholic weekly entitled *Jednota* (Union) and shortly thereafter the First Catholic Slovak Union adopted it as its official organ. *Katolícke noviny* did not survive the switch in patrons and did not last out the year. Kossalko, meanwhile, managed to gain control over *Jednota* until 1893 when Furdek checkmated him and gained final control over it for the next twenty years. Thereafter Furdek, as editor, used *Jednota* to promote both Catholic religiosity and Slovak nationalism by following closely the society's motto: "Za Boha a národ" (For God and the Nation). He published it in literary Slovak.¹⁴

By 1890, then, some of the characteristics of the Slovak-American press had revealed themselves. There would be nationalist newspapers, Magyarone ones, some would be published in eastern Slovak dialects but most would employ literary Slovak. Some would be religiously-oriented, others would be secular, and a great rivalry for the hearts, minds and pocketbooks of Slovak immigrants would develop between competing editors. Altogether 121 newspapers would be published for varying lengths of time by Slovak Americans between 1885 and 1918, but only three would survive the entire period *Amerikánsko-Slovenské noviny* (1886-1922) in Pittsburgh, *Slovák v Amerike* (1889-) in New York and *Jednota* (1891-) in Cleveland.¹⁵

The successful appearance of two secular and one Catholic Slovak weekly in America by the early 1890's greatly heartened leaders back home. Slovak journalism, nationalism and even the use of literary Slovak in Europe were still in their infancy and the prospects for their survival in the 1880's did not appear good. Even though the first Slovak-language newspaper had appeared in 1783 in Bratislava, it soon folded and a viable and coordinated Slovak newspaper press did not really get underway

until the 1860's. Only in 1846 did the Lutheran Ľudovít Štúr codify the language, based upon central Slovak dialects, and only in 1857 did the intelligentsia of the Catholic majority begin to use it in its press. By 1864 nineteen newspapers in the Austrian Empire published in the Slovak language but, after the 1867 Compromise that created the Dual Monarchy of Austria-Hungary, the tables began to turn against the Slovaks. During the rule of Prime Minister Kalmán Tisza in Hungary (1875-1890), the Slovaks were subjected to increasing pressure to assimilate ("Magyarize") and their press began to decline. Under the threat of lawsuits, many publishers (who were also the Slovaks' political leaders) could not maintain the required bond of 10,000 gold crowns for a weekly and 20,000 gold crowns for a daily that government law required. Hence, by 1885, only ten Slovak-language periodicals survived in Hungary.¹⁶

When we look at the Slovak-language press of Hungary in 1885, we quickly perceive its weakness. Two newspapers were pro-Hungarian weeklies: *Svornosť* (Harmony), 1873-1885, succeeded by *Slovenské noviny* (Slovak News), 1886-1919 and *Vlast a svet* (Homeland and the World), 1885-1919, both published with the support of the Hungarian government in Budapest. Their main task was to counter the Slovak nationalism of the weeklies *Národné noviny* (National News), 1870-1948, and *Národný hlásnik* (National Herald), 1868-1914, both published by Lutherans in the little town of Turčiansky Svätý Martin, in central Slovakia. Their editors were prominent writers and Slovak national leaders such as Svetozár Hurban-Vajanský and Mikuláš Štefan Ferienčík. At this time three other periodicals also appeared in Martin: *Slovenské pohľady* (Slovak Views), 1881-1916; *Dom a škola* (Home and School), 1885-1897; and *Černokňažník* (Blackfriar), 1876-1910. These quarterly, monthly and weekly publications respectively devoted themselves to literature, education and humor. Roman Catholics, meanwhile, published a weekly *Katolícke noviny* (Catholic News), 1870-1905, out of Skalica and Trnava and the monthly *Kazateľna* (Pulpit), 1880-1900 out of Skalica and Ružomberok. Their editor was the much-respected scholar-priest and nationalist František Richard Osvald. Finally, the entrepreneur and national self-help leader Daniel Lichard published his monthly *Obzor* (Overview), 1863-1886, also out of Skalica, a small town on the Moravian border. The reason for Skalica's growing popularity as a publishing town for Slovaks

was that, if one got into trouble with the authorities over some newspaper article, and one did not want to pay a fine or be arrested, one could easily flee across the border to the Austrian half of the Monarchy relative safety. Nevertheless, when we consider that in the 1880's none of the above-mentioned publications had more than 1000 subscribers, we can safely conclude that the future of Slovak journalism in Hungary appeared very bleak.¹⁷

Fortunately for Slovak nationalists, there was a change in leadership among Hungarian rulers in the 1890's and, as various new political parties appeared and struggled for power, Slovak leaders took advantage of this period of greater freedom to establish more newspapers. Both Roman Catholics and Lutherans founded new periodicals such as *Literárne listy* (Literary Letters), 1890-1900, and *Stráž na Sione* (Guard on Zion), 1893-1918. Others founded self-help journals such as *Včelár a ovocinár* (Beekeeper and Orchardkeeper), 1893-1896, specialized magazines such as *Slovenský peňažník* (Slovak Financier), 1909-1914, and regional papers such as *Považské noviny* (Newspaper of the 'Považie' Region), 1902-1904. Unfortunately for Slovak nationalists, the Hungarian government tried to counter as many of these as possible with its own newspapers such as *Krestan* (Christian), 1894-1908; *Naše noviny* (Our News), 1907-1909; and *Naša zástava* (Our Flag), 1907-1918, written in an eastern Slovak dialect. Thus, the increase in the Slovak press from a mere ten publications in 1885 to 32 in 1900 and 61 in 1914 was partly a result of greater freedom and partly because of the Hungarian government's continuing battle against Slovak nationalism in the form of its own Slovak-language press. Altogether there appeared 117 newspapers in the Slovak language between 1896 and 1913. Only 100 could be classified as pro-Slovak nationalist and these had to compete with 525 Magyar and German newspapers that were pro-government and anti-"Pan-Slavism". It was a very unequal struggle.¹⁸

Furthermore, the expansion of the Slovak press in the 1890's also reflected a splintering of the Slovak leadership at that time. Between 1875 and 1890 the acknowledged leaders of the Slovak nationalist movement had been largely a small group of middle-class Lutherans with headquarters in Martin. The Slovak gentry had by-and-large thrown its lot in with the Magyar gentry in 1867 and had abandoned its people. The nationalists in Martin nearly despaired when the Hungarian government closed

the only three Slovak 'gymnasiums' in existence in 1875 and also the Matica Slovenská, the leading Slovak cultural institution in the country. Thus, between 1875 and 1890, these leaders pursued a policy of political passivity and hoped that "Mother Russia" would eventually save the Slovak nation. That is why the Hungarian government labelled these conservative Slovaks as "Pan-Slavs". By the 1890's, however, four new forces appeared among Slovaks in Hungary that would challenge the leadership of Martin, divide the Slovaks into five camps (as reflected in their newspaper press) and cause ill-feelings for decades to come.¹⁹

Almost simultaneously, the workers', agrarian, 'Czechoslovak' and Roman Catholic Populist movements began in the late 1890's. Booming Budapest had attracted more than 50,000 Slovak laborers who began to organize into workers' movements, and after a couple of false starts, founded the *Slovenské robotnícke noviny* (Slovak Workers' News), 1904-1909. The Roman Catholic priest Andrej Hlinka broke with the newly-established Hungarian People's Party in 1897 and helped launch *Ľudové noviny* (The People's News), 1897-1903 and 1906-1910, out of Ružomberok and later Skalica. The Lutheran Milan Hodža, first with his *Slovenský denník* (Slovak Daily), 1900-1901, and later with *Slovenský týždenník* (Slovak Weekly), 1903-1919, founded the agrarian movement among Slovak peasants from his base in Budapest. Hodža would also serve as one of the few Slovak deputies to Parliament in the period after 1900. Finally, a small group of 'Czechoslovaks', first called "Hlasists" after their newspaper *Hlas* (Voice), 1898-1904, published by Vavro Šrobár and Pavol Blaho out of Skalica and Ružomberok, followed the lead of the Czech professor T.G. Masaryk and sought the union of the linguistically-related Czechs and Slovaks in a new state. Sometimes these five political groups cooperated for the greater good of their nation but most of the time they did not. This disunity plagued the Slovak nationalist movement before World War I and it was reflected among Slovak leaders in the United States.²⁰

Between 1890 and 1914 the Slovak-American press grew from three papers to 30 and by 1918 to 41. This phenomenal increase reflected not only the increasing size of the Slovak-American community but its complexity as well. In 1894, for instance, *Amerikánsko-Slovenské noviny*, with 3,900 subscribers, continued to dominate the field, but *Slovák v Amerike*, with 3,000 readers, was close on its heels. That year, however, also saw the

first attempt to found a Slovak Socialist newspaper in the United States. The ex-Jesuit František Pucher-Čiernovodský launched his *Fakľa* (Torch) in New York City but it folded after nine months. Nevertheless, Slovak Socialists in the United States had beaten their European counterparts by three years in such a venture. By 1918 Slovak Socialists had made four more attempts to establish their own newspaper in the United States but only one -*Rovnosť ľudu* (Equality of the People), 1906-1935, published in Chicago, lasted long enough to become a grudgingly-accepted member of the Slovak-American press.²¹

Slovak Lutherans, meanwhile, also started to publish their own newspapers in America. In 1894 Ján Pankuch established the weekly *Cirkevné listy* (Church Letters), 1894-1899, in Cleveland for his co-religionists. It was patterned after a newspaper of the same name in Slovakia. Pankuch was an eastern Slovak from Prešov, in Šariš county, and his father had raised him to be a nationalist. As a young man he had learned the typesetting trade and in his adult life he eventually established six newspapers in this country. He was truly a "giant" among American-Slovak leaders. He and other Lutherans published six different newspapers between 1894 and 1918, the most important of which was *Slovenský hlásnik* (Slovak Herald), 1900-1962, official organ of the Slovak Evangelical Union, the principal fraternal-benefit society of Slovak Lutherans in America. This newspaper's name was copied from the very popular weekly published in Turčiansky Svätý Martin in Slovakia.²²

Neither the Hungarian government nor a small group of Magyarone priests and their followers in America would concede the field of journalism to Slovak nationalists, however, and they published no fewer than seventeen pro-Hungarian newspapers in various Slovak dialects between 1885 and 1918. The first such effort, after the failure of *Zástava* in 1889, was the *Slovenský hlas* (Slovak Voice), 1894-1898, which was written in an eastern Slovak dialect by a certain Alexander Vizslocky of Pittsburgh. He was financed by Max Schamberg, the same Austro-Hungarian consul who had first hired Ján Slovenský as information officer! The majority of other such Magyarone newspapers were published by three priests: Jozef Kossalko of Bridgeport, Connecticut; Ján Chudatsik of Chicago; and Béla Kazinczy of Braddock, PA. Kossalko had a hand in four such ventures, Chudatsik in three and Kazinczy in two. Kossalko played the leading role by

traveling back and forth to Hungary, conferring with representatives of the government, and obtaining subsidies for his publications. His most original title was *Naša zástava* (Our Flag), 1906-1908, which both the Hungarian government and Slovak nationalists in Europe copied.²³

Not only did the Slovak-American press reflect the religious, social and political divisions among American Slovaks by the late 19th century, but, just as in Europe, it also dealt with literary, humorous, family and educational concerns as well. Between 1885 and 1918 Slovak-Americans published two literary periodicals. P.V. Rovnianek led the way with the monthly *Ma-ják* (Lighthouse) in 1894 but quickly discovered that there was not enough of an intelligentsia among his compatriots in the United States to sustain it and it folded after six issues. More successful was Albert Mamatey's *Škola reči Anglickej* (School of the English Language), a monthly published in Pittsburgh between 1906 and 1908. Mamatey was a nationalist from Turiec county, a self-taught mechanical engineer who briefly taught this subject at Carnegie Technological Institute in Pittsburgh in 1905-1906, and the wartime president of the Slovak League of America which played a major role in the liberation of his people's homeland. Mamatey's monthly was later bound into a single volume and sold as a practical grammar for Slovak immigrants.²⁴

Ten humor magazines also appeared among American Slovaks before World War I. P.V. Rovnianek founded the first one *Rarášek* (Demon) 1896-1912, a monthly patterned after one that had existed in Slovakia between 1870 and 1875. Rovnianek's version may well have spurred Slovaks in the Old World to re-establish their own *Rarášek* in Martin between 1908 and 1914. Meanwhile, Ján König copied another Old World title when, in 1899, he founded the *Nový Černokňazník* (New Blackfriar) in Cleveland. It lasted less than a year. None of these humor magazines (except for *Rarášek*, which was a supplement to Rovnianek's *Amerikánsko-Slovenské noviny*, had a long run. The jokes were largely from the Old Country and the audience was not sophisticated enough to appreciate them.²⁵

Eleven family periodicals also made their appearance among American Slovaks at the turn of the century. Three of them, including the first in 1895 called *Rodina* (Family), in Cleveland, were established by Ján A. Ferienčík. This monthly was patterned after Old World self-help and practical advice journals. Fe-

rienčík was the nephew of Mikuláš Štefan Ferienčík, who had played a leading role in the editing of *Národný hlásnik* in Budapest. The nephew came to the United States in 1894 after having given up teaching in Slovakia. He brought with him considerable editorial experience and eventually served as editor of more than half a dozen Slovak newspapers in America. Also worth mentioning was the monthly *Ženský svet* (Women's World), 1907-1908, published out of New York City by Anton Bielek. Not only was this the first exclusively Slovak women's newspaper in the United States, but its editor was a famous Slovak patriot and editor who had been hounded out of Hungary by the government. Bielek had worked closely with Andrej Hlinka's Populists and had edited their newspapers. He died a broken man in an Austrian sanatorium, the victim of too many enemies and too many political battles. He left a son - Ivan - who later distinguished himself as the editor of the American *Národné noviny* (1911-), and as president of the Slovak League of America in the 1920's and 1930's. Family magazines, meanwhile, like humorous ones, did not have long lives among Slovaks in the United States because their potential subscribers lacked the money and leisure time to enjoy them.²⁶

Finally, American Slovaks also established four newspapers for their youth, as soon as they saw the need for such periodicals. The most important of these was the *Priateľ detok* (Friend of Children), founded by the Slovak Catholic Sokol in Passaic, N.J., in 1911.²⁷ It, too, was patterned after an already-existing paper in Hungary, but its sponsor was something new in the history of the Slovak nation.

If one were to look for the key element that differentiated Slovak newspapers in the United States from those in Slovakia, it would have to be their sponsorship by fraternal-benefit societies. We have already seen that *Amerikánsko-Slovenské Noviny* became the official organ of the National Slovak Society; that *Jednota* became the official publication of the First Catholic Slovak Union; and that *Slovák v Amerike* served as the organ for half a dozen smaller societies. Such organizations, except for the women's *Živena*, were banned in Hungary.²⁸ And for good reason. Fraternal-benefit societies soon became the bulwark of Slovak nationalism in the New World.

The most aggressive of these fraternal societies were the Slovak Gymnastic Union Sokol (Národný Sokol) and the Slovak Catholic

Sokol (Katolícky Sokol). Both were patterned after the first militant national organizations in 19th century Europe - the German Turnvereins. The Národný Sokol was established by fervent nationalists in 1896 to cater to young men who wished to train in drill and gymnastics and thereby prepare their bodies for future conflict with the Magyars. It established the newspaper *Slovenský Sokol* (Slovak Falcon) in Perth Amboy, N. J. in 1905, and its editors adopted the Hlasist program of trying to unite the Czechs and Slovaks in a new state if the chance arose. Because the Hlasists had also adopted T.G. Masaryk's anti-clerical motto "Away from Rome", a majority of the Sokol members broke away in 1905 and Passaic, N.J., founded the Slovak Catholic Sokol. This organization established its own newspaper *Katolícky Sokol* (Catholic Falcon) in the same city in 1911 and it eventually adopted Andrej Hlinka's Populist program, as did most other Catholic fraternalists in America.²⁹

In addition to the fraternalists mentioned above, there were also those that served regional, religious and women's interests. Among the larger regional organizations was the Pennsylvania Slovak Catholic Union headquartered in Wilkes-Barre, PA. It published the weekly *Bratstvo* (Brotherhood) from 1899 to the present.³⁰ There was also the Slovak Calvin Presbyterian Union, headquartered in Mount Carmel, PA, which from 1907 on published the semi-monthly *Slovenský Kalvín* (Slovak Calvinist).³¹ Among women's fraternalists was the Živena, patterned after the Old World organization, with its monthly newspaper of the same name appearing from 1907 on; and First Catholic Slovak Ladies Union with its own monthly *Ženská jednota* (Women's Union) first appearing in print in 1913 and continuing to the present.³² By 1918 no less than fifteen Slovak fraternalists published their own newspapers.

Finally, American Slovaks also published 51 independent newspapers up to and including 1918. These were chiefly business ventures and they had a very high rate of failure. They included 36 weeklies, ten dailies, four monthlies and one semi-monthly. It is difficult to characterize these newspapers except to say that during some, or all, of their existence they were supported by subscriptions and advertisements and they included all shades of opinion from neutral to nationalist to Magyarone to Czechoslovak. They were published by both laymen and priests in all major concentrations of Slovak immigrants in the

United States. Among these independents were *Amerikánsko-Slovenské noviny* which, from 1890 to 1909 served as the official organ of the National Slovak Society, but before and after those dates lived strictly on subscriptions or advertising. The same was true of *Slovák v Amerike* which, starting in 1914, became a daily and lost its fraternal affiliations. R.V. Rovnianek, incidentally, founded the first daily in America, the *Slovenský denník* (Slovak Daily) in Pittsburgh in 1901. He copied the title from Milan Hodža's first Slovak daily that started publishing in Budapest in 1900 but failed in 1901. Rovnianek's daily lasted until 1915. Also worth mentioning among the independents were Ján Pankuch's weekly *Hlas* (Voice), 1907-1947 and *Denný Hlas* (Daily Voice), 1915-1925, published in Cleveland. Another influential independent newspaper was the *New Yorkský denník* (New York Daily), 1913-1975, published and edited by Milan Getting. He hailed from Veľka Bytča, in Trenčín county, and followed the lead of the Hlasists in calling for the union of the Czechs and Slovaks in a new state. Getting became the leading Czechoslovak in the United States and his paper became the "pariah" of the Slovak press in America because it went against Slovak nationalism by proclaiming the existence of a Czechoslovak language and nation.³³ While the preceding half-dozen newspapers had a long life in the United States, the independent dailies, generally speaking, did not. They lasted on average only eleven years.

Since there was such a large number and variety of Slovak newspapers in the United States between 1885 and 1918, it may be worthwhile now to present a demographic profile of this press. As mentioned before, 121 Slovak-language newspapers appeared in the United States between 1885 and 1918. Seven were between 1885 and 1889; 24 between 1890 and 1899; 31 between 1900 and 1909; and 59 between 1910 and 1918. The median year was 1908 - half the newspapers were launched between 1885 and 1908 and half between 1908 and 1918. This 50% growth of the Slovak press in one short decade testified to the growing maturity of the Slovak communities in the United States and to their eager participation in the World War I liberation movement.

On the other hand, the Slovak-American press also had a tremendous rate of failure. Between 1880 and 1889 three of their newspapers failed; between 1890 and 1899 nineteen ceased to exist; between 1900 and 1910 twenty folded; and between

1910 and 1918, 44 ceased publishing. Fully half had folded by 1914. Taking it one step further, we see that one half of all Slovak newspapers in America between 1885 and 1918 failed to last more than a year. Only three that had been founded between 1885 and 1891 survived to 1918. Thus, even though Slovak-Americans published 41 newspapers in 1918, their future was by no means assured.

If we look at the Slovak-language press in America between 1885 and 1918 by focusing on frequency of publication, by duration and by type, we will also notice that weeklies made up more than half of the total, that semi-monthlies lasted the longest and that the fraternal press had the greatest longevity. There were 63 weeklies, 42 monthlies, 11 dailies and 5 semi-monthlies published between 1885 and 1918. The semi-monthlies lasted an average of 26 years, the weeklies an average of 16 years, the monthlies an average of 13 years and the dailies an average of 11 years. Furthermore, of nine kinds of papers published by Slovak-Americans between 1885 and 1918, the fraternal organs lasted an average of 50 years, the youth papers lasted an average of 39 years; the Socialist press an average of 25 years; religious newspapers lasted an average of 15 years; independents averaged ten years; humor magazines averaged three years; small organizational journals lasted an average of three years; family magazines eight months; and literary journals half a year. This profile completely disproves Robert E. Parks's prediction that the independent, commercial press would become the mainstay of American ethnic communities.³⁻⁴ Rather, it was ethnic solidarity, expressed in fraternalism, that became the backbone of the Slovak-American press.

The place of publication of the Slovak-American press between 1885 and 1918 mirrored the major areas of settlement of its readers. Of 119 newspapers on which we have information regarding place of publication, 34 (28%) appeared in the Pittsburgh region; 21 (18%) were published in the Eastern Pennsylvania coal regions; 19 (16%) came out of Ohio, principally Cleveland; 19 (16%) originated from Illinois, chiefly from Chicago; 12 (10%) were headquartered in New York City; and 6 (5%) were published in New Jersey. This roughly corresponded with the 1920 census which recorded 619,866 Slovak in the United States, with 296,219 (almost half) in Pennsylvania; 78,892 in Ohio, and the rest almost equally split between New Jersey (48,857), New

York (46209), and Illinois (44010), with smaller numbers elsewhere.³⁵

A more significant revelation of our demographic profile of the Slovak-American press to 1918 is the small number of publishers and editors relative to the total number of newspapers. Of 111 newspapers on which we have information regarding to publishers, we notice that 86 newspapers were published by 56 individuals; and of these 56, ten published 33 newspapers (1/3 of the total). Furthermore, of these ten, only two (P.V. Rovnianek and Ján Pankuch) published 13 newspapers between them. Most of the rest of the newspapers were published by 20 fraternal organizations. Furthermore, of 102 newspapers with known editors, we find that 45 were edited by only 15 individuals. The inescapable conclusion is that a very small group of publishers, editors and fraternal organizations was responsible for the appearance of much of the American-Slovak press.

Finally, if we look at the political and religious orientation of the Slovak-American press to 1918, we will immediately notice its overwhelming nationalist bent. Of 93 newspapers on which we have information regarding political orientation, we note that 50 (54%) were nationalist; (18%) were Magyarone; 16 (17%) had no political orientation; four (4%) were Czechoslovak, four (4%) were international (Socialist); and two (2%) were neutral. In terms of the religious orientation of the same number of newspapers, 73 (79%) had no religious affiliation; 14 (15%) were Roman Catholic; five (5%) were Lutheran and one was Calvinist. Thus, the Slovak-American press was, by-and-large, secular and nationalist between 1885 and 1918.

A final comparison between the Slovak-American press and its counterpart in Europe, in terms of number and circulation, will reveal the strength of the former and the weakness of the latter. While the Slovaks in Europe had 61 newspapers before the outbreak of the war in 1914 and American Slovaks had 30, these numbers almost reversed themselves by 1918 due to Hungarian war censorship. In 1918 American Slovaks had 41 newspapers while those in Europe had only 30. To put these figures in perspective we need only remember that the population of Slovaks in Hungary in 1914 was 2,000,000 while in the United States it was approximately 500,000. All things being equal, Slovaks in Europe should have had four times as many newspapers as Slovaks in America. Instead, they had only twice as

many in 1914 and by 1918 they had fewer than their countrymen in the United States.

In terms of circulation, the Slovak-American press was a giant compared to the Slovak press in Europe. While it is impossible to arrive at exact circulation figures for this time period, some intelligent estimates can be made. In 1910 N.W. Ayer & Son's annual *Directory of Newspapers and Periodicals* listed only ten of the-then-existing 24 Slovak newspapers in the United States and it gave circulations for only five. However, it did record *Slovák v Amerike* as having a circulation of 36,000. *Amerikánsko-Slovenské noviny*, its chief rival, had to have at least as many subscribers, if not more, but Ayer's did not give its circulation until 1918, by which time it had dropped to 15,000. The drop was a result of the bankruptcy of P.V. Rovnianek's many business ventures in 1911, his subsequent flight to California to escape his creditors, and his abandonment of his newspaper. *Jednota*, according to Ayer's had a circulation of 15,000 in 1910 and Ján Pankuch's *Hlas* in Cleveland had 6,000. *Slovenský denník* had a reported circulation of 5,000 in 1910. Thus, since only five Slovak-American newspapers accounted for a circulation of almost 100,000 in 1910, I would guess that 24 such newspapers had a circulation of between 130,000 and 150,000.³⁶ Kenneth D. Miller, a keen observer of ethnic affairs at the turn of the century, recalled that P.V. Rovnianek had said to him that twelve Slovak-American newspapers had had a circulation of 112,500 in 1910. Rovnianek had contrasted this with 20 Slovak newspapers in Hungary that had a reported circulation of 48,300 in the same year.³⁷ Actually, the number of Slovak-language newspapers in Hungary had been 47 in 1910 but recent scholars have put their circulation at around 40,000 or less.³⁸ In any event, the Slovak-American press had a circulation three times that of the Slovak press in pre-World War I Hungary.

Slovak leaders in the Old World, meanwhile, had early recognized the importance of their American colleagues' press. They had rejoiced over the founding of *Amerikánsko-Slovenské noviny* in 1886 and especially over the news that it was promoting "Pan-Slavism". They also delighted in an 1896 report that the use of literary Slovak had triumphed over various dialects in the Slovak-American press.³⁹ As a result, they established early and close relations with their counterparts in the United States and made them a part of the Slovak national movement.

The Hungarian government, on the other hand, viewed with alarm the rise of nationalism as exemplified by the Slovak-American press. As early as 1890 it denounced "Pan-Slavism" in America and in 1894 banned the importation, through the mail of *Amerikánsko-Slovenské noviny* and *Slovák v Amerike*, among others, to Hungary. Furthermore, it labelled P. V. Rovnianek a "pernicious and dangerous Pan-Slav agitator".⁴⁰ It also began, as we have seen, to subsidize the publication of pro-Hungarian Slovak newspapers in the United States.

Slovak-American editors, who, like their counterpart in Hungary, also served as their people's leaders, began to work hand-in-hand with their colleagues back home. They published news that was censored in Hungary; they raised money to pay the fines of editors of Slovak nationalist newspapers back home; they raised money for election expenses and strove to bring to the attention of the Western world the oppression that they felt their people were suffering under Magyar rule. They also subsidized newspapers, such as *Katolícke noviny*, which found themselves in financial difficulties.⁴¹

Furthermore, the Slovak-American press also took an active role in directing the spread of Slovak nationalism in Europe. For instance, Slovak leaders in the United States urged their countrymen at the turn of the century to run for political office and to try to include eastern Slovaks in Hungary in the national movement.⁴² They also subsidized literary works by leading Slovak intellectuals such as Svetozár Hurban-Vajanský and František V. Sasínek, by paying them up to \$ 300.000 a year for articles that were published in Slovak-American Almanacs.⁴³ As a result of all this activity, grateful leaders in Slovakia in 1906 divided the Slovak nationalist movement into two parts: the Lower House would consist of Slovak leaders in Hungary; while the Upper House would be made up of Slovak leaders in America. The latter took this mandate very seriously when they established the Slovak League of America in 1907 to coordinate their efforts.⁴⁴

When World War I broke out and T. G. Masaryk began the Czecho-Slovak liberation movement in Europe, he quickly found that he had no choice but to deal with American Slovaks. He could claim no mandate from Slovaks in Europe but he could seek such approval from their countrymen in the United States. The latter proved to be tough bargainers. Led by Jozef Hušek, editor of the powerful weekly *Jednota*, American Slovaks in

1918 extracted from Masaryk the Pittsburgh Agreement wherein he promised autonomy for the Slovak nation in the future Czecho-Slovak Republic. Masaryk did not keep his word and the Slovak-American press never let him forget it. It thereby continued to play a role in Slovak nationalism after 1918.⁴⁵

CONCLUSION

We have seen, therefore, that the Slovak-American press, which began as a mere *Bulletin* of the Austro-Hungarian consulate in Pittsburgh in 1885, grew into a veritable giant of Slovak nationalism by 1918. In many ways it experienced the same growing pains and search for identity as did the Slovak press in Hungary: its publishers and editors had to choose between writing in various dialects or in literary Slovak; they had to decide between continued loyalty to Hungary or the new path of nationalism; they had to settle upon a secular or religious orientation; and they had to decide whether or not they should work together for a common goal.

Because the founders of the Slovak-American press represented a cross-section of the Slovak intelligentsia in Europe, their solutions to the problems they faced quite often mirrored those of the Old World. Thus, a majority of their newspapers were secular and nationalist, and the editors followed either the national Populist, Agrarian, Hlasist or Socialist party lines. Indeed, many of the names that Slovak newspapers in America used were copies of Old World publications although, in a few instances, Slovaks in Hungary copied titles that originated in America. And, on both sides of the Atlantic Slovak leaders had to contend with Hungarian government-sponsored publications that sought to neutralize Slovak nationalism. Ironically enough, Hungarian authorities fanned the flames of Slovak nationalism when they drove certain leaders out of the country to the haven of the United States where these leaders had their revenge by waging editorial war upon their former oppressors. They also helped their comrades overseas with advice, propaganda and money. In this sense Slovak-American editors were, indeed, an integral part of the world of Slovak journalism as Michal Potemra painted out more than thirty years ago.⁴⁶

There were also appreciable differences between the presses in the two worlds. In the United States, where was real freedom of the press, the number, variety and circulation of Slovak newspapers was truly extraordinary. When we consider that the vast majority of Slovak immigrants in America were common laborers, and that 150.000 of them regularly read a newspaper by World War I, we cannot fail but be astonished. On the other hand, the competition between editors to reach these people was often shameful and detrimental to the national movement. In this instance Slovak leaders in Hungary set a better example of proper newspaper etiquette.

A final difference between the Slovak press in Europe and its counterpart in America would be its ultimate base of support. In spite of the large number of independent, commercial newspapers that American Slovaks founded, most of them failed after a few years. Only one segment of their press grew and flourished - the official organs of the fraternal-benefit societies. As long as Slovaks would group themselves into various organizations based on religion, national feeling, or simply the desire for fellowship, they would have a press that reflected these groupings. In Europe political parties would become the equivalent of American fraternal and the former would become the sponsors of newspapers. Here the paths of the two presses would part as Slovaks in Europe and in America would seek different solutions to different social, political and economic conditions after World War I.

NOTES

- 1 Governor of Abov county to all his subordinates, notice on Pan-Slavism, Slovak State Archives, Košice, podžupan (vice-governor), X, 13051 (1905).
- 2 Ján Svetoň, Slovenské vystaňovalctvo v období uhorského kapitalizmu, Ekonomický časopis, IV (No. 2, 1956), 171, 179; Annual Report of the Commissioner General of Immigration to the Secretary of Labour, Fiscal Year Ended June 30, 1918 (Washington, 1919), 140; and Fourteenth Census of the United States Taken in the Year 1920, Vol. II, Population (Washington, 1922), 973. For a general history of Slovak immigration to America see my Immigration and Urbanization: The Slovak Experience, 1870-1918, Ph.D. thesis (University of Minnesota, 1974), published as Slovak Migration from Europe to North America, 1870-1918, in Slovak Studies, XX (Rome, 1980).

- 3 Konštantín Čulen, J. Slovenský: Životopis zakladateľa prvých slovenských novín v Amerike (Winnipeg, 1954), 16-88.
- 4 Ibid., 91-96 and J.A.Ferienčík, Slovenské prisťahovalectvo a slovenská spisba v Amerike, Sborník Národného Slovenského Spolku, I (1915), 22, and Ladislav Tajták, K začiatkam Amerikánsko-Slovenských novín, in Josef Polišenský ed., Začiatky českej a slovenskej emigrácie do USA (Bratislava, 1970), 186-96.
- 5 Konštantín Čulen, Slovenské časopisy v Amerike (Cleveland, 1970), 87.
- 6 P.V. Rovnianek, Zápisky za živa pochovaného (Pittsburgh, 1924), 14-51, and Ferienčík, Slovenské prisťahovalectvo, 23.
- 7 Ferienčík, Slovenské prisťahovalectvo, 25 and Čulen, Časopisy, 88-89.
- 8 Čulen, J. Slovenský, 123-126; N.W. Ayer & Son's, Directory of Newspapers and Periodicals in the United States (Philadelphia, 1889).
- 9 Čulen, Časopisy, 176-179.
- 10 Ibid., 120-125 and Ferienčík, Slovenské prisťahovalectvo, 26.
- 11 Ibid., 28 and Čulen, Časopisy, 55-56.
- 12 Rovnianek, Zápisky, 126-136.
- 13 Ibid., and Ján Pankuch, Dejiny Clevelandských a Lakewoodských Slovákov (Cleveland, 1930), 32.
- 14 Čulen, Časopisy, 51-53 and Jozef Paučo, Slovenskí priekopníci v Amerike (Cleveland, 1972), 72-78.
- 15 Čulen, časopisy, 19, 51, 120. All statistical information on the Slovak-American press is based on Konštantín Čulen's Slovenské Časopisy v Amerike. After thirty years of collecting information on the Slovak-American press, Čulen completed the manuscript of this annotated bibliography in 1962. Unfortunately, he died shortly thereafter. Jozef Paučo published the book with the support of the First catholic Slovak Union in 1970. Paučo, however, published the manuscript exactly as he found it - the newspapers were described in alphabetical order. He did not prepare an index for the book, nor did he bother to group the newspapers by subject. Therefore, in preparation for this paper (and another that I am writing that will take the story to the present), I literally took Čulen's book apart and put it back together again. I grouped all newspapers under one of the following headings: independent, religious, fraternal, organizational, family, youth, humor, literary, and socialist. Under each heading I listed every appropriate paper alphabetically, by place of origin, by date of founding, by frequency of publication, by publisher and editor and by orientation. I then turned this information over to a Temple University graduate student (Dale Drews) and, with the help of an SPSS program, he cross-tabulated the information for me on a computer. Thus, I now have a statistical profile of the Slovak-American press from 1885 to 1962 and in this paper I discuss 121 of these newspapers which appeared through 1918. The total for 1885-1962 was 202. I left out some titles which Čulen could not verify.
- 16 Michal Potemra, Bibliografia slovenských novín a časopisov do roku 1918 (Martin, 1958), 1-56 and Fraňo Ruttkay, Prehľad dejín slovenského novinárstva do roku 1918 (Bratislava, 1979), 266-68.
- 17 Potemra, Bibliografia, 119-120 and Ruttkay, Prehľad dejín, 268-271.
- 18 Július Mésároš, et. al., Dejiny Slovenska, II: od roku 1848 do roku

- 1900 (Bratislava, 1968), 484-5, Potemra, Bibliografia, 26-60 and Ruttkay, Prehľad dejín, 271-321.
- 19 Mésároš, Dejiny, 243-308.
- 20 Potemra, Bibliografia, 26-60 and Ruttkay, Prehľad dejín, 271-321.
- 21 N.W. Ayer & Son's, Directory, 1893-94; Čulen, Časopisy, 41-42; and Miloš Goslorovský, František Pucher-Černovodský a robotnícke hnutie, in Josef Polišenský, ed., Začiatky českej a slovenskej emigrácie do USA (Bratislava, 1970), 197-207.
- 22 Pankuch, Dejiny, all; Čulen, Časopisy, 33-34 and 151; Paučo, priekopníci, 299-308.
- 23 Čulen, Časopisy, 148-150, 83-84; and Ladislav Tajták, Naša zástava, nástroj politiky maďarských vládnucích tried, Nové obzory, 8 (Prešov, 1966).
- 24 Čulen, Časopisy, 70-71; 166-167; and Paučo, Priekopníci, 269-75.
- 25 Čulen, Časopisy, 100-101; 93.
- 26 Ferienčík, Slovenské prisťahovalectvo, 29; Paučo, priekopníci, 23-28; 64-71; Čulen, časopisy, 184-185; 75-75.
- 27 Čulen, časopisy, 99-100.
- 28 Národné noviny (Martin), February 8, 1881, p. 1; and Mésároš, Dejiny, 164, 366 and 494.
- 29 Amerikánsko-Slovenské noviny, July 13, 1896, p. 1; Gusto Košík, Prvé desaťročie našej Jednoty, Sborník Rímsko a Grécko Katolíckej Tefocvičnej Jednoty Sokol (Passaic, 1916), 35-51.
- 30 Amerikánsko-Slovenské noviny, July 4, 1896, p. 1; Čulen, Časopisy, 27-28.
- 31 Frank Uherka, Krátky prehľad S.K.P.J. Jednoty, Kalendár pre Slovenských Kalvínov (Pittsburgh, 1927), 37-38; Čulen, Časopisy, 152-154.
- 32 Národný Kalendár (Pittsburgh, 1899), 158-61; P. Novomeská to František Sasinek, July 5, 1895, Literárny archív Matice slovenskej (hereafter LAMS), 37-048; Jednota (Cleveland), December 9, 908, p. 4; and Čulen, Časopisy, 183-185.
- 33 Čulen, Časopisy, 146-47; 44-46; a 39; 85-86; Potemra, Bibliografia, 37; Milan Getting, Americkí Slováci a vyvin československej myšlienky v rokoch 1914-1918 (Pittsburgh, 1933), whole book.
- 34 Robert E. Park, The Immigrant Press and Its Control (Montclair, N.J., 1922 and 1971), 328.
- 35 See footnote 2.
- 36 Ayer, Directory, 1910 and 1920.
- 37 Kenneth D. Miller, The Czecho-Slovaks in America (New York, 1922), 96.
- 38 Owen V. Johnson, Sociocultural and National Development in Slovakia, 1918-1938, Education and Its Impact, unpublished, Ph.D. thesis, University of Michigan, 1978, 62.
- 39 Národné noviny (Martin), October 26, 1886, p. 3; November 3, 1886, p. 1; August 27, 1887, pp. 1-2; April 19, 1890, pp. 1-2; 1896, No. 25, p. 3.
- 40 Budapesti Hirlap as quoted in Národné noviny, April 19, 1890, pp. 1-2; Slovak State Archives in Levoča, county Spiš, governor's correspondence, 2606, 1894, 6175, 1894; and Prime Minister of Hungary to the governor of Spiš, August 28, 1902, (43, 1902).

- 41 See for example the Prime Minister's complaint to the governor of Spiš that P.V. Rovnianek had a "spy" in that county who sent regular, and reliable reports to Amerikánsko-Slovenské noviny, in the governor's correspondence at the Slovak State Archives in Levoča, 856, 1901; for fines paid by American Slovaks see the correspondence of P.V. Rovnianek with Pavel Mudron, february 23, 1900 and April 5, 1901, LAMS, 37-039; Branch No. 65, National Slovak Society, Chicago, to Pavel Mudroň, October 20, 1900, LAMS, 37-037; and Jednota (Cleveland), October 3, November 7, and December 12, 1906; and January 16, February 20, March 27, and May 22, 1907; Potemra, Bibliografia, p. 40.
- 42 Matuš Jankola to Ambro Pictor, December 6, 1898, LAMS, 37-010.
- 43 P.V. Rovnianek to František Sasinek, May 1, 1893, LAMS, 37-049; Rovnianek to Pavel Mudroň, October 20, 1894, Society of St. Vojtech, Trnava, fasc. 77, no. 45; Rovnianek to S.H. Vajanský, May 1, 1892, LAMS, 37-061; Štefan Furdek to František Sasinek, March 11, 1899; July 5, 1900; September 4, 1901; and April 11, 1902, LAMS, 37-045.
- 44 Imrich Mažár, Dejiny Binghamtonských Slovákov za dobu štyridsať rokov (Binghamton, 1919), 21-23; Jednota, May 29, 1907, p. 4; Ludové noviny (Skalica), June 4, 1907, p. 5; Pankuch, Dejiny, 71-73.
- 45 For the history of the World War I liberation movement and its consequences see my *The role of American Slovaks in the Creation of Czechoslovakia, 1914-1918*, M.A. thesis (University of Ottawa, 1967), published with the same title in *Slovak Studies*, VIII (Rome, 1968), and in a limited edition as a book by the same publisher.
- 46 Potemra, Bibliografia, 27.

POVZETEK

SLOVAŠKI TISK V POZNEM 19. IN ZGODNJEM 20. STOLETJU S POSEBNIM POUČENJEM NA SLOVAŠKO-AMERIŠKEM TISKU

M. Mark Stolarik

Večina Slovkov, ki so se izselili v ZDA, se za ta korak ni odločila iz nacionalističnih pobud. Ker jim je primanjkovalo zemlje in delovnih mest v industriji, so se izselili, da bi si zagotovili preživetje. Slovaki so najprej v manjšem, nato v začetku 20. stoletja v velikem številu zapustili svojo domovino in si našli zaslužek v premogovnikih, železarnah, rafinerijah in tekstilnih tovarnah na severovzhodu ZDA. Do leta 1914 se je že petina vseh Slovkov (500.000) stalno naselila v ZDA. Te kmete in nezaposlene delavce je spremljalo le nekaj intelektualcev. Med njimi so bili duhovniki,

bivši bogoslovci, učitelji, propadli študentje, časnikarji in pustolovci. Večina jih je imela svoj sen ali politični program in vsak od njih je skušal najti pristaše med stotisoči njihovih rojakov v Ameriki.

Ustanovitelja prvega slovaškega časopisa v ZDA sta bila učitelja, ki sta se spremenila v pustolovca: Jan Slovenský in Julius Wolf, bratranca nemško-slovaških staršev. Po prihodu v Ameriko se je Slovenský zaposlil kot informacijski uradnik na avstro-ogrskem konzulatu v Pittsburgu. Zaradi velikega zanimanja slovaških izseljencev za novice od doma je začel leta 1885 širiti ciklostirani bilten na štirih straneh in v svojem domačem vzhodnoslovaškem narečju, ker knjižne slovaščine ni obvladal. Listič je šel tako dobro v promet, da je skupaj z Wolfom začel 21. oktobra 1886 izdajati prvi tednik z naslovom Amerikanszko-Szlovenszke Noviny (Ameriškoslovaške novice). Po počasnem začetku je kmalu dobil naročnike po vseh ZDA in celo v Fort Williamu v Kanadi. Leta 1888 je imel že naklado 1600 izvodov. Slovenský je opravljal vse uredniško delo, Časopis je izhajal v vzhodnoslovaškem dialektu, v madžarski pisavi in v proogrski politični filozofiji.

Pomemben korak naprej v pogledu knjižne slovaščine in slovaškega narodnega gibanja pomeni sicer kratka epizoda časopisa Nova vlast (Novi dom), ki ga je maja 1888 začel v Streatorju, Illinois, izdajati Edward Schwartz-Markovič, rojen v Tepli v lptovski pokrajini, središču slovaškega nacionalizma. Streator je imel takrat že močno slovaško izseljensko skupnost. Časopis je pritegnil pozornost mladega slovaškega bogoslovca v Clevelandu Petra V. Rovnianeka, ki je postal sodelavec časopisa. Slovenský in Wolf, ki sta se bala konkurence novega lista, sta Schwartz-Markoviča z objavljanjem klevet pregnala iz ZDA. Ko je redakcija njunega časopisa maja 1889 pogorela, je njegovo uredništvo prevzel zdaj že duhovnik Rovianek, ki je Amerikansko-Slovenske Noviny hitro preoblikoval v vodilni slovaški nacionalistični časopis v Ameriki. List je zdaj izhajal v knjižni slovaščini in je z 2700 naročniki postal največji slovaški časopis na svetu. Slovaški nacionalistični duh časopisa ni bil vseh "madžaronom" med slovaškimi izseljenci, katerih voditelj je bil duhovnik Jozef Kossalko, ki je začel izdajati svoj časopis Zastava. Po propadu tega časopisa je postal glavni ekonomski nasprotnik lista Amerikansko-Slovenske Noviny tednik Slovák v Amerike (Slovak v Ameriki), ki se je iz madžaronskega pod novim lastnikom ter novim urednikom Gustávom Marshall-Petrovskym spremenil v slovaški delavski protimadžarski časopis.

Sledila je prava eksplozija slovaško-ameriških časopisov: sedem med leti 1885 in 1889, 24 med leti 1890 in 1899, 31 med 1900 in 1909 in 59 med 1910 in 1918, skupaj v obdobju med 1885 in 1918 kar 121. Po drugi plati pa je imel slovaško-ameriški tisk veli odstotek propadov. Med 1880 in 1889 so propadli trije, med 1900 in 1910 19, med 1910 in 1918 pa kar 24 časopisov, pol od teh samo v letu 1914. Če naredimo korak dalje, vidimo, da je več kot polovica vseh slovaških časopisov v ZDA med 1885 in 1918 izhajala manj kot leto dni. Samo trije, ustanovljeni med 1885 in 1891, so preživeli do leta 1918. Čeprav so slovaški izseljenci v ZDA leta 1918 izdajali kar 41 časopisov, pa njihova prihodnost nikakor ni bila zagotovljena.

SLOVENSKI ETNIČNI TISK V ARGENTINI DO DRUGE SVETOVNE VOJNE

A l e š B r e c e l j

Prvi Slovenci, ki so se naselili na področju sedanje Argentine, so bili jezuitski misionarji. V drugi polovici 17. stoletja in v 18. stoletju je bilo namreč med jezuiti, ki so misijonarili v tedanji Španski Ameriki in seveda tudi v jezuitsko-indijanski državi na današnji tromeji med Argentino, Brazilijo in Paragvajem, vsaj deset redovnikov iz slovenskih dežel.¹ Za njimi so okrog leta 1878 prišle skupine slovenskih izseljencev. Šlo je za nekaj družin z Goriškega, zlasti iz Brd in Krasa, ki so jih agenti argentinske republike privabili na sever te južnoameriške države, in sicer v provinco Formoso. Ker so bile tam razmere težke, so se nekateri priseljenci raje ustavili v provincah Santa Fe in Entre Ríos, ki ležita nekoliko južneje.² Do 1. svetovne vojne so potem prihajali v Argentino le posamezni slovenski izseljenci. Na začetku tega stoletja je bilo v Argentini morda nekaj stotin Slovencev. Živeli so razkropljeno, razen skupin v Formosi in v provinci Entre Ríos (Colonia Cerrito in drugi kraji v okolici mesta Paraná). Med njimi je bilo nekaj članov Mohorjeve družbe, vendar doslej ni vesti, da bi imeli kako organizacijo ali društvo.³

Prva slovenska organizacija v Argentini, o kateri se je ohranila dokumentacija, je bila ustanovljena leta 1919. Bil je to odsek Slovenija, ki je deloval v okviru organizacije Jugoslovenska narodna obrana - JNO.⁴ JNO je nastala v letih 1915-16 med priseljenici iz južnoslovanskih dežel v Južni Ameriki s ciljem pomagati in podpirati prizadevanja za ustanovitev samostojne države južnih Slovanov. Glavno središče JNO je bilo v Čilu, v Buenos Airesu pa se je osnoval Center JNO za Južni Atlantik, ki je izdajal svoje glasilo *Jadran*.⁵ Jedro članstva odseka Slovenija je tvorila skupina zavednih slovenskih izobražencev, in sicer inž. Ciril Jekovec, inž. Gabrijel Brinšek, France Krašovec, inž. Bogomil Žnidaršič in tudi Janko Benigar, poznejši antropolog. Vsi ti intelektualci so

se priselili v Argentino nekaj let pred izbruhom 1. svetovne vojne. Skupina se je kmalu včlanila v JNO, vendar je ob koncu vojne sklenila ustanoviti v tej organizaciji poseben slovenski odsek, da bi tako lažje izpričala svoj protest ob italijanski zasedbi Slovenskega primorja in dobršnega dela Notranjske. In ravno v zvezi s tem delovanjem so leta 1919 in 1920 izšle v časopisu *Jadran*, ki je izhajal v srbohrvaščini, prve slovenske tiskane besede oziroma prvi članki v Argentini. Tako je inž. Jekovec v *Jadranu* št. 165 v slovensko napisanem članku objavil protest gorenjskih občin, ker so italijanski predstavniki na pariški mirovni konferenci zahtevali priključitev radovljiškega okraja. V članku je nato napisal še tole: *"Torej Lah! še nimajo dosti: intrigirajo, da bi Nemci dobili celi Korotan do Karavank, zase hočejo celo Goriško, Trst in Istro ter polovico Notranjske, sedaj hočejo še cel severni del Gorenjske, že 13 stoletij čisto slovensko ozemlje, da bi se tako skup z Nemci polastili vse Planinske železnice. Sveta dolžnost nas vseh je, da se priključimo Narodni Obrambi, zato pozivamo vse Slovence, ki stoje še izven vrst Organizacije J.N.O., da naj se nam pridružijo. Tisti posamezniki, ki so predaleč posameznim odsekom J.N.O., naj vstopijo v naš odsek. Ker administrativnih stroškov nimamo, se bo članarina zbirala in poslala, kadar bo večja vsota skupaj, v domovino v obrambne namene..."*⁶

Ravno italijanska zasedba leta 1918 t.i. Julijske krajine, ki je obsegala bivše avstrijske dežele Goriško-Gradiščansko, Trst in Istro, od Kranjske pa postojnski in idrijski okraj ter še trbiški okraj od Koroške, in nato vzpostavitev fašističnega režima v Italiji leta 1922, sta povzročili s svojimi gospodarskimi, socialnimi in političnimi posledicami množično izseljevanje Slovencev in Hrvatov v Jugoslavijo in v Južno Ameriko, predvsem v Argentino. Samo v letih 1926-34 se je po podatkih italijanske državne statistične službe izselilo s slovenskih območij Julijske krajine v Argentino skoraj 11 000 oseb. V resnici pa je bilo število še enkrat tolikšno, ker se je veliko ljudi izseljevalo ilegalno.⁷ Okrog 22 000 Primorcem je treba dodati še nekaj tisoč priseljencev iz osrednje Slovenije in Prekmurja, tako da je bilo Slovencev v Argentini pred začetkom 2. svetovne vojne od 24 000 do 25 000.⁸ Njihova usoda ni bila lahka že v obdobju pred letom 1930, ko je Argentina gospodarsko napredovala, še težje pa je bilo v letih svetovne gospodarske krize 1930-35, ki je državo zelo prizadela.⁹

Kljub tem težavam pa so slovenski izseljenci začeli sorazmerno zgodaj ustanavljati svoje organizacije, od pevskih zborov do

društev. Med njimi je bilo v začetku tridesetih let jasno zaznati tri različne politične tabore. Najmočnejši so bili levičarji, ki so se organizirali že leta 1925 z ustanovitvijo Delavskega kulturnega društva Ljudski oder. Drugi po številu somišljenikov je bil zmereno liberalni oziroma tudi, po današnjih merilih socialdemokratski tabor okrog Slovenskega prosvetnega društva I, ustanovljenega leta 1929. Tretjo skupino so tvorili sokoli, ki bi jih lahko označili za jugoslovanske nacionaliste in ki so ravno v tem času izstopili iz Slovenskega prosvetnega društva I ter ustanovili Sokolsko društvo La Paternal.¹⁰ Ta delitev je bila močno opazna v vsem kulturnem in prosvetnem delu in tudi v tisku. Kmalu po nastanku raznih organizacij se je namreč sama po sebi pojavila potreba po izdajanju društvenih glasil in listov.

SLOVENSKI PERIODIČNI TISK V ARGENTINI

Delavsko kulturno društvo Ljudski oder so slovenski izseljenci v Argentini ustanovili avgusta 1929 v buenos aireški mestni četrti La Paternal, kjer je takrat živela največja slovenska kolonija v tej južnoameriški državi. S tem se je hotela nadaljevati tradicija istoimenskega delavskega društva, ki so ga ustanovili vidni predstavniki Jugoslovanske socialdemokratske stranke v Trstu leta 1905. Tržaški Ljudski oder je po italijanski zasedbi Julijske krajine prišel pod vpliv radikalnega krila slovenskih socialistov, včlanjenih v italijanski socialistični stranki PSI, po letu 1921 pa pod vpliv slovenskih komunistov, organiziranih v novonastali KP Italije. Tudi vodstvo Delavskega kulturnega društva Ljudski oder v Buenos Airesu je bilo v rokah slovenske komunistične skupine, ki je bila povezana z jugoslovansko sekcijo KP Argentine.¹¹ Ta politična usmeritev voditeljev je prihajala močno do izraza v društvenih glasilih, kot so bili *Delavski list*, ki je izhajal občasno od 1928 do poletja 1930, *Borba*, ki je izhajala v letih 1931-34, in *Delavski glas*, ki je izhajal v letih 1932-34.¹² Ideološka opredeljenost je bila manj poudarjena v kulturni reviji *Njiva*, ki jo je Ljudski oder izdajal od junija 1937 do septembra 1943, ko so jo po vojaškem udaru junija 1943 prepovedali.¹³

Skoraj dve leti pred izidom *Delavskega lista* je inž. Ciril Jekovec začel izdajati časopis *Gospodarstvo*, ki je izhajal od junija 1926 do decembra 1930. Članki so bili pisani v srbohrvaščini, kastilščini in slovenščini. Od junija do oktobra 1926 je imel list

češko prilogo.¹⁴ Ščasoma je slovenski del lista, ki ga je urejal Rudolf Leban, postajal vedno bolj obsežen in od junija do avgusta 1927 so izšle tri samostojne slovenske izdaje *Gospodarstva*. Načrt za samostojen slovenski list pa ni zaživel, ker je bilo po vsej verjetnosti premalo naročnikov.¹⁵ Vsekakor je potem *Gospodarstvo* izhajalo s slovenskim oddelkom, ki ga je urejal Leban. List je obravnaval predvsem gospodarske teme in želel pomagati novim priseljencem pri iskanju zaposlitve. Zagovarjal je zamisel, naj se priseljeni Slovenci in Jugoslovani ne ustavljajo v prepolnem Buenos Airesu, ampak naj organizirano iščejo priložnosti za delo v notranjosti države, na primer z ustanavljanjem kmečkih kolonij. Pri tem pa ni imel večjega uspeha, ker je baje prišlo do nespornostov in celo zlorab, ko se je neka skupina slovenskih izseljencev odpravila v takšno kolonijo v argentinski provinci Mendoza.¹⁶

Leta 1928 je aktivno posegel v življenje slovenskih in hrvaških priseljencev v Argentini duhovnik in prosvetni organizator Anton Mrkun. V Buenos Airesu je ostal nekaj več kot pol leta in skušal navezati stike z ruskimi, češkimi, poljskimi in hrvaškimi društvi, da bi se ustanovila nekakšna federacija slovanskih društev v Južni Ameriki za pospeševanje slovanskega kulturnega življenja in medсловanske vzajemnosti. Za hrvaške izseljence je začel izdajati list *Glas iseljenika*, za Slovence pa mesečnik *Izseljenec*.¹⁷ *Izseljenec* je bil sprotno urejevan list. Ob člankih z versko vsebino je bilo veliko prostora namenjenega izseljenskim vprašanjem, poročilom o delovanju društev in novicam iz domovine. List je izšel le dvakrat, in sicer 1. marca in 1. aprila 1928. Urednik ni mogel najti tiskarne s slovenskimi črkami s strešicami, kar mu je povzročalo precejšnjo zadrego.¹⁸ Sicer pa so imeli podobne težave tudi v prvih številkah Jekovčevega *Gospodarstva*.

Slovenski tednik spada skupaj z *Novim listom* in *Slovenskim listom* med najvažnejše časopise slovenske predvojne emigracije v Argentini. Izhajal je v Buenos Airesu nepretrgoma od 6. aprila 1929 do 26. decembra 1936. Njegov urednik je bil najprej Peter Čebokli, nato so se pri vodstvu lista zvrstili Srečko Ferfolja, Silvo Kavčič in nazadnje Jan Kacin. *Slovenski tednik* je bil povezan s Slovenskim prosvetnim društvom I, ki je bilo ustanovljeno 15. junija 1929 v buenosaireškem okraju La Paternal. Leta 1932 je tudi uradno postal glasilo tega društva.¹⁹ O njegovi politični usmeritvi se je Srečko Ferfolja decembra 1933 takole izrazil: "...Odobravamo oni državni red, ki daje večjim sposobnostim in večjim dolžnostim večje pravice... Delavec ne sme biti odvisen od

proste volje kapitala. V prijateljskem sodelovanju naj bi delavec in delodajalec delala v skupen uspeh... V verskih ozirih smo bili vedno tolerantni in onim, ki nam očitajo, da smo postali popolni klerikalci, povemo, da se bomo vedno in odločno borili proti izrabljanju vere in verskih čutov v kakršnekoli neverske svrhe... Čeprav se naše politično prepričanje v marsičem ne strinja s političnim režimom v Jugoslaviji, posebno pa še ne z delovanjem naših tukajšnjih državnih zastopnikov, ni imelo naše delovanje nobene destruktivne naloge rušenja obstoječe državne formacije, kot delajo nekateri tukajšnji Hrvati... Nikdar nismo in ne bomo povdarjali razlik, ki včasih obstajajo - največkrat pa so umetno napravljene - in ustvarjali prepadov med srbstvom, hrvatstvom in slovenstvom v škodo jugoslovanske misli. Povdarjamo in povdarjali bomo predvsem ono, kar nas spaja in na ta način pospeševali čim tesnejšo asimilacijo..."²⁰

Iz navedenega citata je prav dobro razbrati, da je na začetku tridesetih let prišlo do ostrih nesoglasij med sodelavci *Slovenskega tednika* in vodstvom jugoslovanskega poslaništva v Buenos Airesu. Do teh sporov je prišlo zaradi odstopanja časopisa od brezpogojne podpore tedanji jugoslovanski politiki kakor tudi zaradi osebnih nasprotovanj.²¹ Dejstvo je, da se je s pomočjo poslanika, Slovenca Ivana Šveгла pojavil marca 1932 tednik *Slovenski dom*, ki ga je urejal Silvo Kavčič. List je bil jugoslovansko unitaristično usmerjen. V uvodniku prve številke so med drugim napisali, da se novi časopis ne misli spuščati v polemiko z nobenim drugim listom, pač pa bodo v njem odločno *"delali in pisali v jugoslovanskem duhu. V duhu kraljevega manifesta z dne 6. januarja bo vpeljano vse naše delovanje in veseli bomo, če nam bo mogoče kaj pripomoči do ustanovitve velike jugoslovanske ideje, ki si jo je postavil kot končni cilj naš modri in inteligentni vladar, kralj Aleksandar I, . . ."*²²

Slovenski dom je izšel samo trikrat, verjetno zaradi nejasnega finančnega položaja in morda tudi zato, ker ni našel dovolj naročnikov.²³ Urednik Silvo Kavčič in še nekateri njegovi sodelavci so začeli dopisovati v tednik *Jugoslavija*, ki je tedaj izhajal v srbohrvaškem jeziku v Buenos Airesu. Pri tem glasilu so nato nekaj časa skrbeli za njegov slovenski oddelek.²⁴

Nekako sočasno s spori z jugoslovanskim poslaništvom in ob spremembah pri politični usmerjenosti Slovenskega tednika je skupina članov Slovenskega prosvetnega društva I izstopila in ustanovila Sokolsko društvo La Paternal, ki se je leta 1934 pre-

imenovalo v Izseljensko društvo Tabor.²⁶ Člani Sokola so objavljali svoje prispevke v *Slovenskem domu* in nato v tedniku *Novi list*, ki je pod uredništvom dr. Viktorja Kjudra začel izhajati 23. septembra 1933. Novi časopis je izdajal poseben konzorcij, katerega predsednik je bil znani arhitekt Viktor Sulčič. V pisanju lista se je odražal precejšen jugoslovanski patriotizem. Tako je *Novi list* na primer opravičeval diktaturo kralja Aleksandra kot nekakšno nujno zlo, ki je naredilo konec neredu ter "neustvarjalnosti parlamenta in strank" v zadnjih letih Kraljevine SHS.²⁶ Časopis je bil dobro urejevan, poznala se mu je večja roka dr. Viktorja Kjudra, časnikarja in tudi urednika pri tržaškem dnevniku *Edinost*.²⁷

Novi list je izhajal do 26. decembra 1936. Januarja 1937 se je s *Slovenskim tednikom* združil v *Slovenski list*, ki je postal skupno glasilo Slovenskega prosvetnega društva I in Izseljenskega društva Tabor. Obe organizaciji sta se naslednjega leta združili v skupno društvo Slovenski dom. Za to pomirjenje duhov je imel precej zaslug novi poslanik Kraljevine Jugoslavije dr. Izidor Cankar, ki je došel v Buenos Aires proti koncu leta 1936. V svoji službi si je dr. Cankar veliko prizadeval za splošni kulturni in narodni dvig Slovencev in drugih priseljencev iz Jugoslavije.²⁸

Tednik *Slovenski list* je izhajal v Buenos Airesu od 7. januarja 1937 do 10. septembra 1946. Njegovi uredniki so bili dr. Viktor Kjuder (do konca 1937), Jan Kacin (od 1937/38 do avgusta 1940) in nato zopet dr. Viktor Kjuder s pomočjo Josipa Švaglja (od avgusta 1940 do septembra 1946).²⁹ List je pozorno spremljal tedanje dramatično svetovno dogajanje, še posebno pa razvoj dogodkov v Jugoslaviji in Italiji. Seveda je bila tudi argentinska stvarnost deležna velike pozornosti. Posebna rubrika je bila namenjena vestem iz slovenskih organizacij v Argentini in raznim dopisom. Rubrika Dekliška greda je bila namenjena ženam in dekletom, otroci pa so imeli svoj kotiček na zadnjih straneh. Tam so bili tudi oglasi slovenskih podjetij, trgovin in gostiln. Na zadnji strani so bile še drobne vesti in cerkveni koledar.

Na podoben način so bili urejevani tudi *Novi list*, *Slovenski tednik* in *Slovenski dom*. Vse te časopise je seveda združevala ostra kritika italijanskega fašističnega režima, ki je Slovincem na Primorskem in Notranjskem prizadejal toliko gorja. Ločevali so se pri presojanju svetovnih dogodkov in pri obravnavanju jugoslovanske stvarnosti. Glede odnosa do Jugoslavije in dogajanja v svetu je *Slovenski list* v uvodniku prve številke zagovarjal nače-

lo, "da je Jugoslavija domovina vseh Srbov, Hrvatov in Slovencev" in da se mora posvetiti posebna skrb zatiranim rojakom izven njenih meja. *Slovenski list* "ne bo aktivno posegal v nobene strankarske boje niti v domovini niti v Argentini, stal pa bo, v skladu s politično tradicijo našega naroda, vselej na načelu demokratičnosti in odklanjal bo sleherno ekstremistično propagando."³⁰ Programski izvajanja uvodničarja so torej nekak manifest zmernega jugoslovanskega patriotizma in liberalnodemokratskega pogleda na svet. Nekaj let pozneje je sicer urednik Jan Kacin usmeril list bolj na levo, vendar se je po njegovem odstopu leta 1940 obnovilo prejšnje stanje.

Med doslej navedenimi slovenskimi periodičnimi publikacijami zaseda posebno mesto polmesečnik *Racinovo olje*, ki je le dvakrat izšel v Buenos Airesu, in sicer 10. avgusta in 7. septembra 1930. Urednik prve številke Mirko Babuder in Ubald Vrabec, urednik druge številke, katere naslov se je glasil *Čuk na palci*, sta skušala oblikovati prvi slovenski humoristični list v Argentini.³¹ Po Srečku Ferfolji, enem od urednikov *Slovenskega tednika*, ki je avgusta 1934 v *Slovincu* objavil pregled slovenskega tiska v Argentini, je *Racinovo olje* oziroma *Čuk na palci* bil "bolj komunističen, zaradi česar se ni uveljavil in kmalu izginil."³²

REVIJE IN KOLEDARJI

Med slovenskimi povojnimi emigranti v Argentini je bolj ali manj redno izhajalo nekaj zanimivih revij in koledarjev. Najstarejša med revijami je bil mesečnik *Slovanski svet*, ki je izhajal od junija 1932 do julija 1933. Izšli pa sta dve številki s podnaslovom Prva jugoslovanska mesečna ilustrirana revija v Južni Ameriki oziroma Prva in edina slovenska ilustrirana revija za Južno Ameriko.³³ Prvo številko, ki je bila bogato ilustrirana, je domiselno uredil Srečko Ferfolja, drugo, nekoliko skromnejšo, pa je uredil Raúl M. Valentič. Ferfolja je v svojem pregledu slovenskega tiska v Argentini, objavljenem v *Slovincu* leta 1934, nekoliko prizadeto napisal, da je imel z izdajanjem *Slovenskega sveta* velike težave (ni pa pojasnil, katerih) in da je zato sklenil revijo ukiniti.³⁴

Z revijo *Duhovno življenje* je slovenska predvojna publicistika v Argentini dosegla enega svojih vrhov. *Duhovno življenje* je začelo izhajati 13. maja 1933 kot verska rubrika *Slovenskega tednika*

z naslovom *Moje versko življenje*. Od julija istega leta je list izhajal z naslovom *Naše duhovno življenje* kot samostojna priloga *Slovenskega tednika*. Naslednje leto se je *Naše duhovno življenje* osamosvojilo in se 28. avgusta 1934 preimenovalo v *Duhovno življenje*.³⁵ *Duhovno življenje* izhaja še danes in je edina slovenska publikacija v Argentini, ki brez presledkov izhaja izpred 2. svetovne vojne. Od začetka do 1936 jo je urejal izseljenski duhovnik Jožef Kastelic, v letih 1936-38 pa sta se v uredništvu menjavala Kastelic in novi izseljenski duhovnik Janez Hladnik. Po letu 1938 je uredništvo obdržal Hladnik in revijo vodil do 1948 in deloma 1949, ko so uredništvo prevzeli nekateri duhovniki, ki so prišli v Argentino po 2. svetovni vojni. *Duhovno življenje* je bila (in je še) versko-družinska revija, ki je objavljala tudi zapise o aktualnih vprašanjih in dovolj kvalitetne literarne prispevke, zlasti črtice, novele, potopise in pesmi. Nekaj številke revije je uredništvo posvetilo posameznim temam ali dogodkom. Tako je maja 1937 izšla posebna slovensko-srbohrvaška številka *Duhovnega življenja*, ki je bila posvečena jugoslovanskim priselencem v argentinski provinci Santa Fe. Istega leta je namesto julijske številke izšla publikacija *Slovenska krajina*, posvečena slovenskim izseljencem iz Prekmurja, ki so večinoma živeli v buenosaireskem predmestju Avellaneda. Brošura *Slovenska krajina* je izšla kot samostojna priloga *Slovenskega lista* 26. junija 1937.

O reviji *Njiva*, ki jo je izdajalo Delavsko kulturno društvo Ljudski oder od 1937 do 1943, je bilo že govora. Podčrtati pa velja, da je ta publikacija dosegla precej visoko raven, čeprav so jo urejali ljudje brez visokošolske izobrazbe.³⁶

Od maja 1938 do septembra 1943 je občasno izhajala revija *Naš dom*. (Po vojni je izšla še aprila 1951 in maja 1957.) Bila je glasnik Gospodarskega podpornega društva Slovencev v buenosaireskem okraju Villa Devoto in jo je urejal Viktor Černič.³⁷ Ukvarjala se je v glavnem z izseljensko problematiko in objavljala poročila iz društvenega življenja. Njeni sodelavci so si prizadevali za zedinjenje vseh slovenskih organizacij v Argentini.³⁸

Slovenski predvojni izseljenci v Argentini so izdali tri koledarje in en zbornik. Leta 1937 je izšel *Slovenski izseljenski koledar za Južno Ameriko 1938*, ki ga je uredil Andrej Škrbec s sodelovanjem Jana Kacina. Bil je prva tovrstna publikacija v Argentini in je med drugim vseboval nekaj zanimivih prispevkov, ki so podrobno prikazovali življenje slovenskih izseljencev v Argentini in drugod po Južni Ameriki.³⁹ Leta 1940 je Škrbec uredil *Letopis*

južnoameriških Slovencev za leto 1941. Koledar je obsegal skoraj 200 strani in je vseboval poročila o delovanju vseh tedanjih društev v Argentini in v drugih južnoameriških državah. Precej je bilo tudi poljudnoznanstvenih in literarnih sestavkov.⁴⁰ Decembra 1943 sta Delavsko kulturno društvo Ljudski oder in Slovensko podporno društvo Ivan Cankar izdali koledar *Spominu Ivana Cankarja ob 25-letnici smrti 1918-1943*. Urednika Albert Drašček in Franc Birsa sta priobčila več sestavkov o življenju slovenskih društev v Argentini s posebnim ozirom na tista, ki so bila sorodna Ljudskemu odru. V koledarju je seveda čutiti odmev vojnih dogodkov.⁴¹ Leta 1945 je izšel zbornik z naslovom *Simon Gregorčič. Slovenski izseljenci ob stoletnici rojstva 1844-1944*. Urednik Jan Kacin je objavil Gregorčičeve zbrane pesmi in poročilo o mogočni proslavi ob stoletnici pesnikovega rojstva, ki je bila v Buenos Airesu 15. oktobra 1944. Pri prireditvi, ki je izzvenela v navdušeno podporo združeni Sloveniji, rešitvi primorskega ljudstva in prihodu "velike in močne Jugoslavije", so sodelovala vsa slovenska društva v Argentini.⁴²

LITERARNI USTVARJALCI

Obsežna leposlovna dela v slovenščini so bila med slovenskimi izseljenci v Argentini v obdobju do 2. svetovne vojne redka. Ena takih izjem je bila avtobiografska povest Guida Jožefa Juga *Izseljenec*, ki je izšla v Buenos Airesu leta 1931.⁴³ Jug je objavil še nekaj krajših pripovednih del, na primer leta 1932 v reviji *Slovanski svet*, leta 1934 v tedniku *Novi list* (črtica Na beli cesti) in leta 1935 v reviji *Duhovno življenje* (črtice in novele Moje srečanje z levom, Poker, Dvajset milijonov, Eksperiment profesorja W.).⁴⁴

Z leposlovjem, vendar pretežno v kastilskem jeziku, se je ukvarjal tudi arhitekt Viktor Sulčič. Njegova dela pa so izšla po vojni. Tako je Sulčič izdal leta 1965 pesniško zbirko *Luces y sombras*, v katero je vključil tudi tri slovenske pesmi. Leta 1968 je izšla zbirka povesti *La olla*, leta 1970 pa knjiga *Juan Benigar, el sabio que murió sentado*.⁴⁵ V njej je Sulčič predstavil življenje in delo tega edinstvenega znanstvenika slovenskega rodu, ki je od prihoda v Argentino še pred 1. svetovno vojno pa do smrti živel med Indijanci v Patagoniji in neutrudno pisal etnološke, jezikoslovne, filozofske in sociološke razprave.⁴⁶

Velika večina piscev slovenske predvojne emigracije se je ukvarjala s publicistiko. V njej so se uveljavili Ciril Jekovec, France Krašovec, Rudolf Leban, Peter Čebokli, Srečko Ferfolja, Andrej Škrbec, Viktor Kjuder, Anton Podlogar, Jan Kacin, Viktor Černic, Franc Štoka, Albert in Jože Drašček, Franc Birsas, Slavko Škof in tudi izseljenska duhovnika Jožef Kastelic in Janez Hladnik pa še kdo. Marsikateri njihov zapis ima trajnejšo vrednost. Tako je Rudolf Leban objavljal *Kratko slovnico kasteljanskega jezika* kot podlistek v *Gospodarstvu* od februarja do julija 1927. Slovnica je potem izšla proti koncu istega leta z naslovom *Učna knjiga španskega (kasteljanskega) jezika* in je bila prva slovenska knjiga, ki so jo natisnili v Argentini.⁴⁷

France Krašovec se je, kot že rečeno, priselil v Argentino pred I. svetovno vojno. Zaradi svoje službe je večkrat prepotoval vso državo in bil eden njenih najboljših poznavalcev med slovenskimi priseljenci. Kot pozoren opazovalec in spreten pisec je znal plastično prikazovati tamkajšnje razmere. Svoje prispevke je objavljal v *Duhovnem življenju*, *Novem listu* in *Slovenskem tedniku*. V njegovih člankih je veliko dragocenih podatkov za proučevanje zgodovine slovenskega in jugoslovanskega izseljenstva v Argentini in Južni Ameriki.⁴⁸

Argentino je večkrat prepotoval tudi izseljenski duhovnik Janez Hladnik s ciljem, da bi spoznal čim več rojakov. Na podlagi teh svojih izkušenj je pisal potopise, ki so več let izhajali v *Duhovnem življenju* z naslovom *Po Argentini sem ter tja*. Podobne opise je objavljal tudi v *Slovenskem listu*, po vojni pa v *Koledarjih Svobodne Slovenije*. Tudi njegovi potopisi so bogat vir za spoznavanje zgodovine slovenskega izseljenstva v Argentini.⁴⁹

Nekateri izmed navedenih publicistov so se poskušali tudi z leposlovjem. Jan Kacin je na primer objavil več pesmi v *Slovenskem tedniku*, v *Slovenskem izseljenskem koledarju za Južno Ameriko 1937* in v koledarju *Spominu Ivana Cankarja ob 25-letnici smrti 1918-1943*. Napisal je tudi dve odrski deli, in sicer *Planinska roža* in *Naši sinovi*.⁵⁰ Anton Podlogar pa je pisal krajše literarne sestavke, predvsem črtice (*Kum*, *Življenje*, *Prvi večer na morju*, *Po tej poti ne*) in jih objavljal v *Duhovnem življenju* ter drugod.⁵¹

Omeniti je treba še prevajalsko delo. Vanda Čehovin je s sodelovanjem sestre Darinke prevedla v kastilščino Finžgarjev roman *Pod svobodnim soncem*, ki je zhajal kot podlistek v *Du-*

hovnem življenju dobrih pet let, in sicer od februarja 1942 do novembra 1947. Čehovinova je potem v kastilščino prevajala še Franceta Prešerna, Simona Gregorčiča in Antona Aškerca.⁶²

ZAKLJUČEK

Slovenskega izseljenskega tiska, ki se je razvil v Argentini v obdobju pred 2. svetovno vojno, ne moremo primerjati ne po kvantiteti in tudi ne po kvaliteti z istodobnim slovenskim izseljenskim tiskom v ZDA, ki je ravno v tistih letih dosegel svoj višek. To si lahko razložimo z dejstvom, da je v Argentini živelo veliko manj slovenskih priseljencev kot v ZDA. Tudi njihova organiziranost je bila ohlapnejša in šibkejša, saj se je množično priseljevanje Slovencev v to južnoameriško državo začelo tri desetletja pozneje kot v Severno Ameriko. Vsekakor pa velja poudariti, da se je med predvojno slovensko emigracijo v Argentini v slabih dveh desetletjih pojavilo vsaj petnajst različnih periodičnih publikacij. Prav gotovo je bil marsikateri list muha enodnevnica, toda po drugi strani so nekateri časopisi dosegli zavirljivo raven. To zlasti velja za tednike *Novi list*, *Slovenski list* in *Slovenski tednik* kakor tudi za reviji *Duhovno življenje* in *Njiva*. Ves ta tisk je poleg tega neprecenljiv vir informacij o gospodarskem, kulturnem in političnem življenju slovenske predvojne emigracije v Argentini.

OPOMBE

Kratice: ES - Enciklopedija Slovenije, GMD - Goriška Mohorjeva družba, PSBL - Primorski slovenski biografski leksikon, SBL - Slovenski biografski leksikon, SIK - Slovenski koledar, SIM - Slovenska izseljenska matica.

- 1 Med jezuiti iz slovenskih dežel, ki so v drugi polovici 17. stoletja in v 18. stoletju delovali v tedanjem španskem kolonialnem imperiju v Ameriki, so bili: Ivan Marija Ratkaj (Ratkay), Marko Anton Kapus in Ferdinand Konšak (Konsag) v današnji severni Mehiki in v Kaliforniji, Anton Majzel (Meisl) in Frančišek Ksaverij Drenik v današnji Kolumbiji in Venezueli (glej: Zmago Šmitek, Klic daljnih svetov, Založba Borec, Ljubljana 1986, str. 119-124), Pavel Maroni v Ekvadorju (glej: ES 4, Ljubljana 1990, str. 223), Nikolaj Sušič (Schusiz) v Peruju, Adam Hrovat (Krabath), Volbenk Inocenč Erber (Erberg), Ignac Cirheimb (Cierheim) in Jožef Brigniel pa v indijanskih redukcijah v severovzhodni Argentini, Paragvaju, južni Braziliji in Urugvaju (glej: Zmago Šmitek,

- n.d., str. 122-124 in še ES 3, Ljubljana 1989, str. 55 ter ES 4, Ljubljana 1990, str. 223).
- 2 Janez Hladnik, Slovinci v Argentini nekdanj in danes (v: Koledar Svobodne Slovenije 1949, Buenos Aires, str. 60); Peter Rant, La Inmigración eslovena en la República Argentina (tesis doctoral en la Facultad de Ciencias económicas de la Universidad de Buenos Aires), 1959, str. 14-16 (tipkopis); Veronika Kremžar-Rožančeva, Naseljevanje Slovencev v Argentini. Obdobje 1878-1900, Svobodna Slovenija, 11.1.1990, št. 2 - 1.2.1990, št. 5.
 - 3 Veronika Kremžar-Rožančeva, Zapiski k naselitvi Slovencev v Argentini. Prvi naseljenci v Formosi in Cerrito (v: Meddobje XXV-1990, št. 3-4, Buenos Aires, str. 259-271).
 - 4 Irene Mislej, Odssek Slovenija v Buenos Airesu, SIK 1990, Ljubljana, str. 143-145.
 - 5 Ljubomir Antič, Naše iseljeništvu u Južnoj Americi i stvaranje jugoslavenske države 1918, Školska knjiga, Zagreb 1987, pass.
 - 6 Irene Mislej, n.d., str. 145.
 - 7 Slava Lipoglavšek-Rakovec, Slovenski izseljenci. Geografski pregled predvojnega stanja (v: Geografski vestnik, Časopis za geografijo in sorodne vede XXII, Ljubljana 1950, str. 34-35).
 - 8 Jožef Kastelic, Slovenski izseljenci in Argentina, Slovenec, 5.1.1936, št. 4, str. 16; Alojzij Kuhar, Naše izseljensko vprašanje (v: Spominski zbornik Slovenije, Ljubljana 1939, str. 529).
 - 9 Jožef Kastelic, n.d., str. 15-16.
 - 10 Izseljenski vestnik, marec 1934, št. 2, str. 8; Irene Mislej, Kronologija Slovencev v Argentini, SIK 1983, Ljubljana, str. 146. (Od tod citirano: Irene Mislej, Kronologija.)
 - 11 Rado Genorio, Slovinci v delavskem gibanju Argentine v obdobju med obema vojnama (v: Migracijske teme, št. 1-2, Zagreb 1988, str. 188-189).
 - 12 Jože Bajec, Slovensko izseljensko časopisje 1891-1945, SIM, Ljubljana 1980, str. 80-81, 91, 93. Glej še: Izseljenski vestnik, marec 1934, št. 2, str. 8 in Slovenski tednik, 17.12.1932, št. 189.
 - 13 Jože Bajec, n.d., str. 107-108; Irene Mislej, Kronologija, n.d., str. 146-147.
 - 14 Jože Bajec, n.d., str. 77-78.
 - 15 Gospodarstvo, 20.9.1927, št. 25.
 - 16 Slovenski tednik, 17.8.1929, št. 20. Glej še: Srečko Ferfolja, Slovenski časopisi med Slovinci v Argentini, Slovenec, 4.8.1934, št. 175, str. 3. (Od tod citirano: Srečko Ferfolja, Slovenski časopisi.)
 - 17 Jože Bajec, n.d., str. 81. Glej še: SBL II, 5. zvezek, Ljubljana 1933, str. 160.
 - 18 Srečko Ferfolja, Slovenski časopisi, n.d., str. 3.
 - 19 Jože Bajec, n.d., str. 85-86. Glej še: Srečko Ferfolja, Slovenski časopisi, n.d., str. 3 in Irene Mislej, Kronologija, n.d., str. 146.
 - 20 Srečko Ferfolja, Naše versko in politično prepričanje, Slovenski tednik, 23.12.1933, št. 234, str. 16.
 - 21 Anton Podlogar, Spomini na slovensko naselbino (tipkopis), str. 6, Arhiv SIM, Ljubljana. Glej še: Izseljenski vestnik, november 1933, št. 5, str. 7-8.
 - 22 Ob rojstvu Slovenskega doma, Slovenski dom, 10.3.1932, št. 1.

- 23 Glej npr.: Srečko Ferfolja, Slovenski časopis, n.d., str. 3 in še Dvoje zelo žalostnih sporočil, Izseljenski vestnik, maj 1934, št. 3, str. 3. Tonko Miliž, tajnik poslanika Šveгла in soustanovitelj lista Slovenski dom, je bil vpleten v dvomljive posle. Leta 1934 je bil kot podravnatelj bančnega zavoda Banco Comercial del Plata, ki je šel v stečaj, obsojen zaradi malverzacij na zaporno kazen.
- 24 Srečko Ferfolja, Slovenski časopisi, n.d., str. 3. Glej še: Slovenski tednik, 20.10.1932, št. 182 in 10.12.1932, št. 188.
- 25 Irene Mislej, Kronologija, n.d., str. 146.
- 26 Glej npr.: Novi list, 23.9.1933, št. 1, 2.12.1933, št. 11 in 13.10. 1943, št. 53 (članek Smrt kralja Aleksandra).
- 27 Srečko Ferfolja, Slovenski časopisi, n.d., str. 3. Glej še: Anton Podlogar, n.d., str. 8.
- 28 Janez Hladnik, Od Triglava do Andov, GMD, Gorica 1987, str. 166-167; Anton Podlogar, n.d., str. 13-14.
- 29 Jože Bajec, n.d., str. 108.
- 30 Naši javnosti, Slovenski list, 9.1.1937, št. 1.
- 31 Jože Bajec, n.d., str. 89.
- 32 Srečko Ferfolja, Slovenski časopisi, n.d., str. 3.
- 33 Jože Bajec, n.d., str. 96.
- 34 Srečko Ferfolja, Slovenski časopisi, n.d., str. 3.
- 35 Glej: Slovenski tednik, 13.5.1933, št. 206 - 8.7.1933, št. 214 in še Janez Hladnik, 15 let dela med izseljenci, Duhovno življenje, oktober 1948, št. 249, str.145-147.
- 36 Irene Mislej, Kronologija, n.d., str. 146.
- 37 Jože Bajec, n.d., str. 109-110.
- 38 Viktor Černic, Smo sposobno za združitev?, Naš dom, maj 1940, št. 4, str. 4-5.
- 39 Glej npr.: Ciril Kren, Kulturno življenje Slovencev v Argentini, SIK 1954, Ljubljana, str. 217.
- 40 Glej: Naš dom, marec 1941, št. 5, str. 6 in PSBL III, 15. snopič, Gorica 1989, str. 556-557.
- 41 Spominu Ivana Cankarja. Ob 25-letnici smrti 1918-1943, Buenos Aires, december 1943, pass.
- 42 Simon Gregorčič, Slovenski izseljenci ob stoletnici rojstva 1844-1944, Buenos Aires 1945, str. 233 in pass. Glej še: Ciril Kren, n.d., str. 217.
- 43 PSBL I, 7. snopič, Gorica 1981, str. 596. Glej še: Ciril Kren, n.d., str. 217-218.
- 44 Glej: Slovanski svet, junij 1932, št. 1; Novi list, 17.3. 1934, št. 25 - 24.3.1943, št. 26 in Duhovno življenje 1935, št. 90, 91, 98, 99, 100.
- 45 Glej npr.: PSBL III, 15. snopič, Gorica 1989, str. 481-483.
- 46 Glej npr.: Irene Mislej, Janez Benigar. Izbrano gradivo, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Ljubljana 1988, in tam navedeno literaturo.
- 47 Gospodarstvo, 20.9.1927, št. 25 in 30.9.1927, št. 26.
- 48 Irene Mislej, Slovenski kronist argentinske družbe, SIK 1989, Ljubljana, str. 131-132.
- 49 Glej npr.: PSBL I, 7. snopič, Gorica 1981, str. 535-536.
- 50 Franc Kurinčič, Ivanu Kacnu v spomin, SIK 1961, Ljubljana, str. 230-235; PSBL II, 8. snopič, Gorica 1982, str. 4-5.
- 51 Glej npr.: Duhovno življenje 1935, št. 89, 96, 98, 102.
- 52 Glej npr.: ES 4, Ljubljana 1990, str. 232.

ABSTRACT

**SLOVENE ETHNIC PRESS IN ARGENTINA UNTIL
THE SECOND WORLD WAR***Aleš Brečelj*

Argentina was one of the central South American countries where the publishing of Slovene periodicals, newspapers and books was developed. Slovenes began to settle down in this country approximately in 1878, however, most of them emigrated there in 1920s and 1930s. The majority arrived from the Slovene ethnic territories that were given to Italy after the First World War. As a result, the ethnic and social equilibrium maintained for hundreds of years was destroyed and the Slovene Littoral with Istria, which the Italians called as the Julian Province, was seized by a severe economic crisis. From 1922 on, Mussolini's fascist regime worsened the situation in this territory by advocating accelerated assimilation of the Slovene population. The fascist authorities used no middle terms and systematically began to destroy all Slovene political, economic and cultural organizations. The oppressed and impoverished Slovenes were compelled to emigrate. After the First World War immigration restrictions imposed by U. S. authorities forced many Slovenes from the Julian Province (and the rest of the Slovene territory) to emigrate to South America - Argentina in particular.

At the beginning of the 1930s there were already over 20.000 Slovenes in Argentina. Apart from the problems they ran into in this new and at times hostile environment, the Slovenes rather quickly began to found their organizations which included choirs and various associations. Once these organizations were founded the need of publishing journals and reviews arose. The newspapers and the associations' activities were essentially controlled by the different groups. The strongest one was formed by left-wing emigrants, which united themselves and in 1925 founded the worker organization "Ljudski oder". A second group was formed by the Liberals whose central organization was the "Slovensko prosvetno društvo I" (Slovene cultural society I) founded in 1929. A third group was formed by the Sokols which could be defined as Yugoslav nationalists.

The communists exerted strong influence on the leftist group. Their presence was emphasized by the newspapers published by the worker organization "Ljudski oder". The leftist newspapers were the Delavski list which was issued from 1928 to 1930, Borba which was issued from 1931 to 1934 and Delavski glas which was issued from 1932 to 1934. The "Ljudski oder" also published a monthly cultural review called Njiva during the years 1937 - 1934.

The oldest Slovene newspaper in Argentina was Gospodarstvo. It was first issued in June 1926 and continued to be issued until December 1930. Its editor, Ciril Jekovec, was a member of the Sokol society, nevertheless the paper was not political. Articles were published in Serbo-Croatian, Spanish and Slovene. For a few months in 1927 a supplement was issued in Czech. The editor of the Slovene part was Rudolf Leban.

At the beginning of the 1930s opposition between the Sokols and the moderate Liberals grew more intense. The Sokols finally separated from the "Slovensko prosvetno društvo I" and founded their own independent association. Some of them published a paper, Slovenski dom, in March 1932 but it was issued for only a month. In 1933 a group of more moderate Yugoslav patriots began to publish a weekly called Novi list. This weekly was edited by Dr. Viktor Kjuder, the former editor of the Slovene daily Edinost of Trst, which the fascist authorities in Italy suppressed in 1928. The weekly Novi list was edited well and continued to be published till December 1936.

The liberal group along with its central organization, "Slovensko prosvetno društvo I", began to publish the Slovenski tednik from April 1929 to December 1936. Its editors were Peter Čebokli, Srečko Ferfolja and at last Jan Kacin. The Slovenski tednik began to look at what was going on in Yugoslavia with criticism after the reinstatement of King Alexander I. Karađorđević's dictatorship. This was one of the major reasons of the conflicts among the far too fervent Yugoslav patriots belonging to the Sokols.

In the mid-thirties the authoritarian regime in Yugoslavia slightly gave way to more democratic principles. This fact somewhat soothed the tension in the homeland and in Yugoslav emigrant circles. The tension between the Sokols and the moderate Liberals in the Slovene immigration community in Argentina also seemed to calm down. On behalf of the Yugoslav ambassador

Dr. Izidor Cankar's intervention, two groups began to collaborate at the end of 1936 and later on in 1938 joined to form the society "Slovenski dom". The leftist group insisted upon its position regardless of what had been going on previously and continued its own way.

In 1937 the Slovenski tednik and Novi list joined to form the weekly Slovenski list which soon became the organ of the society "Slovenski dom". Slovenski list was issued from January 1937 to September 1946. Its editors were Viktor Kjuder, Jan Kacin and then Viktor Kjuder again in collaboration with Josip Švagelj. This paper was orientated towards liberal and democratic ideas, whereas while Jan Kacin had been its editor, it was inclined towards the Left. After Kacin's resignation in 1940, the paper reassumed its initial political positions. Religious publications were also issued among the Slovene immigrants in Argentina. The first of these was Izseljenc which was issued by a priest, Anton Mrkun, in 1928. However, his efforts were made in vain.

The emigrant priest, Jožef Kastelic, ran into better luck when he began to publish a religious and family review, Duhovno življenje, in 1933. At first, Duhovno življenje was issued as a supplement of the Slovenski tednik but soon became independent and was acknowledged by a large number of readers. In 1938 the emigrant priest, Janez Hladnik, became editor of Duhovno življenje which published articles based on religious arguments as well as articles dealing with matters of actuality and qualitative literary contributions. This review is still regularly published and it is the only Slovene publication in Argentina that has been published uninterruptedly since before the Second World War.

During the period before the Second World War journalism was majorly developed among the Slovene immigrants in Argentina. Some journalists such as Jan Kacin, France Krašovec and the priest Janez Hladnik were capable of writing articles with a certain literary value as well. The only original Slovene book published in this period in Argentina was written by Guido Joseph Jug. He titled this book Izseljenc in which he describes the fate of a Slovene emigrant forced to abandon his homeland because of the ruling dictatorial regime and leave for an unfriendly foreign country.

Slovene immigration publications issued in Argentina during the period before the Second World War remain behind in quan-

tity and quality in comparison with what was contemporarily published in the USA. nevertheless, they represent an inestimable source of information regarding the economic, cultural and political aspects of life of the earlier Slovene immigration in Argentina.

SLOVENSKI TISK V ARGENTINI PO DRUGI SVETOVNI VOJNI

Irene Mislej

Slovenska skupnost v Argentini se je oblikovala v poznih dvajsetih in začetnih tridesetih letih s prihodom primorskih Slovencev, ki so se izseljevali iz okupirane domovine. Tej največji skupini so se pridružili še drugi, ki so prihajali iz Jugoslavije. Njihovo bogato kulturno življenje je bilo že vsaj deloma predstavljeno slovenski strokovni javnosti.¹ V prejšnjem članku je Aleš Breclj podal razvoj tiska v letih do druge svetovne vojne. Namen tega prispevka je nadaljevanje tega pregleda. Skupnost je v prvih letih povojnega obdobja doživela hude udarce, kar jo je pripeljalo celo do njenega zmanjšanja in prezgodnje utopitve v argentinskem svetu. K temu je pripomoglo tudi dejstvo, da sta s prihodom političnih beguncev - po letu 1947 - nastali dve povsem ločeni skupnosti, od teh pa je bila povojna neprimerno bolj izobrazena in strnjena. V tem prispevku se omejujem na pregled slovenskega tiska, ki je nadaljeval tistega pred vojno.

Ko so prispele prve novice o napadu na Jugoslavijo, so Slovenci v Argentini organizirali pomoč svoji domovini. Po zgledu iz časov prve svetovne vojne se je osnovala organizacija Jugoslovanske Narodne Obrane². V tistem času je izhajal v Buenos Airesu tednik *Slovenski list*³, ki je nastal z združitvijo *Slovenskega tednika*⁴ in *Novega lista*⁵. Poleg tega je izhajala tudi mesečna revija *Njiva*⁶, ki so jo pisali in izdajali levičarsko usmerjeni rojaki in organizacije. Mesečno je izhajala tudi revija *Duhovno življenje* z versko in kulturno vsebino.⁷ Občasno se je pojavila publikacija *Naš dom*⁸, ki jo je izdajalo društvo istega imena. Slovenska skupnost je bila torej kar dobro informirana ne samo o aktivnostih lastnih društev, ampak tudi o razmerah v domovini. Tisk je odražal pluralnost političnih stališč, *Slovenski list* je že po svojem nastanku združeval dve tendenci: po eni strani se je odzval večini bralcev, to je primorskim Slovincem, ki so bili angažirani

proti fašistični Italiji. Po drugi strani je upošteval tudi tiste Slovence, ki so bili jugoslovanski državljani. Pomemben podatek je že ta, da je bil pobudnik za nastanek tednika sam poslanik Kraljevine Jugoslavije dr. Izidor Cankar. Revija *Njiva* pa je prinašala poleg novic tudi članke z odkrito socialistično in komunistično vsebino. To je povzročilo, da so jo oblasti po vojaškem udaru leta 1943 prepovedale. *Duhovno življenje* je v teh letih urejal izseljenski duhovnik Janez Hladnik, ki je nasledil ustanovitelja Jožeta Kastelica. Med vojno je v skupnosti prišlo do neizogibne polarizacije zaradi poteka vojne in upora v domovini. Potrebno je omeniti, da vir informacij ni bilo samo poslaništvo, pač pa je slovenski tisk velikokrat pobral novice in komentarje iz splošnega argentinskega časopisja. Prve novice o Titovih partizanih so se začele pojavljati sredi leta 1942, in sicer je bila prav *Njiva* tista, ki je avgusta 1942 objavila Klic Osvobodilne fronte civiliziranemu svetu.⁹ Prispevek so uredniki pobrali kar iz moskovskih radijskih poročil. Novico je malo pozneje komentiral *Slovenski list* hkrati z informacijo, da je D. Mihajlovič padel v nemilost.¹⁰ Od tega trenutka so se novice množile in prav to je povzročilo razkol v skupni organizaciji Jugoslovanske Narodne Obrane. Nastali sta dve, ki sta nekaj časa celo nosili isto ime. *Slovenski list* je v tem času izgubil plačano mesto urednika, Jan Kacin¹¹ si je bil prisiljen poiskati drugo službo. Tednik se je še bolj oprijel centralistične jugoslovanske linije. Zaradi pomanjkanja moči je moral priskočiti na pomoč celo izseljenski duhovnik J. Hladnik. Po prepovedi *Njive* so se pojavile razne enkratne publikacije in letaki, ki so pozivali k pomoči v okviru nove organizacije Svobodna Jugoslavija. S ponovno vzpostavljeno demokracijo - vojaški režim je razpisal volitve - so Primorci začeli izdajati *Pravico*¹², prva številka je izšla septembra 1945. Direktor je bil Ludvik Furlan, urednik pa Franc Birsa, sodelavci so bili v glavnem še vsi nekdanji pisci pri *Njivi* in ostalem delavskem tisku: brata Drašček, Franc Birsa, Jan Kacin. *Slovenski list* je v tem času praktično nehal izhajati, Hladnik ga je zapustil nekemu konzorciju, ki pa je leta 1945 iskal stik s *Pravico*, zaradi združitve. Hkrati so tekla pogajanja za združitev vseh slovenskih društev v eno samo organizacijo.¹³ Pobuda ni bila nova, saj so to že nekajkrat prej poskusili uresničiti. To idejo so v glavnem zagovarjali levičarji. Duh teh prizadevanj je bil posnemati Osvobodilno fronto doma oziroma Ljudsko fronto, ki so jo že vsa predvojna leta podpirali komunisti. Avgusta 1946 so vsa slovenska društva osnovala Slovenski svet, ki je

imel nalogo ustanoviti novo, skupno organizacijo. Prva posledica tega je bila združitev *Pravice s Slovenskim listom v Slovenski glas*.¹⁴ Prva številka novega časopisa nosi hkrati številko 24 (po *Slovenskem listu*). Prvi odgovorni direktor je bil Jože Novine, administracijo je vodil Metod Kralj, uredništvo je bilo sprva skupinsko, v dvajseti številki pa najdemo novico, da je glavni urednik Slavko Škof, sourednika pa Stanislav Baretto in Mirko Ščurk. Sodeč po teh imenih, je bil časopis osnovan politično pluralno, o novi Jugoslaviji pa je pisal z veliko simpatije. V zadnjih mesecih vojne so namreč primorski Slovenci in Hrvati ustanovili Odbor za jugoslovansko Primorje, ki se je aktivno vključil v prizadevanja, da bi podprli uresničitev sanj in upov teh rojakov.

Duhovno življenje je v tem času že povsem odkrito pisalo o domobrancih in o nasilju nad njimi, celo o vrnitvi in njihovem poboju s strani partizanov in novih oblasti. Razkol je bil popolnoma jasen. Sam Janez Hladnik je posredoval pri argentinskih oblasteh za potrebna dovoljenja, da bi se begunci naselili v Argentini.¹⁵ Od leta 1946 so že začeli prihajati, najprej posamezniki, pozneje pa cele skupine. Revija *Duhovno življenje* je s tem dobila nove, drugačne bralce in se je morala prilagoditi tej bolj zahtevni populaciji. Leta 1949 je Hladnik povabil Ladislava Lenčka in mons. Antona Oreharja k uredništvu, naslednje leto pa je delo popolnoma prepustil Ladislavu Lenčku. Tako so predvojni slovenski kristjani ostali brez glasila. Revija se je večkrat spremenila, prihajali so novi uredniki, a še vedno izhaja v Buenos Airesu.

Leta 1948 so predvojni priseljenci ustanovili skupno organizacijo Slovenski ljudski dom. Njeno uradno glasilo je postal *Slovenski glas*.¹⁶ Levičarska linija je vedno bolj prevladovala, tako je souredništvo najprej zapustil Stanislav Baretto, oddaljili so se tudi drugi sodelavci. Septembra 1948 pa je resolucija Informbiroja še dodatno zapletla razmere tako v slovenski kot v jugoslovanski skupnosti, kjer je delovala močna komunistična skupina. *Slovenski glas* je tako strnil svoje stališče: "*Z narodom v osvobodilni borbi, z narodom ob reševanju njegovih teženj.*"¹⁷ Hkrati pa so vsi slovenski delegati v Centralnem jugoslovanskem svetu izjavili, da niso pripravljene razpravljati o jugoslovanski notranji situaciji. Svet se je v večini pridružil mnenju, da je "*stališče jugoslovanskih voditeljev vredno obsodbe*"¹⁸. Novembra 1948 je prevzel uredništvo Jan Kacin.

General Peron, ki je bil takrat predsednik argentinske republike, je vodil splošno protilevičarsko ofenzivo, predvsem na sindi-

kalnem področju. V vseh slovanskih skupnostih (v Argentini je že pred vojno živelo veliko evropskih narodnosti, med njimi tudi močne slovanske: Poljaki, Čehi, Rusi itd.) so bile močne levičarske skupine in društva, ki so med vojno organizirali odmevne slovanske kongrese. V Slovansko unijo so pristopila tudi jugoslovanska društva in Slovenski ljudski dom predvsem z namenom, da bi izkoriščali usluge Slovanske tiskarne.¹⁹ Marca 1949 je bil odprt 3. Slovanski kongres a je doživel ne samo nasprotovanje, pač pa tudi pravi napad skupin, ki jih Slovenski glas označuje kot "ustashe in četnike".²⁰ Posredovala je policija, 25. aprila je bil izdan odlok o prepovedi delovanja Slovanske unije skupaj z vsemi pridruženimi članicami, 26. aprila je policija zapečatila vsa društva. Nekaj dni prej je imel Slovenski ljudski dom svoj občni zbor²¹, na katerem pa ni sodelovalo Gospodarsko društvo Naš dom, ki se je umaknilo iz političnih razlogov. Že prej je podobno storila tudi Samopomoč Slovencev. Tako sta bili ti dve društvi izvzeti iz odloka. Komaj leto dni pozneje so oblasti prepovedale tudi *Slovenski glas*.²²

Močno okrnjeno društveno življenje pa le ni povsem zamrlo. V Našem domu so celo dvakrat izdali revijo z istim imenom (v letu 1951 in 1952).²³ Skupina Slovencev pa je že leta 1950, takoj po ukinitvi *Slovenskega glasa*, oblikovala konzorcij, ki je začel z izdajanjem petnajstdnevnika *Nova domovina*.²⁴ Prva številka je izšla 30. avgusta 1950. Glavni urednik je bil Andrej Škrbec²⁵, sodelovali so številni pisci, ki so pisali že za prejšnje publikacije. Uredništvu je uspelo pridobiti celo inž. Cirila Jekovca, človeka, ki je prvi pisal in objavil slovensko besedo v Argentini, da je vodil dve rubriki: Pod lipo in Argentinske vesti. Potrebno je omeniti še enega sodelavca, ki je bil prav v teh letih izredno aktiven tudi na glasbenem področju: gre za Cirila Krena²⁶, ki je pisal tako o glasbi (sam je skladatelj in zborovodja) kot o literaturi in likovni umetnosti. Dvakrat je uredil Umetniško prilogo z ilustracijami Vladimirja Fujsa, prekmurskega rojaka.²⁷ 28. decembra 1950 je bil v Buenos Airesu ustanovljen Argentinsko-jugoslovanski inštitut za kulturo, kjer so sodelovali tako argentinski kulturni delavci kot pomembne osebnosti iz jugoslovanske skupnosti. Inštitut je s finančno podporo jugoslovanskega veleposlaništva izdal tudi revijo *Naša stvarnost*, v kateri so v glavnem reproducirali članke iz Jugoslavije.²⁸ Namen te razkošne revije je bil predstavitev SFRJ v argentinskih krogih. Sem pa tja je bilo nekaj izvirnih člankov: od Slovencev sta sodelovala inž. Jekovec in Ciril Kren.

Inštitut je priredil tudi več koncertov z glasbo jugoslovanskih skladateljev.²⁹

Nova domovina je bila sicer skromen list, a je v teh letih pomenila edino povezavo med člani predvojne slovenske skupnosti. Odzvala se je tudi na razne dogodke, ki so to skupnost predstavljali v javnosti. Tako je večkrat poročala o razstavah arh. Viktorja Sulčiča, o izidu njegovih knjig, o slovenskem antropologu Janezu Benigarju, žal tudi o smrti nekaterih pomembnih članov skupnosti. Po padcu generala Perona leta 1955 je dala pobudo za ponovno oživitev društvenega življenja. Leta 1957 je konzorcij *Novo domovino* ukinil, a je praktično brez presledka začel izdajati nov list *Lipa*, tudi z Andrejem Škrbcem kot glavnim urednikom.³⁰ List v drugi številki poroča o smrti inž. Cirila Jekovca, podprl je tudi ustanovitev novega društva Zarja in praktično postal njegovo neuradno glasilo. Leta 1961 objavi takrat že mons. Janez Hladnik zahvalo vsem tistim, ki so mu za to čestitali. Tako je bila opravljena "sprava" med skupnostjo in njenim nekdanjim dušnim pastirjem. Potem se je Hladnik še večkrat pojavil, leta 1962 z nekrologom za g. Davida Doktoriča, izseljenskega dopisnika in duhovnika v Urugvaju,³¹ 30. oktobra istega leta pa s pobudo, ki jo je uresničil 1. novembra: maša za pokojne rojake. Do svoje smrti leta 1965 je to večkrat ponovil, vsakič z objavo dolgega seznama pomembnih Slovencev, ki so pripomogli k razvevati predvojne skupnosti. V novicah in oglasih časopisa *Lipa* smo priča odhodu prve generacije slovenskih priseljencev, kar tudi povzroči, da se po prepovedi časopisa leta 1966 (spet s strani vojaškega režima) ni več mogla uresničiti želja po slovenskem tisknem časopisu te skupnosti.

V tem času so delovala v Buenos Airesu tri društva. Vsako je za svoje potrebe izdajalo priložnostne biltene. Mladina pri Ljudskem odru pa je v letu 1966 začela redno izdajati bilten z imenom *Naprej*,³² toda skoraj v celoti v španščini. Bilten sta ustanovila Robert in Irena Mislej, ki ga je v prvih letih tudi urejevala. Bilten je izhajal do leta 1974. Izšlo je skupaj enaindvajset številok. V tem letu je skupina jugoslovanskih priseljencev ustanovila mesečnik *Glasnik*³³, ki je praviloma imel eno stran v slovenščini. Časopis je doživel različne neugodnosti. Do leta 1978 je izšlo petindvajset številok.

Čas je skupnost prisilil k ponovni združitvi društev in tako je nastalo Slovensko-jugoslovansko društvo Triglav, ki je od Ljudskega odra prevzelo tradicijo biltene: najprej je od leta 1977 do

1983 izhajal *Noticiero Triglav* (v španščini), leta 1984 so ga zamenjale *Naše vesti* (tudi skoraj v celoti v španščini). Leta 1989 pa je kot posledica tečajev slovenščine v Triglavu, ki so oživili ljubezen do jezika pri članih tretje generacije, nastal *Mali glas*.³⁴ Slušaatelji tečaja so ga urejevali pod vodstvom svoje profesorice Majde Papež. Do leta 1991 je izšlo 18 števil, bilten je v celoti v slovenščini. Letos je tudi v Slovenijo prišla ena številka lista z imenom *Korenine*, ki pa ohranja v glavnem isto obliko kot *Mali glas*.

Razen tega, kar je omenjeno, je še nekaj slovenskih prispevkov v dveh periodičnih publikacijah, ki pa ju niso izdajali Slovenci. Od leta 1949 je izhajala *Iseljenička Riječ*, takrat ilegalno, kot nadaljevanje bogatega delavskega tiska jugoslovanskih izseljencev pred vojno.³⁵ V tem časopisu, ki ga je prav zaradi ilegalnega značaja izredno težko dobiti, je bila praviloma ena slovenska stran. Prispevki so seveda podpisani s psevdonimi. S smrtjo najvidnejših levičarjev v slovenski skupnosti so tudi ti prispevki izginiti.

V tridesetih letih je v Buenos Airesu nastal Slovenski Sokol,³⁶ čeprav je bilo zelo malo članov še iz Slovenije. Med njimi je bil npr. že večkrat omenjeni inž. Ciril Jekovec. Sokol je združil praktično vso intelektualno elito, ki pa je bilo v predvojni skupnosti izredno malo. Med najaktivnejšimi sokoli je bil Peter Capuder, ki se večkrat pojavi v časopisju. Slovenski Sokol se je po nekaj letih pridružil Jugoslovanskemu, ki je imel sedež v Jugoslovanskem domu v Dock sudu. Leta 1950 je ta organizacija začela izdajati revijo *Sokolski glas*, v njej so bili večkrat članki v slovenščini, od številke 47 pa je njen sourednik Peter Capuder.³⁷

Poleg periodičnih izdaj je bilo izdanih nekaj enkratnih publikacij. Slovenci so večkrat sodelovali s članki v vsakoletnih revijah ob proslavi 29. novembra, Ljudski oder je za obletnico ustanovitve dvakrat izdal ilustrirani reviji.

ZAKLJUČEK

Tako oblikovno kot vsebinsko je slovensko časopisje po vojni nadaljevanje tistega pred letom 1945. Tudi večina urednikov in piscev nam je znana iz predvojnih publikacij. Medvojni dogodki v domovini in posledice teh so močno vplivali na to časopisje. Prva opazna značilnost je odsotnost literarnih prispevkov, novice o dnevnem dogajanju imajo prednost. Pojavijo se prepisi dolgih govo-

rov, izrečenih na političnih shodih. Večkrat naletimo na izjave in manifeste, ki jih podpišejo razne zveze, odbori ipd. Časopisi so praviloma tudi brez ilustracij, razen v primerih, ko je očitno, da jih posreduje jugoslovansko veleposlaništvo (turistične fotografije, narodne noše ipd.). Vedno pogosteje se pojavljajo članki v španščini, dokler slovenščina ni porinjena v kot. Očitno je, da primanjkuje piscev v materinščini. Zelo redki so tisti mladi pripadniki druge generacije, ki pišejo v slovenščini. Hkrati narašča število iz časopisja v domovini prepisanih člankov. Nekateri članki z zgodovinsko vsebino pa so dragoceni za raziskovalce, saj skušajo podati pregled posameznih organizacij. Veliko teh člankov je v španščini, saj so rezultat raziskovanja, ki ga opravljajo mladi univerzitetno šolani člani skupnosti. Po obsegu so ti listi vedno bolj skromni. Njihovo izhajanje je velikokrat neredno. Tako lahko sledimo počasnemu umiranju skupnosti. Kljub omejenosti in skromnosti pa bo to časopisje pričalo o bogatem kulturnem življenju Slovencev, ki so se preselili v Argentino v letih med obema vojnama.

OPOMBE

- 1 Irene Mislej, Izseljenci v Južni Ameriki, Enciklopedija Slovenije, Ljubljana 1990, str. 223-226.
- 2 Irene Mislej, Odsek Slovenija v Buenos Airesu, Slovenski koledar 1990, Ljubljana, str. 143-145. Ljubomir Antić, Naše iseljeništvu u Južnoj Americi i stvaranje jugoslovanske države 1918, Školska knjiga, Zagreb 1987.
- 3 Jože Bajec, Slovensko izseljensko časopisje 1891-1945, Ljubljana SIM, 1980, str. 108.
- 4 Jože Bajec, Slovensko izseljensko časopisje 1891-1945, Ljubljana SIM, 1980, str. 85-86.
- 5 Jože Bajec, Slovensko izseljensko časopisje 1891-1945, Ljubljana SIM, 1980, str. 100.
- 6 Jože Bajec, Slovensko izseljensko časopisje 1891-1945, Ljubljana SIM, 1980, str. 107-108.
- 7 Originalno ime Moje versko življenje, najprej je izhajal kot podlistek pri Slovenskem tedniku, od 1934 samostojna revija. Jože Bajec, Slovensko izseljensko časopisje 1891-1945, Ljubljana SIM, 1980, str. 98-99.
- 8 Jože Bajec, Slovensko izseljensko časopisje 1891-1945, Ljubljana SIM, 1980, str. 109-110.
- 9 Njiva, Buenos Aires, letnik 6, št. 3, 1942
- 10 Slovenski list, Buenos Aires, 13. letnik, št. 36, sept. 1942.
- 11 Franc Čotar, Ivan Kacin, prim. Slov. biografski leksikon, Gorica 1982, 8. snopič, str. 4-5.
- 12 Jože Bajec, Slovensko izseljensko časopisje 1891-1945, Ljubljana SIM, 1980, str. 119. Marjan Pertot, Bibliografija slovenskega tiska v Argentini 1945-1990, II. del časopisje, Trst 1991, str. 73.

- 13 O meddruštvenem odboru glej Njiva, Buenos Aires, 2. letnik, št. 5, 1938-39 od 6. letnika. Leta 1942 postane Njiva glasilo Zveze jugoslovanskih društev v Argentini. Pravica, Buenos Aires, 2. letnik, št. 2, 1948 in št. 4, 1948.
- 14 Marjan Pertot, Bibliografija slovenskega tiska v Argentini 1945-1990, II. del, Časopisje, Trst 1991, str. 81.
- 15 Janez Hladnik, Od Triglava do Andov, Gorica, Mohorjeva družba, 1978. Marjan Pertot, Bibliografija slovenskega tiska v Argentini 1945-1990, II. del časopisje, Trst 1991, str. 20-22.
- 16 Slovenski glas, Buenos Aires, 3. letnik, št. 1, 1948.
- 17 Slovenski glas, Buenos Aires, 3. letnik, št. 15, sept. 1948.
- 18 Slovenski glas, Buenos Aires, ibid.
- 19 Slovanska tiskarna je bila zamišljena, da bi olajšala težave slovanskim glasilom, saj navadne tiskarne niso imele posebnih črk. Tiskarno so oblasti zaprle februarja 1948. Glej Slovenski glas, Buenos Aires, 2. letnik, št. 5, 1948.
- 20 Izčrpno poročilo o provokaciji in policijski intervenciji ter poznejših ukrepih glej v Slovenskem glasu, Buenos Aires, 3. letnik, št. 29, junija 1949.
- 21 Slovenski glas, Buenos Aires, 3. letnik, št. 28, aprila 1949.
- 22 Zadnja številka je izšla 31. maja 1950.
- 23 Marjan Pertot, Bibliografija slovenskega tiska v Argentini 1945-1990, II. del časopisje, Trst 1991, str. 60.
- 24 Marjan Pertot, Bibliografija slovenskega tiska v Argentini 1945-1990, II. del časopisje, Trst 1991, str. 65.
- 25 Jože Bajec, Razvoj slovenskega izseljenskega časnikarstva v Evropi, Južni Ameriki in Kanadi, Slovenski koledar 1969, str. 329.
- 26 Franc Čotar, Ciril Kren, prim. Slov. biografski leksikon, Gorica, Mohorjeva družba, 1982, 8. snopič, str. 199-200.
- 27 Marjan Pertot, Bibliografija slovenskega tiska v Argentini, 1945-1990, II. del časopisje, Trst 1991, str. 93.
- 28 Revije Naša stvarnost nimata ne NUK ne knjižnica Dušana Černeta v Trstu. Nekaj števil je v arhivu avtorice, podaril jih ji je g. Ciril Kren.
- 29 O dejavnosti Inštituta je večkrat poročala Nova domovina. Glej Nova domovina, Buenos Aires, 1. letnik, št. 10, 18, 22, 30, 1951.
- 30 Marjan Pertot, Bibliografija slovenskega tiska v Argentini, 1945-1990, II. del časopisje, Trst 1991, str. 45.
- 31 Davida Doktoriča sem predstavila letos v referatu Primorsko slovensko časopisje v Argentini za Kogojeve dneve v Kanalu 30. avgusta. Referat bo izšel v Primorskih srečanjih.
- 32 Marjan Pertot, Bibliografija slovenskega tiska v Argentini, 1945-1990, II. del časopisje, Trst 1991, str. 58.
- 33 Marjan Pertot, Bibliografija slovenskega tiska v Argentini, 1945-1990, II. del časopisje, Trst 1991, str. 30.
- 34 Marjan Pertot, Bibliografija slovenskega tiska v Argentini, 1945-1990, II. del časopisje, Trst 1991, str. 64, 92, 47.
- 35 Marjan Pertot, Bibliografija slovenskega tiska v Argentini, 1945-1990, II. del časopisje, Trst 1991, str. 39. Predhodnike omenja Aleš Breclj v svojem referatu Slovenski etnični tisk v Argentini do druge svetovne vojne.

- 36 Irene Mislej, *Kronologija Slovencev v Argentini*. Slovenski izseljenski koledar 1983, Ljubljana, str. 145-146.
- 37 Marjan Pertot, *Bibliografija slovenskega tiska v Argentini, 1945-1990*. II. del časopisje, Trst 1991, str. 84.

SUMARIO

LA PRENSA ESLOVENA EN ARGENTINA LUEGO DE LA II. GUERRA MUNDIAL

Irene Mislej

La comunidad eslovena en Argentina se formó hacia final de los años 20 con la llegada masiva de inmigrantes provenientes de la parte de Eslovenia ocupada por fuerzas italianas. De la parte yugoslava provenían sólo pagueños grupos. La actividad cultural de esta comunidad ha sido tratada ya en diversas ocasiones: Aleš Brecej en el trabajo precedente a éste analiza el desarrollo de la prensa de esta comunidad hasta la 2. guerra mundial. El propósito de este aporte es el de trazar la continuación de este sector a partir de la 2. guerra mundial y hasta la desaparición de los principales medios impresos de esta comunidad.

Al momento de la invasión de Yugoslavia por la fuerzas del Eje, la comunidad eslovena en Argentina contaba con diversos medios de información: el semanario Slovenski list, la revista mensual Njiva de orientación izquierdista, y la revista mensual católica Duhovno življenje. Esporádicamente aparecía asimismo la revista Naš dom, editada por la asociación del mismo nombre. Los medios mencionados responden a la pluralidad de orientaciones políticas que existían dentro de la comunidad. El desarrollo de la guerra, con su extrema polarización provocó la división de los medios en aquellos que apoyaban a las fuerzas partizanas, y los que defendían a los domobranci. Duhovno življenje, al final de la guerra, estaba decididamente a favor de aquellos últimos, y con la llegada de los refugiados políticos pasó íntegramente a sus manos. La revista Njiva fué prohibida por el régimen militar argentino en 1943; Slovenski list, debilitado por la división mencionada (existía también un grupo de simpatizantes de la monarquía), se redujo considerablemente. En el artículo se mencionan

las principales figuras periodísticas que dieron forma y contenido a los medios de información de la comunidad.

La gran mayoría de la comunidad, proveniente del litoral esloveno que, luego da una ocupación italiana fascista de tantos años, veía realizado su sueño de libertad, sostenía al nuevo régimen yugoslavo. Dentro de la comunidad maduró asimismo el deseo varias veces expresado de unión de todas las asociaciones, esto dió por resultado el Slovenski ljudski dom y la paralela unión de dos periódicos, Pravica y Slovenski list. El gobierno del gral. Perón propiciaba una dura campaña antiizquierdista, de la cual resultó víctima la comunidad, en 1949 prohibieron la asociación común, un año más tarde cayó el periódico Slovenski glas. Pero a los pocos meses, en 1950, apareció Nova domovina, semanario que reunió a los protagonistas del medio periodístico; por razones administrativas se transformó en Lipa en 1957 y siguió apareciendo hasta 1966, cuando un nuevo régimen militar lo cerró definitivamente. A partir de este momento, no volvió a renacer la prensa eslovena de esta parte de la comunidad, a excepción de varios boletines internos de las diversas asociaciones. Artículos en esloveno aparecían también en diversos medios como Glasnik, Ise-ljenička rječ, o Slovenski sokol. En el artículo se mencionan otras publicaciones esporádicas, como almanaques y revistas. La bibliografía comprende las referencias básicas de todos los medios analizados y de sus editores y redactores.

THE PRESS AS A LINK BETWEEN THE LEADERS
AND THE RANK AND FILE OF AN ETHNIC
FRATERNAL ORGANIZATION: HANDLING THE
SITUATION OF SECOND GENERATION MEMBERSHIP
IN THE KSKJ'S ORGANS

M a j d a K o d r i č

After having developed through mass Slovene immigration from the 1880s to the First World War, since the conflict the Slovene ethnic community in the United States began undergoing considerable structural changes. The war interrupted the migratory movement, and in the following years new legislation which restricted immigration from Southern and Eastern Europe largely reduced the inflow of Slovene immigrants themselves. At the same time, the second generation was growing up and its share within the ethnic community was increasing. From the *United States Federal Census* it can be drawn that, while in 1910 the second generation formed less than a third of the Slovene ethnic community, a decade later already more than a half of it was American-born. The awareness that the future of the ethnic institutions would depend on the interest of the second generation in keeping them alive led their leaders to devote specific care to the nourishment of ethnic identity among the youth.¹

The adoption of such attitudes can be observed for instance in examining the positions and the activities that the two main Slovene organizations in the United States, both founded on fraternal mutual aid principles, developed at that time. The essay focuses on one of them, the Kranjska Slovenska Katoliška Jednota (up to 1965 Grand Carniolian Slovenian Catholic Union of USA, since then American Slovenian Catholic Union), in short KSKJ, which was established in Joliet, IL in 1894 as the first nationwide Slovene fraternal organization. Its Catholic bases reflect the central role of the Church within the Slovene ethnic community in the United States.² In examining its further development, the parallel growth of another nationwide Slovene fraternal organization can not be overlooked. The Slovenska Na-

rodna Podporna Jednota (Slovene National Benefit Society), in short SNPJ, was founded in Chicago in 1904 and proposed to meet the needs of those members of the ethnic community who adhered to freethinking ideas and to the socialist view of class struggle.³ Establishing some comparisons with the KSKJ's positions towards the second generation, as both organizations undertook some parallel basic steps and shared some views in approaching the questions related to it. For the same purpose, same essential differences between their attitudes, deriving from their different ideological standpoints, will be stressed as well.

Besides the appropriateness of such partly comparative approaches, it is worth noting first of all that the sources which provide the basic documentation concerning this subject are the same in both cases. The press of these organizations is essential in this regard. Indeed, their organs, the SNPJ's daily *Prosveta* (The Enlightenment) and the weekly *Glasiło K.S.K.J. Jednota* (The Voice of the K.S.K. Jednota)⁴ include numerous articles which express their attitude towards the second generation. While among them many are representative of the positions held by the leaders of these organizations, reports and letters from various settlements which refer to the situation of the second generation are worth considering as well. By extending the research to them, it is possible to examine the mutual receptiveness between the leaders and the membership of various local branches. As a whole, the variety of the subjects approached in the press offers the opportunity to observe several diverse aspects of the needs of the American-born youth and of the responses to them. The essay mainly aims at stressing this complexity within the KSKJ's attitudes, while focusing on a relatively short period and examining only the initial basic steps which its leaders undertook in behalf of the second generation around the end of the First World War and the beginning of the 1920s.

The first crucial decision in this regard concerned the establishment of the KSKJ's juvenile department, which began its activity on June 1st, 1916. Like the juvenile department founded by the SNPJ in 1913, it provided financial benefit to children from 1 to 16 years old, while fostering their involvement in the organization in other regards as well. From 1.313 members at the establishment its membership increased to 5.240 by the end

of 1919, while approximately one decade later, in 1928, it would count 11,712 members. Its growth was sustained by enrollment campaigns, which were promoted also through *Glasiló K.S.K. Jednote* itself. Not only the pertinent contests among the KSKJ's branches are worth noting, but also the appreciation of individual examples of family enrollments expressed in the newspaper.⁶

Through the spread of the juvenile department among Slovene youth the KSKJ's leaders sought to build the bases for the future of the organization.

*"If our Slovene American youth remains true and steady under this banner, the existence and the best future of the K.S.K. J. will be ensured."*⁶

Already with regard to the 1919 *Glasiló K.S.K. Jednote* also reported on grown-up members of the juvenile department who passed to the regular membership.⁷

In order to foster the involvement in the KSKJ's activities the education of the youth according to the organization's principles was necessary as well. For this purpose in 1921 a specific organ of children, the monthly *Angelček* (Little Angel) was established. It was published as a separate periodical until 1923 and then as a supplement of *Glasiló K.S.K. Jednote* from 1924 to 1926. This organ can be compared to the monthly *Mladinski list* (Juvenile), established by the SNPJ in 1922, although the latter largely outlasted the former and has been published up to today with the title *The Voice of Youth*, adopted in 1945.⁸ For instance, from the very beginning both periodicals contained English pages besides those printed in Slovene, apparently in order to address also those second generation readers who did not master the Slovene language adequately. This shows that both organizations were pursuing the maintenance of the ethnic language among the youth and aware of its inevitable gradual loss at the same time. The two magazines also shared a similar structure, mostly consisting of literary writings, stories and poems. However, their content largely differed, as it conformed to the ideological standpoints of the two organizations.

Indeed, *Angelček* joined *Glasiló K.S.K. Jednote* in asserting the KSKJ's aspirations concerning the second generation and aimed at contributing to realize them. Since its first issue, publi-

shed in June 1921, the monthly undertook the task of guiding children along their gradual involvement in the organization and their acquisition of its essential principles: mutual aid, religious faith and ethnic identity.

*"So this is my task: to awaken you to the love of faith and of nationality under the protection of the Kranjsko Slovenska Katoliška Jednota. I want to show you that to every Catholic Slovene in America our glorious Kranjsko Slovenska katoliška Jednota is and must be the most precious treasure, which we must guard like the apple of our eye."*⁹

Even by examining just the first volume of this periodical it is possible to acquire a considerably detailed view of how it pursued such goals. Ethnic identity was nourished essentially through the publication of literary writings by Slovene authors, for instance by Fran Ksaver Meško, and in general by concretely acquainting the readers with the Slovene language in its printed form. Besides, the ethnic language was explicitly stressed as a basic value, like in the poem by Anton Medved "Slovenska govoriča".¹⁰ The principles of mutual aid were promoted by reprinting the clauses of the purpose for which the KSKJ had been founded, by recollecting the main features of its history and by urging readers to contribute writings which would show their own knowledge of the organization. Such and other letters were published regularly in a specific column of the magazine. The constant encouragements themselves to send mail to *Angelček* were motivated explicitly by stressing the need to develop ties among the young KSKJ's members in various settlements in order to build a basic network of renewed unity, necessary for the future of the generation. The children who had enrolled in KSKJ throughout the United States did not know each other yet. Thus, they could not "discuss and become still more enthusiastic about their Juvenile department". *Angelček* proposed to offer "small brothers and sisters, hundreds and hundreds of miles distant from each other", the opportunity to establish close mutual contacts.¹¹ Children were also urged to contribute by themselves to the increase of subscribers for the magazine, as well as of the membership of the juvenile department.¹²

It is worth stressing that the periodical was also distributed in Slovene parochial schools, as for instance it was mentio-

ned in the correspondence sent by the readers and as the indications of various parochial schools below their signatures tend to confirm.¹³ This shows concrete collaboration between the KSKJ and these institutions, which were paid much attention in *Glasiło K.S.K. Jednote* itself, as will be seen in the following paragraphs. Even by considering just the content of *Angelček*, these ties are easily understandable, as Catholic education was its most pervasive element. Confirming to the KSKJ's aim at fostering religious faith, not only the articles on the organization itself, but most writings published in the monthly proposed to spread Catholic moral principles among the youth. On the one hand, such purposes were a common feature of the samples of Slovene literature which appeared in it, thus establishing links between religious and ethnic education. At the same time, mostly its English section reflected the aim at strengthening religious values among the readers according to the teachings of the American Catholic Church as well. Such was the case of articles which propagated the activities of American Boy Scouts or of literary writings by American authors, which are also set in the American environment. It is possible to observe even the publication of appeals by American clergymen which fostered vocations to the priesthood. The aim at linking Catholic faith and American identity is expressed most explicitly in articles on the Catholic Church in the United States and on some prominent members of the American Catholic community.¹⁴

The weight of Catholic education in *Angelček* and the modes in which it was pursued can be compared to the nourishment of class consciousness as the SNPJ's ideological basis in *Mladinski list*. These teachings as well were largely linked to ethnic education, mainly through the publication of literary writings on the conditions of the working class and by stressing the spread of class consciousness among Slovene immigrants. At the same time, their belonging to the larger American labor movement was praised, so that a comparison between the KSKJ's upbringing of proper followers of the American Catholic Church and the SNPJ's education of equal members of the American working class can also be drawn.¹⁵

The parallel impact of Catholic principles and of the socialist view of class struggle on the directions along which the KSKJ's and the SNPJ's leaders aimed at educations the youth was a crucial factor in determining their differing and even opposi-

te attitudes towards school education as an essential aspect of the question of the second generation. Indeed, the KSKJ strongly advocated ethnic parochial schools, while the SNPJ opposed them and favored public education, proposing to supply it with additional ethnic classes.¹⁶ By focusing on the several articles which deal with the question of school education in *Glasiło K.S.K. Jednote*, it is possible to gather both considerations concerning the role of Slovene parochial schools and concrete accounts on their activities. Moreover, reports and letters sent to the newspaper from various settlements are essential in complementing positions and observations expressed by the KSKJ's leaders. It is also worth noting the publication of reports on supplementary ethnic classes promoted by Slovene pastors in some parishes which lacked proper Slovene parochial schools. At the beginning of 1918, for instance, from Rock Springs, Wyo. it was reported on a Slovene course which had been established shortly before and was conducted by the pastor within the church itself. The newspaper also published accounts on public performances promoted by the organizers of such courses, like of a Slovene course in Eveleth, Minn. and of Slovene summer schools in New York and Chicago.¹⁷

As to Slovene parochial schools, fourteen of them were listed in *Glasiło K.S.K. Jednote* in 1918. Two operated in Cleveland, Oh., while the others acted in: Collinwood, Oh., Indianapolis, Ind., Joilet, Ill., Kansas City, Kans., La Salle, Ill., Lorain, Oh., Pittsburgh, Pa., Bridgeville, Pa., Pueblo, Colo., Springfield, Ill., Stelton, Pa. and Waukegan, Ill.¹⁸ Obviously, the majority of them were located in Illinois, Ohio and Pennsylvania, where most Slovene immigrants settled. However, their establishment in some other settlements as well contributes to prove their essential role within the Slovene ethnic community in the United States. The relevance of these schools is also evident in reports from various places which referred for instance to public performances promoted by them, as well as to the number and the successfulness of their pupils.¹⁹

Ethnic parochial education, a basic task which Slovene parishes began undertaking since 19th century, became an even more crucial stronghold of ethnic identity at that time, when the ethnic community was gradually renewing itself through the growth of the second generation. Accordingly, the KSKJ did not only support Slovene parochial schools, but also urged them to

spread further and advocated a broad debate on this question among the Slovene press in the United States. The opposition of "progressives and freethinkers" to parochial schools was condemned as disloyalty to ethnic values. These institutions were considered indispensable for the maintenance of the Slovene language as the core of ethnic identity. Indeed, *Glasiło K.S.K. Jednote* stressed as the main goal of ethnic education that "all sons or daughters of American Slovenes should learn their mother (Slovene) tongue above all and first of all and other languages only afterwards".²⁰

At the same time, obviously the KSKJ advocated Slovene parochial schools specifically as institutions which provided education based on Catholic values. The acknowledgment of their belonging to the larger system of American Catholic schools is evident in several articles in the KSKJ's organ. Promoting education according to their common principles, however, did not imply only pursuing religious goals, but also fostering American identity. Thus Slovene parochial schools contributed to acculturation as well, as it was stated explicitly in *Glasiło K.S.K. Jednote* itself and as it is concretely evident for instance from the use of English as the teaching language, while Slovene was taught as a specific subject. It is worth noting that in the KSKJ's organ the subject of Catholic education was also approached by translating or referring to articles in English which had appeared in American press, like in *Our Sunday Visitor* or in *The Brooklyn Eagle*. Such references served as supports in advocating higher American Catholic education as well.²¹

Acquiring as much education as possible was considered indispensable for the social and economic improvement of each person, as well as of the Slovene ethnic community as a whole within American society. While this attitude itself is similar to the SNPJ's view of public education, it is striking to find among the positions expressed in the KSKJ's newspaper even explicit references to the American working class and its need of education in order to defend its rights effectively. Thus a correspondent stated in his letter that every worker needed "some more education and to know at least half of the Constitution of the United States, as well as of the laws of individual states of the city where he lived". It was necessary to give the youth the opportunity to pursue higher education so that unlike their parents "they would know how to seek more rights and how to

make use of them".²² It can be concluded that while the SNPJ obviously stressed the value of school education mainly in this regard also according to its ideological principles, the KSKJ itself could not miss approaching the status of its member - mostly industrial workers as a social problem of American society.

As actually the whole content of this essay shows, the necessity of considering the concrete situation of the Slovene ethnic community in the American environment largely contributed to mold the ideological attitudes of both fraternal organizations in their fulfillment of the complex task of attending the concomitant needs of ethnic identity and of acculturation among their membership. Above all in promoting ethnic social and cultural activities they reached even beyond ideological differences. They necessarily acknowledged and also supported the adoption of some essentially identical American models of social behavior, which attracted ethnic communities as well and were among the means by which they could adjust effectively to the American environment. Obviously the aspirations to follow such examples and the American way of life in general were much stronger among the young members of the Slovene ethnic community who were growing up in the American environment than among their immigrant parents. Actually this difference was the basic factor which determined the specificity of the question of the second generation.

As it is examined more in detail in the previous paragraphs, on the one hand this motivated the leaders of ethnic institutions to enhance the care which they took of ethnic education as a supplement to the American one in order to counteract the assimilation of American models of social behaviour at school and through other social channels. On the other hand, the needs of the youth led them to support for instance the promotion of peculiarly American sports like bowling or baseball and of cultural activities which followed American examples among the second generation in Slovene settlements.

This attitude was basically shared by both organizations considered in this essay. As to the KSKJ's positions, they reflected it already at the beginning of the 1920s. Indeed, the monthly of the juvenile department regularly published articles on such sport activity and *Glasiló K.S.K. Jednote* reported on games related to it. Besides, already at that time the KSKJ's organ expressed appreciation of performing activities realized by the

youth as Minstrel Shows. Much space in it was devoted to a Minstrel Show, held in Chicago in February 1920, which explicitly praised for having presented the Slovene ethnic community to the American public and for having provided the opportunity to *"show [its] sympathies for [its] American fellow citizens, as well as that the Slovenes in Chicago progressed in Americanization just like other well-known, bigger nationalities in [the] city"*.²³

Such evaluation of the acculturation of the second generation as contributing towards the integration of the Slovene ethnic community as a whole within American society even suggests to draw some correlation between the attitudes towards the American-born youth and the contemporary attention paid by both the KSKJ's and the SNPJ's press to the opportunities for immigrants to attend evening classes of English language, which provided assistance for the achievement of American citizenship as well. This urge to undertake naturalization contributes to set the question of the second generation and the attitudes towards it in a larger process of transformation which the relationship of the Slovene ethnic community respectively to the ethnic heritage and to the American environment was undergoing since the First World War.²⁴

As a whole, the research accomplished up to now on the content pertinent to the question of the second generation of the KSKJ's press has mainly been helpful in revealing the complex interaction between maintenance of ethnic identity and acculturation both as an inevitable process and as a goal which the Slovene ethnic community pursued through the upbringing of its first American-born generation. Moreover, such observations cast new light on the information already gathered from the press belonging to the SNPJ, as they open the prospect of manifold comparisons between the attitudes of these two organizations. These conclusions, however, will need to be supported and enriched with further evidence by extending the research to a longer period of time.

NOTES

- 1 Slovene emigration to the United States is examined extensively in Matjaž Klemenčič, *Ameriški Slovenci in NOB v Jugoslaviji*, Maribor 1987, pp. 31-72, 286-288 (the latter pages belong to the English

- summary of the book) and in M. Klemenčič, "Slovenci v ameriški statistiki v 19. in v 20. stoletju", *Celovski zvon*, 11/4 (September 1984), pp. 23-31; the observations concerning the second generation are drawn from p. 51 in the former publication; Immigration to the United States from Southern and Eastern Europe was largely restricted by the Emergency Quota Act of 1921 and the National Origins Act of 1924. Such thoughts with regard to the future of Slovene ethnic institutions in the United States are expressed for instance in Frank Zaitz, "Ameriški Slovenci véeraaj, danes in jutri", *Ameriški družinski koledar* 1928, pp. 44-45.
- 2 For a broad presentation of the role held by the Church within the Slovene ethnic community in the United States cf. Rudolph M. Susel, "Slovenes", in *Harvard Encyclopedia of American Ethnic Groups*, Stephan Thernstrom ed., Cambridge, MA, 1980, p. 938; M. Klemenčič, *Ameriški Slovenci...*, op. cit., pp. 79-81, 288-289 (English); Majda Kodrič, "Religion and Ethnic Identity within the Slovene Community in the United States: the Bases and the Transition to the Second Generation", manuscript, printing in *Studi emigrazione*, Fall 1991.
 - 3 The establishment of both organizations is examined for instance in Toussaint Hočevar, "Češki vpliv pri snovanju slovenskih podpornih 'jednot' v ZDA", *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 18?-13:1/2 (1977), pp. 234-240 (provided with an English summary). The development of the SNRJ since the establishment to 1923 is presented in Jože Zavertnik, *Ameriški Slovenci. Pregled splošne zgodovine Združenih držav, slovenskega naseljevanja in naselbin in Slovenske narodne podporne jednote*, Chicago 1925, pp. 553-623. A basic source concerning the development of the KSKJ up to that time is *Jubilejna spominska knjiga* izdana povodom tridesetletnice Kranjsko-slovenske katoliške jednote, 1894-1924. Both organizations are still active today.
 - 4 Both newspapers are presented in detail in Jože Bajec, *Slovensko izseljenško časopisje 1891-1945*, Ljubljana 1980, pp. 34-36 and 48-49. *Glasilo K.S.K. Jednote* was published from 1915 to 1945. Previously *Amerikanski Slovenec* was the KSKJ's organ and it resumed this role after the Second World War.
 - 5 "Mladinski oddelek K.S.K. Jednote", *Glasilo K.S.K. Jednote*, 5:47 (November 26, 1919), p. 5; "Zapisnik seje glavnih odbornikov K.S.K. Jednote vršeče se v Jolietu, Ill., od 19. do 22. januarja 1920", *Glasilo K.S.K. Jednote*, 6:4 (January 28, 1920), pp. 1-3, 7; "Jugoslovanske podporne organizacije v Zedinjenih državah", priredil Ivan Mladinec, *Ameriški družinski koledar* 1930, pp. 20-23; "Uradno naznanilo", *Glasilo K.S.K. Jednote*, 4:12 (March 27, 1918), p. 5; "Zlata knjiga K. S.K. Jednote", *Glasilo K.S.K. Jednote*, 5:4 (January 29, 1919), p. 4; "Zlata knjiga K.S.K. Jednote", *Glasilo K.S.K. Jednote*, 6:5 (February 4, 1920), p. 4; "Posnemanja vredno", *Glasilo K.S.K. Jednote*, 4:6 (February 13, 1918), p. 4; "Posnemanja vredno", *Glasilo K.S.K. Jednote*, 4:11 (March 20, 1918), p. 2; "Sedem bratov pri K.S.K.J.", *Ibidem*.
 - 6 "Banket v počast glavnih odbornikom K.S.K.J.", *Glasilo K.S.K. Jednote*, 4:4 (January 30, 1918), p. 3.
 - 7 "Veselo znamenje. Pozdravljeni naši mladi sobratje in sestre!", *Glasilo K.S.K. Jednote*, 6:2 (January 14, 1920), p. 4; "Zapisnik seje glavnih

- odbornikov K.S.K. Jednote vršče se v Jolietu, Ill., od 19. do 22. januarja 1920", Glasilo K.S.K. Jednote, 6:4 (January 28, 1920), pp. 1-3, 7.
- 8 Further information on these periodicals is provided in J. Bajec, op. cit., pp. 66-70.
- 9 "Pozdravi", Angelček-Little Angel, 1:1 (June 1921), p. 1
- 10 Cf. Ksaver Meško, "Stara priča", Angelček-Little Angel, 1:2 (July 1921), pp. 31-32; K. Meško, "Pravljičica o oglarjevi hčerki in zakletem kraljeviču", *Ibidem*, pp. 35-37; two passages of the book by K. Meško Mladim srecem, Ill. zvezek; "Srečnemu otroku", Angelček-Little Angel, 1:3 (August 1921), p. 55 and "Mamlci", *Ibidem*, p. 59; Anton Medved, "Slovenska govornica", Angelček-Little Angel, 1:2 (July 1921), p. 25.
- 11 The quotations are drawn from "Dopis", letter, signed Jožef Umek, Angelček-Little Angel, 1:1 (June 1921), pp. 10-11 and from the article "Počitnice", Angelček-Little Angel, 1:2 (July 1921), pp. 25-26. The other observations are based on "Our Grand Carniolian Slovenian Catholic Union", Angelček-Little Angel, 1:2 (July 1921), pp. 41-42; "Our Grand Carniolian Slovenian Catholic Union", Angelček-Little Angel, 1:4 (September 1921), pp. 89-90; Matthias Šavs, "Our Grand Carniolian Slovenian Catholic Union", Angelček-Little Angel, 1:5 (October 1921), pp. 114; "Dopisi", Angelček-Little Angel, 1:8 (January 1922), pp. 183-184; "Dopisi", Angelček-Little Angel, 1:9 (February 1922), pp. 205-207.
- 12 Cf. "Pozdravi", Angelček-Little Angel, 1:1 (June 1921), p. 1; "Počitnice", Angelček-Little Angel, 1:2 (July 1921), pp. 25-26; "Pozor! Pozor! Pozor!", Angelček-Little Angel, 1:5 (October 1921), p. 112.
- 13 "Dopisi", a letter, signed Mary Drobnič, Angelček-Little Angel, 1:7 (December 1921), p. 160.
- 14 With regard to Slovene writings, cf. for instance K. Meško, "Stara priča", Angelček-Little Angel, 1:2 (July 1921), pp. 31-32. Among literary writings by American authors cf. for instance Henriette Eugenia Delamare, "The Little Soloist of St. Elizabeth's", Angelček-Little Angel, 1:1 (June 1921), pp. 20-22 and 1:2 (July 1921), pp. 43-46. Michael J. Slattery, Chairman, "Scouting Under Catholic Leadership", Angelček-Little Angel, 1:1 (June 1921), pp. 19-20 and 1:2 (July 1921), pp. 42-43; "Archbishop Mundelein's Warning", Angelček-Little Angel, 1:1 (June 1921), p. 23; Bishop Allen, "Fostering Vocations", Angelček-Little Angel, 1:2 (July 1921), p. 48; Mihael Čepon, "Catholics in American History", Angelček-Little Angel, 1:3 (August 1921), pp. 67-72; "The late Chief Justice White - a Catholic in heart", Angelček-Little Angel, 1:2 (July 1921), pp. 46-47.
- 15 Majda Kodrič, "Class Consciousness among the Second Generation: Expectations and Responses within the Slovene National Benefit Society in the 1920s", *Migracijske teme*, 4:1/2 (1988), pp. 113-115, 117, 121-123.
- 16 *Ibidem*, pp. 114-116, 118; M. Kodrič, "Melting pot: izgubljena bitka Ameriških Slovencev?", *Slovenski koledar '87*, pp. 165-166; Nives Sulič, "Thank God I'm Slovenian, Ljubljana 1983", p. 69.
- 17 "Društvene vesti in dopisi", a letter from Rock Springs, Wyo., signed V...i, Glasilo K.S.K. Jednote, 4:6 (February 13, 1918), p. 2; "Društvena naznanila in dopisi", a letter from Virginia, Minn., signed Udeležence,

- Glasilo K.S.K. Jednote, 4:18 (May 8, 1918), p. 3; "Naznanilo in vabilo", Glasilo K.S.K. Jednote, 4:38 (September 25, 1918), p. 3; "Lokalne vesti", "Zaključek slovenske farne šole", Glasilo K.S.K. Jednote, 5:32 (August 13, 1919), p. 2.
- 18 "Več slovenskih šol!", Glasilo K.S.K. Jednote, 4:10 (March 13, 1918), p. 4.
- 19 "Društvene vesti in dopisi", a letter from Joliet, Ill., signed Josip Zalar, Glasilo K.S.K. Jednote, 4:13 (April 3, 1918), p. 2; "Društvena naznanila in dopisi", a letter from Joliet, Ill., signed Anton Zugel, Glasilo K.S.K. Jednote, 4:27 (July 10, 1918), p. 2; "Društvena naznanila in dopisi", a letter from Pueblo, Colo., signed Poročevalec, Glasilo K.S.K. Jednote, 5:29 (July 23, 1919), p. 2; "Otvoritev farne šole" (on the Slovene parochial school in Springfield, Ill.), Glasilo K.S.K. Jednote, 5:34 (August 27, 1919), p. 3; "Društvena naznanila in dopisi", a letter from Kansas City, Kans., signed Peter Majerle, Glasilo K.S.K. Jednote, 5:51 (December 22, 1919), p. 5.
- 20 "Več slovenskih šol!", Glasilo K.S.K. Jednote, 4:10 (March 13, 1918), p. 4 (the quotation is taken from this article); "Upoštevanja vredno", Glasilo K.S.K. Jednote, 4:9 (March 6, 1918), p. 4.
- 21 Rev. Joseph V.S. McClaney, "Katoliške šole so ameriške šole", Glasilo K.S.K. Jednote, 4:35 (September 4, 1918), p. 4; Rev. John Plaznik, "Več odločnosti", Glasilo K.S.K. Jednote, 5:33 (August 20, 1919), p. 3; Rev. J. Plaznik, "Nekaj iz drugih listov", Glasilo K.S.K. Jednote, 5:35 (September 3, 1919), p. 3; N. Sulič, op. cit., pp. 68-69.
- 22 "O krščanski izobrazbi, Čast starišev v božjem zastopništvu", translated from English by Avg. F. Florjanc, Glasilo K.S.K. Jednote, 6:3 (January 21, 1920), p. 3; Rev. J. Plaznik, "Ali vzgoja za prihodnost, ali dolarji sedaj?", Glasilo K.S.K. Jednote, 5:34 (August 27, 1919), p. 3; the quotations are taken from "Društvena naznanila in dopisi", a letter from San Bernardino, Calif., signed Frank K. Sterbentz, Glasilo K.S.K. Jednote, 5:37 (September 17, 1919), p. 2; cf. also M. Kodrič, "Class Consciousness...", op. cit., pp. 114-116.
- 23 Cf. "Sporting Page", Rev. M.J.B., "The Boys Game", Angelček-Little Angel, 1:8 (January 1922), p. 191 and 1:9 (February 1922), p. 214; "Slovenski kegljaški klub", Glasilo K.S.K. Jednote, 5:49 (December 10, 1919), p. 3; "Naznanilo in vabilo", Glasilo K.S.K. Jednote, 4:38 (September 25, 1918), p. 3; "Lokalne vesti", "Velik Minstrel Show", Glasilo K.S.K. Jednote, 6:3 (January 21, 1920), p. 2; "Društvena naznanila in dopisi", a letter from Chicago, Ill., signed Math. Turšič, Glasilo K.S.K. Jednote, 6:5 (February 4, 1920), p. 2; "Sijajen uspeh 'Minstrel Show-a'", Glasilo K.S.K. Jednote, 6:6 (February 11, 1920), p. 2; M. Kodrič, "Class Consciousness...", op. cit., p. 117.
- 24 "Društvena naznanila in dopisi", "Obiskujte večerno šolo. Poziv rojakom v Virginia, Minn.", Glasilo K.S.K. Jednote, 5:45 (November 12, 1919), p. 2; "Pozor! Jugoslovani iz Gary in New Dulutha, Minn.", Glasilo K.S.K. Jednote, 5:47 (November 26, 1919), p. 3; "Društvena naznanila in dopisi", a letter from Rock Springs, Wyo., signed -W.-, Glasilo K.S.K. Jednote, 6:3 (January 21, 1920), p. 2; "Pozor Jugoslovani v Gary in New Duluth, Minn.", Prosveta, 12:290 (December 10, 1919), p. 8; "Večerna šola za inozemce v Chicagu", Prosveta, 12:227 (September 26, 1919), p. 3; "Dopisi", a letter from Willard, Wis., signed Naročnik, Prosveta, 12:263 (November 7, 1919), p. 2.

POVZETEK

**ČASOPISJE KOT VEZ MED VODSTVOM IN BAZO
ETNIČNE PODPORNE ORGANIZACIJE: SOOČANJE S
POLOŽAJEM ČLANSTVA DRUGE GENERACIJE V
GLASILIH KRANJSKO SLOVENSKE KATOLIŠKE
JEDNOTE**

M a j d a K o d r i č

Povezujoč vlogo izseljenskega časopisja znotraj slovenske etnične skupnosti v ZDA s specifično problematiko njene druge generacije, se prispevek osredotoča na soočanje s tem vprašanjem v tisku ene izmed dveh vodilnih slovenskih podpornih organizacij v ZDA, Kranjsko Slovenske Katoliške Jednote (dalje KSKJ). Hkrati so vzpostavljene primerjave s pristopom do tega vprašanja znotraj ideološko različne usmerjene Slovenske Narodne Podporne Jednote (dalje SNPJ). Ugotavljanje sličnosti in razlik med stališči teh dveh sorodnih organizacij namreč pripomore k temeljitejši razčlenitvi problematike in njenega odnosa do nje. Posebej glede KSKJ pa so upoštevane tudi razlike in hkrati medsebojno dopolnjevanje med stališči vodstva in tistimi deli članstva organizacije, kot se odražajo v dopisih glasilu iz posameznih naselbin.

Prikazani so prvi temeljni koraki KSKJ v soočanju z vprašanjem druge generacije. Poleg mesečnika za otroke Angelček (Little Angel) je na straneh Glasila K. S. K. Jednote spremljan razvoj mladinskega oddelka organizacije. Podobni pobudi je prevzela SNPJ, obe organizaciji pa sta si s tem ob ohranjanju etnične zavesti med mladino prizadevali utrditi osnove za svojo prihodnost. Z etnično vzgojo, se je v obeh primerih povezovanja ideološka. V duhu katoliških nazorov KSKJ oziroma socialističnih in svobodomiselnih SNPJ. Obenem je ideološka usmerjenost pogojevala odnos obeh organizacij do problema šolske vzgoje, ključnega za drugo generacijo, za katerega je zlasti Glasilo K. S. K. Jednote pokazalo znatno zanimanje. KSKJ je zagovarjala etnične župnijske šole, SNPJ pa jim je nasprotovala in bila naklonjena javnemu šolanju ob dodatnih etničnih tečajih. Vsekakor je bilo v obeh primerih izobraževanje nujno povezano z akulturacijo. Tudi v okviru lastnih dejavnosti sta se obe organizaciji prilagajali uveljavljanju angleščine med mladino ter sprejemali in celo podpirali njeno gledovanje po vzorcih ameriškega družabnega življenja.

SLOVENSKI TISK V ARGENTINI PO DRUGI SVETOVNI VOJNI

A n d r e j R o t

Z deklaracijo o samostojnosti Slovenije je tudi za Slovence v Argentini zaključeno neko zgodovinsko obdobje. Decembrski razglas odgovarja bistvenim zahtevam slovenske politične emigracije, izraženih v obdobju 1945-90.

Zahteve slovenske povojne diaspore so bile predvsem te: demokratizacija Slovenije, sprava in samostojnost Slovenije. Vračal se bom k tem ciljem ob pregledu raznih kulturnih, zlasti pa publicističnih akcij. Vendar ima ta vsaj navidezno zaokrožena emigrantska skupnost različne odtenke, včasih celo nasprotujoče si poglede na Slovenijo, na stik z Argentino in na emigrantsko skupnost samo.

Glavni namen te študije je prav pregled emigrantskega tiska v luči spodbud, nagibov za publiciranje. Ne sicer v smislu psiholoških motivacij, temveč utemeljevanja posameznikov in skupnostnih publicističnih dejavnosti. Tisti namreč, ki so leta 1945 zapustili matični prostor, so živeli v tako malo primernem času za fantazije, da daje slovenski emigrantski tisk vtis pravečatega čudeža ali pa vsaj arhaičnega kljubovanja normalnemu človeškemu ravnanju. Kljub zelo majhnim nakladam in presledkom v izdajanju so uredniki in revije trdovratno vztrajali in vihteli svoje zastave. Najrazličnejše ovire: pomanjkanje izkušenj, časa, denarja, sredstev - tudi avtocenzura - bi normalno zadostovale, da bi se nehala navdušenje za tiskanje raznih publikacij.

Namen te razprave je odkrivanje vidnih in manj vidnih pobud pri slovenskem argentinskem tisku in prikaz te dejavnosti. Zato se nisem odločil za kronološki pregled slovenskega argentinskega tiska, temveč za razvrščanje po založbah, ustanovah in interesnih sferah. To so:

I. Društvo Slovencev ali središčna civilna ustanova,

II. Slovenska kulturna akcija (ne le argentinska, ampak ustanova SPE, ki ima člane v mnogih državah),

III. slovenski pastoralni tisk,

IV. razne ustanove, posamezniki, samozaložbe, tisk predvojne emigracije, borčevski tisk itd.

Pri študiju slovenskega tiska v Argentini sem imel na voljo skoraj ves tisk, zlasti pa ljudi, ki so tem ali onim področjem sledili in so zanesljivi strokovnjaki v poznavanju emigrantskih publikacij: Tone Brulc, Tine Debeljak ml., Avgust Horvat; nenazadnje pa je Pertotova Bibliografija odličen pripomoček za raziskovanje slovenskih publikacij v Argentini od 1945 do 1987.

I. DRUŠTVO SLOVENCEV

Selitev emigrantov je bila težavna. Duhovnik Janez Hladnik se je zavzel pri argentinski oblasti in pomagal Slovincem, ki so bili v negotovem položaju v italijanskih in avstrijskih taboriščih. Tako so začeli prihajati v Argentino begunci in leta 1948 ustanovili Društvo Slovencev (v nadaljevanju DS).¹ Namen društva je bil nuditi oporo, zastopati koristi članov in združevati vse Slovence v Argentini.² Pri naseljevanju si je društvo prizadevalo, da se slovenska skupnost ne bi razdrobila, ampak utrjevala.³ Leta 1958 je bilo na občnem zboru izglasovano pooblastilo odboru za pridobitev statusa pravne osebe. Priznanje je prišlo z dekretom št. 1933 dne 28. februarja 1962. Dekret sta podpisala predsednik republike Arturo Frondizi in minister Luis R. Mac Kay. Društvo se je preimenovalo v Zedinjeno Slovenijo (v nadaljevanju ZS). Ustanovljen pa je bil tudi Medorganizacijski svet (v nadaljevanju MS). Od leta 1956 namreč so se v okolici Buenos Airesa začeli ustanavljati krajevni domovi, spontano in z močnim hotenjem po samostojnosti. V skladu s cilji DS ali ZS, da bi družila vse Slovence, je nastal MS, ki vključuje ZS in vse domove. Slovesen podpis dogovora je bil v Slovenski hiši 25. februarja 1962. Ta dan velja kot ustanovni dan MS, ki ima posvetovalen namen. Njegove ugotovitve pa imajo le moralno veljavo.

a) Slovenske osnovne šole

Neposredna dejavnost ZS je bila skrb za šolstvo. Kmalu po ustanovitvi DS se je začel oblikovati dopolnilni šolski sistem v slovenščini.⁴ Učiteljski zbor je začel izdajati list *Mladina*

(1950-51), izšla je prva čitanka *Naša beseda* (1952). Otroci višje skupine uporabljajo mladinski list *Božje stezice*, ki je priloga *Duhovnega življenja*. V letu 1968 so se že uporabljali štirje zvezki lepopisnice z berili za prvi in drugi razred, ki imajo vsega skupaj 132 strani in so bili natisnjeni v tisoč izvodih. Izšla je tudi čitanka *Zdomski živ-žav*.⁶ Leta 1975 pa je ZS založila učbenik za peti in šesti razred *Slovenski svet*.⁶ Pomožno gradivo je tudi v letu 1961 pri ZS izdana pesmarica *Sto naših pesmi za mladino*⁷, okrog leta 1970 *Kdo je kdo*, igralne karte slovenskih pesnikov in pisateljev s podobami in življenjepisi ter *Priročnik za vaditelje telesne vzgoje*.⁸

b) Srednja šola

Srednješolskih tečajev ni toliko kot osnovnih šol. Srednješolski tečaj ravnatelja Marka Bajuka, ki deluje v osrednji Slovenski hiši, se je osnoval leta 1961⁹. V prvih letnikih so na programu slovenščina, zgodovina, zemljepis, slovnica in drugi predmeti. V ta namen so profesorji pisali skripta in jih razmnoževali.¹⁰ Skoraj vsak predmet ima pomožno gradivo, nekaj takih pripomočkov je celo nastalo kot fotokopije beril in raznih materialov, ki so knjižno izšli v zamejstvu ali v Sloveniji. Gre za prav posebno iznajdljivost učiteljev, da srednješolcem omogočijo karseda celoten učni material. Omenim naj še priročnik prof. Alojzija Geržiniča *Slovenici v preteklosti in sedanjosti*, *Pregled svetovne književnosti* istega avtorja (SKA), Zorka Simčiča *Obris slovenske književnosti*, *Slovenski zgodovinski atlas* (Pavlovčič pri SKA), Alojzija Kukovice in Antona Oreharja *Temelji-Kristus*.¹¹

c) Svobodna Slovenija

Prav posebno poglavje v slovenskem argentinskem tisku zasluzi založba Svobodna Slovenija (v nadaljevanju SS). Založba SS izdaja tednik z istim imenom, do leta 1975 je izdajala koledarje in zbornike, knjige ter od časa do časa tudi zbirko *Svobodni pogledi na slovensko preteklost, sedanjost in prihodnost*.

Svobodna Slovenija je bila do leta 1990 poluradno glasilo Slovenske ljudske stranke (v nadaljevanju SLS), ko je nedavno prišla v lastništvo ZS. Z dosego ciljev SPE in v skladu z novimi potrebami slovenske skupnosti je SLS prepustila tednik ZS. Miloš Stare, nekdanji načelnik SLS, je DS predsedoval prvih pet let in bil hkrati izdajatelj tednika SS.

Miloš Stare je 1. januarja 1948 obnovil list SS, ki ga je ustanovil jeseni 1941 kot ilegalni list v domovini, zato še danes (1991) piše v zaglavju leto L(44), torej letnica 50 nastanka in leto 44 obnove v Argentini. Ob obnovitvi so bili v souredništvu Ruda Jurčec, Tone Krošelj in Vinko Hafner; kasneje so se souredniki spremenili in zvrstilo se je več imen: Pavel Fajdiga, Pavle Rant, Slavimir Batagelj, Tine Debeljak, Tone Mizerit, Katica Cukjati, Gregor Batagelj; danes je glavni urednik Tine Debeljak, ml.

Neprecenljivo je delo, ki ga je v triinštiridesetih letih izhajanja opravila *Svobodna Slovenija*. Sprva kot štirinajstdnevnik, potem kot tednik je Slovence povezovala, jih formirala in informirala zlasti v političnem gledanju.

Monumentalno delo pa so koledarji in zborniki SS. Sprva so bili koledarji s "*podučnim drobtiničarskim značajem zgolj letopisi*"¹², potem pa je založba spremenila ime v *Zbornik*¹³, ki je odslej prinašal pomembne politično-kulturne razprave in dokumentarno gradivo iz polpreteklosti in sedanjosti.

Zlasti v zbornikih je znanstveno obravnavana slovenska zgodovina, opisana sedanjost, podatki o naseljevanju, opis ustanov, biografije in sploh dokumentacija časa. V zbornikih je tudi mnogo pesmi, črtic in razmišljanj.

Poleg koledarjev in SS pa je založba izdala še vrsto knjig, predvsem spominske in literarne publikacije¹⁴, čeprav je od leta 1954 prevzela to nalogo Slovenska kulturna akcija, ki je hotela ločiti politično dejavnost od zgolj kulturne.¹⁵

V zbirki *Svobodni pogledi na slovensko preteklost, sedanjost in prihodnost* je izšlo šest knjižic s politično ali zgodovinsko vsebino.¹⁶ V španščini pa je založba izdala prav tako šest števil informativne priloge SS.¹⁷

č) Druge publikacije Zedinjene Slovenije

Razen z omenjenimi dejavnostmi se je DS oziroma ZS ukvarjala še z drugimi dejavnostmi, ki so tudi v zvezi s tiskom.

Že od ustanovitve dalje deluje kulturni odsek, ki skrbi za društveno kulturno delovanje, za koordinacijo nekaterih kulturnih dejavnosti v Argentini in za kulturno udejstvovanje, tako gledališko, pevsko, pisateljsko in druge panoge.

V tem okviru naj omenim izdajo učbenika kastilskega jezika in dveh slovarjev: *Slovensko-kasteljski* in *Kasteljsko-slovenski slovar*.¹⁸

ZS je izdala več brošur v spomin žrtev, ob zgodovinskih obletnicah in obletnicah društva samega. Velja omeniti brošuro v španščini *Eslovenia, otra nación sin libertad*.¹⁹ Podobne brošure so izdali tudi posamezni lokalni domovi. Ti tudi danes izdajajo svoje informativne liste. Najstarejši izmed njih je glasilo slovenske skupnosti v Lanúsu *Slovenska vas*, ki ga izdajajo lazaristi.²⁰

II. SLOVENSKA KULTURNA AKCIJA

Osrednja slovenska kulturna ustanova v Buenos Airesu je Slovenska kulturna akcija (v nadaljevanju SKA). Ustanovljena je bila leta 1954 z namenom, da bi kulturna dejavnost ne bila neposredno odvisna predvsem od političnih in verskih struktur. Zato je imela v prvih letih dovolj močno nasprotovanje, kasneje pa je bila bolj tolerirana kot priljubljena. Težko pa bi kdo mogel utemeljiti težnjo SKA po nevtralni kulturni dejavnosti, ker je bilo tudi v njej vedno dovolj politične angažiranosti. Ni pa mogoče zatrditi, da je nastanku SKA botroval samo drugačen politični koncept. Res je, da je urednik SS in prvi predsednik DS ter načelnik SLS in tajnik tedanjega Narodnega odbora za Slovenijo (NOS, kasneje SNO) Miloš Stare skrčil maneverski prostor nekaterim političnim in kulturnim osebnostim, res je tudi, da je cerkvena hierarhija dejansko dobila položaj pri katerem so ostali na pol poti spet drugi zaslužni ljudje in končno je tudi res, da je SKA s svojim teženjem po visokem kulturnem izražanju mogla zajeti različna kulturna, politična in sploh človeška gledanja.

Delovanje SKA se deli na odseke: filozofski, teološki, literarni, likovni, naravoslovni, družbeni, glasbeni, zgodovinski. V njih danes deluje okrog sto članov, živečih po vsem svetu. Sedež ustanove je v Bueos Airesu in tudi njeni odborniki in uredniki živijo v Argentini. Izjema sta bila le Rafko Vodeb in Lev Detela (so-urednika *Meddobja*).

Tu se bomo omejili le na delovanje SKA na področju tiska in opustili ostalo organizacijsko delo.

SKA je nastala na pobudo Ladislava Lenčka z namenom, da pospešuje in posreduje kulturne stvaritve, zlasti slovenske, in to v krščanskem smislu (1. člen pravil iz leta 1954). Pri tem naj bi jo vodila najvišja kakovost, ki je dosegljiva. Prizadevala pa naj bi se za organizacijsko povezavo z vsemi zdomskimi kulturnimi stvarjalci. Prvi predsednik je bil Ruda Jurčec, podpredsednika pa

Tine Debeljak in Alojzij Geržinič ter tajnik Marjan Marolt. Ustanova je izdajala *Vrednote*, danes pa *Meddobje*, *Glas* in knjige.

a) *Vrednote*

Revija *Vrednote* je začela izhajati leta 1951. Izdajalo jo je Delovno občestvo za Slovenski katoliški inštitut. Prvi letnik je obsegal štiri številke (skupno 331 strani). Z ustanovitvijo SKA se je izhajanje *Vrednot* vključilo v njene redne izdaje. To so knjige znanstvenih razprav, esejev in študij. Vsega skupaj je izšlo pet knjig. *Vrednote* so dopolnjevale *Meddobje*. Priobčile so dramatsko zapuščino v Argentini umrlega (1951) pisatelja Antona Novačana in komentarje o njem. Glavni urednik je bil Ruda Jurčec.²¹

b) *Meddobje*

Pomembno vlogo pri SKA ima revija *Meddobje*. Danes je to najstarejša slovenska revija, včasih je bila najboljša slovenska revija sploh. Do sedaj je izšlo petindvajset letnikov, povprečno je imel vsak letnik tristo dvajset strani.

V *Meddobju* so objavljali najpomembnejši slovenski kulturni delavci v zdomstvu in zamejstvu. Objavljali so leposlovne stvaritve, prevode, znanstvene razprave, eseje, literarno - zgodovinske razprave, glose, razglede, ocene, kritike itd. Mnogo je tudi slikovnih prilog. V *Meddobju* pa so izjemoma izšli tudi avtorji, ki so živeli v domovini, kot na primer Edvard Kocbek, Nace Polajnar, Ivan Mrak in drugi. Njegovi uredniki so bili predvsem Ruda Jurčec, Zorko Simčič in France Papež.²²

c) *Glas*

Glas SKA je začel izhajati leta 1954 v uredništvu tajnika SKA Marijana Marolta. Do spremembe v vodstvu SKA leta 1969 je uredništvo prevzel Ruda Jurčec. Od 1971 do 1980 je bil urednik Nikolaj Jeločnik, ki je poskušal preseči informativni značaj biltena in je naredil iz *Glasa* splošni kulturno informativni list. Prav zaradi te zasnove je prišel v navzkriž z dr. Tinetom Debeljakom, kar je povzročilo nemalo napetosti v SKA. Šlo je za odpiranje v širši slovenski svet, pri katerem je Jeločnik zadeval ob podobne težave kot Ruda Jurčec pred 1969, čeprav z drugačnim konceptom. Jurčec je namreč posegal v politiko, ki naj bi bila izključno področje SLS in NOS, Jeločnik pa presegel svet SPE, kar spet ni bilo povsem dobrodošlo za ortodoksno oziroma "vladajočo" politiko.²³

č) Knjižne izdaje SKA

Poleg *Meddobja* in *Vrednot* je SKA do leta 1990 izdala 142 knjig. Zadnja knjiga v letu 1990 nosi zapis: "142. izdaja SKA", a v število so vključeni zvezki *Meddobja* in *Vrednot*.

Skoraj polovico knjig so napisali avtorji iz Argentine, ostalo pa pisci iz ZDA, Kanade, Venezuele, Japonske, Italije, Slovenije.

Kakšna so ta dela? Alojz Rebula je izjavil, da je bil Buenos Aires drugo središče slovenske kulture. Nedavno je tudi rekel, da so pesmi Balantiča, Ivana Dolenca *Moja rast* in Sodjeva *Pisma mrtvemu bratu* knjige trajne vrednosti. Podobne izraze je imel za emigrantsko literaturo Jože Pogačnik. Mirko Javornik pa je leta 1958 pisal iz Trsta: "SKA je ne le po moji, marveč po splošni in celo ljubljanski sodbi edina velika in trajna reč, ki jo je naša emigracija postavila na noge."

Knjige, ki so izšle pri SKA v letih 1954-90

1. *Antologija slovenskega zdomskega pesništva*, 1980, 280 str..
2. Avguštin Avrelj-Lukman Fr. Ksaverij, *Enhiridion*, 1958, 112 str.
3. Avguštin Avrelj-Lukman Fr. Ksaverij, *Enhiridion*, 1972, 112 str. (2. izd.)
4. Arko Vojko, *Cerro Shaihueque*, 1987, 79 str.
5. Bajuk Marko, *Še bomo peli...*, 1988, LVIII, 93 str.
6. Balantič France, *Zbrane pesmi*, 1956, 189+LI str.
7. Balantič France, *Zbrano delo*, 1976, 237 str.
8. Baraga Irenej F., Oratorij. Glasba: A. Geržinič, besedilo: Tine Debeljak; oprema: Bara Remec, 1955, 43 str.
9. Beličič Vinko, *Nova pesem*, 1961, 122 str.
10. Bertoncej Dinko - Arko Vojko, *Dhaulagiri*, 1955, 168 str.
11. Brumen Vinko, *Iskanja*, 1967, 283 str.
12. Brumen Vinko, *Naš in moj čas*, 1980, 376 str.
13. Bükvič Frank, *Ljudje iz Olšnice*, 1973, 315 str.
14. Bükvič Frank, *Zgodbe o zdomcih in še kaj*, 1979, 215 str.
15. Bükvič Frank, *Vojna in revolucija*, 1983, 712 str.
16. Dante Alighieri-Tine Debeljak, *Pekel*, 1959, 171+CXIX str.
17. Debeljak Tine, *Kyrie Eleison*, 1955, 40 listov
18. Debeljak Tine, *Žalost zmagoslavja*, 1970, 111 str.
19. Debeljak Tine, ml., *Prsti časa*, 1986, 48 str.
20. Dolenc Ivan, *Moja rast*, 1973, 244+XXXIV str.
21. Dolinar France, *Slovenska katoliška obzorja*, 1990, 715 str.
22. Dnevi smrtnikov, *Izbor slovenskih pisateljev*, ur. Alojzij Geržinič, 1959, 253 str.

23. Geržinič Alojzij, *Pregled svetovne književnosti*, 1967, 71 str.
24. Geržinič Alojzij, *Boj za slovensko šolstvo na Primorskem*, 1983, 222 str.
25. Hribovšek Ivan, *Pesem naj zapoje*, 1965, 101 + XXVI
26. Ilija Alojz, *Huda pravda*, 1971, 351 str.
27. Jurčec Ruda, *Ljubljanski triptih*, 1957, 194 str.
28. Kociper Stanko, *Mertik*, 1954, 168 str.
29. Kociper Stanko, *Na božji dlani*, 1957, 404 str.
30. Komar Milan, *Pot iz mrtvila*, 1965, 112 str.
31. Kos Vladimir, *Križev pot prosečih*, 1955, 32 str.
32. Kos Vladimir, *Ljubezen in smrt. In še kaj*, 1971, 126 str.
33. Kos Vladimir, *Spev o naši gori*, 1978, 60 str.
34. Kremžar Marko, *Sivi dnevi*, 1962, 103 str.
35. Kremžar Marko, *Obrisi družbene presnove*, 1984, 147 str.
36. Krivec Jože, *Pij, fant, grenko pijačo*, 1978, 284 str.
37. Kunčič Mirko, *Gorjančev Pavlek*, 1958, 189 str.
38. Kunstelj France, *Butara*, 1975, 263 str.
39. Lenček Ignacij, *Rast v resnici in ljubezni*, 1984, 474 str.
40. Majcen Stanko, *Povestice*, 1962, 194 str.
41. Majcen Stanko (ps. Fran Zore), *Dežela*, 1963, 48 str.
42. Marolt Marjan, *Zori, noč vesela*, 1956, 317 str.
43. Marolt Marjan, *Slovenska likovna umetnost v zamejstvu*, 1959, nepaginirano
44. Marolt Marjan, *Jože Petkovšek*, 1975, 299 str.
45. Mauser Karel, *Jerčevi galjoti*, 1958, 135 str.
46. Mauser Karel, *Ljudje pod bičem I*, 1962, 44 str.
47. Mauser Karel, *Ljudje pod bičem II*, 1964, 243 str.
48. Mauser Karel, *Ljudje pod bičem III*, 1966, 430 str.
49. Mauser Karel, *Na ozarah*, 1970, 373 str.
50. Mauser Karel, *Zemlja sem in večnost*, 1978, 163 str.
51. Papež France, *Osnovno govorenje*, 1957, 76 str.
52. Papež France, *Zapisi iz zdomstva*, 1977, 159 str.
53. Papež France, *Dva svetova*, 1985, 98 str.
54. Pernišek France, *Zgodovina slovenskega Orla*, 1989, 257 str.
55. Pregelj Ivan, *Moj svet in moj čas*, 1954, 344 str.
56. Puškin A.S., *Pravljice 1, Pravljica o ribiču in ribici*, 1961, 23 str.
57. Puškin A.S., *Pravljice 2, Pravljica o mrtvi carični in sedmih junakih*, 1961, 32 str.
58. Rakovec Karel, *Posneti soneti*, 1987, 89+XIV str.
59. Rode Vinko, *Nekje je stvarnost prozorna*, 1987, 106 str.

60. Rudolf Neva, *Čisto malo ljubezni*, 1958, 110 str.
61. Simčič Zorko, *Človek na obeh straneh stene*, 1957, 170 str.
62. Sodja Franc, *Pisma mrtvemu bratu*, 1987, 208 str.
63. Šoukal Milena, *Pesmi*, 1969, 43 str.
64. Terseglav Dolores, *Ladijski dnevnik*, 1989, 166 str.
65. Truhlar Karel VI., *Nova zemlja*, 1958, nepaginirano
66. Truhlar Karel VI., *Rdeče bivanje*, 1961, nepaginirano
67. Velikonja Narte, *Ljudje*, 1955, 341 str.
68. Velikonja Narte, *Zanke*, 1969, 241 str.
69. *Zgodovinski atlas Slovenije*, ur. Roman Pavlovčič, 1960, 61 str.
70. *Zgodovinski zbornik*, ur. Marjan Marolt, 1959, 212 str.
71. Detela Lev, *Časomer življenja*, 198

Te publikacije SKA moremo razdeliti na več skupin:

1. Knjige, ki so iz pozabe reševale avtorje iz domovine, npr.: Pregljev *Moj svet in moj čas* ob Pregljevi 70-letnici, "nekakšna čitanka njegovega lastnega biografskega gradiva",²⁴ Velikonjeve novele *Ljudje* in *Zanke*, Majcnove *Povestice* in pesmi z naslovom *Dežela*, Balantičeve pesmi, Hribovškovo, Pesem naj zapojem, Kunstljeve črtice *Butara*, Ivana Dolenca *Moja rast*.

2. Prozo so v zdomstvu pisali Stanko Kociper, Karel Mauser, Jože Krivec, Alojz Ilija, Frank Bukvič, Marko Kremžar, France Papež, Franc Sodja, Mirko Kunčič, Vojko Arko, Dinko Bertonec, Ruda Jurčec, Marijan Marolt. Mnogi od njih so premostili dominsvetovsko tradicijo in posegli s tematiko in stilom na nova pota.

3. Pesniške zbirke so izdali (poleg omenjenih Balantiča, Hribovska in Majcna) Vinko Beličič, Tine Debeljak, Tine Debeljak, ml., Vladimir Kos, Karel Mauser, Karel Rakovec, Vinko Rode, Neva Rudolf, Milena Šoukal, Dolores Terseglav, Karel V. Truhlar.

4. Eseje, filozofske razprave in razne študije so objavili: Vinko Brumen, France Dolinar, Alojzij Geržinič, Milan Komar, Marko Kremžar, Ignacij Lenček, Marijan Marolt, France Pernišek.

5. Prevodi: Najbolj ploden prevajalec je bil Tine Debeljak. Kvalitetni so tudi prevodi iz svetovne zbirke sonetov, ki jih je iz raznih jezikov poslovenil Karel Rakovec, *Avguštinov Enhiridij* je prevedel Fr. Ksaverij Lukman.

6. Razno: Tu velja omeniti *Zgodovinski atlas Slovenije* v priredbi prof. Romana Pavlovčiča, ki je prvi te vrste. Geržinič-Debeljakov *Oratorij* Irenej F. Barage je delo glasbenika in pesnika, izdano kot partitura. Prav tako so partiture Bajukova knjiga *Še*

bomo peli..., Bertoncej-Arkov *Dhaulagiri* in Arkov *Cerro Shaihue* spadata v gorniško literaturo.

III. PASTORALNI TISK

Pri verskem tisku moramo upoštevati tri središča: osrednje dušno pastirstvo v Slovenski hiši, slovenske lazarište v Slovenski vasi pri Buenos Airesu in bogoslovno semenišče v San Luisu, v Adroqueju ali založbo dr. Filipa Žaklja.

a) Dušno pastirstvo v Slovenski hiši

Pred naselitvijo novih emigrantov je v Buenos Airesu izhajal list *Duhovno življenje*, ki ga je ustanovil duhovnik Jože Kastelic najprej kot prilogo *Slovenskega tednika* pod imenom *Moje versko življenje* (28. maja 1933) in potem kot samostojno publikacijo z naslovom, ki ga ima še danes: *Duhovno življenje* (od 16. septembra 1933). Jože Kastelic se je smrtno ponesrečil pri plezanju na Aconcagua (1940). Skrb za revijo je že prej prevzel duhovnik Janez Hladnik. Z njim je *Duhovno življenje* prišlo v roke novih emigrantov leta 1949, najprej v uredništvu Hladnik-Orehar-Lenček, pozneje pa v uredništvu konzorcija, ki mu je načeloval najprej dr. Odar, potem msgr. Orehar. Kasneje sta začela izhajati priloga za otroke *Božje stezice* in verski tednik *Oznanilo*, ki izhaja že triništirideset let.

Katoliška akcija je izdala razne razmnožene zvezke duhovno - ideološkega in organizacijskega značaja pod vodstvom prelata dr. Alojzija Odarja (*Náša pot* idr.). Iz kroga teh listov so izhajale tudi razne knjižne izdaje, bodisi izključno verske vsebine, življenjepisi, prevodi ali celo pravljice za otroke.²⁶

b) Baragovo misijonišče

Pod tem naslovom združujem razne publikacije: vse izdaje Baragovega misijonišča, tiskarne Editorial Baraga, *Katoliški misijoni*, *Misijonska zveza* ipd. Pri vseh je namreč kot povezovalna osebnost lazarist Ladislav Lenček. Lenček je pokazal izredno vnemo in sposobnost za slovenski tisk. Bil je med pobudniki in ustanovitelji DS, SKA, gospodarske zadruge, ki zdaj nosi ime Sloga, bil je že 1949/50 v uredništvu DZ in povabili so ga, da bi *Vrednotam* omogočil redno izdajanje. Tako je prišlo do Slovenske

tiskovne družbe in do Editorial Baraga, katere lastnik so slovenski lazaristi.²⁷

Katoliški misijoni so najprej izhajali v Sloveniji, po revoluciji pa je mesečnik začel izhajati v Buenos Airesu - sprva samostojno kot del DZ, potem pa kot povsem samostojen mesečnik do leta 1987, ko je slovensko medškofijsko misijonsko vodstvo v Ljubljani začelo izdajati *Misijonska obzorja*.

V skrbi za misijonsko delo je Baragovo misijonišče izdalo več knjig, na primer od leta 1953 tri *Misijonske zbornike* v uredništvu Ladislava Lenčka z mnogimi leposlovnimi in znanstvenimi prispevki. Izdali so prevod dr. J. Žagarja A. Bessierove misijonske povesti *Puščava bo cvetela* in ponatis Jakličevega *Življenjepisa Friderika Barage in Ignacija Knobleharja*. Mnogo je teh knjig²⁸. Omenim naj tri avtorje, ki so v L. Lenčku dobili izrednega založnika. To so Franc Sodja, Ruda Jurčec in Vinko Brumen.

Franc Sodja je leta 1961 pod psevdonimom Branko Bohinc izdal v Baragovem misijonišču poveljno pričevanje *Pred vrati pekla*. Ponatis knjige je izšel v letu 1986. Izdal pa je še vrsto knjig: *Duhovne vaje* (1962 in 1965), *Kraljica apostolov* (1963), *Meditacije* (1966), *Prebodeno srce* (1961), *Vincencijeva podoba* (1967), *Lepo je biti mlad* (1971 in 1984 in tudi ponatis v Ljubljani), *Glejte že sonce zahaja* (1975), *Trenutki molka* (1978). Avtor je že v Kanadi izdal razmišljanja h Goršetovemu *Križevemu potu* (1963), v Celovcu *Našli so pot* (1964), v Ljubljani pa poleg nekaterih ponatisov še *Karizma sv. Vincencija* (1986) in pri SKA *Pisma mrtvemu bratu*.²⁹

Posebno mesto v emigrantski literaturi imajo Jurčečevi spomini *Skozi luči in sence*. Izdal jih je v treh delih pri založbi Editorial Baraga oziroma izdajo to monumentalne stvaritve je prevzel ravnatelj tiskarne Lenček. V njih literarno in dokumentarno obdela čas med leti 1914 do 1941. Četrta knjiga je ostala koncipirana, vendar ni bila nikdar napisana.³⁰

V sklopu izdaj Baragovega misijonišča je treba upoštevati župnijsko glasilo *Slovenska vas*, ki izhaja že petintrideset let. Prav tako so zavodarji Baragovega misijonišča, to je spet druga slovenska srednja šola, nekakšno malo semenišče, izdajali list *Misijonski zavod*, po eno ali celo do šest števil letno od 1968 do 1989. Pred tem so učenci izdajali list *Juventus*.

Z odhodom Ladislava Lenčka na Koroško in potem v Slovenijo (1988) je Baragovo misijonišče prenehalo izdajati lastne knjige. V tiskarni Baraga pa še naprej tiska svoje publikacije SKA.

c) Dr. Filip Žakelj (1907-90)

Pod imenom dr. Filipa Žaklja obravnavam še druge pisce in delavce na področju tiska. Njegova osebnost in marljivost je reprezentativna za vse.

Žakelj je prispeval k popularizaciji Baragove zadeve kot predsednik južnoameriške Baragove zveze. Izdajal je *Baragov vestnik*, zbiral gradivo o Baragi ter izdal nekaj zvezkov Baragovih spisov p. Huga Brena, zbornik *Barago na oltar, Barago uslišuje*.³¹ S prav tako vnemo je zbiral podatke o škofu Rožmanu. Intenzivno pa se je ukvarjal s posebno dokumentarno zvrstjo - zbiranjem gradiva o delu komunistične revolucije v Sloveniji med leti 1941-45. Tako je z njegovim sodelovanjem Franc Ižanc izdal (ps. Marjan Kocmur) *Odprte grobove*, posredoval je izdajo treh zvezkov knjige Mihe Vira (ps. Mihael Brunec) *Pravi obraz Osvobodilne fronte*. Dalje še knjigo *Kozina* in razno drugo pričevalsko gradivo.³²

K izdajam Filipa Žaklja je treba dodati še publikacije bogoslovnega semenišča. Z Adrogujskim semeniščem je namreč izdal obširen molitvenik *Zdrava Marija* in druge izdaje³³. Omeniti je treba tudi sodelovanje dr. Franca Gnidovca, ki je izdal več knjig verskega značaja in tudi dokumentov o vojnem dogajanju.³⁴

IV. RAZNE USTANOVE IN POSAMEZNIKI

Tisk SPE je nadaljevanje medvojnih in taboriščnih organizacij, šol, igralskih skupin, literarnih krožkov, pevskih zborov ipd. Označil bom glavne ustanove, če imajo opravka s tiskom.

a) Družabna pravda

Družabna pravda je pomenila v krščanskem gibanju tretje emigracijsko obdobje. Prvo je bilo, kot je pisal dr. Ivan Ahčin, obdobje krščanske socialne pomladi, od 1891 do Krekove smrti (1917). Drugo obdobje je obsegalo čas po Kreku do komunistične okupacije. Tretje obdobje pa predstavlja jedro slovenskega krščanskega gibanja, ki se je 1945 rešilo v zamejstvo. To jedro je nadaljevalo svoje delo, najprej v Rimu, nato v Argentini, v Severni Ameriki in povsod, kjer so se znašli stari krščanski strokovnjaki in socialni delavci. Delo DP so bili študijski socialni krožki v obeh Amerikah in Evropi, dva socialna dneva v Buenos Airesu, poskusi za gospodarsko osamosvojitve izseljencev, publikacije (35), ki jih

je izdajala DP kot založba in kot revija, ki je s številko 77 prenehala izhajati kot razmnožena publikacija. Od 1954 do 1968 je bila tiskana, prenehala je izhajati s številko 168.

b) Slovenska beseda

Decembra 1949 je svetnik Karel Škulj izdal dve vabili, ki sta pomenili prvi letnik *Šmartinskega Vestnika*. Ta je 1952 dobil ime *Vestnik*, ki je poročal o "domobranstvu in drugih protikomunističnih borbah". Prav tako 1949. leta je Škulj začel izdajati odlično družinsko revijo *Slovenska beseda*, ki je izhajala mesečno do Škuljeve smrti v letu 1958. Izšlo je 90 števil.

Iz kroga *Slovenske besede* so izšle brošure, pričevanja o usodi domobranstva v Vetrinju. Pretresljiva je zgodba Milana Zajca *Ušel sem smrti*, ki je izšla v španščini. *Na božjo pot* (v treh snopičih) in *Vetrinje* (v osmih) so zbirke pričevanj in opisov iz tistih dni. Vsi snopiči so ob koncu leta 1949 izšli v enem zvezku pod naslovom *Zgodbe mučeništva Slovencev*, katerim je nanovo dodana še tragedija Mavserjeve družine.³⁶

c) Slovensko gledališče

Gledališče je pomembna kulturna ustanova v zgodovini naroda, manj važno pa pri pregledu (slovenskega) tiska (v Argentini). V prvih časih emigracije sta izhajala dva odrska lista: *Idnave* (igralska družina Narte Velikonja) in *Oder*. Teksti, bodisi originalni, prevodi ali že prej objavljeni, so se razmnoževali v glavnem kot kopije na stroju, mimeografu ali s fotokopirnim strojem. Redke igre, ki so bile postavljene na oder, so imele besedilo tiskano v revijah, knjigah ali posebej izdano v knjigi. Mnogo je separatnih odtisov. Gledališčne teme so z uspehom pisali Joža Vombergar, Marjan Willenpart, Nikolaj Jeločnik. Še več je avtorjev z originalnimi dramami, predvsem pa mnogo priložnostnih tekstov. Med režiserji so bili v teh petinštiridesetih letih najbolj delavni in plodni Nikolaj Jeločnik, Maks Borštnik, Frido Beznik. Med gledališke kritike pa spadajo Marijan Marolt, Tine Debeljak, France Papež.³⁷

č) Vestnik Tabor

Ob koncu 1949 je začel izhajati *Šmartinski Vestnik* in se kmalu preimenoval v *Vestnik slovenskih domobrancev in drugih protikomunističnih borcev*. Ob njem je nastala tudi organizacija borcev. Vendar se list ni ukvarjal le z zgodovinsko tematiko,

ampak tudi s politično. Tako je leta 1962 v njem začel objavljati član Narodnega odbora za Slovenijo dr. Franc Bajlec svoje in odborovo videnje domobranstva in njegovega konca. Za domobrance nesprejemljive razlage so privedle do cepitve borčevske organizacije. Leta 1964 so izstopili iz dotedanje organizacije in ustanovili novo s svojim listom *Tabor*. Z imenom naj bi pričali, da so nadaljevalci slovenskih taborov proti Turkom, narodnoobrambnih taborov in taborov, ki so jih prirejali v času domobranstva, ne pa častilci 3. maja 1945 na Taboru, saj so jim tam, kot pravijo, zasadili nož v hrbet. V novo organizacijo se je vključilo kakšnih dvesto članov. *Tabor* je tako zastopal predvsem slovensko stališče, medtem ko je *Vestnik* bil nekako projugoslovansko usmerjen. V tem smislu je Narodni odbor igral ravno nasprotno vlogo, kot bi jo sicer moral, s tem pa je tudi izgubil zaupanje osrednje zdomske večine. Ker pa je *Vestnik* ostal v tesni povezavi s cerkvenimi strukturami, je prav tem ljudem povzročil nemalo kompromisnih težav.

Protikomunistični organizaciji *Vestnik* in *Tabor* še danes izdajata svoji glasili in tudi knjige.³⁸

d) Državniška gibanja in tisk

Slovenski pripadniki protijugoslovanske politike so ustanovili *Slovensko pot* (J. Kessler), kasneje pa *Smer v slovensko državo* (Tine Duh). Danes teh listov ni več, nekateri pisci pa sodelujejo v kanadski *Slovenski državi*. Prav tako ne izhaja več *Sij slovenske svobode*, ki so ga začeli izdajati Jurčec, Geržinič in Fink takoj po krizi v SKA 1969. Založba *Sij* je izdajala tudi zbirko *Zre-nje in uvidi*.³⁹

e) Mladinski listi

V prvih letih zdomstva je bila mladina združena v organizacijah Slovenska dekliska organizacija (SDO) in Slovenska fantovska zveza (SFZ). V letu 1959 pa so predvsem akademiki začeli izdajati list *Mladinska vez*, ki še danes izhaja mesečno. Sicer je imel list obdobja, ko je za nekaj časa umolknil, a so se v njem oglašali začetniki slovenske besede.

Tako SFZ⁴⁰, *Mladinska vez*⁴¹ kot tudi Slovensko katoliško akademsko društvo (SKAD)⁴² so izdali nekaj knjig in raznih brošur. Pri SKADU-u je v letu 1977 prišlo do posega uradne politične linije, na kar je skupina akademikov začela izdajati list

*Druga vrsta*⁴³, ortodoksni SKAD pa se je posvetil študiju cerkvenih okrožnic.⁴⁴

f) Samozaložba

Kljub razvejani publicistični dejavnosti v zdomstvu so nekateri pisci izdali knjige v samozaložbi; včasih tudi v imenu podjetja, tiskarske družbe, pod nazivom Tabor, in podobno. Med njimi so mnoge izdaje v španščini, na primer Sulčičeva ali Pavleta Štruklja. Tematika je različna: od pesniških zbirk, črtic, zgodovinskih pričevanj, prevodov do strokovnih razprav ipd. Če bi sem pripisali še strokovno literaturo, ki jo Slovenci objavljajo v španščini, bi seznam prehudo narasel. Gre za avtorje, ki pišejo v španščini skripta za univerzo, na primer Zlatko Tomšič, Milan Komar, Jože Rant in drugi, pa tudi teološko tematiko, na primer p. Alojzij Kukovica.

Tudi prevod *Martina Fierra*, argentinskega epa, je izšel v samozaložbi s pomočjo Bojane in Matija Karba. Argentinski ep je prepesnil Tine Debeljak.⁴⁵

g) Predvojna emigracija

O predvojni emigraciji so mnogi strokovnjaki dali izčrpno sliko, zlasti o Društvu Slovencev v Villa Devoto Naš Dom, o Delavskem kulturnem društvu Ljudski oder in Slovensko-argentinskem društvu Zarja. Naš dom je od leta 1938 do 1957 izdajal list *Naš dom* in od 1957 *Mali glas*. Ljudski oder se je začel organizirati leta 1925, imel središče v mestnem predelu La Paternal in bil kulturno zelo aktiven. Tu so izdajali *Delavski list* v slovenščini in hrvaščini od 1928 do 1930, kasneje je začel izhajati *Delavski glas*, v juniju 1937 vse do 1943 revija *Njiva*. Po drugi svetovni vojni je izhajala *Ljudska pravica*, od 1968 dvomesečnik *Naprej*, ki je izhajal do združitve v Triglav. V kraju Saavedra so člani sporazumno z Ljudskim odrom osnovali Slovensko prosvetno društvo Ivan Cankar. Društvo je nastalo leta 1936 in delovalo 14 let. V letu 1955 se začne organizirati društvo Zarja in prav na iniciativo tega slovenskega središča se združijo Naš dom, Ljudski oder in Zarja ter ustanovijo slovensko-jugoslovansko podporno društvo Triglav v letu 1974.⁴⁶

Knjižnih izdaj v teh domovih v severozahodnem in zahodnem delu mesta Buenos Aires in v ostalih slovenskih domovih in društvih Benečanov in Prekmurcev⁴⁷ ni dosti.

Leta 1945 je izšla knjiga Simona Gregorčiča *Zbrane poezije* (251 str.), ki jih je izdal in založil odbor S. Gregorčiča v Buenos Airesu. Lepo publikacijo ob stoletnici rojstva "goriškega slavčka" (1944) je ilustrirala Vanda Čehovin, ki je tri leta za tem v španščini izdala prevode slovenskih pesmi in črtic⁴⁸. Tako Triglav kot drugi domovi so ob obletnicah izdajali razne programe, spominske brošure⁴⁹, ukvarjali pa so se predvsem s prosvetnim delom v društvu v obliki prireditev, srečanj ipd. O *Duhovnem življenju* sem že omenil, da so novi naseljenci prevzeli tisk in uredništvo v letu 1949.

g) Različni tiski

Knjige, liste in brošure pa izdajajo tudi razne ustanove in organizacije. Zadruga Sloga je v Buenos Airesu izdala *Zadružno misel* Franceta Vebra in Kremžarjeve *Stebre vzajemnosti*. Sloga izdaja glasilo *Stik*, letno bilanco in Slovenski telefonski imenik.⁵⁰

Leta 1962 je Ruda Jurčec v sklopu denarnega zavoda bratov Krištof izdal list *Novi časi*. Izšli sta dve številki.

Letna poročila premoženjskega stanja izdajajo tudi druga slovenska podjetja (Herman Zupan, Oblak Hnos., Slovensko kovinarsko podjetje itd.), ustanove (Zavetišče dr. G. Rožmana, Hranilna in podporna ustanova bratske vzajemnosti Čebelica etc.), zbori (Gallus, buenosaireški slovenski oktet idr.), ponavadi v španščini, včasih pa tudi v obeh jezikih. Izšlo je tudi nekaj plošč otroških zborov in Kvarteta Fink pri SKA. Natančen pregled vsega drobnega tiska je zaradi pomanjkanja osrednje arhivske ustanove v Argentini nemogoč. Samo SKA je v letih od 1954 do 1990 izdala okrog dvesto raznih programov, vabil ipd.

EDINSTVENOST NI ČUDEŽ

Slovenski argentinski tisk v letih 1945-90 je močno zaznamovan z delovanjem SPE. Člani SPE se sami imenujejo zdomci. Status zdomca se bistveno razlikuje od izseljenkega ali zamejskega. Zdomec si je ohranil domovino, ostaja internacionalno navzoč v domovini, zato vztraja na svoji pravici do domovine, na svoji pravici do odločanja o uredbi domovine. Deontološki, naravno-pravni status zdomca je posledica ontološkega statusa zdomca.⁵¹

Kdor zdomstvo oziroma SPE gleda od daleč, mu je skoraj nerazumljivo, zato ga pojmuje kot "čudež", kot dogodek v naravi,

ki ga ni mogoče razložiti s pomočjo poznanih naravnih zakonitosti, ampak te zakonitosti presega. Vendar zdomstvo ni nikakršen čudež. V njem je dobršna mera idealizma (idealizma kot gledanja na svet in kot prizadevanja za visoke ideale), nacionalnega fanatizma, precej klerikalizma, ozkosti, nestrpnosti, togosti. V prizadevanju zdomcev je marsikaj nedognanega, nepopolnega, nezdravega in celo zgrešenega, vendar je v zdomstvu tudi mnogo posrečenega, zdravega, učinkovitega in resničnega: ljubezni do Slovenije, globoke vernosti, vzajemnosti, moralnih odlik.

Ne glede na vzrok odhajanja Slovencev po vojni je bilo to nujno. Tako se je izkazala težnja po medsebojni pomoči in iz krogov slovenske cerkve se je v Argentini pojavil Janez Hladnik, ki ni mogel preprečiti in omiliti razlik med prvo in drugo skupino Slovencev, čeprav je bil izseljenski duhovnik in v dobrem odnosu s predvojnimi naseljenci. Slovenska politična akcija je ustvarila svoj svet, neodvisen, odtrgan od matične domovine. Ustvarila si je sistem, kjer so dejansko oblast zamenjali moralna načela in principi oziroma pogoji pripadanja skupnosti. Cilji te republike v diaspori so bili reinvidikacija njenih stališč, demokratizacija in svoboda Slovenije. Ta republika je imela svoje ljudstvo - zdomce, svojo oblast - svobodno izvoljene zastopnike po domovih, raznih ustanovah, stranki- in svoj teritorij - duhovno pričujočo Slovenija.

V tem sila zahtevnem življenju skupnosti je tisk, slovenska beseda, važen način občevanja, izrečena in pisana beseda pa kos domovine v svetu. "Slovenija v svetu" je bilo politično in ideološko geslo, hkrati pa izraz potrebe po skupnosti v razkropljenosti. Tisk je bil sredstvo par excellence. V skoraj šesttisočglavi skupnosti je bilo vedno več deset piscev, pisateljev, poročevalcev, več deset raznašalcev, nekaj tisoč bralcev, nekaj deset mecenov. Večina je plačevala svoj davek, ki razen pri mecenih ni bil nikdar denaren, ampak v delu.

Pri vsem tem je zanemarljiv človeški boj za oblast, izguba delne osebne svobode v spoznavanju nujnosti svobodne skupnosti.

Razmah SPE je tako tuj usodi kot čudežu. Zato SPE tudi ni usojeno, da v prihodnjih 45 letih izgine, in še manj, da bi čudežno obstala.

OPOMBE

- 1 Janez Hladnik je bil predsednik pripravljalnega odbora in na občnem zboru, ki mu je predsedoval Ladislav Lenček, je bil izvoljen Miloš Stare za predsednika društva. Društvo je dobilo od župnika pri Sv. Juliji Ramón Figallo brezplačno na razpolago prostor na ulici Victor Martínez 50 v središču mesta Buenos Aires. Tu so imele odslej svoje prostore tudi vse kulturne, prosvetne in verske organizacije novih naseljencev ter uredništva njihovih listov. Kasneje se je to središče preselilo na Ramón L. Falcón 4158; zemljišče in hišo je leta 1954 kupilo Slovensko dušnopastirstvo pod vodstvom Antona Oreharja.
- 2 Po statističnih podatkih DS se je leta 1951 v Argentini nahajalo 5282 slovenskih novonaseljencev, a ker jih je nekaj prišlo tudi popolnoma privatno in se na DS niso prijavili in tudi ne na IRO uradu v Buenos Airesu, sklepamo, da je bilo v Argentini 1950. leta 5500 slovenskih novonaseljencev. Žal je politična propaganda preprečila večjo sodelovanje s prejšnjimi emigranti, najmanj so še naselili ideološkim ekskluzivizmom prekmurski naseljenci, ki so prišli v Argentino med obema vojnama.
- 3 Pernišek Franc, Ob 25-letnici Društva Slovencev, Zbornik SS 1971-2, str. 355.
- 4 Na predlog L. Lenčka se je v začetku 1949 uvedel nedeljski popoldanski pouk po krajih, kjer so bili naseljeni Slovenci. Julija 1949 je skrb za šolstvo že prevzelo DS. Učiteljski zbor je začel izdajati šapirografiran šolski list z naslovom Mladina. Izhajal je na osmih straneh v 150 izvodih. Vsega skupaj je izšlo 15 števil. Vsebina lista: snov iz verouka, zemljepisa, zgodovine in slovenščine. Izhajal je do leta 1951. Nadomestila ga je prva slovenska izseljenska čitanka Naša beseda, ki jo je na pobudo DS izdala in založila Svobodna Slovenija. Sestavila in napisala pa sta jo Aleksander Majhen in Martin Mizerit.
- 5 Zdomski živ-žav, berilo za 3. in 4. razred slovenskih šol v zdomstvu, ZS, 1968, 160 str. Priredila komisija šolskega odseka ZS, naklada 1470 izv.
- 6 Slovenski svet. Čitanka za 5. in 6. razred slovenskih ljudskih šol v zdomstvu, ZS, 1975. Sestavili so jo slovenski učitelji, na čelu je bil Boris Pavšer.
- 7 Sto naših pesmi za mladino, zbral in uredil Rudi Bras, ob 10-letnici Balantičeve šole v San Justu, 1961, 131 str.
- 8 Priročnik za vaditelje telesne vzgoje, uredila Iva in Tine Vivod, ZS 1973, 189 str.
- 9 Skupina srednješolcev se je obrnila na Marka Kremžarja s predlogom, naj bi ustanovili literarni krožek. "Tako je M. Kremžar začel v maju 1959 Literarni krožek, ki ga imamo za začetek našega tečaja." (gl. T. Debeljak ml., Slovenski srednješolski tečaj. . . Zbornik 1971-2, str. 380-393)
- 10 V Pertotovi Bibliografiji so omenjena mnoga skripta, čeprav ni vseh.
- 11 Zanimivi so almanahi petih letnikov, ki izhajajo vsako leto. Nekateri naslovi: Med dvema svetovoma, Rast gre v svet, Razpeta jadra, Sadovi truda, Slovenija v svetu, Slovenska kri iz roda v rod, Svet nam, mi svetu, Samostojna Svobodna Slovenija, Mladi smo, Mi gremo naprej.

- Na razpotju, Pogled nazaj-korak naprej itd. V Slovenski vasi, podružnici tečaja, sta izšla tudi dva almanaha, leta 1968 in 1987. Kakor so bili pomembni ti almanahi in so pomenili afirmacijo tradicije pri vsaki generaciji abiturientov, je precej viden močan ideološki naboj pri večini spisov.
- 12 T. Debeljak, Trideset let zdomske emigracijske književnosti, Zbornik 1973-5, str. 408
 - 13 Prvi Koledar SS je izšel l. 1949, dalje 1950; Koledar in Zbornik 1952, 1953 in 1954; Koledar-Zbornik 1955, 1956, 1957, 1958, 1959, 1960, 1961, 1962, 1963, in končno Zbornik SS v letih 1964, 1965, 1966, 1967, 1968, 1969, 1970, 1971-2 in 1973-1975. Torej 24 zajetnih knjig velikega formata (27 cm), ki skupaj štejejo 7.588 strani.
 - 14 Navajam vse te knjige: T. Debeljak: Velika črna maša za pobite Slovence (1949) in Poljub (1950) in Mariji (1954); Ivan Korošec: Čas pod streli (1955); Vladimir Vauhnik: Nevidna fronta (1965); Mariljan Marolt: Rojstvo, ženitev in smrt Ludvika Kavška (1967) ter že omenjena Naša beseda (1951).
 - 15 Z afirmacijo skupnosti so postale tudi vidne politične ambicije, organizacijska ustrojenost skupnosti po modelih, ki so bili veljavni v prvi Jugoslaviji in potreba po ločevanju vplivnih sfer. Ves čas SPE je ta težnja po vplivanju in težnja po samostojnosti bila v neprenehni napestosti in se tu in tam izrazila v raznih krizah, izločevanjih, cepitvah in zavrtjih.
 - 16 1. Debeljak T.: Začetek komunistične revolucije v Sloveniji, 1968, 52 str.
2. Debeljak T.: Pot k prvi slovenski vladi, 1970, 109 str.
3. Narodni odbor za Slovenijo: Namen naše narodne politike; uredil Miloš Stare, 1980, 61 str.
4. Kremžar Marko: Pogled naprej, 1983, 32 str.
5. Rant Pavle, Krščanska demokracija in Slovenci, 1984, 44 str.
6. Kremžar Marko, Pot iz socializma, 1986, 54 str.
 - 17 Boletín Informativo de Eslovenia libre, leto I, št. 1, 2, 3 (1966); Leto II, št. 4 (1967); Leto III, št. 5 (1968) in št. 6 (1985; urednik: Pavel Fajdiga, zadnjo številko je uredila Catalina Cukjati.
 - 18 Rigler Radivoj, Sam temeljito kasteljansko: Začetniški tečaj, 1953 I. del, 242 str. in 2. del - Ključ k vajam v učbeniku, 71 str.
Pekolj Ivan, Slovensko-kasteljanski slovar, z dopolnili Janeza Hladnika, v založbi Duhovnega življenja in SS, 1949, 291 str.
Pekolj Janež, Kasteljansko-slovenski slovar, Založba Janez Pekolj, 1953, 598 str.
 - 19 Prof. A. Geržinič je napisal brošuro, ki jo je v španščini izdala ZS v 4000 izvodih. Brošura nosi naslov: Eslovenia, otra nación sin libertad. Na platnicah pa "Hace 140...hace 20 años"; daje sintetičen prikaz slovenske zgodovine, kulturne in politične, posebno pa prikaže dogodke iz polpreteklosti.
 - 20 Decembra 1990 je izšla št. 142 v XXXV letu izhajanja. Ta in drugi podobni listi imajo namen pisati kroniko dogajanj v okraju, obveščati o raznih lokalnih ali širših akcijah ipd.
 - 21 Prvi letnik so uredili: Vinko Brumen, Tine Debeljak, France Dolinar, Božo Fink, Alojzij Geržinič, Jože Osana in Karel Rakovec. Ostale letnike je uredil Ruda Jurčec. Izšli so leta 1954 (druga knjiga na 191

- str.); Tretja knjiga (1955) na 191 str.; Četrta knjiga (1957) na 117 str. in Peta knjiga (1968) na 201 str.
- 22 Prvih pet letnikov sta uredila R. Jurčec in Z. Simčič. Pri naslednjih štirih se je k uredništvu priključil Rafko Vodeb. Zadnje številko IX. letnika je uredil Jurčec sam; prav tako prve številke X. letnika; zadnje X. letnika je uredil T. Debeljak. Dalje je bil glavni urednik France Papež, sodeloval je konzorcij, pri katerem je bil glavni dejavnik Lado Lenček, kasneje pa še Andrej Rot, pri zadnjih dveh letnikih so v uredništvu F. Papež, Tone Brulc, Lev Detela in Andrej Rot.
- 23 Prvi letnik Glasa je izšel na 36 strah, drugi na 52. S tretjim letnikom je začel izhajati kot štirinajstdnevnik in sicer z uredniškim odborom. Sredi VI. letnika je uredništvo prevzel Ruda Jurčec vse do XVI. letnika, št. 4. Uredništvo je bilo spet v rokah odbora v letih 1971 do 1981. Od septembra 1976 se je Jeločnik podpisoval s psevdonimom Josė Petric. Od 1981 je Glas spet začel izhajati kot dvomesečnik na osmih straneh, urejalo ga je tajništvo oziroma Andrej Rot do leta 1988, nakar je prevzel tajništvo SKA in uredništvo Glasa Tone Brulc.
- 24 Debeljak T., Trideset let zdomske...op.cit., str. 406
- 25 Nisem mogel priti do dna resnici v zvezi z 2. izdajo Lukmanovega prevoda Enhiridiona. Prva izdaja je izšla leta 1958. Druga leta 1972 na prošnjo mariborskega škofa msgr. Maksimilijana Deržecnika za Semenišče v Mariboru. Prošnjo je uradno poslala Knjigarna Mladinska knjiga in sicer 500 izvodov z naročilnico 14.12.1971, Order No. MA-71/Bog.sem. naslovljeno na ime Antona Orcharja, ki je prošnjo posredoval SKA. SKA je knjigo ponatisnila in začela pošiljati na naslov MK v Maribor. Debeljak v "Trideset let" ugotavlja, da je to drugo izdajo "uničila jugoslovska carina na meji". 19. junija 1972 Lado Lenček izjavlja na seji SKA: "Pač pa pričakujemo večjih plačil kot 400.dol. za Enhiridion..." Kopije terjatev so od 2. junija 1973 in najbrž zadnja 31. oktobra 1973.
- 26 Navedem te knjige, izvzete so le manjše brošure:
 Escrivá de Balaguer, Pot, 1973, 232+XXI str.
 Gnidovec Franc, Matí našega odrešenika, 1954, 287 str.
 Hanželič Rudolf, Družinska vzgoja, 1977, 258 str.
 Hanželič Rudolf, Družinska vzgoja II, 1987, 254 str.
 Hanželič Rudolf, Naše življenje, 1974, 331 str.
 Häring Bernhard, Koneil se pričinja zdaj, 1969, 172 str.
 Heredia Carlos M da, Vir največje si, 1950, 250 str.
 Hrastelj Franc, Marija v življenju škofa Slomska, 1962, 133 str.
 Jaklič Franc, Po svetli poti, 1956, 331 str.
 Košmerelj Alojzij, Marija v družinah slovenskih izseljencev v Argentini, 1959, 154 str.
 Kunčič Mirko, Jokec, 1970, 44 str.
 Kunčič Mirko, Od pastirja do škofa, 1974, 95 str.
 Kunčič Mirko, Ptíček z dvema kljunčkoma, 1967, 40 str.
 Meersch Maxence Van der, Ribiči, 1951, 288 str.
 Moj prijatelj za leto 1952, 1953, 1954, 1955, 1956, 1957; obseg teh knjig sega od 128 do 216 str.
 Moje življenje in delo, 1955, 329 str.
 Ob blagoslovlitvi Slovenske hiše v Argentini, 1967, 79 str.
 Sveta Tereza, 1966, 279 str. (Avtobiografski spisi sv. Terezije Povest

duše.)

Strle Anton, *Lojze Grozde*, 1955, 148 str.

Šimčič Zorko, *Trije muzikantje*, 1989, 72 str.

II. Katoliški shod Slovencev v Argentini, 1987, 103 str.

- 27 Večina slovenskih publikacij je izhajala sprva v Círculo Católico de obreros Federico Grote, blizu trga Constitución v Buenos Airesu. "Tam smo začeli misliti na ustanovitev lastnega tiskarniškega podjetja... Ta slovenska tiskovna družba je od lastništva CCO odkupila tretjino vrednosti, sodelovala pa je tudi pri vodstvu; jaz sem bil soravnatelj. Na žalost je prišlo do nesporazuma z Vilkom Čecom, ki se je počasi umaknil iz tiskarne Grote in ustanovil lastno družbo." (L. Lenček, *Spomin na začetek*, Glas XXXV, 6). Tiskarna Vilko še danes tiska Svobodno Slovenijo, Duhovno življenje, Božje stezice, Vestnik, Tabor in še druge slovenske publikacije. Slovenska tiskovna družba, ki je tiskala SKA in izdaje Baragovega misijonišča, pa se je po 15 letih ločila od CCO in si osnovala lastno tiskarno, sprva na ulici Pedernera v Novi Pompeyi v Buenos Airesu, potem pa v Slovenski vasi pri Buenos Airesu.

- 28 Naslovi in avtorji teh knjig:

Boljka Stanko, *Z Bogom v tujini*, 1963, 73 str.

Brumen Vinko, *Srce v sredini*, 1968, 460 str.

Dorčić Branko (ps. Aleksej Goriški), *Popotniki*, 1979, 456 str.

Geržinič Alojzij, *Božji služabnik Janez Gnidovec*, 1972, 227 str.

Hünnerman W., Vincencij Pavelski: *Oče ubogih*, 1976, 198 str.

Jaklič Franc, Ignacij Knoblehar in njegovi sodelavci, 1955, 444+XXXII

Jaklič Franc, *Pred Bogom poklekni mo*, 1952, 415 str.

Kokalj Jože, *Kraljica dveh svetov*, 1967, 215 str.

Konec Darina, *Hepica in njeni bratci papagajčki*, 1961, 92 str.

Kovačič Franc, *Služabnik božji Anton Martin Slomšek*, 1962, 317 str.

Pirc Ksaverija, *Skoraj 50 let v misijonih*, 1969, 96 str.

Prebil Andrej, *Veriga lažne svobode*, 1981, 248 str. (Ponatis v Čilu, v španščini)

Skubic Anton, *Zgodovina Ribnice in ribniške pokrajine*, 1976, 786 str.

Sest Osip, kar po domače, 1962, 220 str.

- 29 Glej oceno *Pisma mrtvemu bratu*, Meddobje XXIII, 3-4, str. 210-217

- 30 *Skozi luči in sence I*, 1964, 357 str.; II, 1966, 587 str.; III, 1969, 414 str. *Napovedani IV*, del ni nikdar izšel in ga Jurčec tudi ni napisal; imel pa je osnutek, ki je bil objavljen v Meddobju. Da Jurčec ni pisal pričakovanega IV. dela je predvsem posledica sprememb v SKA l. 1969, kjer je Jurčec zapustil predsedništvo SKA in načel gibanje okrog Sija.

- 31 *Baraga uslišuje*; uredil F. Žakelj, 1969, 468 str.

Barago na oltar; ur. L. Lenček, 1953, 159 str.

Barago na oltar! Premišljevanje o Baragi in njegovih krepostih, devetdnevnic in molitve za njegovo beatifikacijo, 1958, 212 str.

Bren Hugon, *Bren o Baragi*; ur. F.Ž., 1962, 309 str.

Baragova devetdnevnic (Branko Rozman), 1955, 8 str.

Rožman Gregorij, *Pastirjev glas v tujini*, 1970, 483 str.

- Žakelj F., Marija slovenskega naroda ne bo zapustila: Šmarnice v spomin škofa Rožmana, 1960, 280 str.
- Žakelj F., Za Bogom vredna največje časti: Baraga in Marija, 1968, 255 str.
- 32 Blatnik Franc, Tudi slovenski mučenci morajo biti vpisani v seznam svetnikov, 1985, 40 str.
- Blažič Siena, Revolucija v Hotedrščici, 1976, 92 str.
- Brunec Mihael, Pravi obraz osvobodilne fronte I. Delo KP v kraljevini Jugoslaviji pred okupacijo, 1972, 70 str.
- Brunec Mihael, Pravi obraz... II. Delo partija pred okupacijo, 1972, 365 str.
- Brunec Mihael, Pravi obraz... III. Delo partije po vojski, 1973, 359 str.
- Kocmur Marjan, Odprti grobovi I, 1965, 119 str.
- Kocmur Marjan, Odprti grobovi II, Bela krajina joka, 1970, 167 str.
- Kocmur Marjan, Odprti grobovi III. Dolga leta nedolžna kri napaja slovensko zemljo, 1970, 263 str.
- Kocmur Marjan, Odprti grobovi IV: Posmrtni zagovor vetrinjskih junakov, 1971, 319 str.
- Kozina Vladimír, Komunizem kot ga jaz poznam, 1972, 82 str.
- Revolucija okoli Limbarske gore, uredil F. Žakelj, 1979, 590 str.
- Revolucija pod Krimom (J. Klemenčič, C. Milavec, F. Žakelj), 1973, 295 str.
- Žakelj Filip, Taboriščni arhiv priča 1., 1974, 301 str.
- Žakelj Filip, Taboriščni arhiv priča 2., 1974, 304 str.
- Žakelj Filip, Taboriščni arhiv priča 3., 1974, 303 str.
- Žakelj Filip, Taboriščni arhiv priča 4., 1975, 272 str.
- 33 Kopusar Milan, Duhovniški lik po zamisli Pija XI, 1950, 146 f; 31 cm.
- Slovensko bogoslovno semenišče v tujini, Poročilo ob petnajstletnici, 1960, 30 str.
- Zdrava Marija, milosti polna, s sodelavci F. Žakelj, 1960, 1264 str.
- Slovensko bogoslovno semenišče v tujini, Ob 20-letnici, 1965, 35 str.
- 34 Gnidovec, Las religiones del mundo actual, 1977, 375 str.
- Jare Marija, Alfonz Jare iz Ajdovca, Priredil F. Gnidovec, 1987, 44 str.
- 35 Ahčin Ivan, Ob jubileju Rerum novarum in Quadragesimo anno, 1951, 141 str.
- Ahčin Ivan, Socialna ekonomija, Prva knjiga, 1958, 453 str.
- Ahčin Ivan, Sociologija, I. knjiga, 1953, 292 str.
- Ahčin Ivan, Sociologija, II. knjiga, prvi snopič, 1955, 385 str.
- Ahčin Ivan, Sociologija, II. knjiga, 2. snopič, 1955, 465 str.
- Stanovska ureditev Slovenije (razmnoženina)
- Naša gospodarska osamosvojitvev, Referati II. socialnega dne, 1953, 47 str.
- Socialni dan slovenskih izseljencev v okviru slovenskega katoliškega shoda v Buenos Airesu. Uredil in zbral Ivan Ahčin, 1952, 48 str.
- Ušeničnik Aleš., Quadragesimo anno, 1951, 175 str. (razmnoženina)
- 36 Koledarček za leto 1950, Slovenska beseda, 1949, 144 str.
- Vetrinje, 1949, 61 str.
- Ušel sem smrti (Milan Zajc), 1949, 52 str.
- Zgodbe mučeništva Slovencev, 1949, 80 str.

- Lovšin Vinko, Na božjo pot: Vizija iz begunskega življenja, 1949, 24 str.
- Mavsar Jože, Tragedija Mavsarjeve družine, 1949, str. 62-80
- Historia de un fusilado, 1949, 40 str.
- 37 Navajam nepopoln seznam odrskih del, ki so izšla v tisku ali bila razmnožena za igranje.
- Cankar Ivan, Kralj na Betajnovi, SG, 1974, 25 f., 34 cm.
- Debeljak Tine ml., Z mrtvimi romamo živi, ZS, 1985, 14 f.
- Fabri Diego, Preiskava, poslov. B. Rozman, SDP, 1957, 64 f., 34 cm.
- Figueredo Guilherme, Lisica in grozdje (prev. Z. Simčič), SG, 1966, 60 f., 33 cm.
- Finžgar Fran Saleški, Razvalina življenja, SKA, 1971, 70 f., 28 cm.
- Gheon Henri, Božji klic, BM, ok. 1970, 16 f., 33 cm.
- Gheon Henri, Živi ogenj nad apostoli, BM, 1975, 19 f., 34 cm.
- Golia Pavel, Sneguljčica, ZS, ok. 1970, 28 f., 34 cm.
- Gregorin Edvard, V času obiskanja, SG, 1965, /47/f., 34 cm.
- Hochwaelder Fritz, Kakor v nebesih, tako na zemlji (poslov. N. Jeločnik), SG 1965, 40 f., 36 cm.
- Jeločnik Nikolaj, Vstajenje Kralja Matjaža, dramska pravljica v 4 podobah s prologom, 1951, 51 f., 35 cm.
- Kremžar Marko, Živi in mrtvi bratje, SKA, 1985, 25 f., 31 cm + separadni odtis iz Meddobja
- Kunstelj France, Za velikim vzorom., BM, 1972, 15 f., 28 cm.
- Linhart Anton Tomaž, Ta vesel dan ali Matiček se ženi, SKA, 1958, 78 f., 31 cm.
- Lovrenčič Joža, Izdajalec, drama v 5 dejanjih, 32 f.
- Majcen Stanko, Matere, SG, 1969, 32 f., 28 cm.
- Papež France, Gozd, SKA, 1957, 27 f., 28 cm.
- Papež France, Svetinja, 1990, 22 f., 28 cm.
- Poznič Vinko (ps. za Vombergarja J., in Jeločnika N.), Napad, drama iz domobranskega boja naših dni, v 2 dejanjih ali (3 slikah), 83 f., 35 cm. Delo je napisal Vombergar, a ga je Jeločnik tako priredil, da ga V. ni več priznal za svoje.
- Rozman Branko, Človek, ki je ubil boga, 1959, po podatkih avtorja je delo razmnoženo za igranje.
- Rozman Branko, Obsodili so Kristusa, 1962, po podatkih avtorja je delo razmnoženo za igranje.
- Rozman Branko, Roka za steno, 1957, 25 f.
- Rot Andrej, Ne samo obujanje spominov, Slov. vas, julij 1989, 6 f., 28 cm.
- Simčič Zorko, Čarovnik začarane doline; Družina Zebedej, Vilko, 1980, 103 str.
- Simčič Zorko, Krst pri Savici, KM, 1953, 44 str., 23 cm.
- Simčič Zorko, Krst pri Savici, Tabor, 1965, 72 str., 20 cm.
- Simčič Zorko, Zgodaj dopolnjena mladost, SG, 1967, 93 str., 22 cm.
- Tome Matija, Krst pri Savici, Odrska glasba k drami, Z.S., Tabor, 1965, /12/ str., 30 sm.
- Vombergar Joža, Čudo kresne noči, Slov. bogoslovje, 1955, 12 f., 34 cm.
- Vombergar Joža, Martin Krpan, SG, 1965, 80 f., 34 cm.
- Vombergar Joža, Martin Krpan, SG, 1966, 118 f., 34 cm.

- Vombergar Joža, Mladi rod se vrača, ZS, 1959, 11 f., 35 cm.
 Vombergar Joža, Voda, SG, 1973, 75 f., 33 cm.
 Vombergar Joža, Vida, satira v cnem dejanju, 9 f., 28 cm.
 Vombergar Joža, Čudni snubci, 10 f., 28 cm.
 Vombergar Joža, Usodni ples, 3 f.
 Vombergar Joža, Smola, prizor v dveh slikah, 8 f., 34 cm.
 Willempart Marjan, Vnučka, SG, 1973, 93 f., 33 cm.
 Willempart Marjan, Gringo, šaljev prizor, 12 f., 34 cm.
 Zavalia Alberto, Osmi dan, osem podob iz Amerike, poslov. Miklavž Trptec (ps. N. Jeločnik), 1970-1 in kasnejša (1986) popravljena izdaja.
 Župančič Oton, Duma, (dramska priredba), SFZ-SDO, 1964, 8 f., 34 cm.
 Župančič Oton, Veronika Deseniška, ok. 1975, Naš dom v San Justu, 85 f., 20 cm.
- 38 Debeljak Tine, Venček poljskih vojaških popevk, Vestnik, 1974, 23 str.
 Simčič Zorko, Korenine večnosti: Ciklus junijskih, Vestnik in Tabor, 1974, 16 str.
 Slovensko hotenje, včeraj, danes in jutri, Vestnik, 1972, 12 str.
 Vasiljevič Miloslav, Temelji marksizma, Vestnik, 1973, 33 str.
 Tudi v ZDA in Kanadi so izšle knjige, na primer Matica mrtvih - Bela knjiga ali pri Taboru Staneta Pleška Domačija v viharju, 1987, 351 str.
- 39 Poglavlje o dialogu, 1970, 32 str.
 Dolinar France, Odsotnost slovenske državne misli v prevratu 1918, 1971, 47 str.
 Geržinič A., Pouk v materinščini - da ali ne?, 1972, 136 str.
 Kozina Vladimir, Slovenija v plamenih, 1975, 197 str.
 Loška dolina žrtev revolucije, 1980, 91 str.
- 40 SDO-SFZ, 10-letnica, 1959, (20) str.
 SDO-SFZ, Za petnajst pomladi, 1949-1964, 1964, (32) str.
 SDO-SFZ, Ob dvajsetem jubileju, 1949-1969, 1969, (40) str.
 SDO-SFZ, 25 let SDO-SFZ, 1974, (48) str.
 SDO-SFZ, 30 let SDO-SFZ, 1979, 64 str.
- 41 Debeljak Tine ml.,-Rode Vinko, Pesmi iz Pampe, 1965, 61 str.
 Dajmo, zapojmo eno, 1963, 40 str. (razmnoženina)
 Fantom in dekletom, ok. 1960, 56 str. (razmnoženina)
 Kačar Janez, Ne čakaj pomladi, 1968, (8) str. (Priloga MV)
 Prešeren France, Krst pri Savici, 1966, 15 f., 34 cm.
 Župančič, Oton, Duma (dramska priredba), 1964, 8 f., 34 cm.
- 42 Visokošolci ob Srebrni reki, 1982, 32 str.
 Papež Pij XI, Divini Redemptoris, 1977, 40 str., (razmnoženina)
- 43 Druga vrsta je začela izhajati v letu 1977 I. letnik (69 str.), 1978, II (124 str.), III. letnik v 1979 na 86 straneh in IV. letnik v 1981 na 47 straneh.
- 44 K študijskim krožkom je treba omeniti Visokošolski tečaj, ki je leta 1985 izdal obsežno anketo: Pogled na slovensko bodočnost, 109 f., 34 cm.
 Med skripta štejemo lahko tudi učbene pripomočke profesorjev na podružnici univerze sv. Klementa v Buenos Airesu, kjer je predaval dr. Tine Debeljak in drugi profesorji.

- Študijski krožek in razmnoženine za slušatelje je imel Milan Komar v Carapachayu in v Slovenski hiši. Prav tako je v mestu in v Slovenski vasi družil skupino Mlada Slovenija Ruda Jurčec. Mnogo materiala je bilo pripravljene in razmnožene pri skupinah naraščajnikov, ki jih je vodil Dušan Šušteršič v Slovenski vasi. Šušteršič je pripravil več tečajev prve pomoči, varnosti pri delu ipd.
- 45 Benigar Juan, La Patagonia piensa, Neuquén, Siringa Silvas, 1978, 178 str.
- Devetak Bojan, Živa voda, 1956, 48 str.
- Golob Franja, Franja Golob: koncert 27. septembra 1958, Salón de actos, (16) str.
- Hernandez José, Martin Fierro, poslovenil T. Debeljak, 1970, 208 str.
- Kessler Jože, Poglavitna določila iz zakonov o delu z nekaj praktičnimi migljaji vred, 1951, 104 str.
- Kolednik Ferdinand, Slovenski Makabejci, 1963, 16 str. (ponatis v Celovcu)
- Kovač Tomaž (ps.), V Rogu ležimo pobiti, 1968 (Mohorjeva v Celovcu) 94 str.
- Klepec Matjaž, Tcharje so tlakovane z našo krvjo, 1973, 192 str.
- Lavrih Ivan (Kansas), Z Bogom v tujino, 1951 (tiskarna Grotte), 157 str.
- Leskovar Leopoldo, Cultivo del lúpulo, Maltería Hudson y Bella Vista, 1957, 76 str.
- Odar Alojzij, Katoliška akcija in delo v njenih organizacijah, 1949, 20, 207
- Payman Julija, Šopek trnja, 1860-1960, 1960, 138 str.
- Prebil Andrej, Verige lažne svobode, 1981, 248 str.
- Obrambna knjižica, Zv. I., Založba Silva Marija, 1954, 32 str.
- Obrambna knjižica, Zv. II-III, Založba Silva Marija, 1954, 40 str.
- Remeč Bara, Recuerdo de S. Carlos de Bariloche, Ed. Rova, ok. 1952, (16) f., p.f.
- Sodja Franc, Kraljica apostolov, 1963, 99 str.
- Simčič Zorko, Čarovnik začarane doline, Besedilo za otroško opereto, Tiskarna Vilko, 1980, 103 str.
- Simčič Zorko, Krst pri Savici, Trst-Buenos Aires., Tabor, Buenos Aires, 1965, (12) str.
- Sulčić Victorio, La olla, 1968, 98 str.
- Sulčić Victorio, Luces y sombras, 107 str.
- Sulčić Victorio, Vida y obra de Juan Benigar, 1970, 26 str.
- Sulčić Victorio, Juan Benigar, el sabio que murió sentado, 1970, 104 str.
- Šušteršič Ratko, Goreče klasje, ok. 1975, 16 str.
- Štrukelj Pablo, Balada fósil, 1982, 74 str.
- Štrukelj Pablo, Tres muertes distintas y otros cuentos, Fondo editorial de Canal 9, Comodoro Rivadavia, 1984, 71 str.
- Štrukelj Pablo, Balada de amor a Elvira y otros poemas, 1988, 58 str.
- Štrukelj Pablo, Pequeña Antología Escolar Literaria, 1988
- Sokolski zbornik 1863-1963 (Ur. Janko Jazbec et al.), Odbor za obnovu Jugoslovanskega Sokolstva u slobodnom svetu, 1963, 302

- Tonkli Stefani, Neurejeni venec, Santa Julia (Mimi Petelin), 1950, (18) str.
- Vodeb Rafko, Človek sem, Tabor, Buenos Aires, 1958, 42 str.
- 46 Glej, Triglav: Historia y Realidad, AMEY Triglav, 1981, 95. str.
- 47 Sociedad de Socorros Mutuos Esloveno, Bernal, 1988, 16. str.
- 48 Čehovin Vanda, Recuerdos de Eslovenia: Leyendas y poesias, 1948, 96 str.
- 49 Ljudski oder: 44 aniversario 1925-1969 (Uredil in likovno oblikoval Armando Blažina), Ljudski oder, 1969, 40 str., 28 cm. V domu Triglav je zadnji dve leti s pomočjo Majde Papež izhajal list Mall Glas.
- 50 Veber F., Zadružna misel, 1979, 144 str. Kremžar M., Stebri vzajemnosti, 1988, 195 str. Slovenski telefonski imenik, 1966 (16 str.), 1973 (24. str.), 1979 (64 str.), 1984 (88 str.)
- 51 France Dolinar v Slovenska kri iz roda v rod, zatrjuje: "Besedna družina zdomec, zdomski, zdomstvo je bila izumljena v emigraciji in sicer v Rimu; mogel bi navesti natančen datum, kdaj je bila prvič na zboru Slovencev javno izrečena. Spričo prve množične politične emigracije v slovenski zgodovini je avtor sodil, da pomembnost pojava terja domače poimenovanje, tudi v izkaz izrazne moči slovenskega jezika... Izraz je bil sprejet v besednjak SAZU Pravopisa, čeprav brez označbe pomena, v katerem edinem se je prvokrat objavil, tudi v tisku." (str. 23-24)

SUMARIO

EL QUEHACER EDITORIAL ESLOVENO EN LA ARGENTINA DESPUÉS DE LA SEGUNDA GUERRA MUNDIAL

A n d r e j R o t

Si bien la presencia eslovena en la República Argentina se remonta especialmente a la época entre las dos guerras mundiales, se destaca por su labor cultural y editorial la emigración de posguerra. Se trata de exiliados eslovenos que al finalizar la segunda guerra mundial, por motivos políticos e ideológicos, emigran a diversos países, entre ellos también a la Argentina. Los objetivos de esta diáspora se reducen a las siguientes exigencias fundamentales: democratización de Eslovenia, su independencia política y el testimonio de su experiencia durante la guerra y los ajusticiamientos sin proceso que acaecieron después del conflicto bélico mundial.

La investigación que lleva a cabo el licenciado Andrés J. Rot cataloga las publicaciones en cuatro grupos.

El primero contempla el quehacer editorial de la sociedad civil, organizada en la Sociedad de eslovenos, la organización Eslovenia Unida y el Consejo de Organizaciones. A tal efecto enumera las publicaciones escolares primaria y secundaria, el semanario Eslovenia Libre y su editorial y las diversas publicaciones del organismo Eslovenia unida.

En segundo lugar describe la Acción cultural eslovena, sociedad que desarrolla la mayor actividad editorial en la diáspora. Los aportes provienen de escritores e investigadores eslovenos emigrados a distintos continentes y países e, inclusive, de escritores proscriptos en Eslovenia. La Acción cultural eslovena publicaba la revista Vrednote (Los valores) y, actualmente todavía, Meddobje (Entresiglo) y Glas SKA (El vocero de la Acción cultural eslovena). Se destacan además los más de 70 libros de novelas, poesía, ensayos, etc. publicados por la editorial desde 1954 a 1990.

El tercer grupo abarca numerosas publicaciones pastorales. El autor las divide fundamentalmente en tres grupos: Las publicaciones religiosas que tienen su sede en las oficinas de la casa central de los eslovenos en Buenos Aires, las publicaciones del Centro misional Baraga que además dispone de su propia imprenta y el quehacer editorial del rev. Filip Žakelj.

Por último considera una variedad de publicaciones bajo los títulos: La palabra eslovena, revista mensual que apareca en el año 1949, y los libros que la acompañan, las publicaciones del teatro esloveno; las revistas y libros de las dos organizaciones de veteranos; las editoriales que promueven el movimiento independentista esloveno; las publicaciones de los eslovenos que llegaron a la Argentina antes de la segunda guerra mundial; y variedad de ediciones empresariales.

El autor concluye afirmando que la obra cultural y editorial que desarrolló este grupo de casi seis mil exiliados dista mucho de ser una obra del destino o simplemente un milagro de la laboriosidad humana. La labor, motivada por convicciones muy bien definidas, fue, sin duda, única.

POSŁANSTVO IN VLOGA ČASOPISA *AMERIŠKA DOMOVINA* V ZGODOVINI AMERIŠKIH SLOVENCEV, 1919-91

R u d o l p h M. S u s e l

I

Letos obhajamo stoletnico slovensko-ameriškega tiska. Pred sto leti je namreč začel izhajati *Amerikanski Slovenec*, ki, če smo širokosrčni, izhaja še danes kot glasilo Ameriško Slovenske Katoliške Jednote (American Slovenian Catholic Union), (ali KSKJ po začetnicah prvotnega imena te bratske zavarovalniške organizacije). Ustanovljena je bila namreč kot Kranjsko Slovenska Katoliška Jednota. Dejstvo je pač, da je *Amerikanski Slovenec* v stoletju izhajanja (1891-91) doživel precej zapleteno zgodovino: spremembe lastništva, kraj izhajanja, število izdaj na teden oziroma na mesec ipd. To je zgodovina več listov, ki jim je uspelo v slovensko-ameriški skupnosti živeti več kot leto, dve ali desetletje, dve.

To drži v mnogih ozirih tudi za *Ameriško Domovino*, časopis, ki je bil svojčas čisto slovenski dnevnik, danes pa izhaja kot tednik, v katerem je polovica strani angleških. Pod naslovom *Ameriška domovina* je začel izhajati februarja 1919, vendar segajo njegove korenine kot slovenskega lista v Clevelandu nazaj do lista *Amerika*, ki je pričel izhajati 5. junija 1908. leta. Časopis se je preimenoval v *Clevelandsko Ameriko* že naslednje leto, zadnje preimenovanje pa je prišlo deset let pozneje. *Ameriška domovina* upošteva leta svojega izhajanja že od prvega slovenskega lista, ki se je bil pojavil v Clevelandu, in sicer *Narodna beseda* iz leta 1899. Ta list je že novembra istega leta postal *Nova domovina*. Že spreminjanje naslovov: *Narodna beseda*, *Nova domovina*, *Amerika*, *Clevelandska Amerika* in *Ameriška domovina* kaže na razvoj nastajajoče slovenske skupnosti, ne le v Clevelandu, marveč v ZDA sploh.

Ameriška Domovina ima v primerjavi z mnogimi drugimi slovenskimi listi v ZDA svoje posebnosti. Časopis je vedno izhajal v Clevelandu, mestu z največ slovenskega prebivalstva v Združenih državah. Bil je vedno bolj ali manj istega konservativnega katoliškega nazora, bil je tudi vsa leta izhajanja kot *Ameriška Domovina* last ene same družine, Debevečeve. Od prve številke leta 1919 do njegove smrti 1952 je bil lastnik Jaka Debevec, nato je bila lastnica lista njegova vdova Mary, ki je umrla leta 1979, sedaj pa je lastnik James V. Debevec, sin Jaka in Mary Debevec. Je pa res, da je *Ameriška Domovina* v svojih 72 letih doživela številne spremembe največ v obliki izdaj: od tednika postopoma do dnevnika in nazaj do tednika, v zadnjih desetletjih tudi z uvajanjem več in več angleških strani za potomce imigrantske generacije, ki slovenščine ne znajo, zanimajo pa se in so mnogi tudi še aktivni v slovensko-ameriški skupnosti. Upoštevati je treba, da od srednjih šestdesetih let ni bilo več skoro nobenega novega naseljevanja iz Slovenije v ZDA, tisti pa, ki so v ZDA prišli bolj ali manj za stalno, običajno niso nič ali so bolj malo povezani z obstoječimi slovenskimi naselbinami po ZDA. Kljub trenutnim težavam v Sloveniji ni verjeti, da se bo to stanje bistveno spremenilo, zato je ameriško-slovenska skupnost z vsemi svojimi ustanovami s še obstoječim časopisjem vred obsojena na počasno hiranje in izginjanje. Ta proces se lahko upočasní, ne da se pa ustavi.

II

Časopisi so v slovensko-ameriški skupnosti igrali veliko vlogo. O tem ni dvoma. Tako je bilo tudi pri drugih narodnostnih skupinah v ZDA in povsod po svetu. Tako je še danes. V ZDA na primer ustanavljajo svoje časopise in revije novejših narodnostnih skupine, predvsem azijske, a tudi špansko govoreče in druge. Časopisi so bili pravo ogledalo slovenske skupnosti. Da so mogli živeti, so morali služiti interesom, zanimanju bralcev oziroma naročnikov. Res je sicer, da sta se ekonomsko pojavili dve vrsti časopisov. Eni so bili bolj ali manj privatna last ali pa last določenih skupin somišljenikov, investorjev, trgovcev. Ti so bili odvisni od podpore samih naročnin, oglasov, prostovoljnih prispevkov itd. Bili so, grobo rečeno, privatna last, posameznikova ali skupinska, kot taki so bili podvrženi tržnim zakonom kapitalistične

družbe. Če so dobili in ohranili podporo dovolj velikega dela slovenske skupnosti, na katero so apelirali, in od oglaševalstva in sodelavstva s strani trgovcev, dopisnikov, so uspevali. Če niso ali so to podporo iz kateregakoli vzroka izgubili, tudi zaradi umiranja bralstva, so propadli. Tako je vedno bilo in tako je še danes. Od časopisov te vrste je danes živa le še *Ameriška Domovina*.

Druga vrsta listov ameriških Slovencev je bila in je še tista, ki je subvencionirana. Tu govorimo o listih, ki služijo kot uradna glasila zavarovalniških zvez oziroma podjetij. Glavna, še danes obstoječa, so *Prosveta* (Enlightenment), organ Slovenske Narodne Podporne Jednote (ki ima največjo naklado, nekaj čez dvajset tisoč izvodov na teden), nato *Glasiło* oziroma *Amerikanski Slovenec*, nekaj več kot enajst tisoč izvodov vsaka dva tedna; in še *Glas ADZ - Our Voice*, list Ameriške Dobrodelne Zveze (The American Mutual Life Association), ki izide v šest tisoč petsto izvodih dvakrat na mesec oziroma triindvajsetkrat letno. Ker so bili ti in še nekateri drugi časopisi, uradna glasila in informacijska sredstva slovenskih zavarovalniških družb, je bil dobiček pri izdajanju lista drugotnega pomena. Vsakdo, ki je imel zavarovalniško polico pri eni teh družb, je bil s tem upravičen do prejema uradnega glasila. Stroške za to so družbe krile s plačevanjem obveznosti zavarovanja. Res pa je, da so bili časopisi nekaterih družb, in tu izstopa SNPJ, več kot samo glasilo organizacije, bili so nekaj ali več desetletij pravi časopisi, tudi dnevniki. Tako je bil član organizacije upravičen do tiste tedenske številke, ki je bila določena za "uradno", če pa je želel dobivati ostale izdaje, je moral za to plačati posebno naročnino. Ko se je število tistih, ki so bili naročeni na te dodatne tedenske izdaje skrčilo, stroški izdajanja pa so rasli, so vodstva organizacij položaj analizirala, se odločila, da ni razloga za subvencioniranje izdaj listov razen uradne številke, in te številke postopoma ukinjala. Odgovorni pri slovenskih zavarovalniških organizacijah so prišli do istih poslovnih zaključkov kot lastniki privatnih listov. Razlika pa je v tem, da vse slovenske zavarovalniške organizacije še vedno izdajajo svoja uradna glasila, četudi v primerjavi s preteklimi desetletji v precej skrčenem obsegu. Privatni listi pa so bili prisiljeni prenehati z izhajanjem.

Ker so bili Slovenci v ZDA že od nekdaj precej različnih mnenj in nazorov in so poleg tega živeli v naselbinah, ki so bile fizično precej daleč druga od druge, vsaka naselbina, večja ali manjša, pa je imela svoje lokalne posebnosti in ker je bilo teh

Slovencev že ob prelomu stoletja toliko in so še bolj ali manj trumoma prihajali, je bilo dovolj prostora, dovolj publike za časopise s kar precej ozko opredeljeno uredniško linijo. Dalje, že pred prvo svetovno vojno so bili Slovenci vsaj v bistvu ločeni v dva velika tabora, četudi bi bilo pretirano analiziranje zgodovine ameriških Slovencev temeljiti zgolj na to dvojnost, katere posledica je bil vzporeden razvoj ne le kulturnih, marveč tudi ekonomskih ustanov. Na eni strani so bili glavnem tisti, ki so bili povezani s Cerkvijo, predvsem s slovenskimi župnijami. Ti Slovenci so poleg teh župnij, večina jih je bila narodna in ne teritorialna, ustanavljali in vzdrževali tudi svoje kulturne in druge organizacije, svoje zavarovalniške zveze ali "jednote" v prvi vrsti za slovenske katoličane, a daleč ne izključno, KSKJ.

Podobno je bilo s tistimi Slovenci, ki so se v celoti ali delno odtujili od Cerkve oziroma za katere je imela vera manj osrednjo vlogo v življenju. Ti Slovenci so se radi imenovali "napredni", "svobodomiselni", celo "socialistični" ipd. Na ta preprosti način so se ločili od drugega tabora, katerega privrženci seveda niso bili ne napredni in ne svobodomiselni, kaj šele socialistični, saj so zanje mislili njihovi duhovniki oziroma Cerkev. Tudi ti Slovenci, napredni itd., so se povezovali v svojih organizacijah, od zavarovalniških do kulturnih in ekonomskih. Tako je bila leta 1904 ustanovljena SNPJ, natanko deset let po katoliško usmerjeni KSKJ, ki ji tako manjkajo komaj tri leta do stoletnice. Tudi ta dogodek bi zaslužil primerno obravnavo, torej analizo vloge teh zavarovalniških ustanov v zgodovini ameriških Slovencev.

Velja pa poudariti, da so bile med ameriškimimi Slovenci aktivne tudi organizacije, ki so bile ali so vsaj skušale biti versko ali politično nevtralne. Ko smo že pri bratskih zavarovalniških organizacijah in smo zaradi časopisa *Ameriška domovina* osredotočeni na mesto Cleveland, bi omenil leta 1910 ustanovljeno Slovensko Dobrodelno Zvezo (SDZ), ki se danes imenuje Ameriška Dobrodelna Zveza ADZ). Da je SDZ-ADZ uspelo najti nekako sredinsko mesto, dokazuje dejstvo, da so člani te zavarovalniške ustanove člani KSKJ ali SNPJ. Primeri, ko bi bila ista oseba včlanjena hkrati v SNPJ in KSKJ, pa so veliko redkejši. Mnogi ameriški Slovenci so člani več zavarovalniških družb.

To dvojnost v ameriški slovenski skupnosti je treba razumeti, ker so dogodki in izid druge svetovne vojne na Slovenskem in v Jugoslaviji močno vplivali na ameriške Slovence, še posebej po prihodu več tisoč političnih emigrantov iz Slovenije v ZDA. Ti

emigranti ali begunci so se naselili in v večini primerov tudi ostali celo življenje v mestih po ZDA, kjer so že bile močne, v družbenem smislu zrele slovenske naselbine. To so bila mesta Cleveland, Chicago in Milwaukee, zlasti pa Cleveland.

Prihod teh novih naseljencev je brez dvoma podaljšal življenje nekaterih že obstoječih katoliških in katoliško usmerjenih ustanov, med njimi v Clevelandu na primer slovenskih župnij in pa časopisa *Ameriška Domovina*. Ti "novi" so bili večinoma mladi, izredno aktivni, mnogi tudi z višjo ali visoko izobrazbo, skoro brez izjeme zelo verni. Bili so večinoma brez premoženja, vendar so bili pripravljeni te začetne težave premagati in so jih. Poleg vsega so bili predani slovenstvu in sovražni do povojnega komunističnega režima v Sloveniji in Jugoslaviji. Ker je bilo v predvojnem slovenskem "naprednem" delu skupnosti zelo veliko takih, ki so nasedli propagandi o partizanstvu, Titu in o nasprotnikih partizanstva oziroma Osvobodilne fronte, je v poznih štiridesetih letih in naprej do neke mere še do danes rasla med ameriškimi Slovenci nova napetost. Vključevanje teh povojnih naseljencev v obstoječe katoliške organizacije ni preprečilo, da bi ti ne ustanovili in vzdrževali tudi svoje lastne ustanove. Tu bi omenil samo Cleveland. V tem mestu sta nastali dve protikomunistični borčevski organizaciji, pevski zbori in druge kulturne ustanove, rekreacijsko središče, Slovenska pristava na deželi izven Clevelanda. Tudi te organizacije so prispevale in še prispevajo k vzdrževanju sicer počasi usihajoče slovenske prisotnosti v Clevelandu. Počasi, vendar neizbežno pa se zadnja leta manjša tudi povojna imigrant-ska skupina v ZDA. Povojni slovenski politični naseljenci v ZDA niso ustanovili lastnega časopisa in tudi ne slovenskih župnij, ker so te obstajale in jim bile naklonjene, celo predane. To drži tudi za *Ameriško Domovino*, kot bo pozneje podrobneje opisano.

Najprej pa nekaj besed o Clevelandu samem, kajti časopis *Ameriška Domovina* je bil od svojega začetka clevelandski list.

Slovenska skupnost v Clevelandu je v svoji organizirani obliki stara dobrih sto let. Tako bo na primer čez dve leti praznovala stoletnico župnija sv. Vida. Slovenci pa živijo v Clevelandu že sto deset let. Pri tem je treba upoštevati, da je clevelandska slovenska skupnost sad več naseljskih valov. Prvi je bil četrto stoletja pred prvo svetovno vojno, nato krajši, a precej intenziven, prva leta po vojni, tretji s prihodom povojne politične emigracije v poznih štiridesetih in prvih petdesetih letih, kmalu nato pa še zadnji, predvsem ekonomsko motiviran val, ki se je bolj ali manj

končal pred približno petindvajsetimi leti. Posamezni naseljenci, ki so se bolj ali manj za stalno naselili v mestu in okolici zadnja leta, se razen izjem, večinoma niso vključevali ali se kaj posebej povezali z obstoječo skupnostjo.

Naraščanje slovenske skupnosti v Clevelandu ni bilo odvisno samo od prihajanja novih naseljencev neposredno iz Slovenije. Cleveland je bil v ZDA pomemben industrijski center. Kot tak je bil magnet za mnoge Slovence, ki so najprej živeli v drugih slovensko številčno manjših naselbinah. Tako je moj oče po prihodu iz Slovenije 1921. leta najprej tri leta živel v mestu Pueblo v Coloradu, šele nato se je preselil v Cleveland. Starša moje matere pa sta živela najprej v mestecu Leadville, tudi v Coloradu, nato nekaj let v tako imenovanem Železnem okrožju na severu Minnesote, končno je družina prišla v Cleveland. To je bilo tipično. Seveda se je iz Clevelanda tudi izselilo veliko Slovencev, vendar je bila bilanca v tem oziru gotovo močno pozitivna.

Vse to pomeni, da je Cleveland postal in tudi ostal največja slovenska naselbina v Združenih državah. V tem okolju je bilo tudi dovolj možnosti za razvoj slovenskega časopisja, kajti bilo je toliko rojakov in rojakinj, toliko močnih in različnih struj, da so bili kar žejni slovenske tiskane besede. To še toliko bolj v času, ko še ni bilo radia ali pa je bil ta šele v razvoju, angleščine in ameriškega načina življenja še niso dobro ali ga sploh niso obvladali, domotožje je bilo še močno, osredotočeni so bili v prvi vrsti na razmere in dogajanja v lokalnem in širšem ameriškem slovenskem svetu, mnoge je zanimalo tudi dogajanje v stari domovini, zato so domala vsi splošni slovenski časopisi posvečali veliko prostora posredovanju novic iz Slovenije, povzetih iz slovenskih listov.

V takih okoliščinah, v takšnem okolju se je med drugimi listi pojavila tudi *Ameriška Domovina*. Kot že povedano, je bila od začetka močno naklonjena katoliški skupnosti, s tem seveda zelo kritična do nasprotnega, "naprednega" tabora. Razmere so bile sicer zelo komplicirane. Veliko vlogo so poleg miselnih ali ideoloških diferenciacij igrale osebne razprtije in spori. Polemike so bile včasih zelo hude, še bolj zato, ker je imela *Ameriška domovina* konkurenco v naprednem listu z naslovom *Enakopravnost* (Equality). *Enakopravnost* je ustanovila skupina investitorjev ali vlagateljev in je pričela izhajati v Clevelandu 6. aprila 1918, nehala pa 1. aprila 1957. Obe, *Ameriška Domovina* in *Enakopravnost* sta bili tiskani na avenuiji St. Clair. To je cesta, ob kateri se je razvila največja clevelandska slovenska naselbina.

Tiskarni sta bili oddaljeni druga od druge komaj par sto metrov, v ideološkem pogledu pa ločeni kot Luna in Zemlja, ločeni, vendar v določenem smislu tudi povezani, kajti težko je verjeti, da bi bil en ali drugi list tako angažiran, če bi ne imel takorekoč pred pragom ideološkega in do neke mere tudi poslovnega tekmeča.

Prednost *Ameriške Domovine* v tem dvoboju, ki je trajal z večjo ali manjšo vnetostjo, skoraj vseh štirideset let izhajanja *Enakopravnosti*, je bila njena zaslonba pri trgovcih in drugih poslovnih, ki bolj ali manj stalno oglašali v listu. Seveda so bile *Ameriški Domovini* naklonjene močne slovenske župnije in organizacije, ki so bile z njimi povezane. *Enakopravnost* je imela bolj kot *Ameriška Domovina* močno konkurenco v lastnih naprednih vrstah, na primer v *Prosveti*. O ideološkem razhajanju med *Ameriško Domovino* in *Enakopravnostjo* bi bilo prehudo trditi, da, če je eden teh listov kakšno pobudo podpiral, je bil drugi avtomatično proti, vendar se je tako večkrat zdelo. To je bilo seveda naravno upoštevač različne filozofske nazore tako uredništev kot lastništev. Ko se je v ameriški slovenski skupnosti in še bolj splošni ameriški javnosti pojavil kot pomemben pisatelj Louis Adamič, je bila *Ameriška Domovina* do njega kaj kmalu zelo zadržana, še posebej po spoznanju njegove levičarske opredeljenosti. Ko se je Adamič med drugo svetovno vojno pojavil kot pomembna osebnost, so katoliški Slovenci že imeli do njega močne zadržke, posebej bralci *Ameriške Domovine*. Zato so trditve o komunističnem značaju partizanov in Tita med ameriški katoliškimi Slovenci padle na rodovitna tla, ker je bil ravno Adamič najglasnejši in politično najvplivnejši zagovornik Tita in partizanov.

V obdobju med obema vojnama je *Ameriška Domovina* cvetela kot tudi številni drugi listi. V omenjenem času je bila namreč slovenska ameriška skupnost na vrhuncu svoje moči. Naseljenska generacija je bila v najplodovitejšem obdobju življenja. Kljub veliki gospodarski krizi v tridesetih letih so mnogi uredili svoj status kot ameriški državljani. Ko je bil list leta 1916 še *Clevelandska Amerika*, je izhajal trikrat tedensko, leta 1929 pa je kot *Ameriška Domovina* postal dnevnik. Ogromne zasluge za listov razcvet med vojnama je imel urednik, Louis J. Pirc. Rojen je bil v Sloveniji, v ZDA je prišel zelo mlad, zelo mlad se je tudi začel ukvarjati z novinarstvom. Temu poklicu je ostal zvest do konca sorazmerno kratkega življenja. Umrl je 29. junija 1939, star komaj petdeset let. Pirc je bil odličen pisatelj, njegovi uvodniški in drugi članki so bili pogosto kar umetniški. Pirc se je zavedal in spreje-

mal dejstvo, da bo velika večina Slovencev, ki se je naselila v ZDA, tu za vedno ostala. Iz tega je zaključil, da je za vsakega izseljenca nujno potrebno, da postane ameriški državljan in da se nauči angleščine. Kot državljan, je trdil Pirc, bo slovenski naseljenec enakopraven z vsakim drugim Američanom, s tem upravičen do vseh zajamčenih svoboščin kakor tudi dolžnosti. Pirc je bil tako vnet v tem prepričanju, da je celo ustanovil posebno večerno šolo, v kateri je pripravljaval slovenske naseljence za izpit, potreben za pridobitev državljanstva ZDA. Na tak in na druge načine je tisočem pomagal, da so postali ameriški državljani. Po Pirčevi smrti je bil urednik lastnik Debevec.

Čeprav je imel list daleč največ svojih naročnikov v Clevelandu in okoliških predmestjih, so bili mnogi tudi iz drugih krajev ZDA. Zato so prihajali dopisi t.i. prostovoljnih sodelavcev tudi iz teh naselbin. Večina teh dopisov je obravnavala dogodke v naselbinah, opisane so bile smrti uglednih in preprostih naročnikov ali rojakov. Skratka: kot v vsakem navadnem listu. Vendar so že v tem medvojnem obdobju nekateri pisci obujali spomine na pretekla dogodke in osebnosti, podajali zgodovino posameznih kulturnih in drugih ustanov, pripravili življenjepise ipd. Zaradi takšne vsebine je slovensko ameriško časopisje neprecenljiv vir za zgodovino ameriških Slovencev, za spoznavanje in razumevanje njihovega življenja in razvoja. Seveda pa je treba vzeti pisanje v teh listih in same podatke *cum grano salis*. Upoštevati je pač treba pristranskost dopisov oziroma dopisnikov. To morda najbolj vedo tisti, ki imajo uredniške izkušnje pri teh listih.

Kot privatna last je časopis *Ameriška Domovina* uspeval, ker je odgovarjal svoji publiki. List je bil uspešen tudi zato, ker so nekatere organizacije, ki niso imele lastnega glasila, plačevale za objavo društvenih vesti. V tem izstopa SDZ, ki od ustanovitve, 1910. leta, do 5. januarja 1939 ni imela svojega lista. Vsa ta leta je SDZ objavljala uradna obvestila, društvene novice ipd. na straneh *Ameriške Domovine*, kar je bilo za list pomemben vir dohodka. Za določena obdobja so tudi druge organizacije, na primer nekdanja Slovenska moška zveza, v ta namen uporabljale *Ameriško Domovino*. To dela do danes Družba sv. Družine (Holy Family Society), ki običajno vsako leto objavlja letno finančno izjavo. Ta izvod *Ameriške Domovine* pošljejo članstvu organizacije.

Dolgoletno uspešnost *Ameriške Domovine* je pripisati deloma tudi dejstvu, da je bilo podjetje tudi tiskarna, ki je poleg *Ame-*

riške *Domovine* tiskala še številne druge liste, razne tiskovine, od knjig do brošur in listkov ter nakaznic. To dela še danes. Tako se je od leta 1923 tiskal pri *Ameriški Domovini* list *Glasiló KSKJ*, ki je bil leta 1946 združen z *Amerikanskim Slovincem* in ga do danes tiska American Home Publishing Company (uradno ime tiskarskega podjetja). Ko je leta 1939 Slovenska dobrodelna zveza ustanovila lastno glasilo, se je obrnila ravno na tiskarno *Ameriška Domovina*, ki tako od vsega začetka tiska še ta list. Odkar je podjetje pred kakimi osmimi leti prešlo na ofset tisk, je pridobilo še več listov. Zanimivo pa je, da tiskarna poleg nekaj lokalnih listov sedaj tiska nemški, irski in litovski list. Koliko je vse to prispevalo k ohranitvi *Ameriške Domovine*, sicer ni mogoče točno ugotoviti. Da pa sta bila list in tiskarna vedno v isti lasti in sta to še danes, je gotovo zelo pozitivno.

Vendar *Ameriška Domovina* verjetno ne bi več živelá, če ne bi dobila v začetku petdesetih let izredno močne injekcije novih naročnikov s strani povojne politične emigracije. Noben drug list ni bil deležen te nove podpore. Če so se novi naseljenci naročili na kakšen list, je bila to *Ameriška Domovina*. Vzrokov je bilo več. Z izjemo *Amerikanskega Slovence* je *Ameriška Domovina* neprekinjeno zagovarjala izrazito protikomunistična stališča političnih emigrantov, odklanjala novo družbeno-politično ureditev v Sloveniji in Jugoslaviji, ključovala verziji medvojnih in povojnih dogodkov, ki jo je širil med ameriškimi Slovenci komunistični režim. List je pa pomagal pri iskanju sponzorjev za tiste v avstrijskih in italijanskih taboriščih, ki so želeli emigrirati v Združene države, predvsem pa je odprl ne le svoje strani, marveč tudi uredništvo temu najnovejšemu delu ameriške slovenske skupnosti.

Zakaj je bilo tako? Ko je pred petdesetimi leti ravno v aprilu prišlo do nemškega napada na Jugoslavijo in nato razkosanje te države s Slovenijo vred, so skušali Slovenci v Združenih državah strniti svoje vrste in organizirati pomoč svoji nekdanji domovini oziroma domovini svojih staršev. Vsaj v začetku je kazalo na uspeh, čeprav globoke ideološke razprtije, trdno usidrane že v predvojnem času, nikakor niso bile ne odpravljene in ne pozabljene, največ za silo prikríte. A le začasno. Do razdora je prišlo, ko se je zvedelo, da sta v Sloveniji dva tabora, ki sta oba iskala podporo med ameriškimi Slovenci. Na eni strani je bila uradna jugoslovanska vlada v Londonu z vladajočo Slovensko ljudsko stranko, na drugi strani pa so bili partizani oziroma Osvobodilna fronta. Bolj ko se je vojna bližala koncu, bolj so dobivali v ameriš-

kih medijih pozornost partizani in njihov voditelj Tito. Velika prednost za partizansko stran pri vsem tem je bil slovensko-ameriški pisatelj Louis Adamič, ki je bil že pred vojno široko znan tudi v ameriški javnosti.

Razvoj dogodkov v Sloveniji med vojno je tako pripravil teren za ponovno ožvitev že obstoječega razdora med ameriški Slovenci. Zgodilo se je, da so se tako imenovani "napredni" Slovenci večinoma opredelili za partizansko stran, katoliški Slovenci so se distancirali in ostali zvesti svojim duhovnikom, ki so bili seveda proti Osvobodilni fronti. Komunistična revolucija v Sloveniji in Jugoslaviji je prinesla nov faktor, v svojem opredeljevanju do nje pa sta se oba dela ameriške slovenske skupnosti vrnila na začetno, se pravi na predvojno stališče.

Ameriška Domovina je kot vsi drugi slovenski listi vsa ta dogajanja skrbno spremljala. Lastnik Jaka Debevec je sodeloval v začetni fazi poskusov za izoblikovanje skupnega nastopa ameriških Slovencev v korist okupirane Slovenije. Ko pa se je začelo ponovno razhajanje, je *Ameriška Domovina* podpirala protikomunistično stran, to podpiranje se je poglobljalo in zaostrovalo skladno z rastočim zagovarjanjem partizanstva in Tita z nasprotni strani. Pa so bili ameriški Slovenci kmalu spet "tam". Clevelandski tekmeč *Ameriški Domovini Enakopravnost* je seveda bila na nasprotni strani.

V prvih letih po vojni, ko so se odnosi med ZDA in Jugoslavijo slabšali, je tudi to odmevalo med tako ali drugače opredeljenimi ameriški Slovenci. Svoj delež je prispevala tudi splošna protikomunistična histerija v ZDA, ko so prišle nekatere ameriške slovenske organizacije na seznam komunistom naklonjenih oziroma sopotniških ustanov. Pozitivne spremembe v odnosih med ZDA in Jugoslavijo, ki so se začele kazati v letih po Titovem sporu s Stalinom, niso kaj močno učinkovale med ameriški Slovenci, ker je protikomunistična stran, sedaj že izrazito okrepljena s tisoči povojnih političnih emigrantov, poudarjala osnovno resnico, da je Jugoslavija tudi po letu 1948 ostala trdno komunistična diktatura in kot taka absolutno nesprejemljiva.

Ko govorimo o letu 1948, še bolj pa o 1949 in prvih petdesetih letih, moramo v zvezi s splošnim stanjem v ameriški slovenski skupnosti, še posebej pa v zvezi z *Ameriško Domovino*, upoštevati prihod in naglo rastoči vpliv povojnih emigrantov. Do njihovega prihoda so se tudi pri *Ameriški Domovini* že pojavljali isti znaki počasnega manjšanja števila naročnikov kakor pri drugih

listih. Če vzamemo na primer leto 1950: takrat so bili skoro vsi staronaseljenci v Ameriki najmanj petindvajset ali trideset let, mnogi so prišli že pred prvo svetovno vojno. Tako so bili leta 1950 domala vsi stari že petinštirideset let ali več. Med tistimi rodovi, ki so že bili rojeni ali vsaj vzgojeni v Ameriki, jih je bilo sorazmerno malo, ki so znali slovenski jezik dovolj dobro, da bi brali, kaj šele v njem pisali. Zato je ravno slovensko časopisje prvo pričevalo o izginjanju slovenščine. To se je seveda pokazalo v številu tistih, ki so bili prostovoljno naročeni na slovenske liste. Pri glasilih zavarovalniških zvez pa je postajalo nazadovanje jasno v omejevanju izdaj na teden, v porastu angleških strani, zmanjševanju števila strani v posamezni izdaji, da o kvaliteti in izvirnosti v slovenskem jeziku objavljenih prispevkov niti ne govorimo.

Zaradi teh za ameriško slovensko skupnost splošno veljavnih razmer je bil prihod povojnih političnih emigrantov ključnega pomena za *Ameriško Domovino*. Poleg tega je bil lastnik Debevec že v letih in ne več najboljšega zdravja. Zato je bil vesel ne samo vala novih naročnikov, marveč okrepitve v dopisnikih in celo v uredništvu. Na list so se naročali ne samo tisti, ki so se naselili v Clevelandu, marveč tudi tisti, ki so živeli v drugih krajih ZDA. Prvič je *Ameriška Domovina* dobila precej naročnikov med slovenskimi emigranti, ki so se naselili v sosednji Kanadi, predvsem v Torontu oziroma provinci Ontario, a tudi v drugih provincah, od Britanske Kolumbije do Quebeca. Pomoč pri urejevanju lista je bila prav tako izrednega pomena. Kmalu po svojem prihodu v Cleveland je začel delati v uredništvu Vinko Lipovec, ki je postal urednik in ostal na tem mestu dobrih trideset let, do upokojitve junija 1979. Pod njegovim vodstvom je list ostal brezkompromisen nasprotnik povojnega režima v Sloveniji in Jugoslaviji.

Dejstvo, da je list *Ameriška Domovina* takorekoč od vsega začetka ustrezal interesom politično zelo zavedne in ideološko precej enotne povojne politične emigracije, je vzrok, da ti emigranti niso ustanovili lastnega lista. Potrebe za to ni bilo. Med obstoječimi slovenskimi listi je bila *Ameriška Domovina* edina, ki bi lahko igrala to vlogo. Drugi listi ali niso bili pripravljene biti tako izrazito protikomunistični ali pa so bili last zavarovalniških zvez. Celo KSKJ, v katero so se povojni emigranti precej množično vpisali, je s svojim časopisom vred ostala bistveno staronaseljenska, sorazmerno malo tega članstva pa bi se tako navdušeno ogrevalo za politiko, kot bi si želeli povojni politični emigranti.

V marcu 1952 je umrl lastnik *Ameriške Domovine* Jaka Debevec. Lastništvo lista je prešlo v roke njegove žene Mary, ki pa za uredniško delo ni kazala zanimanja. Tako je prepustila urejevanje slovenskega dela Vinku Lipovcu, sama pa je urejevala majhno petkovo angleško stran oziroma del. Za angleški del povojni politični emigranti niso kazali zanimanja. Tako je ostalo do poznih sedemdesetih let, ko je pri tiskarni igral vedno večjo vlogo James V. Debevec, sin Jake in Mary Debevec. Zdravje Mary Debevec je začelo pešati. Umrla je decembra 1979. Lastnik je postal James V. Debevec, kar je skupaj s svojo ženo Madeline še danes. Čeprav imata Debevčeva sina, ta živi na Floridi in ni pričakovati, da bi se kdaj hotel ukvarjati z listom ali tiskarno. Druga večja sprememba v letu 1979 je bila upokojitev urednika Vinka Lipovca. Na njegovo mesto je bil imenovan dr. Rudolf M. Susel, rojen že v Ameriki, zgodovinar po stroki, kar je bil tudi Lipovec. Pri časopisu samem je bilo v zadnjih petnajstih letih nekaj sprememb, bolje rečeno prilagoditev zahtevam spremenjenih časov. List se je skrčil od dnevnika na tednik, število rednih dopisnikov se je radikalno omejilo, ker so umrli, novih pa se ni dalo najti. Tehnološki napredek je prišel leta 1983, ko je tiskarna prešla na ofset tisk. Večanje angleškega dela je lani pripeljalo do spremembe, ko je postal sprednji del lista angleški, slovenski del pa zadnji.

Ameriška Domovina je seveda močno pozdravila proces demokratizacije v Sloveniji in o tem sproti poročala in ga komentirala. Listu se pri vsem tem ni bilo treba v uredniški liniji nič spremeniti. Proces demokratizacije in želja po samostojni slovenski državi sta cilja, ki ju je list v povojnem obdobju zagovarjal.

Koliko časa bo *Ameriška Domovina* izhajala, ni mogoče napovedati. Računati pa je treba na nadaljnje manjšanje števila tistih v slovenski ameriški skupnosti, ki lahko berejo slovensko in se zanimajo za podpiranje slovenskega lista. Poleg tega je vprašljivo, če bi se kdo drug zanimal za izdajanje slovenskega lista, če bi se mu sedanji lastnik odpovedal. Vprašanje je tudi glede slovenskega urednika. Že to nekaj pove, da zadnjih dvanajst let ureja list človek, ki je rojen v ZDA in je slovenščina zanj tuj jezik. Gledano s tega vidika, upoštevajoč vrsto enkratnih okoliščin, je skoro kar čudno, da v današnjem času v ameriški slovenski skupnosti sploh še izhaja časopis z imenom *Ameriška Domovina*. Ravno te okoliščine in naključja pa lahko prenehajo takorekoč čez noč ali pa se nadaljujejo nespremenjeno dolgo vrsto let. Kateri

teh možnih razpletov se bo uresničil, bo prav zanimivo videti in tudi doživeti.

ABSTRACT

THE MISSION AND ROLE OF THE AMERIŠKA DOMOVINA WEEKLY IN THE HISTORY OF SLOVENES IN AMERICA, 1919 - 1991

Rudolph M. Susel

Ameriška Domovina is a Slovene immigrant weekly with half of the pages published in English. Under this title the review first appeared in February 1919, but its origins of a Cleveland Slovene daily date back to June 5th 1908, when the Amerika daily newspaper started to come out. The following year the daily changed name to Cleveland's Amerika only to change it again ten years later. Ameriška Domovina counts in its annual files the first Slovene-language daily, Narodna Beseda, which appeared in Cleveland in 1899 and in November the same year changed name to Nova Domovina. The sequence of the titles - Narodna Beseda, Nova Domovina, Amerika, Cleveland's Amerika and Ameriška Domovina - points by itself to the emergence and growth of the Slovene community in Cleveland and the USA in general.

Compared with many Slovene publications, Ameriška Domovina has some specific features. It has always been published in Cleveland, the city with the largest Slovene population in the United States, it always expressed more or less conservative, Catholic views, and under the name of Ameriška Domovina has always been the property of the Debevec family. From the first issue in 1919 until the death of its owner in 1952, it was owned by Jaka Debevec, then by his wife Mary who died in 1979, and now is owned by their son James V. Debevec. Ameriška Domovina has undergone several changes during its 72 years of life, mostly in the form and periodicity - first a weekly, then a daily and now a weekly again. Over the past decades it constantly increased the number of English-language pages intended for younger immigrant generations that do not speak Slovene.

Already before World War I, the Slovenes in the United States were divided into two big camps. On the one side, to put it roughly and in the broadest terms, there were those closely associated with the Church, the Slovene parishes in particular. Apart from the parishes, many of which were rather ethnic than territorial units, the Slovenes from this camp also established and sustained their cultural and other organizations, including their own insurance companies or "jednote" established primarily for the Slovene Catholics in general, and not exclusively for the KSKJ.

A similar situation was with those Slovenes who were entirely or partly estranged from the Church, those for whom religion played a less central role in life. These Slovenes liked to call themselves "progressive", "free-thinking", even "socialists" etc. They too were associated in their own organizations, from insurance companies to cultural and economic organizations. Thus in 1904, exactly ten years after the foundation of the Catholic KSKJ, the SNPJ was created.

Ameriška Domovina has always been a publication of the first camp. Its most prosperous period was between the two wars, especially after it became a daily in 1929. A great credit for the flourishing of the daily goes to its editor Louis J. Pirc. Born in Slovenia, Pirc came to the USA as a very young man, started his career of a journalist as a young man and remained devoted to it throughout his relatively short life. He died in 1939 at barely fifty years of age.

Ameriška Domovina carefully followed the events in Slovenia during World War II, as did other Slovene immigrant publications. Its owner Jaka Debevec took part in the initial efforts at shaping a joint stand of Slovenes in the U. S. in favour of occupied Slovenia. When divisions between the Slovenes in the U. S. opened again, Ameriška Domovina supported the anti-communist side, and this support deepened and intensified as the other side strengthened its support of partisans and Tito.

The arrival of Slovene refugees after World War II no doubt prolonged the life of certain Catholic and Catholic-oriented institutions, among them the Slovene parishes in Cleveland and the Ameriška Domovina review. Ameriška Domovina wholeheartedly welcomed the process of democratization in Slovenia and regularly reported and commented on it. There was virtually nothing to change in the editorial policy of the review, as demo-

cratization and an independent Slovene state were the goals it had been advocating throughout the postwar period.

It is impossible to predict how long Ameriška Domovina will continue to be issued. One ought to take into account that those Slovene-American community members who can read Slovene and who support the continuation of the life of the review are going with the passage of time. And the fact that over the past twelve years the review has been edited by a man born in the USA, for whom Slovene is a foreign language, speaks for itself.

LOUIS ADAMIC'S PERIODICALS*

Janja Žitnik

As a founder and editor of periodicals, Louis Adamic was better known in the United States than in Yugoslavia. Apart from books, numerous brochures and pamphlets, he published as many as five hundred articles in many different papers, an impressive output for a writer, and for a person of such a wide range of interests. Naturally, his own periodicals and those he edited were published in America, only a few of his articles were translated and published in Yugoslav newspapers and magazines. Therefore a complete survey of his editorial work will be welcomed by his readers in Slovenia. Moreover, it will also be an interesting contribution to a comprehensive portrayal of the writer's literary activity in the latter part of his life.

When he embarked on a career as an editor with the periodical *Common Ground* in 1940, Adamic was no novice as far as editing is concerned. In the 1920s he had worked for some time as a journalist in California, and he had been a regular contributor, as a writer and journalist, to American newspapers and magazines for two decades until he signed the contract with *Common Ground*. This brought him in close contact with at least some editors of these magazines. There were known names among them like Julius Haldeman and Henry Louis Mencken, whom he so much admired that he became his chief formative influence in many respects. He gradually acquainted himself with the everyday problems of editorial work, from the selection of contributions to proof-reading techniques. He had encountered both in his literary work, material selection in particular, as most of his books are based on documentary sources.

During the last decade of his life, Adamic edited four different periodicals or bulletins: the quarterly *Common Ground* from 1940-42, the monthly *In Re: Two-Way Passage* from 1942

to 1943, when it was succeeded by *War and Post-War, The Bulletin of the United Committee of South-Slavic Americans* from 1943-44, and the paper *Today & Tomorrow*, which was launched in 1945. The title was changed to *T&T: Trends & Tides*, in the third number. His periodicals reflect almost all the political and literary topics he was engaged in at a given moment.

So far, of all the aforementioned periodicals only *Common Ground* has been studied in detail, along with Adamic's role as editor of the paper. It was the topic of two papers presented at the symposium on Louis Adamic held in Ljubljana in 1981. The authors were William C. Beyer from the Immigration History research Center of the University of Minnesota¹ and John L. Modic of Indiana University.² Because the subject was then extensively dealt with, it will not be discussed here at any great length. It should be pointed out, however, that *Common Ground* (along with its predecessor *The Interpreter*) was the first American literary journal which was totally devoted to ethnic and intercultural matters.³ The heading itself is indicative of the issues considered, namely, of how, on the common American soil, over sixty different nationalities could attain harmonious relationships with one another. The periodical was first published in 1940, that is, less than a year after its publisher, the Common Council for American Unity, had been founded. Adamic co-operated with its predecessor, Foreign Language Information Service, from 1934 on.

Adamic edited the journal only for one and a half years (i. e. from 1940 to 1942) and contributed eight articles in all. But he devoted a lot of his time and energy to the paper and to the institution that published it from 1934 to 1944 when he resigned his membership of the Advisory Editorial Board as well. Nonetheless he was still contributing occasional articles until 1948.⁴

When he announced the news of his resignation as editor-in-chief of *Common Ground* on an account of overwork in winter in 1942,⁵ the writer was in fact amidst a demanding publishing project. In late summer 1941 when he actually stopped working for the journal, he commenced writing his book *Two-Way Passage*.⁶ Because of the rather enthusiastic reception of this book he decided to publish his own monthly to further develop and substantiate the ideas dealt with in the book. The bulletin, *In Re: Two-Way Passage*, was the first periodical he

founded. Although it was of modest size (as most of the articles were contributed by the writer himself, individual numbers comprised merely four pages), the paper represented the start of his career as an independent publisher, which gradually developed into a significant part of his work.

The first issue of the monthly *In Re: Two-Way Passage* with the subtitle *A Bulletin Issued by Louis Adamic* appeared in January 1942, a month after the attack on Pearl Harbor, and coincided with the announcement of his resignation as editor-in-chief of *Common Ground*. In a mere four pages, he published as many as eight of his contributions, including a condensed note on the ideological basis of the bulletin. The issues he added concerned especially the new international position of America when it entered the war. In the introductory note Adamic directed the reader's attention as follows:

*"The purpose of this monthly bulletin, begun after Pearl Harbor, is to maintain contact with thousands of people who have written me in support of the ideas in my book Two-Way Passage, published by Harpers in mid-Oct. 1941."*⁷

The bulletin was issued under this title from January 1942 to September 1943, that is, for less than two years. At first it was a monthly, but towards the end of the first year Adamic started to publish double issues bimonthly to save time and money. Most numbers consisted chiefly of articles written by himself, there were, however, also extensive quotations from speeches, prefaces and articles by other authors, all concerning central topics of the bulletin.

In September 1943 the last number of the bulletin appeared under the original title. As early as the following month, Adamic converted the paper into *War and Post-War*. In that year he kept the content of the previous paper in agreement with his announcement that it was the same bulletin with only partly changed content. As the title suggests, it was a much more general paper, which means that the writer broadened the scope of the bulletin to include commentaries on the war and on American domestic affairs, but particularly on the development of international relations. All topics concerning American post-war foreign-aid to Europe, which link the new bulletin with its predecessor, were now included in the second part of the title, "Post-War".

The paper was published under the heading *War and Post-War* from 1943 to December 1944. Almost all numbers were double and issued bimonthly. From March 1944 on, his articles started to appear less frequently. In general he contributed only one article of medium length to an individual number and included more quotations or exclusive articles by other authors. This is perfectly understandable as in autumn 1943 he had started to edit *The Bulletin of the United Committee of South-Slavic Americans*, a publication of the committee whose president he was. The bulletin was not published at regular intervals: it started as a weekly in the main, continued first as a monthly, then as a bimonthly in the second and the third year to become a quarterly in the fourth (1946). Individual numbers comprised from 8 pages in the first year to 32 pages in the last.

Adamic edited the bulletin for only half a year, from its foundation to March 1944. On May 10, the bulletin published a note announcing that he had to resign as president of the United Committee and editor of the bulletin for health reasons as he had been overworking.⁵ Adamic contributed, as a rule, only one article per issue and continued to do so after his resignation.

It has already been noted that his own periodical was published under the title *War and Post-War* until December 1944. Just a month later, in January 1945, it was superseded by *Today & Tomorrow, A Paper of Information and Opinion*. Because the war was nearly over, both the title and content had to be changed to address issues of the post-war period. Like its predecessor, it was concerned with international affairs, which still made the inclusion of Yugoslav issues possible. It became *T & T* in the second number, and *T & T: Trends and Tides* in the third number (May-July 1945). The two spring numbers of the *T & T* in 1948, the so called "Resistance Numbers" seem to be of crucial importance because the articles were more aggressive and their titles forceful. Yet in fact this was not the case. The paper had been highly critical of American policy from 1946 on. Nonetheless, these two numbers received either a very positive or a very negative reception on the part of the readers who had until then just skimmed through the paper. An American reader by the name of L. J. Taylor from Connecticut, for example, wrote to Adamic saying that he used to like his first books but after the spring "Resistance Number" he was not going to buy his books any more. The reader was outraged that Adamic (and his contri-

butors) were complaining about the disregard of human rights in the United States, whereas in East European countries like Yugoslavia and Czechoslovakia this issue was plainly ignored. In conclusion, he indignantly advised the writer to leave the country and go back to where he came from.⁹

On the other hand, the more strongly opposed Adamic was to current American domestic and foreign policy, the more interested his old country became in him. More and more intellectuals in Slovenia and elsewhere in Yugoslavia wrote to him.¹⁰

The writer was anxious for his American contributors, who were all left wing and in the main members of the American Progressive Party, to be in contact with Yugoslav representatives in the United States, especially with Dr. Joža Vilfan. He even suggested that Shaemas O'Sheel, one of his regular contributors, be involved in editing publications under the auspices of the Yugoslav Information Office in New York.¹¹ Articles by O'Sheel published in *T & T* were more distinctly pro-Soviet than those by other contributors, therefore he was often violently attacked and highly criticized by some readers.¹² Yet each time he proved most adept at providing a witty answer.¹³

On January 10, 1949, Adamic informed subscribers to *T & T* that he would depart for Europe for a period of three to nine months, during which time he would discontinue publishing the paper.¹⁴

On his return from Yugoslavia he resumed his work with the paper. In 1949, he issued only one number in which he wrote about Yugoslavia and about his impressions of the country. The "Yugoslav" number, too, elicited diverse responses. Those American communists and their supporters who read Adamic's articles on the Yugoslav-Soviet split and learnt of his attitude towards this dispute only from the journal *T & T* cancelled their subscription on account of their sympathetic attitude to the Soviet Union.¹⁵ In their view, Adamic's defence of Tito proved that he had abandoned the fight for socialism.¹⁶ Yet most of the American subscribers to the journal, who were as a rule left wing, too, supported Adamic's advocacy of the Yugoslav reaction against attacks launched by the Cominform. They admired his efforts to improve international relations and attain peace in the world.¹⁷

However, some held the view that Adamic, as a Yugoslav, could not adopt a critical attitude towards Yugoslav foreign poli-

cy and the Yugoslav system. Adamic rejected this point of view as sheer nonsense, as he had been capable, even in 1933, of expressing critical views on the Yugoslav political system because of which his book *The Native's Return* (1934) was banned in his homeland and people were imprisoned for merely possessing the book. So why should the system scare him now.¹⁸ The writer had been promulgating critical views on the ruling regimes in America and Yugoslavia for one and a half decades and taking constant risks that he would suffer fatal consequences because of his open public protest, therefore such misgivings seemed rather far-fetched to him.

Let us now consider how Adamic prepared the content of individual numbers of his paper. First, he would inform his more or less regular contributors of the general scope of topics for a given issue. These were most often based on the articles he had prepared for that particular number and usually concerned topical issues. In the next few months, he would examine a number of other papers and magazines while searching primarily for data that would support his own views and conclusions. Such articles were then included in the paper in the form of short quotations. When the contributors' articles were submitted to him, he would prepare a comment on some of these articles or he would refer to them in a more extensive article that he would write later on.

In 1948, Adamic subscribed to over seventy American and foreign periodicals, the cost of which came to about \$ 600 a year. Almost all the titles can be found in one of his articles published in the *T & T* in 1948¹⁹, in which he presented his method of reviewing. In the sixth year of the *T & T*, that is, in the second spring number of 1950, the paper closed for two reasons. On the one hand, Adamic was in acute financial difficulties, and on the other hand, he was pressed for time because of his intense involvement in writing *The Eagle and the Roots*. It was unfortunate, however, that by that time he had received most of the one-year subscriptions for the 1950 volume, which should have comprised at least six numbers, as well as advance payments for his book. So he got deep into debt.

Adamic's paper did not have a wide audience, only a few thousand regular subscribers. But as a rule they were regular readers, loyal to him and supportive of his ideas and views. It was noted earlier that in 1948, i.e., from the two "Resistance

Numbers" on, the paper lost part of the readership, though it attracted some others. In 1949-50, however, more readers cancelled the subscription because Yugoslav issues dominated the content.

What were the main objectives Adamic pursued in his periodicals? In chronological order, the first was the fight against ethnic, religious and racial discrimination in America, as well as the fight against violence and injustice and later any kind of mainly on against political violence. During the war he supported the Yugoslav liberation movement and took the initiative for the American foreign-aid programme to post-war Europe, especially to the Yugoslav relief campaign, which was mainly carried out among Yugoslav immigrants, but also included old-stock Americans. Towards the end of the war he also got involved in efforts aimed at improving international relations and at establishing friendly co-operation between East and West. After the war he was mainly concerned with the Trieste issue and with the improvement of Yugoslav-American relations. During his last years, the following two main objectives seemed to prevail: first, the fight against the fear of communist infiltration, along with its causes and consequences in terms of American domestic affairs, and second, a determined resistance against war industry and the increasing Cold War tensions between East and West in international affairs.²⁰ Adamic was constantly engaged in efforts for a more lasting peace, i.e., for such international legislation that would prevent the possibility of any future war.²¹

Let us now turn to the method Adamic adopted preparing his articles for publication in his periodicals. From the very first bulletin on the writer employed a technique which he favoured until the end. Its essential feature is the inclusion of quotations and letters by his friends and other correspondents, which naturally enough support his claims and speculations. In the next eight years he did not essentially change his approach to collecting information and writing his articles. All the time he enthusiastically advocated - sometimes with reservation, sometimes without - certain arguments, which were either in the form of rough outline or drawn up in detail, based on a certain starting point that seemed to him of essential importance for the social strata concerned in the United States or for the people concerned in his homeland. His contributions are not only informative, didac-

tic and propagandist, but also represent, to a certain extent, studies on a given subject.

Each title of his paper indicates a new period, a new orientation, whether it be the central idea of *In Re: Two-Way Passage, War and Post-War, Today & Tomorrow* or *Trends & Tides*. Each title represents a new goal, to which Adamic was totally committed. Almost all of his objectives, however, concern to a great extent his old country. This interest of a Slovene emigrant of the first generation is evident in his plans for the American foreign-aid for the reconstruction of post-war Europe (in the first bulletin from January 1942 to December 1944), as well as in his contributions from 1945 onwards. In *Trends & Tides* Yugoslav issues are regularly discussed by several articles in each number. In 1946 the articles on Yugoslavia moved from the first pages of the paper to the middle, whereas in 1947-48 such articles, with a few exceptions, disappear from the paper. If they are included, they appear in the second part. Yet the concern for his homeland is again the central topic of *T & T* in 1949-50. The single issue of 1949 is totally devoted to Yugoslavia, whereas in both numbers of the following year half of the space is dedicated to these matters.

The above presentation of topics raises the question whether such a selection was the most efficient way of attracting American subscribers in the United States. It certainly was not, neither was this his intention. In brief editorials Adamic often pointed out that his paper was "an unprofitable publication" and so contributions to the *T & T* sustaining fund were welcome. The periodical was published in twice as many copies as could be sold. Half of the copies were mailed, free of charge, to many different, prominent institutions and influential personalities. His publishing logic was in stark contrast to any business logic. He claimed that those who subscribed to *T & T* did not really need it, as their consciousness had already been awakened.²² His ambition then, was by no means commercial; it was political, ideological and ethically educational, in a word, "enlightening", as it is often characterized by some researchers.

Adamic's main purpose was to popularize, in a most humane, acceptable and well-argued way, ideas that could, in his view, contribute most at a given moment to the fight against any kind of injustice, repression, and social, economic and political violence. History proves that he overlooked some essential facts,

whereas others he could not have foreseen. Some even take the view that Adamic himself exerted a kind of political violence against his readers, especially against American Slovenes in general, not to mention most serious accusations made by those against whom he brought forward some incriminating arguments or even evidence. Undoubtedly, he was much hated by his enemies. Nonetheless, according to those who are well acquainted with his whole work, Adamic deserves permanent recognition for his continuous searching and checking, for his relentless warnings against the dangerous concentration of power, and for his persistent efforts for peace, the elimination of the arms industry and the friendly co-operation of nations.

NOTES

- * This paper is an abstract of a comprising chapter from the author's dissertation titled "The Last Period of Adamic's Literary Work", University of Ljubljana, Faculty of Letters, 1991.
- 1 William C. Beyer, "Louis Adamic and Common Ground, 1940-1949", Louis Adamič - Symposium, Ljubljana, Univerza Edvarda Kardelja, 1981, pp. 223-239
 - 2 John L. Modic, "Louis Adamic and the Story of Common Ground", *Ibid.*, pp. 241-253
 - 3 *Ibid.*, p. 241
 - 4 *Ibid.*, pp. 243-245
 - 5 "Louis Adamic's notice of withdrawal as editor", *Common Ground*, II (winter 1942), p. 2
 - 6 L. Adamic, *Two-Way Passage*, New York and London, Harper, 1941
 - 7 In *Re: Two-Way Passage*, II (February-March 1943), p. 1
 - 8 *The Bulletin of the United Committee of South-Slavic Americans*, II (10 May 1944), p. 3
 - 9 Center of Scientific Research of the Slovene Academy of Sciences and Arts, The Institute for Slovene Emigration Research, Marija Vilfan Collection, folder 1, Leon James Taylor to Louis Adamic, 14 May 1948
 - 10 *Ibid.*, folder 2, Bogo Komelj to Louis Adamic, 29 November 1948
 - 11 *Ibid.*, Louis Adamic to dr. Joža Vilfan, 2 October 1948
 - 12 *Ibid.*, Helen Hamilton to Louis Adamic, 28 November 1948
 - 13 *Ibid.*, Shaemas O'Sheel to Helen Hamilton, 4 December 1948
 - 14 *Ibid.*, folder 3, A letter to T & T subscribers, 10 January 1949
 - 15 *Ibid.*, L. L. Lock to Louis Adamic, 13 November 1949
 - 16 *Ibid.*, Warren Batterson to Louis Adamic, 28 January 1950
 - 17 *Ibid.*, R. R. G. to Louis Adamic, 9 November 1949; *Ibid.*, folder 4, Hank Mayer to Louis Adamic, 30 January 1950
 - 18 *Ibid.*, folder 4, Louis Adamic to M. Shoaf, 5 April 1950
 - 19 L. Adamic, "How to Resist", *T & T*, IV [October-December 1948], p. 18

- 20 Adamić writes extensively on these problems in the unpublished chapter of his book *The Eagle and the Roots: "Game of Chess in an Earthquake"*, The Library of the Slovene Academy of Sciences and Arts, Manuscript Dept., Louis Adamić Collection, folder R 67/III-2, chapter 4.
- 21 One such article is: Howard Griffin, "The Non-Violent Individual, Or, Has the Conscientious Objector a Future?", *T & T*, VI (early spring 1950), pp. 26-27.
- 22 L. Adamić, "The Problem of Publishing *T & T*", *T & T*, III (October-December 1947), p. 24

POVZETEK

PUBLICISTIČNA DEJAVNOST LOUISA ADAMIČA

J a n j a Ž i t n i k

Kot publicist je bil Adamič mnogo bolj poznan v ZDA kot v tedanji Jugoslaviji. Poleg knjig, številnih brošur in pamfletov je objavil kar petsto člankov v najrazličnejših periodičnih publikacijah, kar je za pisatelja in človeka s tako širokim spektrom drugih dejavnosti zelo veliko. V zadnjem desetletju svojega življenja je bil urednik štirih različnih revij oziroma glasil: četrletnega glasila Common Ground od leta 1940, mesečnika In Re: Two-Way Passage od leta 1942 do 1943 oziroma War and Post-War od jeseni 1943, glasila The Bulletin of the United Committee of South-Slavic Americans od leta 1943 ter lista Today & Tomorrow, ki je začel izhajati leta 1945 in se je v tretji številki preimenoval v Trends & Tides s kratico T & T. Kateri so glavni cilji, ki izstopajo iz Adamičevih biltenov? Kronološko gledano je na prvem mestu boj proti etnični, verski in rasni diskriminaciji v ZDA, vzporedno z njim pa vseskozi tudi boj proti vsakršnim krivicam in nasilju v ameriški družbi, zlasti proti socialnim krivicam in pozneje proti političnemu nasilju. Sredi vojne in po vojni se Adamičeva skrb deloma preusmeri v politično podporo jugoslovanskemu osvobodilnemu boju, v priprave na ameriško pomoč povojni Evropi ter še posebej na zbiranje materialne pomoči za staro domovino, največ med jugoslovanskimi izseljenci, pa tudi med anglosaškimi Američani. Že proti koncu vojne se tem ciljem pridruži Adamičevo prizadevanje za boljše mednarodne odnose in

za prijateljsko sodelovanje med Vzhodom in Zahodom. Po končani vojni je v ospredju njegova skrb za tržaško vprašanje in za izboljšanje jugoslovansko-ameriških odnosov. V zadnjih letih izstopata dva glavna cilja: na notranjepolitičnem področju boj proti marktizmu ter njegovim vzrokom in posledicam, na mednarodnem prizorišču pa odločen odpor proti vojni industriji in naraščajoči hladni vojni med Vzhodom in Zahodom. Adamič si je nenehno prizadeval za trajnejši mir oziroma za takšno mednarodno zakonodajo, ki bi preprečevala možnost vsake naslednje vojne.

IZSELJENSKO IN DRUGO ČASOPISJE MED SLOVENCMI V ZAHODNI EVROPI DO LETA 1940

Marjan Drnovšek

Govorjena, in pisana slovenska beseda sta imeli pri izseljencih odločujočo vlogo pri ohranjanju slovenstva v tujih etničnih okoljih. To je veljalo tudi za slovenske izseljence, ki so iskali boljši kos kruha v mnogih zahodnoevropskih državah - v Nemčiji, Belgiji, na Nizozemskem, v Luksemburgu, Švici, Franciji in drugod do leta 1940.¹ Od klepeta za domačo mizo do nastopov na ljubiteljskih gledaliških odrih, od večernih šolskih tečajev slovenskega jezika do branja knjig in časopisov so bile dejavnosti, ki so utrjevale znanje jezika, v tujini rojenim otrokom pa zanimanje za jezik staršev. Od interesa samih izseljencev za njegovo negovanje in živost je bil odvisen tudi njihov narodnostni obstoj v tujejezičnem svetu. *Izseljenski vestnik - Rafael* iz Ljubljane je leta 1935 zapisal večkrat ponavljajočo se misel tistega časa: "*Vsem izseljencem. Kdor govorigo materino zaničuje, med izdajalce svojega rodu se ponižuje.*"² V katoliškem tisku ni bilo malo pozivov izseljenskim materam o njihovi vlogi pri ohranjanju slovenskega jezika v družinskem krogu, zlasti pri otrocih.

Podobno kot izseljenci drugih narodnosti, npr. Poljaki, Italijani, Čehi, Slovaki in drugi, so tudi slovenski izseljenci ustanavljali društva, klube, pevske in igralske skupine, knjižnice, večerne šole, prirejali romanja in izlete v domovino in podobno. Tovrstna organiziranost je bila močnejša tam, kjer je bilo njihovo število večje in kjer so bili za to delo prizadevni posamezniki. Sprva so se združevali zaradi vzpostavitve enostavnih oblik samopomoči - kot posledice občutka ekonomske in socialne ogroženosti - zelo hitro pa so se začeli zbirati tudi iz želje po domačnosti, po oživitvi dela domovine na tujih tleh. Zbirali so se doma, v slovenskih gostilnah, v najetih dvoranah in katoliški Slovenci ob nedeljah in velikih praznikih v cerkvah pri slovenskih mašah. Kulturno delovanje je bilo prilagojeno tem željam po domačnosti, zato je iz njega

vel nekakšen 'čitalniški' duh, in ne sme nas presenetiti veliko zanimanje Slovencev za slovensko pesem in ljudsko glasbo, npr. tamburaške orkestre. Lahkotnost kulturnega programa, mnogo-krat povezanega z družabnim srečanjem (npr. z veselico, srečolovom ipd.) je bila razumljiva v rudarskih okoljih, saj si je vsakdo po težkem delu želel le razvedrila in sprostitve. Organizacijsko delo je slonelo na prizadevnih izseljencih različnih svetovnih nazorov in zlasti na redkih intelektualcih - izseljenskih duhovnikih in učiteljih.

Zaradi pomanjkanja slovenskih izseljenskih duhovnikov kot tudi iz zanimanja za Slovence so se nekateri tujci naučili slovenščine, npr. duhovnika Avgust Hegenkötter in Božidar Tensundern iz Nemčije, pater Teotim van Welzen - izseljenci so mu na kratko rekli "*naš pater*" - in socialna delavka, časnica ter folkloristka Gerre van den Boogaard iz Nizozemske in še bi lahko naštevali.³

Ko govorimo o živi besedi, ne smemo pozabiti na slovenske radijske oddaje iz domovine, ki so jih slišali v mnogih delih Evrope, kjer so živeli Slovenci. Poznali so tudi posebne večerne oddaje za izseljence (npr. izseljenske ure radia Ljubljana od leta 1929 dalje, bolj redno po letu 1935). Poslušanje radia je bil mnogokje pravi družabni dogodek, saj so se izseljenci zbrali v večjem prostoru in po zvočnikih poslušali "*domovine glas*". Po radiu kot "*modernem občevalnem sredstvu*" so se na Slovence po svetu obračali tudi vidni slovenski in jugoslovanski politiki, ki so se zavedali pomena tega medija.

Tradicionalne oblike slovenskih družabnih in kulturnih dejavnosti pa so se že zelo zgodaj po prihodu začele prepletati z lokalnimi običaji in navadami, in to ne samo priseljske države, regije oziroma kraja, temveč tudi priseljencev drugih narodnosti, s katerimi so živeli Slovenci, npr. v delavskih kolonijah. Tujejezičnost bivalne sredine, v kateri so se mešali poljski, italijanski in drugi jeziki, je pospeševala pozabljanje slovenskega jezika. Priznani slovenski etnomuzikolog Julijan Strajnar je preživel zgodnja otroška leta v rudarskem okolju v Franciji, kjer so bili Poljaki v večini. Slovenskim otrokom je bil poljski jezik bližji kot francoski, slovenskega pa je le malokdo znal.⁴ Najtežji je bil položaj v Nemčiji, saj so segale korenine priseljevanja Slovencev v to državo že v zadnjih desetletjih 19. stoletja in mnogi tam že dlje časa živeli ali rojeni v nemškem jezikovnem okolju niso znali slovenskega jezika. Znanje osnov nemščine iz stare domovine je še olajševalo njegovo pozabljanje. Slovenski izseljenci so bili izpostavljeni enakim

asimilacijskim procesom kot vsi ostali "tujci". Od uspešne organiziranosti v tujini in pomoči domovine pa je bil odvisen njihov obstoj ali izginotje v morju tujstva. Izselski duhovnik Jože Kastelic je leta 1928 pisal iz Francije o izseljencih, ki so po prvi svetovni vojni prišli iz Vestfalije. Bal se je, da so narodnostno izgubljeni, kar je sodil tudi po otrocih, ki niso znali slovenskega jezika, saj so doma govorili "neko nemško mešanico", v šoli pa so imeli pouk v francoščini in le malokdo je znal brati v materinem jeziku. Kastelic je bil realist in je zapisal, da: "Asimilacije popolnoma preprečiti kajpada ni mogoče, lahko bi se pa zavrta."⁶ Doprinos domovine naj bi bil v njenem živem stiku z izseljenci in v pošiljanju slovenskih učiteljev in duhovnikov, v organiziranju poletnih kolonij za izseljenske otroke in ne nazadnje v podpiranju ali pošiljanju slovenskih knjig in časopisja. Iz številnih ohranjenih pisnih pričevanj pa vemo, da ta pomoč ni bila v sorazmerju s potrebami, kaj šele z željami Slovencev po Evropi.

Pomembno vlogo v ohranjanju narodne identitete izseljencev je imel tudi tisk, tako tisti, ki je prihajal iz stare domovine, kot v priseljskih državah izhajajoči slovenski tisk. Kakšna je bila bralna kultura slovenskih izseljencev v zahodni Evropi v času, ki ga obravnavamo? Odvisna je bila od njihovega izobrazbenega nivoja in dostopnosti slovenske pisane besede. Večina izseljencev je pripadala delavskemu stanu, največ rudarskemu in kmetijskemu delavstvu, katerega izobrazbeni nivo ni bil visok. Iz domovine prihajajoči mladi delavci so imeli večinoma le ljudskošolsko izobrazbo. Mnogi niso dokončali niti ljudske šole, saj so morali že kot otroci poprijeti za fizično delo. Tudi njihovi otroci, ki so prišli v tujino v prvih letih življenja, ali pa so se tam rodili, so obiskovali tuje, običajno celodnevne šole, ki so jih vedno bolj odtujevale slovenski besedi.

Le malokateri so v priseljskih državah nadaljevali šolanje in se s tem povzpeli na družbeni lestvici. Redki so bili tudi slovenski intelektualci, ki so živeli in delovali med slovenskimi izseljenci. Mnogi Slovenci so študirali v tujini, npr. v Parizu, vendar so le maloštevilni imeli stik s slovenskimi izseljenci v tej državi. In še ti stiki so bili običajno vezani na politično delo med njimi.⁶ Na splošno lahko trdimo, da je bil velik razkorak med res redkimi in v tujini dlje časa živečimi Slovenci - laičnimi razumniki, npr. v Franciji - in ekonomskimi izseljenci. To sta bila dva popolnoma ločena svetova, čeprav sta pripadala istim koreninam in je oba povezovala misel o začasnosti bivanja na tujem. Bile so redke

izjeme, med katerimi naj omenim leta 1928 ustanovljeni Slovenski klub v Parizu, kjer so se zbirali Veno Pilon, Dore Ogrizek, Aleš Bebler, Ivan Tomšič, Boris Kermauner, urar Klopčič in nekaj fantov - mesarjev iz pariške četrti Villette.⁷

Geografska bližina in dobro razvite komunikacijske zveze slovenskih izseljenskih središč z domovino so bile ugodne za lažjo dostopnost slovenskega tiska iz starega kraja. Želje, ki so jih v pisni obliki izražali izseljenci sami in najpogosteje njihovi duhovniki in učitelji, da bi se domovina aktivneje vključila njim v dobro tudi s pošiljanjem knjig in drugega tiska, so se le težko uresničevale. S strani izseljencev so se stalno ponavljali očitki, da Beograd in Ljubljana nista imela posluha za Slovence na tujem že pri urejanju njihovega pravnega in socialnega statusa, kaj šele pri pošiljanju oziroma bolje povedano pri financiranju slovenskih tiskov. Težave so bile že pri pošiljanju plač izseljenskim duhovnikom in učiteljem iz državne blagajne. Neposluh za interese izseljencev se je kazal tudi v tem, da so prihajali v konzularna predstavništva, npr. v severni Franciji, za izseljenske uradnike ljudje, ki niso bili večji slovenskega jezika. Jezikovna ovira, ki je bila še večja pri izseljencih, ki so po prvi svetovni vojni prišli iz Vestfalije in jim je bil srbski jezik popolnoma tuj - mnogi mladeniči, ki so prišli iz Slovenije, so odslužili vojaški rok in so se tam vsaj seznanili z osnovami "jugoslovenskega" jezika -, je onemogočala tudi razumevanje izseljenskih potreb na kulturnem področju. Kljub temu so mnoge izseljenske knjižnice dobile denar za nakup knjig od banovinskih in cerkvenih oblasti ter posameznikov.⁸ Velik delež pri tem je prispevala tudi Rafaelova družba iz Ljubljane. V *Rafaelu* iz Heerlena na Nizozemskem je oglašala knjigarna Tiskarne sv. Cirila iz Maribora (1935) z besedami: "Slovenci širom sveta! Nikdar ne boste pozabili svojega milega materinega jezika, ako boste radi čitali slovenske knjige. Tudi svojim otrokom dajte v roko slovenske knjige."⁹

Branje časnikov je bilo bolj priljubljeno kot branje knjig, če to sodimo po dopisu iz Boulanga v Franciji: "Mi delavci čitamo marsikatere knjige. Imamo jih pri slovenskih društvih precej na razpolago. Vendar še rajši čitamo časopise..."¹⁰ Ne tako redka je bila navada, da so naročniki posojali glasila sosedom in znancem. Kdor ni zmožel stroškov naročila - v dopisih so se izseljenci pogosto pritoževali nad časopisnimi cenami, zlasti v času gospodarske krize -, je lahko časopise prebiral v knjižnici, v društvenih prostorih in tudi v mnogih slovenskih gostilnah.

Če se osredotočim samo na časopisje, ki je izhajalo v tujini in za izseljence v domovini (le bežno se dotikam pomena ostalega časopisja iz domovine za Slovence na tujem), in če se omejim samo na zahodnoevropski prostor, lahko ugotovim, da so bili maloštevilni in so neredno in le redkokdaj dolgo izhajali. Vzrokov za to je bilo več. Na enega je opozoril avtor naslednje misli; zapisana je bila leta 1938, vendar je bila mišljena za drugo polovico leta 1929 v Franciji, češ da so: "*...postajala tri - četiri mala i lokalna rudarska - čisto slovenačka i klasna - društva u Elzasu i Nordu i - razume se - bez ikakovog glasila jer se za 50 - 200 članova iz istog fabričkog kruga nije isplatilo izdavati ma kakovo glasilo.*"¹¹ Razpršenost Slovencev je negativno vplivala na izdajanje glasil na eni strani in vzpodbujala druge, kot npr. *Naš zvon* iz Nemčije, k utemeljevanju potrebnosti njihovega povezovanja s pomočjo časopisov.

Osnovni pogoj za obstoj glasil je bil obseg bralskega kroga, to je število slovenskih izseljencev v zahodnoevropskih državah, ki je bilo v primerjavi s številom Slovencev, npr. v Združenih državah, izredno nizko. Poleg relativno nizkega števila pa je bila za evropske izseljence značilna velika mobilnost iz države v državo za lažjim delom in višjimi zaslužki, izredno zmanjšanje njihovega števila v času velike gospodarske krize (vračanje domov) in ne tako majhnega števila sezonskih delavcev. To niso bili ugodni temelji za redno in dolgoročno izhajanje. Poleg števila naročnikov je bilo važno tudi redno plačevanje prejetih glasil. Nekatera projugoslovanska glasila so dobivala tudi državno podporo, komunistična pa iz raznih mednarodnih fondov, vendar ta sredstva niso bila garancija za obstoj posameznega glasila. Zato ni čudno, da so mnoga izhajala le krajši čas ali pa je izšla samo prva številka.

Majhen krog bralcev je bil tudi razlog, da so načrtovalci novih glasil običajno računali na bralce - izseljence - v Franciji, Belgiji, Luksemburgu in Vestfaliji oziroma v Nemčiji, na Nizozemskem in tudi širše, kar so navajali v podnaslovih in v programskih uvodnikih. V vseh pa od časa do časa zasledimo pozive k rednemu plačevanju in zbiranju novih naročnikov. Načini pridobivanja so bili zelo pestri. Z mrežo poverjenikov so propagirali posamezen časopis, hodili od hiše do hiše - pri tem delu so bile aktivne tudi izseljenke - in delili brezplačne prve izvode v upanju, da se bodo nanj naročili. Večkrat zasledimo prošnje urednikov, da se na naslov glasila ali poverjenikov pošljejo naslovi potencialnih naročnikov itd. Iz glasil ne zveemo veliko o nakladi, hkrati pa

moramo biti kritični do vseh števil, ki so jih sama objavljala ob svojih obletnicah; kljub temu pa so le orientacijsko zanimive in jih zato navajam pri posameznih glasilih.

Tesno v zvezi s številom naročnikov so bile tudi želje bralcev (ali pa uredništev), da se mesečnik spremeni v štirinajstdnevnik, tednik in celo dnevnik. Obljube so bile povezane s finančno trdnostjo, ki je bila odvisna od števila in rednega plačevanja naročnine. Pot posameznih glasil je bila navadno obratna: od mesečnega izhajanja v štiridesetdnevno ali celo dvomesečno, kar se je pokrivalo z največjimi krizami izhajanja, ki so jih spremljali številni in obupni, včasih celo grozeči, apeli urednikov, naslovljeni na bralce in izseljence v celoti.

Poseben problem je bil tisk v tujini. Tiskarne niso imele znakov za č, š, ž, stavci niso bili večji slovenskega jezika in posledica tega so bile številne napake. Katoliška glasila so zelo hitro našla podporo v njim naklonjenih tiskarnah v Sloveniji. Posebnost je bil tisk komunističnih glasil, ki so imela uredništvo nekje, npr. v Parizu, tiskali pa so jih v Bruslju. Ali je bilo tako samo zaradi cenejšega tiska ali tudi zaradi zakritja pollegalnega delovanja, lahko le ugibamo. Ne tako majhno število je bilo ciklostiranih "biltenov", kar so izdajatelji razlagali s finančnimi razlogi in v isti sapi zagotavljali, da se bo ob primernem številu naročnikov spremenila tudi tehnika izhajanja. Ni pa naključje, da so imeli ravno ti "bilteni" kratko življenjsko dobo in so kljub načrtom kmalu prenehali izhajati.

Izseljenci v Evropi so brali tudi časopise iz domovine, kar je omogočala bližina doma in s tem cenejša poština, npr. v primerjavi s pošiljanjem v Združene države ali v Avstralijo, in nezastaranje aktualnih novic. Ni bilo slovenskega glasila iz domovine, ki ne bi prišlo tudi med evropske izseljence. Rafaelova družba iz Ljubljane se je zavedala pomena domačega katoliškega časopisja med slovenskimi izseljenci, zato je apelirala na njihova uredništva za ugodnosti v ceni, na izseljence pa na način prejetanja. Priporočali so jim, da dobivajo glasila v paketu na naslov društva ali posameznikov - poverjenikov, da jih po svojih ljudeh raznosijo med naročnike. Podobno kot za izseljensko časopisje so priporočali bralcem večkratno branje izvoda in posojanje sosedom ter znancem. Mednje so prihajala tudi projugoslovanska (npr. preko konzularnih predstavništev, banke Baruch v Parizu itd.) in prokomunistična glasila. Tako so slovenski komunistični delavci iz Pas-de-Calaisa v Franciji decembra 1934 poslali svoje *revolucionarne* prole-

tarske pozdrave in čestitke k neupogljivemu kljubovanju krvavi diktaturi v Jugoslaviji v Sloveniji izhajajočemu *Rdečemu praporju*, kar kaže, da so brali ta list.¹²

Dobivali pa so tudi izseljensko časopisje iz Severne in Južne Amerike. Mnoga evropska izseljenska glasila so povzemala članke iz izseljenskega tiska drugih kontinentov. Pojavljale so se reklame za naročanje glasil, kot npr. v *Slovenski delavsko-kmečki republiki* iz Heerlena na Nizozemskem (1933): "*Sodrugji iz Primorja v Argentiniji izdajajo svoj slovenski časopis Delavski list, ki izhaja mesečno. Naslov: Luis Stolfá, Warnes 2201, Buenos Aires, La Paternal, Argentina*"¹³

Od znanja jezika priseljske države je bilo odvisno tudi branje njihovega tiska. Zlasti v Nemčiji so mnogi izseljenci posegali samo po nemških časopisih. Slovenski komunisti so brali francoska komunistična glasila, npr. *L'Humanité*, vendar je bilo to branje omejeno na izobraženi del te emigracije. V času Ljudske fronte v Franciji je izhajalo njeno glasilo *Voix européennes*, v katerem so sodelovali tudi Jugoslovani. Glasilo je imelo namen, postati vseevropski list, ki bi združeval ugledne časnikarje različnih političnih prepričanj. Tovrstna glasila so brali le v ozkih intelektualnih krogih. Izseljenska glasila pa so prinašala informacije tudi iz tujejezičnih glasil, kot npr. obvestilo, da bo francoski list *Fraternité (Bratstvo)* izdal dokumentirano publikacijo o priseljencih v Franciji (1937), nedvomno z reklamnim namenom, saj je bila v obvestilu navedena tudi cena.¹⁴ Francosko *Bratstvo* je bilo protifašistično glasilo, ki je bilo po trditvi slovenskega *Dela* namenjeno izključno obrambi priseljencev v Franciji.¹⁵

Izseljensko časopisje je odražalo svetovnonazorske in politične poglede izdajateljev in vseh tistih izseljencev, ki so soglašali s temi idejami, hkrati pa je bilo sredstvo za utrjevanje in širjenje idej med njimi samimi. Vsak je kupoval in s tem podpiral glasila, ki so mu bila idejno blizu. Glede vsebinskih poudarkov je bila velika podobnost med izseljenskim tiskom in tistim, ki je izhajal v domovini, in to ne samo na idejnem, temveč tudi v dejanskem smislu, saj so v izseljenskem časopisju ponatiskovali prispevke iz enako usmerjenih glasil, ki so izhajala v Sloveniji. Polemičnost, velikokrat na meji dobrega okusa, se je isknila med posameznimi izseljenskimi glasili kot tudi med njimi ter glasili v Sloveniji. Vsi-ljuje se mi misel, da je bila svetovnonazorska in politična funkcija izseljenskega in izseljencem namenjenega tiska mnogo bolj prisotna v namenih izdajateljev in uredništvih, kot pa kulturne,

prosvetne in informacijske naloge, čeprav so se na slednje sklicevali vsi po vrsti. Idejna sorodnost in razširjenost tiska iz domovine med enako mislečimi izseljenci potrjuje tudi tezo, da je bila vloga obojih, tako domačega kot izseljenskega tiska, enako pomembna za nazorsko in politično usmeritev ter delovanje slovenskih izseljencev v zahodni Evropi.

Maloštevilnost in slaba ohranjenost slovenskega izseljenskega časopisja iz zahodne Evrope sta verjetno vzroka, da se je tudi naš najpomembnejši bibliograf izseljenske publicistike Jože Bajec le bežno dotaknil te problematike.¹⁶ V Ljubljani ohranjeno časopisje je vključil v bibliografijo, ki jo je izdala Slovenska izseljenska matica pod naslovom Slovensko izseljensko časopisje 1891-1945.¹⁷ Tudi Seznam obstoječih listov med Slovenci v tujini, ki je objavljen v Izseljenskem koledarju za leto 1937, ne navaja nobenega slovenskega glasila iz zahodne Evrope.¹⁸ Janko Šlebinger je v Bibliografski pregled 1797-1936, ki je izšel ob razstavi slovenskega novinarstva v Ljubljani istega leta (1937), omenil *Naš zvon* (1925-27) iz Nemčije in *Rufaela* iz Heerlena (1931-35), Jože Bajec pa v nadaljevanju te bibliografije do leta 1945 še nekatera, do takrat znana izseljenska glasila.¹⁹

V Mundovi bibliografiji slovenskega marksističnega tiska je zajeto komunistično časopisje, ki je izhajalo v zahodni Evropi pred drugo svetovno vojno.²⁰ Fadil Ekmečić je v delu Prilozi za istoriju Jugoslovena u Francuskoj (1988) objavil seznam jugoslovanskih časopisov in časnikov, ki so izhajali v Franciji; žal je nepopoln in vsebuje mnogo faktografskih napak.²¹ Vuk Dragović je v knjigi Srpska štampa između dva rata (1956) objavil pregled jugoslovanskega tiska v evropskih državah od 1915 do 1945, ki se je nahačal v Beogradu. Leto dni pred tem je izšlo delo Građa za bibliografiju jugoslavenske periodike v Zagrebu, ki je upoštevalo tudi izseljenski tisk.²²

Čeprav se v razpravi omejujem na zahodnoevropski in delno srednjeevropski prostor (Avstrija), mi dovolite, da naštejem nekatera glasila v drugih delih Evrope, ki so jih izdajali izseljenci ali pa so bila njim namenjena. Največja neznanka so glasila, ki so izhajala v Sovjetski Zvezi med obema vojnama, kjer so delali in živeli tudi slovenski ekonomski izseljenci - mnoge so v času veli-

ke ekonomske krize v zahodni Evropi iz nje premamile obljube o čudovitem življenju v deželi komunizma -, še najbolj pa poznamo glasila, ki so jih izdajali in brali Slovenci v drugih delih Jugoslavije. V Beogradu so izhajali: *Naša radost* (1925-40) s prilogo *Našim mališanima* (1933/34-40/41), *Preporod* (1928-40), *Slovenski glas Beograda* (1933), *Naše ognjišče* (okoli 1932), *Beograjski Slovenec* (1936-38), *Slovenski odmevi* (1938-39) in *Bilten* (1939-?) in *Iselfenički svet* (1939-?). V Zagrebu, kjer je po oceni iz leta 1937 živelo 30.000 Slovencev, so izhajali *Zagrebski Slovenec* (1932), *Novi ljudska pravica* (1939) in *Novi iseljenik*, v Sarajevu pa *Zora* (1937-40).²³

JUGOSLOVANSKO USMERJENA GLASILA

Med majhnim številom izseljenskih časnikov v zahodni Evropi nas preseneti relativno veliko število tistih, ki so zagovarjali integralno jugoslovanstvo in poveličevali kraljevsko dinastijo ter unitaristično Jugoslavijo. Narodne, kulturne in verske specifičnosti posameznih narodov so jim bile ostalina preteklosti. Tudi med izseljenci so gojili ta "jugoslovenarski" duh, ki ni imel malo privrženecv med Slovenci, zlasti v Franciji. Časovno mu najbolj sledimo po šestojanuarski diktaturi (1929) in je bil zlasti močan med izseljenci sredi tridesetih let. Kje je tičal vzrok za tako močen vpliv Beograda? Omenim naj samo dva. Leta 1937 je imela Jugoslavija v Franciji sedem konzulatov (v krajih Metz, Bordeaux, Caen, Le Havre, Nantes, Toulouse in Nica), dva generalna konzulata (Lille in Marseille) in poslaništvo v Parizu, v Nemčiji pa štiri konzulate (Düsseldorf, Dresden, Essen in Leipzig), tri generalne konzulate (Hannover, Frankfurt am Main in Halle) ter poslaništvo v Berlinu.²⁴ V Združenih državah, kjer je bilo izseljencev mnogo več, pa je imela le dva konzulata (San Francisco in Pittsburgh), dva generalna konzulata (Chicago, New York) in poslaništvo v Washingtonu.²⁵ Ta predstavništva so bila jedra širjenja beograjske politike in preko njih so, med drugim, prihajali iz Jugoslavije časniki in časopisi nedvomno take usmeritve, ki je odgovarjala državnim oblastem. Propagandni učinek je bil s tem mnogo prodornejši kot v drugih delih sveta. Jugoslovanski izseljenci v zahodni Evropi so bili, z izjemo Vestfalcev, mladi po izseljenskem stažu, saj je bil močnejši val izseljevanja iz domovine šele v drugi polovici dvajsetih let. Med tem izseljenstvom pa je

bil zelo visok odstotek sezonskih delavcev, ki so bili stalno razpeti med domovino in tujino. Ravno slednji so bili potencialni nositelji idej, ki so bile nevarne državi. Med njimi naj omenim le ideje ustaškega gibanja in komunizma. Ljudskofrontno gibanje v Franciji in španska državljanska vojna sta še podkrepili ta strah. Koliko jugoslovanskih, in v okviru njih slovenskih, izseljencev se je vključevalo v t. i. "nacionalne organizacije"? Odgovor je težak. Le redko se pojavljajo v tisku razmišljanja o tej temi. Tako je iz leta 1939 znan zapis, da je v Franciji delovalo deset "jugoslovanskih" združenj, ki so vključevala četrtno vseh izseljencev v tej državi, tj. 5000. Podatke je navedel pisec članka v enako mislečem glasilu, zato moramo ta podatek citirati z določeno opreznostjo.²⁸

Vključevanje Slovencev v politično življenje priseljenskih držav so, vsaj v Franciji ljudskofrontnega časa, odsvetovali tako Beograd kot tudi katoliški duhovniki, češ Francija je naša gostiteljica in vključevanje v politično življenje bi pomenilo izrabljanje njihovega gostoljubja. Ne dražimo oblasti brez potrebe, je bila mnogokrat zapisana misel tistega časa. V ozadju je bil predvsem strah pred vplivom levih, zlasti komunističnih, idej.

Podobno, kot je večina slovenskih izseljenskih društev v zahodni Evropi po letu 1929 nosila oznako jugoslovansko, npr. Jugoslovansko društvo sv. Barbare iz Eisdna v Belgiji, so tudi mnogi izseljenski listi v naslovu ali podnaslovu vključevali pridevnik "jugoslovanski". Koliko je bila s tem izražena samo formalna lojalnost do matične države in koliko so ta glasila resnično širila "jugoslovenstvo" med slovenskimi izseljenci, bo znano šele po temeljiti analizi vseh glasil in njihovih sodelavcev (založnikov, izdajateljev, vodilnih urednikov in dopisnikov). Ne smemo pa vseh glasil, ki so nosila jugoslovansko ime, uvrstiti med nosilce jugoslovanske unitaristične politike. V glavnem je težko ugotoviti prave namene izdajateljev, saj so se velikokrat skrivali za splošnimi programskimi idejami. Nekatera izseljenska glasila so že v svojih programskih usmeritvah poudarjala svoj "nepolitični" značaj in so se s tem hotela postaviti nad nazorska in politična nesoglasja med jugoslovanskimi izseljenci v zahodni Evropi.

Pariz je bilo mesto, ki je pritegoval številne Jugoslovane: ekonomske izseljence, študente, intelektualce, politične begunce itd. Vpliv jugoslovanskega poslaništva na njihovo organiziranje ter politično in kulturno delovanje je bil močan. In v tem mestu je izhajalo največ projugoslovanskih glasil in delovalo največ raznih društev, "savezov", "zajednic" ipd. Novembra 1936 so na inčia-

tivo Jugoslovenske zajednice iz Pariza, katere član je bila tudi Zveza jugoslovanskih delavcev iz Amnévillea, odprli Jugoslovanski dom.²⁷ V petem pariškem okrožju v ulici Jean de Beauvais je delovala tudi Jugoslovenska knjižara u Parizu (Librairie Yougoslave à Paris). Leto dni pred tem (1935) so ustanovili intelektualni elitni klub Cercle Yougoslave à Paris, ki pa ni zaživel.²⁸ Zato ni čudno, da je ravno v Parizu izhajalo največ jugoslovansko usmerjenih glasil, ki so imela večji ali manjši odmev pri bralcih. Namenjena niso bila le ekonomskim izseljencem, temveč tudi jugoslovanski intelektualni eliti, ki je študirala ali delovala v tem mestu.

V nadaljevanju si oglejmo nekatera znana projugoslovanska ali tej miselnosti sorodna glasila, pri katerih so sodelovali Slovenci ali so se nanje odzivala slovenska izseljenska glasila, kar dokazuje, da so jih brali tudi Slovenci.

Yougopresse
(1927-40)
Pariz²⁹

*"Slovenec, Srb, Hrvat
za uvek brat i brat!"*

Najdaljšo tradicijo v Franciji je imel tednik, ki si je lastil oznako "*...prvog i jedinog neodvisnog nedeljnika na našem jeziku u Parizu*".³⁰ V njem sta se prepletala bilten in glasilo, ki se večkrat označuje za *Yougopresse pariske novine*. Do junija 1935 ga je urejal njegov ustanovitelj Jules Urlep, ki ga je nasledil S. Tomša, njega pa Al. Tomšič.³¹ V letu 1936 ga je nekaj mesecev vodil njegov namestnik L. Kuhar (dr. Alojz Kuhar, izseljenski komisar v Parizu?).³² Tednik je zagovarjal interese Jugoslovanske kolonije v Franciji iz Pariza, v kateri so delovali tudi Slovenci, vendar je objavil le malo v slovenskem jeziku pisanih prispevkov.³³ Kolonijo so stalno pretresali spori, kot npr. spomladi 1936, ko je pisec prispevka v tedniku pozival k slogi med "*nacionalno*" usmerjenimi izseljenci: "*...kao da nam nije dosta, što na žalost, naših več ima i u ostalim, komunističkim i neznam kakovim*

društvima, pocepani na našo sramoto..."³⁴ Mesec dni kasneje je avtor članka Nova era u Francuskoj pozdravil zmago Ljudske fronte v Franciji. Zapisale so se mu tudi misli: "Pa ipak, mi možemo, čak je i potrebno naglasiti, da je za nas iseljenike povoljno, što su uspeli levičari na poslednjim francuskim izborima. Radikali-Socijalisti i Socijalisti III. internacionala, naši su stari prijatelji, a ni komunisti, u koliko će imati upliva, neće hteti da nas ometaju - da na uzvrat naših krvavih žuljeva, zaradimo kakov hleb. Dok bi uspeh desničara i fašista značio grom i pogrom protiv stranaca..."³⁵ Članek je sprožil ugodne in odklonilne odmeve. Trenja v Koloniji so se prenašala tudi na tisk. Zlasti glasne so bile *Jugoslovenske pariske novine*, ki so že leta 1931 šle svojo pot.³⁶ Na njene obtožbe so junija 1936 zapisali: "...Ne zaboravimo, da se na teritorij Francuske kod našeg življa rasturaju letci anti-državnog duha, na francuskom i naročito našem jeziku, štampani bilo ovde, bilo u Belgiji, bilo u Nemačkoj, Americi i Švajcarskoj. Dok mi imamo malo naših listova, naše vlasti pomažu jedan list, koji izlazi u Parizu i koji na žalost radi na neslozi u koloniji i medju iseljenicima."³⁷ Balkanska kuhinja pa se je nadaljevala. Tako je leta 1937 nesojeni predsednik Kolonije advokat M. Nikolić kot protiutež ustanovil novo Jugoslovensko radničko zajedništvo.³⁸ Neenotnost, spletkarjenja, podtikanja sumov o lojalnosti itd. so bili stalno prisotni med jugoslovansko usmerjenimi izseljenci in vse to se je zrcalilo tudi v tem tisku. *Yougopresse* se je ob enajstletnici izhajanja (1938) pohvalila, da je bila prvi in edini jugoslovanski "listić" v Evropi in da je imela vedno le namen, da informira izseljence o dogajanjih v domovini in da jim svetuje, kako naj živijo in se obnašajo v državi "gostiteljici". Vedno so hvalili Jugoslavijo kot: "...veliko i lepo zemljo, kojom se slobodno možemo ponositi..."³⁹ Bilten je bil brezplačen in so ga razpošiljali tako, da so ga prilagali v nedeljo izhajajočim časopisom in časnikom, ki so prihajali iz Jugoslavije. V njem so nekajkrat navedli število izvodov: 100 (1927), 500 (1928), 3000 (1938),⁴⁰ za leto 1936 pa so zapisali da imajo 3000 naročnikov (?) iz vrst poljedelskih delavcev in 500 iz vrst rudarjev ter industrijskih delavcev.⁴¹

Jugoslavija u Francuskoj
(1928-29)
Pariz⁴²

Decembra 1928 je izšla prva številka glasila (revije), in sicer pod okriljem Jugoslovanske kolonije v Franciji. Roko nad njim je imel izobraževalni oddelek jugoslovanskega poslaništva v Parizu.⁴³ Leto dni kasneje je izšla druga številka, v kateri je uvodničar Aleksandar Arnautović zapisal: "*Iz oportunističkih, političkih ili i suviše realističkih razloga, često Država i narodni ideali ne idu uvek u korak; nekad narod ide napred, a nekad njegova državna organizacija zaostaje. Nas je bila većina koje je bolela separatistička indikacija u samom nazivu naše Države. Danas smo mi i zvanično Jugosloveni kao što smo to bili pre neki mesec samo idealistički. Naša Kolonija, po Statutima koje je primila Skupština članova u Parizu i koje su usvojili naši zemljaci u svima francuskim varošima, nije bila Srpsko-hrvatsko-slovenačka Kolonija već Jugoslovenska Kolonija.*"⁴⁴ Hkrati je upal, da bo glasilo, ki ga je označil za "almanah", izhajalo pogosteje. Krog bralcev naj bi našel med Jugoslovani po vsej Franciji. V statutu Kolonije, ki ga je sopodpisal tudi Rudolf Kavšek, so v drugi alineji drugega člena navedli, da bodo podpirali interese jugoslovanskega "naroda" in države v Franciji.⁴⁵ V drugi številki sta v slovenskem in francoskem jeziku izšli Vodnikova Ilirija oživljena in Prešernova Zdravljica - slednjo je prevedla M.P. (Melita Pivec ?) -, Josip Mal pa je objavil razpravo Francozi na Slovenskem (v krajši verziji je izšla tudi v *Slovincu*, št. 234, leta 1929). Tretja in zadnja številka je izšla oktobra leta 1934 v čast obiska kralja Aleksandra v Franciji, ki se je tragično končal z njegovim ubojem v Marseillu.⁴⁶

Jugoslovenski glasnik u Francuskoj
(1930)
Freyning (Francija)⁴⁷

Nosil je bahav podnaslov Najveći jugoslovenski informativni list u Francuskoj. Imel je tudi slovensko prilogo Jugoslovenski glasnik v Franciji. V programski zasnovi je poudarjal svojo informativno vlogo, brez namena, da bi posegal v politično življenje. Poročal naj bi le o dogajanjih v domovini in po svetu, si prizadeval za socialne pravice izseljencev ter jih branil pred vsemi "škod-

ljivimi" in "malodušnimi" idejami, ki bi jim škodile v "nacionalnem", moralnem in materialnem pogledu.⁴⁸ Dejansko pa je zastopal interese Beograda in protestiral proti vsakemu napadu izseljencev na Jugoslavijo in šestojanuarsko diktaturo.⁴⁹

Jugoslovenska sloga

(1930)

Merlebach (Francija)⁵⁰

*"Domovina vedno misli nate -
in na neosvobojene brate!"*

V uvodnih razmišljanjih je uredništvo zapisalo, da bo glasilo izhajalo tedensko in bo namenjeno vsem Jugoslovanom v zahodni Evropi. Želeli so zastopati njihove interese pri delodajalcih, hkrati pa opozarjati domovino na njene dolžnosti do izseljencev. Nemalo je bilo zapisanih besed o zvestobi in ljubezni do gostiteljice Francije in do domovine. Slednji so jo izkazovali s krepitvijo jugoslovenske zavesti in kulture, zato ni čudno, da so se v njem pojavljala gesla: "*Brat je mio, koje vjere bio!*" in "*Sloga jači, nesloga tlači!*" Glasilo je izhajalo v slovenskem jeziku in njegov prvi glavni urednik je bil Ivan Zagažen.⁵¹ Izredno veliko člankov je bilo posvečenih Primorcem in nevarnostim italijanskega fašizma.⁵² Izdajatelji so že v programskem tekstu omenili, da ga bodo izdajali pod enakim naslovom tudi za "*Srbohrvate*", če se bo javilo vsaj 1000 naročnikov.⁵³ Odmevi na prve številke so bili ugodni, če to sodimo po dopisih iz slovenskih kolonij v krajih Freyming, Stiring-Wendel, La Machine, Boulange in Wingles-Meuchin. V njih so podpirali vlogo lista kot zagovornika delavskih interesov in sloge med njimi. Dopisnik iz Stiring-Wendla se je zavzemal predvsem za slogo, saj ga je bolelo ne tako redko zabavljanje: "*...čez Poljake in Hrvate. Saj so vendar tudi ti naši sodrugi, naši sotrpini, da še več, bratje po krvi in jeziku.*"⁵⁴

Pariske novine

(1930-31)

Pariz⁶⁶

Ta bilten je že v prvi številki opozoril na pomen tiska pri zaščiti izseljenskih interesov. Označil se je za "...*patriotski jugoslovenski list u Francuskoj*...", ki je imel tudi nalogo "...*da pobija razne zlonamerne glasove, koje šire oni elementi, koji žele propast naše države*..."⁶⁶ Že v programskih točkah, in tudi kasneje, so večkrat zapisali, da niso politični list, ampak samo informativno glasilo o političnih dogajanjih v domovini in tujini in želeli so ohraniti nadstrankarski značaj. Svojo vlogo so povezovali s krepitvijo "*bratstva*" in "*narodne*" solidarnosti. V njem zasledimo tudi v slovenskem jeziku pisane prispevke, kot npr. obsežno poročilo o slovenskem evharističnem kongresu v Aumetzu leta 1931, na katerem so sodelovali tudi francoski, nemški, poljski, in italijanski predstavniki.⁶⁷ Slovenski *Jugoslovenski rudar* iz Sallauminesa jih je aprila 1931 okrcal, češ da bodo morale biti malo bolj delavsko ubrane: "...*in izpustiti poročila o neinteresantnih proslavah, če bodo hotele, da jih delavstvo naroča in čita*..."⁶⁸ V drugi polovici 1931 jih je prevzel Milan Krjević iz Merlebacha, kar je *Yougopresse* žolčno komentiral in mu očital špijonstvo ter ovaduštvo.⁶⁹ Zanimivo pa je, da sta bila Krjević in Repac iz Merlebacha poverjenika *Pariskih novina* v njenem okolišu. Pričakovanje nasprotnikov, da bodo nove *Jugoslovenske pariske novine*, kot se je preimenoval bilten, kmalu ugasnile, je bilo jalovo.

Jugoslovenske pariske novine

(1931-39)

Pariz⁶⁰

Projugoslovansko usmerjena so bila še nekatera glasila, za katera mi ni znano sodelovanje Slovencev pri njihovem izhajanju. Mednje uvrščam tudi *Jugoslovenske pariske novine* pod uredništvom Milana M. Krjevića. Septembra 1933 jih je za arhiv prejela Rafaelova družba iz Ljubljane, ki jih je označila za hrvaški mesečnik iz Pariza.⁶¹ Družbin *Izseljenski vestnik-Rafael* je tudi povzemal iz tega glasila, kot npr. aprila 1935 članek Kaj se godi našim v Franciji, v katerem so orisali odnos med francoskimi oblastmi in jugoslovanskimi izseljenci. Uredništvo je točnost trdi-

tev utemeljevalo s tem, da so *Jugoslovenske pariske novine "baje"* v tesni povezavi z jugoslovanskim poslaništvom v Parizu in zato morajo biti trditve točne.⁶² Večkrat so nanje reagirali pri slovenskem *Rafaelu* na Nizozemskem. Decembra 1931 so jim očitali pretirano poudarjanje, da so edino izseljensko glasilo v Franciji in sosednjih državah ter nepoznavanje *Rafaela*, slabo leto dni kasneje pa protikatoliško nastrojenost.⁶³ Tudi izseljenska komunistična glasila so jih večkrat kritizirala, kot npr. *Delo* (1935) s trditvijo, da so orodje jugoslovanskemu poslaništvu v Parizu v težnji združevanja nevtralnih ter nadzora protirežimskih izseljenskih organizacij. V isti sapi so jim očitali fašistično usmeritev in ovaduške namene pri francoskih oblasteh, katerim naj bi ovajali t. i. "*protirežimske elemente*".⁶⁴ Maja 1937 je urednika napadel komunistični *Glas izseljencev* in ga imenoval "*fašista*" in "*vernega hlapca Beograda*".⁶⁵ Najpogosteje so ga napadali pri *Youngopressue*, mu očitali državno podporo in celo naklonjenost francoskim "*rdečim*" sindikatom.⁶⁶ Vse to kaže, da se v medsebojnem blatenju niso ustrašili uporabe vseh sredstev, govoric in etiketiranj.

Glas jugoslovenskih iseljenika

(1933-39)

Amnéville (Francija)⁶⁷

"*Za domovino in kralja!*"

Mnogo bolj "*jugoslovenarsko*" je bilo pisanje tega časnika, ki je odkrito zastopal unitaristično smer med izseljenci v Franciji in tudi v bližnjih državah, npr. v Luksemburgu in v Belgiji. Članki so bili pisani v srbohrvaškem in slovenskem jeziku. Izražal pa je politiko Zveze jugoslovanskih delavcev v Franciji (* 25. 4. 1933-), ki ji je predsedoval Slovenec Anton Glavnik (1934-35, 1936-). Nazivali so ga tudi "*Vodja*". Maja 1938 je postal njen dosmrtni predsednik. Tudi v vodstvih podružnic Zveze so bili številni Slovenci. Glavnik je kot glavni urednik napisal vrsto člankov, med drugim *Moje spomine v dveh nadaljevanjih*. V njih je pomladi 1936 zapisal: "*Ne drži trditev, če se naglašja, da je zaveden Slovenec, Hrvat ali pa Srb obenem tudi odkritosrčen Jugosloven... Ne vzgajati versko in plemensko le enega dela Jugoslovenskega naroda, pač pa dati prilike vsem jugoslovanskim izseljencem sodelovati v društvih, katera odgovarjajo jugoslovanski ideologiji brez*

razlike verske in plemenske pripadnosti... Še pred tremi leti je bilo to vprašanje tukaj v Franciji zelo kočljivo, posebno po slovenskih kolonijah, kajti če si prišel med naše delavce in samo rekel, da si Jugosloven, moral si hote ali nehote biti pripravljen, da se ti v obraz zabrusi srbskega plačenika, liberalca, fašista ali pa komunisto..."⁶⁸ V eni od številnih resolucij so istega leta zahtevali: "...enotno Jugoslovensko narodno propagandno, novinarsko, versko in kulturno službo s sodelovanjem Kr. vlade in merodajnih ministrstev."⁶⁹ Na petem kongresu Zveze, 25. aprila 1937, so v šesti točki resolucije zapisali: "Zahtevamo prepoved širjenja plemenskih, verskih in političnih strasti, zahtevamo prepoved širjenja neresničnih vesti potom časopišja, katero se tiska v domovini in pošilja med izseljence v tujino."⁷⁰ Pri tem so mislili zlasti na *Izseljenski vestnik - Rafael* iz Ljubljane, ki je bil gorak protikatoliški usmeritvi Zveze in časnika samega in vrstile so se polemike med obema, zlasti s patrom Kazimirjem Zakrajškom.⁷¹

Izseljenički glasnik

(1933-?)

Metz (Francija)

Na ciklostilnem stroju razmnoženo uradno-informativno glasilo jugoslovanskega konzulata v Metz u so v nekaj izvodih pošiljali na naslove izseljenskih društev. Izhajati je začel 15. februarja 1933 in do aprila istega leta so izšle že tri številke.⁷² Avgusta 1933 so ga v *Rafaelu* imenovali tudi *Jugoslovenski izseljenički glasnik* s tendenco vsiljevanja idej Saveza jugoslovanskih radnika Kraljeviča Andreja, ki je bil ustanovljen v Metz u maja 1933.

Les Balkans et La Société des Nations -

Balkan i Društvo Naroda

(?)

Ženeva

Maja 1934 je *Youngopresse* objavila informacijo o biltenu, ki ga je izdajal Ljuba Valić v srbohrvaškem in francoskem jeziku. Pohvalila ga je za njegovo informativno delo in zaradi tega, ker: "...vrši propagandu naše stvari." Zato je vabila k naročanju biltena na naslov uredništva *Youngopresse* v Parizu.⁷³

Jedinstvo

(?)

Seraing (Belgija)⁷⁴

Glasilu je bilo namenjeno jugoslovanskim izseljencem v Belgiji, Luksemburgu in na Nizozemskem. Pisano je bilo v jugoslovanskem duhu. Ali so ga brali tudi Slovenci?

KATOLIŠKA GLASILA

Na "izseljeniški" konferenci na Trsatu nad Reko so poleti 1927 govorili tudi o potrebi širjenja domačega katoliškega časopisja med izseljence. Janez Kalan je priporočal vsem odhajajočim, da se že pred odhodom naročijo na domača glasila. Med sklepi konference je bila izražena potreba po obnovitvi Rafaelove družbe v Ljubljani, ki naj bi prevzela delo dotedanjega društva Dobrodelnost iz Ljubljane. To društvo je skrbelo za stike z izseljenci, npr. z zbiranjem knjig, naročil na *Naš zvon* iz Bottrop-Boya in podobno. Obenem so od obnovljene Rafaelove družbe pričakovali, da bo štirikrat letno izdajala "*...listič z najnovejšimi podatki in predpisi o izseljeništvu.*"⁷⁵ Pater Kazimir Zakrajšek je na občnem zboru Rafaelove družbe v Ljubljani (1929) uvrstil pomanjkanje izseljenskega časopisja med največje pomanjkljivosti v odnosu stare domovine do Slovencev v Evropi. Družbi je predlagal, da začne izdajati "*mal listič*", izseljenci v Franciji pa naj bi dobili svoje glasilo. V brošuri Izseljencem na pot (1929) je Zakrajšek opozarjal izseljence na "*slabo*" časopisje ("*Peti strup je slabo časopisje*").⁷⁶

Tudi izseljenci so pogrešali glasila iz domovine. Leta 1928 je Vinko Zor v poročilu o Slovencih na Nizozemskem zapisal njihovo željo po katoliških glasilih iz domovine. V Limburgu (12 km severozahodno od Aachna, med Sittardom in Heerlenom) je takrat živelo in delalo v šestih premogovnikih okoli 2000 Slovencev, ki so bili organizirani v "*...strogo katoliških društvih sv. Barbare*". Niso pa še izrazili potrebe po lastnem glasilu.

Jugoslovanska izseljeniška katoliška akcija v državah zahodne Evrope, na kratko imenovana JIKA, je po naročilu slovenskega izseljenskega evharističnega kongresa v Aumetzu v Franciji (1931) sestavila konec julija istega leta spomenico, v kateri so spregovorili tudi o pomenu časopisja za izseljence: "*Velike važnosti je domače časopisje, predvsem ono, ki izhaja v deželi izseljen-*

cev, pa tudi domovinsko... Naše časopisje v domovini prosimo, naj posvečajo izseljenškemu vprašanju več pozornosti. Žal so zaradi visoke poštnine že itak dragi domači časopisi približno štirikrat dražji kakor enako veliki časopisi narodov, med katerimi živimo in so zato dnevniki za izseljene delavce nedosegljivi. Zato prosimo cenjene uprave, naj najdejo način, da bi mogli dobiti izseljenci liste po zmernejši ceni." ⁷⁷ Gre za razmišljanje, ki je imelo v mislih glasila, ki so izhajala v stari domovini, z upanjem, da bi več pisala o izseljenski problematiki.

Katoliški izseljenci pa so le izražali želje po lastnih glasilih. Mednje lahko uvrstimo zahtevo Zveze jugoslovanskih društev v severni Franciji, ki jo je na II. izseljenškem kongresu v Ljubljani (1937) prebral rudar Gregorčič: "I. Ničesar se še ni ukrenilo v najvažnejšem za naše izseljenstvo najpotrebnejšem, da bi se mu oskrbelo že vsaj en močan tednik (ako ni mogoče dnevnik), h kateremu bi bilo potrebno edinole nekaj prave zavednosti naše javnosti sploh in bi ga tedaj skoro dobesedno izseljenstvo samo vzdrževalo." ⁷⁸ Leto dni kasneje (1938) so slovenski izseljenci iz severne Francije pisali Izseljenski zbornici v Ljubljani in zahtevali, da oblasti podpro "...v patrijičnem duhu pisani slovenski izseljenski list *Izseljenski vestnik*..." s ciljem, da postane tednik, kar so utemeljevali s trditvijo: "Če rdeča internacionala lahko izdaja v Franciji *Glas izseljencev*, ki napada domovino in sramoti izseljence, zakaj bi domovina ne podpirala dobrega lista. Izseljenci, zastrupljeni po slabih listih bodo tudi domovini v težavo, ako se vrnejo taki domov." ⁷⁹ Zlasti katoliški izseljenci v Franciji so pogrešali lastno glasilo v času, ko so se v tej državi okrepile levo usmerjene struje (ljudskofrontno obdobje), ki so našle močan odmev tudi med Slovenci v rudarskih predelih severne Francije.

Iz napisanega je razvidno, da so katoliški izseljenci nihali med zadovoljstvom z domačim časopisjem, ki naj bi le več pisalo o njihovi problematiki, in lastnimi glasili. In kot bomo videli kasneje, sta obe najpomembnejši lastni glasili katoliških Slovencev v zahodni Evropi - *Naš zvon* in *Rafaël* - zamrli, prvo s samoukinitvijo na račun v domovini izhajajočega *Domoljuba* in *Slovenskega gospodarja* (1927), drugo z združitvijo z *Izseljenskim vestnikom* iz Ljubljane (1935).

Valentin Zupančič, slovenski izseljenski duhovnik in vodja Jugoslovanskega katoliškega misijona v Liévinu, Pas-de-Calais, je 25. aprila 1938 napisal poročilo o verskem stanju slovenskih izseljencev v severni Franciji. ⁸⁰ Podobno poročilo je za Merlebach z

okolico (med kraji Metz, Stiring-Wendel, Sarreguemines, Hargarten) sestavil Simon Pavlin. V obeh poročilih so navedeni podatki o tem, katera glasila so brali Slovenci v tem delu Francije. Žal so številčni podatki navedeni le pri nekaterih glasilih.

Kraj	Število Slovencev	Praktični katoliki	Brezverci
LIEVIN	580	35%	5%
BRUAY-EN-ARTOIS	325	55%	4%
SALLAUMINES z okolico	650	30%	5%
LENS in		20%	10%
VENDIN-LE-VIEIL	500	40%	30%
MERLEBACH z okolico	3000	ok. 30%	10%

Glasila	Liévin	Bruay en A.	Salla-umines	Lens-Ven. le-Vieil	Merlebach
*GLASNIK	18	14	14	10	da
*IZSELJENSKI VESTNIK	45	50	25	15	250
*DOMOLJUB	15	12	5	8	da
*BOGOLJUB	20	15	15	15	da
*SLOVENEČ	5	3			da
*POSTREŽBA BOLNIKOV					da
DOMOVINA	da	da	da		da
JUTRO	da				
DELAVSKA PRAVICA	da	da	da		
GLAS IZSELJENCEV	da	da	da	da	da
GLAS JUGOSLOVENSkih ISELJENIKA					da
LJUDSKA FRONTA					da
HUMANITE					da

* Z zvezdico so označena katoliška glasila (po Zupančiču).

Valentin Zupančič je prosil tudi za knjige, ki so jih potrebovali za šolo (katekizme, čitanke itd.), hkrati pa za čim več mladinskih listov, ki so jih izseljenski otroci radi brali, kot npr. *Zvonček* in *Luč*. Omenjal pa je tudi naročnike *Mohorjeve družbe* med izseljenci (10 v Liévinu, 15 v Bruay-en-Artoisu in 10 v Sallauminesu z okolico). Že deset let pred tem (1928) je Jože Kastelic, izseljenski duhovnik v Franciji, razmišljal o širitvi knjig goriške in celjske *Mohorjeve družbe*, *Bogoljuba* in še "enegateknika" iz domovine med slovenskimi izseljenci. "Tako bi ostali vsaj v neki zvezi z domovino," je zapisal v obširnem pismu.⁸¹

Naš Zvon

(1925-27)

Bottrop-Boy (Nemčija), Kranj⁸²

*"Le zvoni, zvon, iz temnih lin,
le vzbujaj mi na dom spomin!"*

Glasilo je bilo namenjeno predvsem Slovincem na Nemškem, čeprav s svojim drugim podnaslovom Obenem glasilo vseh Slovencev na tujem ni skrivalo želje po širšem bralskem krogu. Takoj za Slovenci v Porenju in Vestfaliji so bili njegovi naročniki in dopisniki izseljenci iz Francije, Belgije in Nizozemske. Želeli so si naročnikov med rudarji in delavci iz Avstrije (Köflacha, Leobna, Fohnsdorfa), Madžarske in tudi med Slovenci v Bosni, Slavoniji ter južni Srbiji. Pomislili so tudi na katoliške izseljence onstran oceanov, ne toliko na ameriške Slovence, ki so imeli dovolj lastnih glasil, ampak na tiste, ki so razpršeno živeli drugod po svetu (v Južni Ameriki, Afriki in v Avstraliji).⁸³ Dejanski urednik glasila je bil ves čas Janez Evangelist Kalan, Bottrop-Boy pa sedež glasila. Kalan je v tem kraju ustanovil Slovensko pisarno, kjer so izseljenci urejali probleme glede dokumentov in pošiljanja denarja, preko nje pa so naročali tudi knjige, pisali pisma ipd. Prvo leto so *Naš zvon* tiskali v tiskarni Vöing v Gladbecku (stavili pa so ga v tiskarni Tiskovnega društva v Kranju), z začetkom leta 1926 pa so ga tudi tiskali v Kranju. Sredi 1925. leta so imeli 1500 naročnikov, čeprav so si jih želeli vsaj 2000, z letom 1926 pa je število naročnikov že padlo. List je bil zamišljen kot "zvonček", z odmevom med katoliško čutečimi izseljenci v duhu domačnosti, edinosti in medsebojne ljubezni. Objavljal je prispevke

o društvenem življenju v Nemčiji, nova Vestfalska pisma, veliko člankov o vzgoji otrok, izseljenskih dopisov in polemik. Decembra 1927 je Janez Kalan napovedal konec izhajanja, kar je utemeljeval tudi z mnenjem izseljencev na Nizozemskem, ki so zaradi pogostega izhajanja in aktualnosti novic raje naročali in brali *Domoljuba*. Urednik je priporočil naročnikom *Našega zvona*, da se naročijo nanj in na *Slovenskega gospodarja*, *Bogoljuba*, *Slovenca* in *Pravico*, "... umazano Domovino in Jutro pa pustite pri miru!"⁸⁴

Vestnik Jugoslovanske katoliške misije v Merlebachu
(1930)
Merlebach (Francija)⁸⁵

"Berite ga sami, ga dajte še drugim brat in ga ohranite!"

Izseljenski duhovnik Anton Hafner je v uvodniku namenil to prvo in brezplačno glasilo rojakom, Slovencem in Hrvatom, iz Merlebacha in okolice, od Falcka do Stiring-Wendla z besedami: *"Berite ga sami, ga dajte še drugim brat in ga ohranite."* Vzor so mu bila župnijska glasila (Pfarrbote), ki jih je poznala skoraj vsaka župnija v Loreni. Napovedal je izhajanje vsaka dva meseca, z rahlim upanjem na krajši rok, kar bi bilo odvisno od zanimanja bralcev. Zaradi znanih težav s tiskanjem v tujini (tiskarne niso imele črk č, š in ž) so ga tiskali v Misijonski tiskarni v Grobljah pri Domžalah. Odgovorni urednik je bil Janez Kalan, ki je imel že izkušnje z urejanjem *Našega zvona* in še prej z *Bogoljubom* (1903-24). Zaradi prezaposlenosti ni izdal naslednjih števil. To ni bil prvi poskus izhajanja glasila za izseljence v Merlebachu, ampak sta bila pred tem že dva. Po Kalanovih besedah je izšlo par števil, nakar je oba urednika vzela noč in lista sta prenehala izhajati.⁸⁶

Jugoslovenski rudar
(1931)
Sallaumines (Francija)⁸⁷

Aprila 1931 je izšla prva in doslej edina znana številka delavskega glasila, ki ga je izdala Jugoslovanska sekcija v krščan-

ski strokovni organizaciji Svobodni sindikati rudarjev severne Francije. Zaradi pomanjkanja denarja so uporabili ciklostilno tehniko z željo, da postane mesečnik, v primeru večjega zanimanja pa štirinajstdnevnik ali celo tednik. Bilten so utemeljili z večletno željo Jugoslovancev v severni Franciji, da dobijo lasten list *"pisan v našem jeziku"* in z žuljavo rudarsko roko. Napovedali so članke o socialnem položaju delavcev v Franciji, o važnih svetovnih in domačih dogodkih, o kulturnem in društvenem življenju delavcev v severni Franciji, razna poročila, oglase itd. Njihov moto je bil: *"Utrditi slogo in ljubezen med našimi rojaki tu v Severni Franciji, ustanovljati in krepiti vezi med njimi, svetovati k dobremu in grajati slabo - skratka, biti verno zrcalo nas samih."*⁸⁸ Iz ene same številke glasila je težko razbrati namen izdajateljev. Pozivali so k spoštovanju in ljubezni do krščanskih socialistov v drugih organizacijah: *"Zato spoštujemo in ljubimo tudi krščanske socialiste, živeče in delujoče v drugih organizacijah. In ti še prav posebno zaslužijo priznanja. Kajti težko je živeti v tujem svetu in treba je takim več notranje izgrajenosti kot nam, ki živimo ob topli peči, v družbi enakomislečih. Krščanski socialista, delujoč v drugih organizacijah, je tleča prižigalna vrvi, do smodnika vodeča, je svet zase, ki ustvarja nov dan. Nam je organizacija velika vežbalnica. Je ognjišče, s katerega švigajo plameni na vse strani. Organizacija je tovarna, v kateri vsak član doda nekaj iz sebe in ustvarja s tem veliko celoto, zraven pa prejema življenjsko usposobljenost in se napaja ob veliki skupnosti."*⁸⁹ Uredništvo je bilo verjetno v rokah Andreja Dolinarja, ki je bil tajnik omenjene Jugoslovanske sekcije. Sodeloval je tudi na 3. kongresu Svobodnega sindikata rudarjev severne Francije 23. marca 1930.

Rafael

(1931-35)

Heerlen (Nizozemska)⁹⁰

*"V luči vere
ljubimo svoj dom!"*

Začeli so ga izdajati slovenski izseljenski duhovniki kot pripomoček pri njihovem misijonarskem, kulturnem in gospodarskem delu med izseljenci v zahodni Evropi. Iz večkrat menjajočega se podnaslova je razvidno, da je bilo glasilo namenjeno vsem jugo-

slovanskim izseljencem, sprva samo na Nizozemskem in Belgiji, s sedmo številko (1931) tudi izseljencem v Franciji in Nemčiji, od leta 1934 dalje pa vsem izseljencem v zahodni Evropi. S tem glasilom je tesno povezano ime izseljenskega duhovnika Draga Oberžana. Uredništvo je večkrat poudarjalo nepolitični in hkrati delavsko-izseljenski značaj glasila. Zavzemalo pa se je za krepitev vere: *"Časopis je danes najvažnejše in najučinkovitejše sredstvo razširjanje in poglobljanje Evangelija... Vprašajmo se, zakaj se katoličani, zakaj se katoliški Slovenci v tujini tako malo zmenimo za prospeh katoliškega tiska..."*⁹¹ Misel je bila zapisana na začetku 1934. leta, ko je bilo glasilo verjetno v težavah, kajti prva leta so ga tiskali v Heerlenu, z letom 1934 pa v Tiskarni sv. Cirila v Mariboru. Decembra 1931 je imel kar 1500 naročnikov.⁹² Iz Zakrajskovih razmišljanj ob njegovi združitvi z *Izseljenskim vestnikom* v skupno glasilo *Izseljenski vestnik - Rafael* (1935) izvemo, da so to glasilo trle tiskarske in uredniške težave, ki so pripeljale do združitve. Naročnike v Evropi je prosil, da ostanejo zvesti tudi novemu združenemu glasilu.⁹³

Izseljenski vestnik

(1932-40)

Ljubljana⁹⁴

*"Vestnik naj postane glasilo
našega slovenskega
svetovnega izseljenštva."* (1931)

Rafaelova družba je med obema vojnama v glavnem delovala za evropsko izseljenstvo in tudi njeno glasilo *Izseljenski vestnik*, če navajam njegov zadnji naslov, so večinoma brali Slovenci v zahodni Evropi. Časopis se je razvil iz zbirke Izseljeniška knjižnica, ki je začela izhajati leta 1929 v Ljubljani. Značaj periodike ima šele od leta 1930, ko dobi naslov *Izseljeniški vestnik*, svoje štetje pa od marca 1932 dalje.⁹⁵ Gospodarska kriza, ki je zajela svet, je po mnenju uredništva povezala slovenske izseljence: *"Zato se opaža med našimi izseljenci neko stremljenje po skupnosti. V listih severne Amerike čitamo dopise iz južne Amerike, iz Nemčije, Francije. In nasprotno. Tako se je pa začutila potreba skupnega časopisa za vse naše izseljence vsega sveta... Vaš je, ki živite po zapadnih državah Evrope... List ni političen in ne bo prinašal*

nobenih političnih člankov, temveč je samo strogo izseljeniški, t.j. samo za izseljeniške koristi in zadeve izseljeništvâ.⁶⁶ Po združitvi z Rafaelom iz Heerlena (februarja 1935) so se vrstili klici k naročanju glasila, naslovljeni na izseljence v Evropi. Pomanjkanje naročil in neplačevanje naročnin sta bila dva razloga teh klicev, čeprav so se vrstile obljube o večkratnem izhajanju v primeru povečanja števila naročnikov. Vzgleđ so jim dajali s tiskom ameriških Slovencev, ki je bil plod njihovih prizadevanj in financiranja. Če bo zamrlo to glasilo, bodo izgubili "edino" glasilo, zato naj tudi žrtvujejo nekaj denarja, saj Rafaelova družba ne bo mogla kriti primanjkljaja pri listu. Septembra istega leta (1935) je Kazimir Zakrajšek celo zagrozil, da bo list prenehal z izhajanjem. Leta 1934 so po svetu razposlali 1600 izvodov, dve leti kasneje (1936) pa od 1200 do 1500 izvodov na 152 naslovov. V zahodni Evropi je šel od hiše do hiše in po oceni ga je bralo okoli 8000 izseljencev.⁶⁷ Leta 1938 so ga tiskali v 2000 izvodih. Zakrajšek je zlasti poudarjal pomen glasila za izseljence v zahodni Evropi, saj bi z njegovim prenehanjem izgubili "svoje" glasilo. Pozival jih je k sodelovanju in zbiranju novih naročnikov, saj po njegovem mnenju ni bilo dovolj razširjeno. Zadovoljen bi bil z najmanj 6000 naročniki (1935).⁶⁸ Z letom 1939 je glasilo postalo revija, spremenilo je obliko in tudi po vsebinski strani zasledimo več strokovnih prispevkov o slovenskem izseljenstvu izpod peres dr. Ivana Tomšiča, Ivana Škafarja in drugih. Likovna podoba platnic pa je upoštevala simbol slovenstva (vasica s cerkvico in kapelico) na eni strani ter tujino - kjer so živeli Slovenci - s piramido (Egipt), nebotičniki (New York) in Eifflovim stolpom (Pariz) na drugi strani. Uredništvo je izbralo za moto nove usmeritve: "Izseljenski vestnik mora postati najbolj razširjen slovenski list."⁶⁹ In to v vsaki družini doma in med izseljenci. Zadnja številka je izšla junija 1940. Zamrtje časopisa je verjetno povezano z nemškim osvajalnim pohodom proti zahodnoevropskim državam.

KOMUNISTIČNA IN NJIM NAKLONJENA GLASILA

Ko je bila KP Jugoslavije postavljena izven zakona - po Obznani (1920) in Zakonu o zaščiti javne varnosti in reda v državi (1921) - so za njeno ilegalno delovanje v domovini postali pomembni centri (punkti) v tujini. Poleg Moskve, ki je bila bolj ideološki, šolski in finančni center za komuniste vsega sveta,

tako tudi za jugoslovanske (in v okviru njih slovenske), so bili organizacijski punkti za slednje zlasti Trst, Zürich, Dunaj, Praga, Berlin, in po prihodu Hitlerja na oblast Koebenhavn in Pariz.

Dovzetnost Francije za politične begunce iz vse Evrope in relativna tolerantnost do njihovega delovanja v začetnem obdobju Ljudske fronte sredi tridesetih let sta pritegnili člane vrha jugoslovanskega komunističnega gibanja, ki so krajši ali daljši čas delovali v Franciji - zlasti v Parizu (od začetka 1937 do pomladi 1938 je bil v Parizu tudi sedež CK KP Jugoslavije). Vendar zasledimo aktivno prisotnost jugoslovanskih komunistov emigrantov v zahodnoevropskih državah, posebno v Franciji in Belgiji ter do zmage nacizma tudi v Vestfaliji in Porenju, že od srede dvajsetih let. Med njimi so bili mnogi Slovenci, npr. Miha Marinko, Aleš Bebler, kasneje Dušan Kveder, Tomo Brejc, Boris Kidrič, Lovro Kuhar in drugi.

Za širjenje komunističnih idej je bil v času razpršenosti jugoslovanskih komunistov po svetu in zaradi njihovega preganjanja doma najbolj primeren tisk (plakati, časopisje, knjige, brošure, razglednice). Kjer so bili vrhovi jugoslovanske partije, tam so bile tudi tiskarne in izhodišča za pošiljanje tiskov v domovino in med izseljence, t. i. ekonomsko emigracijo. Obseg tega dela je bil marsikje tako velik, da so odpirali svoje knjigarne, kot npr. Horizonti v Parizu, ki jo je vodil Lovro Kuhar. Glavno mesto Francije je bilo že v prvi polovici tridesetih let središče za razpošiljanje komunističnega tiska po celem svetu.¹⁰⁰

Pri širjenju idej in posebno pri pridobivanju denarja za njihovo uresničevanje so se politični emigranti (komunisti) zavedali pomena ekonomskih izseljencev po vsem svetu. Značilen je poziv v *Proleteru* (1930), ki se je z manjšimi vsebinskimi spremembami pojavljal v različnih komunističnih glasilih do druge svetovne vojne. V njem se je uredništvo obračalo na izseljence v Severni in Južni Ameriki, Avstriji, Sovjetski zvezi (uniji), Franciji, Belgiji, Nemčiji, Kanadi, Avstraliji in drugod, da: *"...potpomognu stvar sovjetske revolucije u Jugoslaviji"*, in sicer z organiziranjem zborovanj ter protestnih mitingov, s pisanjem v tuje časopisje o diktaturi v Jugoslaviji ter o borbi komunistov proti njej, z ustno agitacijo, z *"...rasturanje(m) naše partijske štampe medju iseljenicima..."*, z borbo proti *"agentom"*, ki so prihajali iz Jugoslavije na delo med izseljence - verjetno so mislili na konzularne predstavnike ter izseljenske duhovnike in učitelje - in predvsem z zbiranjem denarja.¹⁰¹

KP Jugoslavije je imela veliko simpatizerjev med slovenskimi rudarji v severnem delu Francije, od koder so širili svoj vpliv v sosednjo Belgijo in Luksemburg. Zanje so bili slovenski komunisti in simpatizerji pomembna "baza" njihovemu delovanju. Časopisje je bilo ustrezen propagandni medij, zato ni naključje, da je CK KP Jugoslavije naročil partijskemu soborcu v Parizu (1936): "Napisati nekoliko članaka za emigracionu štampu, naročito za slovenske listove."¹⁰² Ni naključje, da so mnogi Slovenci stopili v vrste KP Francije, aktivno pomagali republikanski strani v španski državljanski vojni in se borili v vrstah francoskega odporiškega gibanja med drugo svetovno vojno.

Med važnejša propagandna sredstva so uvrščali lastna glasila.¹⁰³ Prepoved delovanja KP Jugoslavije in možnost - ne vedno povsem legalnega - delovanja, npr. v Franciji, Belgiji Švici in v drugih zahodnoevropskih državah, sta imela za posledico izhajanje številnega periodičnega tiska s komunistično vsebino v tujini. Še bolj kot pri "jugoslovensko" usmerjenih listih jih je težko kategorizirati po narodnostnem principu, npr. na slovenska, hrvaška, srbska itd. Mednarodnost delavskega gibanja, odražajoč se v skupnem boju proti kapitalizmu in fašizmu, je bila osnovno načelo delovanja vseh komunističnih partij - nekaterih bolj, drugih manj - in to zasledimo tudi pri izhajanju glasil, ki so jih izdajali jugoslovanski komunisti.

Ker so bila mnoga komunistična glasila izdana v ilegalnih ali pollegalnih pogojih, tiskana celo v drugi državi, kot je bilo uredništvo - npr. uredništvo *Glasa izseljencev* je bilo v Parizu, tiskali so ga v Bruslju - brez širše naročniške mreže in kolportarže, je tudi njihova današnja ohranjenost zelo slaba. Otežuje jo še dejstvo, da so le redka izhajala dlje časa ali pa z večjimi in manjšimi presledki. Imena glasil so se večkrat menjala, da bi s tem zabrisali sled policijskim poizvedbam. Zelo malo je tudi podatkov o urednikih, piscih člankov in dopisnikih. Večina ohranjenih podatkov je memoarskega izvora, zato so si velikokrat nasprotujoči ali celo izključujoči. Zato je naslednji pregled le okvirna informacija o glasilih, ki so izhajala v zahodni Evropi in so bila namenjena tudi izseljencem.

Izseljencem komunistom so nedvomno prišla v roke informativna in teoretična glasila, ki so bila bolj ali manj obvezujoča za organizatorje dela na terenu, dvomimo pa lahko v njihovo razširjenost med širšim krogom ljudi, npr. *Čelija-Bilten* in *Organizacioni Bilten*. Težko pa je postaviti ločnico med glasili, ki so bila

namenjena samo komunistom, in tistimi, ki so imela pred očmi širši krog bralcev. Skoraj vsa komunistična glasila so težila k cilju, da bi jih bralo čim več ljudi - v duhu pravila: stalno širjenje idej komunizma na vseh ravneh in z vsemi sredstvi! Enako težko je ločevati med časopisjem, ki so ga prvenstveno tiskali za domovino in ga po raznih kanalih vanjo tudi pošiljali, in tistim, ki je bilo namenjeno samo izseljencem, kot npr. *Glas izseljencev*. In tudi slednji je našel pot v Slovenijo. Zato jih v nadaljevanju ne ločujem med seboj. Glavna kriterija omenbe sta: namembnost glasila (izseljencem), bralnost (med izseljenci) in aktivno ali dopisniško sodelovanje Slovencev pri njem.

Komunistična internacionala (komintern) je izdajala vrsto glasil, ki so bila bolj ali manj obvezujoča za vse komuniste. Omenimo *Komunistično internacionalo* (1919-43), ki je izhajala v Moskvi v ruskem, angleškem, francoskem in kitajskem jeziku. Pod njenim okriljem so izhajala glasila v mnogih evropskih središčih, npr. glasilo kominterne in balkanskih komunistov *Fédération Balcanique* na Dunaju (v uredništvu je v letih 1924-25 delal Bratko Krefc), *Rundschau* (1932-39) v Baslu (Švica), že omenjeni *Voix européennes* v Parizu sredi tridesetih let, *Balkankorrespondenz* na Dunaju (1933-) in njena francoska kopija *La Correspondance Balcanique* (v obeh sta pisala tudi Edvard Kardelj in Lovro Kuhar) in še bi lahko naštevali. V tridesetih letih sta v Moskvi izhajala stenska časopisa *Plamen* in *Boj*, prvi namenjen vsem Jugoslovanom, drugi pa je bil pisan v slovenščini. Kot informativno glasilo Kluba političnih emigrantov iz Jugoslavije v Sovjetski zvezi je v letih 1932-37 izhajal *Bilten*.¹⁰⁴

Oglejmo si znana jugoslovanska teoretična glasila, ki so izhajala v zahodnoevropskem prostoru. Komunistična skupina (celica) v Parizu je leta 1925 začela izdajati bilten *Čelija-Bilten*.¹⁰⁵ Prva številka je izšla 1. februarja 1925 z namenom, da vzpodbuja nastajanje komunističnih "borbenih celic" in da jugoslovansko delavsko javnost informira o vlogi partije. Člani "celic" so morali o vseh važnih dogodkih iz delovnega okolja pisno ali ustno poročati redakcijam partijskih ali sindikalnih glasil ter jih hkrati obvezno brati in širiti med ljudi. Bilten je bil namenjen zlasti komunistom v domovini. Iz dopisa Velikega župana ljubljanske oblasti vsem

sreznim načelstvom, dne 8. avgusta 1925, izvemo, da je izšla tudi druga številka, ki je bila posvečena metodam vključevanja komunistov v sindikalno gibanje.¹⁰⁶ Bilten sta urejala Milan Volnar in Stamenko Radojković.¹⁰⁷ Vprašanja organizacije dela komunistov v tujini in domovini so bila v tem času močno v ospredju. Tako je sredi leta 1926 na Dunaju izšla okrožnica z enakim naslovom, *Čelija*, ki je svetovala pristope k širjenju komunizma med ljudmi, kar so zelo radi imenovali: metoda in tehnika partijskega dela med proletariatom.¹⁰⁸

Teh glasil je bilo še nekaj. V letih 1926-34 in 1937 je na Dunaju in Parizu izhajala *Klasna borba*, ki je objavila le dva prispevka v slovenskem jeziku (1937). Njen odmev zasledimo tudi v Sloveniji.¹⁰⁹ Leta 1934 je Nikola Kovačić zahteval, da *Proleter* in *Klasna borba* več pišeta o izseljenski problematiki in hkrati predlagal, da se začne izdajati kvalitetno glasilo za ekonomske izseljence.¹¹⁰ Med naslovi časopisov, ki jih je dobival *Proleter* od decembra 1932 do junija 1933, se omenja *Klasna fronta*, ki je izhajala v Parizu.¹¹¹ V letih 1928-30 naj bi v Parizu izhajalo glasilo jugoslovanskih komunistov *Borba*, pod uredniškim vodstvom Slavka Ivanića.¹¹² Za komuniste izven Pariza je jugoslovanska sekcija KP Francije v drugi polovici 1935 začela izdajati *Organizacioni bilten*.¹¹³ CK KP Jugoslavije je na seji 26. aprila 1934 sprejel sklep, da bo začel izhajati *Bilten*, ki bo posvečen izseljenski problematiki.¹¹⁴ Ali gre za isti bilten? Po poročilu centralne jugoslovanske sekcije KP Francije je razvidno, da so ga v drugi polovici 1935 začeli tiskati in do marca naslednjega leta izdali štiri številke. Najpomembnejše teoretično in informativno glasilo, ki ni bilo namenjene samo partijskim teoretikom, temveč tudi izseljencem, pa je bil *Proleter*.

Proleter

(1929-39)

Praga, Dunaj, Pariz ¹¹⁵

Bil je informativno in teoretično glasilo CK KP Jugoslavije (1929-42), ki so ga širili tudi med izseljence. Do julija 1936 so ga tiskali na Dunaju in v Pragi, nato do februarja 1938 v Bruslju (19 številke). Potem več kot leto dni (do maja 1939) ni izhajal, ko je izšla še ena in hkrati zadnja številka v tujini. Leta 1933 je uredništvo pojasnilo, da glasilo za Jugoslavijo tiskajo v njej sami,

v tujini pa tisti del, ki je bil razposlan med izseljence. Ali je bilo to res ali samo taktična poteza, ni znano. Znanih pa je nekaj številok o nakladi. Tako je konec 1929 izšel v nakladi 3.500 izvodov, od tega 3000 v srbohrvaškem in 500 v slovenskem jeziku, sedem let kasneje (februarja 1937) pa so poslali v Jugoslavijo 1650 izvodov (1200 preko Prage, 250 preko Pariza in 200 preko Marseilla), 400 v Kanado, 230 v Francijo, 210 v Belgijo, 210 v Avstralijo, 150 v Južno Ameriko, 270 v ZDA in 110 v Sovjetsko unijo.¹¹⁶ Že leta 1933 so vodili akcijo za zbiranje novih naročnikov in širšo prodajo. Takrat je bilo glasilo v finančni krizi, ki je bila posledica njegove majhne odmevnosti med izseljenci. Cilji so bili naslednji: štirikrat povečati število naročil izseljencev (vsaj 1000 do 2000 stalnih naročnikov, samo iz Evrope do 1000), redno plačevanje glasila in večja pridnost izseljencev pri pošiljanju dopisov.¹¹⁷ Na postajah pariškega metroja in v javnih straniščih so se pojavili plakati, na katerih so pozivali delavce in kmete iz Jugoslavije - nedvomno so mislili na izseljence - k branju tega glasila. *Proleter* se je hvalil, da ga delavci in kmetje v emigraciji zelo radi berejo.¹¹⁸ Februarja istega leta (1933) je *Slovenska delavsko-kmečka republika* iz Heerlena objavila novico, da bo izhajal vsake tri tedne in da se bo vse, kar se je tiskalo v hrvaškem, tiskalo tudi v slovenskem jeziku.¹¹⁹ Vendar je ves čas izhajal v hrvaščini, le redki dopisi so bili objavljeni v slovenskem jeziku. Urejali so ga Rodoljub Čolaković, Sreten Žujović, Edvard Kardelj, Ivan Krndelj, Boris Kidrič, Lovro Kuhar, Josip Broz in drugi. Leta 1933 je glasilo izdajalo bilten *Propagandist*, ki je bil namenjen vsem vodstvom jugoslovanske ekonomske emigracije. Z njegovo pomočjo naj bi si pomagali pri širjenju *Proleter*a. Znana je prva številka, v kateri je bil objavljen program širjenja jugoslovanskega komunističnega časopisja in literature v najpomembnejših državah sveta.¹²⁰

Jugoslovanska partija se je zavedala pomena izseljencev pri financiranju njene dejavnosti. Ena od oblik pridobivanja sredstev je bila organiziranje patronatov.

Protiv Glavnjače

(1934-37)

Pariz¹²¹

V okviru mednarodne Rdeče pomoči je v Parizu delovala t. i. patronatski odbor (centrala), ki je spomladi 1934 začel izdajati lastno glasilo v srbohrvaškem in slovenskem jeziku. Vseskozi je bil njegov urednik Lovro Kuhar.¹²² Administracija in uredništvo sta imela sedež v Parizu, tiskali pa so ga v Belgiji.¹²³ Ohranjene številke imajo večino prispevkov posvečenih pričevanjem o političnem in policijskem nasilju v Jugoslaviji. V *Delu* so propagirali patronatsko gibanje in pojasnjevali njegovo vlogo, kot npr. 1935: *"Namen gibanja ni pristaše komunistične stranke še bolj obtežiti z novim obdavčevanjem, temveč zajeti širše sloje in iz njih organizirati širšo politično in gmotno pomoč... Akcija je nadstrankarska, antifašistična in obsega vse sloje izseljencev, brez razlike na njih narodnost, vero ali politično prepričanje."*¹²⁴ Odmev zasledimo tudi v *Naši Pravici* iz Belgije, kjer so zapisali: *"Vsak izseljenec, ki ima troho zavesti in solidarnosti v sebi, mora biti vnet čitatelj tega lista in sodelovati v delu za amnestijo v Jugoslaviji."*¹²⁵ Glasilo *Protiv Glavnjače* je imelo nalogo, da poveže patronatske odbore po svetu. Njegova odmevnost med izseljenci je bila različna. Septembra 1937 je uredništvo pozivalo bralce na redno plačevanje glasila, saj naj bi se le-to vzdrževalo samo iz teh sredstev, ne pa iz denarja, ki so ga zbirali izseljenci na vseh koncih sveta in je bil namenjen političnim jetnikom v Jugoslaviji. Kljub temu je izhajanje lista zamrlo. Leta 1935 se je pojavilo podobno glasilo z naslovom *Pomoč u borbi*, ki je izhajalo v Parizu. Kakšno je bilo razmerje do *Protiv Glavnjače* ni znano. Slovensko *Delo* je poleti 1935 obvestilo bralce o izdaji prve številke, v kateri je bil objavljen proglas CK KP Jugoslavije o utrjevanju in organizaciji patronatskega gibanja med izseljenci.¹²⁶

*

V tretjo skupino uvrščam komunistična glasila, ki so bila po vsebini mnogo bližja življenjskim tegobam izseljencev.

Delavski list
(okoli 1930)
Zürich (Švica)

Pred letom 1930 ga je v Zürichu začel izdajati primorski Slovenec in sezonski zidar iz Renč Angel Kodrič. Brali so ga sezonski delavci - v glavnem zidarji - ki so bili razkropljeni po vsej Švici. Pri razmnoževanju tega 3-4 strani obsežnega štirinajstdnevnik v ciklostilni tehniki mu je pomagal Mario Pregelj.¹²⁷ Pisan je bil v slovenskem jeziku, Decembra 1932 in januarja 1933 ga je prejemal tudi *Proleter*.¹²⁸

Sloga radnika i seljaka
(1929, 1931?-1936)
Bruselj (Belgija)¹²⁹

*"Proleterji svih
zemalja ujedinite se!"*

Bralce je našla med jugoslovanskimi komunisti v Belgiji in Franciji. Njen predhodnik je bil *Bilten jugoslovenskih radnika*, ki ga je pod imenom Zveza revolucionarnih delavcev in kmetov začel izdajati osrednji pododsek KP Jugoslavije v Belgiji.¹³⁰ Tako predhodnik kot naslednik sta bila tiskana v srbohrvaškem in slovenskem jeziku. Decembra 1932 je omenjena v *Proleteru*, ki jo je dobival na svoj naslov.¹³¹ V drugi polovici 1935 in na začetku naslednjega leta je *Sloga* prihajala neposredno med izseljence v severnih delih Francije; v Parizu pa so distribuirali 40 do 60 izvodov s ciljem, da bi se to število povzpelo na 150. V istem obdobju so po celi Franciji razposlali 400 izvodov tega glasila.¹³² Po številu izvodov naj bi konkurirala mnogo močnejšima glasiloma *Pariske novine* in *Jugoslovenske pariske novine*. Oktobra 1933 je izšla sedma(?) številka glasila, ki je po ilegalni poti prihajalo tudi v Jugoslavijo. Policijske oblasti so ga uvrščale med tisk, ki žali veličanstvo, režim v državi in poziva na oboroženo vstajo.¹³³

Plamen / Ogenj

(1930-31)

Pariz

Beograjske oblasti so novembra 1931 opozarjale slovenske na nevarno delovanje Aleša Beblerja: "... stvarnog vodje naših komunistu u Parizu". S komunistično ideologijo naj bi se aktivneje ukvarjal šele od druge polovice 1930, z začetkom 1931 pa naj bi postal vodja slovenske komunistične skupine v Parizu.¹³⁴ V tem času je urejal omenjeno glasilo, ki so ga tiskali v srbohrvaškem in slovenskem jeziku, namenjeno pa naj bi bilo slovenskim ekonomskim izseljencem.¹³⁵ V literaturi je postavljena trditev, da je bilo to glasilo jugoslovanskih komunistov - emigrantov v Franciji - in da ga je urejal Slavko Ivanič.¹³⁶ Beblerja kot urednika pa se spominja tudi komunist Franc Gole.¹³⁷ Sodelavec glasil je bil tudi Hans Haff(?).¹³⁸

Delo

(1930-35)

Pariz, Dunaj, Pariz¹³⁹

Izhajalo je od leta 1920 do praga druge svetovne vojne in je bilo sprva namenjeno Slovencem v Italiji, v letih 1930-35 pa tudi izseljencem. Po sklepu KP Italije in KP Jugoslavije je začelo ponovno izhajati leta 1930 v Parizu. Urejal ga je Ivan Regent, po njegovem odhodu v Moskvo pa Aleš Bebler. Iz let 1931-32 sta znani le dve številki. Na nerednost njegovega izhajanja lahko sklepamo iz informacije v *Slovenski delavsko - kmečki republiki* iz Heerlena (1933) o pripravah na njegovo redno izhajanje.¹⁴⁰ Marca 1933 je pod uredniškim vodstvom Lovra Kuharja izšla prva številka dvanajstega letnika - obe številki iz let 1931 in 1932 niso upoštevali v številčenju letnikov - v kateri je uvodničar zapisal: "Obenem bo Delo posvečalo veliko pažnjo našim izseljencem, kate-re bo zbiralo okrog svojih gesel v okvirju mednarodnih potreb revolucionarnega boja."¹⁴¹ Do srede 1934 je izhajalo na Dunaju, 1934-35 pa mesečno spet v Parizu.¹⁴² Urejala sta ga Lovro Kuhar in Stane Vilhar. Slovenski izseljenci iz Vestfalije - in zlasti severne Francije - so glasilo toplo pozdravili, če to sodimo po dopisih v njem. Poleti 1934 je dopisnik iz francoske pokrajine Nord zapisal: "Zadnji čas se je pri nas politično delo nekoliko poživilo.

Dobili smo po daljšem času zopet slovenski list 'Delo', katerega iskreno pozdravljamo v naši sredi! To nam je dokaz, da slovenski izseljenci ne bomo več pozabljeni in zanemarjeni."¹⁴³ Uredništvo jim je obljubljalo vso pozornost, pričakovalo pa je njihovo podporo pri pošiljanju prispevkov, organiziranju kolportaže ter zbiranju naročnikov in predplačnikov. Za vzgled so jim dali odnos hrvaških in srbskih izseljencev iz Amerike, Avstralije in od drugod do *Proletera* in zaključili: "Številni slovenski sodrugi - izseljenci so zahtevali redno izhajanje slovenskega lista. Sedaj je list tu, treba mu je omogočiti le redno izhajanje."¹⁴⁴ Glasilo je imelo stalno izseljeniško rubriko, dopisi pa so prihajali predvsem iz severne Francije.

Slovenska delavsko-kmečka republika

(1931? - 33?)

Heerlen (Nizozemska)¹⁴⁵

Glasilo je nosilo podnaslov List za slovenske delavce in kmete v inozemstvu. To je doslej edino znano komunistično glasilo za izseljence, ki je bilo že v naslovu in podnaslovu naslovljeno samo na Slovence; vsa ostala so imela pred očmi jugoslovanske komuniste in delavce. Ohranjena je enajsta številka, ki je izšla 15. februarja 1933. Zaporedna številka 11 kaže, da bi v primeru rednega izhajanja začel svojo pot aprila 1932, po odmevih v *Rafaelu* pa lahko sklepamo, da celo že leta 1931. Bralce je imel zlasti v Belgiji in severni Franciji. Pozival jih je, naj pošljejo naslove somišljenikov iz okolice Merlebacha v Franciji in iz Južne ter Severne Amerike. Urejala sta ga Albert Hlebec in Aleš Bebler.¹⁴⁶ Dopisnik iz ohranjene ciklostirane številke se je zavzemal za tisk tega glasila, vendar mu je uredništvo odgovorilo, da je to nemogoče zaradi prenizkega števila naročnikov in dragega tiska. Že bežen pregled naslovov nekaterih člankov in rubrik nam potrdi komunistično usmerjenost glasila: Proletarijat Nemčije v borbi proti fašistični diktaturi, Rdeča Pomoč Jugoslavije kliče v akcijo proti terorju vojno-fašistične diktature, Odločen nastop komunističnih strank proti roparskemu versajskemu miru, Druga petletka v Sovjetski Uniji, Vesti iz Slovenije, Dopisi iz emigracije itd. V istočasno izhajajočem *Rafaelu* iz Heerlena je najti kar nekaj odklonilnih odmevov. Prvega zasledimo šele maja 1933, ko je uredništvo reagiralo na več dopisov iz severne Francije, v katerih: "... *zavra-*

čajo krivične in lažjive napade nekega zakotnega komunističnega lista na poštene naše moči." Očitani so mu tajno izhajanje in skrivanje za napačnimi naslovi.¹⁴⁷ Oktobra 1933 so v komentarju na opise življenja v Sovjetski zvezi, ki so prihajali izpod peres vračajočih se slovenskih ekonomskih izseljencev iz te države, zapisali: "Kaj bi rekla temu 'Republika' in vsi njeni dopisniki ter raznašalci, ki so se pred leti tako norčevali iz člankov 'Rafaela', ki je v teku 1931 v vsaki številki opozarjal pred ruskim komunizmom... Pa 'republika' že počiva v miru..."¹⁴⁸

V naslednji skupini so komunistična glasila, ki so jih izdajali pod okriljem sindikalnih organizacij, vendar ne morejo skriti svoje nazorske usmerjenosti. Najmanj podatkov je o *Sindikalnem biltenu*, ki je izhajal v Parizu. Vemo le, da je do marca 1936 izšla prva številka in da je bil namenjen izseljencem.¹⁴⁹

*Glas delavcev in kmetov / radnika i seljaka iz Jugoslavije u
Francuskoj i Belgiji
(1925-27?)
Pariz*¹⁵⁰

"Proletarci vseh dežel
združite se!"

"Oslobođenje radnika
delo je samih radnika!"

Izdajati ga je začel Odsek jugoslovanskih delavcev pri francoskem socialističnem sindikatu C.G.T. (Confédération Générale du Travail). Do srede 1927 se je imenoval *Glas jugoslovenskih radnika i seljaka u Francuskoj i Belgiji - jugoslovanskih delavcev v Franciji in Belgiji*. Slovenski del mesečnika je urejal Franc Wankmüller, doma iz Vuzenice.¹⁵¹ Urejali so ga še Stamenko Radojko-
vić, Milan Volnar, Matija Žal(e)c in Anđelko Goati.¹⁵² Zaradi gmotnih razmer ni izhajal redno. V duhu zgoraj zapisanih gesel je pozival h krepitvi razrednega boja proti kapitalističnemu izkoriščanju. Gorak je bil katoliški veri in Cerkvi, pozival je delavce k vključitvi v mednarodno Rdečo pomoč, v komunistični sindikat, C.G.T.U. (Confédération Générale du Travail Unitaire), in še bi lahko naštevati. Februarja 1927 je uredništvo reagiralo na pritož-

be nezadovoljnih slovenskih bralcev glede na večje število hrvaško pisanih prispevkov. Jezikovno stanje so utemeljevali z dejstvom, da glasilo ni bilo namenjeno samo Slovincem, temveč vsem Jugoslovanom. In več ko bo slovenskih bralcev - več bo tudi slovenskih prispevkov. V isti sapi so zatrjevali, da ostajajo zvesti cilju, ki so si ga zastavili že v prvi številki: "*Naš glas mora dopreti do vsakega delavca iz Jugoslavije in Primorja, do vsake hiše, do vsake kolibe v kateri stanujejo naši delavci v Franciji.*"¹⁵³ Imel je težave z naročniki, saj so septembra 1927 zapisali, da so od 1500 tiskanih izvodov do tedaj prodali le okoli 600 in da brez podpore naročnikov ter simpatizerjev ta "*borbeno-radniški list*" ne bo uspeval.¹⁵⁴ Ni znano, kdaj je glasilo prenehalo izhajati.

Borbeni radnik / Borbeni delavec
(1929-30?)
Pariz¹⁵⁵

Odsek jugoslovanskih delavcev pri C.G.T. ni miroval in je leta 1929 začel izdajati jugoslovanskim izseljencem namenjeno glasilo. Njegov idejni začetnik je bil Veselin Masleša.¹⁵⁶ Urejali so ga Andrija Biklović, Bratko Kreft, Ernest Ambruš, Aleš Bebler, Albert Hlebec in drugi. V letu 1929 ga je vodil Andrija Biklović, pomagal pa mu je tudi Aleš Bebler.¹⁵⁷ Po prihodu slovenskega komunista Alberta Hlebca v Pariz so se, po Beblerjevih spominih, resno lotili izdajanja glasila ob podpori CK KP Francije in C.G.T. Izhajal pa je z veliko težavo in večkrat so mu morali menjati ime, da bi zakrili sledi pred francosko policijo.¹⁵⁸ Tiskali so ga v slovenskem in srbohrvaškem jeziku.¹⁵⁹ Glasilo je objavilo resolucijo proti šestojanuarski diktaturi, na katero je reagiral *Jugoslovenski glasnik u Francuskoj* in označil njene avtorje za ekstremistične agente in izdajalce delavskega gibanja.¹⁶⁰

Naša pravica / Naše pravo
(1936-?)
Bruselj¹⁶¹

"Na delo sodrugii!"

V Ljubljani je ohranjena tretja številka prvega letnika, ki je izšla maja 1936. Iz nje izvemo, da je februarja istega leta izšla

"ena" številka, ni pa jasno, če je bila to tudi prva številka. Dvojezičnost (slovenski in srbohrvaški jezik) v tem glasilu ni pomenila enostavnega prevoda člankov, ampak dve, po vsebini različni polovici glasila. Iz vabila k sodelovanju spoznamo željo izdajateljev, da bi postalo glasilo vseh izseljencev, med katerimi bi morale vladati sloga in bratska medsebojna solidarnost ter enakost, vrline, ki so bile - po mnenju uredništva - redke med izseljenci.

Kot komunistično izseljensko glasilo moramo posebej obravnavati *Glas izseljencev* iz Pariza, katerega predhodnik je bil *Glas iseljenika* (?-1936) iz Bruslja. V spominskih zapisih in v literaturi se pojavlja trditev, da sta *Borbeni radnik* in *Sloga radnika i seljaka* predhodnika *Glasa iseljenika*.¹⁶² Slednjega sta od julija 1935 do junija naslednjega leta urejala Alojz Mikenauer in Marjan Krajačič.¹⁶³ V tem času sta izdala pet števil - ena je izšla na prelomu 1935/36 v nakladi 360 izvodov - z nekaj slovenskimi prispevki.¹⁶⁴ Poleti 1936 je urednikovanje prevzel Dušan Kveder, kateremu sta septembra predala vso dokumentacijo glasila, ki je obsegalo eno aktovko.¹⁶⁵ Sedež glasila se je preselil v Pariz.

Glas izseljencev
(1936-39)
Pariz¹⁶⁶

Glasilo, ki je doživelo največji uspeh med levo usmerjenimi slovenskimi izseljenci v Franciji in tudi drugod, je po spominskih zapisih nasledilo *Glas iseljenika* iz Belgije. Od leta 1936 je nosil podnaslov List izseljeniških organizacij v Franciji in Belgiji oz. od 1938 List izseljencev iz Jugoslavije v Franciji in Belgiji. Od jeseni 1936 je izhajal kot mesečnik, polmesečnik od marca 1937 in od maja 1939 le občasno. Marca 1938 je povečal svoj obseg na osem strani, štiri v slovenskem in štiri v hrvaškem jeziku.¹⁶⁷ Samostojno hrvaško prilogo je urejal Ivan Krndelj. Tiskali so ga v Bruslju. S Kvedrovim prevzemom uredniškega mesta je dobil legalno zatočišče na sedežu socialističnega sindikata C.G.T. na trgu Combat, kjer so jim nudili prostorsko, tehnično in organizacijsko pomoč. Po Mikenauerjevih besedah so stroške krili iz prispevkov

ekonomskih izseljencev, "delavskih zadrug", ki jih je ustanavljala KP Jugoslavije, Rdeče pomoči in tudi KP Jugoslavije je primaknila delež. Naklada naj bi se gibala med 1500 do 2000 izvodov.¹⁶⁸ Maja 1937 je bil za urednika določen Tomo Brejc.¹⁶⁹ V njegovem času naj bi se glasilo vzdrževalo iz naročnin. Število izvodov je nihalo od 800 (maja 1937) do 3200 (1938). Stalni pozivi k naročanju glasila so verjetno posledica teh nihanj. Tako so maja 1938 apelirali na izseljence v Belgiji, da se naročajo na *Glas izseljencev*, saj se je število naročnikov zmanjšalo od 500 na 339, medtem ko se je v Franciji povečalo v letu 1937 kar za polovico.¹⁷⁰ *Glas izseljencev* je bil pod komunističnim vplivom, saj je bil v tem času v Parizu sedež CK KP Jugoslavije. V ljudskofrontnem duhu je nekajkrat poudaril svojo širino, kot npr. leta 1938: "Čitajte naš *Glas Izseljencev*, edini delavski izseljenski list v Franciji, ki je list vseh izseljencev ne glede na politične nazore in versko prepričanje."¹⁷¹ Razširjen je bil zlasti med slovenskimi rudarji v severni Franciji. Izseljenski duhovnik Stanislav Grims je v pismu Kazimirju Zakrajšku (1938) zapisal: "Izseljenski 'Glas' - komunistično glasilo iščem povsod okrog - pa ga ljudje skrivajo - in mi kar ne pride v roke. Ako ga v kratkem ne dobim - ga bom po kakem delavcu naravnost naročil - ko pridem domov, pa ga bom s seboj prinesel..."¹⁷² Objavljal je zlasti članke o dogajanjih v stari domovini, o politični situaciji po svetu in o nalogah slovenskih izseljencev v Franciji in Belgiji. Vanj so pisali mnogi slovenski komunisti, ki so živeli v Franciji, med njimi Boris Kidrič, Lovro Kuhar in Tomo Brejc. V svojih člankih so pozivali h krepitvi razredne zavesti in pripadnosti ljudskofrontnemu gibanju v Franciji, pozivali k pomoči republikanski Španiji in žrtvam političnega terorja v Jugoslaviji.

V evropskem prostoru so izhajala tudi druga glasila, ki so imela ali pa tudi ne bralce med izseljenci. Omenimo nekatera. Na Dunaju je izhajal *Borbeni student* (1932-?). Januarska številka *Proleter*a (1935) je poročala o izdaji druge številke tretjega letnika tega glasila, ki je bilo namenjeno študentom in dijakom in je propagiralo protifašistično ter protivojno razporeženje.¹⁷³ V istem mestu je Lovro Kuhar pripravljaval dijaško glasilo *Punt* (1934), ki pa ni prišel v roke bralcev, ker je dunajska policija zaplenila prvo

in edino številko že v tiskarni. Gradivo zanjo je zbral Lovro Kuhar.¹⁷⁴ Mnogi slovenski izseljenci so se udeležili španske državljanske vojne na strani republikanskih sil. V Madridu je od maja do decembra 1937 izhajal list bataljona Dimitrov, v katerem so bili tudi Slovenci. Nosil je ime *Dimitrovac*.¹⁷⁵ Objavljal je članke v srbohrvaškem, slovenskem, makedonskem in španskem jeziku. V njem najdemo vrsto pisem slovenskih društev, od prvega iz maja 1937, ki ga je poslalo Jugoslovansko podporno društvo sv. Barbara iz La Machina v Franciji (Vsem Slovincem v Španski Osvobodilni Vojski), do Pisma slovenskega ženskega društva proti vojni in fašizmu, ki je bilo objavljeno v zadnji številki glasila decembra 1937. Zlasti pismen je bil Dragotin Gustinčič, ki se je ves čas vojne (1936-39) bojeval v mednarodnih brigadah v Španiji. O mnogih imamo le bežno informacijo, kot npr. o glasilu *Kaj pravijo*, ki je po spominskem zapisu rudarja Antona Kukovice izhajal v Sallauminesu v Franciji.¹⁷⁶

* *

Namesto zaključka. Razprava je oris razvoja slovenskega izseljenskega in komunističnega ter jugoslovansko usmerjenega časopisja, v katerem sem zasledil ali pričakoval tudi slovenski delež. Temelji pa predvsem na gradivu, ki se hrani v Ljubljani in v Parizu (v časopisnem oddelku Nacionalne biblioteke v Parizu oziroma Versaillu). Sodeč po navedbah v literaturi, je del tega časopisja tudi v Zagrebu in Beogradu, ki mi zaradi nemirne situacije v tem delu bivše Jugoslavije ni bilo dosegljivo. Razen izseljenskega časopisja, ki je izhajalo v Ljubljani, je ostalo nepopolno ohranjeno, razpršeno po raznih hraniliščih, doma in po svetu. Težave so predvsem s komunističnimi glasili, ki so izhajala v pollegalnih ali ilegalnih pogojih. Zato je razprava pretežno faktografsko zasnovana, z nekaterimi opozorili na idejno usmerjenost posameznih glasil in na odprta vprašanja. Analitičen pristop pa bo možen šele po evidentiranju in najdbi čim večjega števila teh glasil. Zato naj bodo moja razmišljanja vzpodbuda posameznikom, društvom, cerkvenim organizacijam in vsem, ki jim je preteklost slovenskega izseljenstva v Evropi predmet zanimanja ali proučevanja, da mi pomagajo dopolniti - in korigirati - to razpravo. Vsaka drobna informacija, posamezna številka glasila ali njegova kopija ipd., mi bo v pomoč pri odkrivanju neznank, ne samo iz *časopis-*

ne preteklosti", temveč tudi iz življenjskega utripa, kulturnega, narodnega in verskega življenja Slovencev v Evropi do druge svetovne vojne. Sedanjim izdajateljem glasil pa naj bo v opomin in hkrati v opozorilo, da skrbijo za hranjenje izhajajočega časopisja, ki je pomembno viroslovno gradivo o včerajšnjem in današnjem življenju Slovencev v evropskem prostoru.

OPOMBE

- * Zaključki razprave so bili uporabljeni v referatu Slovenski izseljenci in zahodna Evropa, ki ga je avtor prebral na srečanju Sveta slovenskih krščanskih izseljencev po Evropi 4. aprila 1992 v Oberhausnu v Nemčiji.
- 1 O slovenskih izseljencih v Evropi glej: Marjan Drnovšek, *Izseljenštvo (Evropa)*, Enciklopedija Jugoslavije, 5, Zagreb 1988; Marjan Drnovšek, *Izseljenštvo v Evropi*, Enciklopedija Slovenije 4, Ljubljana 1990; Alenka Bogovič-Borut Cajnko, *Slovenci v Franciji*, Knjižnica Glasnika Slovenskega etnološkega društva, št. 12, Ljubljana 1983; Fadil Ekmečić, *Prilozi za istoriju Jugoslovena u Francuskoj*, I (Od najstarijih dana do 1945), II (Svjedoci i učesnici), Yougofranc, Paris 1985, 1988 (v nadaljevanju Ekmečić); Erich Werner, *Slovenci v Porurju*, Ljubljana 1985; Ingrid Slavec, *Slovenci v Mannheimu*, Knjižnica Glasnika Slovenskega etnološkega društva, št. 7, Ljubljana 1982; Marie Pislar, *Yougoslaves en France entre les deux Guerres*, Paris 1975, tipkopis (v nadaljevanju Pislar).
- 2 *Izseljenski vestnik - Rafael*, V, št. 3, Ljubljana, marec 1935 (Vsem izseljencem).
- 3 Avgust Hegenkötter, *Moje delo med Slovenci*. Prevedel in priredil Jože Premrov, Ljubljana 1970; Božidar Tensundern, *Vestfalski Slovenci*. Spomini dušnega pastirja za Slovence. Priredil Jože Premrov, Celovec 1973; *Izseljenski vestnik*, II, št. 2, Ljubljana, maj 1932.
- 4 Razgovor z Julijanom Strajnarjem 13. 12. 1988 (zapis hrani avtor).
- 5 Nadškofijski arhiv v Ljubljani, Družba sv. Rafaela, šk. 8, Francija; Kastelicevo pismo družbi z dne 24. 9. 1928 (v nadaljevanju NSAL).
- 6 V mislih imam slovenske komunistične intelektualce, npr. Borisa Kidriča, Aleša Beblerja, Toma Brejca in druge. (Glej: Marjan Drnovšek, *Delovanje Toma Brejca med slovenskimi izseljenci v Franciji v letih 1936-39*, *Dve domovini 1/Two Homelands*, Ljubljana 1990, str. 179-204).
- 7 Ruda Jurčec, *Skozi luči in sence*. Prvi del (1914-1929), Ljubljana 1991, str. 447-451.
- 8 Marjan Drnovšek, *Knjižnica Jugoslovanskega društva sv. Barbare iz Eisdna v Belgiji med obema vojnama*, *Slovenski koledar* 1991, Ljubljana 1990, str. 172-176; Marjan Drnovšek, *Jugoslovansko društvo sv. Barbara iz Eisdna v Belgiji 1929-40* (delna objava društvenih zapisnikov), *Arhivi* 3, Slovenski izseljenci (objava arhivskih virov), Ljubljana 1990, str. 18-74.
- 9 *Rafael*, V, št. 1, Heerlen, januar 1935 (Slovenci širom po svetu!).

- 10 Jugoslovenska sloga, I, št. 4, Merlebach, 9. 10. 1930 (Dopisi. Boulange).
- 11 Yougopresse, XI, št. 570, Paris, 17. 4. 1938 (Deset godina).
- 12 Delo, XIV, št. 1/2, Paris, januar/marec 1935 (Revolucionarni pozdravi Rdečemu praporu). Rdeči prapor, glasilo pokrajinskega Komiteja KP Jugoslavije za Slovenijo, je izhajalo od marea 1932 do avgusta 1934.
- 13 Npr. Glas jugoslovenskih iseljenika, III, št. 12, Amnéville, 1. 8. 1936 (Najvažnija iseljeniška pitanja i kakova riješenja trebaju ?) povzema iz glasil Naša riječ iz Antofagaste (Čile) ter Jugoslavije in Naroda iz Buenos Airesa (Argentina); Slovenska delavsko-kmečka republika, I, št. 11, Heerlen, 15. 2. 1933 (reklama).
- 14 Glas izseljencev, II, št. 5, Paris, 12. 5. 1937 (Izveštaj sa sjednice 'centra veza', Pariz, 21. 12. 1936).
- 15 Delo, XIV, št. 1/2, Pariz, januar/marec 1935 (Izseljeniška rubrika. Zavarujmo se proti izgonom).
- 16 Jože Bajec, Razvoj slovenskega izseljenskega časnikarstva v Evropi, Južni Ameriki in Kanadi, Slovenski izseljenski koledar 1969, Ljubljana 1968, str. 297-303 (v nadaljevanju Bajec, Razvoj...).
- 17 Jože Bajec, Slovensko izseljensko časopisje 1891-1945, Ljubljana 1980 (v nadaljevanju Bajec, Slovensko izseljensko časopisje...).
- 18 Izseljenski koledar za leto 1937, str. 32-33.
- 19 Janko Šlebingar, Slovenski časniki in časopisi, Bibliografski pregled od 1797-1936, Razstava slovenskega novinarstva v Ljubljani 1937, (uredil B. Borko), Ljubljana 1937, str. 115-116, 140; Jože Bajec, Slovenski časniki in časopisi 1937 - 1945, Ljubljana 1973.
- 20 Jože Munda, Bibliografija slovenskega marksističnega tiska (11. april 1920 - 26. marec 1941), Ljubljana 1969 (v nadaljevanju Munda).
- 21 Ekmečić, I, str. 205-214.
- 22 Vuk Dragović, Srpska štampa između dva rata, I. Osnova za bibliografiju srpske periodike 1915-1945, Beograd 1956, str. 313-317 (v nadaljevanju Dragović); Građa za bibliografiju jugoslavenske periodike, Anali Lesikografskog zavoda FNRJ (urednik: Mate Ujević), 2. zvezek, Zagreb 1955.
- 23 Povzeto po Šlebingerjevi in Bajčevi bibliografiji slovenskih časnikov in časopisov; glasilo Naše ognjišče, ki ga je izdajala Zveza služkinj v Beogradu, omenja izseljeniški vestnik, II, št. 1, Ljubljana, marec 1932.
- 24 Izseljenski koledar za leto 1937, str. 74 in 77.
- 25 Izseljenski koledar za leto 1937, str. 44.
- 26 Yougopresse, XII, št. 596, Paris, 7. 1. 1939 (Koliko nas ima u Francuskoj).
- 27 Glas jugoslovenskih iseljenika, IV, št. 1, Amnéville, 1. 1. 1937 (Jugoslovenski dan v Parizu).
- 28 Yougopresse, VIII, št. 397, Pariz, 13. 7. 1935; isto, letnik IX, št. 429, Pariz 18. 4. 1936.
- 29 Naslov: Yougopresse - pariske - novosti. Podnaslov: Bulletin d'Information et de Publicité / Bilten za obaveštavanje Jugoslovena u Parizu, Glasilo nacionalnih jugoslovenskih iseljenika u Francuskoj. - Značaj: uradno glasilo J.T. Atletskog Kluba Hercules in Udruženja jugoslovenskih radnika u Francuskoj. - Ustanovitelj: Jules Urlep. - Izdajatelj: Agence Yougopresse. - Redakcija: 25, rue Serpente, 25, Paris. - Tiskar: Guyon & Zéltch. - Hranil: Nacionalna biblioteka v Parizu ima

- naslednje številke: VI/1933, št. 305 (18. febr.) - XIII/1940, št. 651 (21. dec.); le redke številke manjkajo (sign. Jo 64.211 in Gr. fol. Jo 2051). Za leta 1928-39 ga hranijo v Zagrebu (Pislar, str. IV) in za 1928-33 v Beogradu (Dragović, str. 314).
- 30 Yougopresse, VII, št. 340, Pariz, 6. 1. 1934 (Sa 1934 godinom).
- 31 Yougopresse, VIII, št. 396, Pariz, 29. 6. 1935.
- 32 Yougopresse, IX, št. 444, Pariz, 19. 9. 1936 (Promene u redakciji). Kuharjevo ime je natisnjeno v glavi glasila do št. 463, 1. januarja 1937.
- 33 V Koloniji so sodelovali: Dore Ogrizek (1935), v njen upravni odbor pa so bili junija 1937 izvoljeni J. Lipovec, J. Krošl, J. Skodnik, ponovno Dore Ogrizek, J. Inkret, K. Stoviček in Makso Rimer (Yougopresse, X, št. 476, Pariz, 5. 6. 1937, Skupština Jugoslovenske Kolonije u Francuskoj).
- 34 Yougopresse, IX, št. 429, Pariz, 18. 4. 1936 (Naš apel na Slogu).
- 35 Yougopresse, IX, št. 423, Pariz, 9. 5. 1936 (Nova era u Francuskoj).
- 36 Yougopresse, IX, št. 436, Pariz, 13. 6. 1936 (Izveštaj jugoslovenske kolonije).
- 37 Isto.
- 38 Yougopresse, X, št. 466, Pariz, 27. 2. 1937 (Jules Urlep: Treba i ovo konstatovati).
- 39 Yougopresse, XI, št. 500, Pariz, 8. 1. 1938 (Desetogodnji jubilej).
- 40 Yougopresse, XI, št. 570, Pariz, 17. 4. 1938 (Deset godina).
- 41 Yougopresse, XII, št. 596, Pariz, 7. 1. 1939 (Koliko nas ima u Francuskoj).
- 42 Naslov: Jugoslavija u Francuskoj/La Yougoslavie en France. - Podnaslov: Organ Jugoslovenske kolonije u Francuskoj/Organe de la Colonie Yougoslave en France. - Lastnik: Jugoslovenska kolonija v Franciji. - Odgovorni urednik: Aleksandar Arnautović. - Tiskar: 7, rue de Rennes, Pariz. - Hrani: Nacionalna biblioteka v Parizu: št. 2, 1929 (Jo 73.834). Imajo jo tudi v Zagrebu (Pislar, str. IV) in vse(?) v Beogradu (Dragović, str. 314-315).
- 43 Dragović, str. 314.
- 44 Jugoslavija u Francuskoj, 1. december 1929, str. 5. Aleksandar Arnautović je v letih 1919-20 urejal mesečnik Revue Yougoslave iz Pariza, ki ga je izdajala Univerzitetna srbsko-hrvaško-slovenska liga (Dragović, str. 316).
- 45 Jugoslavija u Francuskoj, 1. december 1929, str. 59.
- 46 Ekmečić, I, str. 210; Dragović, str. 315.
- 47 Naslov: Jugoslovenski glasnik u Francuskoj/Courrier de la Yougoslavie en France. - Podnaslov: Najveći jugoslovenski informativni list u Francuskoj. - Naslov slovenske priloge: Jugoslovenski glasnik v Franciji/ Courrier de la Yougoslavie en France. - Glavni urednik: M.T. Obradović. - Izdajatelj: trgovec Ljubojević in Repac iz Freyminga, Moselle, Francija. - Hrani: Nacionalna biblioteka v Parizu: I, št. 1, 2, 3 (1930) (Jo 95.155).
- 48 Jugoslovenski glasnik u Francuskoj I, št. 1, Freymin, 9.2.1930 (Naša Reč. Pourquoi ce journal...?).
- 49 Jugoslovenski glasnik u Francuskoj I, št. 3, Freymin, 22. 2. 1930. Ker je glasilo imelo tudi lokalni značaj, so se v njem pojavile reklame, npr.: "Najbolja slovenska kafana i pivnica Jean Remih, 13, rue de la Metz, Freymin...Slovenac, Jean Remih, Cafe et Restaurant..."

- 50 Naslov: Jugoslovenska sloga/La Concorde Yougoslave.- Glavni urednik: Ivan Zagažen.- Odgovorni urednik: Charles Douvier. - Hrani: Nacionalna biblioteka v Parizu: I, št. 1, 2, 3, 4 (1930).
- 51 Na zborovanju Jugoslovanske kolonije v Freymingu (Stiringu) je 7. septembra 1930 predaval o potrebnosti slovenske šole za izseljenke otroke, ki ne smejo pozabiti materinega jezika, čeprav je poudaril tudi potrebo znanja tujih jezikov, zlasti francoščine in angleščine (Jugoslovenska sloga, I, št. 1, Merlebach, 20. 9. 1930, Zborovanja v Freymingu in Stiringu).
- 52 Jugoslovenska sloga, I, št. 1, Merlebach, 20. 9. 1930. Naštejmo nekaj naslovov: Mussolini ubija naše ljudi, Fašisti ustrelili 4 Slovence, 14 pa obsodili na 147 let, Koliko slovenskih šol so zatrli Italijani itd.
- 53 Jugoslovenska sloga, I, št. 1, Merlebach, 20. 9. 1930 (uvodnik).
- 54 Jugoslovenska sloga I, št. 3, Merlebach, 2. 10. 1930 (Dopisi, Stiring-Wendel).
- 55 Naslov: Pariske novine/Journal Parisien.- Podnaslov: Organ Jugoslovena u Francuskoj i susjednim zemljama. - Ustanovitelj: Moe Stojkov in Krešimir Kovačić. - Urednik: Krešimir Kovačić. - Redakcija: 24, rue des Ecoles, Paris. - Administracija: 20, Boulevard St.-Michel, Pariz. Denar za prednaročila in oglase je sprejemala banka Baruch, 15, rue Lafayette, Pariz.- Tiskar: L. Beresniak, 12, rue Langrange, Pariz. - Hrani: Nacionalna biblioteka v Parizu: I/1930, št. 1-3, II/1931, št. 5, 7, 9, 23 in 27 (sign. Jo 41.393). Hranijo jih tudi v Zagrebu (Pislar, str. IV).
- 56 Pariske novine, I, št. 1, Pariz, 6. 12. 1930 (dr. M. Spalajković: Zadael Pariskih Novina).
- 57 Pariske novine, II, št. 23, Pariz, 5. 6. 1931 (Slovenski evharistični kongres v Franciji).
- 58 Jugoslovenski rudar, I, št. 1, Sallaumines, april 1931 (Pravijo, Pariske novine). Podobno kritiko je izražal tudi slovenski dopisnik iz Francije v nizozemskem Rafaelu. Očital jim je, da se deklarirajo za list jugoslovanskih izseljencev v Franciji, vendar po njegovem mnenju niso bile pisane za delavce (Rafael, I, št. 9, Heerlen, september 1931, Dopis iz Francije).
- 59 Yougopresse, XI, št. 570, Pariz, 17. 4. 1938 (Deset godina).
- 60 Naslov: Jugoslovenske Pariske novine/Gazette Yougoslave de Paris. - Podnaslov: Organ jugoslovenskih iseljenika u Francuskoj i susjednim zemljama. - Uredništvo: Boite Postale No 11, Pariz; 75, Boulevard Saint-Michel, Pariz (1938). - Hrani: Hranijo jih tudi v Zagrebu (Pislar, str. IV) in v Beogradu (Dragović, str. 315).
- 61 Izseljeniški vestnik, III, št. 4, Ljubljana, september 1933 (Časopisi).
- 62 Izseljenški vestnik - Rafael, V, št. 4, Ljubljana, april 1935 (Kaj se godi našim v Franciji, 12. 2. 1935).
- 63 Rafael, I, št. 12, Heerlen, dec. 1931 (Izjava resnici na ljubo) in Rafael, II, št. 9/10, Heerlen, september/ oktober 1932 (Jugoslovanske Pariske Novine).
- 64 Delo, XIV, št. 1/2, Pariz, januar/marec 1935 (Izseljeniška rubrika. Zavarujmo se proti izgonom).
- 65 Glas izseljencev, II, št. 5, Pariz, 12. 5. 1937 (Tone/Brejc/: Krljevič, Urlep in naši sindikati).
- 66 Yougopresse, X, št. 470, Pariz, 3. 4. 1937.

- 67 Naslov: Glas jugoslovenskih iseljenika/La Voix des Ouvriers Yougoslaves. - Podnaslov: Organ nacionalnog Saveza jugoslovenskih radnika Kraljević Andrej u Francuskoj/Organ de l'Union National des Ouvriers Yougoslaves 'le Prince André' en France. - Hrani: Nacionalna biblioteka v Parizu: I/1-3 (1934), II/6 (1935), III/7-14 (1936), IV/1-5, 6 (1937), V/1-6 (1938), VII/1-2 (1939) (sign. Jo 52.215). Hranijo ga tudi v Zagrebu (Pislar, str. IV). Ali je imel predhodnika v štirinajstdnevniku z naslovom Glasilo, ki ga je izdajal Savez Jugoslovenskih radnika iz Amnévillea v poznem poletju 1933? Glej Yougopresse, VI, št. 327, Pariz, 9. 9. 1933, ki ga je označil za glasilo delavcev v severovzhodnem delu Francije.
- 68 Glas jugoslovenskih iseljenika, III, št. 9, Amnéville, 1. 4. 1936 (Anton Glavnik: Moji spomini).
- 69 Glas jugoslovenskih iseljenika, III, št. 10, Amnéville, 1. 5. 1936 (Rezolucija).
- 70 Glas jugoslovenskih iseljenika IV, št. 3, Amnéville, 15. 5. 1937 (Rezolucija).
- 71 Jože Bajec, Razvoj..., str. 296.
- 72 Rafael, III, št. 4, Heerlen, april 1933 (Nov izseljeniški listič).
- 73 Yougopresse, VII, št. 352, Pariz, 4. 5. 1934 (Balkan i Društvo naroda).
- 74 Mira Kolar-Dimitrijević, Odnos KRJ prema jugoslovenskoj radniškoj emigraciji u međuratnom razdoblju, Časopis za suvremenu povijest, XVI, št. 2, Zagreb 1984, str. 78 (v nadaljevanju M. Kolar-Dimitrijević).
- 75 Naš zvon, III, št. 9, Bottrop-Boy, september 1927 (poročilo o konferenci na Trsatu).
- 76 NŠAL, Družba sv. Rafaela, šk. 7 (Občni zbor 1929); Izseljeniška knjižnica št. 1: Kazimir Zakrajšek, Izseljencem na pot. Nekaj poučnih besedi našim izseljencem pri odhodu iz domovine, Ljubljana 1929, str. 18.
- 77 Izseljeniški vestnik, III, št. 2, Ljubljana, marec 1933 (Izseljeniška spomenica JIKA, 31, 7. 1931).
- 78 NŠAL, Družba sv. Rafaela, šk. 8 (pismo Zveze jugoslovanskih društev v severni Franciji, 12. 8. 1937).
- 79 NŠAL, Družba sv. Rafaela, šk. 8 (Zahteve in želje jugoslovanskih izseljencev, združenih v Zvezi jugoslovanskih rudarskih društev severne Francije, 28. 6. 1938).
- 80 NŠAL, Družba sv. Rafaela, šk. 8 (Poročilo o verskem stanju slovenskih izseljencev v severni Franciji, Liévin, Pas-de-Calais, 25. 4. 1938, in odgovor Simona Pavlina v imenu Jugoslovanske katoliške misije na vprašalnik o verskem stanju, Merlebach, Moselle, 11. 3. 1938).
- 81 NŠAL, Družba sv. Rafaela, šk. 8 (Mapa Jože Kastelic: pismo 24. 9. 1928).
- 82 Naslov: Naš zvon. - Podnaslov: Glasilo Slovencev na Nemškem. Obenem glasilo vseh Slovencev na tujem. - Uredništvo: Bottrop-Boy (do konca 1925). Kranj. - Izdajatelj: Janez Evangelist Kalan (do konca 1925). Pavel Simončič (od 1926, 1). - Odgovorni urednik: Franc Sal. Watzl (od 1926, 1). - Tiskar: Buchdruckerei Voing, Gladbeck, Tiskarna Tiskovnega društva, Kranj (od 1926, 1). - Hrani: NUK v Ljubljani: I/1-8 (1925), II/1-12 (1926), III/1-12 (1927). Glej: Bajec, Slovensko izseljensko časopisje..., str. 74-75.

- 83 Naš zvon, I, št. 1, Bottrop-Boy, 1. marca 1925 (Le zvon!, zvon...!).
- 84 Naš zvon, III, št. 12, Bottrop-Boy, december 1927 (Kako bo zanaprej z našim glasilom?).
- 85 Naslov: Vestnik Jugoslovanske katoliške misije v Merlebachu. - Izdajatelj: Jugoslovanska katoliška misija v Merlebachu (predstavnik Jožef Godina). - Odgovorni urednik: Janez Kalan. - Urednik: Anton Hafner. - Tiskar: Misijonska tiskarna, Groblje. - Hrani: NUK v Ljubljani: I/1 (junij/julij 1930). Glej: Bajec, Slovensko izseljensko časopisje..., str. 90.
- 86 Bajec, Razvoj..., str. 299.
- 87 Naslov: Jugoslovanski rudar. - Podnaslov: C.F.T.C. Bulletin Jugoslovanske sekcije S.L.M - Syndicat Libre des Mineurs du Nord de la France. - Uredništvo in uprava: Rue Charles Ferrand---, Sallaumines. - Hrani: NUK v Ljubljani: I/1, april 1931 (Bajec, Slovensko izseljensko časopisje..., str. 91). Prva številka je našla odmev v Delavski pravici, glasilu krščanskega delovnega ljudstva iz Ljubljane, ki ga je pospremila z željo: "Listu, kakor našemu pokretu med rojaki v Franciji, želimo čim večji napredek." (Delavska pravica, IV, št. 19, Ljubljana, 7. maja [To in ono. Naši rudarji v Franciji...]).
- 88 Jugoslovanski rudar, I, št. 1, Sallaumines, april 1931 (Naš list).
- 89 Jugoslovanski rudar, I, št. 1, Sallaumines, april 1931 (Organizacija).
- 90 Naslov: Rafael. - Podnaslov: Glasilo jugoslovanskih izseljencev v Holandiji in Belgiji (do 1931, 6), Glasilo jugoslovanskih izseljencev v Belgiji, Franciji, Holandiji, Nemčiji (od 1931, 7), Glasilo jugoslovanskih izseljencev v zapadni Evropi (od 1934, 2). - Izdajatelj: Drago Oberžan (do 1931, 6), Slovenski izseljenski duhovniki (od 1931, 7). - Odgovorni urednik: Drago Oberžan (do 1934, 1), Franc Hrastelj (od 1934, 2). - Urednik: Drago Oberžan. - Tiskar: Limburgsch Dagblatt, Heerlen (do 1934, 1), Tiskarna sv. Cirila, Maribor (od 1934, 2). - Hrani: NUK v Ljubljani: I/1-12 (1931), II/1-12 (1932), III/1-12 (1933), IV/1-12 (1934), V/1 (1935). Glej: Bajec, Slovensko izseljensko časopisje..., str. 92. Začetek izhajanja so pozdravili tudi v izseljeniškem vestniku (Izseljeniška knjižnica št. 4), Ljubljana, 1. marca 1931, str. 24-25.
- 91 Rafael, IV, št. 1, Heerlen, januar 1931 (Blagoslovljeni naše vere).
- 92 Rafael, I, št. 12, Heerlen, december 1931 (Izjava resnici na ljubo).
- 93 Izseljenski vestnik - Rafael, V, št. 2, Ljubljana, februar 1935 (Kazimir Zakrajšek: Izseljenski vestnik in Rafael en list).
- 94 Naslov: Izseljeniški vestnik (1932-34), Izseljenski vestnik (1934-35), Izseljenski vestnik - Rafael (1935-37), Izseljenski vestnik (1938-40). - Podnaslovi: Glasilo slovenskih izseljencev celega sveta (1932-34), Glasilo Družbe sv. Rafaela v Ljubljani (1935), Glasilo Rafaelove družbe v Ljubljani (1936-37), Glasilo Rafaelove družbe in izseljenske zbornice v Ljubljani (1938-40). - Izdajatelj: Družba sv. Rafaela (do 1935, 12). - Odgovorni urednik: Kazimir Zakrajšek (do 1934, 5), Franc Hrastelj (od 1935, 2), Josip Premrov (od 1935, 12), Viktor Plestenjak (od 1939, 8/9). - Urednik: Kazimir Zakrajšek (do 1934, 5 in od 1935, 2 do 1935, 11), Josip Premrov (od 1935, 12), Viktor Plestenjak (od 1939, 8/9). - Tiskar: Zadrúžna tiskarna, Ljubljana (do 1934, 5), Tiskarna sv. Cirila, Maribor (od 1935, 2), Zadrúžna tiskarna, Ljubljana (od 1935, 12). - Hrani: NUK v Ljubljani: I/1-6 (1929-31) [Izseljeniška knjižnica], II/1-5 (1932), III/1-5 (1933), IV/1-5 (1934), V/1-12 (1935),

- VI/1-12 (1936), VII/1-12 (1937), VIII/1-12 (1938), IX/1-12 (1938), X/1-6 (1940). Glej: Bajec, Slovensko izseljensko časopisje..., str. 93-94.
- 95 V letih 1929-36 je izšlo osem zvezkov te knjižnice: št. 1: Kazimir Zakrajšek, izseljencem na pot. Nekaj poučnih besedi našim izseljencem pri odhodu iz domovine, Ljubljana 1929; št. 2: Izseljeniški vestnik za pouk izseljencem, Ljubljana 1930 (izšel v nakladi 1500 izvodov in je bil že mišljen kot glasilo, ki naj bi izšlo štirikrat letno za brezplačno delitev); št. 3: Izseljeniški vestnik za pouk našim izseljencem, Ljubljana 1930; št. 4: Izseljeniški vestnik za pouk našemu narodu, Ljubljana 1931; št. 5: Izseljeniški vestnik za pozdrav jugoslovanskim izletnikom iz Amerike, Ljubljana 1931; št. 6: Izseljeniški vestnik za pouk našemu narodu, Ljubljana 1931; št. 7: Če greš na tuje... (spisali Franc Grivec, J. Odar, Kazimir Zakrajšek), Ljubljana 1934; št. 7a: I. slovenski izseljenski kongres v Ljubljani dne 1. julija 1935, Ljubljana 1936. Od št. 2 (1929) do št. 6 (1931) ima značaj glasila, ki je izhajalo na četrta leta in so ga pošiljali na vse konce sveta, kjer so živeli Slovenci. Namenjeno je bilo praktičnemu svetovanju izseljencem. Večina prispevkov je bila namenjena Slovencem v Evropi.
- 96 Izseljeniški vestnik, II, št. 1, Ljubljana, marec 1932 (V novi obliki).
- 97 NŠAL, Družba sv. Rafaela, šk. 7 (Občni zbor 1936).
- 98 Izseljenski vestnik - Rafael, V, št. 3, Ljubljana, marec 1935 (Potreba glasila).
- 99 Izseljenski vestnik, IX, št. 1, Ljubljana, januar 1939, str. 4 (Kazimir Zakrajšek: V novi obleki in obliki).
- 100 Mira Kolar-Dimitrijevič, str. 72.
- 101 Proleter, II, št. 15, oktober 1930 (Jugoslovanskej radnoj emigraciji).
- 102 Arhiv Republike Slovenije, Referat za dislocirano gradivo (bivši Zgodovinski arhiv CK ZKS v Ljubljani, v nadaljevanju: AS, Referat za dislocirano gradivo), KomInterna (Pismo CK KP Jugoslavije, 2. 6. 1936).
- 103 Rodoljub Čolaković, Pripoved o neki generaciji, 3. knjiga, Ljubljana 1972, str. 75.
- 104 Josip Broz-Tito, Zbrana dela, 3. knjiga, Ljubljana 1979, str. 250; Lado Kralj, geslo Bratko Kreft, Enciklopedija Slovenije, 5, Ljubljana 1991.
- 105 AS, Referat za dislocirano gradivo, Zbirka predvojnih časopisov. V Beogradu hranijo šest številk prvega letnika (do avgusta 1925) (Dragović, str. 317). V literaturi obstaja trditev, da je izhajal v letih 1926-28 (Ekmečić, I, str. 209).
- 106 AS, Referat za dislocirano gradivo, Zbirka predvojnih časopisov (Dopis, ki ga je prejelo sresko načelstvo v Radovljici in mu je bila priložena Čelija. Izvirnik hrani Arhiv republike Slovenije).
- 107 Ekmečić, I, str. 209.
- 108 AS, Referat za dislocirano gradivo, Sresko načelstvo Murska Sobota, št. 225.
- 109 AS, Referat za dislocirano gradivo, Sresko načelstvo Murska Sobota, št. 524. Naslov: Klasna borba. - Podnaslov: Teoretski časopis. - Tiskar: Les Arts Graphiques, s.c.o., Chaussée de Haecht, 201, Bruxelles (1937). - Odgovorni urednik: J. Léchevin. - Glej: Klasna borba. Marksistički časopis. Organ Komunističke partije Jugoslavije...1930-34, Beograd 1984.
- 110 M. Kolar-Dimitrijevič, str. 73.
- 111 Naslov: Klasna fronta. - Izdajatelj: Vanderlinden, Bruxelles. - Adresa:

- 33, rue de la Grange-aux-Belles, Pariz (decembra 1932). - Tisk: Les Arts Graphiques, Bruxelles.
- 112 Ekmečić, I, str. 210. Dragović glasila ne omenja.
- 113 Glej opombo 132.
- 114 M. Kolar-Dimitrijević, str. 73.
- 115 Naslov: Proleter. - Tiskar: Les Arts Graphiques, s.c.o., Bruxelles (julij 1936 - februar 1938). - Odgovorni izdajatelj: N. Henneuse, longue rue Vanneau, 4, Anvers. - Upravnik: J. Léchevin, Chaussée de Haecht, 201, Bruxelles. - Adresa: M. Paly Raymond, Café-Restaurant, 9, rue Récollet, Pariz. - Glej delo: Proleter, Organ Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije 1929-1942, Beograd 1968 (uvod v reprint je napisal M. Bosić); Proleter, IX, št. 6/7, junij 1933 (Čitaocima Proletera).
- 116 Proleter, Organ Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije 1929-1942, Beograd 1968, str. 893, 894.
- 117 Proleter, IX, št. 3, februar/marec 1933 (Čitaocima u inostranstvu).
- 118 AS, Referat za dislocirano gradivo, Sresko načelstvo Murska Sobota, št. 549; Proleter, VIII, št. 27, oktober 1932 (Radna emigracija iz Jugoslavije pomaže svojo partiju).
- 119 Slovenska delavsko-kmečka republika, II, št. 11, Heerlen, 15. februar 1933.
- 120 Proleter, IX, februar/marec 1933, št. 3 (Čitaocima u inostranstvu).
- 121 Naslov: Protiv Glavnjače. - Podnaslov: Organ jugoslovenskih patronata (januarja 1936); Organ patronata iseljenika Jugoslavije (julij 1936). - Naslov za pisma: Maurice Raimond, 9, rue Arthur-Rozier, Pariz 19; naslov za pošiljanje naročil in denarja: E. Deriaz, 12, Avenue Mathurin Moreau, Paris 19 (od julija 1936: 97, rue La Fayette, Pariz). - Upravnik glasila: J. Van Trier. - Odgovorni urednik: N. Henneuse, Longue rue du Vanneau, 4, Anvers. - Tiskar: Les Arts Graphiques, Chaussée de Haecht, Bruxelles. - Hrani: AS, Referat za dislocirano gradivo, Zbirka predvojnih časopisov: III/ 1, 6, 10 (1936); IV/ 8, 9 (1937). V Beogradu hranijo: I/(?) (1934) - IV/9 (1937) (Dragović, str. 316).
- 122 AS, Referat za dislocirano gradivo, skatla Lovro Kuhar. Pred odhodom v domovino 1940 je vse izvode glasila pustil, skupaj z ostalim partijskim gradivom, v Parizu. Vsa povojna iskanja gradiva so bila neuspešna. Glej še: AS, Referat za dislocirano gradivo, fond 163, skatla 4, mapa: Partijsko gradivo pred vojno. Splošno. Podatki v zvezli z iskanjem arhiva Prežihovega Voranca v Parizu.
- 123 Glej opombo 121.
- 124 Delo, XIV, št. 3/4, Pariz, junij/julij 1935. (Izseljeniška rubrika).
- 125 Naša pravica, I, št. 3, Bruxelles, maj 1936 (Protiv Glavnjače).
- 126 Delo, XIV, št. 3/4, Pariz, junij/julij 1935 (Izseljeniška rubrika).
- 127 AS, Referat za dislocirano gradivo, Mapa življenjepisov (Angel Kodrič); Arhiv Inštituta za novejšo zgodovino, Predvojni spomini, Angel Kodrič: Osnovana je bila partijska tehnika, 8. 2. 1959 (tipkopis).
- 128 Munda, str. 42. Proleter, VII, št. 28, december 1932 in Proleter, IX, št. 1, januar 1933 (Adrese Proletera).
- 129 Naslov: Sloga radnika i seljaka. - Podnaslov: List revolucionarnih radnika i seljaka iz Jugoslavije u Belgiji i Francuskoj. - Adresa: F. Delforge, 50, rue Scutin, Bruxelles. - Izdajatelj: Vanderlinden, Bru-

- xelles. - Tiskar: Les Arts Graphiques, Bruxelles. - Hrani: v Beogradu I/(?) (1931)-IV/9 (1934) (Dragović, str. 316).
- 130 M Kolar-Dimitrijević, str. 74.
- 131 Proleter, VIII, št. 28, Pariz, december 1932 (Adrese Proletera).
- 132 AS, Referat za dislocirano gradivo, I/B/14 (Poročilo o delu centralne jugoslovanske sekcije KP Francije za drugo polletje 1935 in prva dva meseca 1936).
- 133 AS, Referat za dislocirano gradivo, Sresko načelstvo Murska Sobota, št. 556.
- 134 AS, Referat za dislocirano gradivo, Sresko načelstvo Murska Sobota, št. 477.
- 135 AS, Referat za dislocirano gradivo, Mapa življenjepisov (Aleš Bebler).
- 136 Ekmečić, I, str. 210.
- 137 AS, Referat za dislocirano gradivo, Mapa življenjepisov (Gole Franc).
- 138 AS, Referat za dislocirano gradivo, Sresko načelstvo Murska Sobota, št. 480.
- 139 Milica Kacin-Wohinz, geslo Delo, Enciklopedija Slovenije, 2, Ljubljana 1988. Naslov: Delo. - Podnaslov: Glasilo komunistične stranke Italije in Jugoslavije (od 1930, 3); Glasilo komunistične stranke Italije (1931, 2); Ud Komunistične stranke Italije /1932/; Skupno glasilo Centralnih odborov Komunistične stranke Jugoslavije in Komunistične stranke Italije (od 1933, 1); Skupno glasilo Komunistične stranke Jugoslavije in Komunistične stranke Italije (od 1934, 8). - Kraj: Pariz (od 1930); Dunaj (od 1933, 1); Pariz (od 1934, 8). - Navedeni so podatki samo za čas 1930-35. Glej: Munda, str. 11-14. Tu je navedena tudi literaturo o tem glasilu.
- 140 Slovenska delavsko-kmečka republika, št. 11, Heerlen, 15. 2. 1933.
- 141 Delo, XII, št. 1, Dunaj, marec 1933 (Uvodnik).
- 142 V pariškem obdobju so ga verjetno tiskali v Bruslju. Poleg praškega so občasno objavili tudi francoska naslova za dopise: arhitekt Roger Günsburger, 63, rue de Seine, Pariz, VI (1933) in Marne Bai, 8, rue de Strasbourg, Houilles, Seine-et-Oise (1934).
- 143 Delo, XII, št. 2/3, Pariz, maj/julij 1933 (Potrebno razčiščenje. Dopis iz Norda, Francija).
- 144 Isto.
- 145 Naslov: Slovenska delavsko-kmečka republika. - Podnaslov: List za slovenske delavce in kmete v inozemstvu. - Izdajatelj in urednik: Albert Hlebec in Aleš Bebler. - Adresa glasila: A. Potze, Marisstraat 12, Heerlen, Meezerbroek, Holland. - Hrani: AS, Referat za dislocirano gradivo, Zbirka predvojnih časopisov.
- 146 France Filipič, Poglavlja iz revolucionarnega boja jugoslovanskih komunistov 1919-1939, 2. knjiga, Ljubljana 1981, str. 113.
- 147 Rafael, III, št. 5, Heerlen, maj 1933 (Našim dopisnikom in javnosti).
- 148 Rafael, III, št. 10, Heerlen, okt. 1933 (Razočarana slovenska družina se je vrnila iz Rusije).
- 149 Glej opombo 132.
- 150 Naslov: Glas jugoslovenskih radnika i seljaka u Francuskoj i Belgiji-Jugoslovenskih delavcev v Franciji in Belgiji (do srede 1927); Glas delavcev in kmetov-radnika i seljaka iz Jugoslavije u Francuskoj i Belgiji. - Podnaslov: Organe du Comité Inter-syndical Yougoslave. - Odgovorni urednik: M. Agostini. - Urednik slov. dela: Franc Wankmü-

- ller. - Sedež redakcije in administracije: Glas, 33, rue Grange-aux-Belles, Pariz. - Tisk: L. Beresniak, 12, rue Lagrange, Paris; La Cootypographie: Société ouvrière d'Imprimerie, 11, rue de Metz, Courbevoie, Hauts-de-Seine (od septembra 1927). - Hrani: NUK v Ljubljani: III/6 (1927); AS, Referat za dislocirano gradivo, Zbirka predvojnih časopisov: III/2 (1927); v Beogradu hranijo I/1 (1925) in prvomajsko številko 1926 (Dragović, str. 314); Nacionalna biblioteka v Parizu tega glasila ne hrani.
- 151 Informacija temelji na izjavi Dušana Kermavnerja (Bajec, Razvoj..., str. 298). Franc Wankmüller je deloval v Parizu od decembra 1925 do junija 1927, vendar v njegovi življenjepisni mapi ta funkcija ni omenjena (AS, Referat za dislocirano gradivo, Mapa Franc Wankmüller). Med uredniki ga omenja tudi Ekmečić, ki postavlja izhajanje glasila v leta 1926-28 (Ekmečić, I, str. 209-210).
- 152 Ekmečić, I, str. 209-210.
- 153 Glas jugoslovenskih radnika u Francuskoj i Belgiji- jugoslovenskih delavcev v Franciji in Belgiji, III, št. 2, Pariz, 4. 2. 1927 (Slovenskim delavcem, čitateljem Glasa).
- 154 Glas delavcev in kmetov-radnika i seljaka iz Jugoslavije u Francuskoj i Belgiji, III, št. 6, Pariz, 10. 9. 1927 (Pomognimo naš Glas).
- 155 Naslov: Borbeni radnik/Borbeni delavec/L'Ouvrier Militant. - Podnaslov: Organ Jugoslovenskog intersindikalnog odbora C.G.T.U. (decembra 1929); List za delavce in kmete iz Jugoslavije/Novine za radnike i seljake iz Jugoslavije (maja 1930). - Izdajatelj: Odsek jugoslovenskih delavcev pri C.G.T. - V literaturi je zapisana trditev, da je izhajal v letih 1928-30 (Ekmečić, I, str. 209). Dragović ga ne omenja. Nacionalna biblioteka v Parizu ga ne hrani.
- 156 AS, Referat za dislocirano gradivo, Mapa življenjepisov (Dušan Kveder).
- 157 Aleš Bebler, Čez drn in strn. Spomini, Koper/Trst 1981, str. 29 (v nadaljevanju Bebler).
- 158 Bebler, str. 30; Ekmečić, str. 209.
- 159 Ekmečić, I, str. 209.
- 160 Jugoslovenski glasnik u Francuskoj, I, št. 3, Freyming, 22. 2. 1930 (Dopis iz Merlebacha, Moselle).
- 161 Naslov: Naša pravica/Naše pravo. - Podnaslov: List delavcev in kmetov iz Jugoslavije v Belgiji/List radnika i seljaka iz Jugoslavije u Belgiji i Francuskoj/ Adresa: Maison des Tramwaymen, 17, rue du Poignon, Bruxelles. - Hrani: Inštitut za novejšo zgodovino v Ljubljani: I/3 (1936).
- 162 M. Kolar-Dimitrijević, str. 73.
- 163 AS, Referat za dislocirano gradivo, Mapa življenjepisov (Dušan Kveder). V njej je spominski zapis Alojza Mikenauerja o začetkih Glasa iseljenika.
- 164 Glej opombo 132.
- 165 Glej opombo 163.
- 166 Naslov: Glas izseljencev. - Podnaslov: List izseljeničkih organizacij v Franciji in Belgiji; List izseljencev iz Jugoslavije v Franciji in Belgiji (od 1938, 6). - Od marca 1938 ima samostojno hrvaško prilogo z naslovom Glas iseljenika. - Odgovorni urednik: N. Henneuse, 4, Longue rue de Vanneau, Anvers (od 1938, 7). - Adresa: M. Frambourg.

- 33, rue Grange aux Belles, Pariz, Maison des Syndicat (1937). - Tiskar: Les Arts Graphiques, s.c.o., Chaussée de Haecht, 201, Bruxelles. - Upravnik: J. Léchevin. - Hranil: NUK v Ljubljani in Inštitut za novejšo zgodovino: II/2, 5 (1937); III/6-7, 9-10, 13, 15, 17-19, 21-24(1938); IV/3 (1939). V Beogradu hranijo: II/4 (20. aprila 1937); III/9, 16, 19, 23 (1938) (Pislar, str. V). Nacionalna biblioteka v Parizu ne hrani tega glasila. Glej še: Marjan Drnovšek, geslo Glas izseljencev, Enciklopedija Slovenije, 3, Ljubljana 1989 (v tekstu se je pojavila napaka glede izhajanja: občasno je izhajal od maja 1939 in ne 1938, kot piše v geslu).
- 167 Glas izseljencev, III, št. 24, Pariz, 17. 12. 1938 (Ob koncu tretjega leta).
- 168 Glej opombo 163.
- 169 Marjan Drnovšek, Delovanje Toma Brejca med slovenskimi izseljenci v Franciji v letih 1936-39, Dve domovini 1/ Two Homelands, Ljubljana 1990, str.193-194.
- 170 Glas izseljencev, III, št. 9, Pariz, 2. 5. 1938 (Za Glas izseljencev).
- 171 Glas izseljencev, III, št. 9, Pariz, 2. 5. 1938 (Pozdrav prekmurskim delavcem).
- 172 NŠAL, Družba sv. Rafaela, šk. 8 (Grimsovo pismo Kazimirju Zakrajšku, Merlebach, 13. 6. 1938).
- 173 Naslov: Borbeni student. - Adresa: Jenő Kostmann, Rote Löwengasse 8, Wien. - Proleter, XI, št. 1, Pariz, januar 1935 (Adrese Proletera).
- 174 Munda, str. 62.
- 175 Naslov: Dimitrovac/Dimitrovista. - Adresa: B. Parović, Plaza Altozano, 63, Albacete all Calle Velasquez 63/11, Madrid; Diana, Artes Graficas, Larra 6, Madrid. -
- 176 Anton Kukovica, Združenje Jugoslovanov v Franciji, Slovenski izseljenski koledar 1969, Ljubljana 1968, str. 198.

ABSTRACT

IMMIGRANT AND OTHER PUBLICATIONS AMONG THE SLOVENES IN WESTERN EUROPE UNTIL 1940

Marjan Drnovšek

Slovene emigrants sought their daily bread and better life in many European countries - in the German parts of Austria, Rheinland and Westphalia before World War I (1914); in France, Belgium, Luxembourg, the Netherlands, Switzerland, the Soviet Union and elsewhere after the United States closed its "golden door" in 1924. They worked mainly in the mining and other industries, or as seasonal workers at farms (mostly women), espe-

cially in France and Germany. With the economic crisis of the early thirties, largescale migrations stopped and even began subsiding (repatriation, return), giving way to seasonal migration which intensified in the post-crisis period. The estimates of the number of emigrants largely differ because of non-uniform statistics which, moreover, was kept according to the citizenship and not according to the ethnic criteria. In 1940, there were 10 000 Slovenes working in Germany (by way of comparison - before 1914 there were 70 000 Yugoslavs in the Ruhr region and Westphalia, most of them Slovenes), 34 000 in France, 2500 in Belgium, 2000 in the Netherlands and a smaller number in other European countries.

Smaller in number in comparison with, say, Polish or Italian immigrants, Slovene immigrants were nevertheless associated through benefit societies, cultural clubs, confraternities etc., and united, as much as disunited, by the Slovene and Yugoslav immigrant literature which can be divided into three groups:

1. Pro-Yugoslav newspapers and periodicals, which advocated the policy of the unitarian Yugoslav state. The range from the extremely staunch and uncompromising supporters of Belgrade policy, to the moderate ones which show understanding for specific ethnic concerns. They were for the most part published in Paris. Among the major newspapers and periodicals of this group we can list *Yugopress*(1927-40), Paris; *Jugoslovenske pariske novine* (1931-39), Paris; *Glas jugoslovenskih iseljenika* (1933-39), Angeville, France.

2. Catholic press and periodicals which, besides their main role as religious publications, strove to preserve the Slovene national consciousness, language and culture among the immigrants. This group includes *Naš zvon* (1925-27) as the only Slovene immigrant publication in Germany, and *Rafael*, published in Heerlen, the Netherlands. The *Izseljenski vestnik* (1932-40), published in Slovenia, was widely popular among the Slovenes in diaspora.

3. Communist publications, which performed their internationalist mission by strengthening the communist movement among the immigrants and at home. In terms of the support of class struggle as the fundamental maxim of the communist movement, they range from those which advocated revolution in Yugoslavia (after the Soviet model) to those of a broader scope which aimed at expressing the interests of all immigrants, e. g.

the Glas izseljencev (1936-39), Paris. Communist publications were for the most part printed in Brussels, although their editorial staff were based in Paris.

The paper draws on the press and periodicals kept in Ljubljana (Slovenia) and the periodicals department of the National Library, Paris.

RAZISKAVE O SLOVENCIH V AVSTRALIJI

B r e d a Č e b u l j - S a j k o

Pri etnološkem raziskovanju slovenskega izseljenstva v Avstraliji se srečamo s podobnimi težavami, kot so jih imeli prvi izseljenci, namenjeni v neznano deželo - *terro incognito*: pomanjkljive informacije v domačem okolju namreč tako raziskovalcu kot izseljencu omogočajo le skopo podobo tistega, s čimer se kasneje - ob soočenju z "daljno deželo" - srečata. V tem trenutku se njuni skupni točki morda najbolj pokrivata, saj postane raziskovalec izseljenec in izseljenec raziskovalec. Oba se sicer pojavita v isti osebi, namen njunega prihoda v tujino pa ju ločuje. Zato začetna vsak svojo pot odkrivanja istega neznanega.

Tisto, brez česar se skorajda ne more kolikor toliko objektivno predstaviti življenja izseljenca (za kar pri etnoloških raziskavah gre), je poznavanje njegovega novega življenjskega okolja. To vrzel, ki postaja pri nas sčasoma čedalje manjša, nam poleg stacionarnega dela med izseljenci pomaga zapolniti tudi avstralska strokovna literatura. Ker je avstralska družba družba "prihajajočih in odhajajočih", v kateri so torej medkontinentalne migracije vsakdanji pojav, so študije, ki govorijo o tej vsakdanjosti, izredno številne. Omejila sem se na nekatere zgodovinske, sociološke, socialno-geografske, kulturno-antropološke, demografske..., na osnovi katerih bom skušala na kratko prikazati razvoj migracijskih študij v Avstraliji v primerjavi s podobnimi našimi.

Sicer pa pri opredeljevanju avstralskih migracijskih študij po strokah naletimo na ovire. Pri njih je namreč pri preučevanju omenjenega pojava že močno uveljavljen interdisciplinarni pristop, pri nas pa smo *"še v fazi, ko vsaka veda počne to zase"* (Slavec I., 1982; 7).

Interdisciplinarna usmerjenost se kaže že pri pedagoškem delu, torej pri samih začetkih: vzgoji bodočih raziskovalcev. Predmet migracije (npr.: na univerzi Macquarie v Sydneyu) je v času

fakultetnega študija samostojen, izbiren in možen v povezavi s katerokoli študijsko smerjo. Predavanja so namenjena študentom različnih ved in so v svojih izhodiščih tako sociološka, antropološka,... kot historična, geografska ipd. Priseljence v Avstraliji osvetljujejo z različnih zornih kotov. Medsebojno izmenjavanje znanja je osnovni namen pedagoškega procesa, kar sicer zveni dokaj idealistično, vendar za avstralske raziskovalce etničnih skupin povsem samoumevno.

Na takšnih osnovah temeljijo sodobne in deloma tudi pretekle raziskave. Prve pomembnejše raziskave so se začele pojavljati po drugi svetovni vojni, konec petdesetih in v začetku šestdesetih let. Od tedaj dalje lahko sledimo razvoju raziskovalnega dela Avstralcev na tem področju, ki se kaže od prvih historičnih orisov priseljavanja ljudi z različnih koncev sveta, preko monografskih študij do specialnih, ozko problemsko zasnovanih raziskav.

Začetki so se torej rojevali v času, ko je bila Avstralija po številu novih priseljencev ena vodilnih držav na svetu z jasno asimilacijsko politiko. Odpor do nje se je kazal tudi v nastajajočih študijah. Njihovo skupno vodilo je bilo predstaviti zgodovinsko ozadje nastajanja avstralske družbe in težav v življenju imigrantov (Craig, 1953; Zubrzycki, 1960). Avtorji so v okviru posameznih časovnih obdobij analizirali vzroke za izseljevanje ljudi v njihovih izvornih družbah (Price, 1963) v povezavi s potrebami avstralskega gospodarstva (Jupp, 1966). Priseljevanje v Avstralijo so skušali osvetljevati celovito - v kontekstu svetovnih razmer, čeprav izstopa poudarek na avstralski politiki sprejemanja imigrantov. Nekatere raziskave so se že osredotočile na posamezne probleme, npr.: na psihološke posledice izolacije posameznikov in etničnih skupin, ki jih prinaša netolerantnost starih naseljencev do novoprihajajočih (Leigh, 1968), na negativne spremembe v družinskem življenju imigrantov (Stoller, 1966) ipd.

Tovrstne raziskave so imele v avstralski javnosti tudi širšo odmevnost. Opozarjale so na upoštevanje potreb - glede na etnično poreklo izredno različnih - priseljencev, na osnovi katerih naj bi se oblikovale državne uslužnostne dejavnosti. Veliko jih je že obstajalo (Immigration Planning Council, 1968), vendar so študije najbolj številnih etničnih skupin pokazale, da ni pričakovanih rezultatov (Storer, 1973).

Preučevanje imigrantov je torej že na samem začetku imelo funkcionalno - uporabno - vrednost. Prevladujoč historizem in medsebojna komparacija preteklih in obstoječih socialnih, ekonom-

skih, političnih in ostalih družbenih razmer, v katerih je potekalo življenje posameznika in skupin, sta bila v delih mnogokrat obremenjena z etničnim izvorom raziskovalca. Na osnovi subjektivnega faktorja so nastale študije, posvečene zgolj eni etnični skupini. Nacionalni izvor je avtorju, ki je preučeval "svoje" ljudi v Avstraliji, omogočal globlje razumevanje njihovega načina življenja. Pojasnjeval ga je z življenjskim stilom izvirne družbe.

Sočasno z njimi so bile že v šestdesetih, še bolj pa v sedemdesetih letih, v ospredju monografije, ki so skušale podati celovito podobo izbrane etnične skupine (Bottomley, 1979) ali prebivalcev zaokrožene geografske regije (Zubrzycki, 1964; Burnley, 1977). Najbolj uveljavljena metoda zbiranja podatkov je bila in je še terensko delo raziskovalca med ljudmi, ki jih preučuje. Prejšnji historični pristop raziskovanja imigracije, ki je mnogokrat baziral na statističnih podatkih (Price, 1966), je zamenjal živ kontakt raziskovalca s subjekti raziskave. Usmerjenost v analizo sodobnega življenja povojnih imigrantov je še vedno temeljila na krajših zgodovinskih prikazih njihovih začetkov prihajanja v Avstralijo, vendar le-ti niso imeli več osrednjega mesta v raziskavi. Raziskovanje določenega problema ene ali več etničnih skupin (npr. jezik, veroizpoved, zaposlitev,...) v času in prostoru je postalo prevladujoče (Taft, 1972; Con, 1973; Shiovone, 1973). Na podlagi rezultatov raziskav so delali primerjave med posameznimi imigracijskimi skupinami glede na stopnjo njihove prilagoditve avstralski družbi. Na osnovi tega so nekatere veljale za bolj (npr. Jugoslovani), druge (npr. severni Evropejci) za manj problematične.

Za njihovo kulturo so se začeli zanimati tudi Avstralci britanskega porekla. Eden prvih, ki je poglobljeno raziskoval imigrante iz južne Evrope in njihovo verižno migracijo, je bil Charles A. Price (1963).

Od sedemdesetih let dalje, ko se je v Avstraliji pričel uveljavljati multikulturalizem, je migracijske študije začela upoštevati tudi uradna politika, saj so pripomogle k razpoznavanju problemov v življenju priseljencev. Reševanje le-teh je postalo sestavni del izvajanja ideje pluralizma - enakopravnega sožitja ljudi z različnimi kulturami in tradicijami. Boj za dejansko in ne zgolj teoretično izvajanje multikulturalizma je potekal ne samo med imigranti, temveč tudi v raziskovalnih krogih. Temu so bila namenjena strokovna posvetovanja. Prispevki sociologov, demografov, geografov, antropologov, zgodovinarjev, pedagogov itd. so bili objavljeni v zbor-

nikih (Bowen, 1977). Njihova vsebina nam ponuja prerez dotedanjega raziskovalnega dela in hkrati paletu že preučenih pojavov.

V tem času so se z raziskovanjem priseljenih etničnih skupin v Avstraliji že ukvarjali tako imenovani multikulturalni centri ali centri za multikulturalne študije. Uveljavili so timski način dela, v katerega so bili vključeni strokovnjaki različnih ved, s čimer se je ohranjala interdisciplinarnost preučevanja. Takšen način dela se je še posebno razvil v zadnjih letih (za primer: Centre for Immigration and Multicultural Studies v Canberri, Centre for Multicultural Studies v Wollongongu).

Zadnji mejnik v razvoju avstralskega raziskovanja imigrantov, je bila dvestoletnica obstoja Avstralije. Praznovali so jo leta 1988. Poleg vrste simpozijev, strokovnih posvetovanj na temo etničnih skupin je v tem letu izšlo večje število raziskav - *case studies* - za katere sicer ne moremo trditi, da so novost v načinu raziskovanja življenja priseljencev (Lowenstein, Loh, 1977; Martin, 1978), vendar se v takšni količini pred tem niso pojavljale. Gre za predstavitev in analizo življenjskih zgodb posameznikov, avtobiografij s strokovnim uvodom ali zaključkom, v katerih predstavlja vsaka zgodba določen problem ali izkušnjo pripovedovalca iz njegovega življenja v Avstraliji (Hardy, 1988). S tem so človeka dokončno postavili v ospredje preučevanja migracijskih procesov.

Avstralske etnične študije so odraz vsakokratnega stanja družbe, ki jo raziskujejo, in so po svojem namenu aplikativne. Zato se tudi teoretična razmišljanja navezujejo na konkretne primere in se izogibajo širšemu posploševanju. Po subjektu svojega raziskovanja so povezane z vsakdanjim življenjem posameznikov, na katerega ima v Avstraliji močan vpliv uradna imigracijska politika. Kritika asimilacije ali multikulturalizma pa je lahko plodna le, če je utemeljena, konkretna in jasna. V tem pogledu so imele in še imajo raziskave o priseljencih zasluge za izboljšanje odnosov med "starimi" in "novimi" Avstranci ter za odpravo rasizma in diskriminacije, kar je v korist vsej avstralski družbi. Res je, da so mnogo bolj preučene po številu večje etnične skupine (Grki, Italijani), manjše pa ostajajo v ozadju.

Med slednje sodijo tudi Slovenci, o katerih je nastalo nekaj samostojnih raziskav šele v preteklem desetletju. Predvsem do leta 1986 (ko je bil v Avstraliji prvič izveden popis prebivalstva po maternem jeziku) lahko iščemo podatke o njih v študijah, ki govorijo o Jugoslovanih v Avstraliji. Ta termin je bil pri Avstralcih v splošni rabi vse do najnovejših političnih dogodkov na Balkanu.

Označeval je priseljence z nekdanjega jugoslovanskega območja ne glede na njihov narodnostni izvor. Sicer pa ta nevednost ni specifična zgolj za prebivalce Avstralije. Mnogokrat se takšno poenotenje pojavlja tudi v domačih raziskavah, ki govore o splošnih smereh izseljevanja Jugoslovancev. V njih najdemo podatke tudi za Avstralijo. V tem oziru so nekoliko bolj konkretni prispevki posameznih avtorjev (Tkalčević, 1978; Marković, 1978; Andonov, 1978), objavljeni v zborniku *Iseljenišvo naroda i narodnosti Jugoslavije*. V kontekstu zgodovinskih prikazov izseljevanja v Avstralijo izvemo nekaj več še zlasti o Hrvatih in Makedoncih. Izhajajoč iz statističnih virov povezujejo izseljevanje z domačimi in avstralskimi ekonomskimi razmerami v posameznih obdobjih. Na splošno podajajo tudi stanje jugoslovanskega izseljenstva in njegovo organiziranost v Avstraliji.

Njim sta podobna McArthurjev članek (1983) in članek Sečanski-Noussairjeve (1980). V prvem je poudarek na udeležbi Jugoslovancev v avstralskem javnem življenju, v drugem pa na njihovih društvih, šolstvu, asimilacijskih problemih. Oba sta informativne narave.

Zelo izčrpno in poglobljeno znanstveno delo na področju omenjene tematike je nekoliko starejša knjiga avstralskega demografa Charlesa A. Pricea *Southern Europeans in Australia* (1963). V okviru ostalih južnoevropskih etničnih skupin je v njej obravnavano priseljevanje Jugoslovancev v Avstralijo z več zornih kotov: avtor z geografskega, socialnega in političnega vidika prikaže glavne regije, iz katerih izhaja večina pred- in povojnih imigrantov, ter v njihovem izvoru išče vzroke za nastanek določenih poselitvenih področij na avstralskem kontinentu. Pri tem poudarja pomen verižnih migracij kot množičnega načina priseljevanja južnoevropskih narodov v Avstralijo ter njegove posledice za stopnjo asimilacije v novem okolju. Delo vsebuje obsežno bibliografijo tako s področja literature o teoriji raziskovanja migracij kot tudi navedb avstralskih popisov prebivalstva in popisov etničnih skupin v njihovih izvornih državah.

Med hrvaškimi raziskovalci je pri prikazu Jugoslovancev v Avstraliji uporabila podobno metodologijo Vesna Mikačić (1983, 1984).

Eno redkih študij, ki obravnava posamezne narode in narodnosti iz bivše Jugoslavije, je napisal "avstralski Jugoslovan" Vičkovich (1972). Gre za diplomsko nalogo, katere vsebina nam omogoča primerjavo med posameznimi jugoslovanskimi etničnimi

skupinami, njihovimi načini emigriranja iz matice in njihovimi oblikami organiziranega delovanja v imigraciji. To je nekakšna zgoščena zgodovina jugoslovanskega izseljevanja in priseljevanja v Avstralijo brez poglobljenih zaključkov.

Mnogo bolj problemsko zasnovane so krajše sodobne raziskave, predstavljene v obliki referatov na simpoziju o Jugoslovanih v Avstraliji (Canberra, 1988). Pri nekaterih (Price, 1988) slonijo njihove ugotovitve na najnovejših statističnih podatkih avstralskega cenusa iz leta 1986: vzporedno so narejene primerjave med posameznimi kategorijami (uporaba izvornega jezika, obiskovanje etničnih šol, poroke itd.) prve generacije Jugoslovancev in ostalimi etničnimi skupinami v Avstraliji ter njihovimi potomci. Miller (1988) analitično prikaže politične razloge, zaradi katerih so Jugoslovani odhajali v Avstralijo; Jupp (1988) pa nakazuje vzroke, zakaj se Jugoslovani v avstralskem povojnem političnem življenju niso bolj uveljavili. Tudi zgodovinski pregled emigriranja Hrvatov ni izostal (Banović, 1990), vendar je osredotočen le na potisne in privlačne faktorje pri njihovem izseljevanju na šesto celino. Še posebno zadnji referat je poleg Priceove že omenjene knjige pomemben prispevek k zgodovini izseljevanja Jugoslovancev v času avstro-ogrske monarhije.

Iz do sedaj opravljenega pregleda literature lahko sklepamo, da so emigriranje v Avstralijo največ raziskovali geografi, demografi, zgodovinarji, sociologi in politologi. V zadnjem času se jim je pridružila še psihiatrija (Zalokar, 1990), ki skuša na primeru manjše skupine jugoslovanskih bolnikov v psihiatrični bolnici v Melbournu opozoriti na svoj pomen pri preučevanju psihičnih posledic preselitve iz izvornega v tuje socialno okolje. Kolikor je šlo pri prej omenjenih raziskavah v splošnem za osvetljevanje zgodovinskega poteka izseljevanja in priseljevanja Jugoslovancev v Avstralijo, pogojenega z različnimi dejavniki (geografskimi, populacijskimi, ekonomskimi ipd.), gre v tem primeru za posameznikovo doživljanje tujine, ki se odraža v njegovem načinu življenja. Temu vidiku je etnologija dovolj blizu, da ga pri svojem raziskovanju izseljenstva ne more zanemariti.

O podobi, kakršna se je izoblikovala o jugoslovanskih priseljencih med ostalimi etničnimi skupinami v Avstraliji, so pisali tudi izseljenci sami (Tkalčević, 1978; Sečanski-Noussair, 1980; Borković, 1990), z ostalimi neanglosaksonci so jih primerjali Avstralci (Galvin, 1977; Price, 1963, 1966, 1988; Jupp, *Waves of*

Migration, 1988), vpliv njihovih komparativnih metod pa je opazen tudi pri sodobnejših hrvaških raziskovalcih (Mikačić, 1983).

Opise življenja Jugoslovanov v Avstraliji najdemo še v nekaterih novinarskih objavah (Kranjc, 1948, 1968, 1972) in v spominški literaturi (Marković, 1973; Kopal, 1982).

Zgolj o izseljevanju Slovencev v Avstralijo in njihovem bivanju tam, kot že rečeno, obstaja izredno malo strokovnih razprav. Večinoma so skromno predstavljeni v okviru splošnih prikazov izseljevanja slovenskega prebivalstva na tuje, v katerih se domači avtorji bolj ali manj obrobno dotikajo emigriranja v Avstralijo – služi jim le za primerjavo z ostalimi smermi odhajanja čez mejo v določenem obdobju. S podobnim namenom jih v svoje raziskave vključujejo še nekateri že omenjeni hrvaški in srbski proučevalci emigracijskih procesov z njihovega ozemlja, medtem ko Avstralci vse do nedavnega v številnih migracijskih študijah samo Slovence niso posvečali nikakršne pozornosti. Šele avstralski raziskovalci slovenskega porekla so v tem pogledu naredili korak naprej.

Med pomembnejše vire o naših izseljencih na avstralskem kontinentu lahko štejemo še: slovensko dnevno časopisje, versko periodiko, izseljenski tisk, publikacije Slovenske izseljenske matice, arhivsko gradivo in pričevanja samih izseljencev.

Kronološki prikaz tistega, kar je z naše strani že bilo objavljene o avstralskih Slovencih, naj pričnem z navedbo literature, ki obravnava prva srečanja Slovencev z "deželo pod Južnim križem". V mislih imam knjigi Zmaga Šmitka *Klic daljnih svetov* (1986) in *Poti do obzorja* (1988). V obeh se nahajajo zapisi o rojakih, ki so se po svoji službeni dolžnosti (v 19. stol.), kasneje pa tudi kot izseljenci (v začetku 20. stol.) podali na avstralski kontinent. O svojih vtisih so obveščali domače prebivalstvo in nekaj od njih je že strokovno obdelanih (Stanonik, 1983; Šmitek, 1988; Orožen, 1990). Poleg njih obstajajo še izvirne objave doživljajev nekaterih popotnikov in izseljencev, in sicer v dnevnem časopisju in koledarjih (*Novice*, 1890; *Slovenski narod*, 1899; *Slovenski dom*, 1909; *Naša moč*, 1910; *Domoljub*, 1912; *Koledar družbe sv. Mohorja*, 1913; *Čas*, 1925; *Slovenski poročevalec*, 1948). Bili so eni izmed prvih oblikovalcev tedanjih predstav slovenskega prebivalstva o "daljni deželi". Podoben pomen so imeli prva slovenska monografija o Avstraliji (Vrhovec, 1899) in geografski učbeniki, ki so se uporabljali pri poučevanju predmeta geografija v meščanskih in srednjih šolah (Jesenko, 1873; Orožen, 1894, 1911; Pajk, Kržišnik, 1919; Fink, 1923, 1935; Kržišnik, 1924; Mešiček, Drnovšek, 1931;

Bohinec, Savnik, 1936; Polák, 1939). Stereotipne predstave pa niso bile glavni vzrok, ki je na prelomu stoletja botroval številčno zelo majhnemu odhajanju Slovencev v Avstralijo. Za ugotavljanje takšnega stanja so pomembnejši podatki o posledicah razvoja gospodarstva in prometa za socialni položaj prebivalstva (Uratnik, Maister, 1938; Klemenčič, 1969, 1978; Gosar, 1978; Genorio, 1989), o državnih organizaciji in poteku izseljevanja (Umek, 1966, 1966, 1973; Klemenčič M., 1980; Drnovšek, 1991) ter o mitu Amerike kot dežele množičnega priseljevanja (Sulič, 1983; Drnovšek, 1991). Na osnovi statističnih podatkov (Omahen, 1938; Lipoglavšek-Rakovec, 1950; Šifrer, 1954, 1962; Chmelar, 1974; Umek, 1979) se nam kažejo glavne regije in smeri emigriranja Slovencev, med katerimi je bila Avstralija na prelomu stoletja med zadnjimi. Vsem naštetim vidikom je dobro dodati še stališče Cerkve do izseljevanja, saj je imela ves čas močan vpliv na življenje preprostega človeka (Kalan, 1909; Zakrajšek, 1929; Fink, 1937; Drnovšek, 1991).

Za drugo polovico dvajsetih let, ko je tudi v literaturi že zabeleženo številnejše izseljevanje Slovencev v Avstralijo (Klemenčič, 1978; Gosar, 1978; Genorio, 1989), so pomembni še spominski zapisi posameznih izseljencev, objavljeni v izseljenskem tisku (Andreis, 1988; *Misli*, 1952; Nik., 1954) in v novinarskih člankih (Kranjc, 1948, 1968, 1972; Ogrin, 1965) ter pričevanja še živih izseljencev ali njihovih potomcev.

Žal za to obdobje nisem uspela pregledati arhivskega gradiva. Tisti pa, ki imajo vpogled vanj, menijo, da ga je o slovenskem izseljenstvu v Avstraliji pri nas zelo malo ohranjenega.

Mnogo več ga je pri samih izseljencih, v arhivih društev, cerkva, in je pomemben vir za prikaz njihovega povojnega množičnega odhajanja na šesti kontinent. Tisto gradivo, ki je bilo do sedaj prineseno iz Avstralije (predvsem iz države Novi Južni Wales), je bilo večinoma vključeno v etnološko razstavo *Življenje Slovencev v Avstraliji* (1985) in je deponirano v Slovenskem etnografskem muzeju v Ljubljani.

Če se vrnemo k literaturi, ki bi obravnavala potek izseljevanja, poti in priseljevanja avstralskih Slovencev po drugi svetovni vojni, zopet ostanemo brez oprijemljivejših strokovnih podatkov. Opremo se lahko na skromne in še to težko preverljive statistične podatke (Šifrer, 1954; Gantar, 1966; Seuning, 1968; Šenk, 1973; Ravbar, 1974; Stare, 1973, 1974, 1976). Da bi številke dobile svojo razlago, jih je potrebno umestiti v širše dogajanje v določeni

dobi. Pogojevale so ga gospodarske in politične razmere doma in v tujini (Natek, 1969; Kavčič, 1971; Gosar, 1978; Klemenčič, 1978; Klemenčič M. 1980; Slavec, 1982; Genorio, 1989), avstralski pogoji priseljevanja ter subjektivne odločitve posameznikov, ki smo jih zabeležili na terenu. Poljudne interpretacije doživljanja emigrantskega življenja so objavljene še v periodiki Slovenske izseljenske matice (Ogrin, 1965; Seliger, 1972; Šenk, 1973) in v publikacijah izseljencev (*Zbornik avstralskih Slovencev* 1985, 1988), strokovne pa so prispevali literarni zgodovinarji (Jurak, 1983; Petrič, 1983), geografi (Birska, 1988, 1989, 1990; Klemenčič, Račič, 1989), slavisti (Suša, 1990) in etnologi (Čebulj-Sajko, 1985, 1990, 1991, 1992).

Ko raziskujemo bližnjo preteklost in sedanost izseljencev, konkretno avstralskih Slovencev, o katerih je - kot je razvidno - napisanega zelo malo strokovnega, nam je pri osvetljevanju njihovega vsakdana lahko v pomoč avtobiografska metoda. V avstralskih etničnih študijah je že dlje časa uveljavljena, v naših podobnih etnoloških raziskavah pa si šele utira svojo pot (Sulič, 1983; Čebulj-Sajko, 1992). Kot kaže, doživlja renesanso tudi v drugih strokah, še posebej v sociologiji (Mežnarič, 1986). Etnologom prav gotovo ponuja svojo koristno uporabnost: *"Normalna življenjska zgodba je praviloma organizirana v skladu s fazami pridobitnega življenja..."* (Luthar, 1990; 276). Tudi v avtobiografskih pripovedih izseljencev se je izkazalo, da je način pridobivanja za življenje potrebnih sredstev (ne le materialnih, ampak tudi duhovnih in socialnih) učinkovito oblikoval njihov življenjski stil. V večini primerov je prišlo pri njih v določeni fazi *"pridobitnega življenja"* do zastoja. To se je zgodilo takrat, ko ga v domačem okolju niso mogli več zadovoljevati in so se zaradi tega izselili. Vzrok za izseljevanje je bil torej v nemožnostih zadostitve svojih potreb po normalnem življenju doma. V novem okolju se je oblikoval nov način pridobivanja omenjenih sredstev za uspešno *"pridobitno življenje"*, ki je bil prilagojen imigrantski družbi. Da ga je priseljenec sprejel, je moral spremeniti svoj dotedanji življenjski stil in začeti *"znova"*.

Na kratko: z avtobiografsko metodo prepoznavanja avstralskega Slovenca pridemo po naravni (kronološki) poti do oblikovanja posameznih faz njegovega izseljenskega in priseljenkega življenja. Ker pa so (medkontinentalne) migracije širši družbeni pojav, nas (avto) *"biografije začnejo zanimati /.../ kot sestavni del družbene sveta, kot orientacijski vzorec za spoznavanje širšega okolja"* (Luthar, 1990; 276), torej tudi avstralske družbe, v kateri živijo.

Na osnovi takšne empirije je lahko tudi teorija migracij mnogo bolj smiselna in ne služi zgolj sama sebi: postane lahko odraz vseh različnosti življenjskih usod izseljencev. V tem se namreč avstralske migracijske študije odmikajo od suhoparnih znanstvenih razprav. Veljalo bi jih posnemati.

Viri in literatura:

- 1 Andonov, V., 1978: Iseljivanjata od Makedonija, Iseljeništvo naroda i narodnosti Jugoslavije, Zagreb.
- 2 Andreis, M., 1988: Življenjska pot Jožeta Pluta "Ateja", Zbornik avstralskih Slovencev, Sydney.
- 3 Banović, B., 1990: Potisni i privlačni faktori u iseljavanju iz Hrvatske u Australiju od konca 19. stoljeća do recentnog vremena, Migracijske teme, leto 6, št. 1, Zagreb.
- 4 Birsa, I., 1988: Problems and Perspectives of Ethnic Identification: Withering Away or Reaffirmation?, Honolulu, (tipkopis).
- 5 Birsa, I., 1989: Ethnic Radio in Australia and Slovene Language Broadcasting: Development and Direction, Melbourne (tipkopis).
- 6 Birsa, I., 1990: Kontakti z domovino in njihovi učinki na identiteto slovenskih izseljencev v Avstraliji, Otočec (tipkopis).
- 7 Bohinec, V., Savnik R., 1936: Zemljepis za III. razred srednjih in njim sorodnih šol, Ljubljana.
- 8 Borković, R., 1990: The Needs of Elderly Yugoslavs in the Melbourne Metropolitan Area, Migracijske teme, leto 6, št.1, Zagreb.
- 9 Bottomley, G., 1979: After the Odyssey: A Study of Greek Australians, St. Lucia - Queensland.
- 10 Bowen, M. in dr., 1977: Australia 2000: The Ethnic Impact, Armidale.
- 11 Burnley, I. H., 1977: Resettlement of Immigrant Communities in Urban Australia, Australia 2000: The Ethnic Impact, Armidale.
- 12 Chmelar, H., 1974: Höhepunkte der Österreichischen Auswanderung, Dunaj.
- 13 Con, G., 1973: Migrants and Australian Unions, Ethnic Rights, Power and Participation Toward a Multi-Cultural Australia, Sydney.

- 14 Craig, I. J., 1953: The Social Impact of New Australians, Australia and the Migrants, Sydney.
- 15 Čebulj-Sajko, B., 1985: Ljudje z dvema domovinama, Katalog razstave, Ljubljana.
- 16 Čebulj-Sajko, B., 1990: Prikaz razvoja formalnega delovanja Slovencev v Avstraliji, Otočec, (tipkopis).
- 17 Čebulj-Sajko, B., 1991: Način življenja Slovencev v Avstraliji, Proces njihovega izseljevanja iz Sloveenije do priselitve v avstralsko družbo, Magistrska naloga na Oddelku za etnologijo Filozofske fakultete v Ljubljani, Ljubljana.
- 18 Čebulj-Sajko, B., 1992: Med srečo in svobodo, Avstralski Slovenci o sebi, Ljubljana.
- 19 (Dolenc, A.), 1899: V deželi kanibalov, Slovenski narod, št. 274 in 275, Ljubljana.
- 20 Domoljub 1912, št.22, Ljubljana.
- 21 Drnovšek, M., 1991: Pot slovenskih izseljencev na tuje, Od Ljubljane do Ellis Islanda - Otoka solza, Ljubljana.
- 21 Fink, F., 1923: Zemljepis za meščanske šole, Prvi del: občini in posebni zemljepis, Maribor.
- 22 Fink, F., 1935: Zemljepis za meščanske šole, Prvi del za prvi razred, Tretja izpremenjena izdaja, Maribor.
- 23 Fink, F., 1937: Možnost izseljevanja?, Izseljenski koledar za leto 1937, Ljubljana.
- 24 Galvin, J. P., 1977: Intercensal Changes in Residential Patterns of Southern Europeans in Newcastle, N.S.W. (1961-1971): Spatial Dispersion and Social Integration, Australia 2000: The Ethnic Impact, Armidale.
- 25 Gantar, R., 1966: Selitve v tujino, Prikazi in študije, leto 12, št. 9-10, Ljubljana.
- 26 Genorio, R., 1989: Slovenci v Kanadi, Geographica Slovenica 17, Ljubljana.
- 27 Gosar, A., 1978: Obseg, vzročnost in karakteristika slovenskega izseljevanja v tujino, Iseljništvo naroda i narodnosti Jugoslavije, Zagreb.
- 28 Hardy, J. in dr., 1988: Stories of Australian Migration, Sydney.
- 29 Immigration Planning Council, 1968: Australia's Immigration Programme for Period 1968 to 1973, Canberra.
- 30 Jaroslav, F., 1890: Avstralec, Novice, št. 11-17, Ljubljana.
- 31 Jesenko, J., 1873: Občni zemljepis, Ljubljana.
- 32 Jupp, J., 1966: Arrivals and Departures, Melbourne.

- 33 Jupp, J., 1988: Yugoslavs and Australian Politics, Politics, leto 23, št. 2, (Canberra).
- 34 Jupp, J., 1988: Waves of Migration to Australia, Stories of Australian Migration, Sydney.
- 35 Jurak, M., 1983: Poetry Written by the Slovene Immigrants in Australia: Types of Imagery from the Old and the New Country, Australian Papers: Yugoslavia, Europe and Australia, Ljubljana.
- 36 Kalan, J., 1909: Sv. Rafael in izseljevanje na tuje, Duhovni pastir, leto 26, zv. 10, Ljubljana.
- 37 Kavčič, B., 1971: Zdomci in domovina, Ljubljana.
- 38 Klemenčič, M., 1980: Izseljevanje Slovencev iz Avstroogrške in avstrijska politika do prve svetovne vojne, Slovenski koledar 1981, Ljubljana.
- 39 Klemenčič, V., 1969: Selitveni tokovi prebivalstva v Sloveniji, Slovenski izseljenski koledar 1970, Ljubljana.
- 40 Klemenčič, V., 1978: Karakter, uzroci i posledice iseljavanja iz Jugoslavije, Iseljništvo naroda i narodnosti Jugoslavije, Zagreb.
- 41 Klemenčič, V., Račić, M., 1989: Slovenes in Australia, Slovenski koledar '90, Ljubljana.
- 42 Kobal, I., 1982: Men Who Build the Snowy, Sydney.
- 43 Kranjc, C., 1948: S Partizanko v Avstralijo, Slovenski poročevalac, 25.2. do 9.5., Ljubljana.
- 44 Kranjc, C., 1968: O prvih jugoslovanskih izseljencih v Avstraliji, Slovenski izseljenski koledar 1969, Ljubljana.
- 45 Kranjc, C., 1972: O prvih jugoslovanskih izseljencih v Avstraliji, Slovenski koledar 1973, Ljubljana.
- 46 Kržišnik, J., 1924: Zemljepis za srednje šole, Tretji del, Ljubljana.
- 47 Legh, K. A., 1968: Study of Yugoslav Migrants in the Major Psychiatric Hospitals in the Sydney Metropolitan Area, Australian Journal of Social Work, leto 21, št. 2-7, (Sydney).
- 48 Lipoglavšek-Rakovec, S., 1950: Slovenski izseljenci, Geografski pregled predvojnega stanja, Geografski vestnik 22, Ljubljana.
- 49 Lowenstein, W., Loh M., 1977: The Immigrants, Melbourne.
- 50 Luthar, O., 1990: Biografija, nov metodološki princip?, Traditiones 19, Ljubljana.
- 51 Marković, L., 1973: Pod avstralskim nebom, Zagreb.
- 52 Marković, L., 1978: Politička aktivnost naših iseljenika u

- Australiji i na Novom Zelandu - s posebnim osvrtom na NOB, Iseljenišтво naroda in narodnosti Jugoslavije, Zagreb.
- 53 Martin, I. J., 1978: *The Migrant Presence*, Canberra.
- 54 McArthur, A. I., 1983: *The Settlement History and Experiences of Yugoslav and Other European Immigrants in Australian Multicultural Society*, Australian Papers: Yugoslavia, Europe and Australia, Ljubljana.
- 55 Mešiček, J., Drnovšek, F., 1931: *Obči zemljepis za višjo narodno šolo*, Druga, popravljena izdaja, Ljubljana.
- 56 Mežnarič, S., 1986: "Bosanci", A kuda idu Slovenci nedeljom?, Ljubljana.
- 57 Mikačič, V., 1983: *Comparative Analysis of Demographic and Socio-Economic Characteristics of Yugoslav and Other Immigrants in Australia*, Australian Papers: Yugoslavia, Europe and Australia, Ljubljana.
- 58 Mikačič, V., 1984: *Jugoslovenski doseljenici u Australiji*, Doktorska naloga na Oddelku za geografijo Filozofske fakultete v Ljubljani, Ljubljana.
- 59 M. (iklavčič, F.), 1910: *Pismo slovenskega delavca iz Avstralije*, Naša moč, leto 5, št. 47, Ljubljana.
- 60 Miller, F. R. 1988: *Migrants From Yugoslavia in Australia*, Canberra, (tipkopis).
- 61 Misli (Thoughts), Mesečnik za versko in kulturno življenje Slovencev v Avstraliji 1/1952 - 38/1980, Melbourne, Sydney.
- 62 Natek, M., 1969: *Izseljevanje in zaposlovanje v tujini*, Teorija in praksa, leto 6, št. 3, Ljubljana.
- 63 Nik., 1954: *Pravkar iz Ljubljane*, Slovenska kronika, Slovenian Independent Newspaper in Australia, leto 1, št.1, Sydney.
- 64 Ogrin, M., 1965: *Naši v Avstraliji*, Slovenski izseljenski koledar 1966, Ljubljana.
- 65 Omahen, F., 1938: *Naše izseljevanje v letih 1936-1937*, Izseljenski zbornik Izseljenske zbornice v Ljubljani, Ljubljana.
- 66 Orožen, B., 1990: *Dom, domovina, jezik... in Alma Karlin*, Celjski zbornik, Celje.
- 67 Orožen, F., 1894: *Zemljepis za meščanske šole*, Druga stopnja, Ljubljana.
- 68 Orožen, F., 1911: *Zemljepis za meščanske šole*, Ljubljana.
- 69 Pajk, M., Kržišnik, J., 1919: *Zemljepis za srednje šole*, Prvi del, Druga predelana izdaja, Ljubljana.
- 70 Petrič, J., 1983: *Literature Written by the Slovenes in Aus-*

- tralia, Australian Papers: Yugoslavia, Europe and Australia, Ljubljana.
- 71 Polák, E. J., 1939: Zemljepisje, Pomožna knjižica za IV. razred ljudskih šol, Ljubljana.
 - 72 Price, A. C., 1963: Southern Europeans in Australia, Melbourne.
 - 73 Price, A. C., 1966: Post-War Migration: Demographic Background, New Faces: Immigration and Family Life in Australia, Melbourne.
 - 74 Price A. C., 1988: The Changing Balance of Australia's Ethnic Groups (with special reference to the census on 1986 and to Australia's Slav groups), Canberra, (tipkopolis).
 - 75 Ravbar, M., 1974: S slovenskimi izseljenci poseljena prostorska jedra po svetu, Ljubljana, (tipkopolis).
 - 76 Rodica, J., 1925: Pot v Avstralijo, Popisal in resnično doživel, Čas, leto 11, št. 1-4, Chicago.
 - 77 Sečanski-Noussair, J., 1980: Migracije Jugoslovena u Avstraliju, Beograd, (tipkopolis).
 - 78 Seliger, D., 1972: Med našimi v Avstraliji, Slovenski koledar 1973, Ljubljana.
 - 79 Seuning, F., 1968: Slovencev je 2,200.000, Slovenski izseljenški koledar 1969, Ljubljana.
 - 80 Shiovone, F., 1973: The Future Shape of Australian Society, Ethnic Rights, Power and Participation Toward a Multi-Cultural Australia, Sydney.
 - 81 Slavec, I., 1982: Slovenci v Mannheimu, Knjižnica Glasnika Slovenskega etnološkega društva 7, Ljubljana.
 - 82 Slovenski dom 1/1909, št. 5, Ljubljana.
 - 83 Stanonik, J., 1983: Alma Maximiliana Karlin, Australian Papers: Yugoslavia, Europe and Australia, Ljubljana.
 - 84 Stare, F., 1973: Zaposlovanje v tujini, Slovenski koledar 1974, Ljubljana.
 - 85 Stare, F., 1974: Zaposlovanje in vračanje iz tujine, Slovenski koledar 1975, Ljubljana.
 - 86 Stare, F., 1976: Vračanje iz tujine, Slovenski koledar 1977, Ljubljana.
 - 87 Stoller, A. in dr., 1966: New Faces: Immigration and Family Life in Australia, Melbourne.
 - 88 Storer, D. in dr., 1973: Ethnic Rights, Power and Participation Toward a Multi-Cultural Australia, Sydney.

- 89 Sulič, N., 1983: Thank's God I'm Slovenian, Knjižnica Glasnika slovenskega etnološkega društva 9, Ljubljana.
- 90 Suša, B., 1990: Bronasti tolkač in V kljunu golobice Berta Pribca, Dve domovini/Two Homelands 1, Ljubljana.
- 91 Šenk, M., 1973: Slovenci v Avstraliji, Rodna gruda, leto 20, št. 11, Ljubljana.
- 92 Šifrer, Ž., 1962: Statistični podatki o izseljevanju iz slovenskega ozemlja, Ljubljana, (tipkopis).
- 93 Šifrer, Ž., 1954: Koliko je Slovencev po svetu?, Slovenski izseljenski koledar, Ljubljana.
- 94 Šmitek, Z., 1986: Klic daljnih svetov, Slovenci in neevropske kulture, Ljubljana.
- 95 Šmitek, Z., 1988: Poti do obzorja, Antologija slovenskega potopisa z neevropsko tematiko, Ljubljana.
- 96 Taft, R., 1972: Ethnic Groups, Socialization in Australia, Sydney.
- 97 Tkalčević, M., 1978: Društveni, gospodarski i politički položaj naših doseljenika u Australiji, Iseljenišтво naroda i narodnosti Jugoslavije, Zagreb.
- 98 Umek, E., 1966: Prispevki k zgodovini izseljevanja iz Kranjske v Ameriko v letih 1910 do 1913, Slovenski izseljenski koledar 1967, Ljubljana.
- 99 Umek, E., 1966: Arhivi - vir proučevanja slovenskega izseljstva, Slovenski izseljenski koledar 1967, Ljubljana.
- 100 Umek, E., 1973: Izseljenci z območja nekdanjega okraja Ljubljana - okolica (po popisu leta 1937), Slovenski koledar 1974, Ljubljana.
- 101 Umek, E., 1979: Brazilija v "rožnatih" barvah, Slovenski koledar 1980, Ljubljana.
- 102 Uratnik, F., Maister H., 1938: Socialni problemi slovenske vasi, Ljubljana.
- 103 Vickovich, D. I., 1972: The Yugoslavs of Sydney: A Study of the Evolution and Formal Organization of Immigrant Communities, Sydney, (tipkopis).
- 104 Vrhovec, I., 1899: Avstralija in nje otoki, Celovec.
- 105 Zakrajšek, K., 1929: Izseljencem na pot, Nekaj poučnih besedi našim izseljencem pri odhodu iz domovine, Izseljeniška knjižnica št. 1, Ljubljana.
- 106 Zalokar, J., 1990: Immigration and Psychiatry: Yugoslav-Born Minority in Victoria, Dve domovini/Two Homelands 1, Ljubljana.

- 107 Zbornik avstralskih Slovencev 1985, Sydney.
108 Zbornik avstralskih Slovencev 1988, Sydney.
109 Zubrzycki, J., 1960: Immigrants in Australia, Melbourne.
110 Zubrzycki, J., 1964: Settlers of the Latrobe Valley, Canberra.

ABSTRACT

STUDIES OF SLOVENE IMMIGRANTS IN AUSTRALIA

B r e d a Č e b u l j - S a j k o

Migration studies have long tradition in Australia. Some of them, above all those that serve best the ethnologic study of Slovene immigrants in that part of the world, are presented in the introduction to the article. They testify to a gradual transition from first reports on the settlement of people from all over the world in the Australian continent, toward monographic and problem-oriented research studies. They help the ethnologist studying the past and present daily life of Slovenes in Australia to shed light on their new environment.

Domestic and foreign studies on the time, ways and causes of migration of Slovenes to Australia are very few. The reports on emigration from the former Yugoslav territory still represent the best source of data on this process. But they provide general data on the migration of all Yugoslavs as the category which encompassed all inhabitants of former Yugoslavia, regardless of their ethnic origin, and it is difficult to single out the data on Slovene emigrants from others.

Ethnologic studies of Slovene immigrants in Australia are, therefore, only in the initial stage, and the study of the first generation of immigrants relies in part on the autobiographic method of identification. This method makes it possible to identify in a natural (chronological) way individual phases in the life of an emigrant-immigrant, of which little has so far been known.

The condensed bibliography at the end of the article lists the publications relating to the aforesaid problems (the new - immigrant - environment, the process of emigration, methodological approach).

SLOVENSKI BEGUNCI V AVSTRIJI V LUČI ČASOPISA *DOMAČI GLASOVI*

A n d r e j V o v k o

Slovenska pomlad, ki je dobila svoj prelomni izraz v prvih svobodnih, večstrankarskih volitvah pomladi leta 1990, postavlja proučevalce slovenske preteklosti pred nove, odgovorne naloge. Konec državljsanske vojne, kot ga je v svojem govoru ob prvem zasedanju večstrankarske slovenske skupščine razglasil nekdanji partizan in bivši disident dr. France Bučar, naj bi logično pomenil tudi konec slovenske politične emigracije. Zgodovina pa nas uči, da ni nujno, da se tisto, kar je sicer logično, tudi uresniči. Ta med vsemi ljudmi dobre volje tako željno pričakovani konec naj bi pomenil začetek novih odnosov med Slovenci v matični domovini in Slovenci po svetu, med drugim pa postavlja pred nas odgovorno nalogo: ta del slovenskega izseljenstva, ki so ga prej označevali kot slovensko politično emigracijo, prevrednotiti in pokazati v znanstveno neoporečni luči.

Na začetku poti slovenskih beguncev maja 1945 so bili beg, obup, negotovost, strah, smrt, tragedija vrnjenih, begunski šotori in barake, vizija apokalipse, ki jo recimo v drugih okoliščinah podoživljamo danes v kalvariji Kurdov. Vse to je še zvenelo v polnem dirjanju viharja groze, ko se je med njimi pojavila tudi beseda - njihov begunski tisk v avstrijskih in italijanskih taboriščih. Skupaj z bogatim kulturnim, prosvetnim, športnim in ne nazadnje tudi verskim delovanjem je pričal o njihovi veliki intelektualni moči, s katero so premagali šok poraza in začeli s svojo načrtno akcijo ohranitve slovenskega značaja svojega begunstva, ki je med drugim povzročila tudi argentinski čudež, dejstvo, da se je velika večina argentinskih izseljencev povojnega vala navkljub vsem ustaljenim in stokrat preverjenim obrazcem postopne izseljenske asimilacije ohranila tako rekoč neokrnjena do danes.

Begunski tisk nedvomno zasluži našo pozornost in vrednote-nje, ne več v, milo rečeno, pristranskem duhu znanega pamfleta

novinarja Čučka *Sramota umira počasi* ali ocen skrbnice bivšega zloglasnega D-fonda v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani Milice Strgar. Slednja npr. svoj članek Tisk slovenskih beguncev v taboriščih po Avstriji in Italiji iz leta 1984, v katerem je sicer tudi precej dragocenih stvarnih podatkov, začini s citati, ki bi bili v čast vsakemu piscu v prvih letih po vojni, kot: "Na drugi strani naših mej so se znašli mnogi razumniki, profesorji in učitelji, časnikarji, književniki in drugi umetniki, z njimi pa so bili tudi tisti protiljudski in izdajalski duhovniki, ki so znali z navidez verskimi nauki speljati marsikaterega vernega Slovenca v protinarodno dejanje."¹ Novo vrednotenje mora seveda temeljiti na zgodovinski resnici in pri ugotavljanju dejstev nam je begunski tisk dragocen vir tako za zgodovino avstrijskih in italijanskih taborišč kot tudi za takratne politične in druge usmeritve in poglede.

Že kratek pogled na izredno in osupljivo številčno bogastvo tega tiska, ki nam ga predstavlja omenjeni članek Strgarjeve, in članki v koledarjih ali zbornikih *Slobodne Slovenije*, posebno tisti iz koledarja za leto 1951, nam jasno kažejo, da jih na prostoru, ki mi je tukaj na razpolago, lahko komaj dobro naštejemo.² Če se omejim samo na dnevnike in to na avstrijskem ozemlju, potem je bila slika naslednja: Prvi slovenski begunski listič *Demokratska Slovenija* je izšel že 12. maja 1945 v Lienzu. Bil je razmnožen na dveh straneh pisarniškega formata, urejal ga je Ruda Jurčec v "nakladi" deset števil. Izhajal je do konca maja, ko so skupino iz Lienza premestili v Italijo. 15. maja je začel izhajati v Vetrinju begunski dnevnik *Domovina v taborišču*, ki ga je urejal France Kremžar. Najprej je izhajal v osmih izvodih, tipkanih na pisalni stroj, od četrte številke dalje pa razmnožen na ročnem ciklostilu v nakladi 300 izvodov. Po vrnitvi domobrancev je 29. maja prenehal izhajati, ponovno pa je začel izhajati 6. junija z novim urednikom Francem Perniškom. Tega je kmalu nasledil dr. France Blatnik. (Prvi slovenski begunski dnevnik *Jugoslovanski vestnik* je začel izhajati že 5. maja v taborišču Visco v Italiji.) *Domovina v taborišču* je izhajala do svoje 40. številke v Vetrinju, zadnja, 41. številka, pa je zaradi ukinitve vetrinjskega taborišča in preselitve beguncev izšla že v taborišču Peggez pri Lienzu. V Vetrinju je izhajalo tudi glasilo 2. bataljona 2. domobranskega polka *Za lepšo bodočnost*, in sicer je od 17. do 26. maja 1945 izšlo 9 števil. Urednik je bil domobranski kurat Jaka Mavec. V taborišču Peggez je že 3. julija začel izhajati dnevnik *Novice* in to vse do 13.

novembra 1946, ko so se begunci selili v Spittal. V tem času je izšlo 420 številčk, do konca leta 1945 156, leta 1946 264 večinoma na dveh, občasno tudi na štirih šapirografiranih straneh v nakladi 600 izvodov. Urednik je ostal dr. Blatnik.³

Ker je *Novice* nadzorovala angleška taboriščna uprava, ki je predpisovala, katere novice iz drugih časopisov, predvsem iz britanskega dnevnika v nemščini *Kärntner Nachrichten*, morajo objavljati in katerih ne smejo, so se v uredništvu odločili začeti izdajati še en dnevnik, ki pa bi ga prikrili britanski cenzuri. Že 5. julija so dobili taboriščniki v Peggezu prvo številko "popoldnevnika" *Domači glasovi* in se tako lahko "postavljali" kar z dvema dnevnikoma. Britansko nadzorstvo so obšli tako, da je imel časopis, ki so ga pripravili in razmnoževali v taborišču Peggez, v glavi zapisano, da je natisnjen v Celovcu, v Lienz pa naj bi prišel po pošti z vlakom, zato so ga začeli deliti ob petih popoldne. Urednik *Domačih glasov* dr. Blatnik se v svojih spominih, objavljenih najprej v *Ameriški Domovini*, nato pa ponatisnjenih v *Taboru* spominja, kako je imel težave pri urejanju "legalnih" *Novic*. Med drugim so mu sovjetski vojaški predstavniki očitali, da navaja samo novice iz britanskih in ameriških virov. Ko jim je razložil, da prihaja do novic predvsem po radiu, da pa moskovskega ne sliši, so užaljeno pripomnili, da je ta radijska postaja zelo močna. "Opravičiti" se je skušal tako, da je zatrjeval, da se moskovskega radia ne sliši zato, ker je taborišče v dolini. Drugo zanimivo, naravnost anekdotično podrobnost navaja dr. Blatnik s svojega izleta v tirolski obmejni pas, kamor sta ga povabila dva britanska taboriščna "welfare oficirja". Ko sta v Anrasu pri slovenskem duhovniškem kolegu zagledala na mizi *Domače glasove*, sta dr. Blatniku pripomnila, da sega njegovo delo daleč. Dr. Blatnik je pač skušal ohraniti zgodbo o tiskanju časopisa v Celovcu, eden od obeh pa mu je v nemščini prijazno odvrnil: "*Gospod doktor, ne imejte me za tako neumnega!*"⁴

Celovškega kritja je bilo očitno konec, toda list je lahko še naprej nemoteno izhajal in to podobno kot "popoldnevnik" *Novice* na dveh ali občasno štirih straneh. S celovško glavo je izhajal do konca oktobra 1945, ko je izšla 69. številka. Ker je britanski nadzor popustil, je potem izšla naslednja številka kot 1. s krajem izhajanja v Lienzu. Izhajal je vse do 12. novembra 1946, ko so taborišče Peggez ukinili in begunce preselili v Spittal. *Domači glasovi* so ponovno začeli izhajati 1. julija 1948 v taborišču Triestach pri Lienzu, po razselitvi beguncev pa so se priključili

ameriškemu dnevniku *Ameriški domovini*. V taborišču Št. Vid pri Glini je začel v prvih dneh julija 1945 izhajati dnevnik *Slovenski taboriščnik*, ki ga je urejal prof. Janez Sever, običajno na dveh straneh, v nakladi 200, kasneje 300 izvodov. Do 86. številke je izhajal v Št. Vidu, nato pa v začetku oktobra v Bistrici na Dravi (Kellerberg), tako da je v letu 1945 izšlo 142 števil, nato pa še do 23. februarja 45, potem pa je selitev beguncev v Spittal končala izhajanje lista. V taborišču Leichtenstein pri Judenburgu, ki je bilo najmanjše in najbolj odrezano od vseh slovenskih begunskih taborišč, je 14. julija začel izhajati dnevnik *Dom ob Muri*. Do 46. številke so ga razmnoževali na pisalnem stroju v sedmih do desetih izvodih, nato pa na ciklostilu v nakladi 150 izvodov. Urejal in razmnoževal ga je najprej Ivan Oven, nato pa je postal urednik Roman Malavašič. V letu 1945 je izšlo 171 števil, leta 1946 282, večinoma so imele po dve strani, številka 276 pa celo prilogo Veseli Di.Pi. Tretji letnik se je končal 11. maja 1947, ko je bil ukinjen z argumentacijo angleške taboriščne uprave, da beguncem zadošča *Koroška kronika*. V taborišču Spittal je 14. avgusta 1946 izšla prva številka *Taboriščnika*, ki ga je urejal Janez Sever. Najprej je bil poltednik, nato je izhajal trikrat na teden, pozneje pa postal dnevnik. Do konca leta je izšlo 105 števil. Naklada je bila najprej 400, nato 500 in končno 700 izvodov. Izhajati je prenehal 11. maja 1947, ko se je na zahtevo jugoslovanske misije začel pritisk angleških oblasti za repatriacijo beguncev.⁶

Zaradi popolnosti pregleda velja vsaj naštetih še ostali tisk slovenskih beguncev v Avstriji in v Italiji: v Peggezu in v Lienzu mesečnik *Bogoljub v begunstvu*, verski list *Cerkvena oznanila, Cvetje v tujini*, glasilo begunske dijaške mladine, glasilo dijakov lienške kmečko-poklicne šole *Lepša bodočnost*, mesečnik za šolsko mladino *Begunska mladina*, vzgojiteljem namenjena *Šola in dom*, kulturna revija *Slovenska beseda*, glasilo gledališke skupine *Gledališki list*, revija *Slovenec v Tirolah*, ki je izhajal v Anrasu, ter njegovo nadaljevanje *Slovenska misel*, ki jo je izdajala slovenska visokošolska skupina v Gradcu. V Št. Vidu je začel izhajati mladinski tednik *Begunček*, ki se je podobno kot *Slovenski taboriščnik* preselil v Bistrico na Dravi. V Spittalu je začel izhajati štirinajstdnevnik *Slovensko dekle*, nato pa list *Pisma sestram v tujini*, namenjen dekletom, ki so se že izselila, tednik *Cilji in pota* ter izbor člankov iz svetovnega časopisja. V begunskih taboriščih v Italiji so poleg že omenjenega *Jugoslovanskega vestnika* izdajali

dnevnik *Zedinjena Slovenija* z mesečno leposlovno prilogo *Svet in dom*, verski tednik *Sejalec*, mesečnik slovenskih duhovnikov *Besede življenja*, mesečnik *Begunski katoliški misijoni*, dijaški mesečnik *Orač*, otroški list *Begunčkova lučka*, celo modno revijo *Lepa Vida*, dnevnik *Slovenska beseda*, mesečnik *Zapad-West* in *Náš list*, v Rimu pa še štirinajstdnevnik *Družabna pravda*, glasilo lavantinskih bogoslovcev *Lipica* ter glasilo slovenskih begunskih bogoslovcev *Misel*.⁸

Tokrat še ne bom začel tega, kar bi moralo po znanstveni logiki seveda slediti: podrobne analize posameznih glasil. Na kratko bom skušal navesti le nekatere značilnosti slovenskih begunskih dnevnikov v Avstriji in to predvsem na podlagi pregleda *Domačih glasov*. Po tehnični izvedbi so bili vsi ti dnevniki seveda skromni, nikakor pa ne po profesionalni novinarski strani. Svoje novice so črpali tako iz angleških in ameriških časopisov, ki jih je bilo v taboriščih očitno toliko, da so jih iz uredništev ponujali tudi drugim beguncem v branje, iz angleškega radia, iz pisem, ki so jih dobivali iz matične Slovenije (treba bo preveriti dvome o pristnosti teh pisem, ki jih ima v svojih prispevkih Milica Strgar), pa tudi iz slovenskega radia in slovenskih ter drugih jugoslovanskih, kot so rekli *titovskih* časopisov. Ponatisi delov ali včasih tudi celih člankov iz *Slovenskega poročevalca*, *Ljudske pravice*, *Primorskega dnevnika*, *Mladine* pričajo, da so do teh izvodov prihajali zelo hitro, včasih le z nekajdnevno zamudo. Podobno bo treba preveriti trditev Strgarjeve, da so uredniki potvarjali besedila člankov iz matične domovine, čeprav pri svojem dosedanjem pregledovanju sam nisem imel tega vtisa. To spremljanje dogodkov v matični domovini je ostalo ena od stalnic delovanja slovenske politične emigracije, saj so tudi kasneje v priseljenskih državah pozorno in skoraj sproti (z razumljivo zamudo zaradi geografske oddajenosti) spremljali slovenski matični "komunistični" tisk. Znano je, v koliko meri smo se v matični domovini lahko seznanjali z njihovim. Danes pač odkrivamo ta tisk in z njim med drugim tudi dragoceni del slovenske literature, ki so nam ga prejšnje oblasti desetletja načrtno prikrivale.

Glavni poudarki v begunskih dnevnikih so bili naslednji: odnosi med Sovjetsko zvezo in zahodnimi velesilami s posebnim poudarkom na sporih med njimi, odnosih med Titovo Jugoslavijo in zahodnimi zavezniki, posebno na vročih stičiščih - Primorski in Koroški, spet s posebnim poudarjanjem razlik in sporov, ki so beguncem v začetnem obdobju zbuiali celo upanje, da bodo Anglo-

američani pomagali vrniti kralja Petra II v domovino in in vzpostaviti Zedinjeno Slovenijo ter demokratično federativno kraljevino Jugoslavijo, kot pišejo konec leta 1945 v *Domačih glasovih*.⁷

Pogoste teme, ki jih najdemo v taboriščnih glasilih, so delovanje predstavnikov novih slovenskih oziroma jugoslovanskih oblasti med pripadniki slovenske narodnostne manjšine na Koroškem in Primorskem. Zelo obsežno in stalno je v begunskem tisku spremljanje dogajanja v Sloveniji, tako v celoti, kot v posameznih krajih. Pri spremljanju usode vrnjenih domobrancev in civilistov je značilno, da je bil slovenskim beguncem že kmalu jasen njihov tragični konec, tudi na podlagi podatkov, ki so jih očitno dobivali iz matične Slovenije. Posebno pozornost so namenjali poročilom o sodnih procesih, ki jih je organiziral novi režim, splošnim razmeram, razpoloženju prebivalstva do novih oblasti ter položaju Cerkve, pastirskemu pismu jugoslovanskih škofov in volitvam.⁸ Posebne pozornosti so bili deležni novi begunci iz Jugoslavije, ki jih v listih pogosto predstavljajo z obširnimi intervjuji.⁹ Seveda je znaten del prostora v listih posvečen življenju beguncev v taboriščih, opozarjanju na njihove naloge, pozivom proti brezdelnosti, ki jo označujejo kot najhujšo nadlogo begunskega življenja,¹⁰ ter svarjenju pred poskusi jugoslovanskih oblasti, da bi begunce pripravile do repatriacije. Prav vprašanje vrnjenih domobrancev je bilo pogosto tisto, na katerem so se razdrli vsi poskusi "prijateljskega prepričevanja" odposlancev novega jugoslovanskega režima. Na obvezna vprašanja o usodi domobrancev se je ob zatrjevanju jugoslovanskih predstavnikov, da so živi, amnestirani in podobno, so se pogosto oglasili iz jam rešeni domobranci in člane jugoslovanskih delegacij pred vsemi zbranimi begunci postavili na laž.¹¹

Časopisi so polni podatkov o bogatem kulturnem, glasbenem, dramskem, šolskem, verskem, športnem, izletniškem in drugem delovanju beguncev, tudi drobnih podatkov o njihovem vsakdanjem življenju, ki se kažejo npr. v malih oglasih, kasneje o njihovi poti v izseljenstvo. Zanimiva so prizadevanja, da bi s pismi rojakom in znancem zlasti v ZDA spremenili gledanje tamkajšnjih Slovencev na medvojna dogajanja v Sloveniji, ki je po besedah iz omenjenih listov vse preveč "prooefarsko" tudi med katoliškimi Slovenci in celo njihovimi duhovniki.¹²

Proučevanje slovenskega tiska v begunskih taboriščih v Avstriji in Italiji ter seveda tudi življenja beguncev v celoti, posebno v luči taborišč kot prehodnih postaj na njihovi poti v izseljenstvo, je nedvomno odgovorna in nujna naloga. Zavezuje nas zaradi dol-

gih desetletij molka in popačenega slikanja, zaradi prizadevanj, da bi bila naša zgodovina končno zgodovina vseh Slovencev, kot naj bi naša Slovenija končno postala domovina vseh brez vsakih ideoloških in političnih izključevanj. Na poseben način pa zavezuje pisca tega članka, ki ima v svojem rojstnem listu zapisan datum 22. marec 1947 in kraj Seeboden pri Spittalu ter v svoji osebni zbirki slik fotografijo dojenčka pred spittalskimi barakami.

OPOMBE

- 1 Milica Strgar, Tisk slovenskih beguncev v taboriščih po Avstiji in Italiji 1945-1948, Borec, Ljubljana, 36/1984, št. 1, str. 2-17.
- 2 Jaka Mlinar, Slovenski emigrantski periodični tisk, Koledar Svobodne Slovenije 1951, Buenos Aires 1950, str. 176-184.
- 3 Prav tam, str. 178-179.
- 4 Dr. Franc Blatnik, Kako sem pripravljaval atentat na Tita, Tabor, Buenos Aires, 1971, št. 11-12, str. 310-312.
- 5 Jaka Mlinar, Slovenski emigrantski periodični tisk... str.180-184.
- 6 Prav tam, str. 184-190.
- 7 Primerjaj:
 Važni dogodki, Domači glasovi, Peggez, 1/1945, št. 18 (11.8.).
 Oklice kralja Petra II, Domači glasovi, Peggez, 1/1945, št. 18 (11.8.).
 "Priateljstvo" med partizani in Angloamerikanci, Domači glasovi, Peggez, 1/1945, št. 21 (16.8.).
 29. oktober 1945, Domači glasovi, Peggez, 1/1945, št. 67 (29.10.).
- 8 Na primer:
 Pismo iz Dolenjske, Domači glasovi, Peggez, 1/1945, št. 21 (16.8.).
 Duhovščina ima težko stališče, Dopmači fglasovi, Peggez, št. 22 (18.8.).
 Pastirsko pismo, Domači glasovi, Peggez, 1/1945, št.55 (12.10.).
 Iz pisma od doma, Domači glasov, Peggez, 1/ 1945, št. 59 (19.10.).
- 9 Med drugim:
 Še ena priča, Domači glasovi, Peggez, 1/1945, št. št. 22 (18.8.).
 Pred "amnestijo" je zbežal, Domači glasovi, Peggez, 1/1945, št. 31 (4.8.).
- 10 Na delo!, Domači glasovi, Peggez, 1/1945, št.49 (1.10.)
- 11 Partizanski obisk v Št. Vidu, Domači glasovi, Peggez, 1/1945, št. 36 (13.9.).
- 12 Pišimo rojakom v Ameriki, Domači glasovi, Peggez, 1/1954, št. 54 (6.10.), Iz Amerike nam pišejo, Domači glasovi, Peggez, 1/1945, št.65 (26. 10.).

ABSTRACT

**SLOVENE REFUGEES IN AUSTRIA CONSIDERED
THROUGH THE NEWSPAPER DOMAČI GLASOVI***Andrej Vovko*

The spring of 1990 was indeed a turning point in the history of Slovenia. At that time, the first free, multiparty elections were held in our country and now the scholars of Slovene history are faced with new responsible tasks. The event "marked the end of the civil war", declared former partisan and dissident, Dr. France Bučar, in his maiden speech in the Slovene Assembly. By the same token, the momentous event would put an end to the Slovene political emigration. History, however, teaches us that the actual historic events have nothing to do with this kind of logic. This event, so eagerly expected by all people of good will, is supposed to mark the beginning of new relations between the Slovenes of Slovenia proper and their compatriots living abroad. It also binds us to a responsible task: to reevaluate that part of the Slovene emigration which was hitherto labelled "Slovene political emigration" and to present it in an objective and unbiased way.

The fact that Slovene refugees in the Austrian and Italian refugee camps at the end of World War II very soon began publishing various periodicals speaks of their great intellectual potential. Their stay in the camps was also enriched by cultural, educational, sports as well as religious activities. It is thanks to this potential that they were able to overcome the disturbing experience of flight from their homeland and defeat and to go about preserving the Slovene character of their refugee status in a planned manner. One of the positive results of this consciousness was the so-called "Argentinean miracle" - the great majority of post-war Slovene emigrants in Argentina have succeeded in preserving their national character right up to the present time, despite the enormous pressure of assimilation.

A cursory look reveals the great diversity of Slovene refugee publications, but we are primarily interested in the newspaper Domači glasovi (Voices from Home) which began publication on July 5, 1945, in Peggez refugee camp near Lienz. The

rules of the British administration, forbidding the publication of periodicals in camps, was circumvented by stating on the front page that the newspaper was printed in Klagenfurt. And because it was supposed to be delivered to Lienz by train, the periodical was not distributed before 5 p. m. The editor of Domači glasovi was Father Dr. France Blatnik. The last, 96th issue of Domači glasovi which still carried the "Printed in Klagenfurt" notice was printed at the end of October, 1945. The British authorities took a more lenient view of publishing activities in refugee camps so that the next issue came out as the first issue of Domači glasovi and the place of publication was Lienz. The periodical ceased publication on November 12, 1946 when Peggez was shut down and the refugees moved to Spittal. Domači glasovi resumed publication on July 1, 1948 in Treistach refugee camp near Lienz. Once the refugees had emigrated, the periodical merged with the American daily Ameriška domovina (American Homeland).

Like every other refugee publication, Domači glasovi was quite modest in terms of layout and technical execution. The content, however, never fell below a certain level of professionalism. The articles were tapped from British and American newspapers, which were readily available in refugee camps, from British and Slovene radio broadcasts, from letters coming from Slovenia as well as from Slovene and other Yugoslav, so-called "Tito's newspapers". Experts or entire articles from Slovenski poročevalec, Ljudska pravica, Primorski dnevnik and Mladina were reproduced in Domači glasovi with a delay of only a few days. Keeping the Slovene refugees informed on the events back home was one of the main goals of the Slovene political emigrants. Domači glasovi closely followed the international political scene, particularly the relations between the U.S.A., Great Britain and the Soviet Union. The activities of Slovene and Yugoslav representatives among the Slovene minority in Koroška and Primorska were also quite frequent topics. Thanks to this newspaper, the tragic fate of repatriated Domobranci and other civilians was promptly revealed to the Slovene refugees. The news was also based on information coming from Slovenia proper. Domači glasovi was particularly concerned with the current events and general conditions in Slovenia, the attitude of the people towards the new government and the status of the Church. The periodical reported on the pastoral letter addressed

to the Yugoslav bishops and the elections, and also featured lengthily interviews with new refugees from Yugoslavia. Of course, a considerable portion of the newspaper was dedicated to the life in refugee camps, calling on Slovene refugees to do their duty and avoid worklessness, which was labelled as one of the most serious problems of refugee life. Domači glasovi also warned against attempts of the Yugoslav authorities to repatriate refugees and offered a wealth of information on the many cultural, musical, theatrical, educational, religious, sports and other activities in refugee camps. There was also a personal section with tidbits on the private lives of refugees and their journeys to the adopted homeland. One interesting aspect of this newspaper was an attempt to change, through letters to compatriots and relatives, the attitude of Slovenes, especially those living in America, towards the wartime events in Slovenia. According to the above-mentioned newspapers, their view was - even among Catholic Slovenes and priests - too sympathetic of the Liberation Front.

The study of the Slovene-language periodicals published in the Austrian and Italian refugee camps and the lives of Slovene refugees during their temporary stay, before immigrating to their new homeland, is undoubtedly a responsible and necessary task. It is all the more essential because this part of Slovene history has been misrepresented and hushed up for decades. Every effort must be made to finally write a common history of all Slovenes, just as Slovenia should finally become the homeland of all Slovenes, regardless of ideology and political affiliation. The author of this article is indeed bound to this task in a very special way: his birth certificate states March 1947 as the date of birth and Seeboden near Spittal as the place of birth. In his personal collection of photographs, there is a snapshot of himself as a baby in front of the Spittal refugee camp.

SLOVENSKI TISK V KANADI

R a d o G e n o r i o

Povsod v prekomorskih deželah, kjer se je naselilo nekoliko večje število Slovencev, so ti ustanovili raznovrstne institucije. Omogočale so premagovanje izolacije oziroma kar najlažjo integracijo v svoji etnični skupnosti in imigrantski družbi. Njihov obstoj ponavadi povezujemo z obsegom populacije priseljencev, njihovim obnavljanjem, ki je mogoče ob kontinuiranem dotoku novih priseljencev (pri tem igrajo pomembno vlogo verižne selitve, ko se priseljencem pridružijo sorodniki, prijatelji, znanci, pripadniki istega regionalnega izvora), po drugi strani pa tudi z ekonomskim položajem priseljencev ali pa s pripadnostjo določenim političnim grupacijam.¹

Med zelo pomembne institucije sodi tudi emigrantski tisk, ki opravlja funkcije ohranjanja in povezovanja imigrantske etnične skupnosti, olajšuje adaptacijo priseljencev in jih povezuje z imigrantsko družbo.² Manj asimilirane skupnosti Slovencev po svetu imajo dokaj razvejen tisk in tudi druga sredstva množičnega obveščanja. Izhaja v maternem jeziku in poudarja svoje etnične vrednote. Na ta način skrbi za povezovanje z izvornim okoljem. Vsekakor je pomembna kulturno-prosvetna in politična ustanova. Slednje pride do izraza v tistih imigrantskih družbah, kjer slovenske skupnosti niso politično homogene. V takih primerih je tudi tisk razdeljen glede na politično pripadnost priseljencev in njihovih potomcev.

Navedena splošna teoretična izhodišča veljajo tudi v kanadskem primeru, kjer se pojavijo prve slovenske institucije šele v času med obema vojnama, prvi časopis pa se pojavi kar dobrega pol stoletja pozneje kot v sosednjih ZDA. V obdobju pred prvo svetovno vojno Slovenci v Kanadi še niso imeli svojih institucij zaradi skromnega števila ter disperzne poseljenosti širom prostrane dežele. Po letu 1924, ko pride v Kanado večja skupina

novih priseljencev, ki pa v vsem medvojnem obdobju komaj doseže število 5000, so šele nastale možnosti za nastanek slovenskih skupnosti. Teritorialne koncentracije so se izoblikovale predvsem okrog rudarskih krajev severnega Ontaria, jugozahodnega Quebeca, Alberte in Britanske Kolumbije. Natančnega števila po naselbinah ni mogoče ugotoviti, ker se je število novonaseljencev stalno spreminjalo, nekateri rudarski kampi pa so obstajali le nekaj let ali pa so se v njih Slovenci zadrževali le krajši čas. Do večje stalne prisotnosti je prišlo šele v desetletju pred vojno, predvsem v rudarskih krajih Ontaria in Quebeca. Čeprav so prišli v Kanado kot "farmarski delavci" in z namenom, da se z zasluženim denarjem čimprej vrnejo domov, sta bili njihovo bivanje in delo povezani s trdim delom, skromnimi socialnimi razmerami in nenehnim bojem za izboljšanje položaja. V letih ekonomske krize so bile plače v rudarstvu vseeno nekoliko višje, zato so dajali prednost delu v rudnikih, ne pa živetarjenju na farmah.³

V takih pogojih je razumljiv prvotni razmah podpornih društev oziroma odsekov velikih bratskih podpornih organizacij s sedežem v ZDA (SNPJ, KSKJ) in kasnejše Vzajemne podporne zveze Bled - ustanovljene leta 1933 v rudarskem Kirkland Lakeu na ontarijskem severu.

Tako kot prvotni način organiziranja v bratskih podpornih organizacijah je iz sosednje države prihajal tudi etnični tisk (*Ameriška domovina*, *Glas naroda*, *Prosveta*). Majhna slovenska skupnost, pretežno rudarji, neustrezen kadrovski sestav, prevelike razdalje med slovenskimi naselbinami so bili glavni zaviralni dejavniki za razvoj lastnega etničnega tiska. Zato so razne namere in poizkusi, da bi dobili lasten časopis predvsem plod prizadevanja redkih posameznikov. Med take lahko štejemo list *Kanadski glas* - *Canadian Voice*, ki je v letih 1929-30 izhajal v Winnipegu. Naklada, uredništvo, število posameznih izvodov ter čas izhajanja niso znani.⁴

V letih ekonomske recesije se je najprej v okviru fraternalističnega, pozneje pa samostojno začelo razvijati delavsko gibanje. Na eni strani se je povečala aktivnost priseljencev pri organizaciji številnih štrajkov, hkrati pa se pojavijo organizirana prizadevanja za pomoč rojakom v domovini (patronatsko gibanje), ki jih je vse bolj pestila diktatura. Rezultat tega gibanja je tudi njihovo glasilo *Borba*, ki je izhajala leta 1932. Iz tega gibanja, ki je združevalo slovenske, hrvaške in srbske Kanadčane so se v začetku druge svetovne vojne najprej razvile tri samostojne nacionalne

zveze (Zveza kanadskih Slovencev, Zveza kanadskih Hrvatov in Zveza kanadskih Srbov), ki naj bi podprle vojne napore Kanade in njenih zaveznikov za uničenje fašizma. Iz te t. i. Zveze kanadskih Jugoslovanov se je junija leta 1944 osnoval Svet kanadskih južnih Slovanov za pomoč Jugoslaviji. Omenjene tri nacionalne zveze so začele izdajati svoje časopise (*Edinost*, *Novosti* in *Srbski glasnik*). *Edinost* je začela izhajati 15. julija 1942 v Torontu s podnaslovom Neodvisno glasilo kanadskih Slovencev. Imamo jo lahko za prvi slovenski časopis v Kanadi, čeprav se v začetku pojavlja le mesečno. Prvi urednik je bil Jurij Matešič, kasneje pa sta delo urednika opravljala še Ludvik Troha in Jože Šerjak. Ko jo je uredjal Ludvik Troha, je *Edinost* postala tedenski časopis. V šestih letih izhajanja je skupaj izšlo 267 števil. Izhajala je do 9. junija 1948, ko se je združila s časopisoma *Novosti* in *Srbski glasnik* v *Jedinstvo*.⁶ Slovensko stran tega združenega glasila je urejeval in v njej predvsem sam pisal Jože Šerjak. *Edinost* je izhajala v nakladi 1200 izvodov. Obveščala je rojake o življenju slovenskih skupnosti v Kanadi in dogodkih v domovini. Vzdrževala se je od naročnine, prostovoljnih prispevkov in izkupička raznih banketov. *Edinost* je bila politično-informativni časopis, vendar je namenjala prostor tudi kulturi in življenju kanadskih Slovencev.

Povojno vračanje priseljencev v domovino je močno oslabilo omenjeno gibanje, hkrati pa je povzročila razcep v skupnosti še resolucija Informbiroja. V relativno kratkem času je samo ladja Radnik v štirih skupinah pripeljala iz Montreala v domovino 1869 povratnikov. Že tako maloštevilna skupnost Slovencev tako ni bila sposobna nadaljevati z delom, ki so ga vložili v *Edinost*, vsakršni kasnejši poizkusi v to smer so bili le začasni. Sedanje razmere na področju tiska v Kanadi nimajo nobene zveze s prvotnimi.

Do sprememb v pogledu institucionalne mreže in tiska priseljencev je prišlo kmalu po drugi svetovni vojni s prihodom političnih beguncev. Med njimi so bili tudi slovenski duhovniki, ki so bili nameščeni po različnih kanadskih cerkvenih ustanovah. Svoje poslanstvo so opravljali tudi za potrebe skupnosti, ki je po enoletnem obveznem delu širom Kanade nastajala predvsem v Torontu. Začetno delo pri ustanavljanju prve slovenske župnije Marije Pomagaj je že v začetku spremljala verska revija *Božja beseda*, ki je začela izhajati že leta 1949. Prvi urednik in hkrati ustanovitelj omenjene župnije Jakob Kolarič je resnično opravil pionirsko delo. Revija je začela izhajati mesečno in je ta značaj ohranila do

današnjih dni, vseskozi jo urejujejo slovenski lazaristi: Jakob Kolarič do leta 1960, France Sodja v letih 1960-65, Janez Kopač v letih 1966-81 in nato Tone Zrnec. *Božja beseda* je vsekakor zapolnila prejšnjo vrzel glede slovenskega verskega tiska v Kanadi, prav tako pa je prodrla pri priseljencih v ZDA, Argentini, Avstraliji in zahodni Evropi. Izhaja v 2000 izvodih, izključno v materinem jeziku, in poroča o duhovnem in religioznem življenju v Kanadi in po svetu, prinaša pa tudi novice iz življenja vseh petih slovenskih župnij v Kanadi in tudi o drugih dogodkih iz življenja slovenskih skupnosti v Kanadi. Del svojega prostora namenja življenju in delu slovenskih misijonarjev po svetu in prinaša ponatise leposlovnih del. Med slovenskim tiskom v Kanadi ima zagotovo največ rednih odjemalcev tako v Kanadi kot tudi drugje po svetu. Tehnično je urejevana na zavidljivi ravni, tiskana pa v slovenski tiskarni St. Joseph Press v Torontu.

Del povojnih slovenskih političnih beguncev je že leta 1950 začel izdajati časopis *Slovenska država*. Sprva, ko je izhajala še v Chicagu (ZDA), je bila ciklostirana, pozneje, leta 1954, ko so uredništvo preselili v Toronto, pa dobi današnjo obliko mesečnega časopisa. Časopis izdaja Slovenska narodna zveza (Slovenian National Federation) in ga lahko v celoti pripišemo gibanju za samostojno in neodvisno slovensko državo, kar je razvidno tudi iz simbolov v glavi časopisa.⁶

Izhaja v 2000 izvodih in je razširjena povsod po svetu, kjer so se naselili pripadniki slovenskega državotvornega gibanja. Dolgoletni urednik dr. Vladimir Mauko je praktično vse do nedavne smrti opravljal tudi funkcijo predsednika federacije ontarijskega in kanadskega etničnega tiska.⁷ Kot samostojna politična organizacija deluje Slovenska narodna zveza pod okriljem Kanadsko-slovenskega sveta, krovne organizacije povojnih političnih priseljencev v Torontu.⁸

Ob tem je potrebno dodati, da del slovenske inteligence iz Kanade redno objavlja svoje prispevke tudi v *Ameriški domovini*, kjer je tedensko namenjena posebna stran t. i. "Kanadski domovini". Prevladujejo krogi iz vrst slovenske krščanske demokracije, del povojnih naseljencev pa se redno ali priložnostno pojavlja s prispevki v časopisih in revijah, ki izhajajo v Buenos Airesu (*Svobodna Slovenija*, *Duhovno življenje*, *Katoliški misijoni*, *Vestnik in Tabor*).

V okviru Slovensko-kanadskega sveta deluje tudi Društvo Slovencev Baraga, ki je v letih 1961-65 izdajalo *Slovensko misel*.

Med temeljnimi nalogami društva je vsakoletna organizacija prireditve Slovenski dan v cerkvenem letovišču v Baltonu pri Torontu. *Slovenska misel* je podpirala slovenske šole, kulturna društva, športna društva in združevanje slovenskih ustanov po Kanadi.⁹

S prihodom ekonomskih priseljencev, ki so zaradi ekonomskih razlogov, avanturizma ali kakšnih drugih motivov v petdesetih letih skrivoma prestopali zaprto jugoslovansko mejo, se je slovenska skupnost v Kanadi in še posebej v Torontu številčno okrepila. Tako so konec petdesetih let rojaki ustanavljali nove institucije po Kanadi, predvsem pa v Torontu, Montrealu, Hamiltonu, Winnipegu in Vancouverju; kasneje pa še v Edmontonu, Calgaryju, St. Catharinesu in Ottawi. V omenjenih mestih so nastajala nova kulturno-prosvetna društva, ustanovljene pa so bile še štiri slovenske župnije; na treh so lazaristi, medtem ko so v Hamiltonu salezijanci.¹⁰ Ob tem je potrebno poudariti, da je bilo priseljevanje Slovencev v Kanado najintenzivnejše prav v petdesetih letih. Naslednji val priseljevanja je bil že manj intenziven.¹¹ Sicer je okrepil slovensko skupnost v Kanadi, vendar pa v pogledu ustanavljanja raznovrstnih institucij ni bil tako učinkovit kot prejšnja dva, vsekakor pa je okrepil članstvo v obstoječih ustanovah. Zaradi tega v Kanadi še danes prevladujejo ustanove, ki so bile ustanovljene pred tridesetimi leti ali pa kmalu po naselitvi političnih beguncev. Od predvojnih pa obstaja Vzajemno podporna zveza Bled, katere sedanji pomen in vloga, zlasti v Torontu, nista primerljiva s predvojnimi stanjem.

Tudi v pogledu imigrantskega tiska ni bilo bistveno novih dosežkov. Določena izjema pri tem so prizadevanja prof. Ivana Dolenca, ki je že leta 1958 poizkušal v Brandonu (Manitoba) z novim periodičnim časopisom *Povest* (s podnaslovom: Mesečnik za kratek čas). Naročnike je zbiral tudi po ZDA, vendar jih je zbral le 150, kar je povzročilo, da je po štirih številkah list prenehal izhajati.¹²

Po preselitvi v Toronto je leta 1976 začel I. Dolenc tiskati časopis *Dnevnik* (Diary), najprej v obliki mesečnega biltena, s sedmo številko pa je postal tiskan časopis. Skupaj je v štirih letih izšlo 40 števil; zadnja leta 1979. Ambicija, da bi ob tem povezal različna slovenska društva in utrjeval vezi z domovino, se ni posrečila, čeprav je v začetku pritegnil kar lepo število mladih kulturnih ustvarjalcev in tudi angleško govoreče Kanadčane.¹³ Dolenceva kasnejša sodelovanja pri *Naših novinah* in *Horizontu*, so bila zgolj začasna in z običajno "slovensko stranjo".

Ob navedenih časopisih in revijah je potrebno omeniti še posamezne cerkvene liste in društvena glasila, ki so namenjena ožjemu krogu ljudi. To so predvsem razni Vestniki in Oznanila: župnijska hranilnica in posojilnica v Torontu izdaja publikacijo *Naša moč* (Our Strength), medtem ko Slovenska posojilnica in hranilnica Janeza Evangelista Kreka izdaja bilten *Zadružna misel*. Med publikacijami, ki zaslužijo posebno pozornost, je *Slovenski lovski vestnik*, letna revija Slovenskega lovskega in ribiškega društva iz Toronta. Izhaja v zajetnem obsegu v nakladi 8.000 izvodov in kvalitetnem tisku od leta 1979. Urejuje ga slovenski zlatar iz Toronta Miro Rak. Prinaša opise slovenskih ustanov v Kanadi, lovske reportaže in eseje. Vsako leto prinaša tudi natančne sezname slovenskih ustanov, posameznikov in reklame slovenskih poslovnežev iz Kanade. *Slovenski lovski vestnik* kaže ekonomski potencial slovenske skupnosti v Kanadi in je skoraj v celoti tiskan v slovenščini. Škoda, da ekonomsko tako močna skupnost, s številnimi sposobnimi kadri ne zmore kakšnega samostojnega časopisa, ki bi izhajal tedensko. Vendar bi ta skupni list uspel, glede na strukturo priseljencev, samo tedaj, če zbere okrog sebe bralce in naročnike najrazličnejših nazorov. Tega pa je bilo v Kanadi doslej malo. Svetla izjema je vsekakor verska revija *Božja beseda*, ki je od vsega začetka pokazala jasno uredniško politiko, od katere tudi danes bistveno ne odstopajo.*

Za pravilno presojo odnosov v skupnosti, katerih zunanji izraz je tudi tisk, je potrebno omeniti nekohezivnost etnične skupnosti, zato je ne moremo v celoti obravnavati v smislu kanadske politike multikulturalizma. Disperzno poseljene skupnosti si od leta 1971 do danes, to je v vsem obdobju intenzivnega uveljavljanja multikulturalizma v Kanadi, niso uspeli najti ustreznega prostora v okvirih te politike. Stopnja in način vključevanja v okvire multikulturalizma je nekakšen uradni kriterij za obravnavanje imigrantskih etničnih skupnosti. To se nujno odraža tudi v odnosu širše javnosti do slovenskih priseljencev. Ko je Kanada priznala, da je objektivno multinacionalna država in da množice priseljencev ne bo mogla v celoti asimilirati v anglosaksonske in frankofonske kulturne okvire, je odprla vrata tudi majhnim etničnim skupinam. Ob materialni pomoči kanadskih oblasti so se odprle nove možnosti za različne vrste funkcioniranja etničnih skupnosti (izobraževanje, tisk ipd.). Multikulturalna politika province Ontario in Toronta, kjer živi večina slovenskih priseljencev, je

pri tem popolnoma avtonomna. Slovenske ustanove, ki niso vezane na cerkev ali ustanove povojnih političnih priseljencev, niso izkoristile teh možnosti. Zahteva vladnih struktur je, da se etnične skupnosti organizirajo na apolitični osnovi. Tisti, ki na organiziran način začne uresničevati določen program ali projekt na kulturnem področju, je deležen znatnega financiranja. Tu so Slovenci nastopali precej neenotno ali pa so omenjena sredstva uporabljali le posamezniki. *Slovenska država* je tako deležna finančne podpore, njen pokojni urednik pa je prejel več državnih priznanj. Sicer pa je na dejansko vplivnih položajih v kanadskem javnem življenju zelo malo Slovencev. Med izjemami je prav gotovo dr. Alojz Ambrožič, torontski nadškof, koadjutor kardinala s pravico nasledstva. Obstaja pa še cela vrsta uglednih izobražencev, ki so preveč odmaknjeni od kanadskega javnega življenja in skupnosti slovenskih priseljencev.

OPOMBE

* V zadnjih nekaj letih so posamezne institucije izdale lepo urejene publikacije, ki ponavadi obelščujejo njihovo obletnico obstoja. Med resne znanstvene dosežke pa lahko štejemo publikacije o združni misli, ki jih v *Antigonishu* (Nova Scotia) izdaja dr. Rudolf Čuješ.

- 1 Genorio R., 1989: Slovenci v Kanadi, *Geographica Slovenica* 17, Ljubljana, str. 142.
- 2 Klinar P., 1976: Mednarodne migracije, Maribor, str. 122.
- 3 Genorio R., 1989; op. cit., str. 79.
- 4 Bajec I., 1965: Slovensko izseljensko časopisje 1891-1945, Slovenski koledar, str. 228.
- 5 Jedinstvo je kot časopis jugoslovanskih priseljencev začel izhajati v Torontu 15. junija 1948. Bil je odraz vrednot predvojne skupnosti, v ospredje je postavljala idejo bratstva in enotnosti južnih Slovanov v Kanadi. Izhajal je kot tednik; kontinuiteta njegovega poslanstva pomeni časopis Naše novine, ki pa je nedavno prenehal izhajati.
- 6 Pripada krogu slovenskega državotvornega gibanja, ki je nastalo v emigraciji in je v nekem pomenu nadaljevanje ideje slovenske katoliške inteligence, ki se je v domovini zbirala okrog "stražarskega gibanja" oziroma Erlichove Straže v viharju. Svoje odjemalce ima povsod v izseljenstvu, kjer se nahajajo pripadniki slovenskega državotvornega gibanja (Argentina, Avstralija, zahodna Evropa). Prvi urednik dr. Rudolf Čuješ je po preselitvi v Antigonish (Nova Scotia) prepustil urednikovanje sedaj že pokojnemu dr. Vladimirju Mauku, ki je bil hkrati dolgoletni predsednik Zveze kanadskega etničnega tiska (Canadian Ethnic Press Federation). Sedaj jo urejujeta dr. Tine Duh iz Buenos Airesa in Franc Jamnik iz Toronta.

- 7 Urbanc P.-Tourtrel E., 1985: Slovenians in Canada, str. 11.
- 8 Genorio R., 1989; op. cit., str. 151.
- 9 Urbanc P.-Tourtrel E., 1985; op. cit., str. 109. Med sodelavci so omenjeni: Viktor Antolin, Peter Klopčič, Božidar Golob, Peter Markeš, Jože Markež, Zdravko Jelinčič, Helena Golob, Tone Kobal, Srečko Pregelj, Alojzij Ambrožič, Franc Gormek in Otmar Mauser.
- 10 Brezmadežne s čudodelno svetinjo (ust. leta 1960 v Torontu), Sv. Gregorija Velikega (ustanovljena leta 1963 v Hamiltonu), Naše gospe iz Lurda (ustanovljena leta 1962 v Winnipegu) in Sv. Vladimirja (ustanovljena leta 1963 v Montrealu).
- 11 Genorio R., 1989; op. cit., str. 144.
- 12 Dolenc I., 1980: Slovenska kulturna publicistika v Kanadi, Slovenski vestnik, št. 27, 4.7.1980, str. 3.
- 13 Med sodelavci se največkrat pojavljajo: Cvetka Kocijančič, Zdravko Jelinčič, Franc Šehovič ter Sonja in Miha Lužar.

ABSTRACT

SLOVENE PRESS IN CANADA

R a d o G e n o r i o

Canada has a special place in the frame work of overseas migration flows. In contrast to the neighbouring USA, it accepted the first emigrants from Slovenia relatively late. They arrived in larger numbers in first two decades after the Second World War. Before this, emigration to Canada was insignificant compared to emigration flows to the USA. That is the only reason why Slovene press in Canada has appeared so late; mostly in the periode since World War II.

The first Slovene newspaper in Canada, Edinost (Unity), was related to the leftist Slovene-Canadian Federation and began monthly publication on July 15, 1942, in Toronto. It later became a weekly newspaper with around thousand readers. The newspaper discontinued in 1948. In 1950 Slovene Vincentian fathers in Toronto founded Božja beseda (The Word of God), which is religious monthly magazine with some 2000 readers in Canada an around the world. It has been published without interruption since that time. The aim of Božja beseda is to enrich the Catholic faith of Slovenes across Canada. The magazine contains reports of Church events and news from Slovene parishes and other Slovene ethnic communities in Canada. Before moving to

Toronto in 1954 in Chicago began publication Slovenska država (Slovenian State) in 1950. It is published as a monthly newspaper by the Slovene National Federation of Canada. The aim and main motto of a newspaper was to encourage Slovene Independence and a free Slovene State. It is printed in some two thousand copies. In the first half of sixties in Toronto Društvo Slovencev Baraga was published Slovenska misel (Slovenian Thought), which supported Slovenski dan (Slovenian Day), school, cultural clubs and Slovenian sports organizations across Canada. In late seventies Ivan Dolenc published a news magazine named Dnevnik (Diary). There has been printed forty issues. Previously he edited the monthly magazine Povest in Brandon (Manitoba), which appeared in 1959 in six issues. There is also a large number of other publications, issued for special occasions or of local interest of many Slovene institutions across Canada.

ELECTIONS FOR COUNCILMEN IN THE CITY OF CLEVELAND AND SLOVENES OF CELEVELAND

M a t j a ž K l e m e n č i č

Cleveland is the largest Slovenian emigrant/immigrant city in the world. Before World War I. it was among the cities with the largest Slovene population in the world. In Cleveland Slovenes have built four parishes, 8 slovene national homes and gathered in over 100 fraternal lodges. Since the American Slovenes began to settle in Cleveland in larger numbers during the beginning of the 1890's, by the first decade of the twentieth century they had developed into larger communities. Thus they were able to form political organizations which enabled them to enter into the mainstream of American political life in Cleveland prior to the outbreak of World War I. In this chapter the outline of the type of success the Slovenes experienced in the political arena and also an analysis of the potential occurrence of the divisions in the voting patterns will be shown as well as what political success meant to the Slovenes. Additionally, the consequences that positive electoral results had for the community will also be discussed.

In the article about the political success of the American Slovenes those activities that are bound to conflicts and cooperations will be dealt with primarily among the ethnic groups in Cleveland. In this connection those conflicts which were being formed during the elections, as well as connections and relations among the individual ethnic groups, will be discussed. As it will be evident from the further text, Slavic solidarity played an important role, primarily the solidarity between the Croats and the Slovenes. A definite role was also played by the conflicts that were brought by individual ethnic groups from the old country. It mainly concerned the Italian-Slovene relationships. Fear of political predomination and/or any other role of the black population in politics also played a considerable part in preelection pro-

paganda. The success of the Slovenes in the elections in Cleveland was bound to the fact that the Slovenes were politically organized in a relatively early period of time, as well as to the fact that they have many times played a most important role in their election districts. However, it should be kept in mind that the first Slovene was elected into the City Council of Cleveland after larger election districts and a proportional election system had been put into effect. It has also been mentioned what an important role in the cooperation with the other ethnic groups in Cleveland played the success of this election. The success which was achieved by Frank Lausche in the elections for the Mayor of the City of Cleveland in 1941 was a result of an election atmosphere, created in the 1920's and 1930's in Cleveland. It actually enabled the domination and victory of Lausche in the elections for the Mayor of Cleveland in 1941. Nova Domovina (Cleveland Slovene newspaper predecessor of *Clevelandska Amerika/Ameriška Domovina*) stressed the importance of the elections in the autumn of 1912, as many of the Cleveland Slovenes had obtained American citizenship in that year. In 1912, the State of Ohio was also voting for a new Constitution in which the City of Cleveland was to be granted financial independence and an independent Board of Administrators. The new voting laws made the proceedings at the elections very complicated, so that the authorities paid the newspapers (among these also *Clevelandska Amerika*) to explain the new voting laws in detail. The administration of the city of Cleveland bought 5000 copies of *Clevelandska Amerika*, in which the voting procedures and the new Constitution of the State of Ohio were explained, to be distributed free of charge to the Slovene community.¹ The charter approved in 1913 provided for nonpartisan election of a 26-member council (increased to 33 by 1923) on a Ward basis. Cleveland continued to experiment with its municipal government as corruption and machine politics persisted. Under the City Manager Plan, adopted in 1921, the method of electing councilmen was changed. The city was divided into 4 districts, from each of which 5 to 7 councilmen, depending on population, were elected at large. They served a 2-year term and were paid \$ 1000 a year. Elections were nonpartisan, and a system of proportional representation was used. The council elected a manager to administer the city's business for as long as they considered his service satisfactory. In 1924, the first council elected under this plan chose William

R.Hopkins as city manager. In addition to administering the city's affairs, Hopkins, on his own initiative, also assumed the role of policy maker, thus diluting the city council's authority. In 1930 the council replaced him with Daniel Morgan. Although Morgan had a better relationship with the council, it was feared that the City Manager Plan might well lead to a municipal dictatorship, and in 1931 the city returned to the mayor-ward system. A nonpartisan primary was instituted with a runoff between the 2 candidates receiving the highest number of votes in each of 33 wards. City councilmen served 2-year terms and were required to live in their wards. The checks and balances, including the mayor's veto and council's control of the purse, were retained. The council also had the right to investigate any official or department of the city to insure that it was properly administered.²

The elections for councillors were the most important type of elections for any ethnic group among Eastern and Central European immigrants of the City of Cleveland. Councilmen were the ones who were directly involved with issues like street lighting, street paving, cheaper housing and the city baths. Each of ethnic groups was interested in getting a councilman of their own nationality elected as they believed their own countryman would represent their interests the best. So were the Slovenes.

According to the reports of *Nova Domovina* there were 3000 Slovenes among the 25.000 voters in Cleveland. The number of the people who had the right to vote was so small, because women did not yet have the right to vote in those days and there were many people who did not have American citizenship and consequently could not vote.³ This was also quite bad for the community as a whole. For this reason *Nova Domovina* (later *Clevelandska Amerika*, and even later *Ameriška Domovina*) published many articles dealing with the question of how the Slovene immigrants should obtain U.S. citizenship. Already before World War I the Democratic Party candidates got the greatest support on the candidate lists. For this purpose the Slovene Political Club was established very early with an intention to inform the potential Slovene voters about the voting procedures and to recommend for which candidates they should vote.

In 1912, for the first time, the Slovenes had their own candidate running in the elections for city representative of the

23rd ward. He was running on the ticket of the Socialist Party of the U.S.A.⁴

This was Dr. Frank Kern. He was supported because he was a Slovene and a medical doctor. Slovene immigrants were not particularly content with the fact that he was a representative of the Socialist Party.

Even though there were many election meetings to support Dr. Kern, the election was finally won by Councilman Adam J. Damm in 1913 and in 1915. An interesting issue at the elections before and after World War I was the number of Slovenes registered to vote. *Clevelandska Amerika* reported that more than half of the Slovenes who were American citizens, in all the wards, were not registered as voters. So *Clevelandska Amerika* warned its readers "If you do not register to vote, you deserve to have your certificates of citizenship taken away from you, and you can be sure that this will happen if you do not vote." ⁵

The Slovene candidates were also active in the elections in the years 1917, 1919 and 1921. Although many Slovenes obtained American citizenship, it was often not possible for them in that period to run as a candidate who could win the election for councilman. In 1917 the leader of the largest Slovene lodge in Cleveland, the lodge of St. Vitus, No. 25 KSKJ, John Julič tried to run as candidate. He did not succeed in his efforts to be elected though.⁶ An additional reason for their failure to win was the fact that the Slovene candidates did not succeed in getting support from non-Slovene immigrants in Cleveland. The Slovene candidate could not win in the elections until the voting system changed into the proportional one, (described earlier). In 1923 they tried to elect John L. Mihelich for city judge.⁷

John L. Mihelich was born on April 13, 1891 in the Village of Gora by Sodražica. In 1907, he settled down in Cleveland with his family. His first job was in the Gund brewery and while he was an employee at the brewery, he also educated himself. In 1917 he became the first Slovene lawyer in Cleveland. During the First World War, he fought in France for nine months. In 1923, he became a candidate for the office of Judge of the City Court. A year later, he ran for election for the State Legislature from Cleveland. All this time, he was also active in shaping Slovenian Cleveland's cultural life.⁸

In January 1923, the Slovene John L. Mihelich participated as candidate in the elections for city judge. He was supported at

many meetings. On the 2nd of November 1923 there was a political meeting at Grdina Hall where the Slovenian candidate for city judge - John L. Mihelich, the democrat John Tožič, Frank J. Lausche, and Councilman Adam J. Damm spoke to the public. Such meetings were also organized in the Slovene national homes in Newburgh and Collinwood. In this way the whole Slovene voting community was informed. At the elections, John L. Mihelich got 10800 votes but this was not enough to win the position of the City Judge of Cleveland.⁹

In 1925, the elections for the city council took place. *Ameriška Domovina* and *Enakopravnost* launched a large campaign for the election of the Slovene candidate, John L. Mihelich, whose candidacy was also supported by the Democratic Party. At the meeting of the Slovene Political Club on September 14, 1925 it was decided that the Slovene lawyer John L. Mihelich would be backed as candidate for councilman in the elections due in November in the 3rd district. *Ameriška Domovina* appealed to all the Slovene citizens to support John L. Mihelich's candidature, since John L. Mihelich required 500 signatures of American citizens in order to be able to run for election.¹⁰

John L. Mihelich was selected as candidate because he had acquired valuable political experience during his previous candidacy for the State Assembly and for the office of Judge of the City of Cleveland, as well as being well-known among the Slovaks, who were also numerous in the 3rd district. Besides this, he was very well-known in the Democratic circles which had strong support in the district.¹¹

In October, *Ameriška domovina* and *Enakopravnost* (Equality) appealed on voters to register for elections.¹²

Many of the American organizations approved of John L. Mihelich, among these the Civic League, the Workers' Federation, the Democratic Party, and also Plain Dealer, the leading Cleveland newspaper.¹³ Most of the Cleveland ethnic papers supported John L. Mihelich's candidacy.¹⁴

On October 10, *Enakopravnost* wrote that the Democrats had agreed to the candidature of 20 men in the elections for the City Council. The most important issue in the elections was the maintenance of the city's electric power plant and the increase of its capacity. In the third district, the candidature of John L. Mihelich was approved of.¹⁵

The campaign for the City Council elections in 1925 went by without any perturbations. As many as 118 candidates could be selected. By October 10, only 124,000 of the 300,000 individuals eligible to vote in Cleveland had registered. To explain the voting procedures so that their votes would all be valid, a meeting was held on October 30 in the Slovene National Home.¹⁶

On October 28, *Enakopravnost* called upon all the Slovenes to attend a political rally in the Slovene National Home. The speakers were to be William R. Hopkins, City Manager John L. Mihelich, and Congressman Charles A. Mooney. Again the *Enakopravnost* stressed that the Slovene candidate John L. Mihelich would win on the 3rd of November, but only if the Slovene voters would vote for him.¹⁷

On November 3, the second elections to be held according to the proportional system took place in Cleveland, at which the citizens chose 25 out of 114 candidates for the City Council.¹⁸

On November 4, *Enakopravnost* published the report that John L. Mihelich had taken fifth place among the eighteen candidates in the 3rd district. This was the result of the count of the "first choice" votes. John L. Mihelich had received 1575 of these and his being elected now depended on how many second and other choice votes he had received from those voters who had allocated their first choice vote to another candidate.¹⁹

On November 9, *Ameriška Domovina* wrote that John L. Mihelich had been elected and that the Slovene lawyer had become the first Slovene to be elected councilman in Cleveland and in the U.S.A. too. John L. Mihelich had won the elections with 1924 votes.²⁰

Out of the 12 candidates in the 3rd district, John L. Mihelich had been the only one who was not already a member of the previous City Council. The final count of the votes for John L. Mihelich amounted to 1924 with him having taken sixth place among all the councilmen elected in Cleveland.²¹

On the same day, *Enakopravnost* published an article under the heading, "We' Won!" The Slovenes had, through this victory, finally stepped into the political life of the City of Cleveland which they often also called 'American Ljubljana'.²²

The Slovene councilmen in Cleveland 1925-1940:

Year elected The names of the elected councilmen

1925	John L. Mihelich
1927	John L. Mihelich
1929	John L. Mihelich
1931	John L. Mihelich
1933	John P. Ripič, Leopold Kennick, Emil Crown* (Gvozdanovič), Anton Vehovec
1935	George Travnikar, M. Pucel, John M. Novak, Vehovec, Crown*
1937	Travnikar, Pucel, Novak, Vehovec
1939	Anton Vehovec, Maks T. Traven, Pucel, George Kovačič

* Croatian candidate

In 1927, three Slovenes ran for the office of councilmen of the City of Cleveland. These were: John L. Mihelich - representing the Democrats, Dr. James Mally - also for the Democrats, and Anton Vehovec, who was an independent candidate. *Ameriška Domovina* supported only the two Democratic Party's candidates, as the possibility of a split in the votes existed in Nottingham. Eventually only John L. Mihelich was elected. *Ameriška Domovina* published an article on the elections for the Cleveland City Council as early as January 31, 1927. The Slovenes were told that it was their duty to oust Helene Green, who was councilwoman of the 4th district at these elections, as she was in favor of prohibition and the only one among the 25 members of the City Council who had seconded the motion to introduce extremely restrictive immigration laws.²³

The inhabitants of Nottingham placed the second Slovene candidate in the City Council in 1927. This was Anton Vehovec, who was born in 1894 in Slovenia. In 1904, he emigrated to the U.S.A. with his parents. At seventeen years of age, he began working at the N.Y.C. Railroad, where he became Executive Union Organizer. In 1920, he established a local organization of the Union in Collinwood and was its president for ten years.²⁴ In the course of his campaign, Anton Vehovec supported Nottingham's demand for a cable car network.²⁵

Ameriška Domovina wrote on July 11, that the 4th district should devote all its strength and energy to Dr. James Mally's being elected. Only if the Slovenes were to unite their forces

and avoid a split in the votes could Dr. James Mally who was a dentist, be elected.²⁶

At the elections in November, there were fewer candidates running for the office of councilman than in the previous years. This was due to the complicated voting system and also because a lot of money was required to finance a campaign. In the 4th district, eight candidates submitted their petitions. The Slovene candidate, Dr. James Mally, who had collected 2200 signatures was one of them. Anton Vehovec also submitted his petition, which contained 900 signatures.²⁷

In 1927 over 20,000 voters registered, which meant that each candidate had to receive a minimum of 2000 "first choice" votes for election. In the 3rd district, almost 2000 of the 3,000 voters had registered by October 19, 1927. On the first registration day, *Ameriška Domovina* counted 1123 Slovenes and Croats who had registered and 782 more one day later.²⁸

Eight days before the elections the *Ameriška Domovina* also informed its readers that sixteen candidates were running for election in the 3rd district - among them three "negroes" as, according to *Ameriška Domovina*, more blacks than Slovenes in the 3rd district had registered.²⁹

The attitude of *Ameriška Domovina* towards the black population, which it also called "zamorci" (Slovene for "negroes"), indicates the tension in the relations between the Slovene and the black population of St. Clair Ave. already at the time. On November 7, 1927, the Slovene Political Club organized a rally in the Slovene National Home. Councilmen John L. Mihelich and Dr. James Mally were spokesmen at the meeting calling upon the voters of the 4th district to support Dr. James Mally. It was also ascertained at this meeting that the Slovene candidate's most dangerous opponent was the Italian candidate (in the 4th district). The only relevant question concerning the 4th district, where the Slovene - Italian relations were already tense, was 'will the Slovene candidate win or will the Italian candidate be elected?' The final results of the elections were that John L. Mihelich was once again elected councilman of the 3rd district receiving 2941 votes. The two black candidates, Dr. Gregg and T. Fleming had also been elected. In the 4th district, the Italian candidate, De Maioribus, and the black candidate, George Clayborne had won. Dr. James Mally had received 2,104 votes and Anton Vehovec 2526.³⁰

After the elections, *Ameriška domovina* came to the conclusion that about 3600 voters had voted for both the Slovene candidates in the 4th district, and in the 3rd district, about 2200 voters had given John L. Mihelich their first choice votes. Together, the Slovenes and Croats had handed in about 6700 ballots. In the 3rd district, at least 1200 American citizens of Slovene ancestry had stayed at home again during these elections, while the number of these had amounted to approximately 800 in the 4th district.³¹

In 1929 elections for the City Council took place. The five Slovene candidates who ran for the election were: Leopold Kennick, John Turk, Anton Vehovec, Leopold Kushlan and John L. Mihelich.³²

There was a meeting in the hall of the Slovene National Home in Collinwood in September in which the current political situation in the 4th ward was to be discussed.³³

Not many people were interested in the topic since, of the 4500 voters in the 4th ward, only 270 turned up. However it was here that all the Slovene candidates presented their views. The resulting vote from those present at the meeting was that Anton Vehovec won with 216 votes, while all the other candidates combined received 47 votes.³⁴

During the last week before the elections, *Ameriška Domovina* applied pressure on Anton Vehovec to withdraw his candidature, as he allegedly lacked the qualifications necessary for the fulfillment of his duties to the city and to the Slovenes if elected. But Anton Vehovec remained steadfast.³⁵

At the beginning of October 1929, Leopold Kushlan announced that he was going to run as candidate on the Republican ticket for the City Council elections for 4th district, even though he had been a supporter of the Democratic Party a couple of months ago.³⁶ Thus, a total of four Slovene candidates, Kennick, Turk, Kushlan, and Vehovec were running for election in the 4th district.

In the third district where John L. Mihelich was running for the election, some of the Slovenes, including Vatroslav Grill, were agitating against John L. Mihelich.³⁷

John L. Mihelich was elected on November 5, 1929. In the 4th district not one of the Slovene candidates was elected. Among the Slovene candidates, Anton Vehovec won the most votes.³⁸ In 1931, a proportional system of voting was replaced

by the old wards system, which was a setback for the Slovenian candidates.³⁹

The Slovene settlement on St. Clair Avenue was part of the 23rd ward. Collinwood Slovenes lived in the 28th and 32nd wards; West side Slovenes lived in the 4th ward, as well as the 33rd ward and the 2nd ward.

The Democratic Party's candidate for councilman in the 3rd district was the Slovene lawyer, Frank M. Surtz. *Ameriška Domovina* advised all its readers to vote for Surtz, although the lawyer Kennick was also running for election in the same district.⁴⁰

In the 4th district during the same elections, there were three Slovene candidates: (The Democrat) Anton Vehovec, (an independent candidate) Frank Mervar, and (the Socialist) Joseph Šiškovič.⁴¹

On November 2, 1931, the largest political rally in all the Slovene wards as well as in the whole of Cleveland took place. The speakers were Senator Bulkley, the leader of the Democrats, Mr. Baker and the Slovenes, John L. Mihelich as candidate for the office of Judge of the City Court, and Frank Lausche, one of the first American - born Slovene Democrats; Frank Surtz, Anton Vehovec and others.⁴²

Ameriška Domovina advised its readers to vote for Anton Vehovec in the 4th district and for Frank Surtz in the 3rd ward. The initial results were 2,200 first choice votes for Anton Vehovec,⁴³ yet neither Anton Vehovec, nor Surtz were elected. According to *Ameriška Domovina's* report, the Slovenes of the 3rd district had received "two Jews, two blacks and one representative of the prohibition" to represent them in the City Council. The Slovene candidate in the 4th district also experienced defeat.⁴⁴

Ameriška Domovina had a preference for the Democratic Party's candidates. But the Slovene interests were not being served by this party, so Vatroslav Grill, the editor of *Enakopravnost* was elected president of the Republican Party's organization in the 23rd ward. This situation led to serious disputes among the Slovenes of Cleveland until Frank Lausche became the leader of the Democratic Party's organization in the 23rd ward in 1932. As Vatroslav Grill wrote in his memoirs, it was he who had helped the Slovene Democrats attain this position in the 23rd ward by allowing himself to be hired by the Republican party.⁴⁵

At the primary elections for the City Council in October, 1933, four Slovenes and one Croat were nominated. In November they were all elected so the elections for the Cleveland City Council brought a great victory to the American Slovenes and Croats with the election of four Slovenes and one Croat to the City Council. John P. Ripič had been elected in the 3rd ward, Leopold Kennick, the Democrat, had been elected in the 23rd ward. In the 31st ward, the Croat, Emil Crown Gvozdanovic, was elected. The battle had been a hard one in the 32nd ward, where a repeated count of the votes confirmed that Anton Vehovec had won over John Foster with a small margin of votes.⁴⁶

In September 1935, *Ameriška Domovina* advised the Slovene voters to support Anton Vehovec's candidature for councilman "as Anton Vehovec had done a great deal for the modernization of the 32nd ward during his last mandate, including the building of the tramway network". A few days later in September, *Ameriška Domovina* also supported the candidature of Anne Dorrington, who was born in Cleveland of Slovene parents. The candidate for councilman in the 10th ward was the Slovene, M. Pucel, son of a respected pioneer family.⁴⁷

The primary election results were as follows: the Slovene candidate, M. Pucel, celebrated victory in the 10th ward. In the 23rd ward, the Democrat John M. Novak won and in the 2nd ward, George Travnikar was nominated.⁴⁸

At the 1935 November elections, a total of five Slovenes and Croats were elected to the City Council on the Democratic ticket.⁴⁹ These were George Travnikar, Pucel, John M. Novak and Anton Vehovec.⁵⁰

The Slovene councilmen were put in charge of the major committees of the City Council. Anton Vehovec was appointed head of the Department of Civic Service (which was in charge of road maintenance and waste removal), Councilman Pucel was appointed head of the Department for Rivers and Docks. George Travnikar became head of the Finance Sector and John M. Novak became a member of the Police and Fire Brigade Department, as well as a member of the Housing Department.⁵¹

Among the 200 candidates for councilman in 1937, ten were Slovenes. In the 10th ward, E. Pucel's opponent was a Slovene Markušič. In the 23rd ward, there were four candidates: John M. Novak, Leopold Kennick, Frank Somrak, and Dr. Louis Zorko. Dr. Zorko was the Socialist Party's candidate, Novak was sup-

ported by the Democrats, and Leopold Kennick and Frank Somrak were both independent candidates. In the 2nd ward, Councilman Travnikar was running for election, and in the 32nd ward, Anton Vehovec, John Rožanc and Kranjc were candidates.⁶²

In September 1937 primaries in the 2nd ward, victory went to George Travnikar. In the 10th ward, Councilman Pucel won against Markušič. In the 23rd ward, John M. Novak was once again nominated. His opponents being Leopold Kennick, the Socialists' candidate, Dr. Loius Zorko and the Independent's Frank Somrak. In the 28th ward where the Slovenes lived in Newburgh, the Polish Democrat, M. Lučak, won with 1557 votes and Anton Vehovec won in the 23rd ward, defeating Mr. Rožanc and Mr. Kranjc.⁶³

On the 1st of November, the Democratic Party's voting rally took place in the 23rd ward, and the Democrats from all the wards were invited. Councilman of the 23rd ward Novak gave a speech at the rally, as did State Representative John Ogryn, and the U.S. Congressman of the 20th District, Martin L. Sweeney.⁶⁴

At the elections held in November, Travnikar won in the 2nd ward and Pucel in the 10th. In the 23rd ward, Mr. Novak won. In the 32nd ward Anton Vehovec celebrated a convincing victory over his Republican opponent.⁶⁵

In 1939 the following Slovenes ran for election as councilman: George Travnikar in the 2nd ward, John Novak, George Kovačič, William Kennick and Ralph Butala in the 23rd ward, M. Pucel in the 23rd ward, and J. Poznik and Anton Vehovec in the 32nd.⁶⁶

Finally the first Slovene who appeared as candidate in the 28th ward was the Pennsylvanian born Maks T. Traven.⁶⁷

On the 8th of November, 1939, *Ameriška Domovina* published the results of the elections. According to the unofficial version, Anton Vehovec had lost by two votes. In the 2nd ward, Travnikar had lost against Ernest, in the 10th ward E. Pucel, who had no opponents had been elected. In the 23rd ward George Kovačič had been elected, and in the 32nd ward, Carmen Arezone celebrated victory in the elections.⁶⁸

Ameriška Domovina also reported that Anton Vehovec should have won the election in the 32nd ward by 32 votes,⁶⁹ but that C. Arezone had filed a complaint and demanded a renewed count of the votes. When the recount took place, it was

discovered that electoral fraud been going on in the 32nd ward. Thirty-two ballots which had been filled in in favour of Anton Vehovec on the day of the election were now marked in favour of both candidates. Besides this, the crosses beside Anton Vehovec's name had been rubbed out and new ones had been made beside the name of C. Arezone.⁶⁰

Conclusively the electoral committee decided that Anton Vehovec had won with a majority of 21 votes.⁶¹

The following Slovenes were candidates for the office of councilman in 1941: Pucel in the 10th ward, George Kovačič and John M. Novak in the 23rd ward, Anton Vehovec, A. Dorrington and Mirko Rovtar in the 32nd ward.⁶²

The results of the primary elections were as follows in relation to the nominations for councilman: Pucel and Schultz were nominated in the 10th ward, Novak and Kovačič were nominated in the 23rd ward and in the 32nd ward, where there had been 10 candidates, Anton Vehovec and Carmen Arezone were nominated.⁶³

Finally George Kovačič won in the 23rd ward defeating John M. Novak. In the 32nd ward, Anton Vehovec won with a large majority.⁶⁴

The success of the Slovenes at the elections for the members of the City Council of Cleveland can be ascribed primarily to a very intensive political education, which was promoted among the Slovenes in Cleveland by *Ameriška Domovina*. In addition the Slovenes had brought with them from the old homeland a sense for political compromises, as well as for political struggles. Political struggle was present already in the old Austrian Parliament and in provincial assemblies too. In this way the Slovenes were used to fighting for political positions. It proved to be a fact that they often played the most important role among the individual ethnic groups in Cleveland. In searching for the reason for the Slovene political success, a relatively big economical power of the Slovenes in Cleveland should be also taken into account.

NOTES

- 1 *Mestne novice*, Clevelandska Amerika, (July 2, 1912), p. 1.
- 2 Carol Poh Miller and Robert Wheeler, *Cleveland, A Concise History, 1796-1990*, (Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, 1990), p. 120.
- 3 *Mestne novice*, Clevelandska Amerika, (July 2, 1912), p. 1.
- 4 *Delavci vsi k volitvam*, Clevelandska Amerika, (Avgust 9, 1912), p. 1.
- 5 *Mestne novice*, Clevelandska Amerika, (October 15, 1915), p. 1.
- 6 John Julič, *Slovenskim volilcem v Clevelandu*, Ohio, Glasilo K.S.K.J., (November 5, 1917), p. 13.
Vsak državljan naj voli v torek, Clevelandska Amerika, (November 7, 1917), p. 1.
Natančni podatki o volitvah, Clevelandska Amerika, (November 9, 1917), p. 1.
- 7 *Politični shodi v Newburghu*, Ameriška Domovina, (October) 31, 1923), p. 1.
- 8 *Prvi Slovenec v mestni zbornici Clevelanda*, Ameriška Domovina, (December 21, 1925), p. 1.
- 9 *Damm sijajno zmagal, Kohler prihodnji župan*, Ameriška Domovina, (November 9, 1921), p. 1.
- 10 *John L. Mihelich nominiran za councilmanskega kandidata v 3. distriktu*, Ameriška Domovina, (September 14, 1925), p. 1.
- 11 *Primarne volitve*, Ameriška Domovina, (Avgust 9, 1926), p. 1.
- 12 *V četrtek je dan*, Ameriška Domovina, (October 5, 1925), p. 1.
V četrtek je politični shod v Knausovi dvorani glede registracije, Ameriška Domovina, (October 12, 1925), p. 1.
- 13 *Prihodnji petek 30. oktobra je splošni ljudski shod v Slovenskem narodnem domu*, Ameriška Domovina, (October 23, 1925), p. 1.
- 14 *Tujcemci v Clevelandu so za proporcni volilni sistem*, Enakopravnost, (Avgust 10, 1925), p. 1.
Bossi ne dovolijo vstopa v volilne kočje zastopnikom P.R., Enakopravnost, (Avgust 11, 1925), p. 1.
Proporcni volilni red je zmagal v Clevelandu, Enakopravnost, (Avgust 12, 1925), p. 1.
Neodvisneži se pripravljajo na resen boj jeseni, Enakopravnost, (Avgust 13, 1925), p. 1.
Bossi vznemirjeni nad rezultatom, Enakopravnost, (Avgust 14, 1925), p. 1.
Volilni zakon, Enakopravnost, (October 29, 1925), p. 1.
Časi se spreminjajo, Enakopravnost, (October 6, 1925), p. 1.
- 15 *Demokrati oclobrili 20 kandidatov za mestno zbornico*, Enakopravnost, (October 10, 1925), p. 1.
- 16 *Politični shod v Slovenskem narodnem domu*, Enakopravnost, (October 28, 1925), p. 1.
- 17 *Ibid.*, p. 1.
- 18 *Cleveland gre na volišče*, Enakopravnost, (November 3, 1925), p. 1.
- 19 *Mihelich na 5. mestu med 18 kandidati v 3. distriktu*, Enakopravnost, (November 4, 1925), p. 1.
- 20 *Mihelich izvoljen*, Ameriška Domovina, (November 9, 1925), p. 1.

- 21 *Mihelich na 6. mestu med 18 kandidati v 3. distriktu*, Enakopravnost, (November 4, 1925), p. 1.
- 22 *Zmagali smo*, Enakopravnost, (November 9, 1925), p. 2.
- 23 *Dr. James Mally kandidat za mestno zbornico v 4. distriktu v Clevelandu*, Ameriška Domovina, (May 27, 1927), p. 1.
- 24 *Nekaj podatkov iz življenja kandidata za mestno zbornico A. Vehovec*, Ameriška Domovina, (October 27, 1931), p. 1.
- 25 *Dva slovenska kandidata v 4. okraju*, Ameriška Domovina, (July 17, 1927), p. 2.
- 26 *Čista dejstva*, Ameriška Domovina, (September 2, 1927), p. 2.
- 27 *Dr. Mally, kandidat za mestno zbornico, včeraj vložil 2.200 podpisov*, Ameriška Domovina, (September 21, 1927), p. 2.
- 28 *3000 naših ljudi še ni registriranih*, Ameriška Domovina, (October 19, 1927), p. 1.
- 29 *Dr. Mally - kandidat v 4. distriktu*, Ameriška Domovina, (October 28, 1927), p. 2.
- 30 *Zadnji apel na slovenske volilce*, Ameriška Domovina, (November 7, 1927), p. 1.
- 31 *Politična šola*, Ameriška Domovina, (November 14, 1927), p. 2.
- 32 *Ljudski shod v nedeljo v Collinwoodu, da se izbere kandidat za councilmana v 4. distriktu*, Ameriška Domovina, (September 6, 1929), p. 1.
- 33 *Ljudski shod v nedeljo v Collinwoodu, da se izbere kandidat za councilmana v 4. distriktu*, Ameriška Domovina, (September 6, 1929), p. 1.
- 34 *Izmed 4.500 naših volilcev se je udeležilo 270 naših ljudi ljudskega shoda v nedeljo*, Ameriška Domovina, (September 9, 1929), p. 1.
- 35 *Dobili smo 4. slovenskega kandidata za mestno zbornico v 4. distriktu*, Ameriška Domovina, (September 18, 1929), p. 1.
- 36 *Politika*, Ameriška Domovina, (October 1, 1929), p. 2.
- 37 *Nezaslišana propaganda proti slovenskemu kandidatu v 3. distriktu*, Ameriška Domovina, (October 30, 1929), p. 1.
- 38 *Mihelich izvoljen sijajno, ostali Slovenci propadli*, Ameriška Domovina, (November 6, 1929), p. 1.
- 39 *Važna sprememba v pridobitvah za mestne sodnike*, Ameriška Domovina, (October 29, 1931), p. 1.
- 40 *Naslednik John L. Mihelich*, Ameriška Domovina, (October 12, 1931), p. 2.
- 41 *Prilika v 4. distriktu*, Ameriška Domovina, (October 13, 1931), p. 2.
- 42 *Volitve za councilmane*, Ameriška Domovina, (October 19, 1931), p. 2.
- 43 *Senator Bulkley govori nočjo*, Ameriška Domovina, (November 2, 1931), p. 1.
- 44 *Slovenski kandidat Vehovec ima veliko priliko, da je izvoljen v zbornico*, Ameriška Domovina, (November 6, 1931), p. 1.
- 45 *Vehovec in Surtz izgubila v zadnjem trenutku*, Ameriška Domovina, (November 7, 1931), p. 1.
- 46 *Uradne številke o kandidatih zadnjih volitev*, Ameriška Domovina, (November 10, 1933), p. 1.
- 47 *Phillip J. Skebe, Politična situacija v 32. vardi*, Ameriška Domovina, (September 26, 1935), p. 2.
- 48 *Miller, Burton nominirana*, Ameriška Domovina, (October 2, 1935), p. 1.
- 49 *Vatroslav Grill, Med dvema svetovoma*, (Ljubljana: 1979), pp. 126-135.

- 48 *Pet Jugoslovanov Izvoljenih v mestno zbornico*, Ameriška Domovina, (November 6, 1935), p. 1.
- 49 *Burtona skrbijo mestni finančni problemi*, Ameriška Domovina, (November 7, 1935), p. 1.
- 50 *Slovenci na odločilnih mestih pri vladi*, Ameriška Domovina, (March 12, 1936), p. 1.
- 51 *Primarne volitve v Clevelandu*, Ameriška Domovina (September 11, 1937), p. 2.
- 52 *Burton ima 30.000 glasov večine*, Ameriška Domovina, (September 29, 1937), p. 1.
- 53 *Z delavstvom padem ali zmagam, je povedal McWilliams na shodu*, Ameriška Domovina, (November 2, 1937), p. 1.
- 54 *Burton izvoljen s 30.000 večine*, Ameriška Domovina, (November 3, 1937), p. 1.
- 55 *Councilmanski in županski kandidati*, Ameriška Domovina, (Avgust 24, 1939), p. 1.
- 56 *Preobrat v 28. vardi*, Ameriška Domovina, (Avgust 29, 1939), p. 1.
- 57 *Burton je izvoljen z ogromno večino*, Kovačič izvoljen v 23. vardo, Ameriška Domovina, (November 8, 1939), p. 2.
- 58 *Vehovec ima 10 glasov večine*, Ameriška Domovina, (November 9, 1939), p. 1.
- 59 *Councilman Vehovec je zgubil za en glas*, Ameriška Domovina, (November 30, 1939), p. 1.
- 60 *Vehovec proglašen izvoljenim*, Ameriška Domovina, (December 2, 1939), p. 1.
- 61 *120.992 podpisov za Lauscheta*, Ameriška Domovina, (Avgust 21, 1941), p. 1.
- 62 *Lausche je sodnik*, Ameriška domovina, (November 5, 1941), p. 1.
- 63 *Ibid.*, p. 1.
- 64 *Volilni shod v Grdinovi dvorani*, Ameriška Domovina, (October 30, 1924), p. 1. *Ibid.*, p.1.

* Zadnji napori predsedniških kandidatov da pridobijo delavske glasove, Ameriška domovina, (October 31, 1924), p. 1.

POVZETEK

VOLITVE ZA ČLANE MESTNEGA SVETA V CLEVELANDU IN CLEVELANDSKI SLOVENCJI

M a t j a ž K l e m e n č i č

V članku avtor obravnava vlogo clevelandskih Slovencev na volitvah za člane mestnega sveta. Na začetku obravnava volilne sisteme v letih pred prvo svetovno vojno in med obema vojnama, kakršni so veljali za volitve v mestu Cleveland. Slovenci so prve-

ga člana mestnega sveta dobili na volitvah leta 1925., na volitvah leta 1937 pa so izvolili kar 4 od 33 članov mestnega sveta. Slovenski uspehi na teh volitvah in volilno vzdušje so pripomogli k izvolitvi Franka Lausheta za župana mesta Cleveland. Avtor analizira tudi vzroke, ki so privedli do uspehov slovenskih kandidatov na volitvah.

DELOVANJE ŠOLSКИH SESTER KONGREGACIJE SV. FRANČIŠKA ASIŠKEGA - KRISTUSA KRALJA V ZDA MED LETOMA 1909 IN 1915

D a r k o F r i š

Iz slovenskega prostora so se prvi posamezniki začeli izseljevati v ZDA že v 17. stoletju, vendar ta izseljevanja niso bila ne množična in ne organizirana. Prva znana izseljevanja v ZDA so imela verski značaj, saj so bili izseljenci protestanti¹, ki so bežali s slovenskega ozemlja zaradi protireformacijskih procesov.

Kasneje so imeli vzroki za izselitev politično, večinoma pa ekonomsko naravo. O izseljevanju posameznikov lahko govorimo približno do leta 1870, ko je njihovo število skokovito naraslo. Tako se je iz Avstro-Ogrske monarhije izselilo leta 1850 946, leta 1870 102.534 in leta 1880 že 135.550 oseb.² Po pisanju Matjaža Klemenčiča v knjigi *Ameriški Slovenci in NOB v Jugoslaviji* jih je bilo vsaj polovica slovanskega porekla.³ Iz navedenih statističnih podatkov lahko le sklepamo o številu slovenskih izseljencev v ZDA, natančnejše podatke pa nam da šele popis prebivalstva v ZDA iz leta 1910.

Iz njega je razvidno, da je tedaj živelo v Združenih državah 117.780 v Avstriji rojenih Slovencev, 174.943 pa je bilo slovenskih priseljencev vseh generacij.⁴ V glavnem so ti izseljenci, ki so se izseljevali v drugi polovici 19. stoletja, želeli v "novi domovini" živeti bolj svobodno in izboljšati svoj ekonomski položaj.⁵

Z izseljenci je svoje delovanje v ZDA prenesla tudi slovenska katoliška cerkev, ki je imela in ima v zgodovini slovenskega naroda zelo veliko vlogo. Začetki njenega delovanja v ZDA segajo v prvo polovico 19. stoletja.⁶ V tem obdobju pa vse do leta 1908 so imele ZDA v okviru katoliške cerkve status misijonske pokrajine, ki je bila neposredno podrejena Rimu.⁷ Prvi duhovniki, ki so prišli iz slovenskih krajev, so delovali kot misijonarji med staroselskim prebivalstvom.⁸ Med njimi je bil zagotovo najpomembnejši Friderik Baraga.⁹ Omeniti je potrebno tudi ostale duhovnike, ki so bili poleg svojega misijonarskega delovanja v veliko pomoč

prvim slovenskim izseljencem pri privajanju na "novo domovino". To so bili Lovro Lavtižar, John Štibiel, generalni vikar filadelfijske škofije, škof Ignacij Mrak, Janez Čebulj, Jurij in Jožef Reš in mnogi drugi.¹⁰ Kot sem že omenil, so se Slovenci začeli množično izseljevati po letu 1870. Z večjim izseljenskim valom se je v "novi domovini" pojavila potreba po slovenski katoliški Cerkvi. V ta namen so v slovenskih naselbinah (značilno za naseljence v ZDA je bilo, da so se naseljevali v dele naselij, kjer so že živeli njihovi rojaki, saj so na tak način najlažje našli bivališče, zaposlitev in se privadili ameriškemu načinu življenja) v ZDA začeli ustanavljati slovenske župnije.

Prvi slovenski župniji v ZDA sta bili ustanovljeni leta 1871 v St. Stephensu, Minnesota, in Towerju, Minnesota.¹¹ Do leta 1943 jih je bilo ustanovljenih skupno 38.¹²

V ZDA imajo cerkvene institucije drugačno vlogo kot v Evropi, saj je "Cerkev" ločena od države. V praksi to pomeni, da se mora sama vzdrževati, kar ima glede na število različnih veroizpovedi čisto praktični pomen. V nasprotnem primeru bi financiranje pomenilo za državo preveliko breme in mogoče favoriziranje ene verske skupnosti pred drugo. Delovanje cerkvenih institucij je popolnoma odvisno od prispevkov vernikov. To je veljalo tudi za slovensko katoliško Cerkev v ZDA. Le-ta je svoje delovanje v "novi domovini" morala začeti praktično iz nič, saj je bila, v nasprotju s svojim položajem v Evropi, brez imetja. Franc S. Šušteršič je napisal v knjigi *Poduk rojakom Slovencem*, da imajo v ZDA poleg petih splošno znanih še šesto božjo zapoved, ki se je glasila: "*Pomagaj po svoji moči vzdrževati cerkev in duhovnike.*"¹³ Kljub temu je bilo ravno financiranje Cerkve največkrat vzrok najrazličnejšim sporom v posameznih župnijah¹⁴ ter hkrati dokaz velikega vpliva katoliške Cerkve med slovenskimi priseljenci v ZDA.

Veliko pozornost so verujoči slovenski priseljenci namenjali šolanju svojih otrok. V javnih šolah, kamor so vpisovali svoje otroke, je potekal pouk v angleškem jeziku in v njih niso poučevali verouka. Zaradi narodnostnega nagiba in pa dejstva, da je večina slovenskih priseljencev v ZDA želela samo zaslužiti dovolj denarja in se nato vrniti v domovino, so želeli, da bi se njihovi otroci učili tudi materinščine.

V novonastalih župnijah so zato začeli ustanavljati župnijske šole. Za šolanje svojih otrok so morali slovenski priseljenci namenjati velika denarna sredstva. Plačevati so morali za gradnjo

šolskih zgradb, njihovo vzdrževanje, plače učiteljem, vračanje kreditov itd. Vse to dokazuje, da so želeli, da bi njihovi otroci ohranili vero in materni jezik.¹⁵

Prva slovenska župnijska šola v ZDA je bila ustanovljena leta 1895 v Jolietu, Illinois.¹⁶

Velik problem v župnijskih šolah je bilo pomanjkanje učiteljev, ki bi znali slovenski jezik. Poučevanja so se tako lotevali duhovniki sami, vendar je bila to zaradi njihove prezaposlenosti večinoma le začasna rešitev. Razen učiteljev je v ZDA primanjkovalo tudi slovenskih duhovnikov. Eden izmed načinov reševanja pomanjkanja učiteljev je bil ta, da so najemali šolske sestre najrazličnejših redov iz ZDA, s čimer pa problema zaradi njihovega nepoznavanja slovenskega jezika niso rešili.

V podobnih težavah kot slovenske so bile tudi hrvaške župnije. Zato je župnik župnije sv. Janeza Krstnika iz Kansas Cityja, Kansas, Davorin Krmpotić leta 1909 po nasvetu slovenskega kolega Josipa Kompare, ki je bil v tem času župnik v slovenski župniji sv. Družine v istem mestu, zaprosil za pomoč kongregacijo šolskih sester sv. Franciška Asiškega - Kristusa Kralja iz Maribora.¹⁷

Kongregacija sv. Franciška v Mariboru je bila ustanovljena leta 1864. Največjo zaslugo za njeno ustanovitev pripisujejo škofu lavantinske škofije Antonu Martinu Slomšku. Ustanovili so jo zato, ker so v škofiji potrebovali vzgojni zavod za mladino. Leta 1862 je bil Slomšek na posebni avdienci pri papežu Piju IX. v Rimu, ki mu je priporočal ustanavljati vzgojne zavode. Se istega leta je Slomšek umrl, vendar je njegov kanonik Franc Kosar z ustanavljanjem vzgojnih zavodov nadaljeval. 11. maja 1863 so naprosili šolske sestre iz Algerzдорfa pri Gradcu, da bi prevzele vodstvo sirotišča in pouk pletenja in šivanja za revne deklice v Mariboru. 14. aprila 1864 je deželna vlada v Gradcu na podlagi pogodbe uradno dovolila njihov odhod. 15. oktobra 1864 je prišla v Maribor prva skupina sester in pričela z delom.¹⁸ 3. junija 1869 je redovna hiša v Mariboru s privolitvijo graškega knezoškofijskega ordinariata postala neodvisna. Margarita Puher je postala njena prva vrhovna prednica. Kongregacijo je vodila do 8. septembra 1881. V času njenega delovanja so ustanovili dve podružnici, v Mariboru in Celju. Nasledila jo je Nepomucena Ziggal, ki je ostala na čelu kongregacije do 8. septembra 1887. Pod njenim vodstvom so nastale štiri nove postojanke, v Kamnici, Repnjah, Marijanišče v Mariboru in v Ljubljani. Tretja vrhovna pred-

stojnica je bila Angelina Križanič, od 8. septembra 1887 do 8. septembra 1896. V tem času je nastala naselbina šolskih sester v St. Pavlu v Labotski dolini. Stanislava Voh je načelovala kongregaciji do 8. septembra 1914. V tem času so osnovali 15 hiš, njena največja zasluga pa je bila, da so razširili svojo dejavnost v Afriko in Severno Ameriko. Lidvina Purgaj je bila na čelu kongregacije do 3. januarja 1923. Izpeljala je notranjo reformo kongregacije s tem, da so sprejeli novo redovno konstitucijo. Število postojank se je v tem obdobju povečalo za 10. Zaradi razširjenosti postojank v svetu se je pojavila potreba po njihovi večji samostojnosti oziroma ustanovitvi provinc. 6. septembra 1922 so tako ustanovili slovensko, hrvaško, italijansko in ameriško provinco.¹⁹

Članice kongregacije sv. Frančiška Asiškega - Kristusa Kralja so se ukvarjale z vzgojo mladine. Poučevale so v predšolskih ustanovah, v ljudskih šolah, vodile učiteljišče, kmetijsko-gostinske šole. Razen tega so delovale v karitativno-socialnih, v rokodelsko-obrtnih in gospodinjstkih dejavnostih. Njihova glavna dejavnost v Severni Ameriki pa je bila poučevanje v župnijskih šolah.²⁰

Leta 1912 je kongregacija izdala določila, ki so odločala način življenja šolskih sester v tujini. Z njimi so le-te razporejali po župnijah, določali njihov odnos do župnikov in komuniciranje z njimi. Strogo je bilo prepovedano, da bi župnikom opravljale dela sobaric ali kuharic. Točno je bilo določeno, kdo in kako je lahko njihov spovednik. Tudi vseh cerkvenih opravil niso smele opravljati. Določila so tudi določala njihovo udeležbo in udejstvovanje na raznih prireditvah.²¹ S temi za posvetne razmere strogimi določili so želeli preprečiti pohujšanje in razna ogovarjanja.

ŠOLA SV. JANEZA KRSTNIKA, KANSAS CITY, KANSAS

19. marca 1909 je Stanislava Voh, prednica šolskih sester iz Maribora, pisala škofu lavantinske škofije Napotniku, da je v kongregacijo iz ZDA prispelo več pisem, v katerih so jih prosili, da bi prevzele novo slovensko-hrvaško šolo v Kansas Cityju. V kongregaciji so povabilo želele sprejeti, saj so videle v tem le koristi.²²

Župnik Krmpotič je razen kongregaciji šolskih sester naslovil svojo prošnjo tudi škofu Napotniku, da bi tudi on posredoval pri šolskih sestrah.²³ Ker so stvari potekale dokaj počasi, je Krmpotič s svojimi prošnjami nadaljeval. V tem obdobju je v Mariboru

primanjkovalo šolskih sester, vendar so le-te kljub temu želele prevzeti šolo v Kansas Cityju, saj bi s tem pomagale mladini. Preden pa bi poslale svoje članice v ZDA, so želele z župnikom Krmpotičem podpisati pogodbo.²⁴

Res je bil glavni namen šolskih sester s prevzemanjem župnijskih šol v ZDA pomagati mladini, vendar so se jim s tem odpirale tudi možnosti za odpiranje novih podružnic, kar je nenazadnje pomenilo pritek denarnih sredstev.

Knežješkofijski ordinariat se je strinjal, da šolske sestre lahko ustanovijo provinco med slovenskimi in hrvaškimi priseljenci v ZDA, vendar so pri tem morale paziti na ugled, ki so si ga ustvarile s svojim dotedanjim delovanjem. Škofijski ordinariat je od predstojništva šolskih sester zahteval načrt pogodbe, ki bi ga sklenile z župnikom Krmpotičem o delovanju in pravicah šolskih sester v ZDA.²⁵ Le-te so ga poslale s pripombo, češ da bo veljal samo za Kansas City in da bo za naslednje primere potrebno pogodbo natančneje opredeliti, še posebej odnos sester do matične hiše.²⁶ Škofijski ordinariat je bil s pogodbo zadovoljen, vendar so vztrajali, da se v pogodbo vneseta člena, s katerima naj bi šolske sestre ob prihodu v ZDA dobile trojno mesečno plačilo, prav tako pa se jim mora zagotoviti spovednika. Drugi pogoj je bil določen že s cerkvenim pravom. Edini, ki je bil pristojen za vsako spremembo pogodbe je bil Knežješkofijski lavantinski ordinariat.²⁷

Priprave za odhod šolskih sester v Kansas City so bile 16. avgusta 1909 že tako daleč, da je predstojništvo poslalo škofijskemu uradu seznam svojih članic, potnic v ZDA. Z delovanjem v Kansas Cityju naj bi pričele že jeseni istega leta. To so bile sestra prednica Bonaventura Kunst in sestre Klotilda Sternad, Avrelija Plankar in Pulherija Zovko. Stroške potovanja ki so znašali 1000 kron, je plačal župnik Krmpotič iz svojega žepa.²⁸ Odpotovale so 21. septembra 1909 in prispele v Kansas City 12. oktobra. Takoj po prihodu so pričele z delom, saj se je šolsko leto že pričelo. Prvo leto je obiskovalo župnijsko šolo 170 otrok.²⁹

14. marca 1910 so šolske sestre iz Kansas Cityja poslale škofu Mihaelu Napotniku poročilo o svojem delu. V njem so opisale položaj katoliške Cerkve v ZDA. V ZDA je bilo veliko župnij, vendar so verniki obiskovali samo tisto, ki so jo zgradili s svojimi sredstvi. Cerkvene občine in njihovi predstojniki so bili ostro ločeni med seboj. Tako so se tudi frančiškani v Kansas Cityju, ki so imeli v upravljanju slovensko župnijo sv. Družine, držali tega nepisanega pravila. Šolske sestre je spovedoval župnik sv. Družine

pater Engelbert Pollak. Le-ta naj bi jim bil nenaklonjen in pri spovedi preveč formalen. Menile so, da takšen odnos do šolskih sester ni značilen za frančiškane v Ljubljani ali Mariboru. Vzrok so videle v tem, da je bil pater Pollak prijatelj župnika Krmpotiča in da se ni hotel vmešavati v njegove zadeve. Krmpotiča so opisale kot skrbnega in dobrega župnika, ki jim je bil zelo naklonjen. Svoje pisanje so podkrepile s trditvijo, da jim je dajal celo denar iz svojega žepa. Zanimanje zanje je kazal, čeprav samo formalno, tudi kansaški škof Tomaž Liliš.³⁰ Odklonilen odnos župnika Pollaka je verjetno res izviral iz tega, ker se ni hotel vmešavati v zadeve kolega, lahko pa so bili vzroki čisto osebne narave. Vsekakor pa ni bil vzrok dejstvo, da je bil član frančiškanskega reda, saj je bil prav frančiškan pater Kazimir Zakrajšek tisti, ki jim je pomagal v najkrajšem času opraviti naselitvene formalnosti, ko so po prihodu v ZDA morale počakati na Ellis Islandu.³¹

Leta 1910 je v ZDA odpotovala Rozalija Čretnik, ki se je pridružila šolskim sestram v Kansas Cityju.³² S tem se je število šolskih sester povečalo na pet.

30. septembra 1911 je sestra Bonaventura Kunst poslala v svoje predstojništvo v Maribor letni račun njihove podružnice za obdobje od 1. septembra 1910 do 1. septembra 1911. Iz njega je razvidno, da so v tem času poslovale brez izgub. Največ denarja so zaslužile s svojo osnovno dejavnostjo, poučevanjem \$ 1000, nadalje z darovi, kuhanjem župniku in podobnimi deli \$ 235, kar je skupaj s preostankom iz prejšnjega leta zneslo, \$ 1289. Tolikšna pa je bila tudi višina izdatkov. Največji izdatek so bila živila, \$ 579 in pa denar, ki so ga poslale "materini hiši" \$ 405. Večji strošek je bilo še potovanje sestre novinke Rozalije Čretnik v ZDA \$ 102. Tekoče leto so tako končale s pozitivno ničlo.³³

405 dolarjev, ki so jih poslale "materini hiši", je bila dokaj velika vsota, saj je bila menjava pri pošiljanju denarja v "staro domovino" 100 avstro-ogrskih kron za \$ 14.³⁴ Odpiranje novih postojank v ZDA se je šolskim sestram iz Maribora tako tudi finančno izplačalo, kar je bilo za nove prosilce zelo ugodno. Zanimivo bi bilo ugotoviti, zakaj so krile stroške potovanja Rosaliji Čretnik same, saj so znašali skoraj četrtno dohodka, ki ga je kongregacija prvo leto dobila iz ZDA.

Prednica Stanislava Voh z vizitacije v Kansas Cityju škofu Napotniku ni poročala o posebnih težavah in problemih,³⁵ iz če-

sar lahko sklepamo, da so se šolske sestre v "novi domovini" dobro vživele.

Iz letnega računa za leto 1911/12 je razvidno, da je podružnica v Kansas Cityju tudi drugo leto delovanja končala finančno uspešno. Dohodek v tem obdobju je znašal \$ 1491,19, pri čemer so zaslužile s šolnino \$ 1140, z različnimi cerkvenimi opravili \$ 105, z ročnimi deli \$ 196,19 in dobile darov v vrednosti \$ 50, kar je zneslo z ostankom iz prejšnjega leta \$ 1548,85. Imele so naslednje izdatke: "materini hiši" so poslale \$ 436,55, za živila izdale \$ 668,90, obleko \$ 50,23, razne potrebščine \$ 100,56, za zdravnika in zdravila \$ 100,56, za vino, led in pivo \$ 55,95, za ure angleškega jezika \$ 28 in za potrebščine za kapelo \$ 125,12, skupno \$ 1548.³⁶ Šolske sestre so največ zaslužile s svojo osnovno dejavnostjo. Tudi znesek, ki so ga zaslužile z ročnimi spretnostmi, ni zanemarljiv. V tem poročilu najdemo dohodek, ki so ga dobile z darovi. V poročilih naslednjih let te postavke ni bilo več, kar lahko pomeni, da darov niso več dobivale ali da jih niso več upoštevale v poročilih. Največji izdatek so bila živila in pošiljanje denarja v "materino hišo". Zanimivo je, da so se učile angleški jezik, kar pa je bilo seveda nujno.

Leta 1914 je župnik Krmpotić naslovil prošnjo na škofa Napotnika, v kateri ga je naprosil, da bi šolske sestre smele opravljati postrežniška dela v njegovi zakristiji.³⁷ Šolske sestre so že dalj časa opravljale Krmpotiću gospodinjstva dela, ker ni mogel dobiti kuharice, čeprav je to bilo v nasprotju z navodili cerkvenih oblasti kot tudi z določili, ki jih je izdala kongregacija šolskim sestram v tujini leta 1912. Kongregacija je bila o tem obveščena. Krmpotića so večkrat naprosile, da si najde strežnice, kar mu ni uspelo, zato jih je poskušal dobiti v Mariboru. Kljub očitnemu prekršku so v kongregaciji poskušali, da ne bi prišli s Krmpotićem v konflikt, saj so drugače imeli z njim odlične odnose.³⁸ Knežješkofijski ordinariat je izdal odločbo, s katero je prepovedal delovanje šolskih sester v šoli sv. Janeza Krstnika v Kansas Cityju.³⁹ Prepoved je bila kasneje najverjetneje preklicana. Šolske sestre z delovanjem niso prenehale in so še naprej v Kansas Cityju prav "plodnostno delovale".

Prednica Stanislava Voh je v svojem poročilu zapisala: *"Ako vstrajajo v tem duhu, bode ondotna podružnica materini hiši v pravo tolažbo in veselje ter objednem v teh slabih časih v veliko oporo."* Želele so namreč, da podružnica v Kansas Cityju v ZDA ne bi ostala osamljena.⁴⁰

Leta 1915 šolske sestre niso mogle poslati letnega računa v Maribor. Poštna služba je bila zaradi vojne zelo negotova. Prav tako jim niso poslale letnega zaslužka, ki so ga z nestrpnostjo pričakovale. To je bil za kongregacijo hud udarec, saj je največ sredstev prihajalo iz ZDA.

V naslednjih letih je v Kansas Cityju kongregacija še razširila svoje dejavnosti. Odpri so vrtec, sirotišnico in noviciat.⁴¹

ŠOLA SV. DRUŽINE, KANSAS CITY, KANSAS

V Kansas Cityju so bili slovenski izseljenci razdeljeni v dve župniji. Razen v hrvaško-slovenski sv. Janeza Krstnika, še v slovenski sv. Družine. Tudi pri župniji sv. Družine je delovala župnijska šola, vendar je šolske sestre iz Maribora leta 1909 niso prevzele, kot bi pričakovali. Narodnost pa pri tem ni imela večje vloge, saj je bilo delo šolskih sester v hrvaških in srbskih ustanovah, tako kot v slovenskih, običajno. Dejstvo, da so prevzele šolske sestre župnijsko šolo sv. Janeza Krstnika in ne sv. Družine, je potrebno pripisati iznajdljivosti župnika Krmpotiča.

Leta 1910 je župnijo sv. Družine prevzel župnik pater Engelbert Pollak⁴² iz frančiškanske kongregacije sv. Križa. Po prihodu v Kansas City je zvedel, da v sosednji slovensko-hrvaški župniji poučujejo šolske sestre iz Maribora. Ker so bili v svoji župnijski šoli brez učiteljev, je Pollak poslal prošnjo lavantinskemu škofu Napatniku. Želel je, da bi sestra Klotilda Strnad, ki je poučevala v hrvaško-slovenski župniji, prevzela poučevanje tudi v njihovi šoli, razen tega naj bi mu vodila gospodinjstvo. To bi bilo po njegovem mnenju najugodnejše, ker je bila župnija sv. Družine v bližini Kansas Cityja. Sestra Klotilda bi se tako lahko po opravljenem delu vrnila v mesto.⁴³

Pollakovo pismo je v mariborskem škofijskem ordinariatu dvignilo precej prahu. Predstojništvu šolskih sester so naročili, naj poizve, ali je sestra Klotilda že opravljala gospodinjstva dela v župniji Sv. Družine. Takšno početje naj bi v bodoče šolskim sestram prepovedali. S tem so želeli preprečiti širjenje raznih govoric med ljudmi.⁴⁴

Sestra Klotilda je z dovoljenjem knezoškofijskega ordinariata v šoli Sv. Družine še nadalje poučevala. Vsakodnevno vračanje v Kansas City pa je bilo zelo naporno. Da bi si težavni položaj olajšale, je sestra Avrelija leta 1912 odpotovala v Maribor, da bi s

seboj pripeljala novih učiteljskih moči. V Kansas Cityju so potrebovali dve šolski sestri za hrvaško in eno za slovensko župnijsko šolo.⁴⁵ Trditev, da je bilo vsakodnevno vračanje sestre Klotilde v Kansas City naporno, je iz trte zvita, saj sta obe župniji tako sv. Družine kot sv. Janeza Krstnika v Kansas Cityju. Med njima je le kakšnih 300 metrov razdalje. Tole majhno zvijačo so si šolske sestre v Kansas Cityju lahko privoščile, saj so jo v Mariboru le stežka preverili in je odraz stiske, v kateri so bile šolske sestre zaradi pomanjkanja delovnih moči.

Knežješkofijski ordinariat se z odhodom novih sester v ZDA ni strinjal, ker mu niso bili znani pogoji delovanja novink.⁴⁶ Kongregacija šolskih sester pa je kljub temu uspela dobiti dovolj nje ordinariata, tako da je sestra Avrelija avgusta 1912 pripeljala v Kansas City dve šolski sestri, Emiljano za hrvaško in Boženo za slovensko župnijo. Istega leta je prevzel župnijo Sv. Družine Anton Leskovec. V času njegovega službovanja je šola postala štirirazredna.⁴⁷

ŠOLA MATERE BOŽJE, JOLIET, ILLINOIS

O delu šolskih sester iz Maribora se je kmalu razvedelo med duhovniki po slovenskih in hrvaških župnijah v ZDA. Prošnjo, da bi jim šolske sestre prevzele župnijsko delo, je prednici Stanislavi Voh poslal tudi hrvaški župnik Gjuro Violić iz Joliet, Illinois. Z učiteljicami, ki so dotedaj poučevale v njihovi župnijski šoli, ni bil zadovoljen. Le-te naj bi bile nesposobne, zaradi česar so otroci v šoli nazadovali. Ko je Violić zvedel, da so župnijsko šolo v Kansas Cityju prevzele šolske sestre iz Maribora, si je odšel ogledat njihovo delo. Želel je imeti vsako leto dve šolski sestri in kuharico. Pripravljen jim je bil povrniti polovico potnih stroškov in plačevati vsaki 25 dolarjev na mesec ter 25 dolarjev na leto za stroške ogrevanja zakristije. Nudil jim je tudi ogrevano stanovanje in osvetlitev. V župniji so imeli zanje hišo s centralnim ogrevanjem na paro, z električno napeljavo in plinom v kuhinji. Hiša je imela sedem sob in je bila v neposredni bližini cerkve. Šolske sestre bi imele tako v Jolietu odlične pogoje za življenje in delo.⁴⁸

Violić je želel, da bi se šolske sestre pred prihodom v ZDA naučile vsaj angleško brati. Na poučevanje naj bi se pripravile po hrvaški knjigi za ljudske šole, ki jim jo je že poslal župnik Krmpotić. Želel je tudi, da bi pripotovale v Joliet že meseca junija, saj

bi tako imele dovolj časa za vse priprave. Dal je zagotovilo, da jih bo chicaški nadškof z veseljem sprejel. Če bi mu prošnjo odobrili, bi jim poslal njegovo pismeno dovoljenje. Chicaški nadškof James E. Quigley je želel, da bi šolske sestre iz Maribora v prihodnosti v Chicagu ustanovile svoj zavod, prav tako pa naj bi prevzele vse hrvaške in slovenske šole v Illinoisu.⁴⁹ Predstojništvo šolskih sester v Mariboru Violičevi prošnji ni moglo ustreči, ker v tistem času niso imeli dovolj sester.⁵⁰ Violič je imel pogoste stike z župnikom iz Kansas Cityja Krmpotičem, tako da je od njega zvedel, da se je ta položaj že v naslednjem letu izboljšal. Zato je v začetku leta 1911 ponovno zaprosil za tri šolske sestre. Iz Maribora je želel čim prej odgovor, da bi jim lahko poslal denar za potne stroške.⁵¹ Šolske sestre so tudi same želele prevzeti župnijsko šolo v Jolietu takoj, ko bi bili izpolnjeni vsi pogoji.⁵² Tudi škofijski ordinariat je zahteval natančno določeno pogodbo. V njej je moralo biti posebno določilo glede opravljanja "samostanskih dolžnosti" sester.⁵³ 13. septembra 1912 je prednica Stanislava Voh prosila knežješkofijski ordinariat za ponovno dovoljenje potovanja treh šolskih sester v Joliet. Dovoljenje so namreč dobile že leto poprej, vendar ga zaradi nenadne bolezni v podružnicah niso mogle izkoristiti. Položaj se je leta 1912 izboljšal, tako da so 22. septembra 1912 želele poslati tri šolske sestre v hrvaško šolo v Joliet. Potovale naj bi Sebastijana Neuwirt, Hugolina Zupan in Edita Koštomaj.⁵⁴ Pred potovanjem je 19. septembra 1912 chicaški nadškof E. Quigley poslal v Maribor telegramsko privolitev, da sprejme šolske sestre v svojo nadškofijo.⁵⁵ Vendar šolske sestre 22. septembra v Joliet niso odpotovale, saj župnik Violič v Maribor ni poslal pogodbe, ki bi jo potrdil chicaški nadškof.⁵⁶ Župnik Violič je poskušal, da bi šolske sestre prevzele župnijsko šolo brez pogodbe, kar pa mu ni uspelo. Zato je 1. oktobra 1912 kljub vsemu moral poslati škofijskemu ordinariatu v Maribor pogodbo. Če se sestre s pogodbo ne bi strinjale, bi šola Matere božje morala prenehati z delovanjem, zato je bila sestavljena po željah predstojništva šolskih sester.⁵⁷ V predstojništvu so z Violičevo pogodbo soglašali in želeli še isti mesec poslati šolske sestre v Joliet, saj je bil župnik Violič v velikih težavah.⁵⁸ Kljub dobri volji predstojništva pa so se zapleti nadaljevali, saj je škofijski ordinariat pogodbo zavrnil, češ da na njej ni njihovega pečata in zahteval, naj to pomanjkljivost odpravijo.⁵⁹ Zavrnitev ni bila naperjena proti predstojništvu, ampak v opozorilo župnikom v ZDA, da se takšne stvari ne bi več dogajale. Po ponovni presoji je or-

dinariat s pogodbo soglašal. Overjeni prepis pogodbe je ostal v Mariboru, original pa so poslali v Joliet.⁶⁰

6. oktobra 1912 so po vseh zapletih iz Maribora odpotovale šolske sestre Sebastijana Neuwirt, Edita in Hugolina. V Joliet so prispele 17. novembra 1912.⁶¹ Razmere v Jolietu so bile za učenje dokaj neugodne. V šolo so prihajali vedno novi učenci, tako da jih je bilo v začetku leta 1913 že 113. Delo je bilo mučno, sestre pa je veselilo le plačilo. Mladina v ZDA je bila veliko bolj "zapuščena" kot v Evropi, razen tega je primanjkovalo dobrih šol, še zlasti med slovenskimi priseljenci.⁶² Šolski sestri Edita in Hugolina sta se poleti 1913 iz neznanih vzrokov vrnili v domovino, 18. novembra pa so iz Maribora odpotovale v Joliet sestre Lea Požnel, učiteljica Kordula Germel, učiteljica gospodinjstva in Remigia Božič, kuharica. Z njimi je odpotovala sestra prednica Stanislava Voh v vizitacijo. Stroške potovanja, ki so znašali 1050 kron, so povrnile tri šole v ZDA, v katerih so delovale šolske sestre. Sestra prednica je bila na svojem potovanju po ZDA na obisku pri chicaškem nadškofu Quigleyu, ki je želel, da bi kongregacija prevzela hrvaške in slovenske šole v Illinoisu.⁶³

V letu 1913/14 so šolske sestre po letnem računu s poučevanjem zaslužile 675 dolarjev, z mesečnino 90 dolarjev v cerkvi 25 dolarjev in z orgljanjem 10 dolarjev. Ostanek iz prejšnjega leta je znašal 80 dolarjev, skupno torej 880 dolarjev. Največji stroški so bili seveda hrana, 429,61, pijača 22,25, potovanje v Kansas in Chicago, pošta 48, duhovne vaje, sv. maše in siromaki 21, zdravnik in zdravila 27,35, čevlji in obleka 20,52, učila za lastno uporabo 10, učiteljici angleščine 20, led 10, razne potrebščine za sestre 9,46, razne knjige 3 in banka 30 dolarjev. Skupno 880,95 dolarjev.⁶⁴

Šola v Jolietu je imela manj učencev kot v Kansas Cityju. Zato so v njej učile le tri šolske sestre in tudi dohodek je bil zaradi tega manjši. Sestra Sebastijana je bila pri pisanju finančnega poročila sila natančna in ni izpustila niti najmanjših stroškov.

Tudi iz tega poročila je viden več kot očiten razlog, zakaj je, med drugim, kongregacija v Mariboru toliko podpirala prevzemanje župnijskih šol v ZDA.

ŠOLA PRESVETLEGA SRCA JEZUSOVEGA, SO. CHICAGO, ILLINOIS

Prve stike z župnikom Presvetlega srca Jezusovega Stepanovičem je imela prednica Stanislava Voh že v času svojega obiska v Chicagu poleti 1913. Poprosil jo je, da bi šolske sestre prevzele šolo v njegovi župniji.⁶⁶

Položaj v ameriških ljudskih šolah je bil zelo pereč, saj so otroci priseljencev v njih pozabljali na svojo vero in poreklo. Zaradi tega so se v chikaški nadškofiji odločili, da bodo ustanovili več župnijskih šol. Zavedali so se, da bo to zelo težavno, saj je v ZDA primanjkovalo usposobljenega učiteljstva. V Chicagu je bila zelo močna hrvaška izseljenska skupnost, zato je nadškof James E. Quigley zaprosil mariborskega škofa, da bi kongregacija šolskih sester iz Maribora prevzela njihove šole. V Chicagu so potrebovali deset do dvanajst šolskih sester. Na mariborskega škofa se je Quigley obrnil s prošnjo zato, ker je že poznal sestro Sebastijano iz Joliet in je bil z njenim delom zelo zadovoljen.⁶⁶ Deželnoškofijski ordinariat je prošnjo načeloma odobril, vendar naj bi z odhodom sester zaradi zapletene mednarodne situacije počakali.⁶⁷ Čeprav je bila poštna služba otežena, je hrvaška župnija v Chicagu septembra 1914 poslala v Maribor pogodbo za sprejem njihove župnijske šole. Čeprav v vojnih razmerah ni nihče razmišljal o potovanju v ZDA, je predstojništvo šolskih sester prosilo deželnoškofijski ordinariat, da bi ga potrdil za čase, ko bi bilo potovanje spet mogoče.⁶⁸ Po pogodbi naj bi sestre v hrvaški šoli prejemale 25 dolarjev mesečne nagrade, kar je bilo za učiteljske moči v chikaški nadškofiji običajno, še posebej, ker niso zahtevali izšolanih učiteljic, ampak samo sestre, ki so se priučile za ta poklic. Nekoliko nižja je bila nagrada za pranje cerkvenega perila, a je bilo upati, da jim bo župnik sčasoma tudi to nagrado povišal.⁶⁹ Potrjeno pogodbo so septembra 1914 poslali v Chicagu.⁷⁰

25. oktobra 1915 je, kljub vojni vihri, v ZDA odpotovalo osem šolskih sester. Sestri Kordula in Pavla sta prevzeli šolo Presvetlega srca Jezusa. Pred tem sta v tej šoli učili dve posvetni učiteljici. V njej je bilo nad sto učencev.⁷¹

POSKUS, DA BI ŠOLSKE SESTRE PREVZELE ŠOLO V WAUKEGANU, ILLINOIS

Leta 1909 je župnik John Plevnik iz Waukegana v Illinoisu naslovil prošnjo na predstojništvo šolskih sester v Mariboru, da bi prevzele župnijsko šolo v njegovi župniji. V predstojništvu so se s prevzemom šole v Waukeganu strinjali, vendar je bilo potrebno šolo najprej urediti.⁷² Župnik Plevnik je leta 1910 to uredil, kar je potrdil chicaški nadškof James E. Quigley v pismu škofu Napotniku.⁷³ V predstojništvu šolskih sester so se z odhodom v ZDA ponovno in že po običaju strinjali.⁷⁴ Šolske sestre pa kljub vsem pripravam šole v Waukeganu niso prevzele, vzroke pa bi bilo potrebno še raziskati.

POSKUS, DA BI ŠOLSKE SESTRE PREVZELE ŠOLO V SPRINGFIELDU, ILLINOIS

V slovenski naselbini v Springfieldu v Illinoisu so leta 1914 ustanovili župnijsko šolo. Župnik Franciscus Šaloven je bil brez učiteljev, zato je poprosil lavantinskega škofa Napotnika, da bi mu iz Maribora poslali dve šolski sestri.⁷⁵ Šolske sestre so možnost prevzema šole v Springfieldu sprejele z odprtimi rokami. Springfield je bil takrat mesto z odlično klimo in brez industrije, o čemer se je prednica Stanislava Voh sama prepričala ob zadnjem obisku v ZDA. Kongregacija je zato želela, da bi mesto postalo kraj za počitniške duhovne vaje šolskih sester. Novoustanovljena šola je bila angleško-slovenska, v njej naj bi delovale dve ali tri šolske sestre.⁷⁶

Knežješkofijski ordinariat prošnji župnika Šalovna ni ugodil, kar naj bi mu sporočila sestra Sebastijana iz Jolieta.⁷⁷ Pomankanje ustreznega šolskega kadra je bilo med slovenskimi izseljenci zelo pereče, zato je sestra Sebastijana v pismu prosila, naj Šalovnu kljub njegovim domnevnim "grehom" pošljejo šolske sestre. S tem bi zelo pomagali mladini, ki nima ustreznih učiteljev.⁷⁸ Sestra je mislila, da šolske sestre ne bodo prevzele župnijske šole v Springfieldu zaradi problemov, ki jih je imel župnik Šaloven. O njegovih težavah naj bi pisalo, glede na njeno pismo, tudi slovensko časopisje v ZDA. Vendar iz pisma ni razvidno, katero časopisje je imela v mislih. V časnikih *Amerikanski Slo-*

venec, Glasilo K.S.K. Jednote in letni izdaji Ave Marija Koledarja pa pisanja o "grehih" župnika Šalovna ni mogoče zaslediti.

Knezoškofijski ordinariat je svojo odločitev o tem, da šolske sestre niso prevzele župnijske šole v Springfieldu, utemeljil z vojnim obdobjem, saj se je v tem času že začela 1. svetovna vojna.⁷⁰ Na pismo sestre Sebastijane so v knezoškofijskem ordinariatu odgovorili, da so njene trditve neosnovane. Edini vzrok, da so odsvetovali vsakršno potovanje šolskih sester v tujino, naj bi bila vojna. Ponovno so poudarili, da temu ni vzrok župnik Šaloven. V dokaz so dali mariborskemu predstojništvu v presojo, da sami odločijo, ali so šolske sestre v Jolietu sposobne prevzeti še šolo v Springfieldu. Vendar so postavili pogoj, da so si morale priskrbeti spovednika od drugod.⁸⁰ Kongregacija se je zaradi pisma sestre Sebastijane knezoškofijskemu ordinariatu opravičila, češ da le-ta ni vedela za njen sklep, s katerim je zaradi vojnega časa odsvetovala vsakršno ustanavljanje novih postojank šolskih sester v tujini.⁸¹

Časi so bili zaradi vojnih razmer resnično težavni. Knezoškofijskemu ordinariatu bi iz tega vzroka res kazalo verjeti, če ne bi prav tako v vojnem času odobril prevzema šole v So. Chicagu. Vzrok, da šolske sestre niso prevzele šole v Springfieldu, je kljub vsemu potrebno poiskati v "grehih" župnika Šalovna.

O tem res niso pisali slovenski časniki v ZDA, vendar je iz škofijskega protokola v mariborskem škofijskem arhivu razvidno, da je bil Šaloven v "stari domovini" v kazenskem postopku in da je zaradi tega brez dovoljenja škofijskega ordinariata odpotoval v ZDA.⁸²

Postopek pošiljanja šolskih sester iz Maribora v ZDA je bil sledeč: ko so sklenile pogodbo s posameznimi župniki, so morale dobiti dovoljenje lavantinskega škofa. Potrebovale so tudi privolitev škofije, kamor so odhajale, da jih sprejme, in dovoljenje avstrijskega generalnega konzulata.⁸³ Postopek je bil večinoma zelo dolgotrajen, še posebej, kadar se vse strani niso mogle sporazumeti.

Prva svetovna vojna je odhode šolskih sester v ZDA, z izjemo Chicaga, preprečila. Tako so med leti 1909 in 1915 šolske sestre prevzele poučevanje v štirih župnijskih šolah v ZDA, od katerih sta bili po ena slovenska in slovensko-hrvaška, dve pa hrvaški.

S prevzemom šol v Chicagu in okolici se je pojavila potreba po ustanovitvi lastne "materine hiše". Zgradili so jo leta 1920 v Chicagu. Po letu 1922, ko je nastala severnoameriška provinca,

je hiša postala sedež provinciata in noviciat. S tem je prišlo v delovanju šolskih sester sv. Frančiška v ZDA do pravega razcveta. Leta 1927 so oskrbovale že 52 postojank, v katerih je delovalo nad 500 sester. Leta 1924 so šolske sestre ustanovile noviciat, s tem je bil problem izobraževanja novink iz vrst izseljenk rešen.

Delovanje šolskih sester med slovenskimi in hrvaškimi izseljenci v ZDA ni ostalo omejeno le na župnijske šole, ampak so delovale in še danes uspešno delujejo tudi v predšolskih ustanovah, sirotiščih, kmetijskih šolah in noviciatu.⁸⁻⁴

OPOMBE

- 1 Matjaž Klemenčič, Ameriški Slovenci in NOB v Jugoslaviji (dalje Klemenčič), Maribor 1987, str. 31 in 32.
- 2 Vlado Valenčič, Izseljevanje Slovencev v tujino do druge svetovne vojne (dalje Valenčič), v Dveh domovinah, Ljubljana 1990, str. 52.
- 3 Klemenčič, str. 31 in 32.
- 4 Valenčič, str. 51 in 52.
- 5 Bogdan Kolar, Družba svetega Rafaela do ustanovitve ljubljanske podružnice, v Dveh domovinah, Ljubljana 1990, str. 107.
- 6 Franc S. Šušteršič, Poduk rojakom Slovincem (dalje Šušteršič), Joliet, Illinois 1903, str. 60.
- 7 Darko Friš, Katoliška Cerkev med slovenskimi priseljenci v ZDA do leta 1941, Osnutek magistrskega dela, Filozofska fakulteta v Ljubljani, 1991, str. 7 (tipkopis).
- 8 The Encyclopedia Americana, International Edition, Volume 6, Danbury, Connecticut 1983, str. 47.
- 9 Jurij Trunk, Amerika in Amerikanci (dalje Trunk), Celovec 1913, str. 544.
- 10 Šušteršič, str. 60.
- 11 Slovenske župnije v ZDA, Ave Marija Koledar (dalje AMK), Lemont, Illinois, str. 67.
- 12 Slovenske župnije in šole v Sev. Ameriki, AMK, 1943, str. XV.
- 13 Šušteršič, str. 37.
- 14 John A. Arnez, Slovenian Community in Bridgeport, Connecticut, New York - Washington 1971, str. 22.
- 15 Trunk, str. 427.
- 16 Spominška knjiga župnije sv. Jožefa, 1891-1916, Joliet, Illinois 1916, str. 27.
- 17 Škofijski arhiv Maribor, F9/3 š.s. 1905-11 (dalje ŠAM); (obravnavano gradivo med leti 1905-11 je v fasciklu F9/3 š.s. 1905-1911, med leti 1912-15 pa F9/4 š.s. 1912-15) Pismo župnika Davorina Krmpotiča lavantinskemu škofu Mihaelu Napotniku (dalje škofu Napotniku), 23. junija 1909.
- 18 Leonida Roje in Avguštna Zorec, Šolske sestre sv. Frančiška, Mariborska provinca, Ljubljana 1987, str. 7-14.
- 19 Seznam šolskih sester, Maribor 1935/36, str. 3 in 4.

- 20 Več o tem: Leonida Rojc in Avgušтина Zorec, Šolske sestre sv. Frančiška, Mariborska provinca, Ljubljana 1987, in Smiljana Kodrič in Natalija Palec, Redovništvo na Slovenskem 2, Šolske sestre svetega Frančiška Kristusa-Kralja, Ljubljana 1986.
- 21 ŠAM, Nekaj določil za inozemske naselbine kongregacije šolskih sester sv. Frančiška Kristusa Kralja, št. 5868, 13. september 1912.
- 22 ŠAM, pismo prednice šolskih sester iz Maribora Stanislave Voh škofu Napotniku, 19. marec 1909.
- 23 ŠAM, pismo Davorina Krmpotiča škofu Napotniku, 23. junija 1909.
- 24 ŠAM, pismo Stanislave Voh škofu Napotniku, št. 103, 13. junija 1909.
- 25 ŠAM, akt škofijske pisarne, št. 1273, 20. marec 1909.
- 26 ŠAM, pismo Zavoda šolskih sester v Mariboru knežješkofijskemu ordinariatu, št. 121.
- 27 ŠAM, akt škofijske pisarne št. 3276.
- 28 ŠAM, pismo Zavoda šolskih sester v Mariboru Knežješkofijskemu ordinariatu, št. 140, 16. avgust 1909.
- 29 Spominska knjiga za sedemstoletnico sv. Frančiška, 1226-1926, (dalje sv. Frančišek) Chicago, Illinois 1927, str. 57 in 58.
- 30 ŠAM, pismo šolskih sester iz Kansas Cityja škofu Napotniku, 14. marec 1910.
- 31 Sv. Frančišek, str. 59.
- 32 ŠAM, pismo Zavoda šolskih sester v Mariboru škofu Napotniku, 13. avgust 1910.
- 33 ŠAM, letni račun za podružnico šolskih sester v Kansas Cityju (dalje račun) od 1. septembra 1910 do 1. septembra 1911, 30. september 1911.
- 34 Bančni oddelek, Amerikanski Slovenec, 7. december 1915, Joliet, Illinois (dalje AS), str. 4
- 35 ŠAM, pismo Stanislave Voh iz Kansas Cityja škofu Napotniku, 17. december 1910.
- 36 ŠAM, račun, od 1. septembra 1911 do 1. septembra 1912, 4. oktober 1912.
- 37 ŠAM, Pismo Davorina Krmpotiča škofu Napotniku, 16. julij 1914.
- 38 ŠAM, pismo kongregacije šolskih sester knežješkofijskemu ordinariatu, 19. avgust 1914.
- 39 ŠAM, akt knežješkofijskega ordinariata, št. 4056, 16. avgusta 1914.
- 40 ŠAM, pismo Stanislave Voh škofu Napotniku, 23. maj 1915.
- 41 AMK, Te Deum, ob zlatem jubileju, 1960, str. 110.
- 42 30-letnica obstanka župnije sv. Družine v Kansas Cityju, Kansas, AS, 14. maj 1938, str. 3.
- 43 ŠAM, pismo župnika slovenske župnije sv. Družine v Kansas Cityju Engelberta Pollaka škofu Napotniku, 30. avgust 1910.
- 44 ŠAM, akt škofijske pisarne, št. 4444, 13. september 1910.
- 45 ŠAM, pismo predstojništva kongregacije šolskih sester v Mariboru, 9. avgust 1912.
- 46 ŠAM, akt knezoškofovskega ordinariata, št. 3974, 12. avgust 1912.
- 47 Sv. Frančišek, str. 62.
- 48 ŠAM, pismo Gjura Violiča, župnika hrvaške župnije iz Joliet, Illinois, Stanislavi Voh, 15. oktober 1910.
- 49 Prav tam.
- 50 ŠAM, pismo Stanislave Voh škofu Napotniku, 18. april 1911.

- 51 ŠAM, pismo Gjura Violica Stanislavi Voh, 1. april 1911.
- 52 ŠAM, pismo Stanislave Voh škofu Napotniku, 22. april 1911.
- 53 ŠAM, akt škofijske pisarne, št. 1764, 26. april 1911.
- 54 ŠAM, pismo Stanislave Voh škofu Napotniku, 13. september 1912.
- 55 ŠAM, telegram nadškofa Quigleya škofu Napotniku, 19. september 1912.
- 56 ŠAM, akt škofijske pisarne, št. 4704, 20. september 1912.
- 57 ŠAM, pismo Gjura Violica škofovskemu ordinariatu, 1. oktober 1912.
- 58 ŠAM, pismo Stanislave Voh škofu Napotniku, 15. oktober 1912.
- 59 ŠAM, akt škofijskega ordinariata, št. 5159, 6. oktober 1912.
- 60 ŠAM, akt škofijskega ordinariata, št. 5608, 25. november 1912.
- 61 Sv. Frančišek, str. 63.
- 62 ŠAM, pismo sestre Stanislave škofu Napotniku, 7. marec 1913.
- 63 ŠAM, pismo kongregacije šolskih sester škofu Napotniku, 29. oktober 1913.
- 64 ŠAM, račun, Joliet, od 1. septembra 1913 do 1. septembra 1914.
- 65 Sv. Frančišek, str. 66.
- 66 ŠAM, pismo chicaškega nadškofa Jamesa E. Quigleya škofu Napotniku, 30. april 1914.
- 67 ŠAM, akt deželnoškofijskega ordinariata, št. 2367, 12. maj 1914.
- 68 ŠAM, pismo predstojništva šolskih sester deželnoškofijskemu ordinariatu, 3. september 1914.
- 69 ŠAM, pismo predstojništva šolskih sester deželnoškofijskemu ordinariatu, 14. september 1914.
- 70 ŠAM, akt deželnoškofijskega ordinariata, št. 4715, 18. april 1914.
- 71 Sv. Frančišek, str. 66.
- 72 ŠAM, pismo sestre Stanislave Voh škofu Napotniku, 19. marec 1909.
- 73 ŠAM, pismo chicaškega nadškofa Jamesa E. Quigleya škofu Napotniku, 2. junij 1910.
- 74 ŠAM, pismo Zavoda šolskih sester v Mariboru škofu Napotniku, 31. julij 1910.
- 75 ŠAM, pismo Franciscusa Šalovena škofu Napotniku, 16. junij 1914.
- 76 ŠAM, pismo predstojništva kongregacije šolskih sester v Mariboru škofu Napotniku, 27. julij 1914.
- 77 ŠAM, akt knezoškofijskega konzistorija, št. 3460, 27. avgust 1914.
- 78 ŠAM, pismo sestre Sebastijane škofu Napotniku, 27. september 1914.
- 79 ŠAM, akt škofijske pisarne, št. 5524, 29. oktober 1914.
- 80 ŠAM, akt škofijskega ordinariata, št. 5800, 16. november 1914.
- 81 ŠAM, pismo predstojništva kongregacije šolskih sester v Mariboru knežješkofijskemu ordinariatu, 8 november 1914.
- 82 ŠAM, protokol škofijske pisarne za leto 1910, št. 555.
- 83 Sv. Frančišek, str. 66.
- 84 Un Secola di Vita, 1869 Maribor-Roma 1969, Province of Saint Francis of Assisi, Rim 1969, str. 239-244.

ABSTRACT

THE ACTIVITIES OF THE CONGREGATION OF THE SCHOOL SISTERS OF THE ORDER OF ST. FRANCIS OF ASSISI OF CHRIST THE KING IN THE U.S.A.*D a r k o F r i š*

The second half of the 19th century saw a more massive influx of Slovene immigrants into the U.S. The Catholics to America, too, and continued its work there by establishing Slovene parishes.

The great majority of Slovene immigrants wanted for their children to preserve their religion and their mother tongue. The biggest problem was the shortage of qualified teaching staff. In that respect were similarities between Slovene and Croatian schools.

In 1909 the priest of the Croatian parish of St. John the Baptist in Kansas City, Kansas, asked for assistance the Maribor Congregation of the School Sisters of St. Francis of Assisi. The sisters responded favorably and began with their work that same year in Kansas City, Kansas. The following year they spread their activities to the parochial school in the Slovene parish of The Holy Family in Kansas City, Kansas, in 1912 to the Croatian parish of the Mother of God in Joliet, Illinois, and in 1915 to the parochial school in the Croatian parish of the Holy Heart of Jesus in South Chicago, Illinois. This last they did in spite of the difficult war times. The Maribor diocesan ordinary did not grant just any application for work in parochial schools in the U.S. Its primary concern was that the sisters should retain the good reputation that they had acquired back home and keep up the high standards of work also in the U.S. This was perhaps the reason why in 1909 they were not allowed to teach in the Slovene parish in Waukegan, Illinois. The exact however, remain to be further explored. In 1914, too, the ordinary did not give its permission for The School Sisters to teach in the Slovene parish in Springfield, Illinois. The likely reason in this case was the fact that Franciscus Šaloven, the priest in Springfield, had been prosecuted by the Levantine diocese law prior to his departure for the U.S.

The procedure of sending the sisters to the U.S. was as follows: they first had to sign contracts with individual priests and then obtain the permission from the Maribor bishop and the Austrian Consul General. This was often a very time-consuming procedure, especially when all parties involved could not reach an agreement. World War I prevented all but one of the sisters departures to the U.S.. The one exception was their departure for Chicago, Illinois. In 1922 the School Sisters of St. Francis the U.S. established the North American Province. Since then their organization flourished. In 1927 it had as many as 52 orders with over 500 sisters.

The activities of the School Sisters among Slovene and Croatian immigrants in the U.S. were not limited to parochial schools only. They were also very successful agricultural schools, and in novitiates.

KATOLIŠKI ŠOLSKI SISTEM V ZDRUŽENIH DRŽAVAH AMERIKE IN USTANAVLJANJE OSNOVNIH ŠOL PRI SLOVENSКИH ŽUPNIJAH (1895-1941)*

Leopoldina Plut-Pregelj

I

Slovenski izseljenci so se na tuji zemlji, v svojih novih domovinah, povezovali v različne organizacije.¹ Ena od najvitalnejših organizacij, okoli katerih so se zbirali Slovenci v ZDA, je bila nedvomno katoliška Cerkev. V številnih krajih, kjer so se v večjem številu naselili, so ustanovili lastne katoliške župnije: poiskali so si slovenskega dušnega pastirja, zgradili cerkev in pogosto ustanovili tudi osnovno šolo. Župnišče je bilo za izseljence, pa ne samo za slovenske, center duhovnega, socialnega in družabnega življenja. Rekli bi lahko, da je bila verska skupnost za večino izseljencev temeljna socializacijska skupina, s katero so se identificirali in ki jim je pomagala preživeti v tujem svetu. Katoliška cerkev ni skrbela samo za duhovno življenje in izobraževanje; organizirala je tudi številne druge oblike pomoči za svoje vernike: sirotišnice, naselbine, centre za izobraževanje odraslih in bolnišnice. Delavcem - svojim vernikom - je tudi stala ob strani v njihovem boju s protestantskimi delodajalci.

Čeprav so prvi Slovenci prišli v ZDA že v osemnajstem stoletju, so se množično začeli naseljevati tam šele proti koncu devetnajstega stoletja - po letu 1880. V novi domovini so prijeli za vsako delo. Zaposlovali so se v tovarnah v industrijskih mestih, rudnikih, na kmetijah. Trdo so delali in se skromno preživljali. Slovenske župnije so bile v glavnem revne in mnogi izseljenci so si dobesedno odtrgovali od ust, da so prispevali sredstva za gradnjo cerkva in šol ter njihovo vzdrževanje. Kljub temu so Slovenci za te namene žrtvovali ogromne vsote denarja - kot poroča *Ameriški družinski koledar* za leto 1928 več kot pol milijona dolarjev. To je bilo za tiste čase veliko denarja.² Zgodovinarji ugotavljajo,

da revščina priseljencev, tudi najmanjših narodnostnih skupin, ni bila skoraj nikoli vzrok, da ne bi zgradili svoje cerkve ali šole.

O zgodovini slovenskega izseljenstva v ZDA so že pisali drugi.³ O šolah v slovenskih župnijah pa ni zaslediti zapisa, ki bi te šole opisal in predvsem prikazal vzroke za njihovo nastajanje in pedagoško delovanje.⁴ Odločila sem se, da poskušam raziskati omenjeno področje. Namen mojega raziskovanja je bil trojen:

1. želela sem opisati širše družbeno okolje, ki je prispevalo k ustanavljanju katoliških šol in oblikovanju katoliškega šolskega sistema kot paralele javnemu šolskemu sistemu;

2. želela sem napraviti popis posameznih šol v slovenskih župnijah z njihovimi splošnimi podatki: kje so bile, kdaj so se ustanovile, koliko učencev jih je obiskovalo, koliko let so delovale in kdaj so prenehale z delom;

3. želela sem opraviti analizo njihovega pedagoškega delovanja na osnovi ohranjenega arhivskega gradiva - predvsem učnih načrtov - ter jih primerjati z delovanjem javnih šol tistega časa v istem šolskem okolju.

Do sedaj sem na osnovi meni dosegljivega gradiva mogla zadostiti le prvima dvema namenoma raziskave.⁵

II

Devetnajsto stoletje je bilo v ZDA obdobje oblikovanja splošne šolske obveznosti in državnega šolskega sistema; hkrati pa tudi obdobje oblikovanja največje in najmočnejše alternative državnih šol - katoliškega šolskega sistema. Prvi katoliški škof v ZDA - jezuit John Carroll, ki je ustanovil prvo katoliško univerzo (Georgetown University v Washingtonu, DC), je v svojem pastirskem pismu že leta 1792 govoril staršem o pomembnosti katoliške vzgoje za otroke in mladino.⁶ Sprva se je katoliška Cerkev zanimala le za visoko izobraževanje; v 19. stoletju pa so si začeli prizadevati za oblikovanje katoliškega šolskega sistema na vseh stopnjah.

Izobraževanje ni moglo biti več stvar posameznika. Družbeni razvoj (industrializacija in politični sistem) je terjal pismenega in izobraženega delavca, zato so se v prvi polovici 19. stoletja v ZDA pojavile zahteve po oblikovanju univerzalnega in brezplačnega osnovnošolskega sistema. Horace Mann - oče osnovne šole v ZDA - je menil, da bi morali izobraževati in vzgajati vse mlade v skup-

nih šolah na nekih univerzalnih verskih principih krščanstva, kjer poučevanje vere ne bi nasprotovalo nobeni verski skupnosti in bi hkrati bilo v skladu z značajem ameriške republike.⁷ V praksi pa je nastajajoča državna šola postajala protestantska institucija, kjer so bili katoliški otroci pogosto zaničevani, katoliška vera pa zasramovana. Zaradi nezadovoljivega položaja katoliških otrok v javnih šolah so v obdobju med letoma 1829 in 1849 katoliški pokrajinski cerkveni zbori v Baltimoru izdali več pastirskih pisem, ki so opozarjala na *"moralne nevarnosti časa in nevarnosti, ki ogrožajo vero katoliškega otroka v protestantsko usmerjenih javnih šolah"*. Ponovno so poudarjali potrebo po ločenih, katoliških šolah.⁸

Državne šole ravno tako niso upoštevale potreb otrok izseljencev, kajti prevladovalo je mišljenje, da mora biti šola center vpliva na družbeno okolje in ne obratno. Zaradi nasprotovanja v bistvu protestantski osnovni šoli in načinu njenega delovanja sta marsikje v ZDA protestantsko moralko začeli nadomeščati patriotična vzgoja in amerikanizacija. Osnovna šola je postajala vedno bolj versko nevtralna in neopredeljena. Toda katoličani niso nasprotovali samo protestantsko usmerjeni javni osnovni šoli, temveč tudi laicizaciji šole.

Značilen za potek boja, na eni strani za laicizacijo šol in na drugi strani za samostojen katoliški šolski sistem je bil razvoj šolstva v državi New York. Že leta 1805 je bilo v New Yorku ustanovljeno Društvo javnih šol, ki je doseglo (1825), da so se z državnim denarjem podpirale samo šole, ki niso bile povezane z nobeno versko skupnostjo. Izjema so bile sirotišnice in misijonske šole. V štiridesetih letih devetnajstega stoletja pa je newyorški guverner William H. Seward predlagal, da bi z državnim denarjem podpirali tudi šole, ki so jih organizirale Cerkve za revne irske imigrantske otroke. To priliko je izrabila katoliška Cerkev v New Yorku pod vodstvom škofa Johna Hugesa, ki si je neumorno prizadevala, da bi z javnimi sredstvi v javnih šolah financirali poseben program za katoliške otroke, vendar s svojim predlogom ni uspela.⁹

Kakor protestantska tako tudi nevtralna državna šola, šola brez Boga, za Hugesa in njegove somišljenike ni bila sprejemljiva. Še več: na novo nastajajočo šolo so gledali z nezaupanjem - kot na rdečo kugo in sredstvo za širjenje socializma ter ateizma.¹⁰ Menili so, da samo katoliške šole lahko ustrezno izobražujejo katoliške otroke. Zato je škof Huges ustanovil povsem neodvisen šolski

sistem pod vodstvom katoliške cerkve.¹¹ Šele od tedaj lahko govorimo o sistematičnem razvijanju katoliškega šolskega sistema.

Na katoliško šolsko politiko je gotovo vplivala ameriška protestantsko usmerjena družba, ki je bila vse prej kot ljubezniva do katoliških priseljencev, ki so se začeli množično doseljevati iz Evrope. Šolska politika katoliške cerkve v ZDA se je v glavnem oblikovala med letoma 1852 in 1884 v zakonodaji baltimorskih koncilov. Posebej pomemben za šolsko politiko katoliške Cerkve v ZDA je bil tretji plenarni koncil leta 1884, ki je pri oblikovanju svojih stališč upošteval navodila papeža Pija IX. iz leta 1875, ki so obravnavala šolsko vprašanje.¹² V odloku tretjega baltimorskega zbornice je med drugim napisano:

"da se zgradi in vzdržuje osnovna šola pri skoraj vsaki župnijski cerkvi, če še ne obstoja, v roku dveh let od razglasa tega odloka, razen če škof zaradi resnih težav ne odloči drugače" ter *"da morajo vsi katoliški starši pošiljati otroke v župnijske šole, razen če imajo otroci ustrezno katoliško vzgojo doma ali v drugih katoliških šolah. ... Kaj se smatra za katoliško vzgojo, pa je prepuščeno odločitvi škofa."*¹³

Šolska politika Cerkve se je dokončno izoblikovala na tretjem baltimorskem koncilu in praktično ostala v bistvenih točkah nespremenjena do 60. let dvajsetega stoletja.¹⁴ Tudi revizija zakonika kanonskega prava o katoliški vzgoji leta 1918 in pastirsko pismo nadškofov v ZDA leta 1919 ne prinašata kaj bistveno novega.¹⁵

Vendar pa katoliška Cerkev v ZDA ni bila enotna glede šolskega vprašanja in tudi širše glede organizacije in delovanja katoliških župnij. Obstajali sta dve smeri: liberalna z nadškofom Johnom Irelandom iz škofije St. Paul (Minnesota) in konservativna smer z nadškofom Michaelom Corriganom iz newyorške škofije. V resnem sporu med Corriganom in Irelandom je posegel tudi papež. Škof John Ireland je menil, da se morajo katoliški priseljenci čimprej vključiti v ameriško življenje in ustvariti sodelovanje z ljudmi, ki živijo v soseski. Zato je menil, da bi morali vsi otroci hoditi v javne šole, ki bi jih vzdrževala država. Seveda pa si je prizadeval, da bi javna šola upoštevala in spoštovala otroke ne glede na njihovo veroizpoved ali socialno ali narodnostno poreklo in jim hkrati dala verski pouk, katerega pa država ne bi financirala. Predlagal je tudi praktičen načrt sodelovanja med protesta-

nti in katoličani, ki je znan kot "irski načrt", ker so ga izvajali na Irskem, ali "Poughkeepsie plan", ker so ga praktično uresničevali tudi v tem mestecu v ZDA.¹⁶

Newyorški škof Michael Corrigan pa je menil, da mora katoliška Cerkev vzdrževati lastne institucije - od socialnih do izobraževalnih - in z njimi ohranjati katoliško vero. Zanj je bila katoliška šola bolj pomembna kot cerkev. Zato so bili Corrigan in njegovi somišljeniki ogorčeni nad Irelandovimi stališči o šoli, ki so tudi sicer povzročila veliko hude krvi.¹⁷

Tudi v praksi se je šolska politika izvajala različno. Čeprav je število katoliških šol od leta 1840 dalje stalno naraščalo, pa načelo "*Vsak katoliški otrok v katoliško šolo!*" ni bilo nikoli izpeljano stoodstotno. Tako je npr. leta 1884 imelo lastne šole 37 odstotkov župnij; celo leta 1968, ko je bilo katoliško šolstvo na višku, je imelo svoje šole le 57 odstotkov vseh župnij. Katoliška cerkev si je prizadevala, da bi čim več otrok katoliških staršev obiskovalo župnijske šole, in je pri tem uporabljala različne vrste "moralne prisile". Proti staršem, ki niso pošiljali svojih otrok v katoliške šole, so nekateri župniki izvajali sankcije, kot npr. Thomas Scully v Cambridgeportu v državi Massachusetts, ki je na prižnici oznanjal njihova imena in jim ni delil zakramentov. Na drugi strani pa je npr. župnik John O'Brian v East Cambridgeu, prav tako v državi Massachusetts, upal, da mu ne bo treba zgraditi župnijske šole: prvič zato, ker je gradnja šole draga stvar, in drugič zato, ker je nepotrebna, saj so državne šole dovolj dobre.¹⁸

Velika nasprotovanja znotraj katoliške Cerkve v ZDA glede šolskega vprašanja so do neke mere umirile smernice nadškofa Satollija leta 1892, ki prepovedujejo uvajanje kakršnih koli sankcij proti staršem, ki pošiljajo otroke v državne šole. Na prvo mesto - pred interesi posameznih narodnostnih skupin - je postavil izobrazbo otrok in njihovo vključevanje v širše družbeno okolje, to je: amerikanizacijo.¹⁹

Poleg že opisane šolske politike katoliške Cerkve so obstajali tudi drugi razlogi za naraščanje števila katoliških šol in učencev v njih. Eden od razlogov je bil nedvomno demografske narave. Število priseljencev katoliške vere iz Evrope v Ameriko je močno naraščalo. V letu 1800 je bilo v ZDA okoli 500.000 prebivalcev katoliške vere, leta 1880 6.143.222, leta 1920 pa že 17.735.553.²⁰ Irskim in nemškim izseljencem, ki so množično prihajali v prvi polovici devetnajstega stoletja, so se pridružili še izseljenci katoliške vere iz srednje in vzhodne Evrope, npr. Poljaki, Čehi, Litva-

nci, Hrvati in ne nazadnje tudi Slovenci. Sprva so bili katoliški naseljenci le revni delavci. Zaradi trdega dela pa se je njihov materialni status izboljševal. To je kasneje omogočilo tudi večjo materialno podporo katoliški Cerkvi in njenim institucijam, vključno šoli. Ob nastajanju katoliškega šolskega sistema je bilo več šol v župnijah v mestnih središčih, kjer so se naseljevali industrijski delavci, kot pa na deželi. Npr. v Chicagu, ki ima največji katoliški šolski sistem v ZDA, je bilo med letoma 1890 in 1930 okoli 40 odstotkov vseh otrok v katoliških šolah.

Na razvoj katoliškega šolstva so vplivali neprimerni pogoji delovanja državnih šol, ki niso upoštevale specifičnosti otrok priseljencev. V ZDA so začeli v prvi polovici 19. stoletja oblikovati državni šolski sistem, ki je prerasel v veliko birokratsko institucijo z vsemi problemi, ki jih prinaša centralizacija. Do preloma stoletja so že skoraj v vseh zveznih državah sprejeli zakon o obveznem obiskovanju osnovne šole. Hkrati pa so se pojavljale tudi zahteve, da morajo vsi otroci obiskovati državne šole, ki jih bodo usposobile za življenje v novi družbi. Katoličani so se borili proti podržavljanju katoliške osnovne šole, nekatoličani pa so v državni šoli videli nenadomestljivo sredstvo ameriškega napredka in demokracije. Izvajala se je prava gonja proti privatnim šolam, vključno katoliškim, z namenom, da bi čim več otrok vključili v državno šolo. Spotikali so se ob katoliške osnovne šole, češ da otrok ne naučijo angleškega jezika in jih ne pripravijo za produktivno življenje v ameriški družbi. Zato so v nekaterih državah sprejeli zakone, po katerih naj bi učni načrt in jezik katoliških šol kontrolirala država, npr. Bennettov zakon v državi Wisconsin, ki pa so ga že leta 1891 preklicali.²¹ V državi Illinois pa naj bi podobno vlogo imel Edwardov zakon, ki so ga sprejeli leta 1889. Zakon je zahteval, da morajo lokalne šolske oblasti določiti, ali katoliške šole ustrezajo pogojem, določenim v zakonu za obvezno obiskovanje osnovnih šol. Zakonu so močno nasprotovali katoličani, ki jim je tudi uspelo, da je bil leta 1892 preklican. V Illinoisu je bil sprejet tudi zakon (1889), ki je zahteval, da mora pouk v vseh šolah potekati le v angleščini; tudi ta je bil pozneje preklican. Sicer ni bilo nobenih omejitev glede jezika v šolah do leta 1916, ko je raba jezika posamezne narodnostne skupine v šoli bila omejena le na jezik kot učni predmet in kot učni jezik za verouk.²² V večini primerov je potekal pouk v katoliških šolah v angleščini tudi zato, ker ni bilo mogoče zagotoviti učiteljic redovnic, ki bi znale različne jezike.

Katoličani so se morali boriti za obstoj katoliških šol in njihovo samostojno delovanje. V začetku 20. stoletja so katoličani začeli sodelovati v krajevnih šolskih odborih in tako vplivati tudi na šolsko politiko v okrožjih in posameznih državah. Predvsem so želeli doseči davčne olajšave za tiste starše, ki pošiljajo otroke v katoliške šole. Tega niso dosegli (ta bitka se bije še danes), dosegli pa so, da je bila državna zakonodaja do katoliških šol manj omejujoča. Tudi izseljenci sami so se zavzemali za svoje katoliške šole, ki so bolj spoštovale vrednote starega sveta, s katerim so želeli ohraniti stik. Izseljenci so v katoliški šoli videli sredstvo za lažjo vključitev svojih otrok v ameriško družbo in hkrati menili, da otrokom zagotavlja potrebno emocionalno in socialno varnost. Marsikje so bile katoliške šole sprva dvojezične. Učitelji običajno redovniki in redovnice - so pogosto prihajali iz domovine priseljencev in so se mogli identificirati s problemi otrok ter jim stati ob strani. Iz Slovenije so v ZDA prihajale šolske sestre sv. Frančiška Kristusa Kralja iz Maribora. Prav vse narodnostne skupine priseljencev, bodisi velike ali majhne, so se trudile za ohranjanje katoliške vere in narodnih značilnosti, npr. jezika in kulture. Tu so bili dejavni predvsem Poljaki, Italijani pa so bili edina skupina priseljencev, ki se ni dosti brigala niti za vero niti za šolo.

Eden od najpomembnejših mejnikov v razvoju katoliškega šolstva v ZDA, ki pa je nedvomno imel tudi širše posledice za razvoj vseh alternativnih šolskih sistemov v ZDA, je bil boj redovnic za ohranitev in samostojno delovanje katoliških šol v državi Oregon. V Oregonu so leta 1919 sprejeli zakon, ki je določal, da morajo vsi otroci med osmim in šestnajstim letom obiskovati državne osnovne šole. Skupina katoliških redovnic je vložila priziv na ustavno sodišče, češ da je ta zakon v nasprotju z ameriško ustavo. Ta ustavni spor, znan kot Pierce proti Družbi sester, je ustavno sodišče razrešilo leta 1925 z odločitvijo:

1. država nima ekskluzivne pravice vzgajati in izobraževati;
2. posamezniki imajo pravico do organizacije privatnih šol;
3. starši imajo pravico izbirati šolo za svojega otroka; in
4. posamezna država ima pravico določiti minimalne pogoje za delovanje privatnih šol, nima pa jih pravice ukiniti.²³

S to odločitvijo je ustavno sodišče pomembno vplivalo na razvoj ne samo katoliškega, temveč celotnega privatnega šolstva v ZDA. Katoliška Cerkev, ki se je leta borila proti državni kontroli nad svojimi šolami, je s to odločitvijo ustavnega sodišča dosegla veliko zmago, ki je okrepila katoliški šolski sistem in tudi

Cerkev samo. George Count je ob neki priliki zapisal: "Obdobje trpljenja je mimo in prihodnost katoliškega sistema je obetavna." ²⁴

V zvezi s politiko katoliške Cerkve je omembe vredna papeška enciklika *O krščanski vzgoji mladine* (Divini Illius Magistri) iz leta 1929, ki je samo potrdila že izražena cerkvena stališča do izobraževanja, namreč, da je "prava vzgoja katoliška vzgoja (šolanje), ki temelji na Kristusu in njegovem nauku..." ²⁵

Ob tem pa velja pripomniti, da je bila prvenstvena naloga katoliških šol ohranjati katoliško vero in amerikanizirati priseljenke ter da je katoliška Cerkev s svojim šolstvom predstavljala najmočnejši akulturacijski element v ameriški družbi v devetnajstem stoletju. Katoliška osnovna šola se je po vsebini in naravnosti, še posebej pri razvijanju patriotizma, močno približala javni šoli in jo pravzaprav posnemala, razlikovala pa se je od državne po svoji usmerjenosti k Bogu. ²⁶

III

V opisanih družbenih razmerah so se ustanovljale osnovne šole tudi v slovenskih župnijah po ZDA. Eden od virov za ugotavljanje števila katoliških osnovnih šol je predstavljal *Ave Maria Koledar*, ki so ga od 1913 do 1983 izdajali slovenski frančiškani v Lemontu (država Illinois). Pregledala sem vse koledarje do leta 1941. Poleg drugih zanimivosti, ki pojasnjujejo delovanje in življenje slovenskih skupnosti v ZDA, je v *Ave Maria Koledarjih* najti tudi sezname slovenskih duhovnikov, župnij, šol, tiska itd. v ZDA. Vsem župnijam (21) ²⁷, v katerih so, po podatkih iz tega koledarja, kdaj koli delovale šole, sem poslala kratek vprašalnik, s katerim sem želela ugotoviti, ali lahko potrdijo delovanje šole za obdobje, ki sem ga ugotovila v koledarju *Ave Maria*. Zanimalo me je tudi, ali župnije hranijo šolski arhiv in, če ne, ali vedo, kje je, in ali bi mi dovolili dostop do arhiva za raziskovalne namene. Odgovori na vprašalnik in material, ki so mi ga poslale župnije, so bili drugi vir mojega raziskovanja. Odgovorilo je 16 župnij. ²⁸ Poslani material sestavljajo pretežno brošure, ki so jih izdale župnije ob obletnicah svojega obstoja, v katerih so opisane tudi šole. Toda ti podatki so skopi in ne morejo pojasniti vloge, ki so jo imele šole v slovenskih župnijah med Slovenci.

Na osnovi seznamov v *Ave Maria Koledarju* je mogoče za-

ključiti, da je v ZDA med 1913 in 1941 delovalo 17 šol v slovenskih župnijah in štiri šole v narodnostno mešanih župnijah (slovensko-italijanska, slovensko-angleška itd.) pod vodstvom slovenskega duhovnika. Ta podatek nam kaže, da še zdaleč niso imele vse slovenske župnije svojih osnovnih šol. Poleg tega tudi šole niso obstajale vse obdobje od ustanovitve pa do 1941. leta. Šole so se namreč odpirale in zapirale glede na pogoje v nekem okolju.

Osnovne šole (z najosnovnejšimi podatki), ki so delovale pri slovenskih župnijah v tem obdobju, so naslednje:

Država Ohio:

1. Osnovna šola sv. Lovrenca, Cleveland. Šolo je ustanovil prvi župnik v župniji sv. Lovrenca Francis L. Kerže leta 1902. Poučevale so sestre iz reda sv. Dominika iz mesta Adrian, Michigan. Leta 1973 pa so morali šolo zapreti zaradi premajhnega vpisa.²⁹

2. Osnovna šola Marije Vnebovzete, Collinwood, Cleveland. Šolo je ustanovil župnik Pavel Hribar leta 1915. Poučevale so sestre iz reda sv. Uršule. Zaradi gospodarske krize so šolo zaprli leta 1932. Leta 1940 so odprli otroški vrtec, šolo pa ponovno leta 1953.³⁰

3. Osnovna šola sv. Vida, Cleveland. Šolo so ustanovili leta 1896. Zaradi velikega števila učencev so šolo povečali leta 1902. Novo, moderno šolo, ki še danes služi svojemu namenu, so sezidali leta 1913. Osnovna šola sv. Vida je bila največja slovenska župnijska šola, saj je imela leta 1942 1705 učencev. V šoli so učile sestre iz reda Notre Dame iz Milwaukeeja, Wisconsin.³¹

4. Osnovna šola sv. Kristine, Euclid. Šola je delovala med letom 1930 in 1950. Poučevale so sestre iz reda sv. Franciškega iz Lemonta.³²

5. Osnovna šola sv. Cirila in Metoda, Lorain. Ustanovil jo je župnik A. Smrekar leta 1905. V šoli so od vsega začetka poučevale sestre iz reda Notre Dame, kasneje pa so se jim pridružile tudi posvetne učiteljice. Šolo so zaprli leta 1978.³³

Država Illinois:

6. Osnovna šola sv. Štefana, Chicago. Šolo je ustanovil župnik Anton Sojar leta 1908. Poučevali sta dve sestri iz reda sv. Franciška iz Lemonta. Po dveh letih je šola prenehala delovati. Ponovno je začela delovati leta 1919/20 in deluje še danes. Naj-

prej so poučevale sestre iz reda Notre Dame; leta 1922 pa so delo v šoli prevzele šolske sestre iz reda sv. Frančiška iz Maribora.³⁴

7. Osnovna šola sv. Roka, La Salle. V šoli so poučevale angleške šolske sestre. 1920 pa so v La Salle prišle šolske sestre sv. Frančiška iz Maribora, ki pa niso dolgo ostale v La Salle. Zaradi finančnih težav in manjšega števila učencev so šolo leta 1929 zaprli.³⁵

8. Osnovna šola sv. Barbare, Springfield. Šola je bila ustanovljena leta 1913 pod vodstvom župnika Franka Šalovena. Prvo leto sta poučevali dve posvetni učiteljici, v šolskem letu 1916/17 pa so šolo prevzele sestre iz reda Dragocene Krvi iz Altona.³⁶

9. Osnovna šola Matere Božje, Waukegan. Ustanovil jo je župnik J.N. Plevnik. Poučevale so sestre sv. Benedikta. Šolo so združili z drugimi katoliškimi šolami leta 1984.³⁷

10. Osnovna šola sv. Jožefa, Joliet. Ustanovil jo je župnik Fran J. Šuštaršič leta 1895. V šoli so poučevale sestre iz reda sv. Frančiška.³⁸

Država Pennsylvania:

11. Osnovna šola Matere Božje, Pittsburgh. Ustanovil jo je župnik John Mertel leta 1913. Ob ustanovitvi sta poučevali dve posvetni učiteljici, potem pa sestre iz reda Notre Dame. Šola je delovala do leta 1971.³⁹

12. Osnovna šola sv. Jožefa, Betlehem. Šola je delovala od septembra 1926 do junija 1977. Poučevale so sestre iz reda sv. Frančiška iz Lemonta.⁴⁰

13. Osnovna šola sv. Petra, Steelton. Šolo je ustanovil župnik Fr. J. Ažbe leta 1909. Do leta 1915 so poučevale sestre iz reda Notre Dame iz Baltimora; od 1916/17 do 1924 so poučevale sestre iz reda sv. Cirila in Metoda, od 1924 do 1977 so poučevale sestre sv. Frančiška iz Lemonta, od 1977 do 1986, ko so šolo zaprli, pa sestre sv. Frančiška iz Hastingsa ob Hudsonu.⁴¹

Drugje po ZDA:

14. Osnovna šola Presvete Trojice, Indianapolis, država Indiana. Šolo je ustanovil pater Bonaventura Čiček leta 1911. Sprva so v šoli poučevale sestre iz reda sv. Previdnosti (samostan St.-Mary-of-the Woods v Indiani), kasneje (1915) pa so njihovo delo prevzele sestre iz reda sv. Frančiška iz Oldenburga v Indiani, ki so šolo vodile vse do njene združitve s šolo Vseh svetnikov leta 1976.⁴²

15. Osnovna šola sv. Družine, Kansas City, država Kansas. Šolo je ustanovil slovenski župnik Josip Kompare leta 1910. Poučevale so sestre sv. Franciška iz Lemonta.⁴³

16. Osnovna šola Marije Pomagaj, Pueblo, država Colorado. Šolo je ustanovil župnik Ciril Zupan leta 1895. Poučevale so sestre iz reda sv. Benedikta. Šola deluje še danes.⁴⁴

17. Osnovna šola sv. Cirila in Metoda, Sheboygan, država Wisconsin.⁴⁵

Mešane župnije (slovensko-angleška, slovensko-italijanska) s slovenskim duhovnikom in šolo:

Osnovna šola sv. Petra in Pavla, Anaconda, država Montana. Šolo je ustanovil župnik John Pirnat. Poučevale so sestre iz reda sv. Dominika.

Osnovna šola sv. Avgušтина, Barberton, država Ohio. Šolo je ustanovil župnik Vid Hribar. V njej so poučevale sestre iz reda sv. Dominika.

Osnovna šola sv. Barbare, Bridgeville, država Pennsylvania. Šolo je ustanovil župnik Mihael Tušek leta 1912. V šoli so poučevale posvetne učiteljice; delovala pa je do leta 1937, ko so jo zaradi finančnih težav in majhnega števila učencev ukinili s škofovim dovoljenjem.⁴⁶

Osnovna šola sv. Trojice, Milwaukee, država Wisconsin, je bila ustanovljena 1850 leta za otroke nemških emigrantov. Ob prelomu stoletja je župnija postala slovensko-hrvaška, kar se je odražalo tudi v sestavi šolske populacije. Župnijsko šolo so zaprli leta 1960.⁴⁷

Iz podatkov je razvidno, da se je večina osnovnih šol osnovala v slovenskih župnijah kmalu po ustanovitvi župnij, to je v prvih dvajsetih letih tega stoletja. Sprva je pouk v šolah potekal v zasilnih prostorih, v cerkvenih dvoranah, majhnih lesenih zgradbah itd. Kasneje pa so v župnijah zgradili velike zidane in moderne šolske zgradbe, ki so v uporabi še danes. Vpis v šole v slovenskih župnijah je bil največji v 20. letih tega stoletja, z nastopom gospodarske krize pa se je marsikje znižal. Ljudje so si iskali delo drugje in se zato selili ali pa preprosto niso mogli več pošiljati otrok v privatno šolo, kjer so morali plačevati šolnino. Šolnina je bila sicer minimalna (ponavadi plačljiva samo za prvega in drugega otroka, ostali pa so bili oproščeni šolnine, marsikje so imeli reveži šolanje brezplačno), toda kljub temu je predstavljala finančno breme za starše. V nekaterih primerih so morali šolo v

župniji zaradi finančnih problemov in majhnega števila učencev zapreti (sv. Barbara, Bridgeville).

Učni jezik v šolah v slovenskih župnijah je bil praviloma angleščina, saj je šolska zakonodaja v posameznih državah zahtevala, da je pouk v vseh obveznih šolah v angleščini. Jezik narodnosti posameznih skupin je bilo dovoljeno poučevati kot učni predmet in ga uporabljati za poučevanje verouka (npr. v državi Illinois). Seveda pa se je položaj učnega jezika v posameznih šolah spreminjal. Odvisen je bil od števila otrok novih naseljencev ter njihovega znanja angleščine, predvsem pa so učni jezik določale učiteljice, pogosto redovnice. V številnih šolah so poučevale sestre, ki niso znale slovenščine. Posebno v zgodnjem obdobju obstoja šol iz različnih župnij poročajo, da so imeli probleme zaradi tega, ker redovnice niso znale slovenščine, npr. v šoli Presvete Trojice v Indianapolisu, kjer so od 1911-15 poučevale sestre iz reda sv. Previdnosti. Leta 1923 pa poročajo, da je *"problem z jezikom vedno manjši, saj otroci znajo angleško že ob vstopu v šolo"*.⁴⁸ Iz župnije sv. Petra v Steeltonu poročajo, da so šolo prevzele sestre sv. Cirila in Metoda iz Middletowna, ki so bile po rodu Slovakinje in so se hitro naučile slovenščine.⁴⁹ Ravno tako so bili ljudje navdušeni ob prihodu šolskih sester iz Maribora v La Salle, kjer so prevzele delo angleških sester v šoli sv. Roka. Iz župnije poročajo, da je za uspeh šole pomembno, da sestre razumejo otroke.⁵⁰ Šolske sestre, ki so prišle iz Slovenije, pa so se na drugi strani morale hitro naučiti angleščine za delo v šoli. Npr. šolske sestre, ki so prišle iz Maribora in so delovale v osnovni šoli Sv. Družine v Kansasu, je škofijski nadzornik pohvalil, češ da so se hitro naučile angleščine in da morejo uresničevati učni načrt ameriških osnovnih šol.⁵¹

Župnijska šola je bila nedvomno pomembna institucija povezovalja Slovencev in je bila pogosto ponos župnije. Tega se človek zaveda ob prebiranju poročil o novih šolskih zgradbah z natančnimi opisi učilnic, stranišč, ogrevanja itd.; o tem, kako so zbirali denar za gradnjo, ali o tem, kako so vsi prispevali svoj delež pri gradnji, o blagoslovitvi temeljnega kamna za šolo. Šola, četudi je bila v angleškem jeziku, je odigrala pomembno vlogo združevanja med Slovenci v ZDA.

Za vsako šolo je pripravljen krajši zgodovinski oris, ki pa na žalost vsebuje podatke le o gradnji šole, zbiranju denarnih sredstev zanjo, o številu učencev v posameznih letih in številu učiteljev. V virih, ki so mi bili na razpolago (v glavnem spominske

knjige, kjer je predstavljena zgodovina župnije in njene šole), je redko najti kakšno informacijo o povezovanju šole z okoljem, o učnih načrtih - vsebini, o učnem jeziku ter drugih pedagoških problemih šole. Tudi informacije v AMK o šolah so skope. Zgodovina katoliškega šolstva v ZDA je dobro raziskana, zato lahko domnevamo, da veljajo splošne ugotovitve o katoliških osnovnih šolah tudi za šole, ki so delovale v slovenskih župnijah. Toda to je le domneva, ki bi jo veljalo preveriti in s tem dodati kamenček v mozaiku zgodovine slovenskih izseljencev v ZDA. Pojasniti te dimenzije delovanja župnijskih šol v slovenskih župnijah pa ostane moja naloga za naslednja leta.

OPOMBE

- * Že po oddaji rokopisa tega prispevka je Darko Friš oddal magistrsko delo Slovenska katoliška Cerkev v ZDA na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani (op. urednika).
- 1 V obdobju med leti 1880 in 1941 so slovenski izseljenci prihajali v ZDA predvsem iz ekonomskih razlogov. To so bili preprosti, v glavnem neizobraženi ljudje, ki so zapustili revne slovenske predele in iskali boljši kos kruha v tujini. To pa ne velja za izseljence takoj po drugi svetovni vojni, ki so se pogosto izselili iz političnih razlogov in močno spremenili podobo slovenskega izseljenstva v ZDA.
 - 2 Ameriški družinski koledar, Jugoslovanska delavska tiskarna, Chicago 1928, str. 27.
 - 3 Matjaž Klemenčič, Ameriški Slovenci in NOB v Jugoslaviji, Založba Obzorja, Maribor 1987.
 - 4 Nekaj skromnih informacij o slovenskih katoliških šolah v ZDA je najti v naslednjih delih: School Sisters of St. Francis of Christ the King 1909-1984, Lemont 1984; Redovništvo na Slovenskem: Šolske sestre svetega Frančiška Kristusa Kralja, Teološka fakulteta v Ljubljani, Ljubljana 1986.
 - 5 Zaradi pomanjkanja finančnih sredstev nisem obiskala arhivov pri župnijah ali škofijah, ki hranijo primarne vire o delovanju šol, kolikor se ti niso izgubili. Pri svojem delu sem uporabljala spominske knjige župnij in nekatere druge materiale, ki so mi jih poslali iz posameznih župnij, Ave Maria Koledar in še nekaj druge literature, ki mi je bila na razpolago v zasebni knjižnici Erika Kovačiča v Washingtonu ali v Kongresni knjižnici v ZDA.
 - 6 Pastoral Letter of Bishop Carroll, v: Neil Gerard McCluskey, Catholic Education in America; A Documentary History, Teachers College, Columbia University, New York 1964, str. 45-50.
 - 7 Otto F. Kraushaar, Private Schools: From the Puritans to the Present, Phi Delta Kappan Educational Foundation, 1967, str. 13 - McCluskey, str. 6.

- 8 Pastoral Letters of the Provincial Councils of Baltimore (1829-1849), v: McCluskey, str. 51-64.
- 9 Petition of the Catholics of New York for a Portion of the Common-School Found (1849), v: McCluskey, str. 65-77.
- 10 Robert D. Cross, The Origins of the Parochial School in America, American Benedictine Review, zv. 16, št. 2, 1965, str. 194-209.
- 11 Boj katoličanov proti javni šoli je natančno opisan v delu Diane Ravitch, The Great School Wars: New York City, 1805-1973, Basic Books, New York 1973, str. 3-80.
- 12 Instruction of the Congregation of Propaganda de Fide [sic!] (1875), v: McCluskey, str. 121-126.
- 13 Third Plenary Council (1884), Decrees of the Council-Title VI, v: McCluskey, str. 93-94.
- 14 Katoliška Cerkev je spremenila svoje stališče do izobraževanja na drugem vatikanskem zboru, kjer so zahtevali, da se šola modernizira. Primerjaj Gravissimum Educationis (Izjava o katoliški vzgoji in izobraževanju), v: The Documents of Vatican II, (uredil Walter M. Abbott), America Press, New York 1966, str. 637-647.
- 15 The Code of Canon Law on catholic Education (1918), v: McCluskey, str. 175-177.
Pastoral Letter of the Archbishops and Bishops of the United States (1919), v: McCluskey, str. 184-192.
- 16 John Ireland, State Schools and the Parish Schools [referat na konferenci National Educational Association v St. Paulu] (1890), v: McCluskey, str. 127-140.
- 17 Thomas C. Hunt in Norlene M. Kunkel, Catholic Schools: The Nation's Largest Alternative System, v: Religious Schooling in America (ured. James C. Carper in Thomas Hunt), Religious Education Press, Birmingham, Alabama 1984, str. 6-7.
- 18 Cross, str. 204.
- 19 Archbishop Satolli's Fourteen Propositions for the Settling of the School Question (1892), v: McCluskey, str. 153-157.
- 20 Harold A. Buetow, Of Singular Benefit: The Story of U.S. Catholic Education, Macmillan Company, New York 1970, str. 79.
- 21 Lawrence A. Cremin, American Education. The Metropolitan Experience 1976-1980, Harper and Row, New York 1988, str. 130.
- 22 James W. Sanders, The Education of An Urban Minority. Catholics in Chicago 1833-1965, Oxford University Press, New York 1977, str. 54.
- 23 Pierce v. Society of Sisters, 268 U.S. 510 (1925).
- 24 George Silvester Counts, School and Society in Chicago, Harcourt, Brace and Company, New York 1928, str. 243.
- 25 Pij XI., Divini Illius Magistri (The Christian Education of Youth), v: Five Great Encyclicals, Paulist Press, New York 1939, str. 37-67.
- 26 Hunt in Kunkel, str. 10.
- 27 Župnije, ki so bile zaprosene za podatke:
Ohio:
 1. Sv. Lovrenc, Cleveland
 2. Sv. Vid, Cleveland
 3. Marija Vnebovzeta, Collinwood, Cleveland
 4. Sv. Ciril in Metod, Lorain
 5. Sv. Kristina, Euclid

Illinois:

6. Sv. Štefan, Chicago
7. Sv. Jurij, South Chicago
8. Sv. Rok, La Salle
9. Sv. Jožef, Joliet
10. Sv. Barbara, Springfield
11. Mati Božja, Waukegan

Pennsylvania:

12. Sv. Barbara, Bridgeville
13. Mati Božja, Pittsburgh
14. Sv. Peter, Steelton
15. Sv. Jožef, Betlehem

Drugje:

16. Sv. Peter in Pavel, Anaconda, Montana
 17. Sv. Ciril in Metod, Sheboygan, Wisconsin
 18. Marija Pomagaj, Pueblo, Colorado
 19. Presveta Trojica, Indianapolis, Indiana
 20. Sv. Družina, Kansas City, Kansas
 21. Sv. Trojica, Milwaukee, Wisconsin
- 28 Seznam župnij, ki niso odgovorile na dopis:
1. Sv. Peter in Pavel, Anaconda
 2. Sv. Jurij, South Chicago
 3. Sv. Družina, Kansas City
 4. Sv. Kristina, Euclid
 5. Sv. Ciril in Metod, Sheboygan
- 29 Seventy-five Years: The Story of Saint Lawrence Parish. Spominska knjiga St. Lawrence Church, Cleveland, Ohio, 1901-76. Župnik Anthony Rebol. Osebno pismo (15. maj 1989).
- 30 Rev. Anthony Rebol, History of St. Mary of the Assumption Church and School, Cleveland, Ohio, 1905-62. Cleveland, Ohio, St. Mary of the Assumption Parish in Collinwood, 1962. Župnik John Kumse. Osebno pismo (2. junij 1989).
- 31 Slovenska šola sv. Vida v Ameriki, Ave Maria Koledar, 1914, str. 112-115. Seznam slovenskih župnijskih šol, Ave Maria Koledar, 1924, str. 193.
- 32 Seznam slovenskih župnijskih šol, Ave Maria koledar, 1932, 1934, 1936, 1944.
- 33 Historical Sketch of Saints Cyril and Methodius Parish, v: SS. Cyril and Methodius Church, 75th Anniversary 1905-80. Lorain, Ohio (1700 East 31st Street) 1980. Župnik Paul Krajnik, osebno pismo (27. april 1989).
- 34 Saint Stephen's School, 1922-1985: Souvenir Book. Župnik p. Blase Chemazar. Osebno pismo (26. maj 1989). St. Stephen's Parish, 1878-73.
- 35 Seznam slovenskih župnijskih šol, Ave Maria Koledar, 1913, str. 17, 32, 35, 36, 44.
- 36 Church of St. Barbara, Springfield, Sangamon County, Illinois. Fotokopija iz neugotovljivega vira, str. 488-490. (Poslana: Diocese of Springfield-in-Illinois- -August 22, 1989.)
- 37 Seznam slovenskih župnijskih šol, Ave Maria koledar, 1913-44. Župnik Albert R. Adamlich. Osebno pismo (30. maj 1989).

- 38 St. Joseph's Church, 1891-1941, Joliet, Illinois. Slovenska župnijska šola sv. Jožefa v Jolietu, Illinois, 1915, str. 79-81.
- 39 Seznam slovenskih župnijskih šol, Ave Maria Koledar, 1913-44. Župnik Robert Ahlin. Osebno pismo (29. avgust 1989).
- 40 St. Joseph Parish, Betlehem; spominska knjiga. Župnik Lawrence Frankovich. Osebno pismo (26. avgust 1989).
- 41 History of St. Peter's Parish, Steelton, Pennsylvania, v: St. Peter's Catholic Church: Golden Jubilee, December 1959. History of the Parish of St. Peter, v: Church of St. Peter: 75th Anniversary 1909-84. Župnik Joseph Kostelec. Osebno pismo (23. maj 1989).
- 42 James D. Divita, Slaves to No One. Indianapolis, Holy Trinity Parish rectory, 1981.
- 43 M. Sabina, Iz slovenske naselbine v Kansas City, v: Ave Maria Koledar, 1917, str. 148-150.
- 44 Colorado Historical Society. St. Mary's Church in History, 1895-1985, str. 21-44. History of St. School (iz dnevnika redovnic, ki so poučevale v šoli), 1932. Bernice Krašovec. Osebno pismo (29. april 1989).
- 45 Po slovenskih naselbinah v Ameriki, Ave Maria Koledar, 1918, 138-39.
- 46 Kathryn Weinman, History of St. Barbara Church, v: St. Barbara Catholic Church, 1894-1986. Bridgeville, Pennsylvania, str. 30-35.
- 47 Robert Stiefvater. Osebno pismo (27. april 1989).
- 48 Divita, str. 30-31.
- 49 Po slovenskih naselbinah v Ameriki, Ave Maria Koledar, 1918, str. 137.
- 50 Prav tam, str. 139.
- 51 M. Sabina, prav tam.

ABSTRACT

CATHOLIC EDUCATIONAL SYSTEM IN USA AND THE ESTABLISHING OF PRIMARY SCHOOLS AT SLOVENE PARISHES

Leopoldina Plut-Pregelj

Slovenes, just as other immigrants in the United States, forged ties with each other through various organizations, the most vital of which was the Catholic Church. An important aspect of this linkage was the establishing of schools in Slovene parishes. In the beginning, the U. S. public education system was a predominantly Protestant institution and as such could not meet the needs of all the segments of immigrant population. As a result, the system developed in the direction of secularization of public schools and the establishing, parallel with it, of dif-

ferent religious educational system, including the Catholic. The expansion of activity of the Catholic educational system was marked by an incessant struggle for survival. An important success in this struggle was achieved by the nuns of the state of Oregon in 1919 when the constitutional court in the case "Pierce vs the Congregation of Sisters" (1919) ruled that the state has no exclusive right to education, that individuals have the right to organize private schools and that individual states have the right to determine the minimum conditions for the activity of private schools, but not the right to abolish them.

The first schools in Slovene parishes appeared in the early twenties. Typically, their language of instruction was English. Languages of individual ethnic communities were permitted as subjects of learning and as languages of religious instruction. Slovene parochial schools were an institution through which Slovenes forged and maintained ties with each other. The parishes took great pride in them.

In addition to reference literature, the results presented in the paper draw on data from printed sources (the Ave Maria Calendar, annual files 1913-41) and the author's own questionnaire which she sent to all the parishes where she had presumed the parochial schools were active. She also gives a brief history of schools in individual states.

**MARJAN DRNOVŠEK, POT SLOVENSКИH
IZSELJENCEV NA TUJE OD LJUBLJANE DO ELLIS
ISLANDA - OTOKA SOLZA V NEW YORKU: 1880 -
1924, LJUBLJANA, MLADIKA, 1991, 244 STR.**

B r e d a Č e b u l j - S a j k o

Zgodovinar Marjan Drnovšek slovenski strokovni in ostali javnosti ni nepoznan pisec: prva ga pozna še po rezultatih njegovega dela na področju krajevine zgodovine in arhivistike v času njegovega službovanja v Zgodovinskem arhivu Ljubljana (1972 - 1988), drugi pa se je, med drugim, predstavil kot soavtor dveh odmevnih knjig: *Pozdrav iz Ljubljane* (1985) in *Pozdravi iz slovenskih krajev* (1987). Od leta 1988 dalje, ko se je zaposlil na Inštitutu za slovensko izseljenstvo Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU, je njegova raziskovalna vnema usmerjena v dve področji: izseljevanje in življenje Slovencev pred letom 1941 v zahodni Evropi, ter odhajanje Slovencev v času množičnega izseljevanja pred prvo svetovno vojno. Njegove tovrstne razprave lahko v zadnjih letih zasledimo tako v publikacijah zgodovinarjev (*Kronika*, *Zgodovinski časopis*, *Viri* ...), kot tudi v večdisciplinarnih mednarodnih zbornikih (npr.: *Dve domovini/Two Homelands*).

Nedvomno pa zadnja Drnovškova knjiga *Pot slovenskih izseljencev na tuje* pomeni vrhunec njegovega dosedanjega strokovnega prizadevanja: v bistvu predstavlja združitev avtorjevega preteklega poznavanja arhivskega gradiva in v kratkem času na novo osvojenega širokega in poglobljenega védenja o izseljevanju Slovencev. Temu se pridružuje še izbranost jezika, ki pisca pri podajanju vsebine ponekod (spontano?) zapelje bolj v pisateljstvo kot znanstveno razglabljanje. To je razumljivo, saj je delo namenjeno raznovrstnim bralcem in je zato njegova "poljudnost ... namenska", kot uvodoma omeni avtor sam.

Drnovškovo prvo poglavje v knjigi skuša odgovoriti na v naslovu zastavljeno vprašanje: Kdo je izseljenec. Nanizanih je nekaj najpogostejših pojmovanj "izseljenca", ki so bila v rabi pri nas koncem preteklega in v začetku našega stoletja, pa tudi v sodobnem času. V povezavi z razlago omenjenega se srečamo še z

nekaterimi drugimi pojmi, npr.: selitev, domovina, tujina itd., za katere tisti, ki se ukvarjamo s preučevanjem izseljenstva vemo, da še do danes niso enotno definirani. Zaradi tega, ker se je avtor "izogibal posplošenih in teoretičnih razmišljanj", te (od-)rešitve v knjigi ne najdemo.

Pač pa se v drugem poglavju - skozi prikaz selitev v Evropi in iz slovenskih dežel do začetka 19. stoletja - lahko soočimo s pestrostjo gibanja prebivalstva v tem obdobju, ki je na osnovi konkretnih primerov opredeljeno kot "prostovoljna ali prisilna zapustitev domačega okolja". Avtor med prve slovenske izseljence uvršča tudi misionarje (npr.: Marka Antona Kapusa), v čemer se, mimogrede rečeno, razlikuje od Zmaga Šmitka - raziskovalca slovenskih misionarjev. Slednji jih namreč zaradi "specifičnih problemov" ne prišteva med izseljence.

Posledice industrijske revolucije koncem 18. in v začetku 19. stoletja so nam znane. Marjan Drnovšek jih v poglavju Demografska eksplozija in evropeizacija sveta v 19. in na začetku 20. stoletja prikaže predvsem z demografskega stališča: iz tabel je razvidna rast takratnega prebivalstva v Evropi ter smeri množičnega izseljevanja v čezmorske dežele, še posebno v Združene države Amerike. Ravno v tem obdobju je bil mit o Ameriki, "*kot deželi svobode in neverjetnih možnostih za uspeh*", najbližji resnici, čeprav je "*živel ves čas priseljevanja v to državo*".

V naslednjih poglavjih se pisec posveti Slovincem, ki koncem 19. stoletja postanejo eni izmed mnogih - vpetih v svetovne migracijske tokove. Razčlenjuje vzroke za njihov odhod v tujino in jih podkrepi s številnimi citati, izbranimi iz takratnega dnevnega slovenskega časopisja in ohranjenega arhivskega gradiva. Tovrstni viri, poleg bogatega slikovnega gradiva, tudi sicer čedalje bolj stopnjujejo pozornost bralca in dobro dopolnjujejo avtorjeve besede. V njih se pred nami oblikuje vsakdanji življenjski utrip obubožanega kmeta in brezposelnega delavca; splet gospodarskih in političnih dogodkov, ki, tako kot danes in vedno, uravnavajo življenjsko raven in razpoloženje ne množic, temveč posameznika, o katerem se trudi govoriti Drnovšek. Zopet mimogrede: prikazovanje individualnih usod ljudi, v tem primeru izseljencev, je sicer že dolga leta uveljavljeno tudi v slovenski etnologiji, poglavja, o katerih govorim, pa so lahko dokaz "*medsebojnega oplajanja dveh strok*" oziroma "*iskanja mostov in ne meja med strokami*", če si izposodim (vsaj v tej knjigi) nezapisane misli pisca. In če nadaljujem: ravno zaradi prikazovanja vsakdanjega življenja na prelomu

stoletja živečih Slovencev postanejo vzroki za odhod prenekaterih v tujino - v Ameriko - vpeti v tisti čas in zato bralcu razumljivejši od golih statističnih podatkov. Še zlasti so zanimivi primeri, ko ljudje niso odhajali zaradi obubožanja, temveč zaradi strahu pred služenjem vojaškega roka ali zaradi kršenja takratne zakonodaje ali pa zaradi drugačnega političnega mišljenja, ki ga predvsem Cerkev in njej blizu intelektualni krogi niso odobraval.

Skozi številke, ki so "najbolj suhoparne, vendar najbolj zgovorne", dobimo vpogled v približno ocenjevanje množičnega izseljevanja iz slovenskega etničnega prostora: od srede 19. stoletja do leta 1914 naj bi v tujino odšlo kar 300000 Slovencev, največ iz Dolenjske, Bele krajine, Notranjske, pa tudi iz "širše ljubljanske okolice". Večina jih je odšlo začasno, "za leto ali dve"; nekateri so se vrnili, še več pa jih je ostalo - največ v Ameriki, pa tudi drugod po svetu. Zdi se mi pomembno opozoriti na dejstvo, da je od vsega začetka svobodnega izseljevanja momentčasne izselitve pri izseljencih spodbujevalno vplival na njihovo odločitev za odhod. To je, lahko rečemo, neke vrste psihološka stalnica, ki se pojavlja v vseh obdobjih in pri večini neprisilno izseljenih. Podoben pomen skozi čas ima tudi združevanje družin v emigraciji: ko za možem pridejo ostali družinski člani, stalnega povratka v domovino skorajda ni. Prav tako je v zgodovini vidna kontinuiteta v starosti in spremembi poklica odhajajočih: najpogosteje so se izselili fizično najbolj sposobni in zdravi ljudje med dvajsetim in tridesetim letom, ki so doma pripadali kmečkemu delavstvu, onkraj meje pa npr. "rudokopom" - tako je zahtevala tujina. Nakazane "konstante" so splošno veljavne za vsa obdobja emigracij iz slovenskega prostora (tako za izseljevanje pred prvo svetovno vojno kot tudi po letu 1945). Najdemo pa jih tudi pri drugih razseljenih narodih. Kažejo na povezavo med usodo posameznika in imigracijsko politiko priselitenih držav, še posebno tistih, ki so potrebovale nove ljudi, da so poselili njihovo deželo in pomagali pri razvoju njenega gospodarstva. Vsebina tega dela knjige (Koliko jih je bilo, od kod so odhajali, za koliko časa so odšli...) nam torej ponuja koristno snov za primerjavo z izseljevanjem Slovencev po drugi vojni.

Morda ravno poglavje Slovenci na vseh koncih sveta med vsemi ostalimi prinaša največ novih zanimivih podatkov: prikaže nam geografsko razsežnost slovenske emigracije za obravnavano obdobje. Poleg tipičnih priseljenjskih držav (Amerika, države zahodne Evrope...) so omenjene tudi manj tipične (npr.: vzhodnoevropske

države - med njimi republike nekdanje Jugoslavije, Egipt, Brazilija itd.). Namesto izselitvenih statistik je avtor postavil v ospredje takratno javno mnenje o tujih deželah, kjer so živeli Slovenci. Doma so ga oblikovala njihova pisma, vabila iz tujine, svarila Cerkve..., vse, kar so objavljala vsakodnevna glasila.

Na njihovo vlogo pri izseljevanju pisec ponovno opozori v poglavju Podoba Amerike, pred tem pa nas seznanja še z varstvom izseljencev. Pri obeh sklopih je viden poudarek na vlogi Cerkve v tedanjem času, ki je ljudi odvracala od namere po izselitvi, hkrati pa je že odločenim za odhod v tujino preko Družbe sv. Rafaela pomagala pri prvih korakih v neznanem svetu.

In ravno ta neznan svet se je za mnoge izseljence začel že kmalu po odhodu iz rojstnega kraja, ko so se podali na pot proti Ljubljani. Tudi bralec na naslednjih straneh, na katerih avtor v najboljše delu knjige spregovori o takratni vlogi našega glavnega mesta kot "križišča na poti v svet", odkrije marsikaj neznanega. Drnovšek svojo "ljubezen" do Ljubljane v času županova Ivana Hribarja (1896 - 1910) izlije na papir z natančnim poznavanjem mestnega življenja, ki po zaslugi številnih ilustracij in objavljenih dokumentov zaživi pred nami: prepletanje vaškega in meščanskega vzdušja v centru mesta po živahnosti izstopa v Kolodvorski ulici - ulici gostišč s prenočišči, kavarn, krčm in izseljenskih agentur; ulici z raznolikimi pešci, raznolikimi le po izgledu, starosti, govorici, ne pa tudi po nameri svojega obiska: kupiti si vozovnico, ki bi jih pripeljala v boljše življenje. Ponujale so jih izseljenske pisarne. Njihove obljube o najcenejši poti v obljubljeno deželo so širili najeti agenti po mestu in podeželju, vendar so bili kupci v tem poslu mnogokrat ogoljufani. Zato je imela ljubljanska mestna policija mnogo dela: nadzorovala je tako poslovanje potovalnih pisarn, kot tudi same izseljence, še zlasti tiste s sumljivimi potnimi listi in vojaške ubežnike.

Pa vendar: mnogi so odšli. Najprej iz Ljubljane z vlaki, ki so se ustavili v velikih evropskih pristaniščih. Na eni izmed takih poti "spremlja" avtor mladega Albina Kunca in nam približa transport 104 "Kranjcev" do Basla - "pravega izseljenskega križišča". Kunc dobi službo pri izseljenski agenciji, ki ga čez dva meseca pošlje kot vodjo transporta 245 "Kranjcev" v Le Havre. Avtor se mu zopet "pridruži" in bralec prikaže potek vožnje, razmere na vlakcu, prihod v pristanišče, še zadnji zdravniški pregled pred vkrcajem množice upajočih na ladjo za New York.

Približujemo se koncu poti - koncu knjige. Iz prejšnjega poglavja še veje v nas tragično vzdušje poslavlajočih se ljudi, ki ga pisec v zaključnem delu prekine s pregledom obstoječih ladijskih družb in njihovih parnikov, s katerimi so Slovenci najpogosteje potovali "čez lužo". Večina njih, toda ne vsi, so vožnjo preživeli v medkrovju ali v III. razredu, bogatejši so si privoščili večje udobje. Bralec dobi vpogled v življenjske razmere potnikov vseh kategorij. Kot zanimivost in kot primer nesreče na morju Drnovšek izpostavi ravno najbolj znano: Titanic, in nas preseneti s podatkom o štirih Gorenjcih, izmed katerih sta dva (oče in hči) preživela brodolom.

Od leta 1892 dalje so novi prihajajoči stopili prvič na ameriško zemljo na Ellis Islandu - pred tem "Otoku galebov", "Otoku ostrig", po tem "Otoku solza". Kot pravi avtor: *"Izseljenec, ki je stopil na njegova tla, je imel dve možnosti: svoboden odhod proti svojemu cilju v ZDA ali po zavrnitvi povratek v Evropo. Solze so tekle v obeh primerih, v prvem zaradi sreče, v drugem zaradi uničenih življenjskih načrtov in nad"*. Takšnih je bilo v povprečju le 4 % (na leto?). Za vse ostale pa so bila "zlata vrata" Amerike na široko odprta vse do leta 1921 oziroma 1924, ko je ameriška vlada uvedla omejitvene kvote priseljevanja na nacionalni osnovi.

Na zadnjih straneh knjige zasledimo še angleški in nemški povzetek, imensko in krajevno kazalo, seznam virov in literature, seznam virov, iz katerih so bili objavljeni citati in statistični podatki ter seznam slikovnega gradiva in lastnikov gradiva. Za preučevanje slovenskega izseljenstva pomeni *Pot slovenskih izseljencev na tuje* predvsem zgoščen prikaz tistega dela migracijskega procesa, s katerim smo bili do sedaj le bežno seznanjeni. Gotovo lahko - na osnovi avtorjeve pridnosti in vestnosti - v bodoče od njega pričakujemo poleg nadaljevanja zbiranja tovrstnega gradiva za preteklost tudi njegove lastne strokovne zaključke.

JURIJ ZALOKAR, MAVRIČNA KAČA, RADOVLJICA,
DIDAKTA, 1990, 135 STR.

B r e d a Č e b u l j - S a j k o

"V tujino sem odšel kot eden izmed mnogih izobražencev, ki jim je 'domovina' nekega dne pokazala hrbet." Tako se glasi prvi stavek psihiatra Jurija Zalokarja v njegovi knjigi *Mavrična kača*, ki na nek način zaznamuje njegov odnos do vsega, kar je vezano na bodisi slovenski (še prej jugoslovanski) ali avstralski državni sistem. Rdeča nit skozi vsebino knjige je ravno v prikazovanju in dojemanju nepravilnosti, nehumanosti, ki prizadenejo poštenega človeka na tem ali onem koncu sveta. Zalokar svoje tovrstne izkušnje utemeljuje s konkretnimi primeri iz časa svojega službovanja v psihiatrični bolnici v Begunjah in v Melbourneu, kjer je med leti 1986 - 89 opravljal delo etničnega psihiatra za "Jugoslovane". Za nas so zanimiva predvsem njegova spoznanja, ki se navezujejo na življenje izseljencev, saj nam, sicer na poljuden način in zato laiku še toliko bolj razumljiv, razkrivajo nepogrešljivo vlogo psihiatrije pri preučevanju (slovenskega) izseljenstva.

Najprej "obdela" tako imenovano "evforično fazo zdomstva", v kateri je izseljenec zasičen z novostmi, ki mu jih ponuja okolje, v katerega se je priselil. Vendar, zaradi te zasičenosti mu postane novi svet čedalje bolj nepregleden in izseljenec "se umika v svoje ožje okolje, med rojake ali v družino, ali pa se zapre sam vase in otrpne". Zalokar meni, da "čeprav se kdo nauči navidez sproščeno živeti na tujem, vendar nekaj v njem ostane zadržano". Tisti, ki so že po naravi občutljivi in negotovi, se le stežka postavijo zopet na trdna tla. Pri tem jim je v veliko oviro tuj jezik (predvsem manj izobraženim priseljencem). Avtor opozori na hude posledice neznanja (v našem primeru) angleščine v življenju posameznika: "ne otežuje samo sporazumevanja, ampak privede tudi v vse večjo osamljenost"; in dalje: "načne tudi sožitje med starši in otroki". Ker je jezik poleg ostalega "izraz čustvovanja in mišljenja ter obenem pot do obojega" se ta njegova funkcija pri dvojezičnih otro-

cih stežka normalno izpolnjuje, še zlasti, če jim je bil tuj jezik vsiljen. Pri odraslih pa se pogosto dogaja, da dlje ko so od materinščine, dlje so od ubranega čustvovanja.

Pomembnost, ki jo namenja avtor vlogi maternega in tujega jezika v življenju izseljenca, nas v bistvu spremlja skozi ves tisti del knjige, kjer razmišlja o njihovih usodah v Avstraliji. To je svet, v katerem je superiorno vse kar je anglosaksonsko - in to navkljub konceptu multikulture avstralske družbe, ki se v praksi poruši, *"ko se v kom oglasi privrženost lastnemu jeziku in narodnosti"*. Glorifikacija angleščine kot svetovnega jezika pomeni tudi utapljanje migrantov v njej, saj *"veliki jeziki za male ... nima-jo posluha"*. Od tod tudi posredno (če že ne neposredno) izhaja marginalni položaj majhnih etničnih skupin v avstralski družbi, saj se imajo *"Britanci ... še vedno ... za izbrano raso"*. Za marsikaterega priseljenca je *"Avstralija brez srca in duše"*, kar z drugimi besedami pomeni, da odnosi med njimi in Avstralci v veliki večini ostajajo na nivoju vljudnosti. Manjka topline, preveč pa je tudi predsodkov: tako s strani "domačinov" nasproti vsemu kar je tujega in prinešenega v "njihovo" državo, kakor s strani prihajajočih do starejše naseljenega prebivalstva.

In zakaj "domačini" v narekovajih? Ker v Avstraliji ni belih domačinov. Domačini so samo temnopolti Staroselci. Njim avtor namenja obsežno razmišljanje, v katerem išče vzporednice med neanglosaksonskimi priseljenci in Aboridžini. Oboji so, kot že rečeno, na obrobju avstralske družbe, slednji ne samo v prenesenem pomenu, temveč tudi fizično. So nekakšen "črn madež" v lastni deželi, katerega se ne da izbrisati in ki v zadnjem času celo narašča. So živi opomin dvestoletni beli kolonizaciji, ki jih ni uspela izkoreniniti.

Izkoreninjeni pa so, kot ugotavlja Zalokar (in strokovnjaki, ki jih navaja), povojni emigranti, ki se novemu okolju ne morejo prilagoditi kljub večdesetletnemu bivanju v njem. Njihov problem je v razpetosti med staro in novo domovino, kar jih postopoma "notranje izprazni". "Izvotleni" ljudje ne živijo samo v Ameriki, temveč tudi v Avstraliji. Med njimi je beg pred domotožjem in nostalgijo različen: alkohol, pretiravanje v hrani, samomori, pretiravanje v delu - "workaholism" - pretirana družabnost, zagnanost v boju za tradicionalne vrednote, osamljenost in depresija ... V "zdomstvu" je tudi malikovanje idej mnogo večje kot doma, saj *"diaspora nosi s seboj veličino in prekletstvo. Še toliko prej, ker je misel*

velikokrat edino, kar človek lahko ponese s seboj in ohrani, potem ko so mu vse drugo vzeli".

V takšnem vzdušju, ki bralca pripelje v tragičnost in temne strani izseljenskega življenja, Zalokar navede še primere bolnikov, ki so pri njem iskali pomoč za svoje neizhodno bivanje v tujini. Spoznanja o tem, kako izseljenec sprva odide od doma zaradi težav, za katere upa, da bodo v tujini izginile, zgodi pa se ravno obratno: več in več jih je, vodijo avtorja v kritiko lastne stroke: *"Zgrešene diagnoze so pri priseljencih posebno pogoste"*. Psihatri ne razumejo (dobesedno) pacienta in posledice so napačno zdravljenje. Zdrav človek, uničen predvsem zaradi pretiranega fizičnega dela, postane uničen še zaradi jemanja močnih zdravil. Takšen izgubi družino, ne najde več mesta v družbi, izgubi samega sebe.

Zalokar se ne izogne tudi prikazu izkoriščanja psihiatrije v politične namene: etiketo duševno bolnega človeka kaj hitro lahko dobi tisti, ki je v danem času in prostoru drugačen od večine in ne sodi v njen kalup. Ostro opozori na razcvet nekaterih državnih institucij: medicini preprečujejo, da bi odpravila vzroke za obstoj množičnih bolezni (npr.: alkoholizma), saj bi s tem prenehale tudi same obstojati. Avtor kritizira znanost, ki se ločuje od tistega, kar preučuje: etnični psihatri so se marsikje spremenili v raziskovalce, katerih raziskave pa samim emigrantom v njihovem premagovanju vsakdanjih težav ne pomagajo. Zato ne gre zanemariti verskega fanatizma med izseljenci, kateremu se pogosto pridruži še narodni.

In v končni fazi: izseljenec išče dom vse do tedaj, dokler ne spozna, da ga ni nikjer in je obenem povsod, *"saj je to dom srca in ne kraja"*. Zato je za nekatere, po mnenju Zalokarja, tudi domovina prenehala biti njihov dom.

Pa vendarle: Avstralija, Avstralci, slovenski in ostali izseljenci v tem delu sveta poznajo tudi pozitivnejše strani življenja. O njih avtor (namerno?) ne piše, saj meni, da je *"tisto, kar je najlepše, vedno skrito, in če se le pokaže, zbeži kakor mavrica, če jo hočemo prijeti"*.

Vsakemu, ki doživi deželo, njene ljudi in ki postane sam za nekaj časa "izkoreninjen", je prepuščena njegova lastna sodba o doživetem. Zalokarjeva je le ena izmed mnogih.

**BREDA ČEBULJ-SAJKO: MED SREČO IN SVOBODO.
AVSTRALSKI SLOVENCİ O SEBI.
LJUBLJANA: SAMOZALOŽBA, 1992, 251 STR.**

M a r j a n D r n o v š e k

Čeprav je Avstralija še danes v naši zavesti zelo oddaljen kontinent onkraj ekvatorja, ni bila nepoznana slovenskemu človeku že v prejšnjem stoletju - vzemimo v roke samo knjigo slovenskega zgodovinarja Ivana Vrhovca iz leta 1899 z naslovom: *Avstralija in nje otoki*, vendar je postala izseljenski cilj mnogim Slovincem šele po drugi svetovni vojni. Iz časa množičnega izseljevanja iz slovenskega prostora v Združene države Amerike do prve svetovne vojne, so znani tudi nekateri ekonomski izseljenci v to deželo 'na koncu sveta', niso pa se uresničile napovedi tajnika Slovenske krščansko socialne zveze Mihaela Moškerca (1907), ko je obsojal ravnanje izseljenskih agentov: *"Le še malo časa, in agenti prično bobnati tudi za izseljevanje v Avstralijo."* (*Slovenec*, št. 265, november 1907).

V uvodnem delu je avtorica orisala razvoj naseljevanja Avstralije, preden se je lotila vprašanja odhajanja in prihajanja Slovencev v to 'daljno deželo'. Ta historični uvod razkriva mnoge neznanke iz avstralske zgodovine belega človeka, ki je naseljeval ta kontinent od 17. stoletja dalje. Zanimiva bi bila primerjava z naseljevanjem ameriškega kontinenta, zlasti Združenih držav, saj so v evropskem prostoru v 19. in začetku 20. stoletja krožili podobni miti o srečni deželi (Lucky Country), obilici zlata, ipd. Oddaljenost tega sveta je še krepila mističnost Terre Australis.

Slovenci so v večjem številu odhajali v Avstralijo po letu 1945, ko jih je begunska usoda pripeljela v ta del sveta ("Čez mejo, čez Lubel"). Pridružil se jim je tudi del 'ilegalcev', ki so zaradi ekonomskih in nazorskih razlogov v petdesetih letih zapustili Slovenijo in našli tam nov dom ("Čes, po stzi, ilegalno"), njim pa po letu 1960 sorodniki ("Jest sm imev tukej že tri brate prej"). V sedemdesetih letih je izseljevanje Slovencev začelo usihati tudi s smeri proti temu kontinentu, mnogi, ki so prišli samo na

obisk k sorodnikom ali znancem, pa so ostali ("Turistična emigracija"). V tem poglavju je avtorica vnesla elemente analize procesa odhajanja, ki jo je podprla s številnimi citati iz pripovedi izseljencev samih.

Osrednji del knjige je trinajst življenjskih zgodb avstralskih Slovencev, ki jih je avtorica izbrala iz še enkrat večjega števila intervjujev, ki jih je naredila na svojem prvem obisku Avstralije v letih 1981-82. Zgodbe, ki jih je združila pod naslovom "Pripovedi brez konca", govorijo same po sebi in jih avtorica ni posebej komentirala. Rdeča nit, ki se vleče v njihovem ozadju so vprašanja, ki jim jih je zastavljala, čeprav jim je puščala svobodo v dajanju poudarkov posameznim osebnim izkušnjam, in to daje izpovedim določen čar in osebno noto. Življenjske zgodbe so različne po svoji informativni vrednosti, vendar jim je enotna osebna izpovedna, da ne rečem, čustvena prizadetost ob spominjanju prehojene poti od domače vasi so avstralskih taborišč, rudnikov, mest in drugim. Zlasti pomembna so njihova razmišljanja o odnosu do starega kraja, njihova razdvojenost, nihanja med spomini in avstralsko stvarnostjo, med domovino in tujino. Ta problem spremlja avtorica pri svojem raziskovalnem delu in zato nas ne preseneča, da je dala že svoji razstavi o avstralskih Slovencih (Slovenski etnografski muzej, 1985) in katalogu naslov: Ljudje z dvema domovinama. Intervjuji so bili posneti pred desetimi leti, v času, ko je bila nezaupljivost izseljencev do prihajajočih iz Slovenije še velika. Ne vidim nič slabega v dejstvu, da so objavljeni šele sedaj, saj so bližji t.i. 'virom' in jih moramo tako tudi brati. Nastali so v določenem času oziroma klimi odnosov med Slovenijo (Jugoslavijo) in izseljenci. Ali bi bile danes te zgodbe povedane drugače, je zgolj misel, zanimive pa bodo reakcije pripovedovalcev samih na njihovo objavo in za avtoričino raziskovalno delo le dobrodošle. Kazalo bi jih bilo celo vzpodbuditi, da bi dopolnili svoje življenjske zgodbe do današnjih dni in povedali svoje 'pripombe' na lastne misli izpred desetletja. Čeprav govorijo zgodbe same po sebi, le pogrešam nekaj osnovnih opomb k omenjenim dogodkom, imenom krajev in oseb, ipd. Ne mislim, da bi se avtorica lotila njihove vsebinske analize, vendar knjiga je namenjena širšemu krogu ljudi, doma in v Avstraliji, ki jim dogajanja v preteklosti ali imena posameznikov ne povedo mnogo. Zanimiv pa bi bil tudi vprašalnik, ki ga je avtorica imela pred seboj, ko je spraševala posamezne izseljence.

Glede jezikovnega pristopa objave intervjujev naj da mnenje slavistična stroka, zame, kot zgodovinarja, je poleg uvodnih poglavij (ki so opremljena s kritičnim aparatom), zanimiva predvsem objava virov, tj. intervjujev samih. Subjektivne izpovedi (spomini, korespondenca, intervjuji itd.) so pomemben vir pri proučevanju preteklosti in zlasti izseljenstva, kjer so pisni viri razkropljeni vsepovsod po svetu, večinoma tudi slabo ohranjeni, in so osebne izpovedi še kako pomembne. Dopolnjujejo t.i. življenjski utrip, izseljenčev vsakdan, in zlasti osebna doživljanja, ki ga nam ne more dati noben arhivski ali časopisni vir. Hkrati pa te izpovedi zahtevajo kritičen raziskovalčev pristop in analizo verodostojnosti povedanih podatkov. Njihova objava pa omogoča tudi drugim raziskovalcem možnost proučevanja. Ko bomo imeli podobne objave življenjskih zgodb Slovencev iz istega časa, npr. iz zahodne Evrope (mimogrede: sličnosti začetkov poti so bile velike), bodo možne tudi primerjave in analitične sinteze.

Ob branju knjige se mi je postavilo tudi vprašanje pristopa pri proučevanju novejših preteklosti in vloge zgodovinarja. Zgodovinska veda se povojne izseljenske problematike ne loteva z enakim zagonom, kot druge (npr. etnologija, literarna zgodovina, sociologija, ekonomija ipd.), ki se pri svojem delu srečajo tudi s t.i. zgodovinsko problematiko. Marsikdaj ugotavljanje historičnih okvirov jemlje veliko časa in naporov nezgodovinarju, ki bi moral večino svojega raziskovalnega dela usmeriti k bistvu problematike teme, ki si jo je zastavil. Z zgodovino slovenskega priseljenstva v Avstraliji se ni ukvarjal noben zgodovinar in takorekoč prvo tovrstno 'zgodovino' je napisala Breda Čebulj-Sajko v krajši verziji v knjigi in širši v magisteriju (*Način življenja Slovencev v Avstraliji. Proces njihovega izseljevanja iz Slovenije do priselitve v avstralsko družbo*. Ljubljana 1991, rokopis). Postavlja se vprašanje potrebnosti zgodovinarjevega posega, npr. v avstralsko izseljenstvo. Nedvomno so druge stroke, ki jim je predmet proučevanja kultura in umetnost Slovencev v Avstraliji mnogo bolj agresivne in imajo več raziskovalcev ter študentov, ki jim je to področje predmet raziskav. Zgodovinarjeve 'odsotnosti' ne sme opravičevati z zgoraj navedenim dejstvom, da se že druge vede ukvarjajo s Slovenci v Avstraliji in rešitev vidim le v večdisciplinarni povezavi vseh, ki jim je predmet proučevanja slovensko izseljenstvo v najširšem pomenu besede, ne samo v Avstraliji, temveč tudi povsod drugod, kjer živijo Slovenci. Mnogokrat v publicistiki izpričan ahistorizem - češ, kaj nam bo proučevanje preteklosti, ko pa je toliko aktual-

nih izseljenskih problemov - zanika tudi avtorica knjige, ki se je zavedala potrebnosti širšega zgodovinskega vpogleda za boljše razumevanje tega, kar je bistvo njenega dela, tj. prikaza avtobiografskih izpovedi osemnajstih slovenskih izseljencev in izseljenk iz Avstralije.

Knjiga prinaša tudi oceno števila Slovencev v Avstraliji od leta 1951 do 1990, njihovo razprostranost (grafična upodobitev) in več fotografij, med njimi tudi intervjuvancev, zaključuje pa se z bibliografijo in povzetkom v angleščini. Omeniti pa moram tudi tehnično delo (oblikovanje in računalniško pripravo), ki je bilo tudi v rokah avtoričinega moža Iztoka Sajka.

Čeprav ima delo Brede Čebulj - Sajko s simboličnim naslovom *Med srečo in svobodo* značilnosti strokovnega dela z mnogimi raziskovalnimi prijemi, je v glavnem namenjeno ljudem, ki jim raziskovalna delo ni osnovna življenjska dejavnost. Vsebinska dostopnost in zanimivost dela je bila izpovedana na predstavitvah v Ljubljani in v Trstu, odmevi so bili v slovenskem domačem in zamejskem tisku, želim pa ji, da bi bila knjiga dobro sprejeta pri tistih, katerim jo je intimno namenila, tj. pri Slovencih v Avstraliji.

SEZNAM REFERATOV Z MEDNARODNEGA
SIMPOZIJA O PRISELJENSKEM TISKU V MARIBORU
(OD 18. DO 21. APRILA 1991), KI SO OBJAVLJENI V
ZNANSTVENI REVIJI (ŠT. 2/1991), IZDAJATELJA:
PEDAGOŠKA FAKULTETA IN RAZISKOVALNI
INŠTITUT PEDAGOŠKE FAKULTETE V MARIBORU:

Matjaž Klemenčič

Slovenski izseljenski tisk

Joel Wurl

Documenting the Immigrant Press: A Status review of Newspaper

Collections in American Repositories

Nives Sulič

Izseljenski časopis *Prosveta* skozi prizmo etnologa

Matjaž Klemenčič in Drako Friš

Viri in ohranjanje slovenskega izseljenskega časopisja

Branimir Banović

Uloga iseljeničkog novinstva u nacionalnoj, političkoj i socijalnoj afirmaciji Hrvata na Novom Zelandu

Barbara Suša

Tisk slovenskih književnikov v Avstraliji

Irena Birsa

The Slovene Press in Australia

Dirk Hoerder

Functions of the Immigrant and Ethnic Press in North America: Analysis and Case Studies

Bogdan Kolar

Periodični tisk slovenskih cerkvenih skupnosti v Severni in Južni Ameriki ter Avstraliji s poudarkom na listu *Ave Maria*

Darko Friš

Zgodovina časnika *Amerikanski Slovenec* in "verske vsebine", ki jih je obravnaval med leti 1881-1931

Jan Lencznarowicz

The Polish Immigrant Press in Australia and Australian Politics 1949-1979

Oleg Latyszonek

The Byelorussian Ethnic Press in North and South America

Jaroslav Rokicki

Press in the Parish. Functions of Parochial Bulletins in the Polish-American Community in Detroit

Jože Velikonja

Slovenski tisk v Koloradu

Julianna Puskás

The Change in the Social Structure of the Immigrants as Reflected in the Ethnic Press: Hungarians

Adam Walaszek

Polish Wobblies and Their Press, 1905-1917

Ivan Čizmić

Uloga hrvatskih iseljeničkih novina i njihovih urednika u životu hrvatskih iseljenika

Nada Hranilović

Kritički osvrt na literaturu o hrvatskom iseljeničkom novinstvu u svijetu

Tihomir Telišman

Hrvatski fraternalistički listovi *Zajedničar* i *Naša nada* u SAD i Kanadi u vremenu od 1945-1990

Ante Laušić

Hrvatski iseljenički tisak u Kanadi (1945-1990)

Zoltán Fejös

The Hungarian-American Press and the Second Generation: Forms, Aims and Prospects

Ljubomir Antić

Hrvatsko iseljeničko novinstvo u Južnoj Americi do prvoga svjetskoga rata

Leoš Šatava

Czech Emigration to the USA in the 19th Century and the Czech-American Press

Irena Šumi

Indijanski tisk v ZDA

Racleff Peter J., dr., izredni profesor, Macalester College, St. Paul, Minnesota, ZDA

Hrvaška bratska zveza, *Zajedničar* in druga generacija

Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, 2/3, 1992, str. 11-25, cit. lit. 33

Prispevek osvetljuje vlogo Hrvaške bratske zveze (HBZ) in njenega tedenskega glasila *Zajedničar* pri krepitvi etnične identitete druge generacije hrvaških priseljencev v ZDA. Prikazani so vzroki za upadanje članstva HBZ po prvi svetovni vojni ter strategija vodstva HBZ za pridobivanje novih članov. Osnovni podatki, ki jih avtor ob uporabi drugih virov analitično obravnava v svoji študiji, se v veliki meri naslanjajo na časopisne članke v omenjenem glasilu od leta 1928 do 1936.

UDK 070:325.2(73-863)

Christian, Henry A., profesor angleškega jezika, Predstojnik katedre za podiplomske humanistične študije Fakultete za podiplomske študije, Newark, Rutgers University, U.S.A.

Angleški del *Prosveta*: sploh ne "udarne" novice in nikoli s takim namenom

Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, 2/3, 1992, str. 27-42, cit. lit. 37

Slovenskoameriški časopis *Prosveta*, glasilo Slovenske narodne podporne jednote, je leta 1916 - do tedaj je izhajal že deset let - uvedel posebno stran v angleškem jeziku. "Angleška stran je bila namenjena mladini slovenskega porekla, ki je govorila "ameriški jezik", uvedli pa so jo z namenom, da bi pridobili čim več novih članov v Slovensko narodno podporno jednoto. V teku let je rubrika v angleščini občasno tu in tam objavljala tudi novice, ki so presegle lokalne vesti in plesne prireditve, vendar nikdar ni vsebovala pomembnih, udarnih novic, kakršne so vsebovale strani v slovenščini. Zato je angleško govoreči bralec *Prosvete*, ki ni znal slovenščine, v mnogo manjši meri spoznaval svoje slovenske sodržavljanke, kot bi jih sicer lahko.

Raeleff Peter J., Ph. D., Associate Professor of History, Macalester College, St. Paul, Minnesota, USA

The Croatian Fraternal Union, *Zajedničar*, and the Second Generation

Dve domovini/Two Homelands, *Migration Studies*, 2/3, 1992, pp. 11-25, 33 notes

The paper explores the role of the Croatian Fraternal Union and its newspaper *Zajedničar* in contributing to the evolution of the ethnic identity of the second generation of Croatian immigrants in the USA. Causes for a decreased CFU membership of the World War One and the strategy of the CFU leaders to Expand the membership are presented in detail. The study is - besides other sources - largely based upon articles published in *Zajedničar* between 1928 and 1936.

UDC 070:325.2(73-863)

Christian, Henry A., Professor of English, Director of Graduate Liberal Studies, The Graduate School-Newark, Rutgers University, U.S.A.

The *Prosveta* English Language Section: Certainly Not Hard News, and Never Intended to Be

Dve domovini/Two Homelands, *Migration Studies*, 2/3, 1992, pp. 27-42, 37 notes

During 1916, the 10 year old Slovene language Chicago newspaper *Prosveta* developed a single page published in English. Aimed at young persons of Slovene background who spoke "the American language", the English page was initiated to attract memberships in the Slovene National Benefit Society, which published *Prosveta*. Through the years the English Section now and again nodded in the direction of materials beyond lodge reports and dances, but the page presented neither hard news nor crucial matters that adjacent Slovene language pages presented. The non-Slovene-literate English language reader of *Prosveta* therefore learned far less than he might have about his Slovene fellow citizens.

Koop Kathryn, mag., ameriška Fulbrightova predavateljica, Pedagoška fakulteta Univerze v Mariboru, 62000 Maribor, Koroška 160, Slovenija

Novi priseljenci in priseljski tisk na področju New Yorka

Dve domovini/Two Homelands, Migration Studies, 2/3, 1992, str. 43-53, cit. lit. 17

Priseljski tisk odraža spreminjajoči se profil doseljencev, ki v New York prihajajo z vseh koncev sveta. Večina so priseljenci, veliko pa je med njimi poslovnežev, ki v ZDA prihajajo s svojimi družinami za čas do pet let. Nekateri se, kljub temu da pridejo z namenom ostati, po določeni dobi vrnejo domov. Ti novodobni prišleki so običajno bolj izobraženi in premožnejši od tistih iz ranjše dobe priseljevanj. Mnogi med njimi iščejo boljšo izobrazbo za svoje otroke in poslovne možnosti zase. Kljub temu, da je tehnologija olajšala prehode iz ene kulture v drugo, ostaja jezik odločilen dejavnik pri akulturaciji v novo okolje in asimilaciji v globalno družbo.

UDC 070:325.2(73-863)"1921/1954"

Kuzmič Mihael, graduate theologian, 61000 Ljubljana, Milčinskega 73, Slovenija

Amerikanski Slovencev Glas

Dve domovini/Two Homelands, Migration Studies, 2/3, 1992, pp. 55-66, 7 notes

At the beginning of the twentieth century our Prekmurje relatives started settling in Bethlehem, Pa., USA, where a strong Slovene community developed very soon. The community successfully organized life in the new environment, established the Evangelical and Catholic Churches and charitable societies, and cared for its ethnic, cultural and religious traditions. A great contribution to this process was made by the newspaper *Amerikanski Slovencev Glas* launched in 1921 as the common publication of all the community. For thirty good years, up until his retirement in 1954, the paper was edited and published by Aleksander Kardoš, a leading figure in the cultural life of Prekmurje Slovenes in the United States. The *Amerikanski Slovencev Glas* was one of the most important factors of preservation of national, cultural and religious consciousness among the Prekmurje immigrants in the first half of this century.

Koop Kathryn, M.A., American Fulbright Lecturer, Faculty of Pedagogy, University of Maribor, 62000 Maribor, Koroška 160, Slovenia

The New Immigrant and The Immigrant Press in The New York Area

Dve domovini/Two Homelands, Migration Studies, 2/3, 1992, pp. 43-53, 17 notes

The immigrant press reflects the changing profile of the newcomers arriving in the New York area from other parts of the world. Although most are immigrants, many are businessmen with their families coming to the US for up to five years before returning home. Some who come as immigrants also return after a period of time. These new people are often more affluent and educated than those from earlier immigrant waves. Many are seeking a better education for their children and investment opportunities for themselves. Although technology has eased the transition for them from one culture to another, language remains the key to acculturation in the new environment and assimilation into a global society.

UDK 070:325.2(73-863)"1921/1954"

Kuzmič Mihael, dipl. teol., 61000 Ljubljana, Milčinskega 73, Slovenija

Amerikanski Slovencev Glas

Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, 2/3, 1992, str. 55-66, cit. lit. 7

Na začetku našega stoletja so se naši prekmurski rojaki začeli naseljevati v Betlehemu, Pa., ZDA, kjer je nastala že na začetku močna naselbina. Življenje v novem okolju so si dobro uredili, zgradili svoji evangeličansko in katoliško cerkev, ustanovili dobrodela društva in skrbeli za svojo narodno, kulturno in versko tradicijo. Pri tem jim je odlično pomagal časopis *Amerikanski Slovencev Glas*, ki so ga leta 1921 začeli izdajati kot skupno glasilo. Dobra tri desetletja, vse do svoje upokojitve leta 1954 ga je urejal in izdajal Aleksander Kardoš, ena od vodilnih osebosti kulturnega življenja ameriških rojakov iz Prekmurja. *Amerikanski Slovencev Glas* je bil med najpomembnejšimi dejavniki pri ohranjanju narodne, kulturne in verske zavesti med prekmurskimi izseljenci v prvi polovici našega stoletja.

Švent Rozina, bibliotekarka, Narodna in univerzitetna knjižnica, 61000 Ljubljana, Turjaška 1

Tisk slovenskih beguncev v taboriščih v Avstriji in Italiji

Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, 2/3, 1992, str. 67-101, cit. lit. 83

Prispevek prikazuje publicistično dejavnost slovenskih beguncev v taboriščih v Avstriji in Italiji v letih 1945-1948. Predstavljene so posamezne publikacije in njihova vsebina. Avtorica daje večji poudarek periodičnim publikacijam, ker bolj neposredno izražajo doživljanje "begunske usode" in njihovo politično razpoloženje. Studija je nastala na osnovi gradiva, ki ga hrani NUK.

UDK 070+655.4./5:325.2(100-863)

Maver Igor, dr., docent, Oddelek za germanistiko, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12, Slovenija

Slovenska izseljenska literatura v postmodernem svetu: Vzpon multikulturalnosti in multietničnosti v Avstraliji, ZDA in Kanadi

Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, 2/3, 1992, str. 103-111, cit. lit. 20

Članek podaja kontrasten zgodovinski pregled različnih stališč o izseljenski literaturi, vključno s slovenskim ustvarjanjem v Avstraliji, ZDA in Kanadi. Nakazana je konvergenca v novejšem kulturno-zgodovinskem pristopu v omenjenih angleško govorečih državah oziroma skupni trend v smeri multikulturalnosti in multietničnosti. S kritičnim ovrednotenjem izseljenske oziroma etnične literature se posamezne nacionalne literarne zgodovine sedaj ponovno pišejo (dekonstruirajo) s stališča decentralizacije, demarginalizacije in dekanonizacije znotraj postmoderne paradigme.

Švent Rozina, librarian, National and University Library, 6100 Ljubljana, Turjaška 1, Slovenia

Slovene Refugees Press in Camps in Austria and Italy

Dve domovini/Two Homelands, Migration Studies, 2/3, 1992, pp. 67-101, 83 notes

The paper reviews the publicist activity of Slovene refugees in the camps in Austria and Italy in the 1945-1948 period. The author presents individual publications and their contents, with stronger emphasis on periodicals which she believes more vividly portray the political disposition of the refugees and the way they experienced their fate. The study draws on the material kept in the National and University Library.

Maver Igor, Ph. D., Professor, Department of Germanic Languages, Faculty of Arts, University of Ljubljana, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12, Slovenia

Slovene Immigrant Literature in the Postmodern World: The Rise of Multiculturalism and Multi-Ethnicity in Australia, The United States of America and Canada

Dve domovini/Two Homelands, Migration Studies, 2/3, 1992, pp. 103-111, 20 notes

The article essentially features a contrastive historical survey of the various attitudes towards immigrant literature, including of course also Slovene creativity, in Australia, the United States of America and Canada. It points to a convergence of the more recent cultural/literary approaches in the discussed English-speaking countries, i. e. a common trend in the direction of multiculturalism and multi-ethnicity. With the critical evaluation of 'immigrant' or 'ethnic' literature individual 'national' literary histories are now being rewritten (deconstructed) from the point of view of decentralization, demarginalization and decanonization within the postmodern paradigm.

Lukšič-Hacin Marina, raziskovalna asistentka, Inštitut za slovensko izseljenstvo, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, 61000 Ljubljana, Novi trg 4, Slovenija

Pregled dosedanjih slovenskih socioloških raziskav o slovenski izseljenški problematiki v Evropi od leta 1945. dalje

Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, 2/3, 1992, str. 113-124, cit. lit. 69

Prispevek podaja pregled slovenskih socioloških raziskav o slovenskem izseljenstvu za povojno obdobje. Večji del obstoječih raziskav je bil izpeljan v okviru večletnega raziskovalnega projekta RI FSPN. V pripravjalnem obdobju je bil objavljen projekt raziskav, izdani sta bili dve obsežni bibliografiji in informacije o najpomembnejših rezultatih raziskave o tujih delavcih, ki jo je Bundesanstalt für Arbeit izvedla splomladi 1972. Ostale raziskave avtorica razdeli v štiri sklope: 1. raziskave, ki govorijo o življenju Slovencev v ZRN, 2. raziskave o Slovencih, ki so se vrnili domov iz ZRN; 3. raziskave o specifični problematiki izseljencev iz Pomurja in 4. ostale raziskave. Časovni in tematski pregled socioloških raziskav je v osnovi problemsko zastavljen.

UDK 070:325.2(73-863)“1707/1913”

Stanonik Janez, dr., profesor, Oddelek za germanistiko, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12, Slovenija

Predzgodovina slovenskega časnikarstva v ZDA

Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, 2/3, 1992, str. 125-140, cit. lit. 26

Prispevek obravnava časnikarsko dejavnost slovenskih misijonarjev in laičnih izseljencev v Ameriki od leta 1707 do 1913. Svoja poročila so večinoma objavljali v nemških, avstrijskih, ameriških in slovenskih glasilih. Prvo periodično glasilo slovenskega izseljenca v ZDA, čeprav v nemškem jeziku, pa je zasebno glasilo Andreja Bernarda Smolnikarja z naslovom *Friedensbotschaft an alle Völker*, ki je začelo izhajati v Philadelphiji kar petdeset let pred izidom prve številke *Amerikanskega Slovencev*.

Lukšič-Hacin Marina, assistant researcher, Institute for Slovene Emigration Research, Centre of Scientific Research of the Slovene Academy of Sciences and Arts, 61000 Ljubljana Novi trg 4, Slovenia

Review of (domestic) sociological studies of Slovene Migration Problems in Europe from 1945 on

Dve domovini/Two Homelands, Migration Studies, 2/3, 1992, pp. 113-124, 69 notes

The paper gives a review of domestic sociological studies of Slovene migration in the postwar period. The greater part of the studies were carried out within the long-term research project of the FSPN Research Institute. Works published in the preparatory period included a draft research project, two extensive bibliographies and a report on the most important data from the study of immigrant workers carried out by the Bundesanstalt für Arbeit in spring of 1972. The author divides other studies into four groups: studies of the life of Slovenes in FRG, 2. studies of Slovene returnees from FRG, 3. studies of the specific problems of Pomurje immigrants and 4. other studies. In dealing with the subject the author adopted a problem - based approach.

UDC 070:325.2(73-863)"1707/1913"

Stanonik Janez, Ph. D., Professor, Department of Germanic Languages, Faculty of Arts, University of Ljubljana, Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana, Slovenia

The Prehistory of Slovene Journalism in the United States

Dve Domovini/Two Homelands, Migration Studies, 2/3, 1992, pp. 125-140, 26 notes

The contribution is dealing with the journalistic activity of Slovene missionaries and laic emigrants in America from 1707 to 1913. Their reports were published mainly in German, Austrian, American and Slovene papers. The first periodical paper of a Slovene emigrant in America, although in German language, is a private paper by Andrej Bernard Smolnikar titled Friedensbotschaft an alle Völker. It started in Philadelphia 50 years before the first issue of the Amerikanski Slovenec.

Stolarik Mark, doktor znanosti, Balch Institute for Ethnic Studies, 18 South Seventh St., Philadelphia, PA 19106, ZDA

Slovaški tisk v poznem 19. in zgodnjem 20. stoletju s posebnim poudarkom na slovaško-ameriškem tisku

Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, 2/3, 1992, str. 141-166, cit. lit. 46

Ustanovitelja prvega slovaškega časopisa v ZDA sta bila Jan Slovensky in Julius Wolf, ki sta 1886 začela izdajati tednik z naslovom *Amerikanszko-Szlovenszke Noviny* (Ameriškoslovaške novice). Med leti 1885 in 1918 se jih je pojavilo kar 121, vendar jih je polovica od njih izhajala manj kot leto dni. Samo trije, ustanovljeni med 1885 in 1891, so preživel do leta 1918. Avtor prikazuje razvoj in usmeritev teh časopisov in jih primerja s slovaškim tiskom v matični domovini.

Breclj Aleš, prof. zgodovine, Devín, Diuno 78/S, 34013 Trst, Italija

Slovenski etnični tisk v Argentini do druge svetovne vojne

Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, 2/3, 1992, str. 167-183, cit. lit. 52

Sloenci so se začeli naseljevati v Argentini že v drugi polovici 19. stoletja, zlasti pa v 20. in 30. letih 20. stoletja. V začetku 30. let jih je bilo preko 20.000. Avtor predstavlja slovensko časopisje v Argentini, ki je bilo levičarske, liberalne in katoliške usmeritve. Najstarejši slovenski časopis v Argentini *Gospodarstvo* je začel izhajati leta 1926, konec dvajsetih let *Slovenski tednik*, v začetku tridesetih let pa *Slovenski dom* in *Novi list*. Leta 1937 sta se *Slovenski tednik* in *Novi list* združila v *Slovenski list*. Leta 1933 je začelo izhajati *Duhovno življenje*.

Stolarik Mark, Ph. D., Balch Institute for Ethnic Studies, 18 South Seventh St., Philadelphia, PA 19106, USA

Slovak Press in Late 19th and The Early 20th Century, With Special Emphasis on The Slovak-American Press

Dve domovini/Two Homelands, Migration Studies, 2/3, 1992, pp. 141-166, 46 notes

The founders of the Slovak press in the United States were Jan Slovensky and Julius Wolf who in 1885 launched the *Amerikanszko-Szlovenszke Noviny* (American-Slovak News) weekly. Between 1885 and 1918 as many as 121 newspapers and reviews were launched, more than a half of them having lived less than one year. Of those established between 1885 and 1891, only three survived until 1918. The author outlines the development and orientation of these publications and compares them to the press in the homeland.

Brecelj Aleš, Professor of History, Devín, Duino 78/S, 34013 Trieste, Italia

Slovene Ethnic Press in Argentina Until The Second World War

Dve domovini/Two Homelands, Migration Studies, 2/3, 1992, pp. 167-183, 52 notes

The Slovenes began settling in Argentina as early as the second half of the 19th century. The main wave came in the 1920s and '30s and by the early 1930s, there were over 20.000 Slovene immigrants in Argentina. The author surveys the Slovene periodicals in Argentina which were of leftist, liberal and Catholic tendencies. *Gospodarstvo* began publication in 1926 as Argentina's first Slovene language newspaper. *Slovenski tednik* appeared in the late 1920s, followed by *Slovenski dom* and *Novi list* which began publication in the early 1930s. In 1937, *Slovenski tednik* and *Novi list* merged to form *Slovenski list* and in 1933 *Duhovno življenje* began publication.

Miskij Irene, dr., raziskovalka, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12, Slovenija

Slovenski tisk v Argentini po drugi svetovni vojni

Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, 2/3, 1992, str. 185-194, cit. lit. 37

Prispevek nadaljuje snov, ki jo je podal Aleš Breclj v članku Slovenski etnični tisk v Argentini do druge svetovne vojne. Osredotoči se na tisk, ki je izhajal v slovenski skupnosti, ki se je izoblikovala ob koncu dvajsetih let z množičnim prihodom slovenskih izseljencev iz okupirane Primorske. Prispevek obravnava vse tiskane časopise in revije od napada na Jugoslavijo l. 1941 do izginotja zadnjega petnajststvevnika l. 1966. Dokumentira tudi vse urednike in pomembnejše sodelavce posameznih časopisov. Po l. 1966 obravnava biltene in druge publikacije v katerih so objavljali tudi v slovenščini. Omenja tudi posebne publikacije, koledarje in revije ob posameznih priložnostih.

UDK 325.2(73-863):070

Kodrič Majda, mag., zunanja raziskovalna sodelavka, Narodna in študijska knjižnica v Trstu, Odsek za zgodovino, 34138 Trst, Ul. Petronio 4, Italija

Časopisje kot vez med vodstvom in bazo etnične podporne organizacije: soočanje s položajem članstva druge generacije v glasilih Kranjsko Slovenske Katoliške Jednote

Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, 2/3, 1992, str. 195-207, cit. lit. 24

Prispevek obravnava *Glasilo K. S. K. Jednote* in mesečnik *Angelček* (Little Angel) kot vira za proučevanje odnosa Kranjsko Slovenske Katoliške Jednote do vprašanja druge generacije. Za primerjanja njenih stališč s tistimi Slovenske Narodne Podporne Jednote sta delno in v glavnem v splošnih obrisih upoštevaní glasili te organizacije *Prosveta* in *Mladinski list* (Juvenile), kasnejši *The Voice of Youth*. Ob ideoloških razlikah je glede obeh organizacij poudarjeno njuno prizadevanje za usklajevanje etnične identitete in akulturacije med mladino.

Misljč Irnc, Ph. D., researcher, Scientific Research Institute, Faculty of Arts, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12, Slovenia

Slovenian Press in Argentina after World War II

Dve domovini/Two Homelands. Migration Studies, 2/3, 1992, pp. 185-194, 37 notes

The author continues the elaboration of the material dealt with by Aleš Brečelj in the article Slovene Ethnic Press in Argentina until World War II. The paper focuses on the press of the Slovene community in Argentina created in late twenties with a wave of migrations from the occupied Primorska region. It deals with all the newspapers and reviews printed from the attack on Yugoslavia in 1941 until 1966 when the last fortnightly review ceased publication. The author records all editors and major collaborators of individual papers and periodicals. In dealing with the period after 1968, she presents the bulletins and other publications in which Slovene-language contributions appeared. She also records publications, calendars and reviews issued to mark specific occasions.

UDK 325.2(73-863):070

Kodrič Majla, M. A., Associate Researcher, National and Study Library in Trieste, Department of History, 34138 Trieste, Via Petronio 4, Italia

The Press As a Link Between Leadership and Membership of an Ethnic Benefit Organization: the Position of the Carniolan Catholic Jednota on Second-Generation Membership as Expressed in Jednota's Publications

Dve domovini/Two Homelands. Migration Studies, 2/3, 1992, pp. 195-207, 24 notes

The article deals with the *Glasiło K. S. K. Jednote* and the *Angelček* (Little Angel) monthly as sources for the study of the position of the Carniolan Slovene Catholic Jednota on issues concerning the second generation membership. The comparison between its stands and the stands of the Slovene National Benefit Jednota takes into consideration, partly and in general outlines, the organization's publications *Prosveta* and *Mladinski list* (Juvenile), later named *The Voice of Youth*. Noting the ideological differences between the two organizations, the article emphasizes their effort at coordinating approaches to problems of second generation's ethnic identity and acculturation.

Rot. Andrej, mag., 61000 Ljubljana, Kolodvorska 12 a, Slovenija

Slovenski tisk v Argentini po drugi svetovni vojni

Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, 2/3, 1992, str. 209-235, cit. lit. 51

Namen študije je pregled emigrantskega tiska v letih 1934-90. Ves tisk te dobe je močno zaznamovan z delovanjem slovenske politične emigracije. Navedene so založbe, vse pomembne knjige in revije. Pregled je urejen po dejavnosti zdomecev: društva, Slovenska kulturna akcija, pastoralni tisk in razne mladinske, borčevske in druge ustanove.

Susel Rudolph, dr. znanosti, urednik Ameriške domovine, Cleveland, 1734 Sherwood Blvd. Euclid, OH 44117, ZDA

Poslanstvo in vloga časopisa *Ameriška Domovina* v zgodovini ameriških Slovencev 1919-1991

Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, 2/3, 1992, str. 237-251

Ameriška Domovina je izseljenski časopis v ZDA, ki je bil svojčas čisto slovenski dnevnik, danes pa izhaja kot tednik, v katerem je polovica strani angleških. Avtor, ki je hkrati sedanji časopisov urednik, predstavlja vlogo *Ameriške Domovine* kot glasila katoliško usmerjenega dela ameriških Slovencev s posebnim poudarkom na čas med in po II. svetovni vojni ter in njeno razmerje do drugih sočasnih političnih in idejnih usmeritev med slovenskimi izseljenci v ZDA. postavlja v okvir sočasnega dogajanja med slovensko skupnostjo. Opozori tudi na negotovo časopisovo prihodnost.

Rot Andrej, M. A., 61000 Ljubljana, Kolodvorska 12 a, Slovenia

Slovenian Press in Argentina After World War II

Dve domovini/Two Homelands, Emigration Studies, 2/3, 1992, pp. 209-235, 51 notes

The purpose of the study is to give a survey of emigrant press in the years 1934-90. The entire press in the mentioned period is strongly marked by activity of the Slovenian political emigracy. All important books, magazines, publishing houses are mentioned. The survey is arranged by the activities of the emigrants: societies, Slovenska kulturna akcija (Slovenian Cultural Action), pastoral press, and various youth, partizan and other institutions.

Susel Rudolph, Ph. D., editor of the *Ameriška Domovina* review, Cleveland, 1734 Sherwood Blvd., Euclid, OH 44117, USA

The Mission and Role of the *Ameriška Domovina* weekly in the History of Slovenes in the USA 1919 - 1991

Dve domovini/Two Homelands, Migration Studies, 2/3, 1992, pp. 237-251

The *Ameriška Domovina* Slovene immigrant review in the United States was at the time issued as a Slovene-language daily and today is published as a weekly half of the pages in English. The author of the paper and current editor of *Ameriška Domovina* depicts the role of the review as a publication of Slovenes of Catholic orientation in the U. S., with special emphasis on the period during and after World War II. He examines the relationship between the review and other contemporary political and ideological orientations among Slovene immigrants in the United States within the frameworks of contemporary developments in the Slovene community. He also draws attention to the uncertain future of the weekly.

Žitnik Janja, dr., raziskovalna sodelavka, Inštitut za slovensko izseljenstvo, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, 61000 Ljubljana, Novi trg 4, Slovenija

Publicistična dejavnost Louisa Adamiča

Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, 2/3, 1992, str. 253-263, cit. lit. 22

Publicistično delo Louisa Adamiča je bilo in je še vedno mnogo manj poznano med Slovenci v domovini kot pa med Adamičevimi ameriškimi bralci. Prispevek obravnava Adamičevo uredniško vlogo in tematiko njegovih prispevkov v listih in revijah, ki jih je urejal ali celo izdajal v samozaložbi: *Common Ground, In Re: Two-Way Passage, War and Post-War, The Bulletin of the United Committee of South-Slavic Americans in Today & Tomorrow* oz. *T & T: Trends & Tides*.

UDK 070.325.2(4-863)“1927/1940”

Drnovšek Marjan, strokovni svetnik, Inštitut za slovensko izseljenstvo, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, 61000 Ljubljana, Novi trg 4, Slo

Izseljensko in drugo časopisje med Slovenci v zahodni Evropi do leta 1940

Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, 2/3, 1992, str. 265-316, cit. lit. 176

Razprava obravnava obseg in vlogo v zahodni Evropi izhajajočega slovenskega izseljenskega ter jugoslovanskega in komunističnega časopisja do izbruha druge svetovne vojne. Slednji dve skupini časopisov sta omenjeni le v primerih, če so v njih sodelovali slovenski ekonomski in politični emigranti, ali so imeli svoj odmev v izseljenskih okoljih. Avtorjevi rezultati temeljijo na proučevanju časopisnega gradiva v Ljubljani (Slovenija) in v časopisnem oddelku Nacionalne biblioteke v Parizu. Časopisje ni ohranjeno v celoti, kar otežuje analitično proučevanje. Zlasti komunistična glasila, ki so izhajala v ilegalnih ali pollegalnih pogojih, so nepopolna. Mnoga so izšla le enkrat. Še bolj neznani so načrti za izdajanje glasil med izseljenci. Razprava je zasnova za nadaljnjo raziskovanje vloge in pomena časopisja v slovenskem jeziku med slovenskimi izseljenci v Nemčiji, Franciji, Belgiji, na Nizozemskem, v Švici, Avstriji, Sovjetski zvezi in v drugih evropskih državah pred letom 1940.

Žitnik Janja, Ph. D., Research Collaborator, The Institute for Slovene Emigration Research, Centre of Scientific research of the Slovene Academy of Sciences and Arts, 61000 Ljubljana, Novi trg 4, Slovenia

Louis Adamič's Periodicals

Dve domovini/Two Homelands, Migration Studies, 2/3, 1992, pp. 253-263, 22 notes

As a founder and editor of periodicals Louis Adamič was better known in the United States than in his native land. The paper discusses his editorial work and the themes of his articles, published in the papers and magazines that he edited or even founded: *Common Ground*, *In Re: Two-Way Passage*, *War and Post-War*, *The Bulletin of the United Committee of South-Slavic Americans* and *Today and Tomorrow*, later *T & T: Trends & Tides*.

UDC 070:325.2(4-863)"1927/1940"

Drnovšek Marjan, Consultant, Institute for Slovene Emigration Research, Centre of Scientific Research of the Slovene Academy of Sciences and Arts, 61000 Ljubljana, Novi trg 4, Slovenia

Immigrant and Other Publications among Slovenes in Western Europe until 1940

Dve domovini/Two Homelands, Migration Studies, 2/3, 1992, pp. 265-316, 176 notes

The paper deals with the scope and role of the Slovene immigrant, pro-Yugoslav and communist newspapers and periodicals in Western Europe until the outbreak of World War II. The latter two groups of publications are dealt with as far as they included contributions by Slovene economic and political emigrants or met with response in emigration milieus. The author's findings are based on the study of the newspapers and periodicals available in Ljubljana (Slovenia) and the periodicals department of the National Library in Paris. The fact that the newspapers and periodicals have not been preserved in complete files renders analytical study more difficult. The most incomplete are the communist publications which were issued in underground or semi-underground conditions, some of them having no more than one issue. Still more scarce are data about the plans on the launching of newspapers and periodicals by emigrants themselves. The paper represents a basis for further research into the role and importance of Slovene-language publications in the Slovene immigrant circles in Germany, France, Belgium, the Netherlands, Switzerland, Austria, the Soviet Union and other European states until the year 1940.

Breda Čebulj-Sajko, mag., raziskovalna sodelavka, Inštitut za slovensko izseljenstvo, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, 61000 Ljubljana, Novi trg 4, Slovenija

Raziskave o slovenskih izseljencih v Avstraliji

Dve domovini/Two Homelands, Raprave o izseljenstvu, 2/3, 1992, str. 317-332, cit. lit. 110

Že večkrat je bilo ugotovljeno, da je raziskovanje slovenskih izseljencev v Avstraliji v naši etnologiji staro šele dobro desetletje. Ker je torej domačega strokovno obdelanega gradiva na to temo še malo, nam članem ponuja zgoščen pregled dosedanjih rezultatov sorodnih ved s področja preučevanja emigracij bodisi iz Slovenije ali nekdanje Jugoslavije, v katerih se nahajajo podatki tudi za avstralske Slovence. Poleg tega predstavlja nekatere najpomembnejše migracijske študije, ki so izšle v povojnih letih v Avstraliji. Z metodološkega stališča avtorica izpostavi še avtobiografsko metodo raziskovanja vsakdanjega življenja izseljenca.

UDK 325.254(436-863)~1945/1948~

Vovko Andrej, mag., višji raziskovalni sodelavec, Inštitut za slovensko izseljenstvo, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, 61000 Ljubljana, Novi trg 4, Slovenija

Slovenski begunci v Avstriji v luči časopisa *Domači glasovi*

Dve domovini/Two Homelands, Migration Studies, 2/3, 1992, str. 333-342, cit. lit. 12

Tisk slovenskih političnih beguncev, ki so po koncu II. svetovne vojne v taboriščih v Avstriji in Italiji, je za razmere, v katerih so živeli, nenavadno bogat in raznolik. Avtor po krajšem pregledu njihovega periodičnega tiska, prdvsem dnevnikov, predstavi časopis *Domači glasovi*, ki je izhajal v taborišču Peggez pri Lienzu. Na kratko prikaže njegovo zgodovino in vsebino s posebnim poudarkom na izražanju njegovih stališč do zunanje-političnih razmer, razmerja do matične države in prikazovanja razmer v taboriščih.

Breda Čebulj-Sajko, M. A., Research Associate, Institute for Slovene Emigration Research of the Slovene Academy of Science and Arts, 61000 Ljubljana, Novi trg 4, Slovenia

Studies of Slovene Immigrants in Australia

Dve domovini/Two Homelands, Migration Studies 2/3, 1992, pp. 317-332, 110 notes

Our ethnologic studies of Slovene immigrants in Australia date back to a good ten years ago. Given that the volume of scientifically elaborated material on the subject is still modest, the article offers a condensed review of the findings to date by the related disciplines which deal with the problem of emigration from Slovenia and former Yugoslavia and which contain data on the Slovenes in Australia. The article also presents some of the most important migration studies published in post-war Australia. As for the methodological aspect, the author presents the autobiographic method of research into immigrant's daily life.

UDC 325.254(436-863)"1945/1948"

Vovko Andrej, M.A., Senior Researcher, Institute for Slovene Emigration Research, Centre of Scientific research of the Slovene Academy of Sciences and Arts, 61000 Ljubljana, Novi trg 4, Slovenia

Slovene Refugees in Austria Considered Through the Newspaper *Domači glasovi*

Dve domovini/Two Homelands, Migration Studies, 2/3, 1992, pp. 333-342, 12 notes

The publications of Slovene political emigrants sheltered in the Austrian and Italian refugee camps after World War II are exceptionally rich and varied considering the conditions, mainly dailies, of Slovene refugees and in more detail presents the newspaper *Domači glasovi* published in Peggez refugee camp near Lienz. The paper briefly outlines its history and content and dwells on the newspaper's opinion on international political events, relations with Slovenia and life in refugee camps.

Genorio Rado, dr., višji znanstveni sodelavec, Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani, 61000 Ljubljana, Trg francoske revolucije 7, Slovenija

Slovenski tisk v Kanadi

Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, 2/3, 1992, str. 343-351, cit. lit. 13

Članek obravnava kratek pregled slovenskega etničnega tiska v Kanadi in sicer med obema vojnama in po drugi svetovni vojni. Pregled zajema slovenske časopise in revije izdane v Kanadi, katerih avtorji so slovenski izseljenci. Publikacije, izdane ob posebnih priložnostih in publikacije lokalnega pomena, v tem članku niso omenjene.

UDK 324(73 Cleveland):325.2(73-863)

Klemenčič Matjaž, dr., izredni profesor, prodekan za raziskovalno dejavnost, Pedagoška fakulteta Maribor, Univerza v Mariboru, 62000 Maribor, Koroška 160, Slovenija

Volitve za člane mestnega sveta v Clevelandu in clevelandski Slovenci

Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, 2/3, 1992, str. 353-369, cit. lit. 64

Na volitvah za člane mestnega sveta so Slovenci v Clevelandu v dvajsetih in tridesetih letih bili ena od najuspešnejših etničnih skupin. V tridesetih letih so tako izmed 33 članov mestnega sveta izvolili kar 4 iz vrst slovenskih Američanov. Avtor išče tudi vzroke slovenskega uspeha na volitvah v Clevelandu.

Genorio Rado, Ph. D., Senior Researcher, Institute for Geography, University of Ljubljana, 61000 Ljubljana, Trg francoske revolucije 7, Slovenia

Slovene Press in Canada

Dve domovini/Two Homelands, Migration Studies, 2/3, 1992, pp. 343-351, 13 notes

The present article brings a short survey about Slovene ethnic press in Canada, from the immigrants who arrived in Canada between two Wars and those who immigrated since World War II. The survey below includes Slovene newspapers, magazines and some other publications, published in Canada and written by our immigrants. Publications not mentioned are those issued for special purposes or of local interest only.

Matjaž Klemenčič, Ph. D., Associate Professor and Vice-dean for Research Activities, Pedagogical Faculty, University of Maribor, 62000 Maribor, Koroška 160, Slovenia

Elections for Councilmen in the City of Cleveland and Cleveland Slovenes

Dve domovini/Two Homelands, Migration Studies, 2/3, 1992, pp. 353-369, 64 notes

Slovenes were one of the most successful ethnic groups in the elections for councilmen in the 1902's and 1903's. Four out of the thirty-three Councilmen that were elected were of Slovene descent. The author researches the causes of such success of American Slovenes in the Cleveland elections.

Friš Darko, asistent, Pedagoška fakulteta Univerze v Mariboru, Oddelek za zgodovino, 62000 Maribor, Koroška 160, Slovenija

Delovanje šolskih sester kongregacije Sv. Frančiška Asiškega - Kristusa Kralja v ZDA med letoma 1909 in 1915

Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, 2/3, 1992, str. 371-389, cit. lit. 84

Začetki delovanja šolskih sester mariborske kongregacije Sv. Frančiška v ZDA leta 1909 pomenijo za šolanje otrok slovenskih in hrvaških izseljencev novo obdobje. Poučevanje so prevzele usposobljene učiteljice. Pouk je potekal v angleškem in nekaj ur tedensko v slovenskem oziroma hrvaškem jeziku, kar je bilo zelo pomembno za ohranjanje vere in narodne identitete, kakor tudi za privajanje otrok na ameriški način življenja. Arhivsko gradivo kongregacije Sv. Frančiška, ki sem ga uporabil, hranijo v Škofijskem arhivu v Mariboru.

Plut-Pregelj Leopoldina, doktor znanosti, 237 9th St. S.E., Washington D.C. 20003, USA

Katoliški šolski sistem v Združenih državah Amerike in ustanavljanje osnovnih šol pri slovenskih župnijah (1895-1941)

Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, 2/3, 1992, str. 391-407, cit. lit. 51

Na podlagi literature, tiskanih virov (*Ave Maria koledar*) in lastnega vprašalnika, nam avtorica oriše pogoje delovanja verskih šol v Združenih državah, med njimi tudi katoliških. Konkretno jo je zanimal razvoj šol po slovenskih župnijah. V razpravi podaja kratek historiat teh šol po posameznih državah.

Friš Darko, assistant lecturer, Department of Education, the University of Maribor, 62000 Maribor, Koroška 160, Slovenia

Educational activity of sisters of the Sv. Frančišek Asiški - Kristus Kralj congregation in the USA from 1909 to 1915

Dve domovini/Two Homelands, Migration Studies, 2/3, 1992, pp. 371-389, 84 notes

The beginning in 1909 of the activity of sisters of Maribor's St. Francis of Assisi congregation in the USA marked a new era in education of children of Slovene and Croatian immigrants. The instruction was taken over by women-teachers. The instruction was in English with a few hours per week in the Slovene and Croatian languages, which was very important from the aspect of preservation of religious and national identity and a gradual adaptation of children to the American way of life. The archival materials of the St. Francis of Assisi congregation which I used in the study are kept in the Maribor bishopric archives.

UDC 371(73):325.2(73-863)"1895/1941"

Plut-Pregelj Leopoldina, Ph. D., 237 9th St. S. E. Washington D. C. 20003, USA

Catholic Educational System in the United States and the Establishing of Primary Schools at Slovene Parishes (1895 - 1941)

Dve domovini/Two Homelands, Migration Studies 2/3, 1992, pp. 391-407, 51 notes

On the basis of literature, printed sources (*Ave Maria calendar*) and her own questionnaire, the author outlines the conditions under which religious schools, including Catholic, were operating in the United States. Her interest focuses on the development of schools at Slovene parishes. The paper offers a brief history of these schools in individual states.

